

ETHNOGRAPHIA (NÉPÉLET)

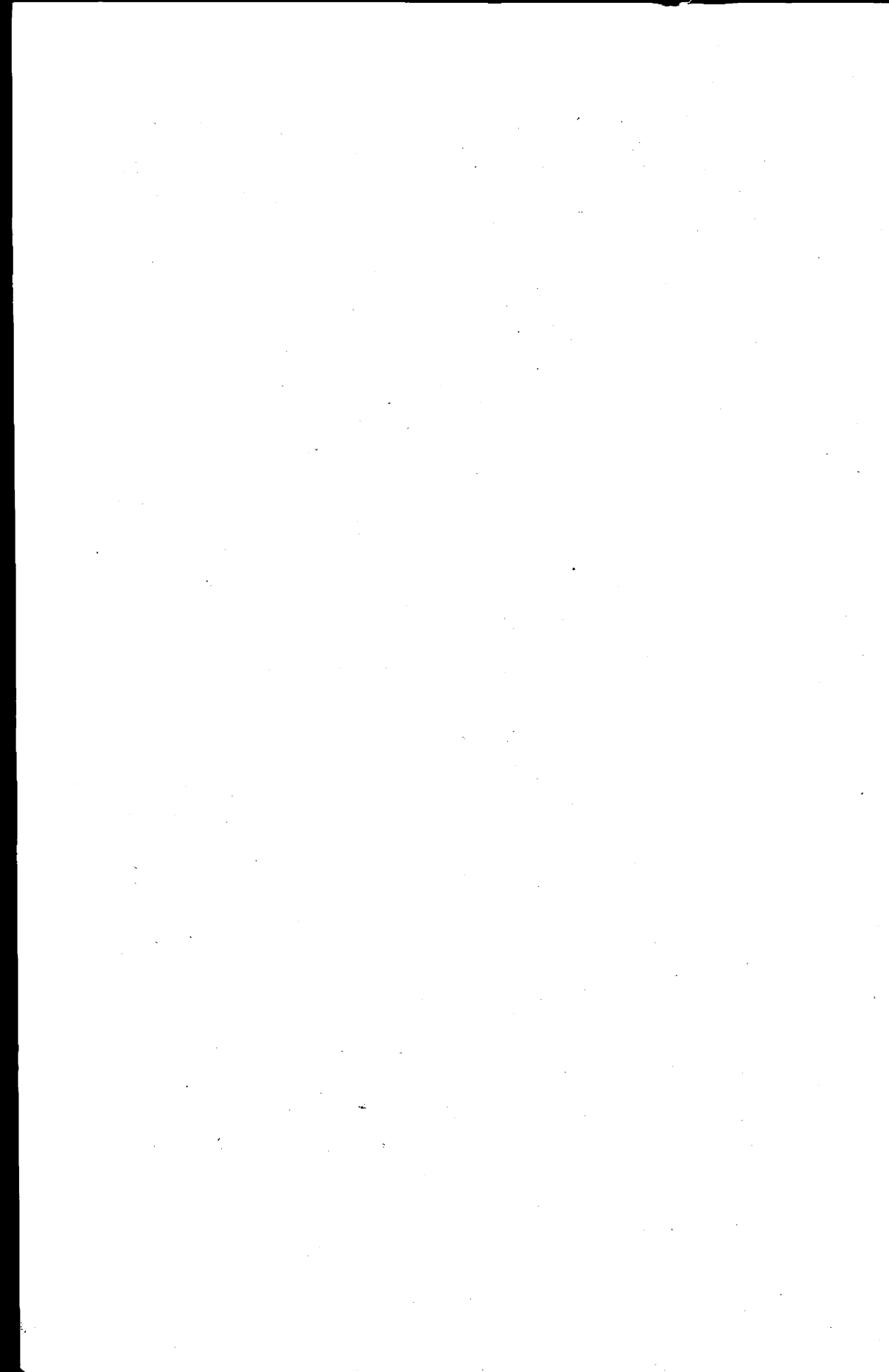
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE

SZERKESZTETTE
SOLYMOSSY SÁNDOR

XL. ÉVFOLYAM.
1929.

BUDAPEST, 1929.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM

Cikkek.

<i>Bartók Béla</i> : Magyarországi népzenei kutatások	3
<i>Berze Nagy János</i> : Magyar szólásaink és a folklore	153
<i>Dömötör Sándor</i> : Cigányadomák. (Anyagösszefoglalás.)	82
<i>Hóman Bálint</i> : A negyvenedik évfordulón. (Elnöki megnyitó.)	1
<i>Madarassy László</i> : Az „Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaságtól” a „Magyar Néprajzi Társaságig”	10
— —: Magyar szüreti szokások	162
<i>Marót Károly</i> : Beszámoló a lundi V. nemzetközi vallástörténeti kongresszusról	175
<i>K. Posonyi Erzsébet</i> : A „lisztlopó” anekdóta és a passiójátékok	74
<i>Richter M. István</i> : A céhmesterválasztás	168
<i>Schwartz Elemér</i> : A szentjánosnapi borszentelés Nyugat-Magyarországon	69
<i>Solymossy Sándor</i> : Lél vezér kürtmondája	17
— —: Negyven év után. (Elnöki megnyitó.)	65
— —: Magyar ősvallási elemek népmeséinkben (Kacsalábon forgó várkastély)	133

Kisebb közlemények.

<i>Csefkó Gyula</i> : Az ördögnek is kell gyertyát gyujtani	186
— —: Hajnal	187
<i>Dömötör Sándor</i> : Földi János babonás történetei	183
<i>Relković Davorka</i> : Kopjafás temetés Keszthely vidékén	184
— —: Ismeretlen népballada 1760-ból	184
<i>Schwartz Elemér</i> : A Burgenland néprajzi folyóiratainak iránya	180
<i>Timár Kálmán</i> : Agnus Dei s a magyar néphit	181
<i>Waldapfel József</i> : Istók — Debretzenbel!	182

Népi szövegek.

Népdalok, siratók, balladák.

<i>Bálint Sándor</i> : Szegedvidéki népdalok	190
<i>Ecsedi István</i> : Sirató énekek Hajdúszoboszlóról	113
<i>P. Kiss Eszter</i> : Pusztai és betyárnóták	189
<i>Kovács Miklós</i> : Nótaszövegek Csesznekről	47
<i>Patkós György</i> : Három magyarszövegű rutén ballada Máramarosból (Az anya átka. 179. — Esküvő. 190. — Jáger Jóska)	216
<i>Szemetzky Milán</i> : Népies nóták 1800-ból	116
<i>Terbe Lajos</i> : Népdalok (Prónayfalva, szegedi alsó tanyák)	81
<i>Türi Mészáros István</i> : Hortobágyi pásztordalok	112
<i>Varga Gyula</i> : Sági Bíró Ilona (ballada)	57

Népszokások (betlehemesek stb.).

<i>Ébner Sándor</i> : A mezőkövesdi matyók betlehemjárása	48
<i>Előd Géza</i> : Esküvő Csökölyön	197
<i>Gönczi Ferenc</i> : Pünkösdi köszöntések Somogyban	107

Népmesék, népmondák.

<i>Dömötör Sándor</i> : Szerencsés és szerencsétlen királyfiak (népmese)	53
— —: A keményfalvi pap (monda)	194

Babonák, babonás történetek.

<i>Csefkó Gyula: Babonás történetek (I—XXIII.)</i>	118 és 192
<i>Dömötör Sándor: Rostafordítás és rostaforgatás</i>	191

Vegyesek (adomák, találós kérdések).

<i>Csefkó Gyula: Hajnal cigány (adoma)</i>	58
— —: <i>Hány ügyvéd van a mennyországban?</i>	200
<i>Hegyaljai Kiss Géza: Mátyás király Monokon</i>	58
<i>Mészöly Gedeon: Találós kérdések (Kresznerics Ferenc hagyatékából 1835-ből)</i>	59

Irodalom.

<i>Madarassy László: Trocsányi Zoltán: Régi írások és falusi levelek. — U. ö. Falusi szépírók</i>	202
<i>N. Sebestyén Irén: Laina Hänninen: Kalevala-bibliográfia</i>	61
<i>S. S.: Népünk és nyelvünk (új folyóirat)</i>	60
— —: <i>Kaarle Krohn: Kalevala-Studien</i>	120
— —: <i>K. F. Karjalainen: Die Religion der Jugravölker</i>	121
— —: <i>Uno Holmberg: Die Religion der Tscheremissen</i>	122
— —: <i>N. P. Andrejev: Die Legende vom Räuber Madej</i>	203
— —: <i>Hongaarsche Sagen, Sprookjes en Legendes</i>	204
— —: <i>Hans Honti: Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen</i> ..	204
— —: <i>E. Hoffmann—Kraye: Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1923—24</i>	205

Tárca.

<i>Előd Géza: Életképek Délsomogyból</i>	40
--	----

Adattár.

<i>Madarassy László: Miben áll a magyar nemzetiség? (Edvi Illés Pál írásai 1835-ből)</i> ..	208
---	-----

Társasági ügyek.

<i>Miniszteri köszönet</i>	130
<i>Üléseink</i>	130, 218
<i>Tagfelvétel</i>	130, 218
<i>Alapítványi díjak</i>	130
<i>Adományok</i>	131, 218
<i>Beküldött könyvek</i>	131, 218
<i>Herman Ottó-emlékszobor</i>	130, 218
<i>Negyvenedik évforduló</i>	61
<i>Jegyzőkönyv a Társaság alapításának 40. évfordulóján, 1929 január 30.</i>	61
<i>Alapító tagok névsora a 40. évfordulón</i>	62
<i>A Magyar Néprajzi Társaság 1929 május 22-i közgyűlése</i>	123
— <i>Madarassy László főtitkári jelentése</i>	123
— <i>Számvizsgálók jelentése</i>	126
— <i>Puhász Károly pénztári kimutatása</i>	126
— <i>Közgyűlési jegyzőkönyv</i>	128
<i>Német kivonatok</i>	64, 132, 220

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:
SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XL. ÉVF.

BUDAPEST, 1929

1. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 3 pengő.

NÉPÉLET 1929. évf. 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Hóman Bálint</i> : A negyvenedik évfordulón	1
<i>Bartók Béla</i> : Magyarországi népzenei kutatások	3
<i>Madarassy László</i> : Az „Összehasonlító Irodalmi Társulat”tól a „Magyar Néprajzi Társaság”ig	10
<i>Solymossy Sándor</i> : Lél vezér kürtmondája	17
Tárca : 40—47 — Népi szövegek : 48—60. — Irodalom : 60—61. Társasági ügyek : 61—63. — Német kivonatok	64

ÉRTESITŐ 1. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Ébner Sándor</i> : Néhány adat az alföldi földházhoz és földólhoz	1—4
<i>Vakarcs Kálmán</i> : A szentgotthárdi fazekasok készítményei	5—9
<i>Ébner Sándor</i> : A mezei gabonás- és szénáspajta újjabkori bevándorlása a faluba a Zelicségben	10
<i>Bátky Zsigmond</i> : Földöl és tüzelősól	11—15
<i>Bátky Zsigmond</i> : Akna és ablak	15—18
Kisebb közlemények : <i>Orosz Endre</i> : Szigonyos halászat Vajdaszentiványon	19—21
<i>Orosz Endre</i> : Két erdélyi néprajzi lelet	21—22
<i>Orosz Endre</i> : Két felföldi ivócsanak	22
<i>Ecsedi István</i> : Hogy készül az ótó, a gomolya és zsendice a szilajpásztorok kezén	22—24
<i>Ecsedi István</i> : Hogy készül a rühkenő	24—25
Régi följegyzésekből : 25. — Irodalmi szemle : 25—30. — Beérkezett könyvek : 31. — Múzeumi hírek	31
Anzeiger (Deutscher Auszug)	32

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1929 Nr. 1.

	Seite
<i>Valentin Hóman</i> : An der vierzigsten Jahreswende	1
<i>Béla Bartók</i> : Die volksmusikalische Forschungsarbeit in Ungarn	3
<i>Ladislau Madarassy</i> : Von der „Gesellschaft für Vergleichende Litteratur“ bis zur „Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft“	10
<i>Alex. Solymossy</i> : Die Horn-Sage des Heerführers Lél	17
Feuilleton : S. 40—47. — Folklore-Texte : S. 48—60. — Literatur : S. 60—61. — Vereinsangelegenheiten : S. 61—63. — Deutsche Auszüge	64

INHALT DES ÉRTESITŐ (ANZEIGER). JAHRG. XIX. Nr. 1.

	Seite
<i>Ébner S.</i> : Einige Daten zur Erdwohnung und zum Erdstall des Alföld	1—4
<i>Vakarcs K.</i> : Die Erzeugnisse der Szentgottharder Töpfer	5—9
<i>Ébner S.</i> : Die neuzeitliche Einwanderung der Getreide- und Heuscheunen ins Dorf im Zelics-Gebiet	10
<i>Bátky Zs.</i> : Erdstall und Stall mit Feuerstätte	11—15
<i>Bátky Zs.</i> : Schacht (akna) und Fenster (ablak)	15—18
<i>Orosz E.</i> : Der Fischfang mit Speeren in Siebenbürgen 19—21. — <i>Orosz E.</i> : Zwei ethnogr. Funde aus Siebenbürgen 21—22. — <i>Orosz E.</i> : Zwei Hirtenschöpfskellen aus Oberungarn 22. — <i>Ecsedi I.</i> : Wie wird der Gährstoff, der Topfen und die Molke am Alföld erzeugt? 22—24. — <i>Ecsedi I.</i> : Wie wird die Salbe gegen Maden erzeugt 24. — Aus alten Aufzeichnungen : 25. — Literarische Besprechungen : 25—31. — Musealnachrichten 31. — Anzeiger (Deutscher Auszug)	32

ETHNOGRAPHIA-NÉPELET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1929

A NEGYVENEDIK ÉVFORDULÓN.*

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk megalakulásának negyvenedik évfordulóján kell, hogy hálás kegyelettel idézzük fel annak a kis tudósgárdának emlékét, mely *Hunfalvy Pál, Herrmann Antal, Katona Lajos* és *Herman Ottó* vezetésével négy évtizeddel ezelőtt a Magyar Néprajzi Társaságot megalakította, s ezzel alapját vetette a magyar néptudomány rendszeres művelésének. Jövőbelátó szemük meglátta, mily jelentőséggel bír jövőnk kulturális életünk, sőt nemzetközi érvényesülésünk szempontjából is népünk életének, a magyar néprajzi sajátosságoknak rendszeres és módszeres vizsgálata. Az *Ethnographia* harminckilenc évfolyamában és mellékletében, a Néprajzi Értesítő füzeteiben és egyéb néprajzi kiadványokban az ő kezdeményezésükre felgyűlt dús ismerethalmaz s a Társaság sürgetésére komoly tudományos gyűjteménnyé fejlesztett Néprajzi Múzeumunk gazdag néprajzi, népművészeti és népzenei forrásanyaga, a néptudomány terén munkálkodó tagtársainknak értékes eredményei igazolják, hogy törekvésük nem volt meddő, hiábavaló, hogy lelkesedésük nem szalmaláng volt, hanem komoly elszánás kifejezője. E lelkesedésnek, e komoly törekvéseknek köszönhetjük, hogy ezzel a gazdag ismeretanyaggal felfegyverkezve, komoly tényezőként vehetjük ki részünket az etnológia terén világszerte folyó tudományos munkából.

A nemzeti eszme előtérbe nyomulásával s a nemzetiségi gondolat mind erőteljesebb politikai érvényesülésével természetesen járt együtt a nemzeti lelket kifejező néplélek alkotásainak tanulmányozása. Míg a tárgyi néprajz terén az európai tudományosság érdeklődése — eltérően a magyartól s a bennünket környező szláv meg a finn-ugor népekétől — inkább az egzotikumok felé vonzódik, a folklóre és népművészet vizsgálata inkább nemzeti irányban fejlődik s a néptudománynak ez a nemzeti jellege különös erővel domborodik ki az egykori monarchia területén élő s bennünket ellenséges gyűrűvel övező utódállamok tudományos törekvéseiben. Csehek, lengyelek, tótok, oroszok, oláhok, szerbek, horvátok lázas buzgalommal dolgoznak a maguk néprajzi tudományának felépítésén s a magyar népszellem és magyar ízlés termékeit bőségesen megdézsmálva, mind pompásabb képet rajzolnak a maguk népi alkotójáról. A csehek Prágában, az oláhok Bukarestben matyósz, palóc,

* Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Néprajzi Társaság 1929. évi január hó 30-án tartott rendkívüli közgyűlésén.

székely-, kalotaszegi és más magyar hímzésekkel, a magyar agyagművesség művészi alkotásaival, magyar népdalokkal hivatkozni mint magukéval s hazánktól elszakított országrészekből, színmagyar vidékekről gyűjtött anyaggal töltik meg múzeumaikat. A Felvidék és Erdély műemlékei és történeti maradványai után hamarosan rákerült a sor néprajzi értékeink kisajátítására is. Ily körülmények közt a magyar tudományosságnak elsőrendű feladata, politikai tekintetben is gyümölcsöző kötelessége néprajzi anyagunk gyűjteményeinek teljesebbé tétele, ez anyag rendszerezése, tudományos feldolgozása, s a külfölddel való megismertetése.

A legutóbbi prágai népművészeti kongresszus tanúsága az, hogy ha megfelelő tudományos fegyverzettel kelünk versenyre, csak sikert arathatunk, de egyben az is, hogy ezen a téren igen nagy és nehéz feladatok várnak reánk. Ha ezeket a feladatokat sikerrel akarjuk megoldani s biztosítani kívánjuk a magyar tudománynak az etnológia terén is öt megillető tisztességes pozíciót, nem szabad visszariadnunk semmi anyagi áldozattól, s ugyanakkor gondoskodnunk kell a tudományos szukreszcencia biztosításáról is. Örömmel vettük hírért, hogy anyagi eszközeiben meggyarapodott Akadémiánk kebelében igen tekintélyes oldalról emeltek szót a néprajzi tudomány rendszeres támogatása érdekében s egyidejűleg Társaságunk régi óhaját teljesítve, a kultuszminiszter úr öccsellenciája is elhatározta, hogy egyelőre egy vidéki egyetemen néprajzi, illetőleg folklóreisztikai tanszéket állít fel. A legelőkelőbb magyar tudományos testületnek és a közoktatási kormányzatnak ily határozott állásfoglalása kétségtelenül gyümölcsözően fog hatni tudományunk fejlődésére s remélnünk lehet, hogy még a mai tudósgárda kidőlése előtt módszeresen képzett, fiatal tudósok egész serege vehet majd részt az Akadémia irányítása mellett programmszerűvé vált etnológiai kutatómunkában. E kutatómunka végrehajtása, rendszeressé tétele azonban természetesen továbbra is Társaságunk feladata fog maradni, valamint Társaságunknak és a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának lesz feladata az egyetemről kikerülő fiatal etnológusok továbbképzése, az új törvényhozási rendelkezésekkel Nemzeti Múzeumunkkal immár szoros szervezeti kapcsolatba került vidéki közgyűjteményeink tisztviselőkarának etnológiai kiképzése is.

Abban az erős hitben, hogy e feladataink teljesítésénél a következő decenniumban is számíthatunk a kormányzó hatóságok és a magyar társadalom erkölcsi és anyagi támogatására, a Magyar Néprajzi Társaság jubiláris rendkívüli közgyűlését megnyitom.

Hóman Bálint.

MAGYARORSZÁGI NÉPZENEI KUTATÁSOK.*

Engedjék meg, hogy néhány szóval beszámoljak arról az eredményről, amellyel Magyarországon az eddigi zenefolklore-kutatók jártak.

A háború előtti Magyarország a zenefolklore szempontjából egyike volt a legérdekesebb és legváltozatosabb területeknek. Az, hogy a magyarlakta terület volt a magyar tudósokhoz a legközelebb álló, magától értetődik, már csak nyelvi okoknál fogva is; tehát ezen a területen kezdtük meg a munkát. Azonban hamarosan a nemzetiségek lakta országrésze is kiterjesztettük munkálkodásunk terét, mert a zenefolklore-kutatások egyik legfontosabb célja, az összehasonlító zenefolklore-tanulmányok csakis így válhatnak elérhetőkké. Ebben a törekvésünkben a hivatalos köröknél, nevezetesen a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának vezetőségénél teljes megértésre találtunk, úgyhogy munkánkat nagyobb részét annak az intézetnek anyagi és erkölcsi támogatásával folytattuk. E támogatás fejében viszont a gyűjtött anyag nagyrésztét a Néprajzi Osztálynak szolgáltatottuk be.

Természetesen kezdettől fogva fonográffal dolgoztunk; ennek a gyűjtési eszköznek fontosságát, azt hiszem, e helyen felesleges hangoztatnom. Sajnos, nem minden dallamot rögzíthettünk meg fonográffal: erre nem futotta volna a pénz. Ezért az egyszerűbb dallamok gyűjtésénél, amelyeknél a fonográffal történő megrögzítés nem annyira fontos, csupán lehetőleg gondos feljegyzésre (lekötőzásra) szorítkoztunk.

A nagyobbarányú gyűjtési munkálatok a múlt század utolsó éveiben indultak meg Vikár Béla ismert folkloreistánk munkájával; ő egyike volt az elsőknek, akik gyűjtési célra fonográfot használtak. Zeneileg képzett nem volt, ezért felvételeit később mások jegyezték le. 1905 körül már képzett zenészek is bekapcsolódtak a munkába — addig t. i. a zenei körök meglehetősen közönyt tanúsítottak mindenfajta parasztszene iránt. Nevezetesen Kodály Zoltán, Lajtha László, Molnár Antal, sajátmagam és még néhányan vettünk részt a kutatásokban, amelyek egészen 1918-ig lankadatlanul folytak. A háború befejezését követő politikailag és pénzügyileg zilált helyzet véget vetett minden ilyes törekvésnek. És még ma, a háború után tíz esztendővel sem vagyunk abban a helyzetben, hogy az 1918-ban megszakadt munkát ugyanolyan hévvel újra folytathatnók. Munkánk eredménye 1918 őszéig a következő anyag volt: kb. 8000 magyar, 2800 tót, 3500 oláh és 150 egyéb nemzetiségektől (rutének, szerbek, bolgárok, cigányok) származó dallam.

Ennek az anyagnak nagy részét fonográffal is lerögzítettük. A fonogrammok nagyobb része a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályába került, és pedig 1132 magyar, 794 oláh, 161 tót, kb. 30 rutén dallam felvételével. Magántulajdonban volt kb. 1000 darab henger magyar, 250 tót, 400 oláh dallam felvételeivel.

Mikor 1918-tól kezdve a további gyűjtés lehetőségei úgyszólván

* Bemutatásra került a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának 40. évfordulóján, 1929. január 30-án tartott rendkívüli közgyűlésén. — Kivonata ez amaz előadásnak, melyet szerzője 1928. október havában a „Prágai nemzetközi népművészeti kongresszuson” tartott.

ván nullára csökkentek, az addig összegyűjtött anyagnak — már elébb is megkezdett — tudományos feldolgozására (úgy mint rendszerbe foglalására stb.) fektettük a fősúlyt. Ennek a tudományos vizsgálódásnak fontos eredményei voltak a magyar, tót és oláh anyagra vonatkozólag. (Itt kell zárójelben megemlítenem, hogy a rendelkezésünkre álló oláh anyag kizárólag a régi Magyarország területéről származott.)

E három nép népdalanyagát egyrészt külön vizsgáltuk és foglaltuk rendszerbe, másrészt egymással összehasonlítottuk. A munka eredményét röviden összefoglalva, a következőkben sorolhatom fel:

A magyar anyagra vonatkozó megállapításaink ezek:

A magyar parasztzene anyaga három nagy osztályba csoportosítható és pedig:

I. az egész magyarlakta területen egységes stílusú régi dallamok osztályára;

II. az ugyancsak az egész magyarlakta területen egységes stílusú új dallamok osztályára;

a III. osztályba soroltuk az előbbi két osztályba nem sorolható dallamokat.

A régi stílusú dallamokra elsősorban egy anhemiton-pentaton-skála és négy izometrikus dallamból álló nem architektonikus strófaszerkezet jellemző.

Ez a dallamosztály kizárólagos magyar népi produktumnak tekinthető; kifejlődése a régmúltba tehető. A tótság népzenejére alig volt hatással, a románság máramarosi, továbbá a székelyekkel nyugat felé határos ágaira viszont egyes kategóriái lényeges hatást gyakoroltak.

Az újstílusú dallamokra bizonyos, úgynevezett „pontosított alkalmazkodó” ritmus és négy dallamsorból álló architektonikus strófaszerkezet jellemző. Pl. az A b b A-val jelölhető strófaszerkezet.

Ez a dallamosztály is kizárólagos magyar produktumnak tekinthető; kétségtől az utolsó 7—8 évtizedben alakult ki; hatása az újabb tót és rutén parasztzeneire nagyon nagy volt (sőt ez a hatás még a régi Magyarország határain túlra, Morvaországra és Galiciára is átterjedt). A román népzeneire viszont majdnem semmi hatást nem gyakorolt.

A III. (vegyes) osztály nem egységes stílusú, azért általánosan jellemző tulajdonságai nincsenek. Ebben találjuk egyebek közt az összes jövevény dallamokat: legtöbbjük tót népzeneből került át, ruténből kevesebb, német- és oláhból elenyésző kevés, délszlávból semmi.

A tót parasztzene anyaga szintén három osztályra osztható: a régi, a vegyes és az új stílust reprezentáló dallamok osztályára.

Az első áll az ú. n. „Valasska”-dallam változataiból, továbbá bizonyos bölcsődalokból és egyéb népszokásokhoz kötött dallamokból. Ezek tekinthetők a legspecifikusabb tót népzenei produktumoknak.

A második, nem egységes, stílus. Egyes kategóriái a morváknál éppúgy föllelhetők, ismét más kategóriái pedig nyilvánvalóan nyugati (német, cseh) eredetűek.

A harmadik, új stílus, az új magyar stílus hatása alatt keletkezett (szolgai átvételek vagy önálló alakulatok találhatók itt).

Az oláh parasztzene anyagát illetőleg a helyzet sokkal komplikáltabb, mert nem egységes, hanem zenedialektusterületenként eltérő karakterű anyaggal van dolgunk. A népszokáshoz nem kötött oláh dallamokat illetőleg két fő zenedialektust találunk: az északi (Máramaros és a vele közvetlenül határos területek) és a déli (Bihar, Kolozs és a tőlük délre fekvő) dialektusterületet. Ezenkívül még a székelységgel nyugat felé határos „székelyes“ dialektusterület említendő fel (lásd fentebb).

Az északi területen magyar (lásd fentebb) és valószínűleg ukrán befolyás mutatkozik; a déli terület anyaga eddigi ösmereteink szerint önálló oláh produktumnak tekinthető.

Teljesen más karakterűek viszont a rendkívül fontos „Colind“-dallamok, melyek szintén dialektusterületenként változnak, továbbá a hasonlóan váltakozó karakterű instrumentális táncdallamok. Mind ezek eredetéről egyelőre nem alkothatunk véleményt, mert a román-ság északi, keleti és déli szomszédnépeinek parasztzeneanyaga megfelelő kategóriái egyelőre jórészt hozzáférhetetlenek.

Egyes más országokban (Finnországban, Ukrajnában) szintén nagy szorgalommal folyt a munka. Nem az én feladatomból erről beszámolni, de nem is tehetném, mert hiányzik az ehhez szükséges tájékozottság. Mert éppen az a baj, hogy az egyes országok kutatói teljesen izoláltan dolgoztak és dolgoznak. És éppen ez a körülmény késztet arra, hogy fölvessem a kérdést: vajjon nem lehetne-e valamilyen módon Európa egyes országainak gyűjtő centrumai között bizonyos kapcsolatot megteremtteni? Sok minden szempontból volna ez roppant nagyfontosságú: hogy mást ne említsek, a dallamok egységes lejegyzésének lehetővé tétele szempontjából is. A Kelet-Európa egyes népeinek paraszzenéi között levő összefüggéseket csak úgy bogyozhatnók ki sikeresen, ha bizonyos egységes szempontokból, egységes módszerrel folytathatnók az anyaggyűjtés, anyagrendezés és anyagkiadás munkáját.

Óriási fontosságú volna annak a megbeszélése, vajjon milyen eszközzel rögzítsük meg a népzeneit, vajjon fonográffal, gramofonnal vagy másféle eljárással; vajjon miként sokszorosítsuk a felvételeket? Óriási fontosságú volna, ha megállapodhatnának az egyes országok gyűjtőcentrumai abban, hogy a sokszorosított legjellemzőbb felvételeikből és azoknak pontos lejegyzéséből egymásnak cserepéldányokat küldenének. A gyűjtött anyag tervszerű kiadásának mikéntjéről is sok tárgyalni való volna. Fontos volna annak a leszögezése is, hogy a gyűjtésnek egyedül célravezető módja az, ha szakemberek gyűjtenek helyszínen, vagyis a médiumok otthonában, mert a gyűjtés nem lehet sem eléggé alapos, sem eléggé megbízható, ha nem szakemberek végzik, vagy ha az anyagot otthonukból véletlenül kiragadott és messze idegenbe került médiumoktól ad hoc szedjük ki.

Már azzal is sokat érnének el, ha legalább évente minden országnak, vagy legalább is Kelet-Európa minden országának kiküldöttei egy megállapítandó centrumban találkozhatnának, beszámolhatná-

nak az elmúlt esztendő kutatási eredményeiről és megbeszélhetnék a jövő évi tennivalókat.

Konkrét javaslatokat a helyzet ismerete híján nem tehetek, de még egyszer felvetem a kérdést: nem lehetne-e valamilyen módon ilyen szorosabb együttműködést biztosítani? Ha ez lehetséges volna, ennek az az eredménye talán megvolna, hogy az egyes országok kutatói — a nemes versenytől ösztönözve — nagyobb energiával folytatnák a munkát. Erre pedig sürgősen, nagyon sürgősen van szükség. Általánosan ismert jelenség, hogy a népzene fogyófélben, sőt kiveszőfélben van. Ezt a folyamatot feltartóztatni semmi módon nem lehet, hacsak nem akarnánk középkori állapotokat feléleszteni. Egyetlen egy tennivaló van: minél többet, minél alaposabban és minél rövidebb idő alatt gyűjteni.

A fenti beosztásunkat illusztráló mintadarabokat következőkben közölhetem:

Chansons anciennes hongroises.

1. Parlandó ♩ = 192. [5] /

Ke-négy kö-szik-lá-nak köny-nyebb meg-ha-sad-ni,

[6] //

Mint két é-des szív-nek egy-más-tól meg-vál-ni.

[VII] /

Mi-kor két é-des szív egy-más-tól meg-vá-lik,

Még az é-des méz is ke-se-rű-ve vá-lik.

2. Parlandó [4] /

Er-dők völ-gyek, szűk li-gek-tek, So-kat buj-dos-

[6] //

tarz ben-ne-tek. Buj-dos-tarz én az va-dak-kal,

[4] /

Sir-tarz a kis na-da-rak-kal.

Chansons modernes hongroises

3. *Tempo giusto, ♩ = 102*

Ki-ne-gyek a do-bar-dó-i harc-tér-re,

Föl-te-kintek a csil-la-gos nagy ég-re

Csil-la-gos ég, mer-re van a na-gyar ha-zám,

Mer-re si-rat en-gem az é-des a-nyám

4. *Tempo giusto, ♩ = 102*

Er-dő, er-dő, er-dő, na-ros-szé-ki ke-rek er-dő,

Ma-dár lak-ja asz-tat, ma-dár lak-ja ti-zen-ke-tő

Cuk-rot ad-nék an-nak a ma-dár-nak, da-lol-ja ki

ne-vét a ba-bár-nak, -Csár-dás kis an-gya-lom,

ér-ted fáj a szí-ve-m na-gyon

Chansons anciennes slovaques.

5., *Parlando*, $\text{♩} = \text{cca } 116$

Jaj Va-la-cha za-bi-li, ba-ču o-be-si-li, Ho-nel-ni-ci

pla-ču Ško-da naš-ho ba-ču, Ško-da naš-hó ba-ču!

6., *Berceuse*, *Parlando*, $\text{♩} = \text{cca } 100$

Ha-jaj že-mi, ha-jaj, Mo-ja du-ša ma-lá,

Bo-daj si mi spa-la hz Do zaj-tra-šku rá-na!

7., *Tempo giusto*, $\text{♩} = 80$

Pá-sol Jan-ko dva-vô-ly, Pá-sol Jan-kó dva-vô-ly

Na-ze-le-nom á-ho-ry, Na ze-le-nom á-ho-ry

8., *Tempo giusto*, $\text{♩} = 138$ Chanson moderne slovaque:

Ke-dy že to ži-tko zin-de, Ej, rá-no, rá-no, rá-no,
Čo na mo-ja svad-ba bu-de?

bie-ly den, Sta-vaj ho-re, mo-ja ni-lá, klast o-heň!

teffain

Chanson roumaine du territoire nord.

9. *Tempo giusto, ♩ = 70*

Mân-dru-lut, xir — de san-xin

Mân-dru-lut, xir de san-xiu,

Dai-na mân-dră — si dai-na, —
refrain

Si ia-ră dai — na dai-na!

Chansons roumaines du territoire sud.

10. *Parlando, ♩ = 150*

Cân-tă, na-nă, cân-tă ia-ră, Cân-tă, na-nă,
cân-tă ia-ră gla-su ce-ai cân-tat a-sa-ră!

11. *Parlando, ♩ = 168*

Na-na, na-na, na-na mea năi, Na-na, na-na, na-na mea, năi,
Ia-ră, ia-ră mân-dra mea, năi!
refrain.

Bartók Béla.

AZ „ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALMI TÁRSULAT“ TÓL A „MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG“-IG.*

Hogy nagyon távoleső okok kikutatásával ne töltssem az időt, azért ott kezdem, hogy a mult század hatvanas éveiben a marostordamegyei Szászrégenből egy rendkívüli szellemi képességekkel megáldott ifjú indul útnak. Anyanyelve szász; neve: *Meltzl Hugó*. Előbb Kolozsvárra az unitárius, majd Besztercére az ág. evangélikus gimnáziumba megy; Lipcsében elvégzi egyetemi tanulmányait s 1872 őszén, huszonhat esztendőskorában már a kolozsvári egyetemen a német nyelv és irodalom tanára. Szerfölött egyéni gondolkozásmódja, egyenes, szókimondó természete csakhamar különö cember hírébe keverik. Széleskörű tudását azonban elismerik s költői lendületű egyetemi előadásaiért, Petőfi-tanulmányaiért az egyetemi ifjúság és a város művelt közönsége egyaránt lelkesedik.

Meltzl egyetemi előadásain már 1872 őszén ott ül egy lányosképű, élénk kedélyű, eleven észjárású fiatalember is. Anyanyelvére ő is szász; neve: *Herrmann Antal*. A hatvanas években indul ő is, de Brassóból, az Obere Vorstadt Anger-Gassejének 1425. sz. házából. A gimnáziumot szülővárosában kezdi, azután Kolozsvárra megy, leginkább magyar szóra, ahol a kegyesrendieknél az érettségit kitüntetéssel leteszi. Német filológiára készül s e célból a bécsi egyetemet látogatja. Onnan 1872-ben arra a hírre tér haza, hogy ősszel megnyílik a kolozsvári egyetem. Kolozsváron sem marad sokáig, mert a következő iskolaévben már Pesten találjuk. Meg nem állapítható, hogy életpályájára mennyiben voltak hatással a *Meltzl*-kollégiumok; azonban bizonyos, hogy *Meltzl* etnológiai elgondolásainak később *Herrmann Antal* lesz a végrehajtója. Amíg azonban erre sor kerülhet, *Herrmann*nak nehéz életiskolát kell megjárnia. Közel tíz esztendő telik el, amíg hányódások, vetődések, vidéki tanárkodások, lapszerkesztések, politikai és társadalmi szereplések után a budai Paedagogium német nyelv- és irodalmi tanszékén 1883-ban végre révbe jut. Itt alig hogy megmelegszik, *Meltzl* ösztönzésére máris nagyobb etnológiai vállalkozásokba fog. 1885-ben néprajzi előadója lesz a Rudolf trónörökös által kezdeményezett „Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben“ c. tudományos vállalkozásnak. 1887-ben *Wlislöcky Henrik*kel együtt sátoros cigányok közé áll, hogy közvetlenül tanulmányozhassa ennek a titokzatos fajnak néprajzi sajátosságait. Bizony merész vállalkozás volt ez, mert hazánkban akkoriban még igen gyanakvó szemmel néztek mindenkire, aki hosszú hajjal és bozontos szakállal a közvélemény elé állt és bejelentette, hogy ő mától kezdve cigánytudós. Azonban így született meg a magyarországi cigányfolklore, mely először külföldön, Angliában aratja babérait s mire dicsőségének fénye a magyar hazát is bevilágítaná, akkorra *Herrmann* már más és még nagyobb dolgok foglalkoztatják.

* Szerző elmondotta 1929 január 30-án, a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának negyvenedik évi fordulója alkalmából tartott rendkívüli közgyűlésen.

Mielőtt tovább mennék, el kell mondanom, hogy *Meltzl, Brassai Sámuel*lel együtt 1877-ben hatnyelvű folyóiratot indít, a hatcímű „Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok“-at, azzal a kimondott céllal, hogy benne praktikus irányú tudományokkal nem foglalkozik, „hanem csupán csak a par excellence irodalommal, mely a népeknek lelke, szíve: a költészettel és filozófiával, névleg metafizikával, esztétikával és kritikával, legfeljebb még antropológiával (etnológiával), mint amely nélkül külföldi, névleg exotikus irodalmakat nem is érthetni át teljesen“. A folyóirat 1879-ben „Acta Comparationis Litterarum Universarum“ főcím alatt tizcíművé és tíznyelvűvé lesz és munkatársul a kolozsvári egyetem tanárain kívül az öt világrész igen sok jeles tudósát gyűjti maga körül.

Itt jelenik meg az 1881. évfolyam (hibásan: 1882!) VII—X. számában „Kolozsvárt, 1881. szeptember hó 1-én“ kelettel a „Javaslat egy magyar folklóre társulat alapítása ügyében“, névtelenül bár, de valójában *Meltzl* elgondolásában és fogalmazásában. Külföldi példák és ösztönzések intenek arra, úgymond, „hogy a mindent hasonló niveaura egyengető neo-európai áramlatok culturözönéből mentsünk meg hazai néptradícióink közül, gyűjtés útján, a mit csak lehetséges menteni. De ily célból első sorban mi is csak a családhoz és társadalomhoz fordulhatunk, jelesen félreeső vidékeken élőkhöz: városon és falun száz jellemző apróbb vonás merül fel beszélgetés közben, hol a család asztalán, hol a piacon, mezőn, vagy erdőn; de gyakran éppen azért, mert mindenki úgyis ismeri, voltaképpen senki se veszi észre, míg egyszerre a lassan megváltozott szokások elől háttérbe szorítottván, nyomtalanul eltűnik örökre, mint az a hulló csillag, melyben oly sokan gyönyörködtek, de melyet senki se bír már rövid egy pillanat után visszahívni. Legyen elég ez alkalommal csak az erdélyországi részekben előforduló számtalan néptradíciókra figyelmeztetni, melyek oly gazdagoknak nevezhetők, hogy bátran vetélkedhetnek világhírű bányakincsseivel. Az a körülmény, hogy a legkülönbözőbb származású néptörödések lakják ezt a félreeső országrészt, elegendő ok arra, hogy a népköltészet terén éppen a mi szűkebb hazánk valóságos unicumnak tekintessék Európában. Ma már valamennyi tudós egyetért abban, hogy a valódi tiszta népdal, példabeszéd, gúnynev, gyermekmondóka bármely nyelven stb., stb., szóval mindaz, miben oly gyakran a legmélyebb tudomány rejlik, többnyire legigénytelenebb külső alatt, *hamisítatlanul* csak az úgynevezett laikusok, még pedig az erkölcsök, szokások és minden szép leghűbb őrei, az asszonyok, segítségével gyűjthető. Mai korunkban már képtelenség a négy fal közzé és egyetlen nemre, sőt hasonló korra zárkózó akadémiáktól, vagy társulatoktól valami életre való eredményt várni egy olyan ügy körül, mely maga az — élet. Másrészt egy efféle társulat szervezése nem történhetik egészen a megszokott formákban, éppen azért, mivel ha valódi célját nem akarja szem elől téveszteni, a legheterogenebb elemekből kell állania. Ezért vagyunk bátrak az itt következő minél *egyszerűbb* szabályzat vázlatát minden ügybarát, szakember, úgymint laicus, figyelmébe ajánlani, azzal a megjegyzéssel, hogy ennek a Társulatnak (mely már de facto létez) hivatalos működése még csak 1883. január hó 1. fog de jure megkezdődni. Addig netáni lényegesebb véleményeltéréseknek stb. szívesen, sőt köszönettel nyitunk tért. Az *ACLU* szerkesztősége.“ Csillag alatt fölkeri a szerkesztőség az előfizetőket, hogy nyilatkozzanak, vajjon a rendszer, vagy rendkívüli tagok sorába óhajtanak-e lépni. Azután közli az „Összehasonlító Irodalmi Társulat, Societas Comparationis Litterarum Universarum Hungarica“ alapszabálytervezetét. Eszerint a társulat szervezete valóban nagyon egyszerűre volt szabva. A 8. paragrafus például azt is kimondja, hogy a „közgyűlés s több efféle egyelőre nélkülözhetők“.

Nincsen semmi bizonyágunk arra, hogy a „Societas“ akár „de facto“,

akár „de jure“ megalakult, avagy működött volna, annak dacára, hogy az „Acta“, mely a „Societas“ hivatalos közlönyéül volt kiszemelve, még évenként át közölte a „Gesellschaft für Vergleichende Litteratur“ „Entwurf“-ját a többnyelvű felhívással. A „Javaslat“ elvetett magja nem is Meltzlnél kelt ki és bokrosodott meg, hanem az „Ethnologische Mitteilungen Aus Ungarn“-ban, amit *Herrmann Antal* 1887-ben indított meg minden előzetes számvetés és anyagi kilátások nélkül. Ennek a folyóiratnak I. évfolyama nemcsak arról nevezetes, hogy befejező, 4. száma csak 24 esztendő múltával jelent meg, miközben a folyóirat, rendszertelenül bár, de mégis eljutott a IX. évf. 5. számig, hanem arról is, hogy I. számában, a „Splitter und Späne“ c. rovatban jelenik meg az a rövid közlemény, amit a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásához az első komoly gondolatcsíranak tekintetünk. A közlemény így hangzik: „*Ungerländische ethnologische gesellschaft*“. Eine solche besteht zwar noch nicht, aber ihre Gründung ist jedenfalls höchst Wünschenswert. Ihr Gebiet wäre an ethnologischen Schätzen so reich, wie kaum irgend anderswo. Unsere Zeitschrift wird bestrebt sein, ihr reichlich vorzuarbeiten.“ Zárjelben hozzátéve még: „Schon v. Meltzl in der „Zeitschrift für Vergleichende Litteratur“ angeregt.“

1887 július közepén zárja le *Herrmann* „Mitteilungen“-jeinek 1. számát. A következő, 2. szám csak 1888 februárjában megy szét. Ebben már jelenti, hogy a „Gesellschaft für die Volkskunde Ungarns“ ügye nagy lépéssel haladt előre, amennyiben az ő kezdeményezésére a hazai néprajz legilletékesebb képviselőinek és a különböző hazai népfajok legkiválóbb szellemi vezéreinek összejötteivel és *Hunfalvy Pál* elnöklésével tartott értekezleten, ugyancsak az ő javaslatára, élénk és tartalmas vita után kimondták egy „Gesellschaft für Ethnologie, Anthropologie und Urgeschichte in Ungarn“ alapításának szükségességét. Jelenti továbbá, hogy az előmunkálatok elvégzésére bizottságot küldtek ki, melynek tagjai: dr. *Ballagi Aladár* egyetemi tanár, *Berecz Antal* igazgató, földrajzi társasági főtítkár és szerkesztő, *György Aladár* statisztikus, *Havas Sándor* államtitkár, dr. *Herrmann Antal* pedagógiumi tanár, szerkesztő, dr. *Török Aurél* egyetemi tanár és *Vámbéry Armin*. Az elnöki teendőök ellátására *Havas Sándort*, az alapszabályok megszerkesztésére *György Aladárt*, a tudományos program kidolgozására pedig dr. *Herrmann Antalt* kérték föl.

Ki mindenki volt még jelen a nevezetes értekezleten, mely a Magyar Tudományos Akadémia földszinti saroktermében 1887 december 5-én, dél előtt 10 órakor folyt le, az csak jóval később, 1890-ben, az „Ethnographia“ I. évf. 1. számából derül ki. Eszerint ott voltak: a torontálmegyei Nagyjécsáról származó *Aigner-Abafi Lajos*, az Aradról származó *Alexics-Alexi György*, a Kecskemétről származó *Ballagi Aladár*, a pestmegyei Boldogról származó *Berecz Antal*, a Liptóújívról származó *Bobula János*, a bácsmegyei Karavukováról származó *Borovszky Samu*, a jásznagykúnszolnokmegyei Tiszaugról származó báró *Fechtig Imre*, a máramarosmegyei Husztáról származó *György Aladár*, a Szabadkáról származó *Hadzsics Antal*, a zólyomgyeji Felsőmicsinyéről származó gömöri *Havas Sándor*, a Brassóból származó *Herrmann Antal*, a szepesmegyei Nagyszalókról származó *Hunfalvy Pál*, a háromszékmegyei Gelencéről származó *Jancsó Benedek*, az abaújmegyei Csobádról származó *dadai Király Pál*, a szatmármegyei Porcsalmáról származó *hegymegi Kiss Aron*, a Nagykőrösről származó *Kőrösi Henrik*, a vasmegyei Felsőlővőről származó *Kurz Sámuel*, a békésmegyei Kétegyházáról származó *Márki Sándor*, a Szamosújívról származó *Molnár Antal*, az ugvanonnan származó *Patrubány Lukács*, a bácsmegyei Óbecséről származó *Popovics Vazul István*, a temesmegyei Újbessenyőről származó *Schwicker János Henrik*, a Veszprémből származó *Simonyi Zsigmond*, a Pozsonyból származó *Staub Mór*, a Hódmezővásárhelyről származó *bessenyei Széll Farkas*, a Kolozsvárról származó *Szilágyi Sándor*, a Sopron-

ből származó *Thirring Gusztáv Adolf*, a Pozsonyból származó *Thewrewk-Török Aurél*, a pestmegyei Törökbálintról származó *Volf György*, a szepesmegyei Poprádról származó *Weber Rudolf* és a Békéscsabaról származó *Zsilinszky Mihály*. A 31 név viselője között véletlenül sincs egy, aki az ország szívében, a fővárosban látta volna meg a napvilágot. De nem is azért adom le ezt a névsort, hogy ezt a tényt bizonyítsam, hanem, hogy rámutassak *Herrmann Antal* tervszerű és céltudatos elgondolásaira, mikor maga mellé csupa olyan fegyvertársat keresett, akikkel az elkövetkezendő etnológiai munka országos hálózatát földrajzi és főképen nemzetiségi szempontból fölépíthetni vélte.

Mert *Herrmann Antal* nemcsak az uralkodó magyarság etnológiájának akart társaságot szervezni. Erős meggyőződése volt, hogy Szent István birodalmának minden nyelven beszélő és minden foglalkozást űző népét a magyar tudománynak kell figyelem és vizsgálat tárgyává tennie, mert ha nem vállalja ezt a feladatot, vagy késik vele, annak a nemzet életében súlyos politikai következményei lehetnek. „Mitteilungen”-jei I. évf. 1. számának „Etnológiai Közlemények” c. magyar mellékletében például ezeket mondja: „Mi, magyarok, itt Európa keleti és nyugati felének határán, amelyet elleneink nem átallanak csupán ideig-óráig való s meg nem érdemelt állomáshelyünknek tekinteni, vajmi válságos időknek megyünk elébe.” Ugyanezen melléklet 2. füzetében már tovább megy. . . . „ne-künk, Magyarország népeinek nemcsak önmagunkat kell ismernünk, hanem egymást is. Eddig inkább csak a különbségeket éreztük, egymás fogatkozásait hánytorgattuk. Figyeljük meg egymást tüzetesebben és minden faj költészetében, művészetében megtaláljuk a szépet, meséiben, erkölcsében az etikát, lelkében az eszményt. Ha megismertük egymásban a nemest, becsülni fogjuk egymást és egymásban az össz nemzetet, a közös hazát. Érezni fogjuk, hogy testvérek vagyunk, még pedig annál inkább, mert kitűnik, hogy az érdekek éppoly közösek, mint a lényeg, amely közös emberi és mert alkalom nyílik annak a belátására (s e belátás igen üdvös lesz), hogy a közös ég és föld, a közös történelem, a százados kölcsönhatások elkülönítették ez ország népeit a határokon túl levőktől és nemcsak a geographia és politika, hanem az ethnos, a népiség belső mivolta tekintetében is egyesítették őket Szt. István koronájának abroncsában.”

*Herrmann Antal*nak ilyen és ehhez hasonló elgondolásoihoz járult tehát ama bizonyos decemberi értekezet, mikor egy „Magyarországi Népvizsgáló Társaság”, majd végső fogalmazásban a „Magyarországi Néprajzi Társaság” megalakításának szükségességét kimondotta. Csak ilyen elgondolások mellett érthető az első alapszabály megfogalmazása, melynek első és legfőbb pontja így határozza meg a célt: „célja a magyar állam és a történelmi Magyarország mai és egykori népeinek tanulmányozása, valamint kölcsönös megismerkedés útján a hazában élő népek közt testvéries egyetértésnek és az együvé tartozás érzésének ápolása”. Ennek a célnak már csak egyenes folyománya volt a hatodik pont, amelyik elrendeli, hogy a különböző hazai népek és népelemek, úgymint: magyarok, székelyek, csángók, palócok; délvidéki, dunántúli, szepesi németek, erdélyi szászok; horvátok, szerbek, bunyevácok, sokácok, bolgárok; vendek, tótok, rutének, lengyelek; ruménok, olaszok, görögök, örmények, cigányok tanulmányozására szakosztályok állítsanak és végső következménye a 30., amelyik kimondja, hogy „felolvasást és előadást, kivált vándorgyűlés és kirándulás alkalmával, más nyelven is lehet tartani”.

*

Az alakuló közgyűlés 1889 január 27-én, vasárnapon, délelőtt 10 órakor folyt le a M. T. Akadémia „Kisfaludy-termében”. A megalakulás szük-

szavú jegyzőkönyve, legalább is az, mely az „Ethnographia“ I. évfolyamában megjelent, a jelenvoltak névsorát nem tartja számon. De az üdvözlésekből, felszólalásokból annyit megállapíthatunk, hogy ott voltak: *Hunfalvy Pál*, aki különben egy nagyon fontos akadémiai ülés miatt csak hamar eltávozott, *Török Aurél*, aki *Hunfalvy* távozása után az elnöklést átvette, *Herrmann Antal*, aki a Társaság megalakítására az indítványt megtette, továbbá *Steinacker Ödön*, *György Aladár*, *Fialovszky Lajos*, *Molnár Antal*, *Jancsó Benedek*, gróf *Zichy Jenő*, *Vasvári Armin*, *Vikár Béla*, *Majláth Béla*, *Strausz Adolf*, *Réthy László*, *Brassai Sámuel*, akik mind az alapszabályokhoz szóltak. Az alapszabályok megállapítása után megválasztották az ideiglenes tisztkart és a száztagú, ideiglenes nagyválasztmányt. Elnök lett: *Hunfalvy Pál*, alelnökök: dr. *Török Aurél* és gömöri *Havas Sándor*, titkár: dr. *Herrmann Antal*, jegyző: dr. *Réthy László*, pénztárnok: dr. *Borovszky Samu*. A tisztkart már régen lekaszált a halál; a nagyválasztmányból azonban legjobb tudomásom szerint még élnek: *Alexis György*, *Berzeviczy Albert*, *Erődy Béla*, *Huszka József*, *Jancsó Benedek*, *Schneller István*, *Strausz Adolf*, *Thirring Gusztáv*.

Az egykorú napilapok nagyon röviden végeznek „A magyarországi néprajzi egyesület“ megalakulásával. Néhány ösmertebb „jelenvolt“ fősorolása után csupán arról emlékeznek, hogy a bemutatott alapszabályokon csak egyetlen egy módosítás történt s ez az: „nem kell minden felolvasást előzőleg a titkárnak bemutatni, hanem az elnökségnek legyen joga esetleg a felolvasások vázlatát bekérni“.

Hogy egészen hiteles legyek, azt is elárulhatom, hogy a főváros fölött aznapon szokatlanul enyhe, tavaszi légáramlatok lebegtek; a meteorológiai intézet pedig azt jelentette, hogy a multheti nagy légnyomás nyugatról Közép-Dél-Európa felé egyre terjed... De a fővárosban, sőt az egész országban sem nagyon törődtek már akkor az időjárással, mert nyugatról, Bécs felől egészen más, komolyabb depresszió közeledett, ami a lelkeket csakhamar megfeküdte. Az napon, ugyanazon órában, amikor Társaságunk alapköveit az Akadémiában lerakták, a Vigadóban a magyar ifjúság tartotta első nagy tiltakozását „az osztrák-magyar katonatörvény alkotmányellenes és germanizáló intézkedései“, röviden a „véderőtörvényjavaslat“ ellen. A polgárság egyelőre még otthonában háborgott, az utcákon lovasrendőrök jártak és a várható nyugtalanságra való tekintettel egynéhány kaszárnyában a legénységet fegyveres készenletbe helyezték. Majd néhány nap múlva jött a hír *Rudolf* királyfi rejtélyes haláláról. Ez a sok felhő azután hamarosan eltakarta a magyar közélet egén a Magyarországi Néprajzi Társaság csillagát.

Ebben az esztendőben még csak egyszer beszéltet magáról a Társaság, az „alakító“ közgyűlés napján, amit sokáig tévesen az I. évi rendes közgyűlésnek tartottak. Október 27-én folyt le s az időközben megerősített alapszabályok szerint megtörtént az első rendes tisztkar és az első rendes választmány megválasztása. *Hunfalvy Pál* elmondja elnöki megnyitó beszédét. *Jókai Mór* üdvözli a Társaságot. *Berzeviczy Albert*, mint államtitkár, a „fontos államügyek miatt visszatartott“ miniszter üdvözlését tolmácsolja.

*

Megindul a Társaság gépezete, még pedig olyan lendülettel, hogy a hamarosan elért eredmények lefegyverzik azokat is, akik a Társaság megalakulását fölöslegesnek tartották és a magyar tudományos élet újabb teherfételének könyvelték el. A felolvasóülések egymást követik, vidéki körök, fiókok alakulnak, megindul az „Ethnographia“ s ami fő, havonként pontosan megjelenik. A szervező *Herrmann Antal* fáradhatatlanul jár-kél, izgat, újabb terveket kovácsol és működési területeket jelöl meg. Távol-

ról úgy látszik, hogy a Társaságból egy, az egész ország érdeklődését magában összpontosító hatalmas tudományos szervezet alakul. Fajdalom, a bennfentések egészen mást láttak! Azt ugyanis, hogy a Társaság ezt az iramot sem szellemi munkával, sem anyagi erővel nem fogja győzni. A komoly szellemi munkához hiányzott az ethnologiai tanszékek mellett fölnevelődő fegyelmezett ethnológus gárda; az anyagiak terén pedig a minden megszervezett tudományos munka életető forrása, a pénz. Állami támogatásnak a Röck Szilárd-féle kultúralapból volt ugyan évi 300 forint biztos jövedelem. Ezen fölül azonban alig valami. 511 taggal indult a Társaság, de sem az alapító, sem a túlságosan alacsonyra szabott évidíjak nem folytak be. A magyar társulatitaggal már akkor sem vette komolyan a tagdíjfizetési kötelezettséget, azonkívül egy-egy tag már akkor is 7—8 más tudományos társaságnak is adózó alanya volt. Jól látta ezeket a bajokat maga az elnök, *Hunfalvy Pál* is, aki az 1891. évi rendes közgyűlés elnöki megnyitóbeszédében ezeket mondja: „Társulatunk, mondhatni, későn lépett fel, midőn azon nem tág kör, amelyből a társulatok tagjai gyűlnek, szinte ki volt már merítve. Más körökből pedig még bajos nálunk résztvevőket nyerni. Az évi pénzbeli járulék is nagyon csekély“.

Nemsokkal ezután a pénztárnok panaszkodik a nagy hátralékok miatt. Az év végére olyan fenyegetővé vált a helyzet, hogy mindenáron rendkívüli és rejtett pénzforrások után kellett kutatni. Ötletben, hiszen nem volt hiány. Társaságunk egyik nagyon agilis, tudós tagja, aki mint tiszteleti tagunk ma is él, egy este a Társaság pénztárnokát karonfogta. Cilinderkalapot nyomott a kezébe s felvitte néhány ösmerős kártyaklubba, ahol is az asztalokon talált pénzt egyszerűen a kalapba söpörte — a szűkölködő Magyarországi Néprajzi Társaság javára. De az ilyen ötletekkel már akkor sem lehetett életmentést végezni s egy napon mégis odáig érnek a dolgok, hogy be kell jelenteni a Társaság feloszlását, vagy gyökeres reformját. Ez annyival is égetőbb, mert a Társaság éppen elnök nélkül van. *Hunfalvy Pál* még 1891 november 30-án elhunyt és az ügyeket *Xántus János*, egyik alelnök vezeti. Az 1892 február 20-i nyilvános felolvasóülés előtt megnyitóbeszédet tart: „*Hunfalvy Pál* elhunytával — úgy mond — véget ért a Magyar Néprajzi Társaság életének első korszaka, mely telve volt a kezdet nehézségeivel, minden emberi alkotásnak ez elkerülhetetlen járulékaival... Ami most következik, az a helyes munkafelosztás. A munkálkodás irányának megszabása, a hiányok pótlása, a közök kitöltése, nehogy az egyoldalú fejlesztés elsekélyesedéshez, vagy más körökkel való súrlódáshoz és összeütközéshez vezessen. Mi tehát a Magyar Néprajzi Társaság életének második korszakához értünk s annak feladatait meg is kell oldanunk. Tartozunk vele *Hunfalvy Pál* emlékének, nemzetünk közművelődésének és a tudomány egyetemének egyiránt“.

Még ugyanaz napon megtartott választmányi ülésből kilenc tagú bizottságot küldenek ki teljes felhatalmazással és jelentéstétel kötelezettségével, mely a Társaság viszonyait alaposan megvizsgálva, nyújtson a helyzetről tiszta képet s tegye meg esetleges javaslatait a Társaság fennmaradásának és további fejlődésének kérdésében. Ez a bizottság három albizottságra oszolva átrevideálta az alapszabályokat és a Társaság addigi szellemi életét, a könyv- és levéltár helyzetét, a pénztár állapotát. Közben nagyszabású és igen magas színvonalú tudományos és társadalmi vita folyt a lét és nemlét kérdésében *Herman Ottó*, a kilences bizottság egyik tagja és a tanácsadásra meghívott *Lóczy Lajos*, mint a Magyar Földrajzi Társaság elnöke között. *Herman Ottó*-nak ugyanis az volt a megfigyelése, s ebből nem csinált titkot, hogy a „bizonyos fokú rokontermészetű társulatokban érezhető áramlat lüktet, melynek értelme az, hogy

azok a feladatok, amelyeknek megoldásában a Néprajzi Társaság saját célját látja, tulajdonképen nem hozzá, hanem ama más társulatok munkakörébe tartoznak; más szavakkal kifejezve, hogy a Néprajzi Társaság tulajdonképen fölösleges". *Lóczy Lajos* a maga és a vezetése alatt álló Magyar Földrajzi Társaság nevében ezt a föltevést siet megcáfolni; nem titkolja aggodalmait bizonyos jelenségek miatt, amelyek, szerinte a Magyar Néprajzi Társaság válságából a kibontakozást megnehezítik, azonban nyugodt lélekkel kijelentheti, hogy „az ethnographiai társaság fennmaradása most már nemzeti becsület kérdése mindnyájunkra és főképen azokra, akik megalapították. Mert egy ilyen, a külföldön is előnyösen ismert tudományos egyesület bukása árnyat vetne jó hírnevünkre”.

Az albizottság jelentése, amely gondos volt, kimerítő, már nem is volt fontos többé ebben a súlyos kérdésben, mert a Társaság sorsát *Lóczy Lajos* állásfoglalása döntötte el. A Társaságnak tehát minden körülmények között fenn kell maradnia s ez csak gyökeres és kíméletlen reformmunkával érhető el. Mindenekelőtt kimondották, hogy a Társaság eddigi alapszabályai elejtendők és újak készíthetők; megkeresendő a kormány, az Akadémia és a Nemzeti Múzeum bizonyos összegű évi járuléknegedélyezésére: a taggyűjtés komolyabb és biztosabb alapokra helyezendő. A reformokat, az új alapszabályokkal együtt az 1892 május 7-én tartott közgyűlés elfogadta. Ezzel megindult a Társaság második, nyugodalmasabb és credményesebb korszaka, amely már a rendszeres állami és akadémiai támogatás és a Magyar Nemzeti Múzeummal való kapcsolat jegyében folyt. Csupán az alapszabályokkal volt némi baj. Időközben ugyanis valaki kiderítette, hogy a május 7-i közgyűlés nem volt határozatképes. Az 1892 október 25-én tartott rendkívüli közgyűlés ugyan mindenben helyben hagyta a májusi közgyűlésnek a reformokra vonatkozó határozatait, a kilences bizottságnak bizalmat és köszönetet szavazott, azonban az alapszabályok revíziójának kérdését bizonytalan időre elhalasztotta. Azt csak az 1896 május 4-i közgyűlés hajtotta végre, amikor is a sok sallang végleges leszedése után a „Magyarországi Néprajzi Társaság”-ból „Magyar Néprajzi Társaság” lett. A kilences bizottság tagjai pedig voltak: *Xántus János* elnökle mellett: *Herman Ottó*, *Goldziher Ignác*, *Munkácsi Bernát*, *György Aladár*, *Pápai Károly*, *Patrubány Lukács*, *Réthy László*, *Jankó János*, *Strausz Adolf*.

*

Az 1892-ik évvel zárul tulajdonképen a Magyar Néprajzi Társaság hőskora, amit bátran nevezhetünk a „kalandozások korá”-nak is. Lezárta a kilences bizottság reformmunkája. Ebben a munkában azonban *Herrmann Antal*, az „alapító” már nem vett részt. Élete főművének, a „Társaság”-nak az ő eredeti elgondolása szerint való szárnyalását féltette a reformerek kíméletlen munkájától. Később pedig, mikor látta, hogy nyughatatlan temperamentumának csakugyan nem kedvez többé a Társaság meghiggadt légköre, hátat fordított kedvencének s tevékenységének újabb tereket keresett szűkebb hazájában, Erdélyben. Pedig nem volt igaza, mert a reform olyan alapos műnek bizonyult, hogy a Társaság csakis ezen állva juthatott el a negyvenedik évfordulóhoz!

Madarassy László.

LÉL VEZÉR KÜRT-MONDÁJA.*

I.

Lél (*Lehel*¹) vezér kürtjelenete a regensburgi vesztőhelyen, mint történelmi hagyomány, már a XIV. század első felében azt a végleges formát mutatja, ahogyan az a köztudatban ma is él.

Márk barát Képes Krónikája (cap. 33.), elmondván a 955. évi nyugati kalandos beütések történetét, az Augsburgot ostromló Lél és Bulcsu vezérek vereségét, amikor Ulmból a császár titkon segítséget küldött a szorongatott németeknek, a Lih (*Lech*) folyó váratlan áradását, mint a legyőzetés legfőbb okát, — így folytatja:

„Ott estek fogságba Lél és Bulcsu derék vezérek s elvitték őket a császár elébe. S midőn a császár kérdezte tőlük, miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel, így szólának: Mi a nagy Isten bosszúja vagyunk, kiket rátok ostorul bocsátott; mert amikor titeket üldözni megszűnünk, akkor a ti kezeitekbe esünk és elveszünk.² S monda nekik a császár: Válasszatok magatoknak olyan halált, amelyet akartok. S Lél így szóla: Hozzátok elő kürtömet; elébb hadd fújjam meg s azután majd megfelelek neked. S amint kürtjét előhozták, a császárhoz közeledvén, mikor kürtjét meg akarta volna fújni, azzal amint mondják (fertur), oly erősen sujtotta fejbe a császárt, hogy arra az egy csapásra szörnyethalt és monda neki: Te előttem fogsz menni és engem szolgálsz a másvilágon. Mert a scythák hite, hogy akit az életben megölnek, a másvilágon neki szolgálni tartoznak. S rögtön letartóztatták és Regensburgban fölakasztották őket.“

Hogy ebben a megszilárdult formában élt a kürtjelenet nemcsak egyes krónikák lapjain, hanem a XIV. századi köztudatban is, igazolja az a körülmény, hogy a Képes Krónika szövegcsoportján kívül álló és a Budai Krónika családjába tartozó, más történelmi szövegek e korból (Dubniczi, Po-

* Előadatott a Magy. Néprajzi Társaság 1929 márc. 20-i felolvasó ülésén.

¹ Az ő-magyar kürtös vezér nevének ma használatos *Lehel* alakja aránylag későn, a XV. század legvégén jelentkezik. Először Bonfini írja így az addig szokásos és helyes *Lél* helyett. Ugy látszik, informátorának népetimológiai okoskodása vitte rá, hogy az újabb *lehel* szóval helyettesítse az eredeti *lél*-t, amely ugyancsak: *lélek*, *lélekzet* jelentésű volt (I. Jakubovich Emil: „Lél és Lebedias“ Magy. Nyelv, XIV. 1918. 225—230. o.) s amely összefügghetett a: *lehellő*, *kürtfújó* jelentéssel; *lélek* különben kicsinyítő alakja a finn-ugor ősi *lének*: animus, spiritus, halitus. (Pais Dezső: Magyar Anonymus. Napkelet könyvtára 14. sz. 1926., 125. o.)

² Nem tartozik szorosan fejtegetésünk keretébe, de talán nem fölösleges felhívni a figyelmet e nevezetes helyre. Kitészik belőle, hogy kezdettől fogva *tudatos cél* vezette az akkori fejedelmeket a nyugatiak sorozatos háborgatásával. Nem pusztá zsákmányolás és pusztításvágy viszi tehát lovas csapatainkat nyugatra, mint ahogyan feltüntetni szokták (némely magyar historikusok is), hanem az a politikai élesen látó megfontolás, hogy e gyakori rémületkeltés nélkül a nyugati szomszédok nem engedtek volna időt az idegen jövevény magyaroknak az új hazában való végleges berendezkedésre.

zsonyi, Acephalus, majd később: Thúróczi, Sambucus stb. kódexek) az esetet ugyanígy mondják el.³

Az esemény megtörténte (955) és az idézett szövegek kelte közé (1350 körül) majd 400 éves időköz esik. — Kérdés, vajjon e végleges szöveg és az egykori való eset mennyiben fedik egymást? Hűen maradt-e fenn, vagy közben bővült, módosult s ha így történt, miben tér el a történeti valóságtól?

Amint visszafelé haladva, az előző kor historikusának, Kézai Simonnak (1270 körül) híradását nézzük, már e 80 esztendő alatt némi változást vehetünk észre az eset elmondásában. Kézai műve 21. caputjában beszél a kürtjelenetről.⁴ — Az Augsburgot ostromló Lél és Bulcsu a Lih (Lech) folyó mellett táboroznak s a szorongatott városi lakosság hívására a császár Ulmból segítségükre siet, egy csapatot közben szétugraszt; Lél és Bulcsu megfutnak, hajón mennek a Dunán alá hazájuk felé, de Regensburgnál elfogják őket s a császár elé állítják, aki halálítéletet mond ki rájuk,⁵ és — teszi hozzá: — „Regensburg alatt bitófán végeztette ki őket. Mások pedig mese módjára azt erősítetik, hogy mikor a császár elé állították őket, egyikük (unus illorum) magát a császárt kürtjével agyoncsapta. Ez a mesebeszéd természetesen nem lehet valószínű, ... mert a vétkes személyeket összekötött kézzel szokták a fejedelmek elé állítani. Hanem az valóság és a krónikák könyveiben is meg van írva, hogy vakmerően, káromkodva, tiszteletlenül beszéltek a császárral s ott szemébe mondták, hogyha megöleti őket, népéből többé egyetlen fogoly sem marad életben, hanem vagy örökös rabszolgaságra vetik, vagy ... megölik őket. S ez meg is történt.“

Kézai históriája tudvalevően összesűrített kivonatban maradt reánk. Ez a rész azonban nem mutat összevonásra; álláspontja ki van benne fejtve világosan. Közlésében az a nevezetes, hogy Kézai nem tudja biztosan, a két vezér melyike volt a tettes („egyikük“!). Különös nála ez a bizonytalanság. Mi tudjuk, hogy a 100 évvel előtte író Anonymus már emlegeti ott, ahol a magyar had Salán (Zalán) fejedelem seregével megütközik, a „kürtös Lél“t (Lelu filius Tosu tuba cecinit. cap. 39. Flor. II. 33.). Kézainak ugyan nem volt tudomása Anonymus művéről,⁶ de utóbbinak korábbi tanúsága és a Kézai után kelt krónikákban található helyek a kürtös Lélről azt igazolják, hogy a hagyománynak a népszerű vezér kürtös voltáról Kézai egész ideje alatt élnie kellett a köztudatban, bár nyilván szörványosan, elmosódva, mert Kézai még nem biztos benne. Bármiként is, Kézai habozó és kritizáló előadásából az látszik, hogy az ő idejében a kürt-hagyománynak későbbi kiérett formája s ezzel járó elhithető ereje nem lehetett meg. Azzal a racionalista ellenvetéssel pedig, hogy ilyenkor az elítélt kezeit össze szokták kötni, csak a maga világot nem ismerő barát mivoltát árulja el; tudvalevő ugyanis és neki akkoriban még inkább illetet volna tudni, hogy a halálraítéltnek utolsó kívánságát, ha az teljesíthető volt, ősi szokásjog

³ Összevetésül álljon itt a *Dubnici krónika* megfelelő és a *Képes Krónikával* szinte szószerint egyező helye (Cap. 57. a császár és Lél között lefolyt párbeszéd után): — „Allataque est ei tuba, et approprians Cesari cum se ingereret ad buccinandum, ipsum Cesarem sic fortiter in fronte cum tuba fertur percussisse, ut illo solo ietu imperator moreretur. Dixitque ei: tu preibis ante me, mihique in alio seculo eris seruiturus. Est namque fides Sciticorum, ut quoscunque viuentes occiderint, in alio seculo ipsis seruire teneantur.“ (M. Florianus: *Hist. Hung. fontes domesticæ*. III. 39.)

⁴ M. Florianus: *Hist. Hung. font. dom.* II. 74—75.; Császár Mihály ford. *Magy. Kvtár* 610. sz. 38. o.

⁵ Ez eddig közvetve Widukind-kivonatolás nála; I. „*Res Gestae Saxonicae*“ (Waitz: *Mon. Germ.* III. 46.)

⁶ *Domanovszky Sándor*: Kézai Simon mester krónikája. Bp. 1906. 164. o.

szerint teljesítették is (l. Grimm: Deut. Rechtsalterthümer II. 344-től); megbilincselte kézzel pedig kürtöt fújni aligha tud valaki.

Legfontosabb Kézai szövegében, — amit eddig nem vettek észre, — az a hely, ahol bár körülírt formában, elárulja, hogy a kürtjelenetet krónikában nem találta. Mert másképp nem lehet érteni azt a mondatkezdést, amely a „mesebeszéd“ (fabula) és a kritika után a kürt-hagyománnyal szemben így indul meg: „*Hanem az tény és a krónikák könyveiben is meg van írva*...“ (Uerum quidem est, et libri continent Chronicarum, ut blasphemati audacter Cesari iniuriose sunt locuti...) amiből nemcsak az derül ki, hogy a „mesebeszéd“ nem tény, hanem az is, hogy a jelzett krónikákban sincs nyoma! Nem mondja meg határozottan, mely krónikákat ért itt s így arra lehetne gondolni, hogy ő, a fő-epitomator, külföldi szövegeket ért alatta. Ha így érti, úgy feltétlenül igaza van, mert a külföldi egykorú (1000. év előtti) és későbbi források a kürtjelenetet csakugyan nem ismerik,⁷ hanem helyette a 7 életben hagyott és megcsonkított magyar hírmondóról emlékeznek, összezavarva őket a honszerző 7 vezérrel.⁸ E külföldi referátumok bennünket annyiban érdekelnek, hogy belőlük egy historikum kétségkívül megállapítható: az eset ugyanis ott Regensburg mellett úgy, amint XIV. századi krónikásaink előadják, nem történhetett meg, különben azt a, modern szóval élve, világraszóló szenzációt, hogy a kivégzés helyén a császárt kürttel agyonütötték, odakint is feltétlenül megemlégették volna. Kiderült e külföldi feljegyzésekből az is, honnan került a hazai elmondásba a Konrád császár neve,⁹ aki tudvalevően a vereség előtt 37 évvel meghalt s a Lech-mezei katasztrófa Ottó császár uralkodásának 20. évében történt. Erről a csatáról legbövebben Widukind értesít; ő nála van meg az, hogy az ütközetben a németek részéről legünnepeltebb hős az elzászi Konrád, a „vörös herceg“ volt s ez ott veszett az ütközet alatt, mert sisakját szelőlöttetve, egy magyar nyila nyakszirten találta s attól ott nyomban meghalt (id. h.). Ez a Konrád változott át idők folytán a hazai mondában császárrá Ottó helyett.

Valószínűbb azonban, hogy Kézai idézett helyén nemcsak a külföldi forrásokat érti, hanem azt az itthon írott, magyar eredetű historiai művet is, amit ő más szöveghelyén „Gesta Ungarorum“-nak nevez. Az az ősi magyar történeti irat ez, amely nem maradt fenn, de történettudásaink már régebben következtettek rá azokból az egyező szöveghelyekből, melyek meglévő históriáink és krónikáinkban, egymásról nem tudva, szó szerint azonosak s csak közös régibb forrásból eredők lehetnek. Újabban Hóman Bálint vette beható vizsgálat alá a kérdést és okfejtése szerint a hazai históriának ez első írásba foglalása Szent László korában keletkezett (1091), amelynek folytatói és átírói akadtak; az első kiegészítés II. István korában íródott hozzá, majd II. Géza alatt újabb toldással bővült, végül egy harmadik folytató III. Istvánig vitte tovább.¹⁰

⁷ L. Köpke—Dümmler: Kaiser Otto der Grosse. Leipz. 1876. 252—259. o., ahol az összes ide tartozó források össze vannak állítva. L. még: Köstler: Die Ungarnschlacht auf dem Lech-Felde (kül. nyom. 17. o.) és Pauler Gyula: A magy. nemz. tört. Szent Istvánig. Bp. 1900. 83—88. o. és a 123. jegyzet hozzá: 177—183. o.

⁸ L. a XI. sz. Chron. Eberspergensében (Mon. Germ. Hist. Script. XX. 12.), majd a XII. sz. Freisingi Ottónál: „a barbárokat, ami szinte hihetetlen, mind leölték, úgy, hogy csak heten maradtak meg“ (id. h.). Teljes a zavar Albericusnál (Chron. Albrici monachi Trium Fontium. Mon. Germ. H. SS. XXIII. 767.)

⁹ A Dubnici krónika e részt így kezdi: „I. Konrád uralkodásának 18. évében...“ (Flor. Font. Dom. III. 39.) A történelem szerint 955 a Konrád után következő I. Ottó uralkodásának 20. éve.

¹⁰ Hóman Bálint: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Forrástanulmány. Bp. 1925. A M. Tud. Akad. kiadása, 107 fol. o. — L. ott „Eredmények“ c. fejt. 93. és köv. o.

Kézai a toldásokkal kiegészített *teljes* szöveget ismerte s a kürtjelenetet, saját vallomása szerint, *nem találva benne*, csúfolódik a nyilván halott szóbeli hagyomány fölött. Még kevésbé lehetett meg az epizód természetesen az első fogalmazású *ős-gestában* és annak II. István idejébeli első bővítésében. Erre t. i. Anonymus a koronatanu, aki ezeket használta s akinél a Lech-mezei ütközetről csak e néhány száraz sort találjuk (cap. 55.): „Hanem végre a bajorok és alemanok istentelen cselei által Lél és Bulcsu fogságra jutának és az Inn folyó mellett felakasztva öletének meg.“ Semmi több!

Anonymust úgy szokták feltüntetni, mint tudására (párizsi egyetemen tanult) és egyházi állására büszke, arisztokratikus jellemű írót, aki saját bevallása szerint lenézi „a regösök csacska énekeit és a parasztok hamis meséit“; tehát nincs kizárva, hogy *lehetett* tudomása (1160—70 között) a szájhagyományon, énekmondók ajkán élő kürtjelenetről, de nem találva nyomát (mint később Kézai) írott krónikákban (ilyet Botonddal kapcsolatban maga is mond: „mivel ezt a história-íróknak egyetlen könyvében sem találtam“; cap. 42.), tudatosan kihagyta. Anonymust, véleményem szerint, nem jól ítélik meg azok, akik rideg, fölényes udvari papnak tekintik. Mindenekelőtt törzsökös és intranzigens magyar volt, aki épp ezért aligha mellőzi a kürtjelenetben kínálkozó alkalmat, hogy a gyászos vereség ellensúlyozására egy híres magyar vezér ötletes felülkerekedését meg ne említse, — ha lett volna tudomása róla! Általában az ő fölöttes érdekes és egyéni gestája azt mutatja, hogy bármit beszél is a szájhagyománynak „meséi“ ellen, nem zárkózik el előlük. Számos mondát felvesz művébe s a „csacska énekeket és meséket“ csupán *önigazolással* hozza fel mellettük, jelezni akarva pusztán vele, hogy hiteles voltukért nem kezeskedik, mert írásban nem lelte. Amennyiben azonban tud róluk, nem hallgatja el. Elmondja pl. Botond bizánci kapubeverését (cap. 42.), nem is rendes helyén, a későbbi balkáni kalandozások közt, hanem mindjárt Botond nevének első felbukkanásakor, amint a névről a bizánci kaland eszébe jut. Bors esetében sem hallgatja el (cap. 34.) a telephelyre csalogató szarvas mondáját. A fehér ló mondájáról is tud egyet-mást; még nem a később kialakult formát, mert Szvatopluk-(Zventibold)-ról még nincs tudomása, hanem a Salán (Zalán) bulgár fejedelem elleni harcok elejére teszi, többször megszakítva, fél-históriai formában (cap. 14., 16. és 39.). Bizonyára a neki tulajdonított rideg elzárkózás mellett mindezeket hallgatással mellőzte volna s hogy nem tette, az lélektanilag is jellemző vonás nála. A Lél-mondát pedig azért sem lett volna oka elhallgatni, mert, mint epikum, maga a legjózanabb realitás; semmi képzeleti csodás fantasztikum benne, végig megvan a rendes valószínűsége. Minden akadály nélkül felvehette volna még azért is, mert szemmel látható nála, hogy Botondot, Lél és Bulcsut majd mindig együtt szerepelteti (a balkáni kalandozásban, cap. 42.; az alemaniai beütésben, cap. 55. stb.); ezek hárman nála, mint később is, dédelgett mondai alakok (Hóman dél-dunántúli egységes forrásból származtatja őket, id. h. 96. l.). Szóval, ha tudomással bír róla, bizonyára éppúgy megemlékezett volna a kürtjelenetről, mint a többi nála található mondáról. Hogy nem említi, csak egy oka lehet: nemcsak írásban nem találta, de szájhagyományon sem ismerte még a XII. század második felében.

Az Árpád-kori feljegyzések tanuskodásaiból tehát a következők derülnek ki:

1. A kürtjelenet a regensburgi vesztőhelyen valósággal nem történt meg (egykorú külföldi bizonyítékok).
2. Krónikáinkban 1250 előtt nincs említés róla (Kézai írásban nem találja).
3. Az eset után jóval később, talán a XII. századig élő ajkon sem ismer-

hették (Anonymusnál hiányzik, Kézai félkialakulóban hallotta, de nem hisz benne).

4. A monda teljes kikerekülése ezek szerint kb. 1150 után mehetett végbe.

Messze vezetne témánktól, ha a történeti magból sarjadt mondák biológiaiáját kezdenők itt fejtegetni. Elég arra utalnunk, hogy a Lél-monda kialakulásának időtartama megfelel az általános típusnak: a lassú, észrevétlen átfarmálódásnak hiteles történetből elfogadott és elhitt mondává.

Ami most már a kürt-monda végleges alakját illeti, a könnyen áttekinthető, egyszerű elbeszélés három jól elkülönült motívumból van összetéve:

1. A halálra ítéltetés és kivégzés Regensburg mellett (történeti valóság).
2. A kürt-jelenet (mondai betoldás).
3. Lél kíséző szavai: „Szolgálni fogsz engem a másvilágon.”

Az *elsőről* nincs mondani valónk: történelmi esemény, melynek részleteit akár a 7. életben maradt magyar, akár az itthoni hegedősök kezdetben úgy mondhatták el, mint ahogyan Widukindnál meg van írva, a Konrád-epizóddal együtt, amely később ruházódott át a császári áldozatra.¹¹ — A *harmadik* viszont kétségkívül keletről hozott, régi magyar hiedelem, melyhez hasonló felfogás a turk-mongol fajoknál, sőt még keletibb helyeken szinte azonos formában megtalálható. Marco Polo szerint (1252—1276), ha a nagy khán meghal (a Dzsingiz után következők), az Altajba temetik, bárhol hűnyt is el „... s akik kíséretkép mennek vele, megölnék mindenkiket, akivel az úton szembe kerülnek s azt mondják hozzá: *Eredj, szolgálj a mi urunknak és fejedelmünknek a másvilágon!* Mert e nép annyira az ördög befolyása alatt áll, hogy azt hiszi: az így kivégzettek szolgálni fognak az elhalt fejedelmet a túlvilági életben... A lovakat is megfojtják, ha útban találják, azt hívén, hogy ezeknek is szolgálni kell a királyt a halálban. Amikor Mangu nagy khánt, a most uralkodónak elődjét, temetőhelyére, az Altaj-hegyekbe kísérték, az előrs katonái azt jelentették, hogy útközben körülbelül 20.000 embert öltek le így.”¹² — Ugyanerre vall a tatárság egy másik bevett szokása, amiről Rubruk (1253—1255) értesít: „Özvegynőt nem vesznek el, mert azt hiszik, hogy mindenki, akik nekik az életben szolgálnak, a túlvilágon is azt teszik. Ezért az a hiedelem náluk, hogy az özveggy, ha meghal, első urához fog a másvilágon visszatérni s a másodikat cserben hagyja.”¹³ — Borneo szigetén a bennszülött előkelőbb dajak, Grabowsky szerint, ha halálát közelegni érzi, szolgálait leölteti, hogy majd amikor túlvilági útján a halottak városához elérkezik, eléje menjenek és fogadják őt.¹⁴

Ez az eljárás mód beletartozik abba az általános hiedelemkomplexumba, mely a túlvilági életet a földinek egyenes folytatása gyanánt kezeli el s ezért a halottal vele adhatja minden tulajdonát, mert odaát szükségére lesz rá: rideg, ceremóniális formában tehát az előkelőknél feleségeit, szolgálait, lovait, fegyvereit, házieszközeit is stb., amint már Herodotosz híres leírásában (IV. 71. §.) a szkitha király temetéséről, vagy Ibn Fadhlán

¹¹ A *Konrád* név fennmaradása a hazai hagyományban nevezetes adalék. Elárulja, hogy itthon tudtak hiteles részleteket a csatáról, foglalkoztak vele kezdetűl fogva. Az énekmondók ismerték a csata mozzanatait, amik később elmosódhattak, de megragadt továbbra is a *Konrád* név, amely azután összeolvadt a szepülő császár személyével.

¹² *Marco Polo* I. cap. 45. (Bürck-kiadás, 210. o. és a Yule nyomán készült 175. jegyz.). L. még *Ethnogr.* VII. 1896. 307. o. Munkácsi B. „A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai”.

¹³ *Rubruquis* (ed. Bergeron, 1735. I.) cap. IX, és Herm. Herbst legújabb kiad. 1925. Leipz. 20. o.

¹⁴ Idézi gr. *Birger-Mörner*: „*Tinara*“, Die Vorstellungen der Naturvölker vom Jenseits. Jena, 1924. 158. o. (P. Hambruch ford. svédből.)

megragadó elbeszélésében (921.) a gazdag orosz úrnak hajójával együtt történt elhamvasztásáról oly világos részletezéssel fennmaradt. Azok a szokásos eljárás módok, melyek az emberiség ez egyik legősibb elemi gondolatából fakadtak, kisebb-nagyobb következtetéssel a földkerekség minden pontján föllelhetők. Amde az a forma, hogy nemcsak hozzátartozói, hanem megölt ellenségei is szolgálni tartoznak őt a jövő életben, sajátosan középázsiai harcos nomád gondolat, amely eddig máshol nem volt megtalálható. Nevezetes, hogy a magyarság ezt a hiedelmet, melyet nyilvánvalóan a vándorlás 400 esztendeje alatt (V—IX. sz.) turk törzsek befolyása alatt tanult el, még a XII. század folyamán is emlékezetben tartotta.

Kürtmondánk eddig megbeszélte első és harmadik része tehát más hagyománytípusba tartozik (történeti eset és babonás hiedelem), mint a középső: a *mondai betoldás*. Ez utóbbival kell most részletesebben foglalkoznunk. Ha külön, mint epikus egységet vizsgáljuk, a következő elemcsort találjuk benne: — a hős 1. *bitófa alatt*; 2. *előre kieszt cselből*; 3. *kürtjét kéri, hogy belefújhasson* s 4. *kezétől előbb az hal meg, aki halálra ítélte*.

Amennyire tárgytörténeti kutatások nyomán a történelmi mondák kialakulását ismerjük, az eddigi tapasztalatok amellett szólnak, hogy a történelmi emlékek később közbeiktatott mondai részek nem szoktak merőben új kitalálások lenni; nem spontán képzeleti termékek, hanem rendszeresen valamely máshonnan ismert elmosódott emlék elevenül fel újra az alaptörténetnek egy hasonló mozzanata vagy eleme kapcsán, amely az adott esetben beillik. Az újítás voltaképpen nem is tudatos e folyamatban, hanem észrevétlen, önként előálló kapcsolódás. Esetünkben is megtörténhetett, hogy a mondai rész idők múltán, mint eredetileg máshonnan való és régebben hallott epikus elem illeszkedett bele az eredeti hiteles történetbe. Ennek kiderítéséhez természetesen az kell, hogy találjunk a világ vándormondái között kürtjelenetünkhöz lehetőleg hasonló s nála régebbi mondai történetet, ahonnan a teljes elemcsor esetleg átvehető volt.

II.

Lél vezér kürtjelenetének epikus magja: a halál küszöbén, a *vesztőhelyen egy váratlan fordulat*, egyike a leghálásabb elbeszélő témáknak. Nem csoda, ha számos helyen egymástól függetlenül felmerül s a leleményesség a legváltozatosabb megoldási módokat találja ki számára. Ókori hősmondáktól az arab Aladdin lámpásának történetén át a népmesék táncoltató sábjáig az alapmotívum bennök végig azonos. A hős mindez esetekben közvetlenül kivégzése előtt áll s vagy egy előre kieszt cselrel, vagy visszakerült bűvös tárgy varázserejénél fogva, vagy a véletlen közbejátszását felhasználva kerekedik felül és a bajból legtöbbször ép bőrrel menekül. Mondánkban a végső mozzanat nem volt felhasználható; Lél és Bulcsu kivégzése a monda kialakulása idején mint történelmi valóság élt a köztudatban. A halállal végződést tehát szükségképp meg kellett tartani.

Herodotosz szerint (II. 45. §) „az egyiptusiak, mikor Herakles hozzájuk ment, megkoszorúzták, ünnepi menetben kivitték egy helyre, hogy istenüknek feláldozzák. Engedte mindezt nyugodtan megtörténni, de mikor az oltárnál feláldozására készülődtek, nekikrontott és valamennyit agyonverte”. — A legyőzött Kroizosz a máglyán Szólon nevét kiáltotta; kíváncsi legyőzője: Kúrosz, hallván tőle Szólon egykori figyelemzetését (Senki sem mondhatja magát boldognak halála előtt!), megkegyelmezett neki. Másik változat szerint Apollót hívta segítségül s ez záporával eloltotta a máglya tüzét. — A legjobb énekeslantost, Ariont, a kincseire éhes szállító hajósok meg akarják útköz-

ben ölni, vagy pedig ugorjon előtök a tengerbe. Utóbbi választja, de előbb kéri, adják kezébe lantját, mert búcsúéneket akar mondani. Dalára a hajak köré gyúlnak s mikor vízbe veti magát, egy delfin hátára veszi és Korintoszba viszi a hajó megérkezte előtt. A fejedelem azután a bünösökre példás büntetést mér. (Herod. I. 24. 24. §.)

A keleti képzelet előszeretttel szerepeltet varázstárgyakat. A szégyen Aladdin bünös kék-lámpásának szolgálattevő szelleme révén nagy úr lesz, de később őt is ki akarják végezni; végső percben visszaszerezett lámpás-szelleme menti meg. (Ezeregy éj. Henning ford. XX. 5—114.) — A bünös síp, melynek hangjára táncolni kell, aki hallja, a nép-mese szokásos kellékei közt a legismertebbek egyike; többféle típusnak fő mozgató eleme s rendesen halálbüntetéstől menti meg hősét...¹⁵ stb. Kétségtelen azonban, hogy a vesztőhelyről menekülő hős motívuma inkább mondai, mint mesei jellegű. Erre később még rá kell térnünk. Az is tisztán látható, hogy az itt felsorolt példák és azok további rokonai a mi kürt-jelenetünkkel genetikus kapcsolatba nem hozhatók. Egyenes leszármazást csak feltűnő azonosság esetén lenne jogunk megállapítani, mely esetben még a hozzánk jutás útja is megvilágítandó feladatként áll előttünk.

A kereszténység igen korai századaiban már szokás volt lelki szükségből, fogadalomból vagy penitenciás vezeklés céljából Európa különböző helyeiről Jeruzsálemba a szent helyekre elzarándokolni. A hívó, de tapasztalatlan zarándokoknak ú. n. *itineráriumok* szolgáltak útbaigazításul. Legtöbbször száraz helynév-felsorolások csupán, de akad olyan, amely részletesebb útleírást ad az ottjárt hívók egynémelyikének emlékiratából, ritkán azok teljes szövegét is közli. A legrégebb csek közül 333-ból való s egy délfraancia utazó állította össze, aki különösen a Jeruzsálemben megnevezendő helyekkel foglalkozik elég bőven. Szó van benne a zsidók egykori bölcs királyának, *Salamonnak* tetteiről, a helyekről, melyek emlékével összefüggnek s számos mondát érint a képzelet színes meséivel átszótt hős-alakról. Emleget tőle fennmaradt ereklyéket, kivált híres *gyűrűjét*, melynek varázserejével megfékezte és hatalma alá hajtotta a démoni szellemeket.

Bővebb híradás ennél az a leírás, amit „*S. Silviae peregrinatio*“ c. a. szoktak idézni. A szent életű francia nő leírja benne az általa Jeruzsálemben látottakat. A szent-sír templomában nagypénteken, miután az Üdvözítő keresztfáját liturgikusan az oltár mellé állították s a hívők a szent ereklyéhez csókra járultak, az egyik diakonus felmutatta előttük Salamon király gyűrűjét és *kürtjét*. (Corpus Script. ecclesiast. latinorum. XXIX. 88. l. „Itinera Hierosolymitana“). Ezt a kürtöt említi egy későbbi irat is (u. o. 154. l. „Breviarius de Hierosolyma“), de megjegyzi róla, hogy nem hangszer, hanem kürtalakú, díszes szentelt-olaj tartó.¹⁶

Ezek az első híradások, melyek keresztény részről a helyszínen ószövegségi mondákat és legendákat emlegetnek. Az ilyen érdekes és kegyes történeteknek már akkor nyilván gazdag sorozata volt Jeruzsálemben hallható. Az emlékekkel teli helyek ihlete, a régi bibliai hagyományok (a Dávid és Salamonról szólók már akkor több száz évesek és mondai kivirágzáson mentek át), e két egykori király fényes alakja az Üdvözítő élet-

¹⁵ Alljon itt a magyar népmesék közül az ide tartozók bibliográfiája (az arabs számok a kötetben a mese sorszámát jelentik): Magy. Népkölt. Gyűjt. (Kisf. Társ. kiad.): II. köt. 3.; VI. k. 1.; IX. k. 13., 62.; 65.; X. k. 5.; 10.; 27.; XIII. k. 73., 87. — Kriza: Vadr. 9. — Gaal Gy.: M. Népm. Gyűjt. III. 41., 42., 44. — Kálmány: Szeged Népe II. 30. — Schullerus: 2. — Bünker 60. — *Aladdin-típus*: M. Nyör X. 526. o. — M. Népk. Gyűjt. X. 46. — Bünker 81.

¹⁶ V. ö. Konr. Burdach: Zum Ursprung der Salomo-Sage. (Herrig's Archiv CVIII. k. 1902. 131. és köv. o.)

történetének meghatározó mozzanatai mellett a látott ereklyékkel kapcsolatban állandóan foglalkoztatták az elméket. Az ereklyék, mint vizuális bizonyosságok, képzeletre és érzelmre hatva, folyamatos mondaképződéseknek szolgálhattak televény talajul.

A krisztusi emlékek álltak bizonyára az érdeklődés homlokterében, részben más jellegűek is voltak, mint a régi zsidó hagyományok: közeli historikumok voltak, míg a mondai jellegű ó-szövetségi emlékek inkább mint színes történetek nyertek jelentőséget. A régi hagyományok szerint a két legnépszerűbb zsidókirály közül Dávid volt elsősorban az ideál: tökéletes hős, nagy költő és hithű fejedelem, mindenben az Úr kegyeltje; Salamon emléken viszont fényes udvara (Sába királynéjának látogatása), templom-építkezései, bölcsesége ellenére már a régi Biblia szerint is folt esett; olyan vétek terhelte, melyet az ó-zsidók hithű szigora senkinek meg nem bocsátott: eltántorodott az Úr hitétől (I. Kir. k. 11 : 1—9.). Miután nélkül vette az egyiptomi Fáraó leányát, az bálványimádásra csábította (I. Kir. k. 3 : 1.), majd ágyasainak is engedve, áldozott a szidonbeliek, a moabiták és az ammoniták isteneinek. A Biblia régibb elemei a jellegzetes mozzanatot nem részletezik tovább, nem emlékeznek meg a bűnhődés módjáról. Am ez a mondaalakulásra leghálásabb rész nem maradhatott kikerekítés nélkül, befejezetlenül. Már némi mende-mondát sejtet az ó-szövetségi iratok legkésőbbben (II. sz.-ban Kr. e.) keletkezett része: a *Kohelet* (Prédikátor könyve), amely Salamon szájába van adva s önmagára vonatkoztatva ezt mondja: „Én, Kohelet, mikor voltam a zsidók királya Jeruzsálemben...”, már trónfosztásra enged következtetni. Salamon, mint vándor prédikátor beszél itt, földönfutó, aki a világ hiúságainak megvetésére oktatja hallgatóságát (I. Préd. Sal. k. 12.).¹⁷

Nincs okunk belemélyedni a régi zsidóhagyományok problémalabirintusába, elég egy megállapított tévpre hivatkoznunk. Az első keresztény zarándoklatokkal egyidős apokrif iratok, valamint a talmudnak később összeállított (V. sz.), de anyagában már ekkor közkeletű haggadai epikája világos nyomait őrzi annak, hogy e történetekkel nemcsak a helyi népek foglalkoztak, hanem átterjedtek szír és arab közszájra, ahol szabaddabb képzelettel és felfogással a bűnhődés története is kialakult. Dávidról itt már alig esik szó, Salamon az egyedül kedvelt alak: ő a káprázatos pompa embere, a nagy és bölcs király; nem is historiai egyéniség már, hanem földöntúli hatalom birtokosa. Bűne sem az övé, hanem ellenfelé: a démoni fejedelem Ašmedaié, kinek alakja Arábiában összeolvad Szachral, a dzsinnek királyáéval.¹⁸ Az vitte rá a nőt királyi ura eltántorítására, hogy hatalmától megfoszthassa s maga üljön helyébe. A mondai és mesei elemek egyre sokasodnak körüle s a keleti irodalomban hamarosan Salamon és Nagy Sándor lesznek a hagyományok egyedüli hősei: Salamon a félisteni hatalom, Iszkender a kalandos hódító vezér ideáltípusa.

Salamon mondakörét nagy vonásaiban a Korán is átvette. Az egyes szurák ezeket tudják róla: (XXI. 82.) Allah Salamon hatalma alá rendelte a szeleket, melyek az ő parancsa szerint járnak a világot, hol erős vihar alakjában, hol mint lebbenő szellők. — Salamon érti a madarak nyelvét; hadserege szellemekből, emberekből, a szárazföld állataiból és madarakból áll külön csapatokba osztva, melyek hívására ott teremnek.¹⁹ Egyszer

¹⁷ G. Salzberger: Die Salomo-Sage in der semit. Literatur. Berl. 1907. 7. o.

¹⁸ Bornemann: Das Testament des Salomo. (Illgen's Zschr. für die histor. Theol. III. 1.) — M. J. bin Gorion: Der Born Juda's. Leipz. Insel-Verl. 1918. III. „Mären u. Lehren.“ 322-től.

¹⁹ A népmesék ismert motívuma: a hős, aki ismeretlen messzi országot keres, segítő varázsló lényeknél kérdezősködik utána; ezek közül egy a futó állatokat képes összehívni, hogy megkérdezze tőlük, másik a vizek lakóit, harmadik a madarakat, egyik sem hallott róla. Egy madár megkísik, mert igen messze járt,

a madarakat szólítja, közülük egy hiányzik: a búbos banka; mikor később megjelenik, meg akarja büntetni; de ez azzal védekezik, hogy Sába országában késett s annak királynéjától üzenetet hoz Salamon számára, akit látni akar. Bejelenti látogatását s mikor Sába királynője keleti pompával bevonul, Salamon a vendégét olyan tróntermen sétáltatja végig, melynek padozata kristályból van s a nő ezt víznek véelve, felcselezte szoknyával halad tovább. A király t. i. meg akarta tudni, igaz-e a szóbeszéd, hogy a fejedelemlőnek liba (kecske) lábai vannak? (XXVII. 17—47.)²⁰ — Késő öreg korában az nyugtalanítja, hogy megkezdett nagy művét: a jeruzsálemi templom építését nem fejezheti be; ha megtudná az építők munkások, hogy meghalt, abbahagynák a művet; kieszközli az Úrtól, hogy látszólag tovább is élőnek mutatkozzék, botra támaszkodva, míg a nagy alkotás elkészül. Úgy is történik s mikor a mű be van fejezve, kígyó csúszik hozzá, botját átharapja és Salamon összeroskad (XXXIV. 11.) és i. t.

Mondakörének legteljesebb összefoglalására *Semzeddin Achmed* arab költő vállalkozott „Szulejman-námé” c. eposzában, amely töredékben maradt.²¹ Belőle jelen összefüggésben csupán a gyűrű és a kürttel kapcsolatos részek érdekelnek bennünket. Salamon (Szulejmán) az Úr felhatalmazásából megfélemező lesz a gonosz démonok hadának s e hatalma egy varázserőjű gyűrű birtoklásához van kötve. A pecsétgyűrűn Isten neve s a hatalom titkos mondásformulái vannak felvéve. A belefoglalt négy más-más színű drágakő fűzi a négyféle élőlényeket uralmához. Főképp a szellemvilág lázong ellene s húsz évig lesik, hogy a gyűrűtől megfoszthassák. Egyszer fürdőbe készülve, egyik pogány ágyasánál hagyja kincsét s ettől Szachr, a dívek szörnyalakú fejedelme elcseni, tengerbe veti s magára öltve Salamon alakját, ő ül trónszékébe. A fürdőből visszatérő királyt palotája kapujából elkergetik, földöntúto koldussá lesz; valahogyan értesül gyűrűje sorsáról és halászoknál keres szolgálatot. „Ezért a halászat ma is királyi szórakozás” (Rosenöl I. 171.). Mint szegény napszámos gazdáitól egyszer bér fejében halat kap, annak gyomrában megtalálja fénylő kövű gyűrűjét²² s vele újra visszanyeri hatalmát.

épp a keresett országban; cz vállalkozik, hogy a hőst odavezeti, stb. — az újabb kutatások szerint (*Jan de Vries* FFC. 74.) bizton Salamon-mondára megy vissza.

²⁰ A káprázat, hogy nő víznek nézi a terem padozatát és szoknyáját emeli, számos európai mondamesében feltűnik (l. Bolte--Polivka III. 203. o.). Magyar példa közülök *Kazinczy Sámuel*: „Debreczeni prof. *Hatvani István* életéből” (újra közli Tóth B. Magyar ritkaságok 44. l.) és *Jókainál*: A magyar Faust. (Kisf. Társ. Évl. VI. 1870—71. 140—162. o.) található meg.

²¹ Bö kivonatát l. *I. Hammer*: Rosenöl, oder Sagen u. Kunden des Morgenlandes aus arab., pers. u. türk. Quellen. Stuttgart. 1813. I. 147—275. oldalakon.

²² *G. Weil*: Biblische Legenden der Muselmänner. Frankf. a/M. 1845. 272. és köv. o. — E történet mint mondaepizód kelet-indiai forrásra megy vissza és egy másik eltérő változatában, emettől függetlenül, mint *Jovenianus-történet* jutott el Európába. — Itt most mellékes ugyan, de érdemes talán felvetni a kérdést: Az utóbbi célzás a halászatra, mint királyi foglalkozásra, nincs-e vajjon összefüggésben az annyi keleti elemet felvett *Parcival* mondaegénynek (Guyot-féle fogalmazás Wolfram v. Eschenbachnál) ma is rejtélyes „halászkirály” elnevezésével, mellyel az eposzban a nyílt sebtől beteg Grálkirályt, Amfortast, illetik alattvalói? A feltevés jogosultságát támogatja az is, hogy a Grálvár mesés pompájának leírása (többek közt *L. E. Iselin*: Der morgenländische Ursprung der Gral-Legende. Halle, 1909. 119—124. o.) rendkívül emlékeztet Salamon palotájának a keleti forrásokban található rajzára. — Viszont a görög monda Polükratész gyűrűjéről, amely szintén hal gyomrából kerül vissza tulajdonosához, alig hozható kapcsolatba Salamon gyűrű-történetével. — De bizonyosra vehető, hogy a népmesékben a szegény halász esete, aki napokig sikertelenül veti ki hálóját, végül egyetlen halzsákmánnyal tér haza s ebben fénylő követ talál, amit gyermekeinek ad játszani, ... stb. a fenti Salamon-epizód származékának tekintendő. Útját az 1001 éj meséitől Európába nyomon lehet kísérni. E típus Aarne—Thompsonnál (FFC. 73. sz.) a 945. számú

A gyűrűnek e kalandos sorsa és vele tulajdonosáé Keleten lépten-nyomon előfordul, annál különösebb, hogy a kürt viszont teljesen kiesett az érdeklődésből. Csak egyetlen helyen történik róla említés, akkor is olyan formában, hogy vele hívja össze Salamon a világ összes madár-fajtaát.²³ Azt kell ebből következtetnünk, hogy a kürttel kapcsolatos európai mondák, melyekkel alább foglalkozunk, valószínűen a jeruzsálemi kürttereklye nyomán ott a helyszínén keletkezettek, vagyis keresztény eredetűeknek minősítendőek, a keresztény öikumén körén belül maradtak s a keletiek tőlük nem vették át. Az ilyen mondatörténet már in statu nascendi sem önálló termék, hanem belefűződik számos akkori hagyományyszál s mialatt alakul, szövődik és bogozódik, jó ideig lappang; míg ki nem érik, nem érdemes a feljegyzésre. Olyan e mondák sorsa, mint a hegyvidéki folyóvizeké, melyek jelentéktelen patak alakjában eltűnnek a föld színéről, lent a föld gyomrában kifürkészhetetlen utakat tesznek meg, más vizekkel gyarapodnak s mikor valahol messze az eltűnés helyétől felszínre kerülnek, egyszerre mint erős folyók jelentkeznek. A kürtmonda valóban ilyennek tűnik élénk. Évszázadokig nincsen nyoma a feljegyzésekben, majd egyszerre felbukkan a XI—XII. sz. folyamán, mint kész, kerek, gazdag tagoltságú mondaregény. Előbb ilyen formájában kell megismernünk, hogy azután megkísérthessük visszanyomozni megtett útját a sejtőhető ősforrásig, a jeruzsálemi ereklyéig.

Legbővebb formája egy XIV. sz.-i kéziratban maradt fenn, amely azonban egy XII. sz.-i elveszett költemény nyomán van átírva közép-frank dialektusban. A 4210 soros hegedőséneknek *Salman und Morolf a címe*.²⁴ Következők vannak benne elmondva:

I. rész: *A szöktetés*. — Salamon jeruzsálemi király és az összes keresztények császára (?) megszőktette az indiai Cyprián király esodálatos szépségű leányát: *Salmet* (Salome) s áttértette a keresztény vallásra. Míg ezek Jeruzsálemben élnek, túl a tengeren *Fore* pogány király meg akar nősülni és környezetétől kér tanácsot. Közülük valaki megemlíti, hogy a világ legszebb nőjének *Salmet*, Salamon feleségét tartják, *Fore* ezt a nőt meg akarja szerezni. Üzentet Salamonnak, hogy vagy *Salmet* szolgálta ki neki, vagy haddal fogja megtámadni és véget vet uralmának. *Salamonnak* édes öccse: *Morolf*, féltelmes eszű, agyafúrt, nyers alak ad bátyjának tanácsot. Fel kell az idegennel venni a harcot; ő maga, mint hős vezér, csakugyan legyőzi seregével *Fore* hadait s a foglyul ejtett királyt azzal viszi bátyja elé, hogy végeztesse ki rögtön, különben nagy veszedelmet zúdít magára. Salamon elnézőbb, egyelőre foglyul tartja *Fore*t s őrizetét rábízza feleségére (lovagi motívum!). A nő titkon megszereti foglyát s abban állapodnak meg, hogy *Fore*t szabadon bocsátja, ez viszont egy idő múlva énekmondót (*Spilman*) küld hozzá különös mérges fűvel, amitől majd a nő néhány napra tetszhalottá lesz. *Fore* majd éjjel felnyitatta sírját és *Salmet* megszőkteti. *Morolf* éles szeme észreveszi a bajt, de bátyja nem hisz neki. *Fore* csakugyan eltűnik s a hegedős a megbeszélt időre hozza a fűvet, amitől *Salme* holtan roskad össze. *Morolf* tudja és hirdeti, hogy a nő nincsen meghalva. Bátyja jelenlétben próbát is tesz és *megolvasztott izzó aranyat önt Salme tenyerébe*, amely átégeti annak kezefejét; *Salme* meg sem moccan. A király eltemetteti nejét, de *Morolf* néhány napra rá diadallal mutatja neki az üres sírt.²⁵ — II. *Meg-*

(„Luck and Intelligence“). Róla főképp *E. Cosquin*: Les contes indiens et l'occident. Par. 1922. 247—256. o. Monographie D. Section I—II. és *Krumbacher*: Gesch. d. bizant. Litter. 1891. 404. o. Magyarban is ismeretes. I. M. Népkölt. Gyűjt. III. 9. sz.; *Kriza*: Vadr. 12. sz.; *Kálmány*: Hagyományok I. 114. sz.; *Mérenyi L.*: Ered. Népm. I. 5. sz. és Ethnogr. 1919. 64. o.

²³ *G. Weil*: id. m. 254.

²⁴ *Kiadta Friedr. Vogt*: Die deutschen Dichtungen von Salomon und Markolf. Halle, Niemeyer, 1880. Bd. I. „Salman u. Morolf.“ CLX + 217 o.

²⁵ A tetszhalottá tevés, mint szerelmesek csele, keleti eredetűnek bizonyul. *L. Pétis de la Croix*: Les mille et un jour“. Par. 1710. II. 28-tól (németül „Tausend

torlás. Morolf később álöltözetben, mint zarándok, Fore országába megy; az udvarnak ismeretlenül vendége lesz, ahol Salmanrol kell beszélnie. Majd sakkozik Salmeval, kinek egy mozdulatára kezén átsüt a nap. Morolf most már biztos kiléte felől, de ő is elárulja magát. Elfogják, a királyné szigorúan őrizteti, de az öröket Morolf sok ravasz kísérlet után (igazi Markalf-csínyek) kijátssza és megszökik vissza bátyjához. Most ketten tervet eszelnek ki: Salamon keresse fel énekes álöltözetben Fore udvarát, ez alatt Morolf sereget gyűjt, embereit három csapatba osztja: egyik feketébe, másik fehérbe, harmadik harcos színűbe öltözködik. A hadak Salamon után sompolyognak és a Fore székvárosa körüli erdőkben vonják meg magukat. A zarándokként szereplő Salmant az udvarnál megszereti Fore huga, de nem segíthet rajta, mert Salme ráismer, elfogatja, vasládába záratja, amelyre ráül, hogy valahogyan ki ne szabaduljon. Követeli Foretől Salman rögtöni kivégzését, ez beleegyezik. Salman utolsó kívánsága: *végezzék ki a városon kívül és búcsúzásul háromszor megfűjhassa kürtjét* (az elrejtett sereg értesítésére). Kint a bitófa alatt,²⁶ ahol vele van zarándokbotja és köpenybe rejtve kürtje, bele akar a bitófa lépcsőjének alsó fokán fűjni, de Salme tiltakozik: „Mind elveszünk, ha megengeditek neki.” Hasztalan könyörög, Fore mint utolsó kívánságot szó nélkül teljesíti.²⁷ A kúrthangra az erdőből clótünik a fekete csapat. „Kik ezek?” kérdi a gyanútlan Fore. „Az ördögök, akik lelket el akarják vinni.” Fore nem ijed meg,²⁸ bármi történnék, az első, aki életét veszti, mégis Salamon lesz. Második kürtszóra a fehér csapat nyomul elő; Fore kérdésére Salman feleli: „Az angyalok ezek, akik lelket az ördögöktől meg akarják menteni.” Harmadik kürtjelére előront a főhaderő, élén Morolffal. A zúrvarban Salman görcsös botjából kardot ránt elő s a rárohanók közül sokat levág. Fore szökik eléje, de Morolf bátyja segítségére siet, a pogány királyt leüti és Salmeval együtt fel akarja köttetni. A győztes Salman serege kiirtja a jelenlevő pogányokat, Foret felkötötte az őneki szánt bitófára, de Salmenak megkegyelmez²⁹ s hazaviszi magával Morolf rosszalása ellenére. — III. A költeménynek van egy erőszakolt *folytatása* is, melyben majdnem ugyanez az eset ismétlődik. Salme újra hűtlen lesz, megszökik Princian pogány királlyal, ismét Morolf a megmentő és

und ein Tag“. Insel-Verl. kiad. Münch. 1909. I. 332.), ahol a mérges füvet a khánlány fülébe teszik s tőle merevgőresöt kap; itt is eltemetik s a sírból szerelmese szabadítja ki. Az európai irodalomban, a középkortól kezdve, rendkívül elterjedt motívum, l. *Joh. Bolte* tanulmányát: *Die Sage von der erweckten Scheintoten*. (Zschr. des Ver. für Volksk. XX, 1910. 353—381. o.) Nálunk Arany használta föl kellő módosítással a Toldi Szerelmében.

²⁶ 494. versszak (F. Vogt id. kiad.):

*Die heidenschaft under dem galgen lag,
Salmân mit der Kunigin reden pflag:
„frouwe, durch die beste tugent dîn,
hilf mir daz ich gebläse
drîmal mîn cleinez hornelîn...“* (2654—58. sorok, 104. o.)

²⁷ 498—500. versszak (id. kiad. 105. o.).

Konig Fore wart der rede Zorn, Salmân wart der rede frô...
„Salmân, nîm dû dîn horn Er sazte ez an sînen munt
und setze ez an dînen munt...“ und blics ez mit kreften:
daz vernâmen sîne helde ze stunt... (2676—2690. vsorok.)

²⁸ „Ûnd kêmen dir (zu helpe) al dîne man,
sô bist dû doch der êrste
der den lîp muz verlorn hân...“ (2681—83. vsorok u. o.).

²⁹ Érthetetlen fordulat lenne, ha nem fakadna abból az ősprimitív felfogásból, hogy a nő mindig annak köteles pártján lenni, akinek birtokában épp akkor van. Salme tehát nem bűnös, csak hivatását teljesíti Fore mellett Salmannal szemben. (Ézt az ethnológiai magyarázatot Fr. Vogt nyilván nem ismerte s azért tartja korumpált helynek.) L. a felfogásról tölem: „A lyra és epika eredete“. Ethnogr. 1907. 23—25. o.

bosszúálló. Végül Salman Fore hugát veszi feleségül, Salmet kivégezteti. Az első történetnek e henyé és ügyetlen megismétlése (553. szaktól 783. utolsó szakig) aligha az első rész szerzőjétől ered. Benne a Spielmann-énekeknek az a törekvése jut kifejezésre, hogy a történet minél hosszabb legyen és Salme gonoszságával ellentétben Salman lovagi nagylelkűsége a nő iránt annál inkább kitűnjön.

Eltávolítva a költemény tartalmából a lovagkori cicomát és a már akkor ismert párbeszédés Markalf-mókákból betoldott durva csínyeket, az egész történet szemelláthatóan két főmotívum köré halmozódik: egyik a szerelmesek csele, a *tetszhalál a tenyérátégetéssel*, másik a *cseles kürtjelenet a vesztőhelyen*.

Szembeállítva most már a német hegedőséneket Lél vezér kürtjelenetével, a vonatkozó motívumok egyezése kétségtelenül megállapítható; tény az is, hogy mindkettő legkésőbbben a XII. századból való. Mindazáltal több más körülményt figyelembe véve, misem jogosít fel arra, hogy magyar mondákat közvetlenül e Salamon-féle énekből származtassuk. — Az ilyen kapcsolatok felderítésében u. i. két alternatív eset lehetséges: egyik az *irodalmi* származtatás, azaz írott szövegből átvett egyenes kölcsönzés kimutatása, mely esetben a szövegek egyezése filológiailag igazolandó. Erről esetünkben nem lehet szó. A német termék XII. sz.-i szövegét nem ismerjük, a meglévő ennél két századdal későbbi és az előzőnek gyökeres átirása, összevetéshez tehát jogos alapul nem szolgálhat. De egyébként is az egyező részt itt és amott teljesen elűtő keret veszi körül: a mienk egyszerű mondaelem, amely egyetlen motívumból áll, a másik többszörösen tagolt, bonyolult történet, ahonnan pusztán ez egy motívum kiszakítása anélkül, hogy a többi cselekvényből a magyar hagyománykincs bármit is átvett volna, minden eddigi tapasztalatnak ellentmond. — A másik eshetőség: a szövegegyezés kikapcsolásával a motívumnak akkoriban *általán ismert voltának* bizonyítása; ez már nem irodalmi, hanem folklóre-feladat. Utóbbi esetet u. i. csak azzal lehet bizonyítani: ha a motívum *több*, egymástól független emlékekben ugyanazon korszakból, vagy még előbbiből kimutatható. S erre kínálkozik mód.

A Salamon-mondakörhöz tartozó történetek mélyreható befolyása az európai epikára csak mostanában kezd teljes mértékben mutatkozni. Régebben egy klasszikus mű: *A. Veszelovszky* orosz tudós könyve („Szláv mondák Salamon és Kítovraszról s a nyugateurópai legendák Morolfról és Merlinről” címmel. St. Petersburg, 1872. 350 l.; I. alább a 42. sz. jegyzékben) foglalkozott vele, de orosz nyelvre és tárgyalásában az orosz emlékek túltengése miatt nem részesült kellő figyelemben. A nagy tárgytörténész, *Reinhold Köhler* (Kl. Schr. III. 9.) a 80-as években megvallja, hogy a Markalf-monda keletkezéséről és kialakulásáról még nem tudott magának tiszta képet alkotni. Azóta *Dragomanov* kis-orosz közlései s főképp legújabbán két kitűnő monografia: *Walter Anderson* észt professzor műve, a „Cinkotai Kántor” adomáról („Kaiser und Abt” FFC. 42. köt. 1923. 449 o.) és *Jan de Vries* hollandi kutató nagy tanulmánya, az „Okos leány”-típusról („Die Märchen von klugen Rätsellösern” FFC. 73. köt. 1928. 439 o.) valósággal új perspektívát nyitnak szemünk előtt a Salamon-történetek egykori gazdagságáról és a belőlük fakadt európai epikumok beláthatatlan sorozatáról. — E fényt derítő művek mai folklóre-anyagon épülnek fel, a régít csak áthidalásul érintik. Nekünk pedig jelen esetben kizáróan utóbbiakra van szükségünk: a XII. sz.-i s az azt megelőző emlékekre. Szerencse, hogy ezekből is bő adatszám maradt ránk, amely kétségtelenül igazolja, hogy a X—XII. századokban a kürt-megfűjás a bitó alatt, mint epikus téma, közkinccs volt Európában.

Célzásokat találunk rá, kimondottan mint Salamonnal történt esetre, az akkortájt keletkezett lovagi történetek szövegeiben: „Elic de St. Gil-

leszben (XIII. sz. I. fele) és a „Hét böles regényé”ben (1155-ből).³⁰ A francia lovagi epika legkorábbi nagy költője, *Chrestien de Troyes* „Cligés” c. ifjúkori művében (1164 körül)³¹ ugyancs történet első részét dolgozza fel, de átteszi a mesét Bizancba, majd Artusz király breton udvarába. Alis (Alexis) bizanci császárnak unokaöccse, a hős Cligés, beleszeret nagybátyja feleségébe, Fenicebe. Nem tudnak másképp szabadon szerelmüknek élni, csak úgy, hogy a nő tetszhalottá lesz, kiállja a tenyerebe öntött ólom próbáját és kedvese a sírból emeli ki... stb.³² A téma közismert voltára maga a szerző is céloz a 6082. verssorában.³³ Két további átdolgozásnak, minthogy kevésbbé hozzáférhetők, adom rövid tartalmát. Az egyik egy latin prózai példázatgyűjteményből való, melyet szerzője, *Gualterus Mapes* oxfordi archidiakonus állított össze Jeruzsálem eleste (1187) előtt: „De Nugis Curialium” címmel, benne az udvari élet sok gonoszságait ostorozva.³⁴ Az itt található történet lényeges átalakuláson ment át, de vezérmotívumain felismerhetők még a hovatarozás kétségtelen vonásai:

Raso keresztény loagnak a szaracén határ közelében a tengerparton vára van s a pogánnyal állandó harcban áll. Van egy fia (az öcs Markalf helyett) és egy második felesége. Egyszer az egyik arab tengeri hadvezért (admirálist) foglyul ejti és neje őrizetére bízza, de az asszony férje távollétében a fogollyal megszökik Raso kedves lován. A férj erre inkább lováért, mint az asszonyért, koldus áruhában a pogány városába lopózik, de felesége felismeri, elárulja s már kivégeznék, midőn elősiető fia megmenti, a pogányt megöli, a nő azonban elmenekül a híres lovon. Raso lováért később még egyszer belopózik a városba. A nőt éppen akkor kémleli ki, midőn az egy másik arab lovaggal megállapodik, hogy az éjjel együtt szöknek. A férj a megtudott találkozóhelyen vár egész éjjel. A nő hamarabb érkezik lován, mint lovagja; a sötétben Rasót nézi ennek, lovat cserélnek s az erdőből szabad helyre jutnak. A férjet lován elnyomja az álom s horkolásáról az asszony ráismer. Azt reméli, hogy arab udvarlója rájuk talál reggel; ezért urát nem bántja, hanem vár addig, míg ez alszik. Az udvarló jön egy csapat fegyveressel, de Rasót lova nyertése és nyugtalanzkodása felébreszti s kiáltásaira (kürtszó helyett) közelben várakozó fia a sereggel rajtuk üt, a harcban levágja mostohaanyja fejét, az arabok rabul esnek s ök diadallal vonulnak vissza várukba.

A hagyományon, mint látható, a változatokban több-kevesebb módosítás mindig mutatkozik, ami nyilván arra vall, hogy átiróik közismertnek

³⁰ Idézi e helyeket *Gaston Paris* (Romania IX, 436.) Az Elie-ben 1793. verstől, melyhez az énekes hozzáteszi: „fole cose est de feme”. Hasonló kifakadás egy az időből való jongleur-éneken (*Jubinal: Jongleurs et troupères*, Par. 1842. 82. o.):

N'est pas sages qui femme croit,	Que de sen out si grant renon
Morte ou vive qui qu'ele soit	Que plus sage, de li ne fu,
Car li sages reis Salomon,	Fut par sa femme deceul

(Nem okos, aki nőnek hisz, akár eleven ez, akár holt; mert a böles király, Salamon, kinek oly nagy volt a híre, hogy nem volt nála bölcebb, nejétől mégis megcsalattott.)

³¹ L. W. Foerster kiadását: Christian von Troye's sämtl. Werke. I. „Cligés”. 2. Aufl. 1901. Bev. XIX.

³² Róla G. Paris (La littérat. franç. au moyen âge. 2. éd. Par. 1889. 84. o. 51. §.): „Le sujet (de Cligés), très altéré, est une ancienne légende oriental sur la femme de Salomon enlevée à son mari par une ruse dont elle est complice; le poète français a changé l'esprit du récit et l'a bizarrement annexé au cycle breton.”

³³ Idézi F. I. Child (English and scottish popular ballads. IX. köt. Boston, 1897. 6. o.) a 266. sz. hasonló tárgyú balladához: „John Thomson and the türk”. Itt mondja: It is however certain that Solomon story was well known to the French, and as early as the twelfth century.

³⁴ Th. Wright kiad. 1850. Campden Society. Distinct. III. cap. 4. alatt: „De Raso et ejus uxore”.

tudva az eredeti formát, önkényesen vagy korizlés és érdeklődés szerint változtattak rajta. — Néha viszont a történet átkerül a maga egészében egy-egy más viszonyokat feltüntető összefüggésbe. Sajátságos e tekintetben az a francia verses mű, amely főcéljaként a keresztes háborúk történetét mondja el hősenek, Baudoin de Sebourg lovagnak viselt dolgaival kapcsolatban. A lovageposzhoz mintegy függelékül hozzá van fűzve Bouilloni Gotfried jeruzsálemi király egyik fattyúgyerekének története. A költemény egy XIV. sz. elei kéziratban maradt meg, de eredetileg szintén visszanyúlik a XII. sz. végére. A függeléknek külön címe van: „Li bâlard de Bouillon“.³⁵

Ludie pogány királylányt elrabolja Bouilloni Gotfried fattyúfia, megkeresztelteti és feleségül kényszeríti magához. De tőle az arab pogány tengeri parancsnok (admirális, l. előbb a Raso-történetben) Corzabrin elrabolja. A férj mint szénégető keresi fel őket és leleplezi magát a nő előtt. Ez titokban pogány kedvesét értesíti és midőn a hős férji jogait követeli, beront Corzabrin és kérdi: Mit tennél az én helyemben azzal, akit ily helyzetben találnál? — Felkötteném az erdő legmagasabb fájára. — Így teszek én veled! — Kint a fa kiálló ágára létrán viszik fel, ott végső kívánsága: adjanak kürtöt kezébe, hogy leszólíthassa az angyalokat lelke átvételére. A kürt hangja eljut a keresztény hadakhoz, akik urukat várják a közelben, odarohannak, megszabadítják és hóhérait halállal lakoltatják.

E költői termékeken kívül idetartozik még a fenti Salman és Morolfal egyidős és egystilusú spielmann-eposz: *König Rother*. Ez is oly laza összefüggésű, mint német társa s egy királylány-szöktetést beszél el, amely azzal végződik, hogy a lányt visszalopják szüleihez Konstantinápolyba. Szerelmese, az ifjú király újból érte meg; fegyveres kíséretét kint hagyja rejtkehelyen, maga álruhában a palotába hatol, épp amikor a lány mással tartja lakodalmát. Itt titkon a nővel megismerteti magát, de a titok kitudódik; halálra ítélik, kint erdő előtt a vesztőhely s mikor kivégeznék, odarontó emberei megszabadítják, vérfürdőt rendeznek s a lányt magával viszi feleségül. Kürtmotívum nincsen benne!

(L. e monda folklorc-szemponitú tárgyalását *Fr. von der Leyen: Deut. Sagenbuch, II. 1912. 220-tól.*)

Ezek az ugyanazon korban keletkezett német, francia és angol termékek, melyek egyike sem fakadt közvetlenül a másikból, világosan igazolják, hogy a kürtjelenetes Salamon-mondának a XII. században általán elterjedt, közismert történetnek kellett lennie. A sorozatot kibővíthetnők még további rokontermékekkel is. Egy XIV. századbeli krakkói latin kézíratos szöveg, amely példatörténet formájába van öltöztetve, elég részletesen tárgyalja Salamon hűtlen nejének esetét.³⁶ A mozzanatok híven simulnak a német költeményben követett sorrendhez; eltérés csak annyi, hogy Markolf (itt is Salamon öccse) a megszökött asszony után kereskedő álruhában megy tetszetős árukkal s mikor a nő keztyút próbál, észreveszi kezén az égetett lyukat; majd teljesen átveszi bátyja szerepét: ő kerül bitófa alá, ő fúj a kürtbe s a hadakkal Salamon ront elő az erdőből. — A kutatók (Veszelszky, Vogt, G. Paris) eddig egybehangzóan a mondaszerkezet legegyszerűbb s ezért legrégebbinek látszó nyugateurópai formáját abban a rövidre fogott szövegezésben látják, amely a híres népkönyvvé lett „Salamon és Markalf“ szövegnek végén, függelékül szokott ahhoz fűzve lenni.

Ez a népkönyvekben található (nálunk is 1577-ből való) Salamon és Markalf história merőben elüt az általunk tárgyalt lovagi történettől. Pár-

³⁵ Kiadta *A. Scheler*, Bruxelles, 1877. L. róla *G. Paris* tanulmányát (Romania, VII. s köv. o.) Bő kivonatát adja *A. Veszelszky* is (Arch. für slav. Philol. IV. 402-től.)

³⁶ Kiadta *W. Benary* disszertációjában: „Salomon et Markolfus“. 1914. 48. s köv. o. A mondat fejtegeti Bcv. XXIII—XL. oldalakon.

beszédcs, durva tréfákkal teli szöversengésből áll, melyben a világ legbölcsebb uralkodója szembeke­rül egy furfangos paraszttal (már nem öccse Salamonnak): Markalf­sal s szöcsatáikban mindig a paraszt lesz a maga alantas, sőt szennyes észjárásával a győztes.³⁷ Ez a Markalf-alak az udvari bolondok őse, keletkezés tekintetében jóval korai­bbnak látszik, mint a mi kürtjelenetes Salamon-mondánk. Már Gelasius pápa 494-ben kárhoztatva emleget egy „Contradictio Salomonis” c. könyvet, ami alig lesz egyéb e Markalf-tréfák ő­sénél. A XII. században mint közismert népmesét említi Villermus tyrusi érsek, utána a német „Freidank” írója stb. Az említett függelék, amely e méltatlan környezetbe Salamon kürtjelenetes történetét beiktatta, a fennmaradt legkorábbi latin párbeszédcs szövegbe nincs felvéve, de később állandó velejárója lesz a népkönyveknek.³⁸

Míg az eddig közölt változatok az eredeti mondahagyományt lovagi világba helyezték át, s emiatt módosításokkal, betoldásokkal tették bonyolulttá és részben zavarossá, e függelékben található rövid forma szemmel láthatóan a legegyszerűbb, a paraszt Markalf-mókákkal egyidős, tehát valamennyi között legrégibb s így az eredetihez legközelebb álló szövegezésnek tekintendő. Emellett, ami ráknézve fölötté fontos, az egykori (XI—XII. sz.-i) közszájon élő történethez is legközelebb állhatott. Itt adott kivonata csak mellékes vonásokban van egyszerűsítve.

Salamonnak, Jeruzsálem keresztény (?) királyának felesége pogány váru­rat szeret, akivel levelez. Hogy egyesülhessenek, a nő betegnek tettetve magát s kéri kedvesét, küldjön valakit érte. Ez két bújajosság­hoz értő lantos küld, akik görög föld­ről jött gyógyjavasoknak adják ki magukat és vállalkoznak, hogy lantjátékukkal meggyógyítják. A királynéval titkon megértetik, miért jöttek; füvet adnak szá­jába, ettől a nő tetszhalottá lesz. Kiterítik; mindenki csodálkozik a hirtelen halá­lon és a nőnek mégis piros ajkain. Egy valaki tudna csak tanáccsal szolgál­ni: Marolf (nem rokona Salamonnak; közrendi ember, de esesebb, furfangosabb a bölcs király­nál is), aki kegyvesztett és távol él az udvartól. Csellel visszacsalogatják, mire meg­állapítja, hogy a baj nem komoly, a nő csak varázslat alatt áll. Próbaképen teny­rébe forró ólmot önt, de a nő nem mozdul. Halottnak tartják, elföldelik s harma­dik éjjel a lantosok kiássák és megszőktetik. — Marolf a király felszólítására a nő keresésére indul; kalmárnak öltözik, asszonyoknak való árút, piperét, kesztyűket visz magával és sok bolyongás után egy vár előtt, mint szokta, kitergeti holmijait egy hársfa alatt. Az asszony­nép lejön, köztük a királyné is és kesztyűpróbálás köz­ben Marolf észreveszi a kezén égetett lyukat. Mindent elad potom áron és siet vissza urához a hírral. — Salamon ekkor Marolf tanácsára zarándokruhát ölt, el­megy a pogány várához, ezalatt Marolf a sereggel utána vonul, elrejtőzik a közeli erdőben s meg­állapodnak a háromszoros kürtjelben. Salamont neje felismeri és pogány szerelmese hatalmába juttatja. Ez megkér­di foglyától, mit tenne az ő helyében? — „Felköttenélek egy általad választandó fára!” — feleli Salamon.³⁹ (Ez a szívós mondaelem minden fennmaradt változatban megtalálható; fontos vonás a mi Lél-féle kürtjelenetünkben is.) A pogány ugyane sorsra ítéli. Salamon az erdő­szélen választ ki fát magának. Másnapra ott vesztőhelyet készítenek, kimegy oda

³⁷ *Beöthy Zsolt*: A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. I. k. Bp. 1886. 156—166. o. Adja részletes tartalmát, míg *Ipolyi Arnold* beható tanulmányá­ban: „Vizsgálatok a magyar népkönyvek felett” (Új Magy. Múzeum. 1855. I. 261—303. o.) a szöveg származásáról nyújt eddig legbővebb tájékozást. Népmesei formá­ban is megvan nálunk, l. *Ethnogr.* XII. 1901. 225. l. „Markal”.

³⁸ Az 1577-i magyar szövegből is hiányzik, mert a miénk az ősi latin szerkezet­nek alkalmasint *Heltai Gáspártól* eredő fordítása.

³⁹ Ugyanez a mozzanat előfordul a Markalf-mókák szövegében is, de tréfás formában. A paraszt Markalfot illetlenségeiért Salamon halálra ítéli; csak azt kéri ki magának, hogy ő választhassa ki a fát, amelyre akasszák. Az udvar embereivel hasztalan járja az erdőt, végre kijelenti, hogy neki tetsző fát nem talál. — Utóbbi vonás is elárulja, hogy e tréfás ötletnek kellett a fenti komoly történetet megelőz­ni.

a vár egész népe, Salamon királyi származására hivatkozva kívánja, hogy kürtjét megfújhassa. Felesége tiltakozik, de a pogány nem lát benne veszedelmet. A harmadik kürtszóra Marolf jő a sereggel; mindenkit felkoncolnak s az akasztófára a pogány kerül. Az asszonyt Salamon hazaviszi, de Marolf tanácsára fürdőben átvágatja ereit s így pusztul el.

Ez az elérhető legkorábbi nyugateurópai szerkezet, amelyre a meglévő szövegváltozatok (XII. sz.-iak) támaszkodtak, világosan elárulja, hogy a monda ki volt e kerek formájában alakulva már az egyes ismert termékek keletkezése előtt. A tárgyalt nyugateurópai változatokból ilyképpen két tapasztalatot meríthetünk. Közösön magukon viselik először a *lovagi* jelleget: Salamon elnéző viselkedése nevével szemben, a várkastély, az udvar, a szereplő lantosok, az árúval lecsalogatott királyné stb., amiből már az is következik, hogy az alapszöveg aránylag késői kialakulású lehetett, ezt különben igazolja az is, hogy a belőle származott szövegek mind a XII. század korszakából valók. Másik jellemző vonás: a *keleti eredet* világos jelei: a szereplők nevei, a jeruzsálemi helyszín s főképp a női gonoszság rajza, amely félreismerhetetlenül Keletre utal.

Vizsgálódásunk további feladata most már a monda *eredetének*, keletkezése helyének kiderítése lesz, amihez a még fennmaradt keleteurópai változatok fognak hozzásegíteni.

III.

A világnak kétségkívül legszerencsésebb kezű gyűjtője: *Rybnikov* egyszerű cári népszámláló biztos, a mult század 60-as éveiben négy kötet orosz hőségeket adott ki (bylina), melyeket fent, arktikus területeken, az Onega-tó északi partján vándor kismesterek, napszámosok és halászok szájából jegyzett le.⁴⁰ A nép ajkán élő énekek e tömege gyanút keltett a szakkörökben, ahol tudták ugyan, hogy szórványosan a perifériákon még élhetnek némi históriás dalok,⁴¹ de ily gazdagságról és változatosságról nem is álmodtak. Növelte a kétkedést az énekes termékek tartalma, amely a tatárjárás előtti (XII—XIII. sz.-i) kievi fejedelemség történeti alakjairól, vezető hőseiről: Vlagyimir hercegről, a rettenthetetlen Dobrinyáról, Ilja Múrom vitézről szólott s a szövegek is régi, elavult szavakat, félig már érthetetlen kifejezésformákat árultak el. Ellenőrzésül s a rejtély tisztázására néhány év mulva *Hilferding* neves filológus járta be ugyanazon helyeket, felkereste a megjelölt énekeseket s a Rybnikov-féle hősdalokat nemcsak hogy megtalálta csorbítatlanul, hanem az előző aratás után, mint kalászszedő, kiegészítésül egy 1336 oldalas újabb kötetet tehetett közzé belőlük.⁴²

A váratlanul megnyílt kincsebányából régi történeti hősdalok mellett napfényre kerültek keleti eredetű fantasztikus mondákat tartalmazó énekek is. Közülük való az a három hősdal, melyek Rybnikovnál II. k. 52. sz. (A változat, 336 epikus sor), 53. sz. (B változat, 577 sor) és III. k. 56. sz. (C változat, 319 sor) alatt vannak közzétéve. A három változat lényeges vonásokban nem üt el egymástól, de apró eltérésekben egymást kiegészí-

⁴⁰ Pjeszni szobrannija Rybnikovim. Moszkva—Szt. Petersburg, 1861—67. 4. kötet.

⁴¹ Annak az 1818-ban közzétett füzetnek alapján, melyet Kalajdovics adott ki Kirsza Danilov gyűjtéséből, aki az urali bányákban dolgozó legelárvultabb néprtegben hallotta ez énekeket. (L. *Alfr. Rambeau*: La Russie épique. Par. 1876. 3—8. o.)

⁴² Onejszkija byliny zapiszannija. A. F. *Hilferdingom*. Szt. Petersburg, 1875. A két nagy felfedezésről Rybnikov és Hilferding beszámolója *Rambaudnál* (i. l. m. 5—19. o.). E napfényre került, népajkon élő történelmi énekek alapján írta meg A. *Veszelszky* fent említett alapvető könyvét. (Iz isztorij literaturnago obcsenija vosztoka i zapada. Szlavjanszkija Szkazaniija o Szolomonje i Kitovraszje i zapadnyja legendy s Morolfje i Merlinje. 1872.)

tik. Legkerekebb az A szerkezet, legtöbb régi keleti elemet a B szöveg tartott meg. Mindhárom Salamon hűtlen nevének történetéről szól s abban is megegyeznek, hogy a tenyér-átégetés motívuma *hiányzik* belőlük.⁴³

Főbb vonásokban félreismerhetetlenül azonosak az ismert alaptípussal, csak helyi köntösbe vannak öltöztetve. A bizanci vár, Vaszily Okulyevics, legszebb férfi a világon. Udvari embereivel lakomázva, felszólítja őket, keressék meg neki a legszebb nőt, mert csak ez méltó hozzá. Kiderül, hogy híre után ez csak a jeruzsálemi cár, Salamon felesége lehet: Szalamanija (Salme, Salome). Ivaska dalia vállalkozik rá, hogy elhozza. Díszes hajót raknak meg pipereáruval, arra a bizanci parton a cárnét lecsalogatják, álomított itatnak vele (tetszhalott-jelenet helyett), a hajót elszabadítják s viszik a nőt magukkal. Salamon összekürtölteti alattvalóit: kiválaszt egy csapatot, amely *emberi felsőtestű szárnyas lovakból* áll, velük megbeszéli a kürt-jeles cselet s maga koldusruhában Bizancba megy. Neje ott ráismer, vasládába csukja, ráül, stb. A kivégzésig minden az ismert módon történik. Salamon itt is maga szabhatja meg a halálnemet. A vesztőhelyen az első kürtszóra *minden négy lábú állat és madár nagy rajokban odasereglik*. Salamon ezt úgy magyarázza, hogy alattvalói jönnek búcsúzni tőle. Másodikra az erdők fáai hajlongnak és zúgnak, a tenger roppant morajjal kicsap medréből. Harmadikra *ott teremnek szárnyas lovas szellemalakjai*, megszabadítják s helyette felkötik Vaszily cárt, Ivaskát és Szalamaniját.

E hősenek, bár nem rég jegyeztettek fel élő ajkról, nem lehetnek újabb keletkezésűek. Igazolja a monda állandó meglétét az észak-szlávoknál két XVII—XVIII. sz.-i feljegyzés (kiadták Pypin és Tichonravov); a történetet mindegyik e hősenekkel azonos formában adja elő, sőt egy XIV. sz.-i latin szövegtöredék is (Jagicznál id. h. 107. l.), amely ugyanezt mondja el. Nevezetes ez észak-szláv szerkezetekben az utolsó jelenet: a kivégzésre a föld állatainak odasereglése, majd a félemler-féllő alakú szellemek előrohanása. Mindkét mozzanat a lovagi átöltöztetés *előtti* formát árulja el s a régi keleti mohamedán szerkezet hagyományát tartotta fenn. Továbbá a Rybnikov-féle B változatban a kürtszónak az a bűvös tulajdonsága, hogy oda hatol el, ahova megfűjője szánja, bármi messze van is az illető, ugyancsak eredeti keleti elem, amely Salamonnak az összes élők világa felett gyakorolt hatalmával függ össze s kik közül kürtszavával azokat hívja, akiket épp maga elé akar idézni.⁴⁴

Mindez arra vall, hogy itt külön úton régebbi szövegezésben kapták a moszlim-arab mondaelemeket, a szerkezet tehát eredetibb a nyugatiaknál. Emellett még egy további különösségük figyelemreméltó. A különféle

⁴³ Követtem ismertetésében Jagič nagy értekezését: „Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik“ (Archiv für slav. Philol. I. 82—133.), *Veszelo-szky* második tanulmányát: „Neue Beiträge zur Geschichte der Salomon-Sage.“ (Arch. f. sl. Phil. VI. köt. két folyt. 393. és 548. o.-tól.) *Schiefner* bő kivonatait a Rybnikov-éneknek nyomán (Mélanges Russes folyóir. IV. 242. sköv. o.) és *Fr. Vogt* id. m. kitűnő bevezetését (főkép XLI—XLIV. o.).

⁴⁴ A bűvös kürtnek ez a tulajdonsága átvivődött a nyugateurópai hagyományba is. A Salamon-típus feldolgozásaiban nincsen ugyan meg, de motívumként más szerkezetekben felbukkan. A *Roland-énekek*ben a végén Roland kürtszavát a már messze járó Nagy Károly meghallja és seregével visszafordul. *Huon de Bordeaux*-ban a szultán lakomáján végveszélyben forgó hős kürtjébe fúj, hangja eljut Oberon távoli országába, ahonnan a tündérkirály nyomban ott terem hőse megszabadítására. A költemény kürtmotívuma aztán Wieland (Oberon) átdolgozása révén átmege Mozart: Varázsfuvolájába. — A *Roland-énekek*ben még egy mozzanat emlékeztet Lél kürtmondájára. A 172. laisseban a már haldokló hős még egyszer magához tér s azt látja, hogy egy sebesült szaracén sompolyg mellé és elveszi híres kardját, Durandalt; Roland kürtjét kapja és fejbevágja az orvtámadót, kinek e csapásra koponyacsontja szétreped és két szeme kifolyik (2287—90. verss.). A két előfordulás azonban genetikus kapcsolatba nem hozható egymással.

északszláv hősmondai és népmesei változatokban Markalf helyén egy titokzatos szörnyalakkal találkozunk *Kitovrasz* néven. Néhol Salamon öccse, máshol ellenfele, a gyűrűre vadászó szellem, aki Salamon hatalmára áhitozik. Különös lény, minden rejtett dolog tudója, jövőbe lát, félelmes eszű, de alapjában nem gonosz természetű. A mondai alak a proteusi változatossága miatt nem vehető rossz néven Reinhold Köhler-től, ha nem tudott vele tisztába jönni; szerepe és átalakulásai ma sincsenek még teljesen kiderítve. Bennünket itt csupán neve érdekel. A *Kitovrasz* névnek oroszban nincs szócsaládja, sem jelentése; idegenből kellett származnia. Már Veszeloovszky rájött, hogy a régibb szövegek *Kentavrosza* alapján a szó nem lehet egyéb, mint a görög *Kentauros* (χενταυρος) elnevezés átvétele, amely, mint ismeretes, a görög mitoszban a félemlerfőllő alakok neve. Ismét egy közelebbi nyom tehát, amely az orosz hagyományok keleti elemeinek útját és a közvetítő népet a bizanci görögségben igazolja előttünk.

Míg a nyugati lovagtörténet-típus irodalmi formában kerülhetett csupán Középeurópába s ott a nép közé le nem szállt, — sehol népmesében vagy népi mondában a francia, német, angol folklore nem ismeri — az északszláv hagyományokból az is kitetszik, hogy ott a népi műfajok közt sem ritka előfordulású; ha esetleg nem is kerck egészében, bár ilyen példák is akadnak, de szétesve, motívumaiban ma is népi közszájon él. A búcsükürtjel több mástípusú orosz mese végén, ahol a hős a vesztőhelyen él vele, fölötte gyakori, az eredeti kijelentés is megvan bennük: angyalokat szólítja elő vele, hogy lelkét magukhoz vegyék.⁴⁵ — Teljesebb alakban ismeri a hűtlen nő történetét a *kisorosz* (rutén) néphagyomány. *M. Dragomanov* értékes közlései között⁴⁶ szinte az egész Salamonmonda-kör megtalálható. A nő halottnak tetteti magát (tetszhalál helyett) egy cárevics miatt, forró vasat öntenek tenyerébe, sirja harmadnapra üres; Salamon három csapata vörös, fehér, fekete; a bitó alatt három *sipot* fúj meg; a vörös csapata vezéréért jön, a fehér a lelkéért, a feketék az ördögök, akik a cárevicset elviszik.

Közelebről érdekelhetnek bennünket azok a *kisorosz* adalékok, melyeket *Volodjimir Hnatjuk* magyarországi rutén telepeken gyűjtött össze.⁴⁷ Tárgyunkra vonatkozó közlés több akad közte; a 12. számú rendes kürt-történet Salamonnal, a 13. ugyanaz, de trombitát fúj meg s hőse a bibliai „szép József” lett (id. h. III. 44—46.). Egy továbbiban *Mátyás király* lett a történet hőse (u. o. IV. 171.). A közlésben négy Mátyásmonda van egybefűzve: a) Mátyás, mint szántó gyerek, gazdájával koronázásra akar menni: hátha ő lesz a király? Gazdája a földbe szúrja az eke ösztökét: az lesz, ha ez kivirágzik! Mielőtt útnak indulnak, az ösztöke csakugyan kivirágzik. b) A választás helyére érve, a repülő korona háromszor Mátyás fejére száll, ezért őt választják meg magyar királlyá. c) A kamjanicai vár híres boszorkány úrnőjétől csellel megveszi a várat. d) A boszorkány a török szultán rokona volt, aki ezért bosszút akar állni; Mátyás egy-

⁴⁵ *Afanaszjev* gyűjt. VI. 51. sz., *Trudy* 49. sz. és *Rudcsenko* gyűjt. I. 49. és 50., II. 22. számok alatt. Némelyikben kürt helyett a népmesékben gyakoribb *büvös sip* szerepel. A „Cári”-mesékben (I. *Jan de Vries* id. m. FFC. 73. 41—42. o.) mindenütt a megmentő kürtész idézi elő a végső fordulatot.

⁴⁶ *Malorusszkija narodnja predanija u razszkazy*. Kiev, 1876. „Solomon i jeho zsená” (425—29. o.). Megvan EugèneHins fordításában a *Revue des Tradit. pop.* II. köt. 509. alatt, mint a Salamonmondakör XII. száma: „Le tsar Salomon et sa femme.”

⁴⁷ A lemergi *Sevczenko-Társulat* megbízásából végzett gyűjtő útján a hazai rutének folklorejából igen gazdag s a magyarból merített kölcsönvételek szempontjából is értékes anyagot találunk nála. Közzétette a Társaság folyóiratában: „Etnograficsnij Zbyrnik” (III. köt. 1897. és IV. köt. 1898. U. Lyvovi).

maga, mint hegedős, kerül a szultán elé; ez kikérdezi, milyen a fiatal király? Mindenre azt feleli: olyan, mint én! Mielőtt el tudna távozni, ráismernek és elfogják. Választhat halálnevet és helyet; akasztást választ a határon. Kimennek oda; a szultán feleségestül (Salome-emlék) kocsin kikíséri. Mátyás egyre visszatekint és nevet; rejtett értelmű feleletei megegyeznek Markalféval (aki itt sem szerepel) és Merlinével: hogy az első kerekeket a ló húzza, de minek szaladnak utána a hátsók? (= őt viszik, de minek kíséri a szultán a saját vesztérec?) Hol fel a kerék, hol alá (= l. Herotosz és Mikes anekdotáját), stb. — Kint a bitó alatt, engedelmet nyerve, háromszor *sipjába* fúj, hadai a sípszó üzenetét megértik, királyukat megmentik s a szultán kerül akasztófára.⁴⁸

Hogy belőle egyes elemek szétesve is élnek egykori hazai területünk nemzeti ségeinek emlékében, érdekes bizonyosság rá a dél-erdélyi oláh mese *Schullerus Paula* gyűjteményében.⁴⁹ A részlet itt egy merőben más típusba iktatódott: „Az álmát titkoló fiú”-éba.⁵⁰ A mese végig rendes menetű, de befejezése eltér a szokot formától. A nagyesszű fiúhóst, aki két ellenséges király rejtélyes üzeneteit megfejtí s efölött az ellenfelek kibékülnek, a fejedelmek a félelmes esze miatt ki akarják végeztetni, mert még veszedelmet hozhatna rájuk. A gyerekhős ezt is előre tudja; kilenc ifjú pajtását felöltözteti: hármat feketébe, hármat vörösbe, a többit fehérbe; ezek kísérik őt utolsó útjára. Mikor a vesztőhelyhez (itt máglyához) érnek, kérdik a királyok tőle, mit jelent e furcsa kíséret? „A feketék ördögök, ezek viszik pokolra azokat, akik engem elítéltek; a vörösök tüzet hoznak, hogy mindent elégessenek; a fehérék őrangyalaim, lelkemet viszik majd magukkal.” Kegyelmet kap, a lakomán két király közt ül s ez volt az álma, amit nem akart senkinek elárulni.

Végso idetartozó példánk levezet bennünket a Balkánra. *Vuk Karadzics* délszláv gyűjteményében a mesék közt 42. sz. a. „Salamon a kürtös” című monda van feljegyezve.⁵¹ Teljes kerek példány; benne az elemek ugyanolyan sorrendben következnek, mint az északszláv változatokban. Markalf itt is hiányzik, mókáit is Salamon rendezi, ő az egész cselekvény hordozója. A nő hűtlen szerelme, a tetszhalál (itt férje a kisujját vágja le), szökése egyező. A hadak titokban a megszóktató városa alá gyűlnek, trombitaszóra lombokkal takarva fognak előrontani. Salamon, a halálra ítélt fogoly, mindenben nevet. Őt, a császárt, nem mint valami gonosztevőt, hanem kint a szabadban, erdő mellett kell kivégezni, hadd lássa a világ; még az erdő is meg fog indulni a nagy jelenet láttára.⁵² Kimenet is nevet: a forgó kerekeken mulat, hogyan megy az egyik föl, a másik alá. Trombitaszavára megmozdul az erdő és feléjük indul. Emberei bukkannak ki mögüle s a pogányokat kiirtják.

⁴⁸ A feljegyzés Kapuszögéből, Ung megyéből való. Magyarul is közölte *Szémán István* (Ethnogr. XXII. 1911. 236—8. „Mátyás király a magyarországi rutén népmondában.” I. sz. a.).

⁴⁹ „Rumánische Volksmärchen aus dem mittleren Harbachtale.” Herrmannst. 1907. a 91. számú „Der Traum des Knaben”. 200—02. o

⁵⁰ *Aarne—Thompson* típusrendszerében a 725. számú, „The Dream”. (FFC. 74. köt. 115. o.). L. hozzá: *Bolte—Polivka* Grimm-jegyzetei közt I. 324.; *R. Köhler*-nél (Kl. Schr.) I. 430—32.; *Afanaszjev* VII. 40. sz.; *Hahn* új-görög 45. sz.

⁵¹ Szrbszke narodne pripovijetke i zagonetke. Belgr. 2. kiad. 1897. — Német ford. *Wilhelmina* leányától: *Volksmärch. d. Serben*. Berl. 1854. 233—35. o.

⁵² A *közeledő erdő* csele egyebütt is előfordult. *Shakespeare* *Macbeth*-jében a boszorkányok azt jósolják a trónbitorlónak, hogy addig nem lesz bántódása, míg a birnámi erdő meg nem indul ellene (IV. felv. 1. szín, 3. látomás). A csel ugyanaz, mint itt a *Salamon-mondában*. De megvan már a XI. századi *Passio Agilolfi*-legendában AA. SS. II. jul.) tárgyalja a motívumot *J. Bédier*: Les légendes épiques. III. 29—31. és *Kurth*: Hist. poét. des Mérovingiens. 396—402.

IV.

A fõnt megismert nyugateurópai lovagi történettel szemben tehát ez a keleteurópai csoport kétségkívül különálló egységet alkot és többrendbeli új és tanulságos adalékot szolgáltat mondánk *eredetének* kiderítéséhez.

Végigtekintve e keleteurópai adalékok során, mindenekelõtt az õtlik szembe, hogy egy bizonyos tekintetben rokon területekrõl valók (orosz, rutén, oláh, szerb), nem fajilag és nyelvileg, hanem vallás dolgában: t. i. mind *görög keletiek*. A szomszédos nyugateurópai vallású lengyel, tót, magyar, erdélyi szász népek folklorejában viszont hasztalan keressük. Ez arra enged következtetni, hogy a görög keleti egyház valamikor felvehette a prédikációk példatörténetei közé s a papsága templomban élõ ajkról közölte a szélesebb néprétegekkel. Egyedül innen származtatható e keleteurópai hagyományoknak az a közös vonása, hogy itt a Salamon-történet a *nép közt is megtalálható*, míg a nyugati epikus változatok végig irodalmiak maradtak. De további lépést is tehetünk; joggal feltehetjük, hogy a mondatörténetnek az egységesen eljáró keleti egyház *többi* területein is meg kellett lenni s az ott vagy lappang, vagy kiveszett az emlékezetbõl; különösen az egyház központjában, Bizáncban kellett ismertnek lennie. Nem véletlen a szövegekben az a kitétel, hogy vagy Salamon maga, vagy nõrabló ellenfele bizánci császár s a bölcs uralkodó maga mindenütt keresztény fejedelmnek van feltüntetve. A nyugati eposzok is (a franciák mind, a németek közül a tipikus König Rother) Bizánccal hozzák kapcsolatba a történetet. Ebben a feltevésben az eddigi kutatók: *Gaston Paris*, *Veszelszky*, *Jagić*, *Jan de Vries* egyértelmûen megegyeznek.⁵³

Nem kétséges tehát, hogy innen Bizáncból indult ki a monda elterjedése: nyugat felé nyilván az elsõ kereszteshadjáratok hazatérõ lovagjai révén, a görög keleti népekhez egyházi úton. Az is jogos feltevés, hogy Bizáncban több évszázad alatt a mondanak átalakuláson kellett keresztülmennie. Korábbi szerkezetét megõrizték a szláv hagyományok, késõbbi lovagi formáját a nyugati eposzok.⁵⁴ Hogy *Bizánc* egyszersmind a monda *keletkezéshelye* is, azaz nem jöhetett már készen át a mohamedán keleterrõl, arra is vannak bizonyosságaink. Régi zsidó, arab s egyéb nem-keresztény népek hagyományaiban, akár írott, akár folklore emlékeiben a monda maga sajátos szerkezetével schol ninesen meg. Apró vonásai külön-külön, mint egyesülésre alkalmas elemek, részben már elfõrdulnak ugyan: a hûtlen nõ, ki miatt Salamon hatalmát veszti, az álöltözetes vándorló király, a bûvös kürt, mellyel állatait és szellemhadát szokta összehívni, más-más összefüggésben megtalálhatók, de mondánk lényege, a két központi motívum: a tetszhalál csele a tenyérátégetéssel és a bitó alatt a kürtmegfújás sem együtt, sem külön keleti szerkezetben nem fordul elõ. Ez apodiktikus kijelentésnek tetszik, de epikus hagyományoknak megvan az a sajátos természetük, hogy töredékben, utalással, vagy rokon elemek többszörös

⁵³ *Gaston Paris* (La femme de Salomon. Romania IX. 436—43.) „La légende de la femme de Salomon, d'origine orientale, est arrivée en Europe, dans les pays slaves, germaniques et romans, également sans doute par l'intermédiaire des Byzantins“. (438.) — *Jagić* idézi *Veszelszkyt* (Arch. für slav. Philol. I. 109.). — *Jan de Vries* (FFC. 74. 1928. 319.) „... die Sage von Salomon und Markolphus, die wir bis in das XII. Jahrhundert verfolgen können, die aber sicherlich weit älter war und aus dem christlichen Osten stammte...“ *F. Settegast* pedig (Zschr. für roman. Philol. 32. évf. 1908. 400. stól) a mondat a bizánci történelem X—XI. századi eseményeibõl próbálja rekonstruálni.

⁵⁴ Ismeretes történelmi tény Bizáncnak kultúrdivatváltozása a XII. század folyamán, amely alatt a régi merev udvari ceremóniák helyett lovagi állammá alakult át. Erõszakos keresztülvívõje *Mánuel császár* volt, a mi III. Bélánk nevelõapja, aki büszkén nevezte magát *Kelet lovagjának* s egy az új divat ellen támadt palotaforradalmat véresen elnyomott.

előfordulásával elárulják az ott esetleg lappangó, vagy legalább egykor ismert típus megvoltát. — Esetünkben erre semmi célzást, vonatkozást nem találunk. Így szükségkép arra kényszerülünk, hogy a kürtös Salamon-mondát keresztény terméknek tekintsük: mint ilyen pedig, szem előtt tartva keleti elemeit és görög keleti elterjedését, csak *bizánci*, vagy esetleg *jeruzsálemi* eredetű lehet. Utóbbi eshetőség nincs kizárva. Az ismert Bédier-féle elmélet, amely az ily természetű mondák keletkezését szinte kivétel nélkül ereklyék szemléletéből származtatja, itt is érvényesülhetett. A jeruzsálemi templomban közszemlére tett Salamon kürtje valóban lehetett a monda közvetlen létrehozója, de akkor is igazi fészke, az elterjedést kivetítő középpontja feltétlenül Bizánc volt.

Mielőtt e végső összefoglalásban rátérnénk Salamon és Lél vezér kürtjeleneteinek *genetikus* összefüggésére, nem hagyható említés nélkül az a példátlanul mély és széleskörű hatás, melyet a salamoni vesztőhely-jelenet a keresztény világ *népmesekincsére* gyakorolt. Nem merész feltevés, de nyilvánvaló bizonyosság, hogy e jelenetből idővel *több önálló, kerek mese-típus* keletkezett. Salamonnak már eredetileg is bűvös erejű kürtjéből aránylag igen korán önállósult ennek népiesebb változataként a *bűvös síp*, mint meselem.

A XIII. századcleji Huon de Bordeaux lovageposzban Oberon tündérkirály ajándéka: a bűvös kürt olyan természetű, hogyha gyengébben fújják, a jelenlevőknek önkéntelenül táncra kell kerekedniök; erősebb, messzeszóló belefújásnál Oberon maga terem ott hőse megmentésére. Ez a *táncoltató* varázserő lehet magától adódó változtatás a hangszer megszólalásának természetes táncra lendítő hatására gondolva, de lehet kontamináció eredménye is az ókorig visszanyúló zabolátlan táncolás (halálíg táncolás) epidemiájából kölesönvéve. Bármiként is, az így előállott *táncoltató síp* a leghálásabb motívumok egyike; komoly és vig történetben egyaránt felhasználható; a hőst minden zavarból kimentí, legtöbbször a vesztőhelyről menekül általa. Ebből alakult ki az a típus, amely Grimm 110. meséje nyomán Aarne-Thompsonnál az 592. típuszámot kapta: Szegény suhanc jót tesz egy szellemlénnel (szent zarándok, törpe, öreg anyó), akitől egyéb bűvös adományok közt ilyen sípot kap; többi varázstárgyait elcsalják tőle, de sípjával visszaszerzi; a póruljártak bíró elé állítják, aki rablás címén halálra ítéli, kint a bitó alatt sípját kéri, mindenki táncolni kezd; az agyoncsigázott bíró végül, hogy abba hagyassa vele, megkegyelmez neki.⁵⁵ Egy másik szerkezet (Grimm 114. sz. 850. típus) a kis kondást juttatja ily síphoz, mellyel a legelőn malacait táncoltatja; a királylánynak megtetszik a látvány; a malacokat egyenkint megkapja ha térdig, mellig leleplezi magát, amiért utóbb, mikor a király kihirdeti, hogy lányát ahhoz adja feleségül, aki annak anyajegyeit eltalálja; ezeket a kis kondás ismeri csak és meg is kapja feleségül.⁵⁶ Hasonló a „100 nyulat őrző” típus (Grimm 165. C.),⁵⁷ valamint a „császár a zsványok közt” c. anekdóta, ahol a vadászaton eltévedt uralkodó zsványtanyára kerül, ezek felismerik s üldöztetésükért bosszúból nyomban ki akarják végezni; a császár utolsó kívánsága, hogy kürtjébe fújhasson; hangját az őt kereső em-

⁵⁵ Aarne—Thompsonnál: „The jew among thorns“ (FFC. 74. 1928. 100. és k. o.), *Bolte—Polivka* (II. 490—503.) az idetartozó mesék százait sorolja fel Európán minden tájáról.

⁵⁶ *Bolte—Polivka* II. 528—32. Újabb adalékok azóta: *Löwis of Menar: Russische Märchen*. Jena, 1914 19. és 47. sz. — *U. o.: Finnisch-estnische Volksmärchen*. Jena, 1922. 61. sz. — *Leskien: Balkan-Märchen*. U. ö 1915. 38. sz. A magyarok fent a 15. sz. jegyzet alatt vannak felsorolva.

⁵⁷ *R. Köhler* I. 89. és 321. o.; *Bolte—Polivka* III. 267.; *Tille* (FFC. 34. köt. 236—40.) és *Cosquin: Les contes indiens*. 1927. 553.

berei meghallják és kiszabadítják, míg a zsványok halállal lakolnak.⁵⁸ Majd a medvegödörbe taszított hős ezzel táncoltatja a fenevadakat reggelig, míg kiszabadítják (nálunk: MNGy. I. 17. sz.), végül a halottnak hitt hazatérő férj, mint egy újabb Odüsszeusz, neje második lakodalmán boszszúból agyontáncoltatja a násznépet...⁵⁹ stb. — Az egymásba játszó változatoknak végeláthatatlan sorozata sarjadt így ki a Salamonnal kapcsolatos alaptémából. Elterjedt voltak, sűrű előfordulásuk a keresztény világban arra vall, hogy régen ki kellett alakulniok,⁶⁰ esetleg már a Bizáncból kiindult elterjedés első századaiban. Mindez azt igazolja, hogy a kürtcsel a veszthelyen akkortájt úgyszólván a levegőben lehetett, mindenki tudhatott róla.

Ami már most az eredeti Salamon-történetnek a mi Lél vezérünk kürtjelenetével való kapcsolatát illeti, az eddigiek alapján következőkben foglalható össze.

Vizsgálódásunk első részében megállapítottuk, hogy a regensburgi kivégzés, mint historikum, a kürtjelenet nélkül történt meg s az csak később, mondai betoldásként, iktatódott az esemény mozzanatai közé. A mondák keletkezésének rendes módja szerint a kürteseles kikerekítés itt is huza-mosabb idő után bukkanhatott csak fel, ami különben krónikáink szövegéből is kiderül. A betoldás maga merő kitalálásból nem fakadhatott, mert ily természetű módosításra nyomban rácafol az a közönség, amely az új elemet, mint sosem hallottat, idegenszerűnek találja. Az e fajta bővítés, kikerekítés elfogadása mindenkor hiedelem dolga; a merőben új dolog, mint szokatlan, kétkedést ébreszt, míg ha már ismert, bár talán elmosódott, vagy gazdátlan elem tevődik át új környezetbe, annak elfogadása annál simábban megy, minél rokonszenvesebb világítást nyer általa a különben száraz s talán leverő hangulatú előző esemény.

A regensburgi kivégzés mondai részének clemsora tehát: 1. a császár szabad választásra bizza a halálnemet; 2. Lél vezér a bitója alatt 3. kieszelt cselből 4. kürtjét kéri, hogy megfújhassa és 5. kezétől előbb az hal meg, aki halálra ítélte, — mindez kétségkívül szószerint azonos a Salamon-monda illető részével.

Láttuk, hogy a Salamon-történet első része: a szöktetés tetszhalállal, tényérátégetéssel nem elengedhetetlen velejárója a második, kürteseles résznek. Nyugati epikus feldolgozásokban majd az első rész (Cligés), majd a második (Huon de Bordeaux, König Rother) fordul elő önállóan a másik nélkül. Az említett népmesetípusok is csak az utóbbit ismerik. Vagyis esetünkben nem állhat meg a tárgy történeti összevetések rendes ellenvetése, hogy mivel nálunk a tetszhalál motívuma ismeretlen, a másik sem származtatható Salamon-forrásból. Esetünkben nem irodalmi, hanem folklórejelenségek érvényesültek, ahol nem szövegrögzítés formájában, hanem lazább emlékkapcsolatok révén történt az áttelepítés.

A Salamon-monda korábbi megléte a Lél vezérénel (XII. sz.) kétségtelen. Elterjedtsége is annyira általános volt, hogy Európa minden részében, keleten és nyugaton egyaránt kimutatható. Vagyis a kürtmotívumnak a XII. sz. körül hozzánk is el kellett jutnia. Nekünk az időtájt szellemi kapcsolatunk nyugattal és kelettel egyaránt élénk és mélyreható volt, úgy hogy kulturbefolyás tekintetében kaphattuk a mondaelemet akár innen, akár onnan. Valószínűbbnek mégis a bizánci kölcsönvétel bizonyul oly értelemben, hogy ott a kürtjelenet lehatolt a népi köztudatba, közlő ajkon

⁵⁸ Grimm 199. sz. Köhler I. 303.; nálunk Kónyi János: Demokritoszában II. 152. sz. és Andrád Sámuelnél I. 339. sz. a.

⁵⁹ Sejn: Materialy... St. Petersburg. 1893. II. 35. sz. (fehér-orosz).

⁶⁰ Már egy régi (XIII. századi) izlandi Sagában megvan (Bolte—Polivka II. 502.), ugyanezt igazolja a Huon de Bordeaux első fogalmazása (XIII. század eleje).

élt, míg nyugaton, mint láttuk, irodalmi formában maradt meg, amely csak egy gyérszámú felső rétegnek jutott akkoriban tudomására. Kézai a tanu rá, hogy krónikákban nem találta; hivatalos formát az ő idejében (1270 körül) még nem öltött, de tudomása volt róla, mert említi és cáfolja. Eleinte tehát közszájon élő mondának kellett nálunk is lennie, amelyet énekmondók vittek szét a népi réteg között s csak később, mintegy alulról felfelé haladva, vált hitelesnek elfogadott, kötelező hitelű történetté, mint amilyenek a későbbi krónikákban mutatkozik.

Kell-e még mondanunk, hogy az emlékezet analógiás kapcsolásmódja mondaalakulásunk esetében a legvilágosabb? — *A történeti hagyományban adva volt: 1. a kürtös vezér, 2. a vesztőhelyre kerülés* — ezek önkéntelenül az ismert Salamon-jelenetre emlékeztettek, melynek hatása alatt a kürtmegfúvás mozzanata szinte önmagától iktatódott a magyar emlékhagyományba.

Hosszú utunk végére értünk. S ha e kiderítéssel látszólag veszteség érte magyar eredetű mondáinkat egy tagjukban, másfelől bizonyára kultúrnyereségnek kell tekintenünk, hogy szemben sokat emlegetett barbárságunkkal, újabb bizonyosságra találtunk a magvarságnak, már megtelepülése első századaiban, az európai eszmeáramlatokba való bekapcsolódására.

Solymossy Sándor.

ELETKÉPEK DÉLSOMOGYBÓL.

Somogy megye egy kis falujában, nagyapámék házánál töltöttem gyermekkorom minden vakációját. Feledve várost, iskolát, élveztem a természet szépségeit. Barangoltam a falu határában, hallgattam a madarak énekét a „Zimán”-ban, ebben a nekem olyan kedves erdőcskében, lepkét kergettem a vadvirágos réten. Magamba szívtam a magyar falu tiszta illatát. Megismerkedtem a néppel, ezzel a becsületes, büszke, dacos magyar néppel és lelmem gyönyörűséggel telt el. Láttam mindennapi tevékenysége közben és ünnepein. Vele éltem, vele éreztem. Vele voltam örömeiben és gyászában. Megfigyeltem életmódját és ruházatát, népies szokásait és jellemének vonásait. Ott voltam búcsúin és vásárain, lakodalmain és halotti torain. És a gyermek nyitott szemével bámultam meg az elem szépségeket. Ősi pompájukban bontakoztak ki előttem a néplélek minden színben tündöklő virágai. Félénk kezekkel, de meleg szeretettel szedtem össze őket és csokrot kötöttem belőlük.

*

Szenzációja van a falunak. Olyasmi történt, amire nem volt példa száz év óta. Nagy Pesta kálmáncseli legény „mög szemlélte” Gaál Lidiskát a templom előtt, megtetszett neki és anélkül, hogy „megtudakóta” vóna, hogy „beeresztik-e”, a kövér Béninével elment a „lányosházhoz”. Bizony nem is kapott ám „keszkenyőt”.

Hja bizony, nem megy az olyan könnyen. Kámányi lányok, módos lányok. No meg szépek is. Nem igen adják rá a fejüket, hogy „vidékre” menjenek férjhez. De meg aztán a „mögkérésnek” is megvan a maga módja. Nem lehet ám csak úgy ajtóstól berontani. Meg volt már a patosfai búcsú is, meg a „szenmihályi” vásár Szigetváron, ha valaki házasodni akart, azokon már csak választhatott magának megfelelő hitőtársat. Ott voltak a környék szépei, fősteni se lehet különbeket. A „szörzők” is nagyon serénykedtek, hogy összehoronylják azokat, kiket a jó Isten egymásnak teremtett. Hát „mér nem ügyesködött jobban a Pesta gyerök?”

Szégyenli magát nagyon a Pesta. Ritka eset bizony, hogy polgárgyereket ilyen csúfság érjen! A Lidiskáéknál meg igen nagy a megbotránkozás a legény vakmerőségén. Mit is gondolt, hogy egy Gaálleányhoz csak úgy beállított! Mindennek csak az a nagyszájú Béniné az oka!

Hogyan is jön hát létre a házasság? Leginkább gyermekorból származó ismeretség révén. Fiatal még a „gyerök” (csak a fiú a gyerök, a lány: az hát lány, az nem gyerök), alig 17—18 éves. „Még legénytoll” sem pelyhedzik az állán, de a szíve már szerelemtől dobog. Ki is lehetne más, aki dobogtatja, mint a játszópajtás. Együtt cseperedtek fel, iskolába is együtt jártak és már akkor is jól esett a fiúnak, ha megcsíphette a lányka karját, vagy egyet üthetett a hátába. A szülők is örömmel nézik az ekként ébredő szerelmet. A fiú is gazdag, a lány se szegény, hadd szeressék egymást.

Megesik mégis, hogy „tanácsulás” révén létesül a házasság. Minden családban akad egy „nénemasszony”, vagy „hugomasszony”, aki ügyes „szörző” hírében áll. Amolyan műkedvelő házasságközvetítő. Neki van a földön a legfontosabb szerepe.

Legényyé serdült már a dobszai Istvánffyék János fia. Elérte a 18. évét. Nagy a birtok, szükség van a dolgos kézre. Ezen a télen meg kell házastani a gyereket. Miután ez az elhatározás a családi tanácsban jogerőssé vált, a gondos szüle alkalmat is akar nyújtani, hogy a fiú élettársat kereshessen magának. Elviszi magával a szentmihálynap-i vásárra Szigetbe. Nagy peckesen lépked a legény, dagad a melle az ünneplő ruhában. Tudatában van értékének. Sok lány van a vásárban, nagyon is sok. Nem egy van köztük, aki a szeme szegletéből figyeli a Jankót. Csinos a legény, „jó fajtából való“, szegényebb lányra nagy szerencse lenne. Jankó meg úgy tesz, mintha a világon semmi más nem érdekelné, mint a borjút, melyre az apja alkuszik. Pedig néha-néha odapislant már a kámányi Vincéék Juliskájára. Nincs is rossz ízlése. Pirosposzsgás, perzselő szemű, karesú derekú lány a Juliska, akiről mindenki tudja, hogy „nem semminélkül való“.

Nagyokat tanakodik magában a Jankó. Már nem is nagyon hallja, hogy az apja mint alkuszik. Szégyenlősen átátnéz a Vincéékhez és elkapja a Juliska pillantását. Közben Istvánffy gazda megveszi a borjút, azt oda kell vezetni a kocsijukhoz.

— Édös — szólítja meg Jankó az anyját —, mit szóna ke' a Vince Juliskához?

Hosszú ideig nem kap választ. Mert bizony meg kell gondolni a dolgot. Mégis csak könnyebb borjút venni.

Bár hiszen takaros a lány, nem lehet ráfogni semmit. Egészséges is. Meg hát egyetlen gyerek, az egész birtok rámarad.

— Nó majd megtudakójuk.

Itt van a vásárban a Dédi Szabó Lidi, akit Dobszából vittek férjhez Kámánba. Agról-végről rokonságban is van Istvánffyékkel, Vincééknek meg most felső szomszédja. Elég ennek egy szó, a többi majd eligazítja. Fél óra se telik bele, örömmel hozza a hírt, hogy Vincééknél barátságos fogadtatásra talált. „Jó szót kapott“, ahogy mondani szokták. Ezek után már úgy megy a dolog, mint a karikacsapás.

A vásárt követő második vasárnap Istvánffyék útra kelnek. Kámány felé igazítják a kosi rúdját, ott pedig a Dédi Szabóék udvarára fordulnak be. Pár perc mulva lihegve érkeznek Vincéékhez a Szabó Lidi és jelenti: „Itt van a legény, gyühessünk-e?“ Persze, hogy jöhetnek. A vásár óta tíz nap telt el. Úntig elég idő, hogy Vincéék is tudakozódhassanak a legény és családja felől. Minthogy pedig „mindenki jót mond rólik“, szívesen látják az érkezőket. Nem kell soká várakozniok. Csak épp annyi idő telik el, hogy Juliska felveheti ünneplős ruháját, máris beállítanak Istvánffyék és Dédi Szabóék. Most már aztán Dédi Szabó „József“ veszi át a szót és szíves rokon megszólítással emígyen kezdi: „Kedves sógorom és néném-asszony. Kendtek tudták, hogy mér gyűttünk. A mi legényünk megszerette a magik lányát. Ne álljanak az útjában, aggyák hozzá feleségül.“ Megfordul erre a Vincéné és meghatódottan kérdi Juliskától, aki eddig nagy szemérmesen, szemlesütve állt a háta mögött: „Hát édös lányom, lenne-e szándékod chhő' a becsületes fiatalemberhő feleségül menni?“

Juliska nem szól egy szót sem, csak nagy pironkodva megy a sublódhoz, kiveszi a „keszkenyőt“ és átadja a legénynek. A keszkenyő régebben piros búcsúkendő volt, ma már horgolt, csipkés zsebkendő. A keszkenyő átadása szó nélkül történik. Az a kis kendőcske szebben beszél, mint a legszerelmesebb leány.

Boldog a Jankó, majd kiugrik a szíve a dolmány alól. Odaül a padra az ő Juliskája mellé. Most se igen beszélgetnek, inkább csak hallgatják a szülék beszédét. Azok meg már arról tárgyalnak, mikor legyen az „alku“. Hogy pedig a torkuk ki ne száradjon, néha-néha nagy ünnepélyességgel isznak az ifjú pár egészségére.

Az „alku“ a tulajdonképeni eljegyzés. Ezt a „legényesháznál“ tartják meg. Itt vannak a lányon kívül ennek szülei, felnőtt testvérei és a „szörző“, aki most már násznagyként szerepel. A legény rokonsága természetesen szintén ott van az „alkun“.

A legnagyobb mulatozás közben kezdődik az „alku“. A leány részéről a násznagy — rendszerint a nagybátyja — nagy dikcióba kezd. A testamentumból vett példákkal bizonyítja, hogy nem jó az embernek magában lenni, hanem hitestársat kell venni magának, amint azt a pátriárkák is tették.

„Van nekünk is lányunk, akit eladnánk ennek a derék legénynek, ha mögdná érte a tisztességes árát.“ A legény násznagya válaszol és megkérdi, hogy mi lenne az az ár. Rendszerint száz pengő (régente is pengőben beszéltek), egy pár sallagos cuggos cipő, egy „konty“ és egy selyemszoknya. Folyik az alkudozás komoly arccal, de a legnagyobb évdés közepette. Az egyik kevesebbet ígér, a másik ragaszkodik az árhoz, vagy valamelyest enged belőle. Végül megegyeznek, s a legény násznagya leolvassa a másik násznagy tenyerébe a ropogós „asztalpénzt“.

„Megadtam az árát, mienk a lány.“ Ezután joga van a legénynek megcsókolni a menyasszonyát.

Az alkut reggelig tartó mulatozás követi, melynek során kitűzik a „szabás“ napját.

A „szabás“ a lányosháznál van. Részt vesznek a legényen kívül ennek szülei és rokonai ugyanolyan számban, mint a lány hozzátartozói az alkun. Se többen, se kevesebben.

Mire a legény megérkezik, asztalon, széken, ágyon előkészítve várja 15—20 vég vászon, melyet a lány részére 5 éves kora óta gyűjtöttek a gondos szülők. Maguk fonták, maguk szőtték. A legény hozzátartozói tetszésük szerint választhatnak belőle a legény számára fehérneműt. Viszonza ez az asztalpénznek és azzal arányban áll. Például egy száz pengős leány szab a vőlegényének 20—24 pár fehérneműt. Egy pár alatt inget és 12 szélben szabott bő gatyát kell érteni. A fehérnemű a legény tulajdona lesz, de ha a házastársak elválnak, a lány visszakövetelheti.

A szabás során mértéket vesznek a legénynek, de most csak egy-két darabot szabnak ki, a többi máskor végzik el. Most inkább csak lakomázniak egész az esti órákig. Közben a fiatalok a násznagyokkal kocsira ülnek és mennek a jegyzőhöz Apátiba „iratkozni“.

Jeles nap még a „vásárlás“é is. Úgy a lány, mint a legény és a hozzájuk tartozók mennek Szigetvárra vásárolni. A legény megveszi az alkun megígért dolgokat, a lány pedig az asztalpénzen ruhát vásárol magának. Minthogy a legény pénzén veszi, a legény női hozzátartozóinak joguk van, hogy a vásárlásba beleszóljanak.

A legnagyobb gondot a „kontyok“ vétele okozza. A konty színes művirágokból, selyemrózsákból áll. Hátral vállig érő selyemszalagok lógnak le róla.

Jómódú lány öt kontyot vásárol. A kékszalagos konty az „első konty“. Nagy ünnepre „takarító“ alá való. A takarító himzett fátyol, mely erősen oda van tűzve a kontyhoz. Hátral derékig lelóg. Himzett szegélyét előre húzza és két kezével fogja a menyecske. A takarítót csupán csak tempolomba délelőtti nagy istentiszteletre hordják.

A másik a „nagyrózsás szalagú“ konty. Ezt a menyecskék táncrea tűzik fel. A többi három konty rózsaszínű, lila mintás stb. ízlés szerint. Az első kettőnek azonban minden esetre meg kell lenni.

A kontyok beszerzése, összeállítása nagy feladat. Nénémasszonynak árvácska tetszik, húgomasszonynak krajcárrózsák, napamasszony nefelejes mellett kardosodik. Így aztán nem csoda, hogy öt konty vásárlásával egész nap eltelik.

Miután mindezen túlestek, kitűzik a lakadalom napját.

A lakzít mindig a legényes háznál tartják. Csak akkor a lánynál, ha a legény odamegy „vő”-nek. Egyébként a lány házánál hideg a tűzhely, nincs készülődés. Legfeljebb egy pohár borral kínálják a megjelenőket.

Lakodalom előtt való nap a vőlegény és az egyik vőfély kocsival mennek a menyasszony házához, hogy a bútort és kelengyét elvigyék. A bútor régebben a tulipános láda és egy nyoszolya volt. A nyoszolya majd az első szobába kerül és ebbe vetik az összes ágyncmút. „Tornyos ágyat vetnek.” Az idők változtával a bútor is változott: sublód, sifonér és egy nyoszolya. Ma már teljes szobaberendezés: két ágy, két sifonér, diván, asztal, négy szék. A lakodalom reggelén a legényes háznál összejönnek a vendégek és ha más falubeli a lány, kocsin mennek érte. Minél több a kocsi, annál nagyobb a parádé. Persze mindenki a sajátján megy. A vőlegény az első kocsin két „nyoszolyóasszony” között ül. Ezek rendszerint a legközelebbi nőrokonai. A következő kocsikon: a násznagy, aki sok és hosszú színes pántlikával díszített kakast visz, azután a nyoszolyólányok, vőfélyek és rokonság. Az utolsó kocsi a cigányé. Valamirevaló lakodalomban 20—25 kocsi is van.

A lányosháznál ezalatt a menyasszony teljes díszben várja vőlegényét. Mindig hóféhér ruhában van. A „nyoszolyóasszonyok” közreveszik és nyájas szavak kíséretében ültetik fel jövendőbeli ura mellé. Így mennek át Apátiba a jegyzőhöz. Az egész menet, kivéve a lány szüleit. Ezek ott-hon maradnak és még az egyházi szertartáson sem vesznek részt.

A templomba a menet mindig gyalog vonul. Elül két vőfély kezénél vezeti a lányt, utánuk két nyoszolyólány ugyanígy a vőlegényt.

Esküvő után a menyasszonyt szülői házába vezetik vissza, még akkor is, ha a legény helybéli. A legény hozzátartozói azonban a legényesházhoz mennek, s mulatnak. Ilyenkor van a fölöstököm: kocsonya, percc, mézespálinka, bor; pecsenye és rétes azonban nincs. A percc kámányi különlegesség. Hasonlóképpen a mézespálinka is, amit úgy készítenek, hogy egy liter pálinkához körülbelül negyedkilogramm mézet tesznek.

Fölöstököm közben állandóan szól a muzsika, mely különben is csak az egyházi szertartás alatt hallgat el. Már a templom udvarán késznlétben van és amint a násznép a templom küszöbére ér, rázendít a cigány is. A lányt mindig muzsikaszó kíséri.

Fölöstököm után a násznép elmegy „kikérni” a menyasszonyt. Az első vőfély rigmosos mondóka kíséretében kéri el szüleitől. A nyoszolyóasszonyok kivezetik az udvarra, ott aztán megint csak a vőfély búcsúztatja hozzátartozóitól, rokonaitól, a jó szomszédoktól, névszerint felsorolva ezeket. A búcsúztatás persze nagy sírásra ad okot, úgy a menyasszony, mint a szülők részéről. Jön azonban a kegyetlen vőlegény, kézenfogja az „asszonyt”, felülteti kocsijára és úgy viszi haza. Érdemes a feljegyzésre, hogy ettől a perctől kezdve a menyecske „kend”-ezi az urát, még akkor is, ha eddig — mint játszótársát — tegezte. Most már a családfőt megillető tisztelet követeli, hogy kendezze az „embört”, aki viszont csak „asszony”-nak szólítja és mindig tegezi a feleségét. Mindenkor, akár a mezőre, akár a templomba mennek, az ember megy elül, az asszony hátul. Sohasem mennek egybefogódzva, még kevésbbé eshetik meg, hogy az asszony menjen elül.

Megindul a menet. Viszik a Vince Juliskát Dobszára. Ahogy a falun keresztül mennek, csatlakozik a rokonság: a Borbásék, Lukácsék, Róka Barnáék, meg a Légrádiak. Pücsök János uram haragszik, mert nem az ő menyé lett a Juliska. Nem is megy el a lakodalmára. Nem tesz semmit. Ha kevesebben mennek a lány rokonai közül a lakodalomba, kevesebben jönnek vissza a „kisvendégség”-re. *

... Nagy a sürgés-forgás a legényesháznál. Napok óta készülődnek a „gazdaasszony”-ok. Ezek összehordanak a sajátjukból mindenféle élelmiszert: tyúkokat, tejfelt, túrót, diót, mákot. Nagy buzgalommal készítik a „nagyvendégség”-re a jobbnál-jobb dolgokat.

Az első fogás mindenkor marhahúsleves metélttésztával. Ez csak lakodalomban és halotti toron van. Utána töltött káposzta. Csak úgy nevet az emberre! Aztán különböző pecsényék következnek sorra, savanyúkkal. Végül rétesek, diós és mákos kalács, sőt újabban már torta is.

Az asztalnál a nyoszolyóasszonyok tálnak fel.

Éjfélkor észrevétlenül kivezetik a menyasszonyt és „feltekerőztetik”. Ez a szó onnan ered, hogy régebben a lányok lógó hajfonatot hordtak, csak az asszonyok haja volt „feltekerve”. A nyoszolyóasszonyok tehát megfésülik a menyecskeket, ahogy kontyhoz szükséges, feltűzik a kontyot és így mennek vissza a násznép közé.

Most azután megkezdődik a „menyecsketánc”. A menyecske minden jelenlevő férfival táncol, akármilyen öreg legyen is az. Tánc után pedig megcsókolja az illetőt, akitől ezért „csókpénz”-t kap, melynek nagysága az illető gavallérságától függ.

A mulatozás reggel 3—4 óráig tart. Ekkor már pihenőre kell térni, hogy kora reggel újult erővel folytathassák.

Már hét óra tájban gyülekezik a fiatalság. A menyecske konttyal a fején, a legszebb selyemruhájában jelenik meg. Elindulnak muzsikaszóval, táncal (no meg mézespálinkával, meg perccel), hogy így szedjék össze a vendégeket. Házról-házra mennek. A meghívandó készen várja már őket. A vőfély szívesen hívja, az illető azonban vonakodik. Erre azután a vőfély „észrevétlenül” a vendég csizmája köré csavarja a magával hozott láncot és így „láncon hajtja” maga előtt. Minden udvarban egyet táncolnak, azután folytatják útjukat. Útközben minden vőfélynak jogában van, hogy ismerősét perccel, mézespálinkával megkínálja. Mikor már minden vendéget összeláncoltak, visszatérnek a lakodalmas házhoz és folytatják a mulatságot, mely jobbmódúaknál 3—4 napig, másnap estig azonban a legszegényebbnél is eltart.

A lakodalmat követő második vasárnap a fiatal pár a legény hozzá tartozóival hazajön a lány szüleihez kisvendégségre.

A kisvendégségen a legény részéről csak annyian vehetnek részt, ahányan a lány családjából a lakodalmon voltak. A kisvendégség is nagy évés-ivás, mely legtöbbször reggelig tart.

*

Lássuk már most a hétköznapiakat. A fiatalok az öregekkel egy házban laknak. Az öregek a hátsó szobában, a fiatalok az istállóban. Az istállóban sok a jószág, a magyar ember büszkesége. Azt éjszakán át magára hagyni nem szabad. A felügyelés a fiatalok feladata. Nappal az „embörök” és a menyecske a mezőn dolgoznak. A háztartási teendőket a napamasszony látja el. A menyecske meg is öregszik, de a napamasszony életének utolsó percéig nem adja ki a kezéből a főzőkanalat. Így aztán akárhányszor megérik, hogy a „menyecske” 60 éves korában sem tud rántott levest csinálni, vagy kenyeret dagasztani. Akkor kezd tanulni, amikor a napa meghal.

Télen az asszonyok szőnek, fonnak, disznókat hizlalnak. A férfiak a szerszámokat javítják, trágyát hordanak a földre, jószágot nevelnek.

A fiatalok tehát az öregekkel „egy kenyeret esznek”. Egy a vagyon. A lány a bútorán kívül semmi értéket sem visz férje házába, míg szülei élnek.

Étkezésnél csak az öregek ülnek. A fiatalok körülállják az asztalt. A kenyér a gazda előtt van, szelni abból csak neki van joga. Ebéd előtt

átnyújt a család minden tagjának egy-egy karéjjal. A fiatalok állva esznek és a kenyeret a kanál alá tartják, hogy az étel le ne csepegjen. Így pótolják a tányért, amit még nem régen használnak.

Hétköznapokon csak egy tál étel van: leves és abban főtt hús. Ünnepnap két tál étel és mákos meg diós kalács. A húsleveset „tésztaleves”-nek hívják, a mákos vagy túrós tészta neve „száraz tészta”. Vasárnap tyúk is van, melyet napamasszony tűzretevés előtt annyi darabra szel, ahány tagú a család. Mindenki megkapja a darabját, többet hasztalan is kérne. Ha pogácsa sül, napamasszony ugyancsak kiolvassa mindenkinek a részét. Többre senkinek sincs jussa. Aki pedig nem eszi meg a magáét, elteheti máskorra.

Kés nincs az asztalon. Mindenkinek van kusztorája. A villát „vella-kés”-nek mondják. Ugyancsak nem volt régebben szék sem. Az öregek a fal mellé állított lócán ültek. Ehhez képest az asztal nem a szoba közepén, hanem annak sarkában volt. A vendéget egy tulipános ládára ültették.

A fiatalok és öregek legtöbbször békességben megférnek egymás mellett. Ha mégis összezördülnek, az öreg ember kétféle szeli a kenyeret. Az egyik felét a fiataloknak nyújtja, a másikat magának tartja meg. Így jelképezi, hogy kenyértörésre került a sor. Ettől kezdve nem esznek egy kenyeret.

Úgy hallottam, hogy a vőnek sehol sincs sok joga. Itt azonban egyáltalán semmi. Vőnek csak a teljesen vagyontalan legény megy. Ha vőnek visznek egy legényt, azt a lány „kéri ki”. A vő dolgozik, ennek ellenében ennivalót és ruhát kap. A birtokhoz azonban semmi joga sincs, nem szólhat bele semmibe és alig van a béresnél jobb sorban. A birtok a lány szüleié, azok halála után a lányé. Ha ez is — tehát a feleség — meghal, a gyermekekre száll a vagyon, de sohasem a vőre. Sőt ha az asszony meghal, a vőt szélnek is bocsátják, gyermeke azonban a birtokban marad.

Ha gyermek születik, 15—20 pár keresztszülőt hívnak meg. A kereszteselési aktusnál csak a keresztyánok vannak jelen, ezek azonban teljes számban. A gyermeket az viszi, ki az anyának legkedvesebb. Rendszerint lánykori barátja. Kereszteselés után csak egyszerű reggeli van a keresztyánok részére. A keresztyánok nagy véka elkészített ételmet visznek ajándékba. Ez a „komavéka”. Levest, főtt egész tyúkot, töltött káposztát, fánkot.

A gyermek szülei csak pár hónap, esetleg egy év mulva tartják meg aztán a „komabál”-t, melyen a keresztyánok is részt vesznek. Ez már aztán nagy dinom-dánom, reggelig tartó multság.

Talán nem teljesen érdektelen, ha megemlítem, hogy Kámány községben a fiúgyermek rendszerint csak János és József, a lányok pedig Lidiska és Juliska nevet kapnak. Alig-alig van más keresztnév, az is bizonyosan idegenből odaszármazotté, „gyütt-ment”-é. Így aztán nem ritka a ház, ahol három nőtagnak, az öregasszonynak, a menyecskének és a kisgyermeknek Lidiska vagy Juliska, illetve a család három férfitagjának János vagy József a neve. Azaz, hogy sohasem „József”, hanem az öregember „Józsep”, a többi Jóska. Akkor is, ha ugyancsak fehér már a szakálla.

Csaknem minden családtagnak van mellékneve. Valamelyik már rég elhalt családtag jellegzetes vonásairól vette ezt a nép és adta örökül az utódoknak. De szükség is van erre. A község lakosai mindössze két-három család leszármazottjai. Hogyan lehetne hát másként megkülönböztetni a Légrádiakat, a Tóthokat, a Gaálokat?

A községet két család alapította. A Hatvan- és a Kámán- vagy Kámány-család. A Hatvan-család már évszázadokkal ezelőtt kipusztult, csupán a neve maradt fenn a község hivatalos elnevezésében: Somogyhatvan. Hasztalan tudakozódnál azonban, így nem ismerik. Csak Kámán néven tudják. Ennek a családnak az utódai a Gaálok. A nemes Gaálok. Büszke, dacos

emberek, akik senkinek — még a régi jó táblabírák közül tán egyedül élő Szegheő uraságnak sem — térnek ki. Ezek tehát a „büszke“ Gaálok. Vannak azután a „részezes“ Légrádiak és a „cigány“ Tóthok. A „részezes“ jelző nem kíván magyarázatot, a „cigány“ melléknevet fukarságával érdemelte ki a Tóth-család valamennyi tagja.

Ez a három család adja a falu törzslakosságát.

Menjünk végig az utcán. A faluvég mindegyik házikójában „Állás“^{ék} laknak. Légrádi a becsületes nevük, az „állás“ jelzőt onnan kapták, hogy a család férfitagjai beszélgetés közben egyre húzogatják az állukat. Mellettük sorakoznak a „Rókaék“ háza. Itt laknak Róka Józsepek, Róka Barnaék és Ferkóék. Ezek is Légrádiak, de ravaszak, a rossznyelvűek szerint kissé enyveskezűek is, ezért ragadt rájuk a „Róka“ név. A „Barna“ is csak melléknév, Jánosnak keresztelték eredetileg a Légrádi-családnak ezt a tagját, de hát nagyon fekete, így azután Légrádi Jánosból Róka Barna lett.

„Pücsök“^{ék} következnek sorra. Gaál az igaz nevük. A tisztasággal állnak hadilábon, elszaporodott hát náluk a „pücsök“. Pücsök alatt azonban „svájbogarat“ ért a kámányi magyar és nem tücsköt.

Ezután a „Peperőék“ házát írjuk el. Istvánffy néven nem ismeri őket a szomszéd, csak Peperőék maradnak ők ezrediziglen. Köszönhetik pedig a melléknevet édes szülőanyjuknak, aki poklosi lány volt. Nagy szájával onnan hozta magával, ott érdemelte már ki a csúfnevet. Vagy így, vagy Gaál Mihály János néven találod meg őket. Ez a Gaál Mihály János már vagy hat generációval ezelőtt elköltözött az árnyékvilágból, de neve fennmaradt. Istvánffy csak „vő“^{nek} jött a családba, annak pedig még csak neve sincs.

Ez lett a sorsa Bálint Márton felső szomszédnak is. Ő is csak vő, a család Nagy Bözse Istók néven ismeri, Nagy Istók volt a családalapító, de felesége, a szép Bözse asszony tette híressé a családot.

A „Patcaiék“ valamely őse Patcáról származott, a mátrikulában azonban Kovács néven szerepelnek, a „Csökliek“ Csökölyből jöttek, de ezek is a Légrádiak családfáját lombosítják.

Egész falurészen uralkodnak a Tóthok. Tóth János (papander), senki sem tudja már melléknevét minek köszönheti. Tóth János (rémös) egyik őse félelmes zsivány volt, Tóth János (nagy) hosszú, langaléta ember, Tóth Jánost (gyócs) bő, fehér gatyája tette nevezetessé.

A „Mezitlábos“^{ék} képviselik az őskort a faluban. Soha csizma vagy cipő nem törte nemes bőruket, csak meztelen lábbal tapodják ők ezt a rücskös sárteket. Ez a tulajdonság adta a családnak a címet és a jelleget. Egyébként Nagy lenne a becsületes nevük. Négy fivér élt együtt a „családi kúriában“: Illés, János, József és Imre. József „elfajzott“ a családból, elment vőnek a Ferenciékhez; itt él vagy ötven éve, már unokavője is van, de az ő neve még mindig nem szerepel, róla tehát kevés mondanivalónk van. A másik három úr azonban kitarzott és ma is olyanok, mint ősök voltak a honalapítás korában. Torzonborz, vörösszakállú, mogorva emberek, kik elvből sohasem borotválkoznak és arcukat vízzel nem illetik. A székét nem ismerik, konyhaküszöb a pihenőhelyük. Odakuporodnak és szőrerdővel borított fejüket felhúzott térdükre fektetve, bozontos szemöldökeik alól apró szemekkel laposakat pislantanak ki a nagy világba. Soha semmire pénzt ki nem adnak, korcsmában még senki sem látta őket. Csak saját maguk szőttefonta ruhában járnak, csak saját termésű borukat isszák. Soha másnak nem dolgoznak, de soha napszámot nem is fogadnak. Csak annyit termelnek, amennyi nekik kell. Nem dohányoznak, csak bagót rágnak agyaraik között. A „kúria“ szalmával — tehát még csak nem is zsuppal — fedett putri, füstös, kémény nélkül való konyhával. Tévedne azonban, aki azt hinné, hogy „Mezitlábos“^{ék} szegény emberek. Gazdagok

biz' ők, kiknek ezerpengős lovaik vannak. Szőlőjük három is van, pincéjük tele borral. Ha aztán a fivérek összevesznek, úgy állnak bosszút egymáson, hogy beverik egy tízakós hordó oldalát és „eleresztik“ a bort.

Illés, a legöregebb, nagy nőgyűlölő, aki holmi fehércseléddel szóba sem áll.

János szegény lányt vett el feleségül. Az asszonynak sikerült elérni, hogy férje ma már néha-néha csizmát húz a lábára. Ezt azért is érdemes feljegyezni, mert Jánosnak 50-es számú csizma kell.

Imre is nősült, de felesége nem bírta el az életet férje házában. Egy év után megszökött. Utóbb tengerésztsizt vette feleségül és a fáma szerint ma mint kegyelmes asszony él az osztrák fővárosban.

Pécs.

Előd Géza.

Nótaszövegek.

Látod rózsám azt a magas heggyetöt,
Míg az ott lész, nem tarthatok szeretőt.
Kosárró is lehordom a tetejét,
Elszeretém a lányok elejét.

Tizenhárom küllő van egy kerékbe.
Elmennik majd a rózsámhoz estére,
Be nem ereszt, betöröm az ajtaját,
Megcsókolom a két piros orcáját!

Ez a kis lány búzát mos a Bitvábo.
Fehér lábo beleír a habjába.
Fehér lábát pirosra mossa a víz.
Érted babám a szerelém sírba visz!

A csillagok fekete jászt visének,
Az irigyek mind én rúlam beszínek,
Divófának zöd az ágo, levele,
Ragadjon le minden irigyem nyelve!

Sárgo széget vereték a csizmámbo,
Arvo léányt szereték e hazábo.
Arvo léányt szereték én, ha lehet,
Annak az anyja nem átkoz engemet!

Ennek a kis lánynok nincsen szeretőjje.
Ha nines szeretőjje, mēnjē az erdőre.
Írja föl a cserfa, írja föl a cserfa
Csipkés levelére!

(Csesznek, Veszprém m.)

Lejegyezte: Kovács Miklós

NÉPI SZÖVEGEK.

A mezőkövesdi matyók betlehemi járása.

Az országszerte számtalan változatban ismeretes betlehemes játékok között ere-

1. ábra. Matyó betlehemesek.
A pásztorok öltözete. Mezőkövesd.

detiségénél fogva kiválik a mezőkövesdi matyók *betlehemi pásztorjátéka*. A kö-

zép kori misztériumok idején a felnőttek játéka volt ez, akik átadták a falu ifjúságának. A szentistváni matyóknál a cigánygyerekek járkák a betlehemet, a mezőkövesdi matyóknál pedig átvették a szerepet a *leányok*. Karácsony hetét megelőző héten járkák a betlehemet. A játéknak hét szereplője van: a betlehemi istálló *gondozója*, az *öreg*, a *Jancsika*, az *angyal* és a *három pásztor*.

A betlehemi istálló a *matyó ólnak* hű utánzata. Benne kis jászolban fekszik a Jézuska, mellette Szűz Mária, kis bárány és egy szürke csacsi. Elül gyertya ég. A *gondozója* idősebb matyó asszony. Az *öreg* szerepét *fiúcska* játssza. Kifordított ócska szűr, nagy csizma, kopott széles kalap a ruházata, kezében zörgős bunkós bot van, állát nagy kenderszakáll fedi. *Jancsika*, az *angyal* és a *három pásztor* megszemélyesítői leányok. Az *angyal* fehér leányruhában, gyöngyös viaszutánzatú mirtuskoszorúval díszített leeresztett hajjal, fodros papírszárnyakkal, derekát kék szalag övezi, mely közepén ívben, elül kétoldalt lelógva díszíti ruháját. A *három pásztor* és a *Jancsika* ruházata matyó legényruha. Színesen himzett mellű lobogós ing, bő gatyva van rajtuk. Elül rózsaszínű és kék szalagok lógnak, nyakukat piros, kék és fehér gyöngy ékesíti. *Jancsika* fején árvalányhajas kalapot hord, a *pásztorok* fejdíszre félméter magas kúpos süveg, melyet színes szalagokkal vonnak be s ezek hátul csaknem a földig lengedeznek. Felülről lefelé haladva zöld, fehér, piros, narancs színek ismétlődnek kétszer. A homlokot mirtuszutánzatú viaszkoszorú és zöld levelek között fényesen csillogó üveggyöngyök, kék virágok és színes fémpikkelyek díszítik. Ez a dísz

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1929. évf.

Matyó betlehemesek. Elindulás. Mezőkövesd.
Weihnachtsumzügler aus Mezőkövesd. Der Ausgang.

Tafel I. tábla.

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1929. évf.

Matyó betlehemesek. Kis Jézus imádása. Mezőkövesd.
Weihnachtsumzügler aus Mezőkövesd. Das Christkindl.

Tafel II. tábla.

2. ábra. Matyó betlehemesek. Az „öreg“ költögetése. Mezőkövesd.

felnyúlik a süveg csúcsáig. Mind a négyen zörgős sítábotot tartanak kezükben. Balkezüikben hímes zsebkendő van.

Az egész bemutatott csapat megáll a

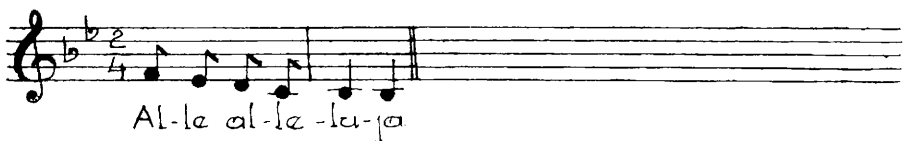
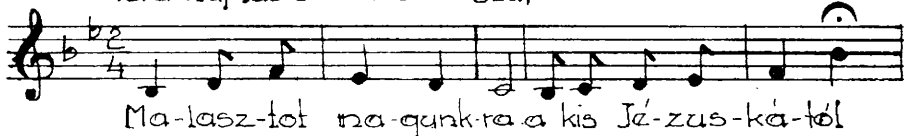
ház pitvarában, a jászol gondozója pedig bemegy a házba s leteszi a kis ólat az asztalra. Ezalatt kinn a pitvarban énekelik:

Meg-szál-lot-tuk há-zát Áld-juk a kis Jé-zust,
Mint hi-res-pa-lo-tát

Szé-nán és a szal-mán

Vigan zengjeteK citerák,
Jézus született,
HarsogjateK dob, trombiták,
Isten ember lett!

Juhok, barmok pásztori
És udvarló szolgái
Nemes tündér e világnak
Földes urai.

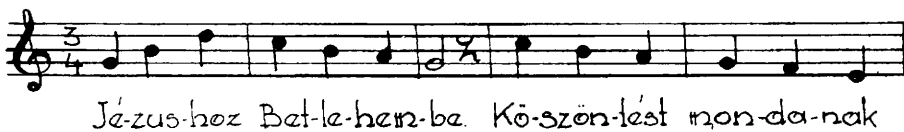
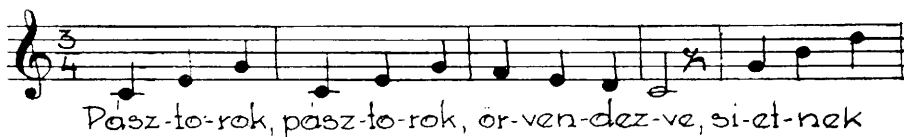

Jancsika (bemegy és szavalja): Ör-vendő szívvel, vidám énekléssel siessünk ma hozzátok, tárva legyen ajtótok. A kis Jézuskát követjük, megváltónkat hirdetjük, a mi Urunknak útját elő-készítjük. Gazduram, magát is tiszta szívvel köszöntjük, családja békéjeért a kis Jézust kérjük. Kicsi és nagy szívesen hallgasson, velünk együtt lelke Bet-lehembe szálljon.

Angyal (bejön, szavalja): Testvérek, emberek, angyal szól az égből, itt az elő-

készület ideje. Ime, Jézus jön! Emberek, ébredjétek! Testvérek, emberek, ki megígértett, lelkünk üdvössége ime jön! Emberek, szeressétek! Bűnöket véve magára, jön az Isten báránya. Siessünk az Úr elébe, bűnbánatot, kegyet kérve. Pásztorok! föl a szívekkkel, ime hozzátok jöttem Szövetségbe, jertek, ütött az óra. A sötétséget eloszlatja az Úr angyala, kövessétek!

(A három pásztor és az öreg bejönnek énekelve.)

(Bent a szobában Jancsika, az angyal és az I. pásztor a kápolna jobb felére, a II. és III. pásztor a kápolna bal felére állanak, az öreg a kápolna elé térdel.)

I. pásztor (szavalja): Betlehem pusztáján csillag támadt, te égi vándor elmegyünk utánad. Viszünk Jézuskának sok ajándékot, egyszerű pásztorszivet, buzgó imádságot.

Jancsika (az öreghez): Hát te öreg, jössze Betlehembe?

Öreg: Elmennék én, de nehéz az út terhe.

Jancsika: Nézd öreg, Jézuska felé egyenes út vezet.

Öreg: Jöjjön el ő hozzám, hisz' én vagyok az öregebb.

II. pásztor (az öreghez): Öreg, Jézuska ám haragszik a hálátlan emberekre!

Öreg: Nem bántok én senkit, hagyjatok békémet.

II. pásztor: Nem csalhatod meg Őt, belelát a szívedbe.

Öreg: Hát csak hadd lásson; de én még alszom egyet. (Lefekszik és horkolva alszik.)

III. pásztor (botjával érinti az öreget): Oh, te aludni kívánsz, pedig úgy is nagyon sítét a szíved és hálátlan. Szegény kis Jézuskám, ugye hamar megismered a hálátlan emberket, mert elrejtőznek, hogy ne találkozhassanak Veled. Oh, gyujts világosságot a bűnösök szívében.

Összes pásztor: Oh, gyujts világosságot az emberek szívében.

I. pásztor: Pásztor társaim, régtől kedvelt barátaim, mindig több öröm játszik szívem húrjain. Föl cimborák, vidáman, szaporán. Betlehemben az ég ma hú szívekre vár.

(Az öreg felriad, botjára görnyedve egy helyben topog, az angyal helyén marad áldásra tárt kézzel, Jancsi és a három pásztor körben járva énekl:)

Pásztorok keljünk fel,
Hamar induljunk el,
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába,

Siessünk,
Ne késsünk,
Hogy még ezen éjjel odaérhessünk,
Kis Jézusnak tiszteletet tehessünk.

(Ének végén helyreállanak.)

I. pásztor: Jehova! szegény, rongyos istálló, mégis benne lakik az örök boldogító. Jancsika, többi pásztor cimborá, boruljunk le hú imáadására. (Angyal állva marad, pásztorok és az öreg lez térdelnek; ének:)

Ébredj ember mély álmodból,
Meggzabadít rabságodból,
Közelít már üdvösséged,
Eltöröltetik vétséged.

(Ének után felállanak.)

Angyal (egyedül énekl):

Re-pülj szel-lő lá-gyan lá-gyan a-lud-jál ál-mod-jál.
Ringasd ringasd lábain lá-bain a-lud-jál ál-mod-jál.

Edes kir-csán kis vi-rá-gom a-lud-jál.

Jancsi (a betlehemi kápolnához fordulva mondja): Jézuska! Jézuska! itt a göndörszörű barika. Fogadd tőlünk, pásztoroktól, oh szűz anya szent fia.

II. pásztor: A szegények és árvák örvendenek, mert irgalom forrása kicsi szíved.

III. pásztor: A bűnös emberek már

ébrednek. Oh, könyörülj rajtuk, hogy megtérjenek.

Öreg (a kápolna elé térdelve mondja):
Oh igen, könyörülj, hogy megtérjenek!
Nem tudtam aludni, szememet álomra
lezárni, a nagy ébredező szó gyötörte
szívemet, hogy a világ megváltója meg-
született. Bánom, hogy nem siettem,
bánom, hogy megkeményítettem szíve-
met. Többé nem alszom, mindig érted
élek és halok. Ha az Úr magához szólít
titeket öregek, kicsinyek, sietve menje-

tek. Oh, szép kisdéd Jézuska, aludj szé-
pen, csendesen, elég lesz még később
megismerned a hálátlan szívű embereket.

(Pásztorok, Jancsika körbe járnak, az
Öreg középen táncol; énekelnek:)

Szóljatok, oh pásztorok,
Mi dolgot leltetek,
Hogy az éjjel Betlehembe
Úgy siettetek.
Láttuk az ígért Messiást,
Betlehemben született.

(Mind a helyére áll, együtt éneklük.)

Be-fe-jez-tük a já-te-köt Kel-jünk most már
Kö-szön-jük az a-ján-dé-köt

út-ra in-ner, jó aj-sza-kat ad-jon Is-ten!

(Az ének végén, a „keljünk“ szónál elindulnak kifelé és kint az ajtó előtt éneklük mindannyian:)

Is-ten áld-ja meg a ház-nak gaz-dá-ját,
tölt-se meg az Is-ten csú-rét és kam-ra-ját.

Nagyon valószínűnek tartom, hogy a matyó betlehemes pásztorjáték a régi emlékektől megtisztult játék, amelyet az egri egyházmegyének rendeletei előmozdítottak, de még ebben az alakjában is sok eredetiséget mutat régi gyermekjátékokra emlékeztető dallamaival s

különösen népies hangzású befejező búcsúzó soraival. Köszönettel tartozunk Horváth Árpádné úrnőnek és Gaal István főkántor úrnak, hogy segítségünkre voltak a szép betlehemi pásztorjáték megörökítésében.

Ébner Sándor.

Szerencsés és szerencsétlen királyfiak.

(Mesélte: *Lakatos Ferenc*, 58 éves homoródkeményfalvai (Udvarhely megye) székelő napszámos Kispesten, 1928 nov. 25-én. Mesélő öt évig volt Amerikában s ott tanulta egy udvarhelyi székelőtől e mesét.)

Egy királynak volt egy fia és egy másik király azt akarta, hogy az ő leányát vegye el a királyfi. Az öreg király ezt semmi szín alatt sem engedte meg és ezért haragban voltak. A királyfinak sem jötszött a leány; nem is vette el. A királyfi néhány kastélyát a leálynak az anyja elhabonázta a föld színéről. Sokat tudott az ördögéből a királyleány is.

Egyszer a királyfi megházasodott és a felesége terhebe esett. A király lánya nagyon megharagudott, hogy nem őt vette el a királyfi és megbabonázta, hogy oda menjen, ahová ő akarja. A királyfi érezte ezt és mielőtt elment volna, feleségét háromszor átölelte. Ettől három abroncs lett a derekára. Ezt es az az ördög királyleány csinálta.

— Akkor pattanjon le ez a három abroncs, ha a férjed téged újra háromszor megölel! — mondta a boszorka és elvitte magával a királyfit az egyik elvarázsolt kastélyba. Ott éltek ők ketten mindig. A királyleány nannya huszonnégyfejű sárkány képibe járt hazunnan és minden második éjjel magával vitte a királyfit, de emberi szem nem látta meg őket.

A királyfi feleségének már régen világra kellett volna hozni gyerekét, de nem tudta megszülni, mert átok alatt volt. Már két éve hordozta. Sokfelé bolygott, tudósokhoz járt, hogy hol kapja meg az urát. Egy erdőben esszel találkozott egy vénasszonnyal, aki azt mondta neki:

— Nagyon messze van a férjed, de nem tudom biztosan, hogy hol van. Adok neked egy arany guzsalyat, vidd mindig magaddal és menj a holdhoz, ez a nanyám. Ha nálad ez a guzsaly, tudsz vele beszélni. Mondd, hogy én küldelek.

Szegény asszony megfogadta a tanácsot. elment a holdhoz és megkérdezte:

— Hol van az uram?

— Én nem látok el mindenhová — mondta a hold —, de menj el anyámhoz, a naphoz, ő biztosan tudja, — és adott neki arany kendert.

Elment a naphoz és megkérdezte:

— Hol van az én jó uram?

A nap sajnálkozott rajta, de ő se tudta megmondani. Adott neki egy arany orsót azzal a tanáccsal, hogy menjen el vele a szélhez, az ő nagyapjukhoz; az majd tudja, mert minden kis likba békü. Megmondta azt es, hol tud véle beszélni.

Elment az asszony és elpanaszolta baját a szélnek es. Amint leírta az urát, a szél megmondta neki, hogy menjen ehhez és ehhez a kastélyhoz, hol reátalál. Egy kis üvegbe valamiféle folyadékot adott az asszonynak.

— Csöppentsed az urad italába, öntsd bé a szájába, mikor alszik. Felébred és megölel téged. A kastély, ahol az urad van, nem látszik, pusztalátszik a helyén. Az ördögkirályleány csudálkozni fog, hogy kerülsz oda. Ha első nap kérdezi, mutassad meg az aranyguzsalyat. Ha meg akarja venni, mondd, hogy odaadod, ha megengedi, hogy egy éjjel az urával egy szobában hálj. Ezt nem engedi meg. Másnap menj esméig oda, de a fonalat is tegyed a guzsalyba. Kínálnak étellelitallal, hogy adjad oda, de ne fogadj el semmit, mert meghalsz. Harmadnap az orsót is vigyed magaddal. A királyné akkor megengedi, hogy az urával hálj.

Igy es lett minden. A királynét bevezették ura szobájába és egy kis fülkébe adtak neki helyet. Egyszeresak jön haza az ura. Amint evett, lefeküdt és elaludt. Az asszony próbálta felkelteni, de nem tudta. Sírt nagyon szegény és csak reggel felé jutott eszébe az üveg, amit a szél adott neki. Elővette, öntött belőle a férje szájába. Mindjárt megjött a királyfi esze. Megölelte háromszor a feleségét, egymásután pattantak le az asszony testéről az abroncsok. Mindjárt született neki két szép gyereke: egy fiú meg egy leány.

— Édes feleségem, most már jól vagyunk, csak a huszonnégyfejű sárkányt kell levágnom! — mondta a ki-

rályfi, mert már hallotta, hogy jön. Nagy fáradság után levágta a sárkánynak mind a huszonnegy fejt, azután a királyleányt ölte meg. Körülnézett és akkor látta, hogy ez a kastély az övé. Irt az apjának, hogy hol van és mi történt. Ezek aztán odajöttek és nagyon örvendeztek, hogy minden olyan szépen végződött.

Ahogy a huszonnégyfejű sárkány rokonai ezt megtudták, a két kis gyerekre vetették szemüket. Egy nyári napon a kislánynak kedve kerekedett, hogy a közeli erdőbe a nevelőnővel menjenek virágot szedni. Az engedélyt megkapták és elmentek. Mikor ott sétáltak, sehohol sem kaptak virágot és mindig beljebb mentek az erdő felé, hátha ott kapnának. Egyszer a kislány baloldalra tekint, meglát egy csomó virágot, a szél ide meg oda hajtogassa. Megörvendettek, hogy milyen szép virágokat találtak a sok járkálás után. De még jó darabot kellett nekik menni a virágokig. Mikor a virágok közelébe értek, látták, hogy egy kis kutya kergetett egy kis nyulat. Hol a kutya, hol a nyúl volt elől. Nézték egy darabig, mit csinál a két kis állat.

— Fogjad meg nekem a kis nyulat!
— mondta a kislány a nevelőnőnek.

— Én megfogom a kis kutyát, te meg fogjad meg a nyulat; hátha így mind a kettőt megfogjuk, — mondta a nevelőnő, mert úgy látszott, hogy a kis állatok nem vették őket észre.

Mikor így közelebb mentek, a lábuk körül forgószél kerekedett és megtántorodtak. A kislány a nyulat fogta, a másik meg a kis kutyát. Mire a komtesz megfogta a nyulat, a forgószél felkapta és vitte, úgyhogy a nevelőnő sem a nyulat, sem a kislányt nem látta. A nevelőnő kötényét a kiskutya elszakította és elment a forgószéllel, a nevelőnő pedig nem látott sutt sehohol semmit. Nagyon megijedt, félt a királyhoz menni, de mégis úgy határozott, hogy mindent elmond, ha felakasztják es. El is ment haza és sirva adta elő a történetet, halált kért magára, ha a király nem hiszi el szavait. A király mindjárt tudta, hogy ez régi bosszú. Jól megdorgálta a nevelőnőt, de nem bántotta. Megvolt a nagy bú, gyászolt

az egész ország, mindenki sajnálta a királyt.

A iforgószélnek nem volt hatalma, hogy a leányt meggyilkolja és így elvitte a mesebeli ország végére. Gondolta, hogy ott ledobja a leányt és így meg lesz a bosszúja. A leány egy erdőbe került és elvesztette az emlékezethezességét. Napokig járkált az erdőben, nagyon éhes volt, almát, boglyokat szedett magának. Ahogy mendegett, sírásfélét hallott. A hang felé ment: hát, kis báránka bögött az anyja után. Esszetalálkoztak, megsimogatta a kis gyapját, az megnyalta a kezét, így aztán összebarátkoztak. A báránka elindult, a leány vele ment párhuzamosan. A leánynak mindig az járt az eszébe, hogy nagyon éhes. Nemsokára egy tisztás mezőre értek, a báránka legelészni kezdett. A lány mondta a báránknak síró hangon:

— Kis társam, az jó enni, szakítsál nekem es.

A báránka csak bögött és egy nagy szájjal átnyujtott a fűből a kislánynak. A lányka mohón kapott hozzá és belefalta. Nem fűízű, hanem finom cukorízű volt. Még vagy háromszor kért a báránktól és így egészen jó erőre kapott. A báránka angyal volt, aki mellette állott, hogy kivezesse az erdőből. A kislány, ahogy mentek, nagyon megszemjázott. Megmondta a báránknak:
— Kedves társicskám, vezess olyan helyre, ahol vizet kaphatok.

A báránka a jobb lábával a földre keresztet kapart és gyönyörű víz fakadt. A kislány megörvendett és jól ivott belőle. Nagyon gyorsan mentek, de a kislánynak úgy tetszett, mintha lépegettek volna. Nemsokára egy országútra értek, ahol mindenféle emberek járkáltak. A lánykának nagyon fájtak a lábacskaí. A báránka a fején keresztülbucskázott és egy félméter magasságú aranlovacska lett belőle. Csak reánézett a lányra, bizony erre felült a kis nyeregbe és megfogta a kis kantárt. A lovacska vígan megindult, a lány pedig elaludt ott, a nyeregben. A lovacska oly gyorsasággal ment, mint a gondolat. Elvitte a lányt a városra kívül egy malomhoz. Ennek a gazdája egy gyermektelen molnár volt. Este, úgy tíz óra felé, a molnár és felesége

azon tanakodtak, hogy a jó Isten miért nem ajándékozta meg őket egy gyerekkel. Efelett szinte összevereködtek, de mielőtt ez bekövetkezett volna, egy sikítást hallottak. A molnár rögtön kiszaladt, hogy a lajtba esett valaki, mert ott volt az átjárát. Ahogy mennek ki a világgal, lássák, hogy a víz tejjé egy gyönyörű szép lányka hanyatt fekszik, a haja ki van bontva, a víz hozza. A molnár rögtön a küs csatornába lépett és kivette a lánykát. Futtak be vele, hogy más ruhát adjanak rá, nehogy áthűljön. Mikor vizsgálnák és vetkőztették a lányt, látják, hogy tiszta ropogós és száraz a ruhája. A küs lánka akkor es mélyen aludt. A molnárék nagyon megörültek és mondták:

— Áldott legyen az Istennek szent neve, aki ezt nekünk adta!

Mindenkinek azt mondták másnap, hogy egy megszorult vándortól vették a lányt és a molnár a papnál a saját nevére iratta. Oskoláztatták, nevelőnőt vettek melléje és idővel a nép hozzászokott, hogy a molnáréknak gyereke van.

Mikor a királynak a fia felserdült és meghallotta, hogy neki van valahol egy testvére, elhatározta, hogy fel fogja keresni. Apja nem ellenezte:

— Isten megelégszik talán ennyi csapással és te nem fogsz elveszni.

Megegyeztek, hogy minden hónapban tudatja apjával, hogy mi történt. Így aztán megindult országról-országra. Magával vitte a lány fényképét, anyja pedig megmondta, hogy a lány jobb combján hátul van egy fekete petty. Bármennyire elzüllött is a lány, ha a jelet megtalálja rajta, az a testvére. A fényképhez hasonlót többet kapott, de a jegyet egyikén sem kapta meg. Hogy így bódorgott, elcsótétült. Egy nagy fa alá feküdt, mert egy nagy erdőben volt. Mikor elaludt, bagolyhuhogást hallott a feje felett a fán. Erre felébredt és nagyon mérges lett, hogy nem hagyja aludni. Felszólt a fára:

— Menj el innen; mit huhogatsz?

A bagoly ezt válaszolta:

— Ha fel nem ébresztettelek volna, a testvéredet sosem kapnád meg.

Így a királyfi nagyon megörült, hogy

a testvéréről van szó. Nem gondolt semmi rosszat és kérdezte a bagolytól:

— Mondd meg hát, kedves madaram, hogy hol van?

— Repülni fogok és megmutatom, hol van, — mondta a bagoly.

Így azon az éjen útba indultak. A fiú futva ment a madár után és nagyon megszemjázott. Megkérdezte a madártól:

— Nem tudsz-e valahol forrásvizet, mert nagyon szomjas vagyok.

Elértek egy házikó elejibe és azt mondta a bagoly:

— Menj be ide! Van itt egy igen öreg öregasszony, az ad neked vizet, vaj megmondja, hol kapsz.

Be is ment az öregasszonyhoz a királyfi.

— Jó esvét, öreganyám!

Az meg visszafelelt:

— Hozott Isten, kedves fiam! Már rég várlak.

A királyfi gondolta magában: Miféle öregasszony, ki őtet üsmeri? Meg es kérdezte:

— Mért várt rám rég, öreganyám? Hát honnan üsmer engem?

Az öregasszony azt felelte:

— Én a mindenek megtudója vagyok. Tudom azt is, hogy testvéred keresed.

A királyfi hitelt adott neki, így az öregasszony azt mondta:

— Kedves fiam, adok egy poharat és ezzel el fogsz menni egyenesen ebbe az irányba. Ahogy kiérsz az erdőből, találsz egy forráskutat. Mielőtt oda fognál érni, visszafelé ne nézz, akármi-lyen hangot hallasz.

A királyfi így cselekedett. Már tíz lépésnyire volt a kúttól. Egyszer csak kiáltást hallott:

— Itt vagyok, kedves testvérem, gyere vissza hozzám!

A fiú visszatekintett és így rögtön kőbálvánnyá termött. Így csapták be őtet a tolvaj boszorkák! Így aztán megállott a keresetje.

A lány a molnárnál szépen növekedett. Már tizenhat esztendősnyi volt, a molnár szépen kitanítottatta. Egyszer egy fülemüle szállott a molnár udvarán egy jegenyefára. Mindenki oda ment, hogy hallja keserves énekét. A kislánynak minden gyönyörűsége a madárban volt és a madár nem es

ment el. Egyszer a lány korán reggel sétálni ment és a fülemüle megszólalt:

— Neked van egy testvéred. Már két éve, hogy itt meg itt kőbálvány. Eresszed ki a véred egy serlegbe és a boszorkák nem tudnak veled semmitse csinálni, ha meg akarod menteni.

A lány elment a kúthoz és vérért a kút vizével eszekegyítette. Elment a tetthelyre, de volt ott több kőbálvány es. Többekre öntött, de egyik se volt az ő bátyja. Már csak egy csepp volt a serlegbe, ezt véletlenül egy bemohosodott köre öntötte, hát az volt az ő testvére. A királyi medál annak a nyakán es ott volt, meg az övéen es. Így tudták meg, hogy ők testvérek. Elmészólték egymásnak, hogy mi történt velük és így párosan mentek a malomba. A fülemüle oly szép hangon dalolt, mintha katonazene szólna. A molnár nagyon csodálkozott, mikor a lány megmondta neki, hogy ez a testvére, de megengedte, hogy amíg él, a fiú ottmaradjon.

Két-három nap mulva a fülemüle azt mondta a leánynak:

— Úgye, igazam volt, megkaptad a testvéredet? — Azután elbeszélte az ő sorsát, hogy ő madárképben van és szeretne felszabadulni. Kérte a lányt, segítene rajta, ne sajnálná a fáradságot. A lány vállakozott rá, csak kérte, hogy adja meg az utasítást. Erre azt mondta a fülemüle:

— Engem is azok a sárkányok ragadtak el az apámtól, akik téged idehozta, mert te is királyi családból származol. Engem először egy várba vittek, amelynek négy szegén négy holló ült. Akkor a sárkányok nannya azt mondotta: Ha valaki kivesszi gyűrűdet az özöcském gyomrából a te megbízásodból, akkor nyerjed vissza emberi alakodat, addig énekeljed panaszos nótádat. Azonban az eszem nem vette el a vén boszorka és így mindent tudok.

Így a lány útnak es indult titokban és bízott abban, hogy a várat meg fogja találni.

Ment messzire, már kilenc hónapig utazott. A kilencedik hónapban egy erdőbe keveredett, honnan nem tanált

ki. Gyökerekkel, bogyókkal élt. Ott, hogy bolygott, éjjel tizenkét óra felé világosságot látott. Arra ment, ott kell valaminek lenni. Oda es ért, ott egy sziklabarlangból süttött ki a világosság. A lány keresztet vetett és bement. Láta, hogy egy üdösebb öregasszony ült az asztalnál és egy csomó cérnát bogozott esze-vissza.

— Jó esvét, öreganyám! Bocsánat, hogy bejöttem! — mondta.

Az öregasszony nagyon elcsodálkozott, hogyan vetődött oda, mert ő már kilencven éve nem látott embert. A lány elmondta a 200 éves öregasszonynak, hogy mi járatban van. Az öregasszony es azt mondta, hogy ő es amiatt a vár miatt van itt, mert az az ő nagynénje, aki most ott lakik és bosszúból varázsolta őt ide. Azt es megmondta a lánynak, hogy tud oda eljutni. Ez az öregasszony a nagynénjétől ellopott egy tégely kenőcsöt, amellyel, ha valaki bekente magát, annak a nőnek a képére változott. Ebből adott a leánynak és megmondta neki, hogy éjjel tizenegy óraker induljon el tőle és az ületit a kenőccsel kenje be. A négy holló beengedi őtet a várba, mert azt hiszik, hogy a gazdájuk megy be. Az út felőli két holló közt repüljön be egyenesen, a személyzet már vár rá. Az udvarmestörnek adja ki a parancsot, hogy az özöcskét vágják le. A combját adassa a szakácsnénak, a zuzát pedig vetesse ki magának, mert abban van a gyűrű. A mint a gyűrűt elvette, menjen ki a várból az ellenkező oldalon, napnyugat felé, akkor a hollók nem veszik észre. A kenőccsel újra kenje meg magát és mondja: Hipp hopp, ott legyek a molnárlakban! Akkor odaér és a gyűrűt, hogy ne tudja senki, tegye a garatba, hadd menjen a kő alá, mert, ha eltörik, akkor ő es megszabadul a barlangból.

Minden így es lett. Mikor a gyűrű porrá lett, a fülemüle leszállt az udvarba és emberi alakká lett. Átölelte a lányt és azt mondta:

— Te vagy az én jegyesem!

Abba a pillanatba a lány minden régi dologra visszaemlékezett. Megírta haza, hogy mi történt és a molnár nagyon csodálkozott, mikor a király egy

fogaton megérkezett. A molnár nem akarta neki odaadni a lányt, jutalmat sem fogadott el. A királyfi erre megmondta, hogy ő úgy es elveszi feleségül, így a molnár nem ellenkezhetett. Nagy lakodalmat ültek, még talán most sincs vége, annyira örültek, hogy megszárdultak a varázslás alól. Isten neki fakeszt. Itt a vége. fuss el véle. *

Feljegyezte: *Dömötör Sándor.*

* Közölt mesénk éppen nem mintaszerű elmondású, de annál jellemzőbb terméke annak az elbeszélésnézőnek, amelyre legújabbban *Jan de Vries* figyelmet fordított (FFC. 74. sz. 1928). Ő vette észre először, hogy némely nem szoros kompozíciójú mesetörténet elmondói teljes szabadsággal állítanak össze ismert, de eredetileg össze nem tartozó motívumokat a közlés pillanatában; úgy szólván a hallgatóság előtt építik fel új szerkezetű meséiket. Ez a momentán megszerkesztés a keleti (főképp turk-lajú) elbeszélések jellemző tulajdonsága. Nálunk ez a mesélőmód feltűnő sűrűn jelentkezik s nyilván keleti örökség névpünknl. — Példánkban a más állapotú anyára varázsolt 3 abroncs teljesen elütő típus elemei közé tartozik, mint a nyomban utána következő háromszoros küldözgetés motívuma (arany guzsaly, kender és orsó váltságdíj, hogy urához lérközhessen). Az itt befejezett első részt: a szülők sorsát ugyancsak önkényes eljárással csatolja a gyermekekéhez. Eredetileg itt is máshová tartozó a forgószélben elragadott leány (nyugaton ismeretlen elem), akit felnövő öccse keresni indul. Majd az „angyalbárányok” motívuma van közbeiktatva, majd a leány nevekedeése a molnáreknál (Gonosz mostoha-részlet); a leány testi ismertetőjele („Anyajegy-eltalálásának” típusa), a visszatekintés tilalma (Hattyú-lányok-motívum), kövélás és rokonsággal megváltás (az Állatos-fivérek típusa, Grimm 60. sz.), az őz testébe rejtett gyűrű, melynek eltörésével a gonosz életét veszti („külső lélek” vagy: talizmán-elem), végül a kenőccsel bekenés: „ott legyen, ahol akarok” (középkori boszorkányhíthöl való kölcsönvétel). — mind világos bizonyítékai a szabadon kombináló, rögtönzött előadásnak.

Szerk.

Sági Biró Ilona.¹

- I. „Jó estét, jó estét
Sági Biróné asszony!
Hun vagyón a lányo,
A kedves galambom.”
- II. „Od ben van, od ben van
A béső szobábo,
Jó úzút, aluszik
Paklanyos ágyábo.”
- III. Mennyén be, kéccse fő,
Gyüjjön é a bálbo,
Szíp cuggos² cipőjgit
Huzza a lábáro!
- IV. Szíp cuggos cipőjgit
Huzza a lábáro,
Tíz pár arany gyűrüt
Huzzon az ujjáro.
- V. Zöd selém ruháját
Akassza nyakábo!³
... Sági Biró Ilona
Igy mégy é a bálbo.³

¹ Sági, vagy Sági. A költeményben szereplő szerelmes legényről, aki a megszakadásig táncoltatja S. B. Ilonát, a vidék népe közt lényeges nézeteltérést találtam. Az egyik diktáló azt mondja, hogy a legény szerelmes volt a lányba, de mivel a lány szülei ellenezték szerelmüket és lehetetlenné tették, hogy Ilona a legényé legyen, azért az addig táncoltatta Ilonát, míg meg nem szakadt. Legálább így, ha az övé nem lehetett, nem lett másé sem. A másik nézet pedig az, hogy az Ilonát táncoltató legény maga az ördög volt, Ilona kedvesének a képében. Az ördög a mulatság ideje alatt távoltartotta Ilona igazi szeretőjét. Ezt a magyarázatot bizonyítják azzal is, hogy hús-vérből való ember alig volna képes annyira táncoltatni valakit, hogy az abban meghaljon. Ha már most ezt fogadjuk el, akkor úgy kell tekintenünk a 11 versszakot, hogy abban már nem az ördög, hanem a valódi szerető beszél. Az ördög persze a lány agyontáncoltatása után kerekelt oldott. Most Ilona szeretője megy a bálba, s nem találván ott Ilonát, annak lakására megy, ahol megtudja a szomorú valóságot s egyben hallja az őt vádoló szavakat.

² „cuggos cipő”. Mások szerint „branel cipő”. A branel cipő finom szövetsből készült és a fűzőlyukaknál kétoldalt különböző színű gyöngy „lógott” róla.

³ Egyik diktáló szerint ezután még a következő szakot is éneklük.

Jó estét, te család
Hát miért hivattál?
(Ezt a bálban megjelenő B. I. kérdezi.)

Újj le mellém, igyá,
Majd megmondom mingyá.
(Feleli a legény.)

VI. ... „Huzzátok hangászok (?)
Estétű réggelig,
Sági Biró Ilona
Addig nem pihenik!”

VII. ... „Eressz é, eressz é,
Had mennyék pihennyi,
Szíp cuggos cibömbű
Virem kiöntenyi!”

VIII. ... „Nem méhecc, nem méhecc
Magad kipihennyi
Szíp cuggos cipödbű
Viréd kiöntenyi!”

IX. Hat óra, hat óra,
Harangoznak hajnóra.
Sági Biró Ilona.
Má meg vagyon hóva.

X. Harangoznak díre,
De nem az cbidre;
Sági Biró Ilona
Ki vagyon terítve.

XI. ... „Jó estét, jó estét,
Sági Biróné asszony
Hun van az Ilona,
A kedves galambom?”

XII. „Mehót, bizony meghót,
El is van má temetve
Té még huncut gazembër
Szenvedhecc a börtönbe!”

XIII. Verd még, Isten, verd még
Azt a zides anyát,
Ki estétű reggelig
Bálbo haggya lányát!!
Nyárad (Veszprém m.)

Varga Gyula.

Hajnal cigány.

Amimmá aratáskó szokott, nagy melegök jártak. A Hajnal cigány is észegődött aratni, mim marokverő. Hát arattak, arattak, a cigám mög szötte a marokot. Hanem nagyon izzatt, má alig bírta ja munkát. Éccör csak aszonygya a Tóni

a kaszásoknak (mer Tóni vót a másik neve): „Kennyi kentéknék sijnéni, mér á kásálás csak lóbászás, de ész a féné kápkolódás, ész á munká!” De a kaszások csak nem átak mög, hanem vákták a búzát tovább, a Hajnal cigám mög kínlódott a markokká. Éccör csak mögén kiszól a Tóni: „Héj! há így sijnének kenték, ákkó éty hájnat csak megérnek, de kéttét nem.” Az embörök csak végeszték a dógukat és nevték a bolon cigánt, hogy mit beszél. Talán csak nem aszonygya, hogy mökszakadunk az erőtetéstű? A Tóni valahogy ékínlódott estig, de nagyon várta ám a pihenést. Nohát késő este léfekütték. Mikor osztán hajnalba fökéték az embörök, keresték ám a Tónit, de se nyomát, se porát nem tanáták sehol. Ákkó jutott az eszükbe, hogy az este mit mondott a cigány, hocs csak éty hajnalt érnek, de kettőt nem. Mer a másik ű lött vóna, ha lött vóna.

Mikó hazaért a cigám, mökkérdöszték tüle, hogy: „No Hajnal, évégesztétök-é az aratást?” Aszonygya a Tóni: „Máj bolon vágyok! Á féné ást á mágyár ányát, séggyé í éssé á búzsáját, há ésórtá!”

(Elbeszélte Oláh József 72 éves magyar-cigány.) Csefkó Gyula.

Mátyás király Monokon.

Kossuth Lajos szülőfalujában, a zemplénvármegyei Monokon, a következő szájhagyomány él a nép ajkán Mátyás király ottjártáról. Hitelesen így beszéli ezt el egy Forrai József nevű gazda akinek családjában maradt fenn a monda: Mátyás király egyszer Monokon jártában betért az ő házukhoz s valamelyik nagyanyjának a nagyanyja jól tartotta. (Az a ház az úgynevezett Fester-soron van s ma V. Bodnár József lakik benne.) A király álrühában jött, mint egy diák vagy nótárius és enni kért. „Mit adjak — kérdi a gazdaszony —, egyéb nincs, mint bab.” Jó lesz nekem a bab is — mondja a király s megette jóízűen. Akkor adott egy levelet, hogy vigye el a grófhöz. „Hogy jelenjek én ott meg? — mondja az asszony —, hisz a gróf jó, de a hajdúk megkorbácsolnak.” „Hát ne menj a grófhöz — biztatja a király —, csak a

hadjúnak add át." Úgy lett. És a gróf azonnal lovasokat küldött mindenfelé a határba, hogy megvendégelhesse a királyt. De Mátyás király akkor már messze járt s egy kis darab aranyat ha-

gyott hátra az asszonyinak, akkorát, mint egy dió, amiért az ebédet adta.

Belsőböcs (Borsod m.).

Hegyaljai Kiss Géza.

Találós kérdések.

(Folklore-adalékok Kresznerics Ferenc kézírataiból. II.)*

1. *Ki az, a' ki az anyján fát vágott?* — Á dá m. (416.)
2. *Ki látott vetés előtt aratást?* — Á dá m, a' kinek az Isten adott kész gabonát. (421.)
3. *Ki az, ki nem született, és hálnia meg kellett?* — az Á dá m. (408.)
4. *Mi az, a' mit az ember csak szembezhunyva láthat?* — az Á l o m. (419.)
5. *Mi az? még el 4 lábon futkoz erdőn mezőn, ha elvész, a' Templomba bémegy?* — A' Birka, mert a' böribül bundát varnak, és a' Templomba' is bémennek bennc. (424.)
6. *Micsoda fábul hallatik ember-sírás?* — Fel.: A' bölesöbül gyermek-sírás. (395.)
7. *Mi az, ami szabadban jár és mégis mindig a házába marad?* — Fel.: A' T s i g a.
8. *Micsoda füvet esmér a' vak is?* — A' csóllánt, mivel csipi. (423.)
9. *Himfán, palotán, kis ablakon kucskúsál.* — A' Dió. (415.)
10. *Sem hus, sem csont, meg-főzték, meg-sütötték, még sem ehették-meg?* — Fel.: A' F o n á l, mellyel a' vörös hurka meg volt kötözve. (396.)
11. *Röpülnek a' Madarak szárnyok nélkül Le szállnak a fákra lábok nélkül Jön egy ember lába nélkül Mind Meg eszi szája nélkül?* — H ó. N a p. (410.)
12. *Mi az? — a' mit senki pénzen meg nem vehet, noha minden ember mentül előbb meg akar tőle menekedni?* — I n s é g. (421.)
13. *Ki a' leg felyebb való Mester ember?* — A' k a l a p o s. (416.)
14. *Mellyik fa ez: melly virágzik gyümölcs nélkül gyümölcsöt hoz virág nélkül?* — A K e n d e r. Magos kender nem virágzik, virágos nem gyümölcsözik. (410.)
15. *Mellyik a' leg nehezebb fa?* — a' K o l d u s = b a n k ó. (407.)
16. *Mi az? — a' ki csinállya, annak nem kell, a' ki pénzt ad érte, annak sem ke'l, a' ki hasznát veszi, az hasznát nem érzi?* — A K o p o r s ó. (421.)
17. *Mit vesz az ember leg-elsöben a' Vásáron?* — L é l e k z e t e t. (420.)
18. *Paraszt veti, föld neveli Király, Koldus viseli.* — L e n. (409.)
19. *Mi az, ha nem látom fel veszem, ha meg látom, nem veszem?* — a' l u k a s M o g y o r ó. (408.)
20. *Mi az? — Éjjel nappal mosdik, még is olyan, mint a' Czigány gyermek?* — M a l o m K e r é k. (415.)
21. *Máskor a' tüzet a viz fújtya, benzem a' viz a' tüzet gyújtya: — a' M é s z. (408.)*
22. *Mi az — vannak hét nevü Testvérek, naponként egy más után meg halnak, és egymás után naponként fel támadnak. Hétnék napjai: Vasárnap, Hétfő...* (416.)
23. *Mi az, a' mi mindenkor jár, és még is egy helyen marad.* — Ó r a. (410)
24. *Mie vagyon a' Parasztnak, mikor semmie sincs?* — R e m é n y s é g e. (418.)
25. *A' sirban ki él?* — S í r = á s ó. (415.)
26. *Mi leg szükségesebb az vendég-ségbe az embernek?* — A' s z á j a. (422.)
27. *Mi megy a' templomban fejtetűn? — a' csisz mában való szeg.* (420.)

* L. az I. közlést az Ethnogr. 1928. évf. 220—223. lapjain; u. o. a feljegyző életéről és kéziratban maradt hagyatékáról az 1832 előtti évekből. Az itt közölt találós kérdések az „Emlékezet segítségé” c. gyűjteményből valók (Akad. Levéltár; M. Nyelvt. 4. r. 12. sz.). — Az egyes feljegyzések kézirati száma a szöveg után ki van téve.

28. *Mi jár fejen?* — a' szeg, mely a' csizmába van verve. (Eml. seg. 405.)

29. *Kit táplál a' szél?* — a' szél Molnárt. (415.)

30. *Kinek vannak ezen a' világon legtöbb lovai?* — Fel.: Szent Mihálynak. (397.)

31. *Micsoda megy jó-lakottan a' lege-lőre, és éhessen jön vissza?* — A' Pásztor' tarisznyája, mellyet midőn véle ki-visz, meg-tölti, midőn pedig hazatér, üressen hozza haza. (422.)

32. *Mi az, a' mi se nem virágzik, se nem magzik, még is terem?* — Vargánya-gomba. (412.)

33. *Mit lehet fekvé állani?* — a' vérest. (406.)

34. *Mellyik a' leg-rosszabb Vallás?* — Fel.: A' Kár-vallás. (397.)

35. *Mellyik fa leg gyüölteesebb?* — Az akasztó fa. (425.)

36. *Micsoda követ lehet a' vízben leg többet találni?* — a' vízcseset. (408.)

37. *Micsoda halak leg kissebbek?* — mellyeknek az farkok Fejekhez leg közelebb van. (407.)

38. *Mért hunnya-be a' Kakas a' szemét, mikor kukorikol?* — mert nem nézhet a' könnybe, mert 2° már bétéve tudja a' lecckéjét. (421.)

39. *Mért építik a' Templomot az út mellé?* — Pénzért. (424.)

40. *Mikor hagyta el a' kakas a' tojást?* — mikor kibujt belőle. (417.)

41. *A' Nyúl félénk egy állat, tudjuk, de még is mikor fél leg-inkább a' nyúl?* Felelet mikor kétfelé vágják, akkor leg-inkább fél. (403.)

42. *Mikor van a' Molnár maga a' ma-*

lomban, a' tolvaj pedig kívül? — mikor a kezét az ablakon ki-nyújtja. (419.)

43. *Mikor a' nyulat agyon lövik, mellyik oldalára esik?* — a' szőrösre. (424.)

44. *Mivel veti be Paraszt a' földjét?* — A' Kezével. (421.)

45. *Hogyan kell feje krétával feketét irni?* — ha ki-rom, fekete. (423.)

46. *Valakit hogyan kell meg-tanítani arra a' mesterségre, hogy a' falon át-láthasson?* Felelet: a' falra kell irni szénnel egy A-bötüt, és a' falon át fog látni. (401.)

47. *Husz-bul négyet el-törülni, hogy semmi se maradjon.* Ird le crétával: Husz ez négy bötübül áll, törüld le mind a' négyet, semmi sem marad a' huszbül. (411.)

48. *Hány a' Harminczkettő?* — erre a' kérdésre azt felelte egy öreg: *kettő*, és helyesen, mert nem volt több foga kettőnél, többi már mind el hullott öregsége miatt, t. i. az embernek 32 foga van, és evvel a' kérdéssel szoktak a' fogatlan öregekkel tréfálni. (392.) [V. ö. az ismert adomával: „Mátyás király és az öreg szántó.”]

49. *Mi az: Négy láb fogja az egy lábót, fel-ugrik a' két láb, kapja a' három lábót, úgy vágja a' négy lábót, hogy azonnal el-cjti az egy lábót?*

Felelet: a' kutya bé megy a' szobába, el-kapja a' disznó lábát, a' Varga, vagy a' Tsiszmazia, ki három lábú széken ül, fel-ugrik, kapja a' székét, utánna hajtja a 4 lábú kutyának, ez el veti az disznó lábát. (378.)

50. *Mellyik a' leg-nevetségesebb fa?* Fel. A' Tréfa. (397.)

Közli: Mészöly Gedeon.

IRODALOM.

Népünk és Nyelvünk. *A szegedi alsó földkutató bizottság közérdekű folyóirata. Horger Antal és Cs. Sebestyén Károly közreműködésével szerkeszti: Bibó István.* I. füzet, 1929. Január. 68 o. — Szeged Városi Nyomda.

Igaz örömmel üdvözljük ez új folyóiratot, amely vidéki kultúrközpontból indulva ki, hivatva van a mi szakunknak propagálásához jelentős mértékben hozzájárulni. A kitűzött kettős cél: *nyelvi*

anyag gyűjtése és tudományos feldolgozása, valamint a *néprajznak* elsősorban helyi érdekű, de annál részben szélesebbkörű művelése két olyan rokon diszciplína, amelyek úgy tárgy, mint módszer tekintetében majdnem azonosak. Az első füzet tartalma gazdag és változatos. *A szerkesztő* bevezető sorában a folyóirat feladatait tűzi ki éles és világos körülhatárolással. *Szendrey Zsigmond* szokástörvédeket ismertet,

Csejki Gyula a „tulipán“ szót és rajz-motivumát világítja meg történelmi szempontból. *Sebestyén Károly* a magyar házablakáról nyújt rendszeres összefoglalást; *Szendrey Akos* pedig nagy apparátussal állítja össze a közigazgatás népi szerveit egykori és mai állapotában. Kisebbségi cikkek, ismertetések, kérdések teszik elevenné és rokonszenvenné a füzet tartalmát. Közölt cikkeinek méltatását részünkről elhagyhatónak véljük, mivel minden szaktársunknak meg kell velük egész terjedelmükben ismerkedniök. — Csak a 10. oldal jegyzetét tartjuk, mivel félreértésre adhat alkalmat, helyesbíthatóknak.

S. S.

Laina Hänninen: *Luettelo ennen v. 1927 painetusta Kalevalaa koskevasta kirjalli sundesta. Bibliographie du Kalevala jusqu'en 1926.* Publications Societatis Bibliophilorum Fenniae. I. IX + 261 l. Helsinki, 1928. Nagy 8°.

A Lönnrot arcképével, Porthan De Poësi Fennicae c. műve címlapjának facsimiléjével és a Régi Kalevala fényképével díszített Kalevala-bibliográfia a finn állam támogatásával jelent meg 100 számozott, bibliofil-kiadású és 500 közönséges papírra nyomott példányban. Laina Hänninen arra szánta művét, hogy az némi útbaigazítást adjon a Kalevala-kutatóknak a Kalevalára vonatkozó iro-

dalomban és egyúttal alapul és segítségül szolgáljon a teljes Kalevala-bibliográfia összeállításához. Maga az előtűnk fekvő igen szép kiállítású mű, mely hosszú évek lelkiismeretes és kitartó munkájának eredménye, rácsfol az érdemes szerzőnő szerény célkitűzésére és terjedelmességével, pontosságával és mintaszerű feldolgozási módszerével igen messzemenő igényeket elégít ki.

A Kalevala-bibliográfia három részre oszlik. Az I. rész (1—22.) az 1835 előtt megjelent, a Kalevalára és általában a régi finn népköltészetre és mitológiára vonatkozó irodalmat foglalja magában. A legterjedelmesebb II. rész (23—234.) a Kalevala különböző kiadásainak, fordításainak jegyzékét és a kalevalai énekeket tanulmányozó irodalmat tartalmazza. A III. részben (235—255.) néhány érdekes tárgyi csoportba rendezve találjuk a Kalevalát ismertető és méltató irodalmat (német-, francia- és angolnyelvű művek és cikkek, a teljes Kalevala és kalevalai részletek fordításai és ismertetései, a Kalevalát esztétikai szempontból méltató, továbbá a Kalevala illusztrálásával és a képzőművészetekre tett hatásával foglalkozó cikkek és végül a Kalevalára vonatkozó pedagógiai irodalom.)

N. Sebestyén Irén.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A negyvenedik évforduló. Társaságunk január 27-én érkezett megalakulásának negyvenedik évfordulójához. Az ország mai helyzetében és Társaságunk szerény anyagi körülményei miatt ezt az évfordulót csupán a magunk, eszöndes háziünnepévé avattuk. Január 30-án rendkívüli közgyűlést tartottunk s ennek tárgysorozatában *dr. Hóman Bálint* elnöki megnyitöbeszöde és *dr. Madarassy László* főtítkár beszámolója foglalkozott a negyven év jelentőségével és eseményeivel. A közgyűlés, az évforduló emlékére, *dr. Szinnyi József* évdíjas és választmányi tagot, továbbá *Krohn Kaarle* külső tagot a Társaság tiszteleti tagjává választotta. Elnökünk az évforduló alkalmából a tagtársakhoz körlevelet küldött, melyben újabb tagok és előzetök gyűjtésére, a tagdíjhátralékok beiztzésére, általában a Társaság anyagi és erkölcsi támogatására hívta fel öket.

*

Jegyzökönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1929. évi január hó 30-án, d. u. 6 órakor, a Társaság megalakulásának negyvenedik évfordulója alkalmából a M. T. Akadémia kistermében tartott rendkívüli közgyűléséről.

Jelen vannak: *dr. Hóman Bálint* elnök, *dr. Czako Elemér* társelnök és *dr. Bátky Zsigmond* alelnök; *dr. Madarassy László* főtítkár és *Puchász Károly Tibor* pénztárnok; *Huszka József*, *dr. Munkácsi Bernát* és *Strausz Adolf* tiszteleti tagok; *dr. Bibó István*, *Binder Jenö*, *dr. Bodor Antal*, *Ernyey József*, *Fekete József*,

dr. Györffy István, dr. Heller Bernát, dr. Kemény György, dr. Lajtha László, Mader Béla, Magyar Kázmér, dr. Makoldy Sándor, Relkovič Davorka, dr. Schwartz Elemér, Szendrey Zsigmond, dr. Viski Károly és Toroczkoí Wigand Ede választmányi tagok; dr. Borzsák István, dr. Csetényi Imre, Czákó István, dr. Eckhardt Sándor, dr. Garda Samu, dr. Gál István, dr. Hillebrand Jenő, Koch Károly, Labos István, László Gyula, gróf Nyáry István, Pathó Pál, dr. Solymossy Sándorné, dr. Strömpl Gábor, Szendrey Ákos, Sztankovits Ödön, dr. felvinczi Takács Zoltán, Thurner Géza stb., stb. társasági tagok és vendégek nagy számmal, akik az egész termet betöltötték.

Tárgysorozat:

1. Dr. Hóman Bálint elnök megnyitóbeszédét a közgyűlés zajos tetszéssel fogadja. — Elnök üdvözi a megjelenteket. Örömmel jelenti, hogy a szegedi Dugonics-Társaság a negyvenedik évi forduló alkalmából üdvözlő táviratot küldött. A jegyzőkönyv írására dr. Madarassy László főtítkárt, hitelesítésére pedig Huszka József és dr. Munkácsi Bernát tiszteleti tagokat kéri föl. Sajnálattal jelenti, hogy Bartók Béla választmányi tag külföldi hangversenykörútjáról még nem érkezett meg, de minthogy előadásának kéziratát még elutazása előtt beküldötte, azt helyette dr. Lajtha László választmányi tag fogja bemutatni.

2. Dr. Lajtha László választmányi tag bemutatja Bartók Béla választmányi tag dolgozatát a magyarországi népzenei kutatásokról, mely eredetileg az elmúlt őszön Prágában tartott nemzetközi népművészeti kongresszus számára készült s ott be is mutatattott. Az előforduló magyar dallamokat Medgyaszay Vilma úrasszony adja elő, míg az oláh és tót dallamok az eredeti hengerekről, fonográf útján kerülnek bemutatásra. Az előadást a közgyűlés közönsége szünni nem akaró zajos tetszésnyilvánítással fogadja.

3. Dr. Madarassy László főtitkár színes reflexiókat ad és érdekes epizódokat mond el a Társaság megalakulásáról. Előadását a közgyűlés élénk tetszéssel fogadja.

4. Az indítványok során dr. Madarassy László főtitkár a választmány megbízásából indítványt terjeszt elő dr. Szinnyi József évdíjas rendes- és választmányi tagnak és Krohn Kaarle külső tagnak tiszteleti taggá való megválasztására. — Elnök föltett kérdésére a közgyűlés az indítványhoz egyhangú fölkiáltással hozzájárul.

5. Dr. Madarassy László főtitkár soronkívüli indítvány megtételére kér engedélyt. Az engedély megadatván, indítványozza, hogy dr. Hóman Bálint elnöknek, aki két nappal előbb töltötte be elnökségének negyedik esztendejét, a Társaság érdekében eddig tett eredményes fáradozásaiért a közgyűlés mondjon halás köszönetet és őt a Társaság további bizalmáról és ragaszkodásáról biztosítsa. — Az indítvány egyhangú lelkesedéssel elfogadtatván, — elnök a rendkívüli közgyűlést bezárja.

K. m. f. Dr. Hóman Bálint s. k., elnök; dr. Madarassy László s. k., főtitkár, jegyzőkönyviró. Hitelesítjük: Huszka József s. k.; dr. Munkácsi Bernát s. k.

*

A Magyar Néprajzi Társaság alapítótagjai a negyvenedik évfordulón:¹

Alföldi Rezső — *Arad szab. kir. város közönsége — Auer Róbert — *Arvai közbirtokossági uradalom, Arvaváralja — dr. Ávédik Félix — Balla Sándor — dr. Banner Benedek — dr. Banner János — Barabás Samu — dr. Baranyai Béla — Baranyai Ilona — dr. Baranyai Zoltán — † dr. Bartha Sándor — dr. Bán Aladár — dr. Bátky Zsigmond — dr. Becker Vendel — dr. Boldisár Kálmán — dr. Bonkáló Sándor — † dr. Borovszky Samu — † dr. Brankovics György — Brázay Zoltán — * Balatoni Uri Club, Budapest — Budapest székesfőváros közönsége — Első Magyar Általános Biztosító-Társaság, Budapest — Esterházy hercegi hitbizományi könyvtár, Budapest — Magyar Általános Hitelbank, Budapest — M. kir. Országos Levéltár, Budapest — Magyarországi Örmények Egyesülete, Budapest — Negyedik kerületi községi

¹ * = megszűnt. † = elhunyt.

főreáliskola, Budapest — Országos Kaszinó, Budapest — Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, Budapest — Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Budapest — Pestpilissoltkiskúrn vármegye közönsége, Budapest — † Császka György — dr. Czákó Elemér — Czákó István — dr. Czettler Jenő — szentmártoni Darnay Kajetán — szentmártoni Darnay Kálmán — dr. Darvas Ferenc — Deák Geyza — Debrecen szab. kir. város közönsége — dr. Déghy Ödön — * Hunvad vármegye közönsége, Déva — Dinich Ödön — † Dunkel V. K. — dr. Ecsedi István — dr. Elek János — dr. Elek Károly — dr. Erdélyi Lajos — Erdélyi Mór — dr. Erdélyi Pál — Ernyey József — dr. Farkas Béla — † Fejér Jenő — † Fekete József — Ferenczi Sándor — † Firczak Gyula — Frecska István — Gagyí Jenő — Garzó Sándor — Gájásy Sándor — Gállfy Ignác — Gönczi Ferenc — dr. Gulyás József — Városi közkönyvtár, Győr — dr. szigeti Györffy István — dr. Györffy Lajos — † György Aladár — Békés vármegye közönsége, Gyula — Gyula rend. tan. város közönsége — † Gyula Pál — dr. Hajnal István — dr. Haller József — † Harsányi István — Hartyáni Zoltán — Haydu Károly — dr. Hazay Lóránd — dr. Heller Bernát — † Herman Ottó — † dr. Herrmann Antal — † dr. Herrmann Antalné — † Héjjas Mihály — dr. Hodinka Antal — Hódmezővásárhely thj. város közönsége — dr. Hóman Bálint — dr. Horger Antal — † báró Hornig Károly — dr. Horváth Károly — Horváth Miklós — Huber Árpád — † Hunfalvy Pál — dr. Isov Kálmán — Istók János — Jalsoviczky Sándor — † dr. Jankó János — † dr. Joannovics György — dr. Jókay Ihász Miklós — † József kir. herceg — dr. Kadič Ottokár — Somogy vármegye közönsége, Kaposvár — † Karczag István — * Kassa szab. kir. város közönsége — † dr. Katona Lajos — gróf Károlyi Gyuláné gróf Károlyi Melinda — Kecskemét thj. város közönsége — dr. Kemény György — Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely — † Király Pál — Városi Múzeum, Kiskúnyfélégháza — dr. balászfalvi Kiss Endre — dr. Kiss István — dr. Kogutowicz Károly — * Kolozsvár szab. kir. város közönsége — dr. báró Kornfeld Móric — dr. Kornis Gyula — † dr. Kőrösi József — dr. Kúnos Ignác — Ev. ref. főgimnázium, Kúnszentmiklós — † Kutilány János — † dr. gróf Kuún Géza — † dr. Laczkó Antal — dr. Laczkó Dezső — László Gyula — Lencse Mátyás — † Lindenbaum Mór — dr. Littke Aurél — dr. Madarassy László — Mader Béla — Magyar Kázmér — † dr. Márki Sándor — † báró Mednyánszky Dénes — dr. Milleker Rezső — dr. Milotay István — Borsod-Miskolci Múzeum, Miskolc — Mohács rend. tan. város közönsége — Móra Ferenc — dr. Muraközy István — * Szatmár vármegye közönsége, Nagykároly — Nagykőrös rend. tan. város közönsége — Kaszinó, Nagykőrös — † báró Nikolics Fedor — dr. báró Nyáry Albert — Szabolcs vármegye közönsége, Nyíregyháza — dr. Óvári Ferenc — † Papi Balogh Péter — Pacher Félix — dr. Pápay József — Baranya vármegye közönsége, Pécs — Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület, Pécs — Pécs szab. kir. város közönsége — dr. Pintér Jenő — † Pintér Sándor — † dr. Posta Béla — Puchász Károly — † dr. Reiner Zsigmond — † dr. Réthei Prikkel Marián — dr. Róheim Géza — Schleicher Ferenc — dr. Schmidt Ferenc — Schmutzler Nándor — Schneller István — dr. Sebestyén Gyula — dr. cs. Sebestyén Károly — * Segesvár szab. kir. város közönsége — * Háromszék vármegye közönsége, Sepsiszentgyörgy — † dr. Sereghy Elemér — dr. Solymossy Sándor — dr. Solymossy Sándorné — Spolárich József — Spolárich Károly — dr. Spolárich Lajos — Stoll Ernő — Strausz Adolf — † dr. Strausz Dezső — † Strausz Imre — † Strausz Irén — dr. Strömpl Gábor — * Szabadka szab. kir. város közönsége — Szabó Béla — dr. Szabó Kálmán — † báró Szalay Imre — dr. Szalay József — Szeged szab. kir. város közönsége — Tolna vármegye közönsége, Szekszárd — Szendrey Zsigmond — Csongrád vármegye közönsége, Szentés — † Szentmáryi Dezső — Székely Ferenc — Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeum-Egyesület, Székesfehérvár — Székesfehérvár szab. kir. város közönsége — dr. Szilády Zoltán — † dr. Szily Kálmán — † Szmk Antal — Jász-nagykúnszolnok vármegye közönsége, Szolnok — nagygyőri Szóts Imre — Sztankó Albert — Sztankovits Ödön — gróf Sztáray Sándor — † Tagányi Károly — Tárnai István — * Temesvár szab. kir. város közönsége — † dr. Tetétleni Armin — † dr. Thallóczy Lajos — dr. Trocsányi Zoltán — Váci Múzeum-Egyesület, Vác — Veszprémi Takarékpénztár R. S. T., Veszprém — Veszprém vármegye közönsége, Veszprém — Vikár Béla — Weiszlúth Jakab — Zala vármegye közönsége, Zalaegerszeg — dr. Zolnai Gyula — Zsolnay Adolf — Zsolty János.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Valentin Hóman: An der vierzigsten Jahreswende.

Eröffnungsrede des Vorstehers der ungar. Ethnographischen Gesellschaft.

Béla Bartók: Die volksmusikalische Forschungsarbeit in Ungarn.

Das wissenschaftliche Sammeln der Volkslieder in Phonogrammaufnahmen begann vor 40 Jahren und wurde bis 1918 fortgesetzt. Das Gesamtmaterial besteht heute aus ca 8000 ungarische, 2800 slovakische, 3500 walachische (150 St. von anderen Nationalitäten) Melodien und Texte. Die Typen der Lieder alten und neuen Stiles wurden in der Sitzung vorgetragen und hier im Text wiedergeben.

Ladislau Madarassy: Von der „Gesellschaft für vergleichende Litteratur“ bis zur „Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft“.

Die gesellschaftliche Organisation der ungarländischen ethnologischen Arbeit wurde zuerst von *Hugo Meltzl*, dem Professor für deutsche Sprache und Litteratur an der Universität Kolozsvár angeregt, der in seiner zehnsprachigen Zeitschrift, der „Zeitschrift der vergleichenden Litteratur“ im Jahre 1881 einen Entwurf zur Bildung einer ungarländischen Folklore-Gesellschaft, der „Gesellschaft für vergleichende Litteratur“ herausgab. Dies blieb jedoch nur ein Entwurf. Einige Jahre später warf *Anton Herrmann*, Professor der deutschen Sprache und Litteratur am Paedagogium zu Budapest, der hervorragende Zigeuner-Folklorist, den Gedanken in seiner Zeitschrift „Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn“ neuerlich auf. Dem Gedanken folgte bald die Tat, so dass die Ungarländische Ethnographische Gesellschaft — deren Interessenskreis sich auf die allgemeine Ethnographie richtete — im Jahre 1889 ihre konstituierende Versammlung abhalten konnte. Die Gesellschaft wurde ausgesprochen zum Zwecke wissenschaftlichen Studiums aller in Ungarn lebenden Volksrassen gebildet. Als ihre amtliche Publikation wurde im Jahre 1890 die in ungarischer Sprache erscheinende Zeitschrift „Ethnographia“ herausgegeben. Die Gesellschaft kämpfte jahrelang mit Anfangsschwierigkeiten und festigte sich erst im Jahre 1896 als sie ihren Namen auf „Ungarische Ethnographische Gesellschaft“ änderte. Am 30. Januar dieses Jahres feierte sie die vierzigste Jahreswende ihrer Konstituierung.

Alex. Solymossy: Die Horn-Sage des Heerführers Lél.

Es ist geschichtlich bezeugt, dass die nach Westen gerichteten Einfälle ungarischer Heerschaaren im X. Jahrhundert mit der Niederlage bei Augsburg (955.) unter Otto I. ihr Ende fanden. Die beiden Heerführer: *Lél* und *Bulesu* wurden in Regensburg erhängt. Nach einer alten Tradition wird in ungar. Chroniken (XIV—XV. Jahrh.) erzählt, dass Lél an der Richtstelle sein Horn sich geben liess; statt es aber ertönen zu lassen, schlug er damit den anwesenden deutschen Kaiser tot (in der Überlieferung nicht Otto, sondern Konrad). „Geh' vor mir, rief er, und sei mein Diener im Jenseit.“ Das ältest-erhaltene ungar. Geschichtswerk (1170—80) des *Anonymus* hat die Episode noch nicht; das nächstfolgende (1275.) des *Simon Kézai* erwähnt sie als eine erfundene Sage; erst vom XIV. Jahrhundert an wird sie in den heimischen Chroniken als eine wahre Begebenheit erzählt. Wir haben hier offensichtlich mit einer spät entstandenen Sage zu tun, die nach Art der geschichtlichen Sagen nicht rein erfunden, sondern durch Einwirken älterer internationaler Sagen entstanden sein mag. — Es wurden seit dem IV. Jahrh. (n. Chr.) Itinerarien für Buss- und Andachtsreisen nach Jerusalem verfertigt, die unter den Reliquien der Hauptkirche den Ring und das Horn des weisen Königs Salomo als Sehenswürdigkeiten erwähnen. Um den zauberkräftigen Ring entfaltete sich alsbald ein reicher Sagenkreis, der besonders bei den östlichen Völkern (Haggada-Schriften, Muhamedaner, Araber, etc.) eine beispiellose Popularität errang; das Horn wurde dabei sichtlich vernachlässigt. Die später aufgetauchte Sagengeschichte von Salomos ungetreuem Weib und die Hornepisode unter dem Galgen, die mit der ungar. Tradition vollkommen identisch ist, und die uns in zahlreichen europäischen Dichtwerken des XII. Jahrhunderts erhalten blieb, mag demnach christlichen Ursprungs und in Jerusalem, oder wahrscheinlicher in Byzanz entstanden sein. (Nach *Wesselovsky*, *Gaston Paris*, *Friedr. Vogt* u. A.) Die griechische Kirche in Byzanz nahm die Sagengeschichte (vor dem XII. Jahrh.) in die Sammlung ihrer Prediger-Märlein auf und hat es dadurch unter den griech.-oriental. Völker verbreitet. Das Motiv des Hornblasens unter dem Galgen kam durch Vermittelung balkanischer Spielleute nach Ungarn, wo es zuerst als Volkssage in den unteren Schichten der Bevölkerung Verbreitung fand, um mit der Zeit als wahre Geschichte in den offiziellen Chroniken aufgenommen zu werden.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1929. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Dr. Czákó Elemér.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az „Ethnographia — Népélet” 1929. évf. 1. számát szétküldjük, kérjük igen tisztelt tagtársainkat és előfizetőinket, hogy folyó évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikat) a folyóiratunk utolsó (1928. évf. 3—4.) számához mellékelt postatakarékpénztári befizetőlap felhasználásával most már beküldeni sziveskedjenek. (Ha a befizetőlap már nem található, ú. n. „biankóbefizetőlap” minden postahivatalnál kapható 3 fillérért; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarékpénztári csekk-számlájának száma: 3019.) Esetleg postautalvánnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA** címére (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók.

Az 1929. évre megállapított rendes tagsági díj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „Ethnographia — Népélet” díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.)

Figyelmeztetés és kérelem!

Kéziratokat, ismertetésre szánt könyveket sziveskedjék közvetlenül a szerkesztők valamelyikének — Dr. SOLYMOSSY SÁNDOR főiskolai tanár, egyetemi m.-tanár, Bpest, VII, Mexikói-út 52, II. 9., vagy Dr. BÁTKY ZSIGMOND m. n. múzeumi igazgató, Bpest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum — címére küldeni! Cserepéldányok, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólamlások a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TITKÁRI HIVATALA**, Bpest, X, Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum, tagsági díjak, előfizetések és minden a Társaságnak szánt pénzküldemény pedig a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA**, Bpest, VIII, Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala címére küldendők. A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályát (Föld és Ember), vagy Embertani Szakosztályát (Antropologiai Füzetek), továbbá a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát illető pénzeket a Társaság nem vesz át; azok mindig az illető Szakosztályok, illetve Tár címére küldendők!

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarékpénztár befizetőlapjait! A Magyar Néprajzi Társaság csekk-számlája a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.

»A MAGYAR SZEMLE KINCSESTÁRA«

Ecímen a Magyar Szemle Társaság figyelemreméltó könyvsorozatát indít meg. A sorozat célja: az ismeretek minden ágából rövid, ismeretterjesztő áttekintéseket nyújtani kitűnő szakemberek tollából, könnyen olvasható modorban

A 80 lapos, zsebfarmájú, elegáns kiállítású könyvecskék ára 1 pengő lesz. — Ez árból a Magyar Szemle Barátai Szövetségének tagjai 25% kedvezményt kapnak

AZ ELSŐ SOROZAT KÖTETEI:

SZINNYEI JÓZSEF: A magyar nyelv
GRATZ GUSZTÁV: Európai külpolitika
IHRIG KÁROLY: Szövetkezetek
SZERB ANTAL: Az angol irodalom kis tükre
K MOSKÓ MIHÁLY: Az Izlám
GLATZ KÁROLY: Velence multja és művészete
BARTUCZ LAJOS: Mikép fedezte fel az ember önmagát?
LASSOVSKY KÁROLY: Világrendszerek
BAJZA JÓZSEF: Jugoszlávia
SZŐLLŐSY LAJOS: Táplálkozásunk

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke: BETHLEN ISTVÁN GRÓF

Szerkeszti: SZEKFŰ GYULA.

A magyar értelmiség havi folyóirata. Ára egy évre 16 P

BUDAPEST VI, VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 3. SZÁM

TELEFON: AUT. 287—86

POSTACSEKK: 22.300

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:
SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XL. ÉVF.

BUDAPEST, 1929

2. SZÁM

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 3 pengő.

NÉPÉLET 1929. évf. 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Solymossy Sándor</i> : Negyven év után	65
<i>Schwartz Elemér</i> : A szentjánosnapi borszentelés Nyugatmagyarországon ..	69
<i>K. Posonyi Erzsébet</i> : A „lisztlopó“-anekdota és a passió-játékok	74
<i>Dömötör Sándor</i> : Cigányadomáink	82
<i>Gönczi Ferenc</i> : A pünkösdi köszöntések Somogy megyében	107
Népi szövegek : 113—119. — Irodalom : 120—122. — Társasági ügyek : 123—131. — Német kivonatok	132

ÉRTESITŐ 2. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Túri Mészáros István</i> : Adatok az alföldi gazdálkodáshoz	33—45
<i>Bátky Zsigmond</i> : Akna és ablak (folytatás)	45—48
<i>Bátky Zsigmond</i> : Honnan került a „kályhás szoba“ Boszniába?	49—51
Kisebb közlemények : <i>B.</i> : A „karospad“-hoz	51
<i>Morvay Gyula</i> : Nyomatás Tardoskedden	51—53
<i>Ecsedi István</i> : Éjjeli legeltetés és pásztortűz a Hortobágyon	53—54
Régi följegyzésekből : 55—57 (folytatjuk). — Irodalmi szemle : 57—61. — Beérkezett könyvek : 61—63. — Múzeumi hírek	63
Anzeiger (Deutscher Auszug)	64

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1929 Nr. 2.

	Seite
<i>Alexander Solymossy</i> : Nach vierzig Jahren	65
<i>Elinar Schwartz</i> : Die Weinweihe am St. Johannistage in Westungarn	69
<i>Elisabeth K. Posonyi</i> : Der „Mehldieb“-Schwank u. die ungar. Passionsspiele	74
<i>Alexander Dömötör</i> : Die ungarischen Zigeuner-Schwänke	82
<i>Franz Gönczi</i> : Pfingstumzüge im Somogyer Komitat	107
Volksdichtung : 113—119. — Literatur : 120—122. — Berichte aus dem Leben der Gesellschaft : 123—131. — Deutsche Auszüge	132

INHALT DES ÉRTESITŐ (ANZEIGER). JAHRG. XIX. Nr. 2.

	Seite
<i>Túri Mészáros</i> : Beiträge zur Feldwirtschaft der Tiefebene	33—45
<i>Bátky Zs.</i> : Schacht und Fenster (Fortsetzung)	45—48
<i>Bátky Zs.</i> : Woher kam die Ofenstube nach Bosnien?	49—51
<i>B.</i> : Zur „Lehnstuhl“ 51. — <i>Morvay Gy.</i> : Das Treten in Tardoskedd 51—53. — <i>Ecsedi I.</i> : Nächtliche Weide und Hirtenfeuer im Hortobágy	53—54
Aus alten Aufzeichnungen : 55—57 (Forts. folgt.). — Literarische Be- sprechungen : 57—63. — Musealnachrichten 63. — Anzeiger (Deutscher Auszug)	64

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1929

NEGYVEN ÉV UTÁN.

— Elnöki megnyitóbeszéd.* —

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Mai összejövetelünk emlékezetes dátum a Magyar Néprajzi Társaság történetében. A mai nappal zárjuk le Társaságunk első 40 éves működésének ciklusát. Az ilyen nagy mérföldkőnél megpihen a vándor; számot vet eddig megtett útjával és tervezgeti jövő haladásának eshetőségeit.

A Magyar Néprajzi Társaság 40 év előtt egy új tudásának rendszeres és intézményes kultiválását hozta be a magyar szellemi életbe. Voltak ugyan azelőtt is az ismeretkörnek jeles bűvárai, kiknek eredményes működésére méltó kegyelettel kell visszagondolnunk; ámde nagyrészt magukra hagyatva dolgoztak s tárgyukat az akkori hivatalos tudományok inkább kuriózumnak tekintették. S ezzel a szinte mindenfelől megnyilatkozó közönnyel később a Társaságnak még sok ideig kelle küzdenie. Vajjon ennek a külső részvétlenségnek tulajdonítsuk-e, hogy az alapítás első fellobbanó lelkesedése szalmalángnak bizonyult? Bizonyára nagy része volt benne. — Akik azonban tovább is kitartottak mellette, a maguk lelkesedésétől fűtve, külső visszhang nélkül, igaz ügyük meggyőződéssel művelték tovább az elismeréssel nem kecsegtető munkaterületet.

Nem panaszoljuk fel a megértés hiányát; ez *minden* új tudománynak kezdő korszakában a rendes sorsa. A tekintélyt, az elismerést mindenkor az idő hozza magával, feltéve, hogy *ez* alatt önzetlen munka, a szaktudomány meleg ápolása, kitartás és tárgyilagos elmélyedés jelei nyilvánulnak a híven maradt tábor működésében. Ebben pedig, nyugodtan és büszkén vallhatjuk, nem volt hiány. Folyóiratunk 40 nagy kötetéről annak alapos ismerője tudja csak, mennyi szellemi kincs van bennök felhalmozva. Viszont az is kétségtelen, hogy a Társaságnak bizonyos gyermekbetegségekben át kellett esnie, mint a magárahagyott árvának rendszeren. Mindennél nagyobb baj volt a távolról szemlélő közvélemény egy balítélete a belső egyesületi élet nyugtalanságának láttára. Nem a viszonyokat tette érte felelőssé, nem az egyes művelőknek esetleges emberi gyengéit okolta miatta, hanem magát a tudását, a néppel foglalkozó egész ismeretkört tartotta tudományos művelésre alkalmat-

* A Magyar Néprajzi Társaság 1929 május 22-én tartott közgyűlésén elhangzott megnyitó.

lannak. Ez a téves, lekicsinylő felfogás sokáig, kiirthatatlanul benngyökerezett a köztudatban — s itt most azt várhatná valaki, hogy mondatomat azzal fejezzem be: — és tart mostanáig! — Nem, igen tisztelt Közgyűlés, örömmel jelenthetem, hogy a megítélés tárgykörünk fontossága tekintetében az újabb évek alatt lényegesen megváltozott. Bizonyára vannak ennek külső okai is. Nem hűnyhatunk szemet ama nyilvánvaló jelenség előtt, hogy a világháború óta, pld. szépirodalmi téren feltűnő sokat foglalkoznak íróink a népi réteg életével és lelkivilágával; a napilapok tárca-novellái, önálló regények különös előszeretettel merítik innen témáikat. Míg az előző évtizedek irodalmi divatja, — emlékezhetünk rá — inkább a főrangú világot szerette szerepeltetni, most mintha a másik szélsőség kerekedett volna felül. Mi hozta mindezt magával? Nehéz lenne reá felelni. Talán valami nosztalgias vágyakozás e válságos időkben, a mai nagy lelki depressziók alatt egy egyszerűbb, háborítatlanabb, egészségesebb lelkű világ után, — talán visszasóvárgása a multak emlékeinek, amelyek még legépebben ott kint a természet ölén maradtak meg — bármi hozta is létre, a tény le nem tagadható s ebben osztozik velünk a sok tekintetben hasonló sorsú külföld is. Egy világjelenséggel állunk szemben; hiszen nemrég kapott Nobel-díjat egy lengyel regény, amely „Parasztok” címen a föld népének homéri világát eposzi fenséggel örökítette meg. Ime, a köztudat ízlésváltozása valóban intenzív érdeklődéssel fordul ma már a mi tárgyunk, az egykori mostoha-gyermek, felé.

Amde az elismertetés hivatalos formáját nem ez adja meg. Nemcsak a tárgy maga lett népszerű és érdeklődéssel kísért, hanem maga az a tudomány is, amely vele hivatásszerűen foglalkozik. S ez már nekünk szól; ezt az örvendetes fordulatot innen e helyről szóvá tenni el nem mulaszthatom. Örvendetes új eseményként jelenthetem, hogy a legmagasabb hazai tudományos fórum: a Magyar Tudományos Akadémia legújabban elhatározta, hogy kebelében a többi már régebben működő bizottságának mintájára és kiegészítéséül, a *néprajznak*, — hogy e közkeletű szóval éljek a helyes: *néptudomány* helyett — külön működőbizottságot szervez, amelynek hivatása lesz az ezirányú kutatások elősegítése, a népre vonatkozó ismeretanyag gyűjtésének előmozdítása, a szakkörbe vágó mindennemű kiadványok közzététele; mindannak hathatós támogatása tehát, ami a néptudomány kifejlődésének szárnyat adhat. Tudás-águnk történetében oly messze kiható fontosságú esemény ez, amelyhez fogható 40 év óta nem történt s amely hivatva lesz annak jövőendő boldogulását most már biztosítani s egyszersmind el is ismertetni. Hivatalosan az önálló tudományok közé ez a lépése a Tudományos Akadémiának iktatja végre a mi szakkörünket is. Hogy e jelentős melléknál állás ki fog hatni a közéletre, az most már jogos reménységgel töltheti el a Társaságot. Nagy lépés történt ezzel végső nemzeti célunk felé is: *a művelt magyarság és a föld népének közelebbvitelére egymáshoz*. A két eddig áldatlanul szétválasztott s külön elszigetelten élő nagy nemzeti rétegnek egy kompakt egészszé kovácsolására. Hiszen a mi tudo-

mányunk e tekintetben a legnemzetibb hivatottságú, a társadalom minden osztályát egyaránt közelről érdeklő tudományok egyike.

S mintha ez a mi most meginduló második korszakunk csakugyan a szerencsés auspiciumok jegyében kezdené meg új életét, kötelességnek érzem itt egy másik jelentős eseményre ráutalnom. Társaságunk védnöke: gr. Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter urunk bölcs elhatározásából szervezve van a néptudomány egyetemi tanszéke és úgy hírlik, hogy egy második néprajzi katedra felállítása iránt is komoly mozgalom indult meg. Védnökünk ő excellentiájának nem lehetünk eléggé hálásak számos kultúralkotásai közt e nagy horderejű intézkedéseért. — Ime a második hivatott oldalról annak dokumentálása, hogy szakunk egyenlő rangú tudomány a többi rég elismerttel. A katedra azonban nemcsak ezt jelenti; fontos tisztet van hivatva egyébként is betölteni. Reá hárul az eddig oly sajnosan nélkülözött *utódnevelés* kötelessége. Amit a magántanárok eddig el tudtak érni, annyi volt, hogy a felnövekvő ifjúságban érdeklődést keltettek a tárgy iránt, de odakötni, szakerőket nyerni bennük szeminárium és egyéni vezetés híjával nem állhatott módjukban. Hogy miként alakul majd a helyzet, egyelőre még nem tudható. A professzor, vagy professzorok egyéni felfogásától függ az alkalmazandó rendszer megválasztása. A feladat kényes, mert az ifjaknak ez a tárgy alig biztosít megélhetést, kenyeret s ma ez az egyedül irányító cél. Az egy helybeli múzeum s esetleg a vidékiek alig néhánynak jelentenek pályát, már pedig a tárgy univerzális természeténél fogva többet, lehetőleg széles kört kell studiumunk számára megnyerni. — Rá kell mutatnunk itt arra a körülményre, hogy a külföld néhány vezető államában a néptudomány kötelező tárgyként van bevezetve a középiskolai oktatásba: ebben először Anglia ment elől jó példával, majd követték a skandináv államok, Finnország, legutóbb Poroszország.* Valóban ez a lépés van hátra nálunk, hogy ifjainknak a tárgyunkkal való foglalkozás révén megélhetést, kenyeret is tudjunk biztosítani. Ha pedig ez megvan — és minden energiánkat latba kell vetnünk, hogy kivívjuk, — úgy nyert ügyünk van az *utódnevelés* dolgában is. Attól nem kell tartanunk, hogy nem akadnak reá vállalkozók; magunkról tudjuk, mily vonzó varázserő rejlik studiumunkban; ha anyagi eredmény is kecsegtet vele, a teljes siker el nem maradhat. — Az egyetemi katedrán kell azután arról gondoskodni, hogy az így megnyert ifjak egész, kikerekített ismeretkört kapjanak. Nem elég tehát kiszakított részletkérdésekkel megismertetni őket, a studium nagy jelentőségét és nemzeti fontosságát csak teljes áttekintés adhatja meg; otthonossá benne majdan csak az az ifjú válik, aki a tárgy minden relációját áttekinteni képes. Ezért meg kell nyitni az ifjak előtt a néptudomány egész területét: etnológiát, folklort, tárgyi néprajzot egyaránt, hogy ha nagy vonásokban is, átölelve studiumkörüket, annál nagyobb kedvet merítsenek belőle az elmélyedéshez; itt azután módot kell nekik adni arra, hogy bő választ-

* L. V. Geramb Viktor referátumát a Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1928. évf. 163. o.

tásuk legyen témákban, a speciális kérdések és problémák tömegében.

De térjünk vissza Társaságunk életbevágó kérdéseire.

Méltóztassanak megbocsátani, ha itt most egy példával állok elő. A tudományos társaságok belső életét figyelve, már régebben eszembe ötlött egy egyszerű szépirodalmi terméknek esetünkre fölötte emlékeztető és tanulságos volta. A példa igen távolinak látszik, de csak első pillanatra az. Van az amerikai Bret Hartenak, ennek a félszázad előtt élt kitűnő novellistának egy elbeszélése, amely a kaliforniai aranyásók életéből meríti tárgyát. A történet novellisztikus része nem érdekel, de háttérül feltünteti benne, hogyan telepszik meg egymás szomszédságában két aranyásó csoport és hogyan rendezkedik be munkájához. Mindketten nagy kiterjedésű darabot béreltek s azon más-máskép helyezkednek el. Az egyik csoport szétszóródik a nagy területen, mindenki maga választ helyet s egyedül kezdi mohón a talajt kincsek után felkutatni. Az eredmény, mint minden versengő vállalkozásban, igen különböző. Van, aki dús aranyerre talál, másnak a gyér zsákmány alig éri meg a fáradságot, ismét más, — akár hozzá nem értésből, akár véletlen rossz választásból mitsem tud elérni. Ebből irigykedés támad, a telep emberei egymás munkáját a távolból alig ismerik, épp azért gyanúval, rossz szemmel nézik. Az állapot titkolt, majd nyílt ellenségeskedéssé fajul; békétlen elemek végre addig szítják a visszavonást, hogy a telep felbomlik, együtt-tartása lehetetlenné válik. A másik csoport együtt tart, közösen munkálnak meg egy-egy kiszemelt területet; mikor kibányászták, tovább mennek, sorra veszik bérelt darabjuk foltjait s a zsákmányon becsülettel megosztozva, mindegyik jómódba kerül. — Valahogy így kellene a néptudomány óriási ismeretkörét is megmunkálni. Egy-egy irány, eszmeáramlat, sikerrel kecsegtető pont csábítsa oda a szakerőket, vállalva bányásszák ki az új terület kincseit s az egyre felbukkanó újabb problémák vétessenek sorra. Mindenesetre szisztematikus munkamegosztásra van szükség. A végzett munka alaposabb lesz, nem szétforgácsolt s csak tél-túl felületesen megbolygatott; eredménye pedig minden résztvevőt ki fog elégíteni. — Lehet, hogy egy társaság kebelében ez kevésbé kivihető, de a professzor a bevezetendő ifjakkal, nézetem szerint, ezt a módszert alkalmazhatja leg-eredményesebben.

Azt hiszem, a hazai néptudomány voltaképp most fog belépni az élet kapuján, amely előtt 40 évig várakozott. Hogy ez a szebb, eredményesebb jövő bekövetkezzék, ezzel a meleg óhajtalással Magyar Néprajzi Társaság XLI. évi rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

Solymossy Sándor.

A SZENTJÁNOSNAPI BORSZENTELÉS NYUGAT- MAGYARORSZÁGON.

Nyugat-Magyarországon, a csonka ország nyugati végein és a mai Burgenland területén, Szent János evangélista napján (dec. 27) a pap bort szentel a hívek számára. Ilyenkor a szőlőtulajdonosok, de mások is, bort ($\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ lit.) visznek a templomba, hogy azt megáldassák. Épp ezért sokan látogatják az Isten házát s ezek a szentmise végével imádkozva figyelik a nép felé forduló papot, aki felolvassván a kánai mennyegzőről szóló evangéliumot, ily szavakat mond a szentelendő bor felett:

Per istos sermones sancti Evangelii, benedictat Dominus noster Jesus Christus hanc creaturam vini.

Ez áldás után a 22. zsoltárt imádkozza, amely „*gratiarum actio de beneficiis Dei et Sacramentis Ecclesiae*“, tehát hálaadás Isten sok jótéteményeért, amellyel az emberiség megszentelésére siet. Amikor ennek végére ért, a szentelményeknél szokásos versiculusok és responsoriumok után elmondja az első oratiót:

Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, cujus verbo coeli firmati sunt, cui omnis creatura deservit, et omnis potestas subjecta est, et quem metuit et expavescit: nos te ad auxilium nostrum invocamus, cujus auditu nomine serpens conquiescit, draco fugit, vipera silet, scorpio extinguitur, regulus vincitur, et omnia venenata, et noxia animalia terrentur; exingue omnes diabolicas fraudes, et omnes humano generi adversantes nequities; et hunc potum, per intercessionem Beatissimae Virginis Mariae, et beati Joannis Apostoli et Evangelistae, et omnium sanctorum tuorum, tua virtute benedice; et omnes ex eo gustantes, ab omni malo custodias, et ad regnum gloriae tuae perducas. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Azután rögtön így folytatja:

Domine Jesu Christe, qui ex quinque panibus et duobus piscibus, quinque millia hominum satiasti; et in Cana Galilaeae vinum ex aqua fecisti; qui es vitis vera, multiplica super nos misericordiam tuam, et pietatis tuae clementiam nobis ostende, quemadmodum fecisti cum patribus nostris in misericordia tua sperantibus: et benedice, ac sanctificare digneris hanc creaturam vini, quam ad sustentationem fidelium tuorum tribuisti: ut quicumque hac usus fuerit, vel ex ea potaverit, divinae benedictiones tuae opulentia repleatur: Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum. Amen.

Az Isten bőséges áldását kérvén a megszentelt bor élvezőire, imígyen folytatja a szentelést:

Deus, cujus potestate beatus Joannes Evangelista potum venenosum illaesus superavit; benedice, et sanctificare digneris hanc creaturam vini; ut omnibus ex eo gustantibus, expulso omni gustu nocivo, infuso tuae benedictionis mysterio, sit in terris corporis et animae sanitas, et in coelis perpetua consolatio. Per Dominum etc. Amen.

S ehhez kapcsolja még az ötödik áldást:

*Benedictio Dei omnipotentis, Patris ꝛ, et Filii, et Spiritus Sancti, descendat super hanc creaturam vini, et maneat semper. Amen.*¹

Most meghinti szentelt vízzel a templomba hozott bort és hazabocsátja a híveket, akiket az otthonmaradottak imádkozva várnak. Hazaérkezvén a szentelt borral, a családfőnek adják s ez vagy mindjárt a boros üvegből, vagy pohárból vesz egy kortyot s azzal a kívánsággal, hogy az Isten óvja meg minden bajtól őt és a hozzátartozókat, mindenkinek nyujt az italból.

A legtöbb helyen ezzel be is fejezték a borszenteléssel járó szokást, de néhány községben még más tradíciók is élnek. Így különösen Szentgotthárd vidékén, Nagyfalván és környékén a szőlősgazdák, s akiknek saját boruk van, a megmaradt bor egy részét a borral telt hordókba öntik azzal az imádsággal és kéréssel, hogy a jövő évben az Isten szerencsés és jó bortermést adjon.

A Pinkavölgyében (Vörösvárt) a megmaradt szentelt bort egy kis üvegbe teszik és azt a szekrény vagy sublót tetején őrzik betegségek, különösen ájulás és fejfájás ellen. Ilyen esetben az Isten segítségül hívása közben fejüket dörzsölik a szentelt borral.

Az Órségben, különösen Komjátón, a borgazdák (a Bergrechtgrund tulajdonosai) mind elmennek templomba e napon. Otthon, amikor körüladják a megszentelt italt, a családtag ivás előtt ezt mondja: „*Heiliger Johannisseggen, bleiben alle Teufel hinterwegen*“. A megmaradt bort azután részint a hordókba öntik, mint Nagyfalván, részint pedig betegségek (szagatás, ájulás, fejfájás, rheuma) gyógyítására használják fel.

Nyugat-Magyarország északi részén (Kőszeg, Sopron, Pörgölény, Feketeváros) mindinkább kiveszöben vannak a borszenteléssel kapcsolatos népies szokások, de Moson megyében (Lajtakátán) még fennmaradtak olyannyira, hogy itt nemcsak a családtagok, hanem az állatok is kapnak a szentelt borból, sőt a kútba is öntenek belőle, hogy az Isten abban pusztítsa el mindent, ami víz útján betegséget hozhatna, főleg semmisítse meg benne a pestises betegség csiráit.

Hogy a Nyugat-Magyarországon élő szentjánosnapi áldást és a vele járó néphitét megérthessük, kísérjük figyelemmel szentelményünk történeti kifejlését.

Az ősgermánság áldozatai lakomával végződtek. Az áldozatot bemutató pap az áldozatul bemutatott állatok húsát nagy üstökben megfőzette s azután a főtt húst a résztvevőknek kiosztotta. Mielőtt azonban ezt megtette volna, megáldotta az ételeket. A megáldott ételek elfogyasztását ivás követte, de ezt is az italok megáldása s egy-két ünnepélyes felkösöntő elmondása előzte meg. „*Darauf hub das Minnetrinken an, man trank Odins Becher um Sieg und Macht, Freys and Njords Becher um gutes Jahr und Frieden. So geht das Opfer in ein heiteres Gelage über*“.² Ez a *Minnetrunk*, melyet így szeretnek magyarázni: „Man gedachte des Gottes bei dem Opfer und trank ihm die Minne“.³ A *minne* szó értelme szerint tisztára az *istenek tiszteletére, emlékezetére* való ivást jelentette, vagyis ez áldomás, *Gedächtnistrunk, Erinnerungstrunk* volt, amelynek a Franztól hangoztatott *Minne*hez még semmi köze sincsen.⁴

A germánok pogánysága idején az áldozatok utáni ivás, mely legtöbbször dőzsölésbe ment át, annyira belevette magát a nép szokásai közé, hogy a kereszténység terjedése idején is a térítők nem tudnak eleget

¹ V. ö. *Rituale Strigoniense. Ratisbonae etc.*, Puster, 1909. 362. ll.

² Golther, W., *Handbuch der germanischen Mythologie*, Leipzig, 1895. 586. l.

³ Franz, Adolph, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, Freiburg i. Br., 1909. I., 286. l.

⁴ Kluge, Fr., *Etymologisches Wörterbuch*, Strassburg, 1915⁸, 310 l.

panaszkodni e pogány tivornyák miatt, melyek akárhányszor megakadályozzák őket szent kötelességük teljesítésében. Ezért nagy körültekintéssel keresik a megfelelő eszközöket a pogány kicsapongások letörésére s a végén is ahhoz az eljárási módhoz fordulnak, amelyet máskor is sikerrel alkalmazni szoktak: megkeresztelik a pogány szokást, azaz arra ösztönzik az új hívőket, hogy ne Odin és Frey, hanem *in nomine sanctorum*, azaz a szentek emlékezetére igyanak, hogy a hitetlenség bűnébe ne essenek.⁵ A buzdításnak meg is van a maga hatása. A pergamentek hamarosan tudnak arról, hogy a germánság között a *Michaels*-, *Martins*-, *Gertruden*-, *Ulrichs*-, *Stephans*-, *Bernhardsminne* divik, de mégis főként a *Johannisminne*, tehát a Szent János tiszteletére való emlékvívás, mert ennek a szentnek az ünnepe a germán *Raumnächte* idejére, tehát abba az ünnepkörbe esett, amelyben a germánok leginkább szoktak italáldozattal isteneiknek hódolni.⁶

De a siker nem volt teljes. Sőt, a helyzet talán még rosszabbra is fordult, mert most már *in nomine sanctorum et angelorum* itták le magukat, és pedig nemcsak a nép, hanem még a klerus is.⁷

Az egyház tehát új módszerhez nyúl s a XIII. században Németországban belevonja a bor megáldását liturgiájába⁸ s felhívja a figyelmet az eucharistiával kapcsolatban a bor nagy jelentőségére, amely azután a megáldás által még különösen is Isten különös oltalmába jut. A borszentelésnek ily jelentőséget adván, megérteti a néppel, hogy mennyre nem illik visszaélni a borral, főként pedig a szentelt borral s mily óriási lelki kárral jár az, ha valaki ezzel magát leissza.

Az egyház ez eljárása nem tévesztett célt és amikor szerencsés tapintattal éppen a télvíz idején szokásban lévő *Johannisminne*t köti le a szentjánosnap i bormegáldásban, akkor éppenséggel véget vetett az e napon különösen megszokott kicsapongásoknak.

A módot a tivornyák letörésére megtalálták s most már formula után kellett nézni, amellyel az áldást végrehajtsák. Erre is megvolt az egyháznak az irányelve: alkalmas történelmi részhez kéri imádságot kell fűzni. A történelmet a mi esetünkben maga Szent János napja diktálta, a kérést pedig a néphit inspirálta. Az elsőre kitűnő kiindulási pont volt Thomasius szerint Máté evangéliumának 20, 22 és 20, 23 *Potestis calicem bibere...*, amelynek alapján Szent Jánost kehellyel ábrázolták és azután az ú. n. *Abdias-legenda*, amely szerint Szent János evangélista Aristodemus pogány papot, aki a kereszténységnek ádáz ellensége volt, meg akarta... téríteni. Ez hajlandónak is nyilatkozott erre, ha Szent János kiissza annak a kehelynek tartalmát, amelyet ő nyújt neki s ha ettől az italtól meg nem hal. Szent János hajlandó volt rá. Aristodemus erre azt mondta neki, hogy ő mérget önt a kehelybe s hogy lássa ennek pusztító hatását, azt előbb két gonosztevővel fogja megitatni. Így tett, mire ezek rögtön földre hullottak s meghaltak. Szent János nem ijedt meg ettől, hanem vette a kelyhet, megáldotta a kereszt jelével, imát mondott s fenékgig kiitta a kehely tartalmát. Ezután Aristodemusért s a pogányokért imádkozott. Mikor a nép ezt látta és meggyőződött arról, hogy semmi baja sincs az apostolnak, magasztalta azt az Istent, kit az apostol magáénak vall. Aristodemus azonban — jóllehet a feltételt ő szabta meg — nem állt szavának. Ekkor Szent János odaadta neki köpenyét azzal a kéréssel,

⁵ V. ö. Golther, i. m. 593 ll.

⁶ Golther Grimm Mythológiája nyomán (53. ll.) azt írja (i. m. 568. l.): „Die heidnische Sitte des Minnetrinkens lebt in der christlichen Gertruden- und Johannisminne fort.“

⁷ Franz, i. m., 286. ll.

⁸ V. ö. Mihályfi Ákos: A nyilvános istentisztelet, Budapest, 1918, 127. l.

hogy terítse a gonosztevőkre s mondja ezeket: *A mi Urunk Jézus Krisztus apostola küldött engem, hogy az ő nevében felkeljétek és hogy mindnyájan megtudjátok, hogy az élet is, a halál is a mi Urunk Jézus Krisztus parancsának engedelmeskedik.* Aristodemus ezt megtette s a gonosztevők életre keltek.

Ekkor már a pogány főpap is hitt s vele együtt sok nép megkeresztelkedett.⁹

E legenda hozzájárult ahhoz, hogy Szent Jánost a művészet nem pusztán kehellyel, hanem oly kehellyel ábrázolta, amelyből kígyó dugja ki fejét annak jeléül, hogy a kehelyben mérges és halált okozó ital van.

Ezzel megvolt a történelmi részhez szükséges anyag, amely egyszerűs mind a második rész, a kérelem jellegét is megadta, azt t. i., hogy arra kérjük az Istent, hogy óvja meg a híveket minden gonosztól, de főleg minden gonoszság kútforrásától, az ördög cselvetéseitől. Ezért beszél az első oratio a kígyóról, sárkányról, viperáról, skorpióról és a mérges békáról, s ezért kéri ezek felsorolása után a Boldogságos Szűz, Szent János evangelista s az összes szentek közbenjárása útján Istent, hogy *ab omni malo custodias*, minden rossztól őrizzen meg minket.

Második oratióknak a XII. században szerkesztett *Benedictio novi vini* vették egy-két jelentéktelen szövegkiigazítással (... *super servos tuos* helyett *super nos; sanctificare dignere...* helyett ... *sanctificare digneris...*; *quam ad sustentationem fidelium tuorum tribuisti...* helyett *quam ad substantiam servorum tuorum tribuisti; ut ubicunque ex hac creatura fustum, fuerit vel a quolibet potatum, diuine benedictionis opulentia repleatur et accipientibus ex ea cum gratiarum actione sanctificetur in visceribus eorum, saluator* helyett röviden *ut quicumque hac usus fuerit, vel ex ea potaverit, divinae benedictionis tual opulentia repleatur*),¹⁰ harmadiknak pedig a XV. és XVI. században keletkezett formulákból állították össze egyet, amelyben az Abdias-legendából merített elbeszélő részt követő imában főleg arra kérjük az Istent, hogy mindazoknak, akik a szentelt borból isznak, *testi* és *lelki* egészséget adjon. Az ima e része valószínűleg abból a felfogásból származott, hogy a bornak az egész középkoron keresztül orvosság jellegét tulajdonítottak,¹¹ aminek bizonyítására szolgál a *Rituale Romanum*ban s az ebből a *R. Strigoniense*be is felvett *Benedictio vini pro infirmis*.¹²

Mikor az egyház a benedictio formulájának bemutatása után Németországban hivatalosan megengedte a szentjánosnapi áldást, a XIII. század évtizedei folynak. Ekkor a *minne* szó már jelentésváltozáson ment keresztül s most már nem *emléket*, hanem *szeretetet*, *amort* jelent. Innen magyarozzuk, hogy a Szent János napján megáldott bort a pap *Bibe amorem s. Johannis in nomine etc.*, „*Ídd Szent János szeretetét*“ szavak kíséretében nyújtja a híveknek, megfélekezvén már a *Minnetrunk*, s így a *Johannesminne* eredeti jelentéséről.¹³

*

Németországban, Ausztriában és nálunk is, főleg a németlakta vidéken, majd pedig a közös egyházmegyei *Rituale* miatt a magyarok közt is

⁹ V. ö. Fabricius, J. A. Codex Pseudepigraphus Veteris Testamenti. Hamburgi, 1723., 1752. I—II. köt. 575 II.

¹⁰ V. ö. Franz, i. m., I, 284 II. és Rituale Strig., 365.

¹¹ Franz, i. m., 279. II.

¹² Rituale Romanum, Ratisbonae et Romae, 1913. 137. I. Rit. Strig., 43. I.

¹³ E magyarozathban téved Franz (i. m., I, 286. I.) és Artner Edgár, Az egyházi évről ünnepeinek és szertartásainak kimerítő leírása és magyarozata, Budapest, 1923. 59. I.

szokássá vált a szentjánosnapi borszentelés, melyet úgy magyarázott az egyház, ahogyan azt szülőföldjén, Németországban tette, vagyis ha buzgó imával veszi magához a hívő a szentelt bort, akkor ez megóvja testi és lelki bajoktól, kárt okozó állatoktól s az utazás alkalmával fenyegető veszedelmektől, de főleg az ördög kísértéseitől. E magyarázatból kifolyólag ördögi cselvetések ellen vették magukhoz, de főleg pedig betegeknek és útrakészülőknek nyújtották, sőt nem ritkán a harcba induló katonáknak is. Így lett a szentjánosnapi áldás óvszer ördögi kísértések és betegségek ellen s egyszersmind szent búcsúital utazások előtt.

A nyugatmagyarországi nép mindezeket a gondolatokat megőrizte mai napig. Mutatja ezt a komjátiak mondása *Heiliger Johannissegen, alle Teufel hinterwegen*, azután a gyakorlat, hogy azért isznak a szentelt borból és azért dörzsölik be magukat bizonyos bajok esetén vele, hogy ezáltal a betegségeket távoltartsák maguktól. Megvan aztán a búcsúital jellegének az emléke is még a *Johannissegen* ivásában — ez ugyan már nem szentelt bor —, melyet mint *Stehweint* ünnepélyesebb vagy társas összejövetelek alkalmával hazaindulás előtt szoktak még elfogyasztani.

Túlmennek nyugaton a szentjánosnapi áldás értékelésében, mikor a szenteltet hordókba öntik s ettől jó bortermést várnak. Ez a szokás valószínűleg arra a néphitre megy vissza, hogy a mértéken felüli eszem-iszom — tárgyak megetetésére és megítatására gondolunk! — bőséget és gazdagságot jelent.¹⁴ Az egyház értelmezését ott is félremagyarázza népünk, amikor kizárólagos és túlságos gyógyító erőt tulajdonít pusztán a szentelt bornak és különösen akkor nem éri fel az egyház szándékát, mikor az állatokat is megítatja vele s azt hiszi, hogy ezzel megmenti minden veszedelemtől. É gondolkodást a szószéken elhanyagolt liturgikus beszédek idézték elő, amelyek nélkül a nép könnyen hajlik túlkapásokra. Amikor pedig Lajtakátán a kútba öntik a szentjánosnapi áldást, e szokásban talán azt az ősi néphitét kell látnunk, amely szerint karácsony napján az *étel- és italmaradékokkal*, minthogy varázshatásuk van, állatokat, gyümölcsfákat, a földet, a levegőt és a vizet (a kutat) is meg kell etetni-ítatni, hogy a jövő esztendőben bő és gazdag termés jusson a házhoz.¹⁵ De lehet az is az értelmezése, amit a kátaiak gondolnak, hogy ahogyan az embert megóvja a szentjánosnapi áldás a bajtól, úgy a kútvizet is megóvja oly betegségek csiráitól, amelyek a kútvíz útján pusztítást szoktak előidézni az emberek között.

A szentjánosnapi áldás *búcsúital* jellege nemcsak a nép, hanem az intelligencia körében is él s főleg a magyarlakta vidékeken tapasztalható minden vendégeskedés végén. Hogy hogyan jutott a szentjánosnapi áldás ily szerephez, azt fentebb említettük. Itt csak arra a körülményre hívjuk fel a figyelmet, hogy Németországban a protestáns vidékeken is *Freundschafts-* és *Abschiedstrunk* címen megmaradt a katolikus *Johannisminne*,¹⁶ de úgy, hogy ivásánál, akárcsak nálunk — a protestáns felfogásnak megfelelően — mellőzik a szentelt bort. Ezáltal a ma megszokott szentjános-áldás tisztára profán ivássá lett. Ha e magyar szokás eredetét keressük, arra gondoljunk, hogy ezt a szokást külföldön nevelkedett protestáns teológusaink importálták a protestantizált magyarlakta vidékre s hogy innen vette át a profán szentjánosáldást a magyar katolikusság is? E kérdést a szentjánosáldás szó történeti képe fogja szemléletessé tenni.

Schwartz Elemér.

¹⁴ Sartori, Paul, *Sitte und Brauch*, Leipzig, 1914, 3, 8. l.

¹⁵ Sartori, i. m. 3, 28. ll.

¹⁶ Franz, i. m., 333. l.

A „LISZTLOPÓ“ ANEKDOTA ÉS A PASSIÓJÁTÉKOK.

Széles körben ismeretes az a jóízű adoma, melyet Jókai „*Megállj varga*“ cím alatt valóban megtörtént esetként mond el („A magyar nép élce szép hegedűszóban“. Franklin kiad. 72–73. sz. 240 l.) „Mikor még a passziójátékok Urnapján szokásban voltak, a különböző céhek emberei fel szokták maguk között osztani a kegyes játék szerepeit. A megfeszített megváltó szerepe egy molnárra jutott. Midőn már ki volt kötözve a kereszthez, előjönnek a farizeusok és szidják, szidalmazzák, melyet a molnár mind csendes megadással tűr és hallgat; de amint egyszer egy varga azt mondja neki: — *te lisztlopó!* — felfortyan benne a méreg s visszakiált rá: — *Megállj varga! szálljak csak le a keresztről, fogadom, hogy beverem a fejedet.*“

Mivel ez adoma eléggé elterjedt és népünk eszejárásának kutatói ismételtlen idézik, sőt némelyek magyarnyelvű népi misztériumok bizonyítékaként emlegetik, nem lesz érdektelen egy pillantást vetni életrajzára, rávilágítani arra, vajjon valóban a magyar nép humorának dúsantermő talajából sarjadt-e s van-e jelentősége drámafejlődéstörténeti szempontból?

A magyar népszellem iránt az érdeklődés először a közmondások gyűjtésében nyilvánul meg. Ezt nálunk egy hatalmas külföldi áramlat ébreszti fel, mely *Erasmus „Adagiorum Chiliades“* ével kezdődik (Vclence, 1508.) s az első gyűjtők: *Baranyai Decsi János*,¹ *Kis-Viczay*² még teljesen az ő hatása alatt állnak, de alaposan kellett ismerniök saját népük gondolatvilágát is, hogy a klasszikus közmondásoknak többé-kevésbbé megfelelő hazai analógonjait megtalálhassák. E keresés alatt lassan elhagyogtják az antik munkát. *Kovács Pál* pl. 1794-ben megjelent gyűjteményében³ már kizáróan a mi nyelvünkön szól és ha *Szirmay „Hungaria in parabolis“*-ában (Buda, 1804.) vissza is tér a latinra, az akklimatizálásban viszont annyira halad, hogy egy-egy bölcs mondást, mint a mi népünk életében előfordult konkrét esetet tünteti fel. Talán ennek tulajdonítható, hogy a „*Veritas odium parit*“ — „*Mondj igazat, betörök a' fejed*“ közmondás lokalizálásaként, a lisztlopó molnár történetét találjuk meg nála. *Mezőkövesd* városába helyezve, ahol a molnár a flagellánsok processziója alkalmával Krisztus személyét véve magára, míg köpésekkel, sárral törtek reá, minden szidalmazást békességesen tűrt, de midőn valaki a körülállók közül őt „*furem farinae, Te lisztlopó!*“⁴nak nevezte, haragra gyúlva betörte fejét az igazmondónak. Innen van, hogy ha valaki az igazság miatt haragszik „*Molnárrá lettél! Kövesdi Krisztus vagy!*“ mondják a magyarok. (Id. m. 166—67. ll.)

Hasonló életigazság alátámasztásául mondja el *Dugonics* is az esetet⁴

¹ Decsi Csímor János: „*Libellus Adagiorum latino hungaricorum*“ (Bártfa, 1583).

² „*Selectiora Adagio latino hungarica*.“ (Bartphae 1713.)

³ „*Magyar példa- és közmondások gyűjteménye*.“ (Első kiad. Győr.)

⁴ „*Példa Beszédek és Jeles Mondások*.“ (Szeged, 1820.) II. Rész. 103. l.: „*Legnehezebb az igazat tűrni*. 1. A régi üdöben midőn Urunknak kénszenvedését

lokalizálás nélkül, a sértést egy bizonyos vargának adva a szájába, aminek vizont következményeképen akadt, aki idetartozónak vélte a „megráznak, mint Krisztus a vargát“ népies mondást is. Dugonicsnál még nem, de Ballagi „Magyar Példabeszédek“ gyűjteményében (Szarvas, 1850.) már előfordul (5163. sz. alatt) épp úgy, mint Erdélyinek a következő évben megjelenő „Magyar Közmondások könyvében.“ Dugonics a passziójátékok emlékéből hiszi kialakulónak azt a sokat emlegetett szólást is: „Kötve higj a komának“ (id. mű II. 134. l. jegy.). Éz benn van már Kis-Viczayban, aki Decsi Jánosnak majdnem szószerinti plagizátora s aki ezt az „Ama tanquam ofurus, oderis tanquam amatorus“ (id. mű 22. l.) és a „Fide, sed cui vide“ (u. ott 175. l.) latin mondások megfelelőjéül adja. Utóbbit ugyanúgy Szirmay is átveszi, de bővebb magyarázatot csak Dugonicsnál találunk hozzá.⁵

Tőle Erdélyi János kölcsönzi a nagypénteki elmélkedésektől meghatott komát, aki nagy hősiességében késznek nyilatkozik Krisztusért minden szenvedést megkötötetés nélkül elviselni, de hamarosan megugrik, amikor komája megkezdi rajta a szenvedés próbáit s aki ezentúl bizony már csak kötve hisz a komának.⁶

Figyelemreméltó Erdélyinek idefűzött feltevése: „Ezen adoma szerint nyomait lelnők a passiók utánzásának, ha nem az életben, de legalább a nép hitében Magyarországon is“ (u. ott 240. l.) Erre a megjegyzésre hivatkozik a „Molnárrá lettél kövesdi Krisztus vagy“féle mondásnál is (u. ott 247. l. 4686. sz.).

Erdélyi gyűjteményének bírálata megjelent az Új Magyar Múzeum könyvismertető rovatában (II. évf. I. k. 1851—52.) s a Gzjelű bíráló csupán azt kifogásolja, hogy a „megráznak, mint Jézus a vargát“ (id. mű 4006. sz. körm.) mondás magyarázatával adós maradt. A bíráló itt idézi a kövesdi Krisztusról szóló adomának egy változatát, melynek szövege főleg abban tér el a Szirmay—Erdélyi-féle variánstól, hogy ebben megint szerepel az igazmondó varga s neki kiáltja vissza dühében az érzékeny oldalán érintett molnár: „Most ugyan megráználak, ha nem volnék Jézus!“ Szerinte az eredeti alak: megráználak volna s alkalmazása olyankor volna helyénvaló midőn valami sérelemért bosszút akarunk állani, de nem tehetjük (id. évf. I. k. 175 l.).

Az Erdélyi által kényelmesre taposott úton halad *Sirisika Andor* „Magyar közmondások könyvében“ (Pécs, 1890.); egyebet sem tesz, mint ismétli a fenti adatokat. *Margalits Ede* viszont, aki „Magyar közmondások

komédia módra, uccákon járva, nagy Pénteken játszották egy molnárt, ki Krisztusnak szerepét viselte, a' városon kívül, felfeszítettek. Gonoszságokat hántak szemére: hogy ő csábító, a' Császár ellen kikelő, a' népnek fel zendítője. Ezeket a' molnár Urunk szerepében lévén, minden mozgolódás nélkül szenvedte. De egy találá mondani: hogy ő búza, liszt lopó tolvaj. Erre úgy fel pattant a' molnár, hogy a halgatást se tűrhétvén tovább, ezekre fakanna: no varga! ha majd a körösztül le szállok; meg nem köszönöd. Ime nem szenvedhette az igazat.“

⁵ „Két koma Nagy Pénteki Prédikáción lévén, közüllök egygyike úgy megilletődött, hogy a' falujok felé vissza menvén, a másiknak azt mondaná: hogy ő az Istennek fiáért kész volna mindeneget eltérni, és ha a koma nem hinné, tenne próbát rajta. A másik tréfára nem vévén a dolgot, csak azt mondá neki: hogy mivel Urunkat is megkötözték a Zsidók s úgy kénszerítették a nagy szenvedésre, ő is magát kötöztesse meg; mivel a következő csapásokat könnyebben elszenvedhetné. Erre a koma azt felelte: hogy ő minden megkötés nélkül el szenvedni nem csak a meg nyúzást, melyre ötöt venni akarja a koma; hanem életének el vesz téssét is. Erre leoldotta a koma amannak bocsorát, és életlen bicskájával egygyet hasított a talpán. Erre az hirtelen fel ugrott és el szaladt. Ekkor mondta a hasító koma: ezután neked kötve hiszek koma.“ (Id. mű, id. l.)

⁶ Id. m. 4564. szám, D. = Dugonics jelzéssel.

és közmondásszerű szólások“ (1896.) c. könyvében büszkén hivatkozik arra, hogy gyűjteményében közölte a régebbi gyűjtők összes anyagát, — példánkban bizony nem álla szavának. Elég furcsán a „Hisz“ címszó alatt találjuk meg nála a „Kötte higj a komának“ szólást, értelmezéséül pedig Decsi János egy ide nem tartozó adatát közli („Szerződésed legyen vele“ v. i. kötésed) (544. l.). A lisztlopó molnár azonban nem maradt meg mindvégig Mezőkövesd specialitásának; erre vall az *Ethnographiában* 1926-ban megjelent közlemény,⁷ mely elmondja, hogy szokásban volt régebben nagypénteken valamely önként ajánlközöt keresztre kötözni és az utcákon végighordani. Komáromban történt egy ily alkalommal, ahol a molnár eleinte épp oly türelmesen viselkedett, mint kövesdi társa, csak mikor a csizmadia elevenére talált tapintani, a „lisztlopó“ hallatára kiesett szerepéből s dühösen mordult a csizmadiaára: Megállj, erre-arra terringettel szálljak csak le a kereszttről, majd megtanítlak én, miként kiáltás máskor lisztlopót! Erdélyinek az a talán futólagos megjegyzése, hogy mondásunk nyomait őrizte volna meg a hazai népi passiójátékoknak, a misztérium irodalmunk problémáival foglalkozók közül többnek szolgált kiindulópontul. Ily nézetnek adott kifejezést *Ipolyi Arnold* „Mysteriumok maradványai hazánkban“ című tanulmányában,⁸ ahol kiindulva abból a bizonyított tényből, hogy Pozsony környékén még 1853-ban is dívtak népies formájú karácsonyi színjátékok német nyelven, felveti a kérdést: „Voltak-e nekünk is hasonló színműveink?“ — és igenlőleg felel rá. Említi, hogy már a XIII. majd a XIV. sz.-ban, amikor még a népi és iskolai színjátszás nem válhatott el oly élesen egymástól, mint később, zsinatok foglalnak állást ellenük, de a Biga Salutis és Zsámboki panaszai szerint még azután is kellett virágoznia a nép között. Ipolyi szerint őzri emléküket a népéletnek pár jellemző mondása, adomája, mint pl.: „Molnárrá lettél, pedig kövesdi Krisztus vagy“ — „Lisztlopó“ — „Kötte higj a komának“ (id. évf. 355. l.), majd kérdéssel végzi: „Nem maradt volna azonban ebből egyéb fenn népünk közt ezen homályos emléknél?“ Ezt főleg annak tulajdonítja, hogy a reminiscenciákat későn kezdték összeszedni s ezért ma, az utolsó órában legalább nagyobb eréllyel kellene folytatni.

Gyulai Pál e kérdésben német kutatások hatása alatt áll.⁹ Megállapítja, hogy a dráma fejlődésének különböző fokai Nyugaton: 1. a liturgiái misztérium; 2. a már világiasodni kezdő misztérium dráma, melyből idővel a tragédia fakadt s 3. a moralitás, melyből a komédia fejlődik. Első nálunk is feltétlenül megvolt, de a második fok kifejlődésének sem népünk szelleme, sem a keresztény vallással formai közösséget nem mutató ősválásunk, nem kedvezett. Míg Toldy F. feltétlenül hisz abban, hogy nép-misztériumaink voltak, csak reánk nem maradtak, Gyulai sem tartja lehetetlennek: emlékeink közt „a passio- és husvétii játékok teljesen hiányzanak, pedig, hogy mint a liturgia részei, ezek is előadtak egyházainkban s később a nép között is elterjedtek, alig szenved kétséget“ (id. mű 523. l.).

Abel Jenő nagysúlyú tanulmányában „A színügy Bártján a XV. és XVI. sz.-ban“ (Századok, 1884.) átvieszi Gyulai elméletét a fejlődésre vonatkozólag, csak annyiban módosítja, hogy ennek különböző stádiumai nem nálunk alakultak ki, hanem azokat a latin és német irodalomból

⁷ Egy bujdosó naplójából. Rédeyné Hoffmann Mária közlése. Ács Gedeon laskói ref. lelkésznek az emlékiratából. (Ethnogr. 1926, 21. l.)

⁸ Új Magy. Múzeum, I. köt., VIII—IX. füz. 1858. VIII. évf., 349. l.

⁹ Arany—Gyulai: Magy. Népkölt. Gyűjt. Új folyam, I. k. (1872.) „Karácsonyi mysteriumok és Vízkeresztii játékok.“ — (Ebben idézett ném. munkák: Guericke: „Lehrbuch der kristlichen kirchlichen Archäologie.“ Weinhold K.: „Weihnachts-spiele u. Lieder aus Süddeutschland.“ — Klein J. L.: „Geschichte des Dramas.“)

készen kaptuk. Ha volt is esetleg régi latin drámánk Mátyás alatt — ez nem mutat kapcsolatot a misztériummal s magyarnyelvű drámairodalmunk első hajtásai sem abból fakadtak. Egyáltalán kérdés, hogy volt-e latin, vagy latin-magyar, vagy latin-német nyelvű misztériumjáték nálunk. Gyulainak vélekedését sem támogatja pozitív adat. Sőt szertartáskönyvekben nem leljük nyomát azoknak a karácsonyi és vízkereszti ritusoknak sem, melyekből Nyugaton ez előadott játékok keltek, a ránk maradt misztériumok pedig idegen hatásokat mutatnak s régi voltak nem bizonyítható.

Kétségtelen, hogy Németországban a polgárság, főleg a céhek voltak elsősorban ápolói a vallásos eredetű, de már világiasabb szellemű színjátékoknak. Abel bártfai adata szerint nálunk is ez az osztály művelhette. Maga a céhrendszer, melynek kezdete a németeknél a XII. sz.-ig nyúlik vissza, már a XIII. sz. közepén kezdetleges formában hozzánk is eljutott száz papok közvetítésével s ennek legelső alakulatai a szepesi városok „fraternitás”-a s az erdélyi szászoké, majd 1308-ban a Lőcsén létesült „Bruderschaft des heiligen Leichnams Christi”; mindezek vallásos jellegűek voltak s csak később alakultak belőlük a tek. iparos céhek.¹⁰ De mivel felvidéki városaink polgársága jóformán kirekesztően idegenajkú volt, a céhek szelleme pedig mindvégig megmaradt németnek, ezeknek az előadásoknak a magyar dráma fejlődése szempontjából nem lehetett különösebb szerepük.

Szilády Áron misztériumaink, komédiáink és iskolai drámáink eredetével foglalkozva,¹¹ szintén csatlakozik Abel és Gyulai azon véleményéhez, hogy a magyar népszellemből hiányzik a különösebb színészi hajlam, ősvallásunk nem fejlesztette és nem kapcsolta később a kath. kultuszhoz. A liturgiai misztériumból ezért nem fejlődött nálunk misztériumdráma, s nem eredt innen újkori drámánk sem. Nálunk a különböző ünnepek alkalmával előadott játékok nem lehettek önálló magyar produktumok. Csak husvéti játékainknak maradt fenn egy liturgiai csirája a Pray kodexben (1228 körülről) található misci Toldalékban, de ez még szigorúan egyházi jellegű s a külföldiekkel azonos szövegű.

Újabb nyom csak 400 évvel később, Telegdi Miklós „Ordinarium”-ának a husvéti első napi körmenetre vonatkozó leírásában található, de ez is külföldi szövegből való. Szilády annak igazolására, hogy a vallásos játékokat ezután is művelték, csak két esetet tud felhozni: 1. „A passiojátékot illetőleg fennmaradt a *kövesdi molnárról* szóló közmondás”-t (id. mű 324. l.), 2. a Bornemissza Péter említette ocsmány tréfát a barátról, aki fogad, hogy a hívősergnek egyik felét megríkatja, a másikat ugyanakkor megnevezteti (IV. r. 852. lev.). Hozzáteszi még, hogy a templom mennyezetén elhelyezett kereszt, Krisztus szenvedésének, mennybemenetelének mutogatása stb. mind azt sejteti, hogy a XVI. sz.-ban nálunk is művelték a liturgiai misztériumot. A XVII. sz.-ból *Geleji Katona* egy ide nem tartozó adatán kívül (Váltság Titka III. 428.) *Pósházi Jánost* említi, aki felsorolván az okokat, melyek miatt eleink elszakadtak a római gyülekezettől, így szól: „ide való többi között a *Christus szenvedésének és halálának játékos comédiára való fordítása* („Igazság Istápjá” 561. l.).

Szilády azonban ismételten utal arra, hogy a passiojátékokat különösen a német polgárság ápolta (Pozsonyban, Bártfán); a magyar nép életmódja nem kedvez az alakoskodásnak.

¹⁰ A hazai céhek történetével bővebben Szádeczky L. akadémiai értekezése foglalkozik. 1890.

¹¹ Régi Magy. Költők Tára, V. k. (Sztáray Mihály munkái kiadásának jegyzetében.) 324. l.

Súlyos vádat emel misztériumgyűjtőink ellen Váli Béla „*A magyar színészet története*”-ben (1887.). Helyteleníti, hogy ezeket régi színjátékok maradványainak tekintik, holott nem régebbiek egy évszázadosaknál s a jelen századbéli népies drámai költészet rovatába volnának osztályozandók. Gyűjteményeink ily példányaiban semmi jele a régiségnek, a magyaroságnak, a magyar népelet egyetlen vonásának, ezek nem egyebek, mint tudákos elmék újabb keletű szüleményei, mikre a kántor és a pap a népet megtanították. Nem tagadja viszont, hogy lehettek egykor a mohácsi vész ideje táján dramatikus passiojátékaink. Valószínűleg megélevenítették templomainkban a megváltás történetét a karácsonyi és húsvéti ünnepek alkalmával s ez lehetett első misztériumaink tárgya. De ezeknek egyetlen emléke sem maradt fenn, mert az első, a húsvéti ünnepeket jelenetező színjátékot 1440-ben Pozsonyban már az *iskolában* adták el, tehát ehhez a misztérium már elvilágiasodott.

Bayer József szerint (*A nemzeti játékszín története*, 1887. I. h.) „Mivel adat van rá, hogy a kanaáni mennyegző népies feldolgozása ismert volt a nép körében,¹² feltehető, hogy Krisztus mennybemenetelével kapcsolatos eseményeket is megjelenítette a nép”, eredeti voltuk azonban kétséges. Végeredményben ő is oda konkludál, ahol Gyulai kezdte: a liturgiai misztériumból nálunk nem vált misztérium dráma (id. mű 19. l.).

Tíz esztendővel később „*A magyar drámairodalom története*”-ben Bayer széjjelválasztja a népi karácsonyi és háromkirály-játékokat a húsvéti passio-előadásoktól. Amazokat eredeti, az egyházból közvetlenül a nép közé leszüremlett alakoskodásoknak tartja, igen helyesen, míg utóbbiaknak a magyar népelem közt való meggyökeresedését nem tartja valószínűnek. Ami még fontosabb: a prédikátorok erre utaló célzásait idegenből átvett érveknek tekinti, amiket általános vádként hangoztatnak csupán.

Mindebből pedig az következik, hogy drámairodalmunk fejlődésének ez újabb kutatói már nem hivatkoznak a kövesdi Krisztus anekdotájára s hogy ez az óvatosság mily helyes kritikai megérzésre vall, alábbi adataink igazolni fogják.

Nyugaton általában és így a németeknél is a misztériumi és passio-játékok kultusza sokkal korábban és sokkal nagyobb mértékben fejlődött ki, mint pld. nálunk. A szerzetesek abban az időben a hívőknek nemcsak tanítói és erkölcsi vezetői, de egyúttal szórakoztatói is akartak lenni s e célból összegyűjtöttek ú. n. „Schwänke”-bohóságokat, melyeket azután többnyire valamely erkölcsi célzattal vagy esetleg mulattatásképen alkalmazni látnak. Mivel pedig a nép érdeklődés-körének nagy részét ekkor az egyházi személyek és aktusok képezték, természetes, hogy e bohóságok tárgya is gyakran ezek köré csoportosult. Ilyenek között találjuk meg már a XVI. sz. elején a mi anekdotánk őseit. Ugyanis *H. Bebel 1508*-ban napvilágot látott, de Wesselski szerint már 1505-ben elkészített anekdotagyűjteményének III. részében („*Libri facetiarum iucundissimi atque fabulae admodum ridendae*”) két olyan anekdotát közöl, melyek a mienkkel igen közeli rokonságot mutatnak. Az egyik szerint egy paraszt adja a húsvéti passio-játékban Krisztus szerepét. Mikor a zsidók gyalázzák s néhányuk elkezdti ütlegetni, a paraszt eldobja a keresztet s oda kiáltja: „Az ördög legyen így Úr Isten, én nem!” A másik szószerinti fordításban így hangzik: „Egyidőben egy pék volt a Krisztus ábrázolója s mikor a zsidók gyalázó szavakkal szidalmazták, türte nyugodtan; de amikor az egyik azt kiáltotta rá: *Lisztlopó!* — Felelé neki: Hallgass, vagy úgy leütlek evvel a kereszttel, hogy ott maradsz! — Mert az igazság

¹² Magy. Nyelvőr. 1874. IV. füz. 286. l.

nem tűr tréfát és aki az igazság tudatában van, nem szívesen enged avval tréfálni”.¹³ Ez utóbbi szöveg a molnár helyett szereplő péktől eltekintve, nyilvánvalóan párhuzamba hozható pl. Dugonicséval, különösen ami az esethez fűzött erkölcsi oktatást illeti.

Wesselski jegyzeteiben hivatkozik *Paulira* is, akinél szintén fellelhető a mi anekdotánk. *Johannes Pauli* franciskánus barát ugyanis 1519-ben fejeztet be egy „*Schimpf und Ernst*” c. nagy gyűjteményt, mely 1522-ben Strassburgban jelent meg. A benne közölt komoly és szórakoztató példák, parabolákkal és históriákkal, az előszó tanúsága szerint — az emberiség javítását akarja szolgálni, mulattatni a kolostorok lakóit, példát állítani a prédikátorok elé. Sikert is művét a legkedveltebb népkönyvek egyikévé tenni, úgy, hogy a XVI. és XVII. századokban számos kiadást, átdolgozást, utánzást, fordítást ért meg.¹⁴ A nagy gyűjtemény utolsó száma (516. = Anhang 39.) „Von eim ungedultigen herrgot im Passion”-ról szól és elmondja benne, hogy egykoriban és még sok helyen ma is szokásban van, hogy Urunk „Fronleichnamstag”-ján (Ürnapkor) előadják a Passiot. Ilyenkor a jelenetekhez több Üdvözítő kell: egy aki a keresztet viszi, egy az utolsó vacsorához, egy a virágvasárnap bevonuláshoz stb. Az, aki a keresztet vitte valamikor nem volt tisztakezű ember, ült is emiatt, de aztán ezt idővel elfelejtették. Emlékezett reá azonban egy csúfondáros, aki a zsidók csapatjában szerepelt és midőn ezek gúnyolták: hamis prédikálónak, világfelforgatónak, varázslónak és külön vonszolták tovább, mikor, szerepe szerint, le kellett a kereszt súlyát alatt roskadnia, akkor a csúfolók közül az említett vállalta, hogy továbbmenetelre fogja bírni és elkezd *tolvajnak* csúfolni. Ezt mindaddig űzi, míg amaz elveszti türelmét és rászól: „Ha még egyszer tolvajnak mondasz, képen váglak. Ha pedig így rontod a Passiot, akkor legyen az ördög Úristen, nem én.”¹⁵

Oesterley az adoma variánsai felsorolásánál csak *Bebelre* hivatkozik (294 Tt³), míg *Wesselski* *Paulin* és a *Zimmerische Chronikon* kívül említi *Gartins* „Convivales sermones”-eit (A. 1566. 224. l.), a „*Nugae venales*”-t (37. l.), továbbá *Eiselein* „Sprichwörter und Sinnreden”-jeit (1840. az 591. és 626. l.-on) és végül *Wander* IV. kötetét. (1070. l. no. 279. és 1750. l. no. 254.)

Míg a *Bebel* által közölt 2 anekdotában a lisztlopó *pékkal*, *Paulinál* csak általában *tolvajjal* találkozunk, van anekdotánknak oly német változata is, melyben már felbukkanik a lisztlopó *molnár* alakja. Még pedig *Weber* „*Demokritos*”-ában,¹⁶ ahol arról történik említés, hogy még 1778-ban is iszákoskodtak nagypénteken a bajor parasztfiúk az álöltözékbe bujt angyalokkal, ördögökkel és apostolokkal s a legostobább közülük rendszerint keresztre feszítette magát. Ügylátszik ily alkalommal történet, hogy egy *molnári*nas, aki a keresztet cipelte. — amely aktusnál szokás volt gúnyolódni, mint hajdan Jeruzsálemben — a „*lisztlopó*” szónál elvesztette szerepének szelidségét és gúnyolóját a keresztel földhözvágta, egy harmadik pedig, akit a hadiszolgák egyike dárdájával túlságosan érzékenyen

¹³ Lásd: H. *Bebel* *Schwänke*. Herausgeb. von A. *Wesselski*. München u. Leipzig 1907, II. k. 19. l., 34. sz.

¹⁴ Könnyen hozzáférhető kiadás a *Hermann Oesterley*-féle, mely 1866-ban Stuttgartban jelent meg. (Bibliothek des Litter. Vereins 85. köt. A legújabb *Johannes Bolte*-félélt nem volt alkalmunk látni.)

¹⁵ *Oesterley* id. kiad. 416. old. Azért közli ez anekdotát csak a függelékben, mert nem az első, hanem az 1533-i strassburgi kiadásból való.

¹⁶ *Demokritos* od. hinterlassene Papiere eines lachenden Philosophen. Stuttgart 1863. évi kiad. „Lustspiel im Mittelalter” c. fejezetben.

csiklandozott, azt kiáltotta le keresztről: vigyen az ördög! összetöröm minden csontodat, ha lejövök!¹⁷

Csupán kuriózumként említjük meg, hogy még keleti mesetípusban is akad arra példa, hogy a tolvajnak becsmérelt tetszhalott a sértés hallátára magához tér és nekimegy támadójának. Ugyancsak A. Wesselskinek „*Hodscha Nasreddin*” kiadásában a tripoliszi és tuniszi népmesék között szerepel egy történet, mely mintha a miénknek egyik távoli alakulata volna.¹⁸

Adataink alapján valószínűnek látszik, hogy a lisztlopóról szóló adoma lényeges magva Németországból származott át hozzánk, talán éppen úgy a német eredetű papság közvetítésével, mint a misztériumjátékok, amelyek mindvégig meg is maradtak a németajkú polgárság körében, mert magyar polgári osztály, mely ilyenek rendezését lehetővé tette volna, hiányzott; a népbn pedig életviszonyai és temperamentuma nem fejlesztették ki az alakítóképeséget. Az adomát ellenben, mely a németeknél valóban a nagymértékben divó misztériumi- és passio-játékokkal összefüggésben keletkezhetett (esetleg valami kis keleti csírából növe ki), magáévá tette a mi népünk is, annál is inkább, mert közmondásaink tanúsága szerint már régtől fogva beleidegződött gondolkozásába az a felfogás, hogy a molnár nem tartozik a tisztakező emberek közé.¹⁹

E nézet igazolására alkalmas volt a történet, melyet a nép azután hazai talajba ültetett át, ami korántsem jelenti azt, hogy Mezőkövesden, Komáromban vagy egyebütt ténylegesen rendezettek volna népi misztériumok. Nyilvánvaló tehát, hogy ha Erdélyi, Ipolyi, Gyulai, Abel J., Szilády Áron egyéb hathatós bizonyítékot nem tudnak felhozni feltevés-

¹⁷ „*Ein Müllerknecht, der das Kreuz schleppte, wobei Sitte war, ausgeschimpft zu werden, wie dort zu Jerusalem, verlor über dem Worte „Mehldieb“ die Sanftmuth seiner Rolle u. schlug mit dem Kreuze seinen Spötter zur Erde nieder, — u. ein dritter, den einer der Kriegsknechte mit seinem Spiess zu empfindlich gekitzelt hatte, rief von Kreuz: „Hol’s der Teufel, Arm u. Bein schlag ich dir klein, so ich herabkame.“* (IX. k. 52. l.)

¹⁸ Jachja királynak egy vakmerő, de szellemes alattvalója: Dschuha, egy büntetés miatti haragjában azt merészeli mondani, hogy senki sem egészen épeszü, akit Jachjának hívnak. Ezért, ha 9 napon belül nem talál legalább egyet, akin ezt be tudja bizonyítani, a király leütteti fejét. Szép ürüt vásárol Dschuha és egy Jachja nevű szatócsnak viszi, aki elhiszi, hogy ez Gábor arkangyal ajándéka. Egy hét múlva újból felkeresi a szatócsot, mint Asrael angyal, akit ma éjjel Isten Jachjáért fog küldeni. A szatócs készül a halálra s mikor Dschuha a királlyal és a nagyvezirrel álruhában érte megy éjjel, lefekteti és csipkedni kezdi, ijedtében elájul; rokonai, kiknek halálát már előre jelentette, halottnak vélik. Másnap temetik, a menetben a 3. álruhás újra ott van, Dschuha egy öregasszonyt bérel fel, akinek azt kell kérdeznie: „Ki a halott?“ „Az öreg Jachja, a szatócs.“ „Isten ne legyen izgalmas iránta! Mikor leányomat férjhez akartam adni, egy fontocska ámbbrát vettem nála, akkor megcsalt 4 unciával.“ Erre Jachja felemelkedik halottaiából: „En csaló? te gonosz asszony! Engem tolvajnak ismernek?“ Általános megdöbbenés, aztán mindenki nevet. Dschuha bebizonyította állítását, a szultán meg bocsát neki. (Id. mű. 30—35. l.)

¹⁹ Lásd: Kovács Pál: „Magyar példa- és közmondások gyűjteményében.“ (Győr 1794, I. kiad.) „Ha minden Mólnárt felakasztanának, a ki lop, egész Mesterség ki veszne.“ — Szvorényi József akadémiai székfoglalójában: „A közmondások és példabeszédek szelleme és vegyes elemeiről“ szintén felhossa, hogy amikor minden rendet gúnyol a nép „legyőzhetlen gyanuval terheli a molnárt, hogy — kivált ha haragszik érte — azért is *lisztlopó!*“ (Akad. Értesítő. 1847. év. 248. l.) — Ugyancsak nála találjuk „A magy. nép eszejárása és eszmeköre közmondásaiban“ c. értekezésben (Eger 1889, különnyomat a Főimn. Értesítőjéből) a társadalom ferdeségeit ostromozó mondások között: a molnárról „ha mind felkötnek, aki közöttük lisztlopó, kiveszne a mesterség“. (26. l.)

sük támogatására, a kövesdi molnár históriája semmi esetre sem tekintendő annak; épp úgy nem, mint a másik két, vele kapcsolatba hozott közmondás. A magyar nép humorának gazdagon termő televény földjét nem fogja nagyon érzékenyen érinteni ez idegen származású palánta kiszakítása és csak egy illúzióval leszünk szegényebbek, ha bevalljuk, hogy a magyarnyelvű, nagyobb arányú népmisztériumok egykori létezését sem ez adomával, sem anélkül nem látjuk beigazoltnak.

K. Posonyi Erzsébet dr.

Népdalok.

(Terbe Lajos tanárj. gyűjtéséből.)

1.

Édös apám aszonta ja fijának.
Nő higgy, fijam, soha, soha a lánynak.
Mikó hízelög a legény szömébe,
Ojankó mán más van az ü eszébe.

Raffanátos mindön lejány aszondom,
Valamönnyi legény neki: galambom.
Azér mondom, nő nézz, fijam, a lányra,
Ha kacsint rád, sörcincs öggyet utána.

2.

Nincs egyebem nékem egy kis pohárnál,
Abban sincsen egyebem egy virágnál.
Virágomnak az a neve: nefelejcs,
Ha nem szeretsz, felejtss el a nevemet.

Nincs egyebem nékem egy kis tanyánál,
Abban sincsen egyebem egy pejlónál.
Lovam lába mindig csak azt dobogja,
Gyáva legény, kit elhagy a babája.

3.

Jaj Istenem, jaj, de bajos sorsa van
[a lánynak.
A bánatját titkolni kell, nem mondhatja
[másnak.
De a legény a bánatját nótába kiadja,
Alkonyattól virradatig cigánnyal huzatja.

(1., 2., 3.-at énekelte *Primusz Panyó* 22 éves, Prónayfalván, Pest m.)

4.

Ezt a kislányt nem az anyja nevelte,
Kis pacsirta borozdában költötte,
Nem kell néki édesanyja dunnája,
Betakarja barna legény subája.

5.

Ejnye, de szép kis katlan!
Rajta a sok mosatlan.
Mosd el, babám, az edényt,
Akkor, akkor, akkor öleld a legényt.

(4. és 5-öt énekelte *Bezsenyi Erzsébet* 14 éves, Szeged-Alsótanya.)

6.

Kék virággal virágzik a temető.
Engem temessenek bele legelő,
Előbb engem, azután a babámat,
Hogy ne tartson más szeretőt magának.

Ha meghalok, köves úton vigyenek,
Babám kapujába le is tegyenek.
Feszítsék fel gyászkoporsóm tetejét,
Hadd hullajtsa babám rám a könnyeit.

Ha meghalok, nem kell nékem szerető,
Szerető lesz majd a gyászos temető.
A fejfámra csak az legyen ráírva:
Én is voltam hű szerető valaha.

(Énekelte *Terbe Lászlóné* 23 éves, Prónayfalván.)

CIGÁNYADOMÁINK.

(Anyagösszefoglalás.)

I.

Folyton gyarapodó folklóre-irodalmunknak egyik elég lényeges feladata szétszórta levő *adomáink* módszeres elrendezése is. Kutatóink csak alkalomszerűen, kuriózumképen foglalkoztak egy-egy adoma részletes feldolgozásával, de az egészhez eddig még senkisésem nyúlt, úgyhogy a kellő áttekintés lehetőségének hiánya folytán valóságos labirintust talált az, aki adomakincsünk után érdeklődött.¹ Magáról a műfajról is csak jegyzetszerű megállapításokat találunk, s ezért nem tartom hálátlan dolognak, ha „uri folklorunk” egy csekély részének: *cigányadomáinknak* ismertetésével összefoglalom azt, amiről tárgyunk megismerésénél okvetlenül tudnunk kell.

Magát az *adoma* szót valószínűleg *Erdélyi János*² alkotta a görög eredetű *anekdóta*³ helyébe az *ad* szótöből a *lakoma* szó mintájára⁴. Az *adoma* Cz. F. szerint (I. 35.) „az elbeszélés nemei közt az, ami a költészeteti fajok közt az epigramma, mennyiben egyik kelléke élc, másik pedig, hogy valami embert, népet, osztályt, körülményt, eljárást, fölfogást, hangulatot drámai élenkséggel és szinezéssel jellemez”. Nyilvánvaló, hogy ez a meghatározás *Erdélyi János* (i. h.) kissé tömören kifejtett véleményén alapul: „Az *anekdóta*, vagyis mint én magyarítom: *adoma*, jár ismert, nem ismert egyének, megtörtént, nem történt, de megtörténhetett dolgok felől... ráfogott, kigondolt, mindenesetre csattanó végzetű, rövid figyelmet feszítő eleven eseményke”. Cz. F. azon megállapítást, hogy az *adoma* jellemez, *Jókaitól* vette át: „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, mint ahogy képes az önmagát rajzolni adomáiban.”⁵ Ellenben kihagyta Erdélyinek az *adoma* reális szinezetére való utalását („megtörténhetett dolog”), melyet *Arany László* határozottan kifejt: „Természetfeletti dolgok az adomában nem fordulnak elő... közel van a hihetőséghez.”⁶ Még határozottabb *Tóth Béla* jóval későbbi kijelentése: „Az *anekdóta* nem mindig a jókedv, az elmésség, a csattanós ötlet dolga, hanem gyakran egy adat, egy kép: emberlélek festése.”⁷ Ezt hangoztatja

¹ Kivételt képeznek történeti személyekhez fűződő adomáink, melyeket *Tóth Béla* rendszerezett hatalmas adomagyűjteményében. (A magyar anekdótakincs. 6 kötet, Bp. 1898—1903.)

² Magyar közmondások könyve. Pest, 1851, 447. l.

³ Az *anekdóta* szóról l. *Karl Wehrhan*: Die Sage. Leipzig, 1908.

⁴ Érdekesen etimologizálja *Dvorzsák János* adomagyűjteménye előszavában (Bpest, 1903): „Adomák és veszemék” címet adtam a munkának, mivel nem mind az én adományom, a java részét másoktól vettem.

⁵ Az *adoma* szó mellett az *anekdóta* szó ma is él. *Bodor Aladár* a két szó közt jelentésbeli különbséget érez: *anekdóta* = történeti hitelességű adat; *adoma* = móka, vicc. (Prot. Szemle 37 : 634.)

⁶ *Jókai Mór*: A magyar néphumorról. Akad. Ért. 1860.

⁷ *Arany László*: Magyar népmeséinkről. 1867. ÖM. II. 80. l.

⁸ *Tóth Béla*: A magyar anekdótakincs. I. 11, l.

Tolnai Vilmos⁹ is: „Sem szomorúnak, sem vígnak, hanem jellemzőnek kell lennie, hasonlónak a mesteri vázlatához, mely három vonással többet mond, mint a hajszálakat is egyenként festő miniatura“. Tolnai hasonlata azt is megmondja, hogy az adoma hogyan jellemez, amit *Tóth Béla* így fejez ki: „Kicsinyben láttatja meg a nagyot“. Azonban midőn Tolnai fejtegetéseit tovább olvassuk: „Az adomában a tartalom a lényeges, mely rendszerint örökéletű, időtlen, vándorol időn és téren át; külseje, személyhez, időhöz kötöttsége olyan, mint a ruha, melyet a divattal felvesz, meglevet“, kétségünk támad, hogy hogyan jellemezhet az adoma, ha a tartalom megváltoztatása, ill. változása nélkül fűzik különböző helyeken különböző emberekhez. Ennek a kérdésnek helyes megítélésénél két személy szerepére kell tekintettel lennünk: aki elmondja és akiről elmondják az adomát. Az elmondott történetke az adoma elmondójának az adoma főszereplőjével szemben elfoglalt álláspontját illusztrálja. Tehát egy adomának különböző alakokhoz való fűzése ezen alakok tulajdonságainak, sajátosságainak az adoma elmondójának szemléletében való azonosságát jelenti. Egyetemes emberi sajátosság, hogy ahol két, többnyire különböző embercsoport (nemzet, nemzetiség, falu stb.) egymással érintkezik, kisebb-nagyobb surlódás támad. E surlódásnak legegységesebb és legenyhébb kitérője az egymás szokását, gondolkodásmódját, tetteit kicsinyíteni, csúfolni akaró *tréfa*.¹⁰ Ha ezt a körülményt is figyelembe vesszük, az adomában megtalálhatjuk a különböző kultúrfokok, kultúrkörök között levő differenciát,¹¹ megtudhatjuk, hogy egy nép egy másik népről hogyan vélekedik.

Ha összefoglaljuk ezeket a megállapításokat, látjuk, hogy az adomának a tárgya a legfontosabb tényezője; az adoma tárgya pedig *tiszta realitás: egyszerű mondás, vagy esemény, mely arra, aki (állítólag!) mondta, vagy csülekedte, jellemző*. Talán az adoma az egyetlen műfaj, amelynek leglényegtelenebb alkatrésze a stílus. A kis esetnek külső történeti körülményei, amelyről az adoma beszámol és a stílus a kor ízlése szerint változnak: hol rövid, hol terjengős, elmondójának, vagy leírójának kedve szerint zsugorodik pár sorra, vagy nyúlik a tárgynak meg nem felelő, unalmas oldalakká. Tárgyának belső, logikai egysége azonban oly zárt, hogy azon torzítás, rontás nélkül alig változtathatunk. Ha megtartjuk az írásművek boncolásánál szokásos hármasszámot (bevezetés, tárgyalás, befejezés), az adomát is három részre oszthatjuk: *alapmozzanatot, fordulat- és csattanóra* (l. pl. a 310—312. sz. adomákat). Ezek a részek nincsenek meg mindig ily éles formában; sőt azok a legjobb adomák, hol nincs szükség az alapmozzanatot pontos megismerésére, oly közismert dolgot, szokáson alapulnak. Ily esetekben a tulajdonképeni fordulat részben, vagy egészen összeesik a csattanóval, ilvenkor mondhatjuk, hogy az adoma az *értelem fantáziáján* alapul. A jó adomázó gyakran önkényesen is megteszi ezt a műveletet, úgyhogy hallgatója önkéntelenül is kérde: Hol itt a vicc? — nem ismerve pontosan az alapmozzanatot.

Egy műfajnál sem annyira elmosódó a nép és irodalom, vagy az irodalom és nép érintkezésének határa, mint az adománál, mivel az adoma a nemzet minden társadalmi rétegének közös szellemi tulajdona. Vannak ugyan egyes körök adomái közt eltérések, de ezek nem lehetnek oly lényegesek, hogy oly aggodalommal nézzük az adomát, mint Mikszáth: „...nem tulajdonítok az adomának oly közvetlenséget, hogy belőle tiszt-

⁹ Az adomáról. Prot. Szemle 37:209—11.

¹⁰ Tolnai V. Ethn. 38:270. és Kolumbán S. Ethn. 14:141—2.

¹¹ E gondolat bő kifejtését l. *Albert Wesselski*: Der Hodscha Nasreddin. Weimar, 1911. és Das lachende Buch. Leipzig, 1914. című műveinek bevezetésében.

tán lehozhassem a népben nyilatkozó humort, mert bizony sok kézen megy az át, míg aztán ügyes toll valamely gyűjteménybe megfésülve, kicsinosítva leteremti”.¹² Ha az eset, amelyről az adoma beszámol, a nép körében megtörténhetett, a nép feltétlenül ismeri.¹³ Egyelőre azonban sem népi, sem irodalmi eredetű adomákról nem beszélhetünk; irodalmi eredetre még azok az adomák sem tarthatnak számot, melyek kellő történeti hitellel bíró feljegyzésekben maradtak ránk.¹⁴

Cigányaink oláh földről kerültek hozzánk. 1423-ban kapták Zsigmondtól első szabadságlevelüket, amelynél fogva letelepedhettek.¹⁵ Népünk eleinte nagyon ellenséges szemmel nézte őket, idővel azonban részben a cigány idomult a magyar néphez, részben a magyar nép nézte őket más szemmel a különböző szellemi és irodalmi áramlatok hatása alatt s a cigány a magyar életnek, irodalomnak,¹⁶ népmesének *kedvelt humoros alakja* lett. Mivel „a cigányok erősen nyilatkozó faji vonásai alkalmasak a torzításra”,¹⁷ népmesénkben sohasem félelmet árasztó megjelenésű hős, hanem hősködő, furfangos, ötletes legény, ki szörnyű erejű sárkányokat, esetlen óriásokat, fürgé ördögöket győz le a legfurcsább cselekkel. Általában a cigány népi alakja ma nem különbözik az irodalmi termékek cigányhősétől: legtöbbször elmés, szókimondó, gyakran szabadszájú bohémalak, ki a holnapra keveset ad. Együgyűsége inkább tettett. Régebbi adomáink cigányalakjainak legtöbbször a naív, ostoba furfang jellemzi. A magyar ember álláspontját a cigánnyal szemben — amint majd az adomákban látjuk — fedi ez a megállapítás: „A magyar igazában a szív embere... Kedvre perdül, nevet a lelke és sír a szíve egyszerre. Mintha csak zuhogó esőben a napsugár járna boszorkánytáncot a szivárványos égen”.¹⁸ Ez t. i. az igazi humor!

Cigányadomáink *eredetével* nem foglalkozom, mivel minden adoma külön tanulmányt igényelne,¹⁹ azonban szükségesnek tartom, hogy a nagy összehasonlító anyagból legalább egy érdekes kapcsolatra utaljak. Már Katona Lajos felhívta a figyelmet egy cigányadománknak (199. sz.) a Balkán-félszigeten közsímsert *Naszreddin-történetké* egyikével való különös egyezésére, azonban a forrást ő sem határozta meg pontosan (Ethn. 2: 58.). Ha a *Naszreddin-történetké*hez hozzávesszük az oláh-szerb cigányadomákat,²⁰ anyagunkkal igen sok egyezést találunk.²¹ Ez a tömeges egyezés

¹² *Mikszáth Kálmán*: Magyar síriratok humora. Budapesti Napilap, 1877, 299. sz.

¹³ *Tóth B.* „a nép csodálatos érzékéről” beszél, mellyel eltanulja az adomákat a deákok emberektől. I. m. I. 7. l.

¹⁴ *Wesselski* szellemesen megjegyzi, hogyha ennek ellenkezőjét fogadnánk el pl. I. Ferenc francia király nem élt volna, mivel egy róla szóló történet már a Conde Lucanorban is megvan.

¹⁵ A cigányok eredetére, történetére vonatkozó irodalom összeállítását l. *József főherceg*: Cigány nyelvtan. Bpest, 1888. és u. ö. *Wlislóczki Henrikkel* együtt. A cigányokról. Epest, 1894.

¹⁶ *Fleischmann Gyula*: A cigány a magyar irodalomban. Bpest, 1912. L. még kiegészítésül: *Dobóczy Pál*: Népies alakok az irodalomban a népies irány előtt. Bpest, 1912.

¹⁷ *Dittrich Vilmos*: A nagyidai cigányok. Bpest, 1898. 15. l.

¹⁸ *Takáts Sándor*: A régi Magyarország jókedve. Bpest, 1921.

¹⁹ Az anekdóták *eredetének* kérdésére újabban felhívta a figyelmet *Szigetvári Iván* és *György Lajos*: Anekdoták forrásai. Irod. tört. 17: 294—6., 18: 98—100.

²⁰ A szétszórtan megjelent *Naszreddin-történetké*t összegyűjtötte és bő jegyzetekkel kiadta *Albert Wesselski*: Der Hodscha Nasreddin. Weimar, 1911. 2. kötet. (Nasr.) Az oláh-szerb anyag megtalálható *Adolf Schullerus*: Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten. Helsinki, 1928. FFC. 78. sz. (94—99. l. Zigeunerschwanke.) (Schul.) és *Friedrich S. Krauss*: Zigeunerhumor. Leipzig, 1907. (Zh.) című gyűjteményeiben.

²¹ *A szembeálló egyezéseket cigányadomáink után* []-ben közlöm.

döntő fontosságú lehet, ha cigányaink hozzánk való vándorútjával kapcsolatba hozzuk, azonban egyelőre az egész csoport eredetének kimutatására nem is gondolhatunk.

Munkáimmal kapcsolatban megjegyzem, hogy nem a bibliográfia teljességére törekedtem, mely ebben az esetben majdnem a lehetetlenséggel határos; a mesterkéltnék látszó adomákat, melyek nagyobb körben ügysem ismeretesek, elhagytam. Azt a kaleidoszkópszerű képet akarom minden kommentár nélkül bemutatni, melyet az élet segítségével a magyar alkotott adomáiban a cigányról, s ezért csak a jellegzetesen cigány adomákat vettem fel rendszerezésembe.²²

II.

1. a) Földbirtokosnak két kutyája van. Az egyik neve Cigány, a másiké Mitás. A cigány krumplit lop a kertben, s azt hiszi, őt hívják. (G. 335.)
b) Molnár (pénztáros) kutyájának neve Cigány. A c. azt hiszi, hogy neki szólnak s bosszúból előbbiekről nevezi el kutyáit. (H. 98—9, G. 306., v. ö. Kálmány: Koszorú. II. 222—3.)

2. Mikor a c.-ok letelepítéséről volt szó, egy c. a földesúr szérűjére vetődött. Az asztagok felett csókák röpködtek. — Milyen szép galambok! — mondja a c. — Te, ezek csókák! — Majd megfehérednek. — De már az lehetetlen. — Amint a csókából nem lesz galamb, úgy a c.-ból sem magyar — mondja a c. (H. 101—2., G. 303., v. ö. D. II. 300.) — 3. Egy nemes úr családja régiségét háza megbarnult falaival akarta bizonyítani. — Az én családom régiebb, mert nemcsak házam, hanem bőröm is fekete — mondja a c. (Kassai k. 1834., Esztergomi k. 1843., 1844., VD. 17—8., V. 161., G. 307.) — 4. Ki a fehér személy? — kérdi a c. — Minden nő az. — Hogy volna, az én Pannim fehérszemély, mikor olyan fekete, mint a c. (VD. 16—7., H². 39., G. 311.) — 5. C. hajadonfővel van a napon. — Tedd fel a kalapod, mert úgy lesülz, hogy azt hiszik, c. vagy — mondja neki egy másik c. (VD. 55., G. 326.)

6. A c. meglát egy úron cifra veres nadrágot, s meg akarja venni. Az úr 30 pálcáért hajlandó odaadni. A c. ezt is kiállja, hogy övé legyen a nadrág. (KJ. II. 7—9., Győri k. 1810., E. 1627. sz.) — 7. A c. elment a templomba új veres nadrágjával büszkélkedni. Mikor belépett, a gyülekezet éppen felállott a Szentírás olvasásánál. — Csak üljetek le, voltam én is olyan szegény, mint ti — szolt a c. (H². 56.) — 8. A c.-ok a háborúban muzsikájukkal vidámították a katonákat. Egyszer a primás odamegy a parancsnokhoz. — Engedjen haza, mert az ellenség generálisoknak néz minket ebben a piros ruhában és mindig felénk lövet. (A. 102—3., V. 142—3., G. 319.) — 9. Olyan magasra varrattad a nadrágzsebemet, hogy ha bele akarok nyúlni, egy székre kell állni — panaszkodik a c. a szabónak. (K. 72.) — 10. Csikorgó hidegben a c. ingben-gatvában sétál végig a község főutcáján. Rászól egy atyafi: — Hideg van! — Bánom is én, rajtam

²² *Idézett munkák és rövidítései:* Adomátár. Magyar népadomák, élczek és furcsa ötletek gyűjteménye. Pest, 1871. (A.); *Andrád Sámuel:* Elmés és mulatságos anekdoták. I—II. Bécs, 1789—90. (AS.); *Dugonics András:* Magyar példabeszédek és jeles mondások. I—II. Szeged, 1820. (D.); *Gracza György:* A nevető Magyarország. Bp. (1887.) é. n. II. (G.); *Hegedűs Lajos:* Eredeti tréfák, adomák s mondák a cigány életből. Pest, 1857, 1864, 1870. (H., H¹, H²); *Jókai Mór:* A magyar nép élczé. Bp., 1914. (J.); *Kalendárium* (k.); *A Kátsa tzigány adomái.* Bp., 1903. (K.); *Kolumbán Samu:* A cigány a székely nép felfogásában. Ethn. 1903. XIV. 140—7., 383—92. l. (KS.); *Könyi János:* A mindenkor nevető Demokritos... I—II. Buda, 1796. (KJ.); *Mikó Dezső:* Adomá-émlék. Kolozsvár, 1871. (M.); *Vajda János:* Magyar bors. Válogatott... adomák gyűjteménye. Bp., 1876. (V.); *Vas Gereben:* Munkái. X. Adomák. Bp., 1888. (VG.); *Vig Dezső:* Czigány adomák, Pest, 1858. (VD.).

van minden gúnyám. (K. 63.) — **11.** A c. négy hétig nem váltott fchér-ruhát. Valamely ünnepnapon kifordította szutykos ingét, s szolt: — De jól esik bőrömnek a tiszta ruha! (H². 47.) — **12.** A c. kérte a borbélyt, hogy borotválja meg őt Isten nevében. A c.-t az inas életlen késsel borotválta. Egy kutya ordítva futott el a bolt előtt. — Mi baja lehet? — kérdi a borbély. — Talán azt is Isten nevében borotválják! — sóhajt a c. (H. 38—9., v. ö. V. 113.) [Schul. 3:11. sz.] — **13.** Borbély tompa borotvával nyagsgatta c.-t. — Miből van a borotva? — Acélból. — Azért szikrázik a szemem. (V. 169.)

14. Hajnalban találkozik a földesúr és a c. a szöllőben. — De korán tetszett kijönni! — Azért sétálok, hogy étvágyat kapjak a reggelihez. Hát te c., miért jöttél? — Hogy reggelit kapjak az étvágyamhoz. (K. 10.) — **15.** Egy c. a lovát meg akarta koplalni tanítani és semmit sem adott neki enni, úgyhogy a ló megdöglött. Erre elkezd a c. — Mely kár, hogy most hal meg, mikor a mesterséget majdnem megtanulta! (K.J. I. 71.) — **16.** A dadékat a földesúr úgy tréfálta meg, hogy jóllakatta őket egyszerű ételekkel, s ekkor tétetett eléjük malacpecsenyét. Ebből már nem tudtak enni. — Jó az étel? — kérdi a földesúr. — Jó, hanem a tálalás el van hibázva. (H. 43—4., VG. 464—5.) [Schul. 1 : 7 : 9. sz.] — **17.** Nézi a pap a napszámos c.-t, hogy milyen sokat eszik meg reggelire: — De szeretném magamnak a gyomrodat! — Ne kívánja atyaságod, mert mindenéből kiéli. (H². 47.) — **18.** A c. útközben megéhezik, s bemegy komájához. — Egy kis lencsét adhatok. Míg behozzák, egyél egy kis kenyeret! Mire bevitték a lencsét, a c. megette a kenyeret; mire kenyeret hoztak a lencséhez, a lencsének hült helye volt. (H. 25—6.) — **19.** Kérdik a c.-tól: — Hány világtáj van? — Négy. — Melyiken szeretnél lakni? — A délin, mert ott mindig lehet ebédelni. (H². 10—1., G. 328—9.) — **20.** Apa, anya és rajkó ebédnél ülnek. Az öreg nagy étvággal eszik. Fia csak nézi és megszólal: — Apa úgy eszik, akár egy medve! — De dolgozott is, akár egy marha! — szól az anya. (K. 86.) — **21.** Egy leány egyedül van otthon, a c. bemegy és enivalót kér. — Egy kis kölevessel is megelégszem — mondja, mikor a lány semmit sem akar adni. — Milyen az? — kérdi a lány. — Majd megmutatom! Hoz egy követ, megmossa, vízben tűzre felfeszi, kér hozzá sárgarépat, szalonnát, gombócot gyúr bele. Mikor megfő, a követ kidobja, s a többit megeszi. (H. 65—6., v. ö. D. II. 330.) [Zh. 200—1. l.] — **22.** Éhezik a c. a) Bemegy valahová; a gazdasszony éppen főz. — Jaj, milyen étel lesz az? — Jó. Te is eszel belőle. — Nem én. — Dehogynem — mondja a gazda, s a c. kezét-lábát lefogatja, úgy rakja a puliszkát a c. szájába. (A. 248.) b) Esztena mellett megy el, de lopni nem mer. Elkialtja magát: — De bűdös van itt; nem enném, ha halállal is fenyegetnének! Meghallották a pásztorok, kettő lefogta, a harmadik meg rakta a szájába a zsendicét. (KS. 384—5.) A c. megszólalt: — Egy fogjon, kettő adja! — **23.** A c. vett egy cipót, de pecsenyére már nem jutott. Elment egy kofához, s a kétfelé vágott cipóra tétetett egy darab pecsenyét 6 krajcárért. — Nem elég, adjon még! A kofa nem adott többet, inkább visszavette a pecsenyét. (H. 10—1., v. ö. J. 146—7.) — **24.** A c. éhes, orgazdája házából pecsenyeillat jön ki. Bemegy, vendégek vannak. Gazdáját kihivatja, s odasúgja: — Mit érne egy akkora darab arany, mint az öklöm? — Várj, míg a vendégek elmennek! — mondja az izgatott gazda, s a cigánynak bő ebédet adat. — No, hol az arany? — kérdi, mikor vendégeitől szabadul. — Én azt kérdeztem, hogy mit érne, ha volna — felel a jóllakott c. (Komáromi k. 1863., V. 159—60., G. 323—4.) — **25.** A falusi c. kiszembel magának a vásárban egy cipót, de sokallja az árát. — Nálunk nagyobb cipót adnak ennyi áron. — Ott olcsóbb a gabona. — Más az oka. Az ily áru cipó sütéséhez több lisztet tesznek. (H². 97., v. ö. Nagyváradi k.

1847.) — **26.** Beállít a katonaviselt c. a lacikonyhába. — Kaphatok 5 krajcárért annyi kolbászt, amennyi a jobb fülemtől a bal fülemig ér? — Kaphat. Itt ez a darab. — Nem elég, mert a jobb fülem itt van, de a bal Boszniában maradt. (K. 5., v. ö. D. II. 318.) — **27.** A húsáros, kinek a c. régóta tartozik, így szólítja meg őt: — Meddig legyen az ajtón a kend hús? Már 2 hónapja ott van. — Vesse ki, mert már úgyis megbüdösödött. (H. 56.) — **28.** A c.-ok azzal védik magukat a döghúsvész ellen, hogy a dögöt az Isten öli meg, más állatokat pedig a mézárosok. (D. II. 19.) — **29.** A c. egy vándorló legénnyel utazott. Este egy fogadóba értek, hol csak egy tál gombócleves volt. Nem tudtak megegyezni, melyiké legyen. A kocsmárosné azt ajánlotta, hogy döghúsból paprikást csinál a c.-nak, s így helyreállt a béke. (H. 7—9.) — **30.** Egy gazdának megdöglött a disznaja, s a temetést a c.-okra bízta. — Hogy ízlett? — Jó volt? Bárcsak küldene ahhoz a veszett húshoz egy kis veszett bort is. (H². 127—8., VD. 34—5., V. 145., G. 309.) [Zh. 130. l.] — **31.** — Egy kenyéren vagy a fiad dal? — kérdik a c.-tól. — Dehogyan egy kenyéren, csak holmi darabkákon rágódnak. (G. 326.) — **32.** A c. magával viszi rajkóit a földesúrhoz, s így kér: — Adjanak ennek a sok rajkónak egy falat kenyeret! — Hisz nem elég egy falat. — Adjon hát egy egészet. (J. 183.) — **33.** Egy halkereskedő dőnél a c. a halat a füléhez tartotta. — Mit csinálsz? — Beszélgetek a hallal. — Mit kérdeztél tőle? — Hogy mi ujság a Dunában. — Mit szolt? — Hogy nem tudja, mert már régen kikerült a Dunából. (G. 315., v. ö. AS. I. 27., D. I. 286., V. 121.) [Nasr. 158. sz.] — **34.** Megszomjazott a c. s tenyeréből szürcsölgeti a folyóból a vizet. — Mit csinálsz? — kérdik. — Hallevest eszem. — Hol a hal? Itt úszkál előttem. (Komáromi k. 1864., A. 243—4., G. 337.) — **35.** A c. beleharap egy erős zöldpaprikába. Felugrik és szalad ki a faluból. Mire kiér, kiköpi és felsóhajt: — Hadd égjen! Csakhogy a faluban nem gyulladt ki! (K. 39.) [Nasr. 38. sz.] — **36.** — Szép is, meg jó is a bagaria — mondja egy c. a másíknak. — Tudom, ettem már belőle. (G. 317.) — **37.** Teát adtak a c.-nak. Rum helyett halzsírt öntöttek a csészéjébe. — Hogy ízlik a tea? Egyenesen Muszkaországából jött. — Érzem is, mert nagyon bagaria íze van. (G. 322—3.) — **38.** Kvárglival tartották jól a c.-t. — Jó volt? — Jó. Csak jó volna egy kis vaniliaszagú pálinkát inni utána. (G. 322.) — **39.** Névnapon muzsikál a banda. A szekéren tetején üres borosüvegek; egyikben van valami. Megisszák. Egyik se mondja a másíknak, hogy subick van benne. Egyszer csak megszólal a cimbalmos: — Nem innánk rá egy kis kefét? (H². 18—20., V. 147.) — **40.** Beleesik a c. egy tóba; mire kikecmereg, így monologizál: — Sohse hittem volna, hogy életembe még vizet is fogok inni! (K. 39.) — **41.** Rajkójával megy a c. a kocsmába, s egy pohár bort rendel. — Édesapám, maga nem iszik? — kérdi a rajkó. (K. 64.) — **42.** A váci cigányoknak nincs egyéb dolguk, mint a hordókat a pincébe leereszteni. Ezzel nincsenek megelégedve: szeretnék, ha töltögetni is őket hívnák. (D. II. 182.) — **43.** Rossz bort kaptak a c.-ok. — Tétesse el tek. úr ezt a drága italt halotti torjára, hadd sírjanak a vénasszonyok a temetésin. Kár volna nekünk meginni. (H. 43—4., G. 329.) — **44.** Jó volt-e a bor, amit N-nél ittál? — Meleg volt, de eléggé savanyú; az volt a jó, hogy nem erős, másképp a hordószag jobban érzett volna. (H². 171., G. 333.) — **45.** A c.-nak vendége volt, kitől sajnálta a bort, de azért megkínálta. — Igyál! De ebből sokat inni nem lehet. — Miért? — Mert nem adok! (G. 317.) — **46.** Egy pohárka óbort kapott a c. az uraságtól. — Jó a bor? — Jó; látszik, hogy öreg. Hanem a pohár még nagyon fiatal kölyök. (G. 325.) — **47.** Tél idején a c. egy csésze teát kap. — Kell még egy csészével? — Dehogyan kell. Elég volt egyszer is meginni azt a sok meleg vizet azért a kis rumért. (K. 62.) — **48.** Aludt a c. Álmában kérdi tőle a pincér: — Hideg kávé kell, vagy

meleg? — Meleg. — Akkor várni kell. A hideg kész van, de fel kell melegíteni. — Hadd melegedjék! — mondja a c. Mire felmelekedett volna, felébredt, s ekkor azon káromkodott, mily bolond volt, hogy nem fogadta el a hideget. (V. 155—6., VG. 392—3.) [Nasr. 5. sz.]

49. Szalad a c. a vajdához panaszra, hogy szomszédja agyonveréssel fenyegette. — Agyonütött már? — kérdi a vajda. — Még nem, csak ígérte. — Akkor nincs semmi baj; majd ha agyonütött, gyere hozzám panaszra. (K. 5.) — 50. Két c. összeveszett. Mondja az egyik: — Tanuld meg, hogyha velem beszélsz, akkor hallgass, mert ha azt gondolod, hogy olyan vagy, mint én, akkor nagy számár vagy. (K. 82.) — 51. Két c. összeveszett. — Jó barátom vagy, de nagy számár is. — Nem tudom, hogy azért vagyok-e barátod, mert számár vagyok, vagy pedig azért vagyok számár, mert jó barátod vagyok? (H³. 114—5.) — 52. Mi lelte a pofádat? a) Találkoztam azzal az úrral, kinck tegnap lovat adtam el. (K. 85.) b) A szeretőmmel találkoztam. (K. 68.) — 53. Egy c. összeveszett a zsidóval, s pofonította. — Hogy tudtad úgy megütni? Hisz csupa kék folt az arca? — szól a bíró. — Hát tehetek róla, hogy olyan puha bőr van az ábrázatján! (G. 306.) — 54. Miért verted el c. azt az embert? — Addig váskodott rajtam, míg haragos lettem; már pedig a plébános úr azt prédikálta, hogy nem szabad haragot tartani, hát én ki is cresztettem magamból. (K. 54.) — 55. a) A c. panaszkodik a szolgabírónak: — A zsidó pofonvágott. — S te nem adtad vissza? — Nem én, hanem egy másikat röpítettem oda. (H³. 35.) b) — Tehát a kisbíró pofonvágott. Visszaadtad neki? — Az olyan pofont? Amit én adtam, különb volt. (K. 68.) — 56. Nem szégyenli magát? Ilyen hatalmas, erős ember megver egy vézna gyereket — korholja a bíró a c.-t. — Nagy, vagy kicsi mindegy! Törvény előtt egyenlőek vagyunk. (K. 71.) — 57. Egy c.-gyerek szeretett a parasztfiúkkal verekedni, s ezért otthon többször verést kapott. Egyszer verekedésből megy haza: — Ki vérezte meg a homlokod? — Egy diót akartam fogammal feltörni, s megharaptam a homlokom. — Hogy tehetted olyan magasan fenn? — Felálltam egy padra. — Az már más — mond az anya. (H. 77., v. ö. Nagyvárad k. 1839.) — 58. Két c.-legény felszólítja egymást, hogy játszanának egymással gyermeki játékokat; azonban az erősebb a gyengét annyira megdöngönyözte, hogy a bíróhoz ment panaszra. — Hogy hallgathat bíró úr ilyen panaszokat, hiszen mikor verekedtünk, gyerekek voltunk. (H. 94.) — 59. Részegen megy haza a c. s álmában leveri a falról holt felesége arcképét. A képkeret alaposan odavágott, úgyhogy a c.-nak eleredt az orra vére. A c. mérgében kifakadt: — Így hálalod meg, hogy bandaszóval temettelek? Még holtod után is a szemem akarod kivágni? (K. 60.) — 60. Bíró: — More, panasz van ellened: megverted a feleségedet. Azért mert az ura vagy, nem püfölheted félholtra: a büntetés a bíróság dolga! — Úgy is jó. Verje meg a bíró úr! (G. 338.) — 61. Egy c.-asszony elverte az urát s a bíró elé krült. — Nem szégyenli magát asszony létere elverni az urát? Nem tudja, hogy kell bánni a családfővel, aki magának is feje? — Hát a fejem csak szabad megvakarni? (K. 50., v. ö. Pesti k. 1829., Nagyvárad k. 1836.) — 62. A szomszédba látogat el a c. Férj és feleség javában tépik egymás haját. — Akármikor jön az ember, mindig veszekedtek! — Persze, — mondja az asszony — irigyled tőlünk egyetlen szórakozásunkat! (K. 53.) — 63. Egy c.-t a felesége akkor vág pofon, mikor pajtása belép hozzájuk. — Miért türöd? — kérdi. — Így tartom fenn a házi békét: ha visszaütöm, hamarosan újra rámkerül a sor. (H³. 24—5.) — 64. Az öreg dádét jól elverték fiai, s végül lábánál fogva ráncigálták ki az udvarra. — Megálljatok! — kiált az öreg, mikor a küszöböt elérte — én is csak eddig húztam az apámat. (VG. 459., v. ö. D. II. 140.) — 65. Megverte a c.-gyerek az öreganyját. — Hogy merted megverni az anyámat?

— kérdi az apja. — Hát kend miért veri az én anyámat? (VG. 394., K. 67.) Erre az apa megveri fiát, az asszony a férjét, öreganya asszonyt, s csak az arramenő jegyző békíti ki őket. (H². 79—80.) — **66.** Sokszor kapsz verést? — Kérdik a c. gyerektől. — Sokszor. — Kitől: apádtól, vagy anyádtól? — Attól, aki éppen ráér. (K. 22.)

67. Kérek olyan írást, hogy már meghaltam — rimázkodott a c. — Minek az neked? — Hogy ne legyek katona. (VD. 14., H³. 117., G. 335.) — **68.** Milyen katona szeretnél lenni? — kérdik a c. tól. — Obsitos katona. (Komáromi k. 1868., H². 59., M. 59.) — **69.** A verbungos c. káplár szeretett szép ruhájával parádézni, s élcei gyakran derülséget keltettek. Egyszer így beszélt: — Aki huszár nem lehet, mennyországba nem mehet! Majd így folytatta büszkén sétálva: — Azt sem tudom, hová lépjek! — azonban lábai előtt volt egy halom friss tehenganaj, s belétoppant. Lőn nagy hahota. (H. 44—6.) — **70.** Kérdik a c. bakaujoncot: hogyan kommandirozzák őket? — A szó bizony német, — válaszol — de tisztán magyarul mondják ki. (H. 52.) — **71.** Ugyan hogy eshetsz úgy le a lóról? — mond bosszúsán egy huszárkáplár egy c. ujoncnak. — Hm! káplár uram, csak nem maradhatok a levegőben? (Nagyvárad k. 1845.) — **72.** Célba löni tanították a c. ujoncot, de a céltáblául szolgáló kaput nem bírta eltalálni. Pirongatta a százados. — Minek lőnék én oda, százados úr? Az ellenség nem mind a kapun jön be; aki a kapu mellett jön, semmit se kapjon? (V. 167.) — **73.** Egy c. katona éjjel őrségen volt egy ellenséges városban. Parancs érkezett a továbbmenetelre, őt azonban elfeledték értesíteni, s így ottmaradt. Gazdasszonya jöltartja, a c. ottmarad, meg is házasodik. Ezrede 1 év múlva visszaérkezik; a c. katonaruhában régi őrhelyén áll. — Válts föl! — kiált a katonákra, akik a parancsnok elé viszik. Ez előtt így védekeznek: — A jó katona nem hagyja el őrhelyét! (Komáromi k. 1848., 1852.) — **74.** A magyar sereg vezére megengedi, hogy a c. kiálljon vívni egy óriási törökkel. A c. lassan megy a török felé, s felkiált: — Ne bántsd őt, te, ott hátul, hadd hadakozzam én vele! A török megrettenve néz hátra, s e percet felhasználva, a c. leüti a török fejét. (V. 201.) — **75.** A nagyidai c. vajda így bízta utközetre katonáit: — Csak előre! Én hátul maradok, hogy rólatok gondoskodhassam. Mikor pedig retirálni kell, legelől leszek, hogy az utat mutassam. (M. 18.) — **76.** Egy véres csatából ijedten fut a c. Feléje lovagol egy tiszt, s kérdi, hogy hová fut. — A franciák minden emberünket elpusztították, csak én maradtam. Sietek jelentést tenni. (H. 40.) — **77.** Katonaviselt fiától kérdi a dade: — Mi az a csappantus puska? — Gonosz szerszám. Ha hátul csattan, elől az istennyila se tartja meg. (Nagyvárad k. 1842., VD. 35—6., H². 83., V. 163., G. 330.) — **78.** Az obsitos c. mondá: — Lodi városában tudnak csak bánni a sajttal. A misemondó könyv táblája, a padok a boltok előtt, a taligakerekek, minden sajtból van. (H. 135.) — **79.** Egy másik azt mesélte, hogy Pármában oly nagy templomot látott, hogy a papot a szentély előtt a kórusról ki sem lehetett venni. — A mi eskadronunkból mindig 4 lovas ordonánc volt felállítva; 2 a kórusnál, 2 az oltárnál. Midőn a pap mondá: omnia saecula saeculorum, azonnal vágatva vitték a mesternek, a másik 2 pedig vágatában vitte a kórustól a szentélyig az Ament. (H. 133—4.)

80. A földesúr meglötte vadászaton a c. fiát, s 100 pengőt adott a fájdalom csillapítására. Két hét múlva találkozik vele, s kérdi: — Meggyógyult már a fiad? — Nincs már semmi baja. Mikor tetszik megint arra jönni vadászni? (J. 177., V. 171.) — **81.** Vadászni ment az uraság, vele a c. A fegyver nem sült el. — Mi baja lehet? — Olyan puskaport adott a zsidó, amivel már lőttek. (VG. 459., M. 64—5.)

82. A c. banda télen lakodalomba megy a szomszéd faluba. A cimbalmos elmarad a többitől. Egyszer csak látja, hogy 2 farkas kullog feléje.

Ijedtében egy árokba vonul s cimbalmozni kezd. Ettől a farkasok megijednek, s elszaladnak. (H. 57—8., Komáromi k. 1865.) — **83.** Hivatalos levelet visz a c. Az úton egy medve közeledik feléje. A c. mutatja a medvének a pecsétet levelet, de az morogva a c.-ra akarja vetni magát. A c. ekkor cigánykereket hány, amitől a medve megijed és elszalad. (H. 58—9.) — **84.** A c. diót akar lopni, felmászik egy fára. Egy medve is arra a fára mászott, s a szembelevő ágon foglalt helyet; feltört egy diót, mire a c. megszólalt: — Köszönöm, medve uram, nekem bizony nem kell! — azt híven őt kínálja. (VD. 37—8., V. 163—4.) — **85.** 10 forintért én is bemegeyek a tigris kalitkájába! — mondja a c. az állatsereglet tulajdonosának. — Csak menj! — nyitják a kalitkaajtót, de a c. csak vár. — Miért nem mégy? — Bemegeyek, csak azt várom, hogy kergessék ki a tigrist. (H² 112—3.)

86. A c. idegen szavakat félreért. (H. 5—6., H. 31., G. 323., H² 16—7., 50—1., 82.) — **87.** Láttál már telefont? — kérdi egy c. a másikat. — Nem. Te láttál? — Tavaly láttam egyet, de azt mondják, az se volt az. (K. 37.) — **88.** Két c. nem látott még szemüveget. — Minek hordja az az ember az orrán azt a két gömbölyű ablakocskát? — kérdi az egyik. — Mert nagyot hall — felel a másik. (VD. 16., H² 30.) — **89.** Az orvos porokat rendel a c.-nak: vízben kell bevenni. A c. nyakig ül a vízbe, s úgy veszi be az orvosságot. (VD. 15., H² 64., H³ 119—20., V. 161., K. 104.) — **90.** Jó étvágy gyalg ette kend azt a húst? — kérdi az orvos. — Nem én, hanem jó erős paprikával. (Kassai k. 1834.) — **91.** Megugatja a c.-t a kutya. — Ez az a kutya, amelyik tavaly oly kicsi volt? — Ez. — Ki hitte volna! Mennyire megemberesedett! (K. 64.) — **92.** A c. az úr agarát oldalba lökte. — Nem tudod békében hagyni azt az agarat? — Ez agar? Azt hittem, hogy kutya. (Sárospataki k. 1830., Komáromi k. 1862., H² 9., VG. 489.) — **93.** Megcsodálják a vajda nagy, czüstgombos botját. — Csak az a baj, hogy olyan hosszú ez a bot. — Vágasson le belőle. — Sajnálom levágnam azt a szép ezüst gombot. — Hát ne fölül vágassa le, hanem alul. — Minek? Hiszen alul jó, de fölül magas. (K. 67.) — **94.** Nagy szárazság volt a Tiszamentén, aggódtak is miatta a gazdák. — Könnyű azon segíteni, — mondja a c. — hordjunk annyi homokot a Tiszába, hogy tele legyen a medre. Így kiszorul a víz, s a földekre ömlik. (H² 106—7., G. 322.) — **95.** Istenem, hogy kellene egy harcsát fogni? — fohászkodik a halász, ki sehogy se bír halat fogni. — Én is megmondhatom — szól a c. — Ússzon a harcsa után, míg ki nem fárasztja. Ha kifáradt, könnyen megfoghatja. (K. 4.) — **96.** A c. talpig átázva megy egy csapszékbe. — Hol áztál meg, hiszen nem esik az eső? — kérdik tőle. — Beleestem a tóba. Szerencse, hogy ott voltam, s így hajamnál fogva kihúztam magam a vízből. (H² 48.) — **97.** Egy részeg c. magánkívül hevert az útszélen. Arrament egy drótos-tót, s a c. jó ruháját kicserélte az ő kopott ruhájával. Ily állapotban került a c. a faluházára, hol felébredvén így szólt: — A szomszéd falu végén van egy kunyhó, kérdezzék meg, otthon van-e a Czifra Gyurka. Ha nincs otthon, talán én vagyok az, de ha otthon van, magam sem tudom ki vagyok. (H. 14—5., v. ö. V. 64—5.) [Nasr. 40. sz.] — **98.** Három purdját cipeli a c. az úton. Mellette megy el egy kocsis; a c. felül rá. Egy idő múlva hátra néz a kocsis, s látja, hogy a purdék még mindig a c. hátán vannak. — Miért nem rakod le? — kérdi. — Nem terhelem vele a kocsit; azt is köszönöm, hogy engem elvisz. (VG. 463.) [Nasr. 490. sz., Schul. 9 : 5. sz.] — **99.** Megy a c. Hátán zsákban malac ordít. A kocsis felveszi kocsira, ha elhallgatja a malacot, de ez egyre ordít. — Hallgass már, hiszen nem megyünk gyalog! — szól rá a c. (V. 143—4.) — **100.** A c. a szomszéd faluba zsákban eleven nyulat visz egy levél kíséretében. Az úton a nyúl kiszabadul s elszalad. A c. csak a levelet adja át. — Ebben a levélben egy nyúl is van

— szól az uraság. — Hála Istennek! Én már azt hittem, hogy elszaladt. (J. 175—6., v. ö. Pesti k. 1811., V. 127.) [Nasr. 253. sz., Schul. 2: 11. sz., Zh. 175. l.] — **101.** Levelet kapott fiától az öreg c. és mert olvasni nem tudott, átvitte a vajdához. De biz a vajda sem volt nagy írástudó, nehezen nyögte az egyes szótagokat. Felsőhajt az öreg c.: Ráismerek a fiúra! Az is ilyen akadozva beszél! (K. 8.) — **102.** A c.-nak szép felesége volt, a földesúr pedig fiatal. A c. egyszer a kocsmában így panaszkodott: — Nem tudom, mi az oka, de a földesurunk, ha velem beszél, goromba, mint az ördög, ha pedig a feleségemmel, barátságos, mint a fene. (H². 107., G. 329.) — **103.** A c. elmegy a boltoshoz, s az árut hitelbe kéri. — C.-nak hitelt nem adok! — mondja a boltos. — Kézpénzért kapok én becsületes kereskedőtől is. (H². 142., M. 36., G. 313.) — **104.** A c. a hercegprimás elé szeretne jutni. A kapuban megállítja a portás: — Ez püspököknek való bejárás! — De hát honnét tudja, hogy én nem vagyok püspök? (G. 327.) — **105.** A helység házából kijött a c. és így átkozódott: — Dögölj meg szégyen helység háza, még becsületes korbácsod sincs. (H². 152., J. 180., V. 202.) — **106.** Ki bolondja vagy, hé? — kérdi egy hetyke uracs egy udvari c.-tól. — Én a gróf S.-é vagyok, hát az úr kié? (M. 48.) — **107.** A c.-t hátrakötött kézzel kíséri a csendőr. — Hová mégy? — kérdi egy ismerőse. — Nagy úr lettem. Utánam jön az inasom. (H. 73., G. 327.) — **108.** Éjjel egy falusi úr felkelti alvó c.-cselédjét: — Gyujts gyertyát, mert beteg vagyok. — Várjon reggelig, ne legyen beteg, mert nagyon alhatnám. (J. 179.) — **109.** Falu végén disznókat őriz a c. Nyaralók mennek arra. Egy kisasszony mondja neki tréfásan: — Ha nincs felesége, én elmegyek magához. Gazdag vagyok, szép... — Nem kell nekem, mert jobban kellene rá vigyáznom, mint valamennyi disznómra. (K. 27., v. ö. Pesti k. 1798.) — **110.** Elvinnél engem feleségül? — kérdi a földesúr leánya a c.-tól. — Hogyne venném el: hisz már félig meg is egyeztünk. — Hogyan? — Ugyhogy én akarom. Ha a kisasszony is akarja, megvan a lakodalom. (G. 309.) [Zh. 171. l.] — **111.** Egy nemesember c. kocsisa bepálinkázott, s feldöntötte a kocsit sebes hajtásával. — Az is mind gazember, ki c.-t kocsisnak fogad — szitkozódik. — Én is azt mondom — felel a c. (Komáromi k. 1830.) — **112.** Úgy-e a c. nem hal a vízben? — incselkedik egy parasztfiú a fürdő c.-nyal. — Nem ám, de te sem vagy hal a vízben, hanem csacsi. (Komáromi k. 1861.) — **113.** Láttál-e már napfogyatkozást? — kérdik a c.-tól. — Láttam bizony; fényes délben oly sötét volt nálunk, hogy a hátamat sem láttam. (Nagyvárad k. 1848.) — **114.** Bach idejében a c. fürdött a Dunában; nem tudott úszni, elkapta a víz. A c. kiabált a parton álló zsandároknak: — Segítség! — de azok csak nevettek rajta. Ekkor így kiáltotta el magát a c. — Éljen Kossuth! 5 perc múlva nemesak a vízből húzták ki, hanem a deresről is felkelhetett. (V. 83—4., K. 42.) — **115.** Tudsz-e úszni? — Tudok ám: — felel a c.-kötából. (Debreceni k. 1846.) — **116.** Levelet visz a c. az ispánnak, s csak hosszú keresés után akad rá az ököristállóban. — Jó, hogy megtalálom a tek. urat — mondja. — Alig ismertem meg a sok ökör között. (M. 25., K. 53.) — **117.** Tanítja a falusi tanító a c. fiát. Halálkodik a c. — Köszönöm a hozzánk való jóságát. Ha kigyelmed nem lenne, akkor az én fiam lenne a legnagyobb számár. (K. 114.) — **118.** Hallod-e, more! Ha még egyszer itt találom a lovadat a kaszálómon, elveszem! — Elveszi? Akkor itt legeltetem, hogy vőmuram lehessen kend! (G. 325.) — **119.** Veri a c. a szamarát. — Mit ved az a szegény párát? — szól rá a kisbíró. — Nem tudtam, hogy kend a szamaram barátja. (K. 10.)

120. Van levelem? kérdi a c. a postán. — Hogy hívják magát? — Mi nek kérdi, hisz rajta van a levélen. (G. 305.) — **121.** Köszönteni ment a c. a földesurat, s ugyancsak bőkezűen bánt a titulusokkal. — Hagyja el öreg,

nem vagyok én oly nagy úr! — Hisz azért szeretem, mert olyan közönséges ember, akár én. (H². 132., G. 333.) — **122.** A c. köszöntőt tanított meg a gyerekeivel. Benyit az első és hasravágódik a küszöbben. — Tisztelem az urat karácsony napján! helyett azt mondja: Az ördög vigye el. A második nem tud erről, benyit és mondja: Az asszonyt is! Jó a harmadik, s szól: — És az egész házanépét! (K. 65.) [Schul. 14:1—5. sz.] — **123.** a) A c. sok egyszer esedező levéllel mentek egy Ördög nevű szolgabíróhoz. Mielőtt bementek, azon tanácskoztak, hogy az Ördög szót ne váltsák-e fel szelidebbel. — Fekete uram! — kezdi a szószóló. — Nem Feketének, Ördögnek hívnak engem. — Tudjuk, de mi nem akartuk oly rútol szólni. (Karakterfestő 's elmés mulatságos anekdóták. Pest, 1826. 50. 1.) b) Két c. Göboly Aron nevű vagyonos polgárhoz megy tisztelni névnapon. — Jó napot, Ökör uram! — köszön az első, melyre szól a másik: — Nem ökör az, hanem göboly! — Ökörből lesz a göboly! — felel az első. (Szege di k. 1810.) c) Levelet visz a c. A levél egy Sartory nevű úrnak szól. A c. nem szeretné, ha illetlennek tartanák, azért így szól az udvaron levő címzetthez: — Itt lakik az a Ganajtúri úr? (VD. 26.) — **124.** Levelet vitt a c. a hercegnek. Nem ismerte a hg.-et, s a kertben találkozik vele. — Milyen ember a hg? — kérdi a c.-tól. — Maga, maga, de az a cudar felesége! A hg. a c.-t a hg.-néhez küldi. — Hogy mertél engem összecudarozni? — Hát tehetek róla, hogy valami gazember besúgta? (VD. 457., H². 152., v. ö. V. 148—9.) — **125.** A c. nem kíméli a titulusokat. — Nem tudom elintézni az ügyedet; menj a főszolgabíróhoz. De magasabb címet mondj neki! — A c. elmegy a főszolgabíróhoz. Az udvaron először a főszolgabíró lányát látja meg. Odamegy, a földre veti magát: — Szentséges szűz anyám! meg tudná-e mondani: itthon van-e az atyaiszen? (VG. 460—1.) — **126.** A c. a földesúrnál az inas által így jelentette be magát: — Az Uristen sógora akar a nagys. úrral beszélni. — Te istentagadó! — fogadja őt a földesúr. — Miért? — kérdi a c. — Az öreg bógósnek két lánya volt. Az egyiket én vettem el, a másikat meg az Uristen vette magához a mult héten. (H². 13.) — **127.** Ugyan, édes nagys. úr, nem adna egy pipa dohányt? — szólít meg a c. kocsin utazó diákok közül egyet. Megkapja. — Ugyan, tek. ifiurak, egy kis tüzet is kaphatnék? Tüzet ad a diák; egy pár lépés múlva a c. visszakiált: — Ugye kendtek csak diákok? (J. 186., M. 9.) — **128.** A c. húzza egy darabig az iparostársaságnak, de midőn látja, hogy senki sem adakozik, leteszi a hegedűt. — Kellner úr! adjon egy pohár sört! — kiált a pincérnek. — Neked már a kellner is úr? — kérdi egy iparos. — Miért ne volna úr? se nem suszter, se nem szabó — mondja a c. (G. 316.) — **129.** Kopogás nélkül nyitott be a c. a paphoz, azonban alig volt benn pár percig, megfordult: — Elfeledtem az illendőséget! — és az ajtót kívülről megkopogtatta, s csak azután mondta el monddokáját. (Komáromi k. 1866.) — **130.** A c.-hoz elvitte egy utazó bakancsos, ki nem szerette e szót hallani, a lábbelijét csináltatni. A c.-tól is megkérdi: mi az? A c. óvatosan így felelt: — Csizma volna, ha szára volna; így csak kölyökcsizma. (Szege di k. 1839., Nagyvárad i k. 1841., A. 243., V. 137.) — **131.** Szabadságos katonát c. feldicsér, s mikor nem kapja meg a bagót, mindent visszasi. (H². 95—6., G. 311—2.) — **132.** A c. agárkölyköt kapott, s felnevelés végett komondorok közé tette. — Nem fog az soha nyulat fogni! — Dehogynem. Éppúgy, mintha agártejet szopna. A gróf fia is parasztmenyecské-tejet szopik, mégis olyan gróf lesz, mint az öreg. (G. 313—4.)

133. Cimbalomórákat adott a c. a grófi háznál. — Szép-e a gróf lakása? — kérdi tőle valaki. — Szép, szép, csak egy a hiba. — Mi? — Nincs hová köpni. (G. 337.) — **134.** Nagy tajtpipából dohányozván a c., bíró elé vezeték: hátha lopta valahol. — Nem loptam, örökségem ez a pipa. Boldogult

nagyapám lopta egy töröktől a vásáron. (H². 62.) — **135.** Meglátja a c. 8 éves purdját, amint pipázik. Dühösen reáront: — Nem teszed le azt a pipát! Láttál te engem 8 éves koromban pipázni? (K. 36.) — **136.** Csak azért az egyért szeretnék római pápa lenni, hogy a püspököknek megparancsolnám, hogy minden bagót Rómába vigyenek! (K. 4.) — **137.** Tubákkal kínálták meg az urak a c.-t. Vett is a c. olyan adagot, hogy egy óráig tüszkölt tőle. — Úgy kell neked! — szólt egy nagyorrú öreg úr. — Minek raktál annyit az orrodba, hisz nem pipa az! — De nem is tubákszárító magazin, mint az úré! — vágott vissza a c. (G. 322.)

138. A c. fogad egy gazdával a kocsmában, hogy a gazda most nem képes egyedül levetni a dolmányát. Gazda leveti. s vele egyidőben c. is. — Én is levetettem! — nevet a c. (H³. 48—9.) — **139.** A félszemű c. fogadott egy paraszttal, hogy ő félszemével többet lát, mint a paraszt ép szemével. — Ha ránézek kendre, két szemet látok, kend meg csak egyet lát rajtam. Az enyém a fogadás — nevet a c., s besöpri a pénzt. (A. 240.)

140. Fogadott a c. a juhással, hogy ő hálóban tovább állja a hideget, mint a juhász bundában. A c. kidugta az ujját a hálón, s visszarántotta, mondván: — De hideg van odakünn! A juhász azt hitte, hogy a c.-nak melege van, s dideregtében a maga részéről a fogadást vesztettnek nyilvánította. (VD. 40—1., V. 154.) [Schul. 6: 1—5. sz., Zh. 210—1. l.]

141. Fázott a c. és éhezett. — Mit szeretnél: enni vagy melegedni? — Legjobban szeretnék szalonát piritani. (Sárospataki k. 1830., J. 183., H. 62—3., G. 449., K. 95.) [Nasr. 523. sz., Zh. 191—2. l.] — **142.** Túrót eszel, tepertőt, vagy haluskát? — Adja úgy, mint a disznóknak: összekeverve (túrós-tepertős haluska). (H². 126., G. 334.) — **143.** Milyen kenyér kell: fehér, vagy fekete? — Nekem mindegy, akár a fehér, akár a fehér! (H². 83., M. 88., G. 332.) — **144.** Búcsúra ment a c., s egy ismerős fiatalembernél szállásolta be magát. Csak egy ágy volt, a másik fekhely igen kényelmetlen. — Hová fekszel? A c. az ágyra mutatott, s így szólt: nekem mindegy, akár én, akár én. (Komáromi k. 1874.) — **145.** A c.-t a földesúr elvitte vadászni. A c. egy baglyot, a földesúr egy nyulat lőtt. — Ha tetszik, a bagoly legyen a tek. úré és enyém a nyúl, ha a nyúl nem tetszik, legyen a bagoly a méltóságáé és enyém a nyúl — indítványozza osztozásnál a c. (Komáromi k. 1866.) — **146.** A c. a tisztartó elé megy. — No, mit álmodtál? — Azt, hogy a ténsasszony adott fehér kenyeret, ténsúr pedig vesebort. — Golyhó! Az álmok fordítva teljesülnek. — Nem bánom én azt sem, ha a ténsúr ad kenyeret, a ténsasszony meg bort. (Komáromi k. 1869.) — **147.** Mit szeretnél: cifra szűrt vagy piros bársony m. nadrágot? — Mind a kettőt. Szűrbe rózsámat takarnám, a nadrágot eladnám. —? — Mert a magyar nadrághoz sarkantyús csizma is kéne. (G. 312.) — **148.** Cigány egy udvarra bevetődött. — Mit keresel itt? — Egy korty vizet akarok inni, mert oly éhes vagyok, hogy azt sem tudom, hol háljak. (VG. 495.)

149. Megesett egy családnál, hogy nem volt gyerek. Kérdik az asszonytól az okát: — Családi nyavalya ez nálunk — felelé —, az apámnak se volt gyereke. (K. 76.) — **150.** De rút purdeid vannak! — mondja valaki a dadénak. — Nézné csak az úr az én szememmel — válaszol a c. (G. 318., VG. 500.) [Zh. 129—30. l.] — **151.** — Mit hagysz erre a sok gyerekre? — kérdik a c.-tól. — Hát kire maradna ez a nagy világ? — felelé a dade jó kedvvel. (A. 242., M. 36., V. 154., G. 304.) — **152.** A c. síró rajkójára kiabál: — Ha még egyet nyikkansz, kitagadlak! (G. 318.) — **153.** A c.-nak nem volt semmije, csak egy kutyája. Minek nektek kutya, nincs mit őrizzen? — Az az én purdém kályhája. (Komáromi k. 1869.) — **154.** — Fizess bakterpénzt! — szólítják fel a c.-t. — Mi a ménkűtül? A bőgő zálogban van, a pokrócon fekszem, a köpönyeggel takarózom, a feleségem pedig az ördögnek se kell. (H². 169., G. 336.) — **155.** Mikor vihar van, mindig el-

megyek a kocsmába és úgy gondoskodom a gyerekeimről — mondja a c. — Hogyan? — Ha bcüt az istennyila a putriba, megmarad nekik az apjuk, ha pedig a kocsmába üt be, megmarad nekik a ház. (K. 14.) — **156.** Egy c.-nak volt három tehene. Egyik elesett, mire a c. így szólt: — Annak döglök, akinek van! Nemsokára elpatkol a második: — Döglött is, maradt is! Midőn az utolsó is megdöglött, mondá: — Hálá Isten! Megszűnt a marhadög! (Komáromi k. 1829., H. 101., J. 175., M. 35—6., V. 151—2.) [Nasr. 551. sz.]

157. Egy földbirtokos embereit lustálkodni látván, egy tallért ígért a leglustábbnak. Erre mind felugrott, csak a c. maradt fekvé, mondván: — Tegye tek. uram azt a tallért a zsembembe. (Komáromi k. 1877.) — **158.** A pap a mezőn sétál egyedül, midőn egy sovány c. megáll előtte: — Adjon egy kis pénzt, mert ha nem ad, valami borzasztót teszek — mondja. A meghökken pap bő alamizsnát ad s kérdi: — Mit? — Dolgozni — szalad el a c. (H². 55., v. ö. Szegedi k. 1808., V. 186.) — **159.** Rosszul van a világ felosztva — panaszkodott a c. — Nyáron, mikor a nap hosszú, a mezőre hajtának dolgozni, télen pedig, mikor az éjszaka hosszú, muzsikálni kell. (H². 119.) — **160.** Nézi a c. az útból az aratókat. Szól az egyik: Gyere c. aratni! — Majd felszeded, ha elszórtad! — mondja a c. (D. II. 45., VG. 401., V. 153., K. 69., Ethn. 40 : 58.) — **161.** A debreceni bíró kihajszotta a c.-okat szénát gyűjteni. Mikor hazafelé mentek, panaszkodtak egy parasztnak, hogy nem kapnak enni. — Hát ha nem volt villátok, gereblyétek, hogyan dolgoztatok? — Nem volt az olyan gyűjtés, mint kegyelmed gondolja, hanem csak rúgd fel s hadd ott — felelik a c.-ok. (KJ. I. 91—2., Pesti k. 1801., Győri k. 1810., Esztergomi k. 1830.) — **162.** A c. a papnak kemencét csinált, s a kemence összedőlt. Midőn szidta a pap, így szabadkozott: — Tisztelendő úr is mondta, hogy ami sárból van, nem tarthat örökké! (H². 122., v. ö. Ethn. 38 : 37.) — **163.** A c.-t télen elküldték rákászni, de nem nagy sikerrel működött: — Nagyon hideg volt a víz, s egy emberkezet is húztam ki. — Ki keze lehetett? — kérdi borzadva az udvarbíró. — Nem merem megmondani, mert bajom lesz. — Mondd meg bátran: nem lesz semmi bajod! — Az én kezem volt. (H. 73—4.) — **164.** Halászatáról jönnek a purdék. — Fogtatok valamit? — kérdi az apjuk. — Én nem fogtam, de a Laci majdnem fogott egyet. (M. 49.) — **165.** Reggel korán kimegy a c. a mezőre dolgozni. Reggeliig dolgozik becsületesen, reggeli után kéri az ebédet, az uzsonnát, a vacsorát, hogy majd egyfolytában dolgozik. Gazda örömmel teljesíti a kérést, azonban a c. azt mondja: — Vacsora után bolond lennék dolgozni! — és kifekszik a napra. a) Este a c.-t a hátsó saroglyába ültetik, a saroglya c.-nyal együtt leesik s a c.-nak kell haza cipelni. (Komáromi k. 1832., KS. 383—4.) b) A gazda azt mondja: — Gyere el holnap is! Másnap a gazda titokban jól belakik s reggelit ebédre, ebédet uzsonnára, uzsonnát vacsorára halasztja, hogy „ha kidolgozzuk magunkat, jobban csik”. A c. bosszúsán dolgozik. (VD. 27—30., H². 192—5.) [Schul. 4 : 4. sz.] — **166.** Maga kenyerén szegődött a c. napszámba; reggel a gazda früstököl, a c. odamegy, s jó darabot levág a szalonnából. — Hohó c., te a magad kenyerén vagy! — De nem a magam szalonnáján! (H². 39., G. 332.) — **167.** Napszámban volt a c. a papnál. Mikor elvégezte a munkát, a pap így szólt hozzá: — Gratias. — Mi az? — Azt teszi, hogy 8 krajcárt kaptál. Később meghalt a c. felesége, a pap eltemette. — Mivel tartozom? — kérdi a c. — Négy forint. — No itt van 1, 2, 3, 4... graciász — olvasta le a c. a pap tenyerébe. — Kérek vissza 6 krajcárt. (H. 48., VG. 465—6., Merényi: D. I. 134—5.) — **168.** A kocsmáros nem kapott napszámot, s egy c.-t fogadott fel. A c. dolgozott estig, s jelentkezett a fizetésért. A zsidó összeszámolta a c. adósságát, s kitűnt, hogy még a c. marad adós. A c. kiment a földre, s széthányta a feltöltött

krumplit. — Mit csinálsz, kérdik. — Visszatöltöm a zsidó krumpliját. (G. 304—5.) — **169.** Ha egy tehénre valóért muzsikálsz reggelig, nem bánom, húzd! — mondta egy ember a kocsmában, s a c. húzta hajnalig szakadatlanul. Ekkor az ember átadott egy kolompot. — Itt a tehénre való! (G. 320—1.) — **170.** Nem hoztál haza pénzt, pedig a kapitány ötössel fizet — mondja férjének az asszony. — Fizetett, de nem tudom felváltani. — Majd én felváltom. — Váltsd fel, ha tudod! — szól a c., s képen vágja a feleségét. — Rossz kedve volt a kapitánynak, s ezzel fizetett. (G. 313.) — **171.** Egy szeget üt be a c.-kovács, s 2 garast kér. — Én egész nap dolgozom 2 garasért; te kettőt ütsz a kalapáccsal, s annyit kérsz. — A kendé csak dolog, de az enyém munka — mondja a c. (H². 130., G. 321.) — **172.** Vasat akar venni a paraszt, s benéz a c. sátorába, de nincs ott semmi. — Mit árulsz? — kérdi a paraszt. — Szamárfejeket. — Akkor jó vásárod volt, egy híján mind eladtad. (K. 66., v. ö. M. 21., V. 117.)

173. A c.-nak gyermeke született. Hátára kapta, s vitte a szomszéd faluba a paphoz keresztelni. Mire odaért, meghalt a kis purdé. — De kár! milyen jó muzsikus lett volna belőle — mondá a gémbereedett ujjakra mutatva. (VG. 498.) — **174.** Besorozták a c. fiát katonának. Siránkozott nagyon az apja. — Ne félj, lehet belőle még generális is — vigasztalták. — Mit ér az, ha akkorra nem tud hegedülni. (G. 312.) — **175.** Húztatják az urak a c.-okkal, de nincsenek velük megelégedve. Berúgnak, s ekkor dicsérik őket. — Mindegyik c. jó — szól a primás —, csak az egyik több borral jár, mint a másik. (G. 305—6.) — **176.** Egy fősvény úr sohasem adott pénzt a c.-oknak. Midőn lakodalmára hívta őket, a primás 500 forintot kért. — Megbolondultál? Mért kérsz ily sokat? — Míg legény volt, egy fillért sem adott, hát fizesse meg most, mert ha megházasodik, sohasem adja meg. (VG. 466.) — **177.** Egy uracs pénz nélkül sokáig fárasztotta a zenészeket. — Mért nem vagyok bankócsináló? Adnék neki 100 forintot, hogy vesse bele a bögöbe — mondá hangosan háta mögött a c. (H². 24.) — **178.** Földesúr és vendége beszélgetnek Liszt Ferencről. Öreg c. meghallja, s szól: — Én is hallottam hegedülni. — Nem hegedült az, hanem zongorázott. — Azt a németek fogták rá, mert az igazi neve Bihari volt, a leg-híresebb primás. (H². 19—21.) — **179.** More, mi a különbség hegedű és rajkód közt? — Rajkóm akkor sír, ha nincs kilátása kenyérre, hegedűm meg akkor, ha van kilátása. (A. 244., VG. 455., G. 328., K. 99.) — **180.** A c. tilos nótát húzott az utcán, s nem akarja kivallani, melyik volt az. — Füttyülje el a tek. úr; ha tudjuk, utána húzzuk. (H. 60—1., A. 107—8., V. 147—8.)

181. A c. a vásáron lovat vesz 100 forintért. Nemsokára visszamegy és mondja: — Jobb szeretném azt a 200 forintos lovat. A csizár beleegyezett a cserébe, s a c. így fizette ki őt: — Ez a ló 100 forint és 100 forintot már kaptál! (H. 51.) — **182.** Egy ember annyit alkudott, hogy a c. belefáradt lova dícséretébe. — Te tudod, milyen derék ló ez; miért nem dicséred? — kiáltja egy másik c.-nak. — Azért nem dicsérem, mert tegnap is egy nyulat fogtál vele, s nem adtál a peccenyéből. (Pesti k. 1310., Kassai 1830.) [Zh. 108. l.] — **183.** Lovagold ezt a lovat az úr előtt — szól a c. fiához. — Eladásra vagy vételre — kérdi a rajkó sűgva. (K. 8.) — **184.** Két uracs kérdi a lovat áruló c.-tól: — Hogy röfe a vászonnak? A c. felemeli lova farkát s mondja: — Tessék besétálni a boltba, ott benn megmondja a legény. (V. 169—70.) — **185.** Két paraszt összebeszél, hogy külön-külön megkérdik a c.-tól a ló árát. 1. Ha tudnám, hogy vemhes, megvenném. — Vemhes. 2. Ha tudnám, hogy nem vemhes, bizony megvenném. — Nem vemhes. Egyik paraszt rászól a c.-ra, mire felelé: — Ha akarom: vemhes, ha akarom: nem vemhes. (K.J. II. 32., Györi k. 1810., Esztergomi k. 1836.) [Zh. 108. l.] — **186.** A c. leplezi és védi lova hibáit. a) Fél a hídtól: fára

nem mászik. (J. 182—3., Pesti k. 1818., v. ö. Ethn. 21 : 50.) *b*) Zablát nem enged szájába tenni: vasat nem eszik. (J. 182—3.) *c*) Nem lehet hámba szoritani: kenderbe nem megy. (VD. 19—20., H^o. 72.) *d*) Vak: kútba nem néz. (J. 182—3.) *e*) Vak lova volt c.^onak. — Mi hibája van? — Merő vak. — Rosszul mondod: talán vakmerő? — Az, az, merő vak, az Isten büntesse meg a nyelvemet! (VD. 21. Pesti k. 1818.) *f*) Vevő másnap viszi vissza a lovat. — Vak ez a ló; egyetlen gödör van az utcán, abba is belemegy. — Ez bizonyítja, hogy nem vak, mert akkor nem látná meg a gödröt és elmenne mellette. (VD. 18—9., H^o. 77—8.) *g*) Ez a ló még a csillagokat is leharapná az égről, csak elég szeme volna. — Van nekem elég a granáriumban! — gondolja a gazda, s csak otthon veszi észre, hogy nem az a szem hibázik, amit ő gondolt. (VD. 20—1.) *h*) Nem ijedős ez a ló? — Hogy volna ijedős, hiszen egyedül hál az istállóban. (G. 317., v. ö. Kassai k. 1832., Szegedi k. 1844.) *i*) Hibás ennek a lónak a jobbik lába. — Nem csoda, hiszen azon jár az eblelke. (VG. 417., Komáromi k. 1862., K. 47.) *j*) Becsaptál azzal a lóval. Azt mondtad, úgy megy, mint az ördög és sántít. — Hát az ördög nem sántít? (K. 68.) *k*) Jól húz ez a ló? — Örülni fog, ha húzni látja! A vevő megveszi a lovat, de nem húz. — Becsaptál! — Hát nem örülne, ha húzni látná? (K. 37.) — **187.** Egy c. eladja lovát oly megegyezéssel, hogy ha a ló hibás, visszaveszi. — Itt a lovad, az egyik szemében hiba van! — Nem hiba az, hanem szerencsétlenség. (KJ. II. 77.)

188. Két c.^onő panaszkodik. — Miért nem teremtette az Isten püposnak, vagy sántának a fiamat? Így nem adnak neki sokat az emberek. — Hál' Istennek, nekem megvakult a férjcm és így szépen keresünk. Ne búsulj, majd ad az Isten a tieidnek is egy kis nyavalyát. (H. 22—3.) — **189.** A c. némának tettette magát és úgy koldult. Egyszer azonban felkiáltott: — Segítsenek a szegény némán! — Milyen néma az, aki beszél? — kérdik. — Csak annyit tudok mondani, hogy néma vagyok. Másképp hogyan tudnák? (H. 47., G. 331., v. ö. D. II. 38., Esztergomi k. 1829.) — **190.** A c. mikor apja meghalt, 60 éves ember léteire így kéregetett: — KöyörüljeteK egy szegény árván, kinek se apja, se anyja nincsen. (H^o. 42.) — **191.** Te c. a minap örököltél és már koldulsz? — Nem tudok megllenni munka nélkül. (K. 84.) — **192.** C.: — Kérek egy-két krajcárt! — Nem adok, lopsz te eleget! — Hát muszáj, ha nem adnak. (G. 330., K. 23.) — **193.** Nem szégyelled magad erőS ember létedre koldulni? Miért nem keresel munkát? — dorgál egy úr egy c.^ot. — Hiszen keresek én egész nap, de nem találok. (V. 146.) — **194.** Mars, ki innen! — mordul a gazda a kolduló c.^ora. — Látszik, hogy egy kenyéren él a kutyájával. Éppen oly goromba. (K. 64.) — **195.** A c.^oasszony koldul. — nincs itthon anyám, de azért itt van pár fillér — szól a házikisasszony. — 12 gyereke legyen a kisasszonnak, s nevelje fel mind egészségbe. (G. 338.) — **196.** Egy c.^onak 13 gyereke volt, s mikor ezekhez még 2 árva gyereket magához vett, kérdi egy úr: — Hogy tartod el ezt a sok purdét? — Ezek mentenek meg a koplalástól, mert már elég nagyok. s elküldhetem őket magam és feleségem helyett koldulni. (Szegedi k. 1808.) — **197.** Egy c. komának hívta az ispánt rajkója keresztelésére. Az ispán mentegetőzött, hogy 3 huszasnál többet nem adhat. — Nem baj, már kaptam egy forintot a szomszéd faluból. (Komáromi k. 1855.)

198. A város szolgálai lopáson kapták a c.^ot. A törvény előtt nem is tagadta, s midőn a ló hollétét kérték tőle, azt felelé, hogy a város szolgálai visszalopták. „Ezzel tudódott meg: hogy a' cigányoknál egy értelemben lenne az ellopás, és elvadás”. (D. II. 313.) — **199.** A papnak c. inasa volt. Egyszer levágta a sült lúd egyik combját, bekebelezte, s a sültet úgy vitte be. — Hová lett az egyik lába? — kérdi a pap. — Csak egy lába volt. Nézzen ki atyáságod az udvarra: minden libának egy lába van.

— Röpítsd csak fel őket, s meglátod, hogy két lába van. — Röpítse fel ezt is, talán ennek is két lába lesz! — nevet a c. (H. 75—6., VD. 31—3., A. 241., V. 152—3., G. 324—5., Ethn. 2 : 58.) [Nasr. 75. sz., Schul. 2 : 3—5. sz.] — **200.** Libákat hajt haza földesúrnak a c., egyet elsikkaszt. — Megvan ez! — számolgatja földesúrnak, ki embereket hív, s egyenként megfogták a libákat; egynek nem jut. — Látod, hogy nincs meg, mert ennek nem jutott. — Mért nem fogott az ügyetlen, amíg volt! — szól a c. (H^p. 98—9., 153., J. 181—2., A. 245—6., G. 315—6.) [Nasr. 143. sz.] — **201.** Földesúrnál jár a c. s távozáskor egy csirkét rejt köpenye alá. Szakácsné észreveszi, s kérdi: — Mi ez? — Varjú. — Nem varjú az, hanem csirke. — No, ha nem varjú, nem is kell! — szól a c., s visszaadja a lopott szárnyast. (G. 310.) — **202.** Kacsát lopott a c., s nyárson süti. Rátalál a bíró. — Hol vetted azt a jó pecsenyét? — Bele akart fulladni a vízbe, onnan húztam ki, csak száritgatom. (H^p. 143., G. 336.) — **203.** A kisbíró megcsípi a c.-t, mikor kacsát lop. — Nem megfogadtad, hogy libát nem lopsz többé? — Nem liba ez, hanem kacsá. — Az már más! — mondja bölesen a kisbíró, s tovább ballag. (G. 314.) — **204.** Hány libát loptál? — vallatja a csendőre a c.t. — Hatot. Hármat hétfőn este, egyet kedden éjjel. — Ez még csak négy. — Kettőt el akartam lopni, de elfogtak. (309—10.) — **205.** Kacsát lopott a c. s odaadta lakótársának, hogy süsse meg. Mire hazament, nem volt más, csak a csont. — Te haramiavezér, magad etted meg a kacsát? — Ketten voltunk. — Ki volt a másik? — A kacsá. (K. 88.) — **206.** A c.-fiút, ki ludat lopott, apja így védte: — Ez a számar gyerek játszott a réten, s azt hitte, hogy a liba is szabad madár. Majd megtanítom én, hogy a lúd is bárány, hogy nem szabad vele játszani. (H. 95.) — **207.** A c. egy pulykát lopott, s beletette egy zsákba. Utjában nagyon elfáradt és elaludt. Egy várdorlegény kilopta a zsákból a pulykát, s követ tett helyébe. — Mi a csuda történt velem? A ménkü a zsákomba ütött, s a pulyka kővé vált, vagy csak álmodtam, hogy pulykát fogtam? (H. 118—9.) — **208.** Az egyik more ludat (lovat) lopott, a másik meg puskát. — Lovat loptál? — kérdi a bíró. — Nem én; enyém volt az már liba (csikó) korában. — Te meg puskát loptál? — Nem; az enyém volt pisztoly korában. (H. 132—3., Komáromi k. 1879., K. 7., v. ö. Szegedi k. 1817., Pesti k. 1822., V. 62.) [Schul. 2 : 6. sz.] — **209.** Szól a zsidó a c.-nak: — Lovat loptak a faluban. — Mi közöm hozzá? — De azt mondják, te loptad el. — Mi közöd hozzá? (K. 93., v. ö. Komáromi k. 1862.) [Nasr. 497. sz.] — **210.** Hol loptad azt a lovat? — kérdi a bíró a c.-t. — Magában láttam és megesezt rajta a szívem. Gondoltam szerzek neki egy jó gazdát. (H. 38., G. 319—20.) — **211.** Hogy merészeltél fényes nappal lovat lopni? — kérdi a bíró a c.-t. — Nem loptam. At akartam ugrani, de ráestem. Megbokrosodott és elszaladt velem. (Szegedi k. 1808., Pesti k. 1812., Esztergomi k. 1845., Megpróbáltam: jó hátsó-e? Pesti k. 1799., megbokrosodott kerékpár. G. 337.) — **212.** Tilosban járt a c. lova, s az ügy bíró elé került. — No, c. baj van: zabba ment a lovad. — Nem az a baj, tek. uram, hanem hogy a zab ment a lovamba. (Komáromi k. 1872.) — **213.** A c.-t lólopáson kapták, de tagadta. — Hatan látták! — mondja a bíró. — Hatvanat hozok, ki nem látta — felel a c. (D. I. 296., E. 1604. sz., v. ö. G. 308.) [Zh. 54. l.] — **214.** Egy c. lólopás miatt törvényszék elé került. — Szólj c., mit érdemlesz ezekért? — kérdi a bíró. — Semmit, de semmit nem kívánok ezekért — vakarta a fejét a c. (Komáromi k. 1855.) — **215.** A c. éjjel elment szalonát lopni. Nappal kiválasztotta a szalonát, s így nem vette észre, hogy a hiju deskája fel van szedve, s beesett a házba. — Jó estét! Itt jövék be, hogy hamarébb benn legyek! — mondta, de a gazda jól elverte. (KS. 384.) — **216.** A c. szalonát akar lopni a padlásról. Zajt csinál, s a gazda felébred. A c. a kémény kormával befeketíti magát. — Az ördög vagyok és egy szalonát hozok! —

mondja. A gazda elszalad, mondván: — Nem kell a szalonnád! (AS. I. 248., Pesti k. 1824., v. ö. Szegedi k. 1808., Debreceni k. 1845.) — **217.** A c. ellopja a szalonnát. Mikor jön le a padlásról, eltéved, s a gazda szobájába nyit. — Nem vesznek szalonnát? — kérdi. — Van nekünk elég. Ki tudja, honnan loptad? (AS. I. 249., H². 85—6.) — **218.** C. ok lakodalomban nem kapnak enni. Egyik c. felmászik a nyitott padlásra, s egy tábla szalonnát leemel a horogról, de megsúszik, s egyenesen a trített asztalra esik, honnan egész hidegvérrel szól: — Szerencsés jó estét! Hál' Istennek, itt vagyok én is! (H². 38.) — **219.** A c. szalonnát akar lopni. Zsámolyra áll és nagy lyukat vág egy tábla szalonnába, hogy a fejével levehesse a szögéről. A zsámoly fölborul, a c. fennakad. Nem tud szabadulni, s elverik. (AS. I. 249., H². 79.) — **220.** Két éhes c. diót lop. Az egyik elmege szalonnát lopni, a másik a cinteremben törí a diót. Az egyházi azt hiszi, kísértet, s szalad a papért. — Fáj a lábam! — Majd a hátamra veszem — s már viszi is a harangozó a papot. A c. azt hiszi, pajtása jött meg a szalonnával. — Hozd már! Hadd hasítok belőle egy darabot! — kiáltja. A pap lábából mindjárt kiállt a fájás. (J. 177—9.) — **221.** Pénzt lel a c. a vásárbán. — Dül a torony! — kiáltja, s mialatt mindenki odanéz, zsebbedugja a pénzt. (J. 179—80.) — **222.** Pénzt lel a c. a vásárbán. Kiderül a dolog, s a károsult bíró elé viszi őt: — Fizesd vissza a pénzt! — Micsoda igazság ez? — szól a c. — ő veszi el a pénzt, s én károsodtam? (M. 2—3.) — **223.** Egy hölgy elveszti pénztárcáját, de a c. t, ki odébbállt vele, elfogták. — Ellopjad ennek a hölgynek a pénzét — mondja a bíró. — Azt hittem nekem dobtá a nagys. asszony a sok pénzt és elfelejtettem megköszönni. (K. 111.) — **224.** Egy c. a szekéren alvó oláh fejről lelopva a kalapot, így védekezett: — Micsoda ember az, akinek a fejről a kalapot le lehet lopni? Nem érdemli meg, hogy kalapja legyen. (H³. 6.) — **225.** Egy ember nadrágot vett a vásáron, s a vállára vetette. Mögéje megy a c., odavarrja egyik nadrágszárat a lajbijához, s átdobja a nadrágot a saját vállára. Kiabál a kárvallott, hogy ellopták a nadrágját. — Ennyi ember közt megesik. Én az enyémet óvatosságból a lajbimhoz varrtam. (H². 148—9., VG. 433., K. 73.) [Zh. 98. l.] — **226.** Parasztemberek fát vágtak az erdőn, s lerakták gubáikat. A c. egyet ellop, azonban megfogják. — Az erdőben találtam, azt hittem, vad guba — védekezik a c. (J. 185., A. 244—5., V. 171—2., G. 328.) — **227.** Egy pár csizmát lopott a c. a vásáron, s emiatt bíró elé került. — Nem loptam én, hanem találtam — védekezett. — Hogy lehet az? — Hát a majster a bódé előtt mondogatta: vegyenek csizmát, úgy adom, mintha találták volna. (G. 306—7.) — **228.** Gazda burgonyaföldön találta a c. t. — Mit csinálsz? — Jaj, nagy baj' ért. Felkapott a szél, bedobott a kertbe. Hogy tovább ne vigyen, megkapaszkodtam a krumplibokorba. — De minek a zsák? — Az, az, csak a fene a zsákot ette volna meg. (G. 335., K. 49., KS. 385.) [Nasr. 7. sz., Zh. 87—8. l., Schul. 2: 13. sz.] — **229.** Megfogták a csőszök a c. t a pap krumpliföldjén, amint zsákját töltögette, s a paphoz vitték. — Mért lopsz, édes fiam, hisz tudod, hogy ha tölem kérsz, kapsz — korholja a pap. — Épp azért gondoltam, minek fáradsz ide, mikor nekem közelebb esik onnan hazavinni. (G. 333—4.) — **230.** Az uraság krumpliját c. ok veremelték el. C. lopni akart, de a zsákkal beesett a verembe, s nem tudott kimászni. — Az történt velem, amit az öregapám is mondott: — Aki másnak vermet ás, maga esik belé. (H². 85., G. 327., v. ö. Szegedi k. 1810., D. II. 234.) — **231.** Megtiltották az erdőben a favágást, de a c. csak leütött egy szálát. Bíró elé került — Nem irtottam én erdőt. Hisz egy fa nem erdő. (K. 91.) — **232.** Te c., hogy mertél fát lopni a falu erdejéből? — Csak olyan fát vittem el, amit a varjak lerugdostak. (Komáromi k. 1882.) — **233.** A c. almát lopott, s mikor meglátta a csősz, elkezdett szaladni. — Hová viszed az almát? — A feleségem halá-

lán van, s almát kíván látni utoljára. (G. 308.) — **234.** A c. felmászott az almafára, de épp akkor lépett a kertbe a gazda is. A c. tudva, hogy az úr szeret vadászni, mondja: — Csitt! A bokorban egy nyúl van. Puskát gyorsan! Az úr puskáért megy, c. pedig elszalad. (Sárospataki k. 1830., H. 68—9., Komáromi k. 1862.) — **235.** A c.-t megcsípte a gazda a cseresznyefán. — Mit keresel ott fenn? — Jön az ellenség! Másszék csak fel, majd meglátja! A gazda elhitte, mivel háborús idő volt, s felerőlködött, a c. pedig elszaladt. (H. 36—7.) — **236.** A mezítlábas c. órát lop, s elrejtí magánál. Beszélget a gazdával, közben az óra ütni kezd. — Mi peng nálad? — A sarkantyúm. — Hisz nincs csizmád! — Dehogynincs. Csak otthon van. (Komáromi k. 1842., H. 50.) — **237.** A c. lopni akar, s a kályhán keresztül akar a szobába menni. Kivesz egy darab cserепet, s benéz. A gazda, ki az asztalnál olvasott, felugrik: — Mit keresel itt? — Megkartam tudni, hogy a tek. úr itthon van-e? (H². 25—6.) — **238.** Másszor pedig hasonló körülmények közt ezt kérdi: — Nem vesz az úr pipaszársütő vasat? (Kassai k. 1834., Komáromi k. 1863.) — **239.** A c. a földesúrnál ezüstneműt akar lopni. Lépteket hall, bebújik egy ajtó szekrénybe, azonban földesúr meglátja, s kinyitja az ajtót: — Mit csinálsz itt? — Sétálgatok — felel a szoronkodó c. (H². 14—5., Kassai k. 1834., v. ö. Kassai k. 1833., 1835.) — **240.** Jegyző tréfásan azt mondja a c.-nak: — Aki ma éjjel kettőnk közül szebbet álmodik, az eszi meg a nyúlpecsenyét! A c. beleegyezik, de még az este ellopja a nyulat. Másnap meséli a jegyző: — Álmomban az égben voltam az angyalok között... — Én meg láttam, hogy mily magas van. Azt hittem vissza se jön, s megettem a nyulat — mondja a c. (G. 334.) [Nasr. 540. sz.] — **241.** Sűrű erdőn megy át a földesúr hintója. Egy c. elébeugrik. — Mit akarsz, Csóri? — kérdi az úr. — Pénzt, vagy bagót, mert most zsvány vagyok. (G. 304., K. 25.) — **242.** Mit viszel a köpönyeged alatt, more? — Ne kérdezze bíró uram, mert néma vagyok. (G. 318.) — **243.** Lopott a c. a vásárban. Hogy menekülhessen, elkiáltja magát: — Félre az útból! Fogadásból futok! (Komáromi k. 1942., VG. 392., V. 155., K. 67.) — **244.** Kergetik a c.-t. — Allj meg! — kiáltják utána. — Alljanak meg maguk, magukat az ördög se kergeti. (M. 59., G. 315.) — **245.** Egy vénkisasszony lopáson kapja a c.-t. — Jobb lesz, ha futni hagy, mert a tárgyaláson megkérdik majd, hány éves. (G. 336.) — **246.** Megállj, mert tüzet adok! — kiált a csősz a c.-ra. — Sohse fáradjon velem, nincs nálam a pipám. (G. 326.) — **247.** A c. lopni akart a kocsmában, de megszalasztották. A c. így kiabált vissza: — Mind gazemberek vagytok, de legnagyobb a csapláros, kivéve a szolgabíró urat. (H². 24.) — **248.** Megcsípték a c.-t a zsandárok. — Nem tudod, hogy nem szabad lopni? — Verje meg a devla, egészen elfeledtem. (K. 125.) — **249.** Lopni ment a c., de a bakter elcsípte. No, mi bajt csináltál? — kérdi a bíró. — Az a gonosz bakter csinálta. Ha ott nem mászkál, nincs semmi baj. (K. 126.) — **250.** Szánod-e tolvajságodat? — kérdi a bíró a c.-tól. — Eleget szánja az az ember, akitől loptam. (D. II. 135.) — **251.** Hogy tudtál betörni a sok lakat dacára a zsidó boltjába? — kérdi a bíró. Azért, mert gyerekkoromban kenyérkeresetemben gyakoroltam magam. (H². 102.) — **252.** A bíró lelki fenyítéket használ: — Nem tudom, mit felelsz majd a legfőbb bírónak, ha előtte állsz és az a szegény asszony panasolja, hogy elloptad a disznáját? — Ott lesz a disznó is? — Ott. — Azt mondom, hogy ne óbégasson, hanem vegye vissza. (K. 58.) — **253.** Bűnös, vagy nem bűnös? — kérdi a bíró a c.-t. — Mit használ, ha azt mondom hogy nem vagyok az? A multkor sem hitte el. (G. 323.) — **254.** Szüret előtt szőlőben sétál a c. Egyszer csak látja, hogy jön feléje a csősz a kisbíróval, s így monologizál: — Ha eszem, ha nem eszem a szőlőből, megvernek, mert nem hiszik el, hogy nem ettem. Jobb lesz, ha eszem, legalább tudom, miért

vernek. (K. 105.) — **255.** a) A c. árulta a lopott lovat, melyet gazdája felismert. Előkapta botját, s ütni kezdte vele a c.-t, ki megszólalt: — Nem úgy verik a c.-t! — Hát hogyan? — Két kézzel — felelt a c., s míg a bíró nekikészült, addigra a c. elnyargalt. (Pesti k. 1799., D. I. 13., E. 1615. sz., VG. 365., V. 173.) b) Gazda üti a tolvaj c.-t. — Nem úgy verik! — Hogy? — Kerítésre állítják, s karóval ütik! Mire a gazda karót talál, a c. leugrik a kerítés másik oldalán és elszalad. (K.S. 385.) [Zh. 97—8. 1.] — **256.** A c. üres tárcáját könnyen ellopható helyre teszi, egy zsidó ellopja. C. bepanaszolja, s mondja: 27 forint volt benne. Hiába mondja a zsidó, hogy a tárca üres volt, pénzből kiadták a c.-nak a mondott összeget. (H. 103—4.) — **257.** Egy falu alatt sátorozván a c.-ok, mindent összehalmozva menni készültek. Az öreg vajda ily jelentést tett a tisztartóknak: — Ma rakodnak a c.-ok! — Hadd marakodjanak! — felel a tisztartó. — Jó, én megtettem a jelentést — szól a vajda s továbbállnak. (E. 1597. sz.)

258. Egy c. rabot a fiskális kérdőre vett, de a c. csak hallgatott. Miért nem felelsz? hisz nem vagy néma! — Mindig hallottam, hogy az ember hallgatással mindeneket legyőz! — felel a c. (Szegedi k. 1810.) — **259.** Míg a c. előtt az ítéletet olvasták, szüntelen egy szögletbe nézett. — Megértette: 2 évi fogságra van ítélve? — kérdi az elnök. — Ugyan kérem, nagys. úr, szabad azt a szivarvéget felvennem a sarokból. (H². 80.) — **260.** Egy tolvaj c.-t arra ítélték, hogy a füle vágattassék le. A hóhér azonban mikor felemeli a bozontos haját, egy fület sem talál. — Hol a füled? — Nem olyan az ember füle, mint a rák lába, hogy újra kinő. (AS. I. 247., Pesti k. 1818., 1828., v. ö. D. II. 314.) — **261.** C. kocsisa volt a szolgabírónak; egyszer feldőlt a kocsi, mikor a c. gazdája feleségét kocsiztatta. — Mi lesz most? — kérdi a c.-t a komája. — A szolgabírónének bent a doktor, nekem meg itt kinn a szolgabíró rendel az unslagot. (H². 124.) — **262.** A szolgabíró azzal vigasztalta a c.-t, hogy szeretetből vereti rá a 25-öt. — Nem bánom, ha szeret, de ne szeressen ily nagyon! (K. 121.) — **263.** Feküdj le! — mondja a hajdú. — Köszönöm, nem vagyok álmos! (V. 168., G. 315.) — **264.** A c., akit 25 botra ítélték, csak azt a gráciát kérte, hogy úgy fekhessék, ahogy legkényelmesebben találja, amit a szolgabíró meg is adott. Mire a c. a pad alá feküdvén, adaszól a hajdúnak: — Most már húzd rá két kézzel. (G. 313.) [Zh. 62. 1.] — **265.** A c. összeveszett a zsidóval a vásáron, még a bíró sem tudott köztük igazságot tenni. Végre úgy határoz, hogy üssön az egyik a másikra 12-t viszont. A zsidó alig mer hozzányúlni a c.-hoz, míg a zsidót a c. alaposan helybenhagyja. (VG. 354—5., K. 74.) — **266.** Ki nem állom ezt mind! — tiltakozik a c., de hiába; lefogják s ráverik a 25-öt. — No, kiálltad? — Hiszen így a tek. úr is kiállta volna. (H². 49.) — **267.** Botozták a morét. Jajgatott: — Zárassa be, tek. úr a kaput! — Miért? — Hogy ki ne szaladjon belőlem a lélek. — **268.** A c. kiabál a dercsen: — Tűz van! — Hol? — Itt, tek. uram. Nem látja, hogy félre verik a harangomat, mert csak egy oldalon ütnek. (H. 48—9.) — **269.** A szolgabíró 25 bot büntetést mért a c.-ra, aztán elment ebédelni. Ezalatt a hajdú készülődött a műtéthez. — Ne bántson! — könyörgött a c. — Én sajnálak, de engem szid meg a tek. úr, ha nem hall jajgatni. — Jajgatok én verés nélkül is addig, míg el nem únja. — **270.** Egy c.-ra 50-et csapatott a vármegye tolvajságáért. No c. köszönd meg a vármegyének! — mondja a megyei tiszt. — Köszönöm a vármegyének, hogy megcsapatott; adjon néki az Isten ezerannyit helyette. (Szegedi k. 1809.)

271. Két bujdosó c. kiérve az erdőből, nagy kenderföldre jutott. — Milyen erdő ez? Nem erdő ez, hanem kender. — Akkor jobb, ha visszafordulunk, mielőtt nyakunkba nőne. (H². 84.) — **272.** Valamely faluban meghalt a harangozó. Kérdik a c.-t: — Lenné-e harangozó? — Nem

én; félek a kötélről. (H². 143., G. 336.) — **273.** A c. halálra ítéltetvén, azt a kegyet nyerte, hogy a halál nemét maga válassza meg. — Biz én a természetű halált választom! — mondá. (Pesti k. 1810., v. ö. AS. I. 190., Sárospataki k. 1832., Nagyvárad k. 1844.) — **274.** A c.-t halálra ítélték. Csak egy kegyet kért; hogy maga választhassa azt a fát, melyen bevégzi életét. Meg is adták; de a c.-nak semmiféle fa sem tetszett. (H. 117—8.) — **275.** Egy c. mikor meghallotta, hogy felakasztják, kérte az urakat, hogy ne akasszák föl, mert ott igen hideg van, ő pedig a hideg házhoz nem szokott. Inkább más halálra ítélték. (Pesti k. 1818.) — **276.** Szabódott a c., hogy ő az akasztófát meg nem szokhatja, mert ő e szokást igen nehéznek tartaná. (D. II. 24.) — **277.** Egy községnek nem volt hóhéra. Azt mondták az elítélt c.-nak, hogy menjen valahová, s akasztassa föl magát. A c. azt mondá, hogy adjanak neki 6 forintot. — Miért? — Mert az akasztás nincsen ingyen. (D. I. 23., II. 317., VG. 365., v. ö. Pesti k. 1798.) — **278.** Hétfői napon vitték akasztani a c.-t. Elkeseredetten mondta: — Ez a lét is jól kezdődik! (K. 9., v. ö. V. 181—2.) — **279.** Akasztani vitték a c.-t, s apja így könyörgött: — Ne akasszák föl a fiam; nincs hozzá semmi kedve! — De van a vármegyének! — mondta az alispán. — Hát miért nem akasztják föl a vármegyét, ha olyan kedve van hozzá? (M. 65.) — **280.** A c. mikor meghallotta, hogy felakasztják, elkezdett sírni. Apja így vigasztalta: — Mit sírsz, hisz csak felakasztanak. Ha a körmöd alá menne a szálla, az volna rossz. (H². 81.) — **281.** Mikor a c.-t akasztani vitték, s egy csapszék elé értek, a csaplárost magához hívatta: — Ha ad egy fél meszely pálinkát, ellopott zsebórájáról felfedezést teszek! Megkapván a pálinkát, mondja: — Én loptam el az órát. (H². 22.) — **282.** Midőn a c.-t akasztani vitték székelyen, a c. kérte a kocsiat, hogy ne menjenek a garasos csárda felé, mert „ha az a kopasz csárdás észreveszi, megteszi velem azt a szűgyent, hogy 2 itce pálinka árért, mellyel tartozom, lefoglal”. (H². 77.) — **283.** A c. ballag az akasztófa felé, s a báméskodni akaró odasiető emberekhez így szól: — Sohse siessenek; nem végeznek ott nélkülém semmit. (VD. 41—2., Komáromi k. 1861., V. 116.) — **284.** Egy c.-t akasztani vitték, s a hadnagy így szólt hozzá: — Ügy-e megjövendöltem, hogy akasztófára jutsz! — Nem ér semmit az olyan jövendölés, melyet erőszakkal teljesítenek. Akkor dicsekedhetne velem, ha jószántomból sétálnék az akasztófára. (Komáromi k. 1852.) — **285.** Egy c. midőn a vesztőhelyhez közeledének, sört kért, melyet megkapván, egyre fűjt. — Mért teszed ezt? — kérdi egy poroszló. — A sör habja nem egészséges. (Esztergomi k. 1831., Komáromi k. 1877.) — **286.** Egy c. azért könyörgött az akasztófa alatt, hogy a bundáját ne húzzák le, mert éjszaka igen hidegek járnak. (K.J. I. 106., Esztergomi k. 1836., v. ö. D. I. 22.) [Zh. 183. I.] — **287.** a) Egyik meg egy pipa dohányt kért, mondván, hogy ő igen nedves természetű ember, most pedig egész éjjel kinn kell maradnia. (K.J. I. 106., D. I. 24., Esztergomi k. 1836.) b) Egy másik azért könyörgött, hogy pipáját, dohányát és tűzszerszámát is kössék a nyakába. — Ha elúnom magam, ezzel mulathatom pajtásom is, kinek egy pipa dohányja sincs. (Szegedi k. 1808.) — **288.** Egy c. azt kérte, hogy vágjanak neki erőt, mert úgy hallotta, hogy az érvágás jó a halál ellen. — (K.J. I. 106., Szegedi k. 1808., Esztergomi k. 1836., Nagyvárad k. 1836.) [Zh. 79. I.] — **289.** Országút mellett akasztották a c.-t. — Tek. bíró úr! Ne tegye velem azt a csúfságot, hogy arccal az út mellett akasztasson, mert bizony belehalnék a nagy szégyen miatt. (VD. 11—2., H². 53—4., V. 146., G. 314.) — **290.** Az akasztófa alatt álló c. a sokaság felé fordulva, így búcsúzik: — Köszönöm a fáradságot, hogy eljöttetek tiszteletemre; bárcsak adná Isten, hogy visszaszolgálhatnám ezen szívességet. (H². 37—8.) — **291.** A hajdú nagyon unszolja a c.-t az akasztófára: — Ha olyan nagy

kedved van, menj! — szól a c. majd a bakó felé fordul: — Ha már ennek is meg kell lenni, ne szuszogj, hanem add meg hamar a végső tiszteletet. (H². 197—8.) — **292.** A hóhér súgja a c.-nak: — Igyekszem veled jól végezni, de megvallom, most akasztok először. — Iparkodnunk kell, hogy becsületet valljunk: engem is most akasztanak először — szól a c. (H³. 46.) — **293.** Felkötötték a c.-t, de elszakadt a kötel. — No még így nem jártam! dühöng a hóhér. — Én sem! — felel a c. (K. 7., v. ö. Budai k. 1805., Sárospataki k. 1832., Szegedi k. 1845., Komáromi k. 1866.) — **294.** Micsoda betegségben halt meg az öregapám? — kérdi a purdé az apjától. — Szopós gyerek voltam én akkor, de sokszor hallottam, hogy kenderbajban halt meg. Hogy mi az, nem tudom. (H². 46.) — **295.** Akasztófa mellett megy el a c. s kérdi tőle a fia: — Mi ez? — Akasztófa, ahová a szegény bűnösöket akasztják. — Hát a gazdag bűnöst hová akasztják? (H³. 98—9.)

296. A c. uszonnatájban nagyon szerette volna, ha mielőbb este lenne. Integetni kezdett tehát a Napnak, hogy szálljon le már. Eszrevették ezt a többi munkások és tréfából fölfelé intettek a Napnak. — Ne integessetek, mert megbolondul és a helyén marad reggelig. (KJ. I. 110., Esztergomi k. 1836., VD. 30—1., H². 192—5., V. 150., G. 305.) [Schul. 4: 4—5. sz.] — **297.** Igaza van a papnak — mondta a c. — A multkor azt mondta, hogy Isten a legbölcsebb lény. Lám a Napot nem napszámba fogadta fel, mert másképen későn kelne fel és korán menne nyugodni. (H. 64.) — **298.** Úgy-e szép nap van? — kérdik a c.-tól egy szép téli napon. — Szép, csak nagyon kopott — felel a c., majd felsóhajt: Uram Isten, teremthetnél mást, ez meg jó lenne holdnak. (VD. 27., H². 94., V. 164., G. 332.) — **299.** A c. ittasan megy haza. Egyszer csak megáll, felnéz a holdra és szól: — Veled se cserélnék: nagyobb legény vagyok én. Te egy hónapban csak egyszer tetsz meg, én minden este. (K. 6., v. ö. Kassai k. 1834., M. 11.) — **300.** Vihar volt. A c. szénaboglyába lyukat vájt, s beledugta a fejét. Nagyot dördült az ég. — Kezem, lábam nem bánom, csak a fejem ne, szent atyám! — fohászzkodott. Meghallotta ezt a boglya túloldalán levő hajdú, s mikor megdördült az ég, odavágott a c.-nak. — Ha nem tudnám, hogy dörög az ég, azt hinném, a hajdú ütött rám — mondta a c. (H. 67., VG. 464.) — **301.** Most a kettősön az óramutató, mire az ötöstre ér, itthon légy! — mondja a földesúr a c.-nak. Rossz út volt, s 7 óra is elmúlt, mire a c. visszaérkezett. — Nézd a mutatót, ugyancsak messze ment már! — Könnyű volt annak itt a meleg szobában! (VG. 427., Komáromi k. 1862., V. 154—5., K. 47.) — **302.** Tűz! Tűz! kiabál a c. — Hol a tűz? — Magam is azt szeretném tudni, mert nagyon fázom. (V. 153.) — **303.** Nem fázol, purdé? — kérdi a tisztartó a hóban futkározó c.-gyereket. — Nem. — Mi az oka? — Nem eszem annyi csemegét, mint az urak. Etessen velem egy tál gyümölesöt, majd fázom akkor. (Komáromi k. 1894.) — **304.** C. és juhász tél idején szabadban hálnak. A juhásznak gyapjas bundája van, a c.-nak pedig kopott, lyukas szüre. A c. többször kérdi: Nem fázol, juhász? — Miért kérded minduntalan, hogy fázom-e? — Azért kérdeztem, mert megmelegítettél volna, ha rámfeküdtél volna a bundával. (G. 308—9.) — **305.** A c.-t a hideg ellen csak egy rongyos szűr védte. — Rongyos a szűr, c.! — kiált neki hetykén egy urasági kocsis. — A szűr csak jó volna, de az idő nem hozzávaló! (A. 244., J. 176—7., V. 170—1., G. 333.) — **306.** A c. az erdőben fát vág. Fejszéje mélyen bemegy a tőkébe; nem tudja kihúzni, s káromkodik. Földesúr kérdi: — Mi bajod? Miért morogsz? — Hogyne haragudnék, ménkü üsse meg a fejszéjét, mikor közép nyáron is oly nagyon belefagy ebbe a fába. (KJ. II. 122—3., Váci k. 1827., Sárospataki k. 1837.)

307. Minő valláson vagy, c.? Amelyiken az eklézsia. — Hát az

eklézsia melyiken van? — Amelyiken én. — Dehát hogy hívják azt a vallást? — Azt már nem tudom. (A. 242., v. ö. Bod Péter: Szent Hilárius. 1768. 31. sz.) — **308.** A rendőrségen kérdi a tisztviselő: — Milyen vallású vagy c.? — Olyan mint a nagys. úr. — Tudod, milyen vallású vagyok? — Csak gyanakszom. De azért jó lesz nekem az is. (G. 330.) — **309.** Egyszer elhatározta, hogy beáll a magyarok vallásába. Elment a paphoz, ki azt mondta, hogy beveszi, csak tanulja meg a Miatyánkot, Hiszekegyet, meg hogy hány az Isten. (KS. 387.) — **310.** Hozzáfogott a pap a keresztvetés tanításához, de a c. mindig kifelejtett valamit. — Ha holnapra jól megtanulod, kapsz egy malacot! Másnap megy a c. a fiával a paphoz: — Tudom már. Az atyának, szentléleknek nevében. Amen. — Hát a fiú hol van? — Kinn, az ajtóban vár a zsákkal. (Váci k. 1827., J. 184., V. 172., VG. 460., KS. 388.) [Nasr. 357. sz., Zh. 21. l.] — **311.** Kérdi a pap a c.-tól: — Hány az Isten? — Három — felel a c., s a pap dühösen elkergeti. A c. találkozik komájával: — No, hány az Isten? — Egy. — Akkor oda se menj. Én hármat mondtam, még se volt elég. (Győri k. 1810., Eszterg. k. 1830., J. 183—4., V. 149., A. 248., v. ö. KJ. I. 55. Győri k. 1796.) — **312.** Te c. tudod-e hány az Isten? — Hát kend tudja-e? — Tudom. — Ha tudja, minek kérdi. (KJ. II. 27.) — **313.** Schogyan sem tudja megtanulni a Hiszekegyet. — Mit csináljak veled? — Füttyülje el a nótáját, mindjárt elhegedülöm. (V. 153., VG. 409., Komáromi k. 1862., K. 112.) — **314.** Beszél a pap a c.-nak a lélek halhatatlanságáról. A c. hitetlenkedve hallgatja. Megsokálja a pap a dolgot, s rákiált: — Na fiam, hiszed-e? — Hiszem, hiszem, hancm majd meglátja atyaságod, hogy nem lesz igaz. (VG. 441., K. 113.) — **315.** Hamis tanuzásért ült a c. Feddi őt a pap, hogy miért esküdött meg olyanra, amit nem látott. — Van nekem lelkem? — kérdi a c. — Van. — Meg merne rá esküdni atyaságod? — Meg. — Lám atyaságod is megesküdne arra, amit nem látott. (H². 48., G. 331—2.) — **316.** Mit tanultál, rajkó? — Azt, hogy a zsidók feszítették keresztre Krisztust. — Láttad? — kérdi a dadé. — Nem én. Akkor ne beszélj, mert ha meghallja a szolgabíró úr, majd ad neked olyat ráfogni a zsidókra, amit nem láttál. (KJ. II. 107—8., Kassai k. 1830., VD. 38—9., H². 84., V. 164—5., G. 307.) — **317.** Nagypénteken Krisztus elfogatásának történetét mondta el a pap, amit a c. is meghallgatott. Következő évben a c. újra elment a templomba; a pap most is azt mondta el, amit az előző évben. Midőn az elfogatást mesélte, a c. felkiáltott: — Ugy kell neki! Tavaly is ott fogták el; felérhette volna ésszel, hogy ott megint megfognák! (V. 144—5.) — **318.** Ki teremtett? — kérdi a pap. — Hamarjába nem jut eszembe — felel a c. A pap egy kis gyerektől is megkérdi, s az szépen megfelel. — Ez a gyerek tudja és te nem tudod! — Mikor gyerek voltam, én is tudtam. (H. 135—6., V. 156.) — **319.** Mi végre teremtett Isten téged, c.? — kérdi a pap. — A falu végre. (KJ. II. 28., Eszterg. k. 1836., VD. 25., H². 169., V. 162.) — **320.** Miért teremtett Isten bennünket? — kérdi a pap a c.-t. — Mert nem voltunk. (Eszterg. k. 1836.) — **321.** Mi a legjobb az életben? — kérdi a plébános a c.-tól. — Káposzta, amin a malac keresztülszaladt és belefult. (K. 45.) — **322.** Mi a legfőbb a keresztelésnél? — kérdi a pap a c.-t. — Elfelejtettem. — Mégegyszer megmondom: a keresztvíz és Isten igéje. — Dejszen ott lehet az egész Tisza, ha nincs hozzá purdó. (Sárospataki k. 1830., A. 240., M. 65., V. 175.) — **323.** A c. keresztelni vitte újszülött fiát, s kérte a papot, hogy az azon napra eső nevet adja neki. — Jól van; akkor Krispin lesz a neve. — Az nagyon furcsa. Akkor inkább legyen Ködmön. (VG. 436., K. 57.) — **324.** A földesurat a c.-ok meghívták keresztapának gyermekükhöz, ki a rajkót Habakuk névre kereszteltette. A komaasszonyoktól megkérdezte az anya: — Milyen nevet kapott a fiam? — Nem hallottam olyan nevet sohse. — De mit? — Kakuk. — Az még semmi, — igazítja ki a másik — de Bakkakuk. (G. 331.) — **325.** A c.-nak

vereshajú fia született; kérte a papot, hogy ne magyar nevet adjon neki, mert az nem illik hozzá. A pap Frigyesre keresztelte. — Ne búsulj, feleség! — mondta otthon a c. — ha nem is c. a fiunk, nagy úr lesz, mert Frigyes a neve. (H². 33.) — **326.** A c. kérte a papot, hogy újszülött fiának szép nevet adjon. Nagy vita után Ignácnak keresztelték. A c. mégsem lehetett megelégedve, mert így dörmögött: — Isten tudja, mi csoda a neve, de mi Lacinak fogjuk hívni, az illik rá legjobban. (H. 49—50.) **327.** A c. megy a paphoz. Fiam született. Arra kérem, hogy Zsuzsira keresztelje. — Hiszen nem leány. — Semmi az. Ha Zsuzsi lesz, nem lesz katoná. (Komáromi k. 1865.) — **328.** A pap megtanította a c.-t, hogy gyónáskor így kell fohászzkodni: — Istennek báránya, stb. A c. mikor újból ment gyónni, megkérdezte a juhászt: — Hogy hívják azt a bárányt, aki tavaly született? — Toklyónak — mondta a juhász. Megy a c. gyónni, s fohászzkodik: — Istennek toklyója, stb. — Nem toklyója, hanem báránya — szól a pap. — Tavaly bárány volt, de azóta szép toklyó lett belőle — felel a c. (VD. 56—7.) [Nasr. 105. sz.] — **329.** A c. elmegy a kántorhoz panaszkodni, hogy nem mer gyónni, mert nagy vétke van. — Majd meggyóntatlak én! — mondja a kántor. Tormából ostya alakú szeletet vág. Dade majd megfúl a tormától, s így szól: — A fiannak ne adjon oly nagyot, mint nekem, a Kristus erős testéből, mert mindjárt beledöglök. (VD. 9—10., V. 150.) — **330.** Gyónáskor a c. ezt is bünei közé számlálja: — Seregélyfészket tudok egy odvas fában! Vasárnap a pap beleszóvi oktatásába, hogy mit kell gyónáskor bevallani, nehogy valaki még egyszer ilyen mondjon. — Nem azért találtam, hogy atyaságod egye meg!... Megyek és kiszedem — szól a jelenlevő c. (VD. 33—4., V. 162.) — **331.** Bizonyos c. gyónni menván, számlálja büneit, mondván: — Atyám! Tyúkot, ludat, juhot, ökröt, stb. A pap hogy rajta kifogjon, így szól: — Te azokat talán vetted? — Aja. — Hát találtad? — Aja. — Talán cserélted? — Aja! — Bizonyosan loptad! — Ehe! most találta ki Atyám Uram. (Szegedi k. 1810.) — **332.** Gyónni ment a c. — Loptál-e, fiam? — kérdi a pap. — Csak akartam, de megugrasztottak. — Fiam, az akarat annyi, mint a cselekvés — mondja a pap s penitenciát ad neki. a) Pár hét múlva napszámba megy a c. a paphoz. Leül egy fa alá és pipázik. — Miért nem dolgozol? — kérdi az arramenő pap. — Akartam. Miért nem elégszik meg velem? (H². 9—10.) b) Néhány nap múlva a pap lovait egy zabtábla felé fordulva találta. Behajtotta, s hajtópénzt követelt, mivel a falu csőszek volt. — Hisz nem voltak a zabbal! — De bele akartak menni, már pedig ez annyi, mintha teleették volna magukat. (H². 52—3., VD. 8—9., V. 161—2., v. ö. Pesti k. 1812.) — **333.** A c. gyónni ment. — Mi a bünöd? — Lopok. — Ugy kell mondani: loptam. Jó: hát loptam — mondta a c. miközben kilopta a pap zsebéből az órát. (J. 185.) — **334.** A c. a paptól gyónás közben órát lop, s tovább gyón: órát loptam; megbántam, mit csináljak vele? — Add vissza a gazdájának. — Odaadom tisztelendőségédnek! — Nekem nem kell: a gazdájának add oda! — Nem akarja elfogadni. — Akkor jó lélekkel meg tarthatod. (H². 64—5., v. ö. AS. I. 261.) — **335.** Egy c. elmegy gyónni és megvallja, hogy szénát lopott. — Hány kötéllel lehetett? — kérdi a pap. — Ugysen találja el atyaságod. — 30 kötés? — Nem. — 60? — Ragasszon atyaságod még egy teli szekérrel hozzá, aztán a maradékot elvihetem a feleségemmel utána. (KJ. I. 61—2., Győri k. 1810.) — **336.** Gyónni ment a c. — Mi a bünöd? — Földhöz vágtam az anyám kódmenit. — Hisz az nem bün. — Igen, de az anyám benne volt. (Komáromi k. 1832., M. 64., A. 245. V. 160., v. ö. H. 59—60.) [Nasr. 493. sz.] — **337.** Gyónni volt a c. Sok volt a bün és 20 Miatyánkot kapott penitenciául. — Sok lesz. — Mért lenne sok, fiam? Másnap reggel megy a c. a paphoz. Ötször köszön: — Szerencsés jó reggelt! — Megbolondultál, c.? Hol a botom, hadd verjelek ki! — Mit tett volna az Úristen, ha hússzor elmondom neki a

Miatyánkot, amit annyiszor hallott, hogy már bizonyosan megúnta!? — szólal meg a c. (K. 3—4.) — **338.** A gyóntató atya röviden csak annyit mondott a c.-nak, hogy tartson penitenciát. A c. megkérdezte apjától: — Mi az? Az apja azt mondta, hogy a penitencia sokféle, de legjobb az, ha megrakja csalánnal a gatyáját és úgy hallgat egy prédikációt. A c. a legközelebbi vasárnap megrakta csalánnal a gatyáját és elment a templomba. Ott pedig igen rühölődött, mert a penitencia igen dolgozott körülé. Ezt látva, az emberek sugdolózni kezdtek, mire a c. így szólt: — Csak tikörülöttetek is annyi penitencia volna, mint az én gatyámban, tudom rühölőznétek. (KJ. II. 28—9., Eszterg. k. 1836., V. 150—1.) — **339.** A c. hallgatja a templomban a szónoklatot. A pap többször mondja: — Hátrább látni fogjuk! A c. azt hiszi, hogy a pap hozzászól, s mindig hátrál. Az ajtó előtt felkiált: — Jaj, tisztelendő uram, hagyja azt a hátrálást, mert ha még egyet lépek, kiesem az ajtón. (H². 17—8.) — **340.** A pap megkérdi a c.-tól: — Miért tolakodsz mindig előre közel az oltárhoz a templomban? — Mert ott közelebb érem az áldást. Akik közel vannak az áldáshoz, vagyonosabbak, mint akik az ajtó mellett állnak, nekem pedig nagy szükségem van az Úr segedelmére. (H. 52.) — **341.** Talán beteg vagy, hogy úgy soványkodik? — kérdi a pap a c.-t. — Hetek óta nem jön álom a szememre, nagyon beteg vagyok. — Majd ad az Isten jó álmot, csak hallgasd istenfélelemmel szent beszédeim a templomban. — Ott se tudok én aludni, próbáltam már azt is. (K. 43.) — **342.** Hogy szolgál a becses egészsége? — kérdi a paptól a c. a nagy ünnepek után. — Örülök, hogy túl vagyok a nagy ünnepeken, mert három nap prédikációt mondani nem csekélység. — Hát még hallgatni! — szólja el magát a c. (K. 11.) — **343.** A templomajtó mögött így morfondírozik a c., amint hallgatja a prédikációt: — Jaj, de szépen beszél! Csak azt szeretném tudni, mind igaz, amit a szószékből mond, vagy tán csak úgy prédikál. (K. 53.) — **344.** Az utolsó ítéletről prédikált a pap. Templom után kérdi a c.: — Mikor lesz az, hogy utoljára ítélik el az embert? — Miért kérded? Azért, hogy azután csak nem húznak deresre egy kis libapecsenyéért? (H². 77.) — **345.** Meghal a c. anyja. — Kis vagy nagy misét akarsz? — kérdi a pap. — Nagyt. — Van-e rá pénzed? — Van egy szép malacom pénz helyett. A pap gyanította, hogy nagyon sovány a malac és kis misét adott. A c. észrevette és kis malacot hajtott a pap óljába. — Nagyon kicsi ez a malac! — Amilyen a mise, olyan a malac. (VD. 6—8., H² 51—2., V. 145—6.) — **346.** Az esperes kérdi a disznókat őriző c.-tól: — Mi vagy? — Pásztor. — Én is. Aztán mennyi a fizetésed? — 12 forint. — Látod, nekem 12.000 forint. — De atyaságod nagyobb disznókat őriz, mint én. (K. 117.)

347. A c. hajón utazott, vihar támadt, s a hajó majdnem elmerült. A c. nagyon megijedt, s fogadást tett, hogy ha megszabadul, Szt. Krisztofnak akkora gyertyát tesz az oltárra, mint a hajó árbóca. Egy ember megkérdezte tőle: — Jól meggondoltad, mit fogadsz? — Jaj, csak lassan beszéljen, nehogy meghallja Szt. Krisztof. Ha szárazra mehetek, talán annyit se adok, mint a kisujjam. (Győri k. 1785., KJ. I. 74., Váci k. 1825.) [Nasr. 307. sz., Zh. 25. l.] — **348.** A c. ittasan ment haza. — Húzzak egy hajnalit, János bácsi? — kérde Szt. János képétől, s elkezdett egy nótát húzni. Egy ember tanuja volt az esctnek, s bejelentette a papnak, ki 25-öt veretett a c.-ra. A c. búsan ment a képhez, s mondá: — Hej, János bácsi, nem hittem volna, hogy olyan árulkodó legyen. (J. 180—1.) — **349.** Kevélyen kocogott a c. hazafelé girhes paripáján. Útközben megállt egy keresztfánál, s szólt: minek mentél számaron Jeruzsálemben, Krisztus, mikor ily szép paripán is mehettél volna? Hogy lova jóságát bizonyítsa, megficánkoltatta. A ló azonban kirúgott, s a c. térdig érő sárba zuhant. Nehezen föltápászkodott, s neheztelő hangon így szólt: — Uram, Jézu=

som, de hamar megharagudtál! (V. 165—6., G. 326.) — **350.** Vihar érte el a c.†. Félelmében egy korhadt kereszt alatt húzta meg magát, de egy szélroham ledöntötte a keresztet, mely a c. derekát összetörte. Mikor haldoklott, a pap odanyujtotta a keresztet, hogy csókolja meg. A c. morogva elfordult. — Miért nem akarod megcsókolni? — Ha ez a kis Krisztus megnő, ez is olyan pogány lesz, mint amelyik a derekam összetörte. (VD. 44., V. 166—7.)

351. A c. 25 botot kapott. Zúgolódott az emberi igazságtalanság ellen, s bánatában beleugrott a tóba, elhatározva, hogy öngyilkos lesz. A vízben magához tért és így gondolkozott: — Ha beljebb megyek, bemocskolom az új mellényem; jobb, ha visszamegyek, mert ha meghalok, a kutya se néz rám — és kifutott a vízből. (H. 131—2.) — **352.** Haldoklott a c. Egyszer csak így szólt: — Hozzatok egy pohár vizet, hadd békülök ki legnagyobb ellenséggemmel. (H³. 41., G. 310., v. ö. Nagyvárad k. 1836.) — **353.** Halálos ágyán gyónt a c. — Csak az a bűnöm, hogy néha rossz bort ittam. — Fogadd meg, ha Isten visszaadja egészséged, nem nyúlsz többé borhoz. — Rosszhoz nem, fogadom szentül. (H³. 25.) — **354.** Egész életemen át bele voltam bolondulva a kártyajátékba. — Ez nagy bűn, mert időt fecsérelnél véle az ember — mondja a pap. — Igen, a keveréssel — szól a c. (H³. 43—4.) — **355.** Hiszed-e a másvilágot? — Hiszi a ménkü. — Akarsz-e üdvözülni? — Akar a ménkü. — Nohát akkor üssön meg a ménkü — mondta a pap türelmét vesztve. (J. 174.) — **356.** A haldokló c. mellett a pap hangosan mondja az imádságot. — Mondd te is, fiam! — Nehéz nekem a szó. — Akkor nem üdvözülsz. — Nem is akarok én még megüdvözülni. (H³. 197—8., VG. 459.) — **357.** Búsult a beteg c., hogy meg kell halnia. A másik vigasztalta, hogy úgyis meg kell halni egyszer. — Dejszen, ha tizenkétszer meg lehetne halni, nem búsulnék én most. (VG. 457., V. 174.) — **358.** Haldoklik a c., de mindig mondja, hogy fél meghalni. — Miért, te? — Mert a mennyországban dolgozni kell. — Ki mondta? — A rektram. Azt mondta, hogy a mennydörgést csak a c.okkal végezteti az Uristen. (K. 77.) — **359.** A c. haláltusa közben odaszól a feleségének: — Vedd fel az ünneplő ruhád, s gyere hozzám! A csinos asszony engedelmeskedik, s ekkor a c. így fohászkodik: — Ó, halálnak angyala, hát nem tetszik neked jobban ez az asszony, mint én? Vedd el inkább őt helyettem! (G. 317.) — **360.** Egy c. meghallotta, hogy az ipa, ki adósa volt, haldoklik. Odanyargalt, s követelte, hogy fizessen. — Hagyj nyugodalmasan meghalni! — szól a dühös c. (KJ. I. 55., Győri k. 1810.) — **361.** A c. fia a paphoz megy, mikor apja halódik, de oly halkan zörög, hogy három óra hosszat áll az ajtónál. — Mi baj? — kérdi a pap. — Atyám halódott, mikor eljöttem. — Azóta meg is halt, el se megyek. — Csak jöjjön, mert apám megfogadta, hogy míg vissza nem megyek, megtartóztatja lelkét. (KJ. I. 69., Győri k. 1810.) — **362.** Ki halt meg nálatok? — kérdik a c.†. — A feleségem. — Sokáig volt beteg? — Nem. — Volt nála orvos? — Nem, de ha rosszabbul lett volna, azonnal hívtunk volna egyet. (K. 51.) — **363.** Hogy vagy? — kérdik a c.†. — Megvolnék, de az apám. — Mi baja? — Meghalt. — Mennyországba ment a lelke, ha jól kereste. — Jaj, az mind nem messze volna, csak tovább ne kellenék néki menni. (KJ. II. 3.) — **364.** — Miért oly szomorú a Gyuri? — Az ikrei közül az egyik meghalt, s mivel mindkettő annyira hasonlított egymáshoz, mint két tojás, most nem tudják, melyik halt meg. (K. 79.) — **365.** Egy c. meghalt, s társai sokan jöttek a temetésére, de nem hitték el, hogy meghalt. — Csak viteti és hordoztatja magát! Mikor azonban a temetőt elérték, s a mester így szólt: — In paradisum stb., egy c. így szólt: — Most már elhiszem, hogy meghalt. A mester paradicsomot ígér néki, s „a’ kinek egyszer azt ígérik, annak ophella, ennek többet az emberségével nem élünk“. (Szegdi k. 1809.)

Budapest.

Dömötör Sándor.

A PÜNKÖSDI KÖSZÖNTÉSEK SOMOGY MEGYÉBEN.

A püNKösdölésről már több közlemény jelent meg e folyóiratban.¹ Somogy megyéből Csáky Elek írta le a püNKöSDi díszmeneteket az Ethnographia VI. évf. 3. füzetében (1895, 228—229. l.) és VIII. évf. 6. füzetében (1897, 444. lapon).

A somogyi nép gyermekeinek nevelésére vonatkozó adatok gyűjtése során e szokásra is kiterjesztettem kutatásomat s sikerült néhány helyről a vonatkozó adatokat összeírni.

E szokás már csak a megye északnyugati részének néhány községében maradt fenn. A többi helyen kipusztult. Pedig valaha a püNKösdölő leányok nem elégedtek meg a maguk falujával. Átrándultak a szomszéd falukba is, ahol tudniillik e szokás nem volt gyakorlatban. Ma már csak a csákányi leányok járnak ki falujukból máshová is püNKösdölni. Horvát-kúton, Sámszonban, Szenyéren s Tótszentpálon, ahol a püNKösdölés még fennmaradt, csak a maguk falujukat járják végig.

A püNKösdölők régi, díszes öltözködése egyszerűsödött. Egyiknél-másiknál a fehér ruha, sőt a koszorú is hiányzik. Ez utóbbi pedig valaha elmaradhatatlan volt.

E kedves szokás gyorsan el fog múlni. Néhány évtized múlva, legálább itt Somogyban, csak hírből tudnak majd róla.

És mi az oka rohamos pusztulásának? Az iskola, a népműveltség terjedése, mely a sajátlagost, a népiest akaratlanul is elperzseli. Az ilyen kedvesen naiv szokások már nem lelki szükségletei a népnek. A régebbi népviselet urassá változott át s ahhoz a régies öltözködés, díszítés nem alkalmas. A püNKösdöléssel járó ajándékokra a lefolyt 8—10 év alatt a nép gyermeke nem volt rászorulva s restellette elfogadni, tehát az anyagi indítók is megszűnt. Végül a gyermekek száma is megcsappant. A korlátlan gyermekszületés ritka családnál van meg; sokhelyütt a gyermekáldást mesterségesen egy gyermekre („egyke”) apasztották, amelyből számos családnál „nincske” áll be, ha tudniillik az az egy véletlenül meghal. Néhol maguk a szülők sem látnák szívesen, hogy leányaik koledálásal járó szokással járják végig a falut.

A püNKösdölés hajdan Somogyban, de csak néhol, mind a két nemnél szokásban volt. Ma már a legények között egyedül Ecseny nevű német községben maradt fenn. A magyar községekben nem akadtam nyomára, hogy fiúk vagy legények jártak volna püNKösdöt. Valószínű, hogy csak tisztán német, vagy német eredetű lakosságú községekben dívott. Erre vall az az értesülésem, hogy az Ecseny szomszédságában fekvő németlakosságú Bonnyán csak a közelmúltban hagytak fel e szokással s Csáki Elek szerint Lengyeltótiiban is a németajkúak között dívott a legények püNKösdölése.

Ma a püNKösdölő leányok (10—15 éves), mindennapi vagy ismétlő iskolások közül kerülnek ki. Néhol öten, másutt heten, sőt tizenketten is járnak. Sávolyon például öten járnak. Ezek közül egy a *beköszöntő*, kettő az *emelő* s egy a *kosárhordó*. A beköszöntőt néhol *beszólónak* vagy *kérdőznek*, a kosárhordót *tojáshordónak*, az emelőt *királyné emelőnek* nevezik. Több esetben két kosárhordót vesznek magukhoz. A csoportban

¹ Ethnographia II. évf. V. f. 1891. 200. l. — VI. évf. III. f. 1895. 226., 228—229. l. — VIII. évf. V. f. 1897. 444. l. — X. évf. I. f. 1899. 46. l. — XII. évf. 1901. 416. l. — XVII. évf. I. f. 1906. 32. l. — XXXVII. évf. 2. sz. 90. l.

egy kisebb, 5–6 éves leányka a királyné. Lengyeltótiban a pünkösdlő menetben 2–2 koszorúleány, 2–2 az utánuk haladó, kik a selycmkendőkkel betakart királynét vezették, ezek után ismét 2–2 leány s leghátul egy nagyobb leány ment, ki az alamizsnát vitte utánuk. Másutt: elől a kérdezők (koszorúleányok), utánuk a királynéhordozók vagy emelők, ezeket, ha többen vannak, követi két leány s leghátul jár a kosárhordó.

A pünkösdi királynéjárók, ha csak tehetik, fehér ruhába öltöznek, koszorút helyeznek fejükre; egyedül az alamiznahordók (tojás-, kosárhordók) járnak közönséges öltözetben. Néhol délelőtt a csordás, csikós kihajtása után, másutt litánia előtt vagy után indulnak útjukra.

Rendszeren házról-házra járnak s mindenütt megkérdezik: „Szabad-e pünkösdt járni?” „Szabad-e pünkösdsnek jeles napját elmondani?” „Be szabad-e menni maguk böcsületes hajlékukba pünkösdjárási éneket elmondani?” (Horvátkút.) „Megengedik-e, hogy behozhassuk a királynét?” (Csákány.) „Szabad-e pünkösdt köszönteni?” (Lengyeltóti.)

Ha a köszöntést nem engedik meg, odább mennek, néha keserű, gúnyos megjegyzéssel, például: „Ne nőjön meg a kenderjük, mert nem engedik elmondani.” Ha megengedik, akkor a ház szobaajtájának irányában az udvaron felállanak olyan sorrendben, mint amilyen sorrendben érkeztek s rákezdik:

A pünkösdsnek jeles napját Erősítse
Szentlélek Isten küldötte

mi szívünket, Ugy mint az apostolokét.

Az első versszakot így is mondják:

1. A pünkösdsnek jeles napja,
Szentlélekisten áldása.

Sávolyon a pünkösdlő verset kissé eltérő árnyalattal éneklük:

2. Melyet Krisztus ígért vala,
Akkor az ő tanítványi
Mikor mennek menyországba,
Mindenek szemelättára, | 3. Tüzes nyelveknek szólása,
Ugy mint szeleknek zúgása,
Leszálljon az ő fejükre,
Ilyen nagy hirtelenséggel. |
|---|--|

Ezen ének után az egyik leány a következő verset mondja:

Nagyon kicsiny vagyok,
Nagyot nem szólhatok,
Kis gyöngé crómból
Sok jókat kívánok.

A második leány:

Adjon az Ursten ennek a gazdának
Bő búzát, gabonát,
Szerencsés esztendőt,
Lelki üdvösséget.

A harmadik leány:

Szálljon erre házra
Szent János áldása,
Ki régente rászállt
Szent apostolokra.

Néhol mindezeket esetleg egy leányka mondja el.
Ez utóbbi verset Sávolyon a következő árnyalattal mondják:

Szent János áldása
Szálljon erre házra.
Aki régen rászállt,
Szálljon most is rája.

Ezután ismét énekhez fognak (4. vers):

Szánják meg mi királynénkat,
Mi királyné asszonyunkat;
Bár kaláccsal, bár tikmonnyal,
Bár katona-forintokkal.

Horvátkúti pünkösdőző leányok.

Horvátkúton ezután a két királynéhordozó leány együttesen karjukra ültetik a királynét s előbb meglóbálják s azután amilyen magasra csak bírják, fölemelik. Néhol a királynét karjánál fogva emelik magasra s közben kétszer ezt mondják: „Ekkora legyen a kendtek kenderje!”, harmadszor pedig: „Ekkora legyen a kendtek börzéje!” (Börzének a kender „hullóját”, apraját nevezik.)

Csákányban és Sávolyon a fenti ének kezdeténél emelik fel a királynét, de itt aztán nem „Szánják meg mi királynénkat”, hanem „Emeljük fel királynénkat” szöveggel kezdődik az ének.

Ezután a kosárhordó áll elő, kinek a kosarába a tikmony (tojás) és kalács mellett régebben katona-forintok, a közelmúltban koronák, ezután pedig majd fillérek kerülnek.

Az ajándék megkapása után az *elmenő* verssel fejezik be szerepüket:

Minékünk már el kell menni,
Csillag után kell sietni,

Mert a csillag nem vár minket,
Csak egyedül maga siet.

Az utolsó két sor változata:

Mert a csillag nem vár minket,
Mi sem várjuk ötet. (Pat.)

Az elmenő ének befejeztével „Dicsértessék a Jézus Krisztus“sal köszöntve, a szokásos sorrendben a szomszédházhoz mennek.

Somogy megyéből — tudtommal — eddig csak Lengyeltótiból került közlésre pünkösdlő vers. Néhai Csáky Elek az Ethnographiában (VIII. évf. 6. f. 1897, 444. l.) leírt „Pünkösdlő díszmenet“ ismertetése kapcsán közölt 13 sorból álló verses köszöntőt, mely csaknem teljesen egyezik a fenti két vers első versszakával. Hiányzanak egyes, lányok által külön elmondott versek s a befejező ének: „Minekünk már el kell menni“, amelynek tartalma tulajdonképpen nem is tartozhatik a pünkösdi ünnepnek a nyár megkezdését ünneplő szokások köréhez, mert hiszen tisztán megállapítható, hogy a Jézus születését jelző csillagra vonatkozik, amely a napkeleti bölceket Betlehembe vezérelte s vezette a világmegváltó kis újszülött üdvözlésére, tehát a karácsonyi ünnepkör szokásaihoz kellene tartoznia. De hát, mint tudjuk, a pünkösdnöz füződő régi szokások, versek egy részébe a tél s a tavaszi éjnap egyenlőség szokásai is belekeveredtek.

A fentebb közölt pünkösdi énekek, nyelvezetük után következtetve, nem népi eredetűek, csak a befejező versszak („El kell menni, nincs mit tenni“ kezdetű) látszik annak.

Az itt közölt verses mondókák hiányosak. Hajdan, mint másutt is, Somogy megyében is terjedelmesebbek lehettek. A dr. Kiss Áron által szerkesztett „Magyar Gyermekjátékgyűjteményben“ (452—455. l.) közölt pünkösdlő 11 leány külön-külön mond el más-más verset.

Nagycsepelyen pünkösdi napjának délutánján a nagyobb leányok közül sokan összegyűlnek a nyílt utcán, ott párba állanak, egymás kezét megfogják s magasra tartják, hogy a hátuk mögött állók azok alatt elbújhassanak. Egymás keze alatt átvonulva haladnak az utcán előre, közben az általánosan ismert „Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske“ gyermekjáték-dalt éneklék. Ilymódon addig bújnak előre, míg a falu végére érnek. Ott megfordulnak s ugyanazon módon haladnak visszafelé. Ekkor a következő énekbe kezdenek:

Ezután már más tréfás dalokat énekelnek. Az alábbiakat rendszeren előrántják:

A csepeli kertek alatt haja rózsá, hajaha,
Fölfutott a gyöngyi szalag, haja, rózsá, hajaha.
Gyöngyi szalag, lapu levél,
Hunczfut a csepeli legény, haja rózsá, hajaha

Tiket loptak a cigányok éjjel volt;
Nem jól fogták a nyakát,
Elsikította magát.
Zumi, zumi zöld az erdő, zöld a levele.

Somogy megyében, mint már fentebb érintettem, a *pünkösdi királyjárást* csak egy helyen, *Ecsenyben* találtam. Régebben Bonnya és Lengyeltóti német eredetű lakosságánál is szokásban volt.

A lengyeltóti pünkösdi díszmenetet Csáky Elek írta le az *Ethnographia* 1895. évi füzetében (228—229. l.). A május 1-én felállított s pünkösdhétig helyén hagyott májusfa váltsága címén tojást vagy pénzt kértek.

Miután Lengyeltótiban, midőn ezelőtt három évvel ott jártam, e szokást még nem kutattam. Háhner József ottani főtanítóhoz fordultam, hogy értesítene, gyakorolják-e még. A válasz az volt: „... a pünkösdi díszmenetnek még csak emlékeit sem tudtam felderíteni.” 30 éve mult, hogy Csáky Elek a szóbanlevő szokást ismertette a pünkösdi királynéjárással együtt s ma már nyoma sincs!... Így pusztul, vesz minden régi szép szokás...

Ecsenyben 12—18 éves legények járnak pünkösdőlni. Öten-hatan verődnek össze, kik maguk közül királyt választanak. Ennek olyannak kell lennie, akinek pincésszőlője van s ott természetesen bort is tart készletben.

Pünkösöd másodnapján reggel a falu egy előre kijelölt helyén, lóháton gyülekeznek. Mindegyik legény lovát egy leány díszíti fel színes kendőkkel, pünkösdi rózsákkal, szalagokkal. A kendőt és szalagot az illető leány visszakapja.

A király külsőleg abban különbözik a többitől, hogy díszesebb öltözetű, színes nyakkendővel, virágokkal van felékesítve; csizmaszárában pedig zászlót hord.

Ecseny község pünkösdőelő legényei.

Lovaikkal sorbaállván, bejárják a falut s az udvarokban egyik előadja megjelenésük célját. Mondókája így hangzik: „Jó reggelt kívánok! Megjött a király az egész kompániával. Adjanak egy pár tojást vagy egy darab szalonnát. Ha nem adnak egy pár tojást vagy egy darab szalonnát, akkor úgy feltipratjuk az udvarát, hogy három évig gyűszűvel nem győzi kihordani a porát! Éljen a házigazda!”

Mondókájukat e tiszta német községben *magyarul* mondják. Németül nem is tudják.

Az összeszedett tojást és szalonnát az utánuk járó legény kosárba gyűjti.

Midőn a falut végigjárták, délután a szőlőhegyen, a király pincéjében gyülekeznek, ahol az összegyűjtött tojást és szalonnát megsütik s elfogyasztva, borozgatnak. Ezután 4 órakor a falu korcsmájába térnek, ahol másnap reggelig mulatnak.

A környékbeli s más vidéki magyar falukban nyoma sincs e szokásnak. Valószínűnek tartom, hogy pünkösdi királyjárás nem is volt köztük régebben sem.

Hogy a németajkú legények a magyar mondókát honnan vették e szokásukhoz, amikor a lakosság erősen tartja a németségét, a gyermekek iskolabajlásuk előtt magyarul semmit nem tudnak: nem sikerült ki-kutatnom.

Gönczi Ferenc.

Hortobágyi pásztordalok.*

I.

Megíggett a hortobágyi állás,
Allovamnak hun talájjak szállást?
Kírtem szállást ekkis barna jántul,
Nem mert adni az ides annyátul.

II.

1. Csikós vagyok, az is mán az énnevem
Affalubul enném én akkenyerem;
Ha kérni mék: néhol adnak, néhol nem,
Jaj istenem, mit akarnak énvelem.
2. Jaj de kesken ez a kilences ájja,
Sok a mínes, nem terülhet meg rajta.
Maj ha kigyön az a deputáció,
Ugye csikós, nem kék ide annyi ló?
3. Beüzentem debreceni gazdáknak:
Győjjenek ki olvasni a jószágot.
Ha kimegyünk aszt a mínest olvasni.
Ugyan Miháj! számon tudnád-e adni?

III.

Jókor reggel kihajtották accsordát,
Szeğin Palkó a határon szundikált;
Szeğin Palkó elalutt a határba:
Tizenkilenc forint lett a válsága.

IV.

Lebocsátva láttam a kútgémet,
Elment mán a csárdából a nímet;
Csaplárosné, nyissa ki a zajtót,
Kilenc jerkét hajtottam, meg tokját.

V.

1. Csütörtökön viradóra
Tanáltam egy pejszikóra
Íjjélig mindig kergettem,
Reggêre fel is nyergétem.
2. Beugrottam a vásárra,
Sok ember szeme láttára,
Kírík a lovam bankóir,
Sok száz forintos bankóir.
3. De a lovam nem eladó,
Nem is hadnagy alá való.
Mer ha hadnagy ülné rája,
Sok szegín legint levágna.

(Túri Mészáros István † gyűjtéséből.)

* V. ö. Ethnogr. 1927. 119. o. *Ecsedi István*: Hortobágyi pásztornóták.

NÉPI SZÖVEGEK.

Sirató énekek Hajduszoboszlón.

A Nagy-Magyar-Alföld tiszántúli részén lakó magyaroknál ősrégi szokás a halottak tisztelete. A család meghalt tagjának nagy tisztelettel, imával fogják le a szemét, megmossák testét és imáközben nagy sóhajtásokkal, sirással, zokogással teszik ki a kamarába az arra hivatottak. Másnap egy nádszállal megmériék. Ezt a nádszálat viszik mértéknek. Bevásárolnak.

Szépén felöltöztetik, a koporsóba fektetik. Szemére nagy pénzdarabot tesznek, a koporsóba melléteszik értéktárgyait, sőt pár darab ezüstpénzt is, hogy jól el legyen látva. Azt tartja a néphit, hogyha a kellő tiszteletet meg nem adják a halottnak, nem tud pihenni. hazajár és az cressz alatt csapong nyugtalanul. Azután mellőlnek a kiterített halottnak és siratgatják. Siratják, míg csak nem viszik. Az igazi árvaságot a nótá is így fejezi ki:

„Kitették a holttestet az udvarra...
Nincsen aki vigig vigig sirassa.
Mos' láccik meg ki az igazi árva...
Senki se borul a koporsójára.

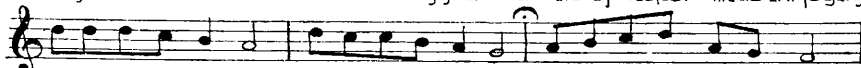
A siratás úgy történik, hogy a sirató asszony elkezd a fejénél siratni. Ráborul a kiterített halottra, hangosan elkezd melódikusan az érdemeit sorolni. Siratja a vesztéseget, mellyel a kegyetlen halál a hátramaradottakat sujtotta. Azután sírva, tapogatva a fejétől megy a koporsón végig. Azután újrakezd.

Debrecenben lezárás előtt a hozzátartozók elköszönnek a halottól:

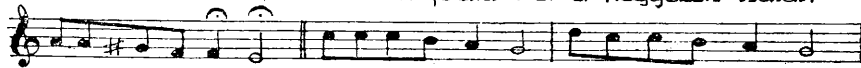
Rúbato.

Be jöttem a házba Tekintek az ágyra Köszönlek jónapot Mindanki fogaggya

Te neri tudél szólni Szavamra felelni Már' a kegyetlen halál.

A szadat bé fogja. Halál, halál, halál! De kegyetlen valál.

Mikor elindultál Másra nem találál Sirjatek szemeim

Hulljatek könnyjeim Mosogassátok le Bánatos arcain.

— Isten álgya meg kelmedet ides apám uram! Aggyik az én jó Istenem testének a földbe csendes nyugalmat, lelkének pedig az eget egében boldogságot!

Hajduszoboszlón a halottat nemcsak a hozzátartozók, hanem idegenek is siratják. Vannak *hivatásos siratók*, akik a szegény ismerősöket ingyen, a jobb módúakat pedig kikötött ellenszolgáltatásért siratják el. Megfogadják őket siratni egy gyászkendőért, egy öltözet ruháért, egy véka búzáért, vagy 10—40 pengőért. A kultúra elől ez az ősi szokás egyre pusztul, ezért az elmúlt évben felkutattam még egynéhány sirató öregasszonyt és a sirató énekeket fonográfra felvettem. Bodnár Lajos zene-tanár pedig a fonográfról kottára tette a dallamot. A nóták tartalma beszéd a halotthoz. A gyász előadása versben. Formailag a versben kifogás tchető, tartalma érzelmekben gazdag. Dallamuk bús, panaszos, egyházas. Az egész siratóének búcsúztatószerű.

A siratás lefolyása ünnepi. A halottas háznál együtt vannak a gyászolók. A kiterített halott körül ülnek. Belép a sirató asszony gyászba öltözve. Bánatos hangon, halkán elkezd:

„— Jó napot kívánok! A mostani szomorúságukban vigasztalást kívánok! A megboldogultnak tisztességes eltakarítást, halotta poraiból dicső feltámadást.”

Közelebb lép. A halott lábánál megáll. Abrázátát panaszosra változtatja, mély érzéssel elkezd énekelni:

Te nem tudol szólni,
Szavamra felelni...
Mert a kegyetlen halál
A szádat befogá.

Sirjatok szemejim,
Hujjatok könnyejim!
Mosogassátok meg
Bánatos orcájim!
Erre a halottra
Nem kell éghimat,
Az én bus könnyejim
Gyöngyöljenek rajta.

A sirató asszony énekel, a család-
tagok sírnak zokogva. A sirató meg-
pihen. Nagyobb szünet után kezdi:

„— Szép ez a vetett ágy,
Jó ezen pihenni.
Aki ezt vetette
Nehéz annak nízni.
Mert, hól van ilyen eset,
Ami itt most esett? —

Az halál postája
Ablakunkra szállott.
Aszt se' kérte töllünk:
Adjátok-ei vagy se?
Csak erőszakosan
Elragadta töllünk.

Halál, halál, halál!
De kegyetlen valál.
Mikor elindultál
Másra nem találtál.
Ilyen sok árvát
Anya nélkül hattál.

Most megszólal a temetésre hivatató
harang. A sirató asszony újra énekelni
kezd:

— Szólnak harangok...
Gyűlnek a rokonok...
Látogatására
A gyászos halottnak;
Takarítására.

A gyászmenet megindul. Vele megy
a sirató asszony is, énekel:

— Készek a lábaim
Temetőbe járni.
Szomoru fejfáját
Többi közt keresni.
Keresem, keresem,
Már fel is találok,
Szomoru fejfáját
Magamho' szorítom.

Fekete föld nyíjj meg!
Koporsó hasadj meg!
Elfelejtethetlen
Csak eccer szólajj meg!!

Hogyha szólni tudna
Tudom, hogy szóllana:
Ne sirassatok mán,
Nincs semmi nyavajám.

Menny-be' van az apám,
Ki gondot visel rám.
Csendes ház e', lelkem
Fogadjon lakónak.

Ezen a világon
Én se vándorolok.
Én is olyan vagyok,
Mint ősszel a talló

Olyan is az árva,
Mint utfélen az ág...
Aki ott elmegyen
Arrébb rugja, vagy ráhág.

Kisgyermek halálakor ezt énekelte a
sirató asszony:

„Virágok sirjatok!
Ne hervadozzatok!
Itt van egy szép virág,
Meg van mán hervadva.

Mer' a kegyetlen halál
Utjába' találta.
Mit ér az a kiskert
Kibe virág nincsen?
Mit ir az az anyja,
Ha gyermeke nincsen?

Szüli, nem neveli,
Hamar elereszti.
Mer' a kegyetlen halál
Tülle el ragadá.

Ahol egyetlen gyermek halt meg, ezt
szokta énekelni a sirató asszony:

„Asztalom tüköre, házam íkessége,
Oda van a szívem minden reménysége.
Te vótál szívemnek egyetlen pásztora;
Elszóllított az Ur Maga hajlékába.

Szomoru fűzfának lehajlik az ága...
Az én magzatomnak halvány az orcája.
Nem tanáltam doktort a gyógyítására,
Meggyógyítja az Ur Maga országába.

Mikor öreg ember halt meg, ezt éne-
kelte:

„Megirett gabona
Le is van aratva,
Az Urnak csüribe
Bé van takarítva.

Bé van takarítva
Örök nyugalomra
Itt az ides apa,
Nem hallik a szava.
Siratják az árvát...
Nincs ki szóljon rája,
Óh árváknak attya!
Özvegynék gyámola!
Ezeknek is legyél
Támasztó oszlopa!

Az indulás előtt a férfi temetésekor
ezt énekli:

Lába indulóra,
Szája bucsuzóra.
Bucusz szót mondana
Ha szállani tudna,
Először bucsuzik,
Jó hites társától,
Ótán elbucsuzik
Kedves családjától.

A menet már indul, a sirató asszony
még egyet énekel:

Itt van mán az üdő
Mingyár' el kell menni
Mielőtt elmenne
Megakar szállalni.
Ne sirjatok árvák!
Mer' mán én elmegyek,
Ennél a hajléknál
Sokkal jobbat lelek.“

A halottasházban meg elbúcsúztatja a
gyermeket:

„Hijába' ülök le,
Csak fel kell állni.
Gyermekei kötelességem
Most kell teljesíteni!
Lábaim birjatok,
Ne ingadozzatok!
Ides apám mellett
Hiven szógáljatok.

A temetőkapuhoz érnek a halottal,
ott megáll a menet. A sirató asszony
újra énekel:

„A temető kapu sarkig ki van tárva,
Ides apám lelkem, bekisirjük rajta.

Bekisirjük rajta örök nyugalomra
Mink meg vissza térünk a nagy fájdá-
[lomra.

Most itt mán azt mondják:
Ájj még! nem migy tovább!
Elkiszült számodra
A szip örökös ház.

A gyászmenet újra megindul és megy
tovább. A sírnál még egyet énekel a
sirató asszony:

„Itt van egy setít bót,
Ebbe' van egy meghótt...
Akinek a neve
Az én jó apám vót“.

(Gombos Istvánnétól.)

A régi sirató asszonyok közül való
Szalai Jánosné 70 éves öreg asszony,
aki gyenge hangján elénekel egy-két
sirató éneket.

A férj felett ezt szokta énekelni:

„Nincs jó apám, anyám! Kihez folya-
[modjam.
Se jó hites társam, kinek panaszkodjam?
Istenem, jó Atyám adj erőt énnekem.
Had nevelhessem fel sok árva gyerme-
[kem!

Hullajtom könnyeim a hites társamra,
Vigye el magával azt a másvilágra.
Vigye el magával sirja fenekére,
Meghalt szüleimnek juttasson belőlle,
Ha madár lehetnék szárnyakat köthetnék
Hites társam, lelkem uti társad lennék.
Nyugodjál hát lelkem, birjad az eget
Mig mink oda jutunk készitgessél helyet.

A kisgyermek temetésén a következő
éneket énekli Szalai Jánosné:

„Jaj kedves galambom mán én se tőr-
hetem, hogy erre a szip virágszálra köny-
[nyeim ne ejtsem.

Jaj mert tudom, hogy fáj az ides anyá-
[nak

Mikor elszalasztja a kedves magzattyát.
A szomorú halál ablakidra szálla,
Egy ékes virágot hirtelen szakita.
Ez a bimbó virág egy kis leány vala,
Améknek mán többé nem virad hajjala.

Ne sirasd jó anya mán ez nem lesz árva;
Sem but, sem bánatot nem szemlélsz
[utánna.

Tudom, hogy nagyon fáj anyai szived
[nek,
Fel nem nevelheted, el kell eresztened.
Nyugodj ides anya, így kellett lenni,
Jobb gondozás alá kellett neki menni“.

A *serdülő ifjút* ezzel az énekkel szokták siratni:

„Itt egy szép vőlegény fel van ékesítve,
Várja a menyasszony odafenn az égbe.
Nem kellett vőfi hívogatásodra,
Magad hívogattál a lakodalmodra.
Tudom, hogy nagyon fáj egy anyai szív-
[nek,

Hogy az öröm helyett koporsót szem-
[lélget.

Te jó ides anya, de sokat fáradtál,
Gyógyító orvosra sehum se tanáltál.
Hullajcsad könnyeid a jó gyermekedre;
Vigye el magával sirja fenekire.
Oda ikes szava, nem hallik hozzátok.
A temető kertbe tölle mán megváltok.

Az *elhúnyt apa* felett ezt a sirató éneket mondják:

„Mingyár megkondítják azt a bus ha-
[rangot,
Mellyel azt jelentik, hogy utnak indu-
[lunk.

Boldog város apám, hova most elindulsz
De még boldogabb lesz hová beszállá-
[solsz.

Sirassuk, sirassuk! amíg ötlet láttyuk,
De még azután is ha utra bocsáttyuk.
Reszketnek lábaim nem akarnak birni,
A jó apám mellett tiszteletet tenni.
Lábaim, lábaim ne ingadozzatok!
A jó apám mellett többé nem szógáltok.
Álgya meg az Isten, akik ide gyültek;
E jó apa mellett tiszteletet tettek.

Az *édesanya* felett ilyen sirató éneket mondott Gombos Istvánné sirató aszszony:

„Jaj, de sokat kértem a jó Istenemet,
Hogy tarcsa meg nekem az én szülemet.
A kegyetlen halál nem szánt meg en-
[gemet

Háta mégé raká sok szép kérésimet.
Halál, halál, halál, de kegyetlen valál!
Kedves jó anyámtól korán megfosztot-
[tál.

Ki ne sirathatná dültét e nagy fának,
Melynek árnyékába árvák nyugovának?

Ki ne sirathatná ha az anya eldül,
Amely a családot fenn tarttya egyedül?
Sirjátok hát velem árva testvéreim!
Mer' ilyen jó anyát többé már nem
[lelni.

Mán mingyár elviszik többé nem is
[láttyuk,

A sir szélin tülle szomorun megválunk.
Maj' ha csendes sirját meglátogathattuk;
Szomoru fejfáján nevét olvasgatjuk.
Nyugodjon jó anyám a földnek mélyé-
[ben

Vigadjon a lelke oda fenn a menny-
[ben“.

A *nagyon öreg embert* így siratta Szalai Jánosné:

„Meg ért a gabona, le is van aratva.
Az Ur betakará a maga magtárába.
Kivánok testének csendes megnyugvást,
Halotta porából dicső feltámodást“.

A haladó kultúra ezt a nagyon régi szokást csaknem teljesen kiirtotta, úgy-
hogy ma már csak nagyon elvétve sirat-
ják idegenek a halottat.

(Debrecen.)

Ecsedi István.

Népies nóták 1800-ból.*

Ha meg halok el ne temessetek,
A Rózsánnak levelet külgyetek
Nem haj(j)a mán gyenge szavaimot
Ölelgese gyaszos koporsomot.

* Egy kézírásos könyvecskét bocsá-
tott rendelkezésünkre *Szemertzky Milán*
gör. kath. lelkész úr, amelynek első
levelén címül kacskaringósan kicifrázva
1800 áll, mint évszám s utána: „Cantio-
nes Variæ partim Hungarico, partim
Latinae...“ Három kéz írása; az első
és harmadik többnyire latin és görög-
keleti rutén egyházi énekszövegeket írt
belé, a középső jórészt magyar világi
dalokat. Vége felé egyik lapon 1809. év-
szám áll. A világi dalok közt legtöbb
műíró kezétől való, de akad közben
népies versszöveg is. Ezek között nem
egyenek ez a legkorábbi feljegyzése. Ér-
demesnek tartottuk a következőket kö-
zölni belőlük, nem azért, mert ismeret-
lenek, hanem mert régiségüket doku-
mentálja. Az eredeti helyesírását meg-
tartottuk. Szerk.

Káló alatt van egy czifra csarda
 Abba tántzol két huszár katona
 Cseng bong annak csörgős sarkantyuja
 Jányok szive majd meg hasad'ara.

Ki a szeretőjit igazan szereti
 Nintsen olyan setét hogy meg ne(m)
 [keresi]

Lád én az enyimet igazán szeretem
 nints is olyan setét hogy fel ne keressem

Most gondold meg rózsám
 eleit utóját

Kivel kötöted bé Szemeid

Mert nem Atyád Anyád világát
 hogy aszt it hagyhatnád
 Se nem költson kenyér
 hogy visszaadhatnád.

Könnyü apro halat fogni
 De nehéz szálkástol enni
 Könnyü szeretőt tartani
 De nehéz tölle meg valni

Tsak az nékem rozsám nehéz
 Hogy téged ölelget más kéz
 Az én szemem távulról néz
 Hid el bizony nekem nehéz.

Szeretem én magát nagyon
 Mert igen szép szeme nagyon
 Szemöldöke sugár nagyon
 Az enyimhez illik nagyon.

En arat(t)am le a buzát
 Más eszi meg a pogátsát
 En szeret(t)em meg a szép Jányt
 Más éli vele világát.

Kisütöt a nap sugára
 Szeretömnek ablakára
 Ki könyököl két karjára
 Most is int hogy meny(j)ek ára.

Oh te erdő be magas vagy
 Szép szeretöm be messze vagy
 Ha az erdőt levághatnám
 Szeretömet megláthatnám.

Széles viz a Duna
 Keskeny pal(l)o rajta
 Nem merek rámen(n)i
 mert leessek rola.

Amot(t) ál(l) egy Legény
 Be szomoru szegény
 Látom a szájáról
 Szálást kérne szegény.
 Adok neki szálást
 A Lovának állást
 Ha térszen fogadást
 Engem szeret nem mást.

A violát akkor szedik
 Mikor reg(g)el harmatozik
 Én szívem is akkor nyukszik
 Mikor veled mulatozik

Ritka buza ritka kibe konkoly nintsen
 Ritka szerelem az kibe hiba nintsen
 Szezelem szerelem átkozot szerelem
 Miért nem termettél a füzfa levelen
 Hogy szakasztot vólna minden szegény
 [legény]
 Én is szakasztot(t)am de el szalasz
 [tot(t)am...
 (nincs több)]

Sir az egyik szemem a másik könyve
 [zik
 Mert az én Galambom rolam felejt
 [kezik.]

Lóra tsikos lóra el szala(d)t a Ménes
 Tsak egyedül mara(d)t a pályvás a nyer
 [ges]

Tsaplárosné gyujts világot
 Ha van kökiny szemü jányod
 Ha nints kökiny szemü jányod
 Ne is gyujts nekem világot
 Serem is van borom is van
 Kökiny szemü jányom is van...

Kinek nintsen szeretője
 Menjen a Völgyi erdőre
 írja nevét levelére
 Hogy nints néki szeretője.

Tsudálkozom drága kintsem dolgozon
 Más(s)al estél szerelembe úgy hal(l)om
 Hát már a mi szerelmünknek vége let(t)
 Valyon konkolyt mi közönkbe ki hin
 [tet(t)]

Kár volt mint nád mindenfele hajlani
 Az irigyek szavaira halgatni
 Bizonyságom nékem eb(b)en az egek
 Hogy én most is te éret(t)ed szenvedek.

Másnak irigylet(t)él magad megvetet(t)él
 Illy szerentsétlen(n)é valyon miér tet(t)él
 Eltserélted mással az én személyemet
 Kibe fel nem leled soha hívségemet
 Megvetésed talám azér érdemlet(t)em
 Hogy álnok szívedet igazán szeret(t)em
 Én azér nem perlek nem is panaszkodok
 Mert én amíg élek tsak neked áldozok
 Tsak neked áldozok koporsóm zártáig
 Szívemnek utolsó megindulássáig.

Babonás történetek.

I.

Az egyik tanyában rossz tejet adtak a tehének. Azt hitték, hogy meg vannak rontva. A közelben lakott egy ember, erről azt mondták, hogy tud segíteni a tehének baján. Elhívták. Mikor odaért, bement az istállóba és becsukta az ajtót. Egy kis idő múlva a tehének nagyon bögték és erősszagú füst töltött ki az ajtó hasadékaiban. Nemsokára kijött az az ember és azt mondta a gazdasszonynak, hogy most vegyenek hat új festőkötőnek valót. Megvették és megcsinálták kötőnek. Akkor az ember beletette a kötőket egy vályúba és egy fejszével összevissza kezdte darabolni. Ahogy darabolja, hát jön ám nagy jajgatással egy vén asszony. Festőkötő volt előtte. Mikor odaért: összeesett, mert összevissza volt vagdalva.

II.

Az egyik alsóvárosi háznak nagy kertje volt. A szomszédban meg egy öregasszony lakott, akiről azt mondták, hogy boszorkány. Abban a kertben minden este egy nagy fekete kutya szaladgált; az öregasszony kertjéből járt be a résen. Másnap mindig betömték a rést, de hiába, mert estére megint csak ott volt a fekete kutya a kertben. Egyszer már nem győzték a rést becsinálni, hát tört vetettek a kutyának. A tör meg is fogta. No, istenesen megverték a nagy fekete kutyát. Másnap aztán hallották ám, hogy az öregasszony nagyon beteg: összevissza volt verve.

III.

Az egyik jómódú tanyai gazda minden reggel korán kelt, mert nagy gazdasága volt. Sok béres dolgozott nála

és mindig korán felcsöngette őket. A tanyától nem messze egy kis ház állott, egy öregasszony lakott benne. Az egyik reggel még korábban kelt föl a gazda, hogy a béreseknek jelt adjon a munkára. Mikor kilépett az ajtón, véletlenül arra nézett, amerre az öregasszony lakott. Hát látja ám, hogy egy nagy, kerek, piros folt halad lefelé a levegőben. Mikor a piros folt a kis ház magasságába ért, hirtelen neki vágódott a falnak és kiesett belőle az öregasszony. Másszor meg úgy látták azt az öregasszonyt, hogy fehér csuklya volt rajta. Mert vannak olyan boszorkányok, akik fehér csuklyában kimennek a legelőre és lepedőt húznak végig a harmatos fűvön. Akkor aztán a tehének nem tejelnek, mert a boszorkányok összeszedik a tejet reggelenkint.

IV.

Az egyik háznál hazajáró lélek volt, mert mikor esténként ágyaztak, a patkára rakták a párnákat és saját szemükkel látták, hogy valaki lehajigálja és mikor visszarakták, megint lehajigálta. Ugyancsak ott történt, hogy a kenyereskosárnál valaki evett. Hallották, hogy csámcsog, de senkit sem láttak. Máskor meg nagy csattanást hallottak, mintha valaki tenyerével a falra ütött volna. De semmit sem láttak, csak az ujjak hegye látszott meg a falon; olyan piros vót, mint a tűz.

V.

Egyszer egy fiatalember éjszaka tizenkét órakor ment haza és az út árkának a partján egy nagy vörös kakast látott. Gondolta, hogy majd leüti, haza viszi, milyen jót fognak otthon nevetni neki. Hát fogta a botját, osztán oda hajította a kakashoz. A bot oda is repült, de nem ütötte le a kakast. A vörös kakas meg sem mozdult, a bot csak elszaladt a lába alatt. Mikor ezt látta a legény, megijedt és elkezdett szaladni hazafelé. A kakas mindenütt a nyomában. Az útfélen volt egy kereszt. Mikor a legény odaért, megemelte a kalapját, pedig azelőtt sohasem szokta. Csak annyit mondott, hogy dícsértessék, mindjárt nem ment többé utána a kakas.

VI.

Az egyik tanya közelében egy öreg ember lakott, akiről azt mondták, hogy táltos. Egy napon bement a tanyába és a gazdának, meg a fiának azt mondta, hogy akarnak-e sok pénzhez jutni. A két ember egymásra nézett: hát persze, hogy akarnak. No, most a táltos azt mondta, hogy fogjanak ásót, kapát, oszt menjenek vele. Hát mentek Űt közben azt mondta a táltos, hogy ő egymaga azért nem veheti föl a pénzt, mert ő meg van átkozva, neki még nézni sem szabad az ásást. Azt is mondta nekik, hogy mikor majd elérik a ládát, akkor lesznek ott mindenféle ijesztők, de nem kell félni tőlük. Aztán akármilyen történik, ha ég-föld összezszakad is, ott ne hagyják a ládát, mert elviszik a gonoszok.

Hát mikor kiérnek a rétre, megáll az öreg egy helyen és azt mondja, hogy most itt ássatok. Avval eltűnt. No, jól van. Hozzáfognak az ásáshoz. Nem is kellett sokáig ásni, mikor már meglátták a ládának a tetejét. De már akkor jött is fölfelé egy nagy fekete kutya dühös ugatással és kapkodott feléjük. De nem ijedtek meg, nem is lett semmi bajuk, a kutya egyszerre csak sehol sem volt. Ástak tovább. Látták, hogy jóformán nagy a láda. Hú, de most jön ám fölfelé egy nagy kormos bika rettentő bögéssel, osztán vetette a szarvát nekik. Hanem a gazda meg a fia most sem ijedtek meg, most sem lett semmi bajuk, mert a bika hamarosan eltűnt. Folytatták tovább az ásást. Mikor már ki akarták emelni a ládát, akkor jött egy irtózatoss nagy vihar, amilyent még soha életükben sem láttak. Esett, fújt, csattogott, villámlott, hogy csak csuda. Hát most mit csináljanak? Menekülni kell, ha nem akarnak agyonra ázni, mert úgy esik, mintha az ég rájuk akarna szakadni. Éppen a közelben volt egy nagy fűzfa, az alá menekültek. Mikor aztán elállt az eső, odamentek az ásáshoz, de már akkor nem találtak ott semmit. A gödörnek még a helye is be volt gyöpsődve. Akkor jutott eszükbe, hogy mit mondott az öreg táltos: ott ne hagyjátok a ládát, mert elviszik a gonoszok.

VII.

Egy szélmalmosnak volt egy kis fia. Egy napon, mikor nem volt otthon a szélmolnár, úgy estefelé a malom előtt hevert a gyerek, meg az anyja. Egyszer csak hallják ám, hogy odafönt a malomkövet kopácsolja valaki. Mert éppen állt a malom. Először nem is nagyon figyeltek rá, mert azt hitték, hogy a nagyapó van fönt. De egyszer már nem győzték hallgatni. Azt mondja az asszony a kis gyereknek, hogy menjen föl a malomba, ott nézze meg, hogy mi az. Mikor a kis fiú fölért, nem a nagyapját találta ott, hanem egy idegen, ősz ember verte egy nagy kalapáccsal a követ. A gyerek leszaladt, hogy szóljon az anyjának. Most fölmentek mind a ketten. Mikor fölértek, nem láttak ott senkit, de még a kövön se látszott semmi.

VIII.

Egyszer egy asszonynak kis fia született. Már néhány napos volt a gyerek, mikor az asszony egy éjszaka azt hallotta, hogy odakint a nevén szólítja őt valaki. Azt hitte, hogy valamelyik házbeli hívja. Fölkelt, kiment. De míg ő odakint nézelődött, azalatt a boszorkányok bementek és kicserélték a kis fiút. A gyerek aztán nyavalyatörős lett.

IX.

Egy boszorkány úgy akarta megrontani az egyik vasúti örnek a tehenét, hogy egy éjjel, mikor a vasutas szolgálatban volt, belopódzott az istállóba. Megfüstölte a tehennek a tőgyit, aztán pedig, nem mint szokták, jobbról, hanem balról fejte meg a tehenet. De a vasutas észrevette, hogy valaki van az istállóban és belesett a kulcslyukon. Láta, hogy mi történik. No megálljt gondolta és egy söprút mindjárt az ajtókilincsre támasztott. Mikor a vénasszony elvégezte a boszorkánykodást, ki akart menni, de nem bírt a söprúttól. Egyszer csak jelez ám az éjjeli vonat és a vasutasnak futni kellett, hogy leeresse a sorompót. Hirtelenjében elkapta a söprút az ajtóból, a boszorkány meg úgy kivágtatott az istállóból, mint a szél.

X.

Egy asszonyról azt tartották, hogy boszorkány. De sohase tudták rajta fogni a mesterségén. Hanem, mikor halálosan megbetegedett, akkor igazán kiszült róla a boszorkányság. Mert ahogy küzdött a

halállal, igen csak megkapaszkodott a takarója szélibe. Holta után azután mindenütt fekete maradt a keze helye.

Szegedi és szegedvidéki tanítványainak gyűjtéséből közli:

Szeged.

Csefkó Gyula.

IRODALOM.

Nyitott könyv. Az Országos Közegészségi Egyesület kiadásában és *Bodor Antal dr.* és *Gerlőczy Zsigmond dr.* szerkesztésében e cím alatt megjelent mű 320 oldalon a komoly és meggyőző cikkek, idézetek eleven, gazdag sorozatával akarja társadalmunk legszélesebb köreinek egészségügyi érzékét fejleszteni és ösmereteit gyarapítani. Egyetemi orvostanárok s más szakemberek 130 kitűnő cikkben nyújtanak sok hasznos tanácsot, tanítást, életrendszabályt. Meggyőző erővel küzd a könyv a sportok, élvezetek és a munka káros túlhajtásai, továbbá az egyke és a kuruzslás ellen. Különösen megkapóak és hatásosak többszínnyomású műlapjai, melyeken 24 kiváló művészi festményei tükrözik vissza a természet és az élet szépségeit s hazánk vonzóbb vidékeit. A betegségek megelőzésének nyugaton már diadalra jutott eszméjét és eszközeit páratlanul hatásos és ötletes módon fogja terjeszteni ez a könyv, mely a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda ízlését és gondos munkáját dicséri. A díszes könyv ára 8 pengőre van szabva s így mindenki által könnyen megszerezhető. Kívánatos is, hogy a „Nyitott könyv“-et nyitott szemmel mennél többen elolvassák! Szerk.

Kaarle Krohn: *Kaleva's Studien.* (Az FFC. 53., 67., 71., 72., 75. és 76. számai. Helsinki, 1924—28.)

A mostanában megjelent hatodik vaszkos füzettel befejezést nyertek folkloreszakunk elismert atyamesterének Kalevala-tanulmányai német kiadásban. A majd 1000 oldalos nagy mű nem egyszerű német fordítása a finn eredetinek. Utóbbi 1908-ban jelent meg („Kalevalan runojen historia“), azóta t. i. szerzője-

nek egyre elmélyedőbb kutatásai gyökeresen megváltoztatták felfogását a híres epikus énekekről. Az újabb elméletről 1918-ban számolt be („Kalevalan Kysymyksiä“) s a német kiadás ez új szellemben van átdolgozva.

I. füzete (199 o.) a bevezető részt adja az általános tudnivalókról. A Kalevala-runók feljegyzéseinek történetén kezdi az első közlésektől Lönnrot Illés kor szakos gyűjtéseit át a mai kéziratári anyagig, amely kb. 40.000 feljegyzésből áll; szól azután a versvariánsok közzétételének terveiről és nehézségeiről, a küzdelmekről, melyek eddig 12 kötet közzétételét tették lehetővé a tervezett 20 kötetből. A runók verselése és előadásmódjainak leírása után a hozzáfűződő elméleteket ismerteti. Az énekek tudvalóvően a szélső keleti településű, ú. n. karjalai finneknél maradtak fenn élő ajkon; de kitűnő, hogy a lelőhelyek nem egyszersmind keletkezési helyei is a runóknak. Termőhelyük eredetileg a délnyugati országrész volt, amennyiben még ma is felismerhető rajtuk az erős észti hatás s innen keletnek vándorolva, az elszigetelt oroszországi népegség-nél rögződtek meg. Kiderül, hogy mely epikus dalok tartoznak a mondai őstörzshöz és melyek az idegenből eredő (germán, szláv, balti hatású) jövevények benne. A szereplő hősök nevei mit árulnak el a keletkezés korára és helyére nézve; kik lehettek a szerzők és mely rétegbeliek az elterjesztők; milyen volt Lönnrot szerkesztő munkája, mi az eposzban az ő kiegészítése, mikép járt el a sorrendi beosztással; végül mi a Kalevala igazi értéke és jelentősége a mai kutatás ítélkezésében.

II. füzete (198 o.) a *Lemminkäinen* mondaciklust tárgyalja kimerítő szöveg-

összehasonlítással. Hősi próbái a pohjosi lányért, elpusztulása, anyja életrekelése, további kalandjai és szerepe az egész kompozícióban.

III. füzet (150 o.) *Ilmarinen* varázslókovács kéréspróbái az öreg *Väinämöinen* kíséretében.

IV. füzet (134 o.) a *Szampo-malom* elrablásának mondanaköre.

V. füzet (191 o.) az ősz lantos *Väinämöinen* viselt dolgait tárgyalja a szövetségeltározatok tanúságai szerint.

VI. füzet (131 o.) végül a *Kullervo* epizódok eredeti és idegen vonásainak összeolvadását (népmese és Hamlet-monda) világítja meg. — Ugyanitt az *összefoglaló befejező részben* a levonható végső eredményeket szűri le. A mesei elemekkel átszőtt mondanokörök énekbefoglalása feltétlenül a finn-észti terület délnyugati darabján történt. Ennek kimutatása az ú. n. *finn- vagy földrajztörténeti módszernek* legértékesebb vívmánya. A leírt események ideje a fél-pogány, fél-keresztény korszakra esik a független népiség idejében. A skandináv női vezérek időszaka és a finn vikingek kelettengeri útjai megelőzték a mondai kialakulást. Sem a mondák, sem azok főszereplői egykori ősmítoszokig vissza *nem* vezethetők; *nem* kozmikus, természeti jelenségek megszemélyesítői tehát, mint ahogyan azelőtt hitték, hanem történelmi alakok mesébe öltöztetése. Apró mesei vonásokon kívül mi sem mutat máshonnan való átvételre. — A nagyszabású tanulmány főcélja volt a variánsanyag segítségével minden egyes hősi ciklus eredeti szövegformáját lehetőleg rekonstruálni, ami K. Krohnak aprólékos filológiai összevetései segítségével, amennyiben az lehetséges volt, sikerült is.

K. F. Karjalainen: *Die Religion der Jugravölker.* (FFC. No. 41., 44. és 63. kötetei. — I. köt. 1921. 204. o.; II. k. 1922. 386. o.; III. k. 1927. 350. o.)

Az ugor népek (vogul-osztjások s részben a zürjén-votjások) hitvilágáról szóló hatalmas mű a most hozzánk került III. kötettel befejezést nyert. Az eredeti 1918-ban jelent meg finnül (*Jugralaisten uskonto*) s ennek mostani németnyelvű kiadása költségeit a finn

állami pénzalap fedezte. — Nem lehet meghatottság nélkül olvasni azt az előrebocsátott, életrajzba foglalt jellemzést (FFC. 40.), melyet az aránylag fiatalon elhalt szerző mestere, Kaarle Krohn professzor szentelt elköltözött tanítványa emlékének. *Kustaa Fredrik Karjalainen* a finnek egy kis északkeleti városkájában, Kajaaniban születik 1871-ben, köznépbeli szülőktől; apja egyszerű munkás egy fűrészmalomban, anyját korán elveszti. A fiúban korán észreveszik az olthatatlan tudásvágyat s a környéknek ugyancsak szegény intelligenciájából egymásután akadnak mecénásai, akik iskoláztatásáról úgy, ahogy gondoskodnak. Ifjú évei mindemellett sanyarú nélkülözésben telnek el s valószínűleg csak a belső elszántság ereje tudja megtartani kiszemelt pályáján. Diák-küzdemei a tudománnyal és az étellel voltaképp haláláig nem szűnnek meg. A karjalai nyelvjárás szótárának elkészítésével bízzák meg már kezdő egyetemi hallgató korában; emellett a történelmet bujja s a népek lelki életével (ethnológiával) foglalkozik. Azt hallja, hogy e studiumok legnehezebb témája az ugor népekkel van kapcsolatban. Ez elég, hogy rávesse magát ezek tanulmányozására. Így éri el, hogy a Finn-ugor Társaság több évi tanulmányútra küldi az *osztjások* közé 1898-ban. Majd öt esztendőt tölt el e még mindig primitívnek nevezhető népfaj között, teljesen beleélve magát annak életviszonyaiba. Hihetetlen kitartással, nem törődve az Ural mögötti vidékek gyilkos klímájával (télen -50° hideg, nyáron $+50^{\circ}$ meleg), gyűjt nyelvi és néprajzi anyagot lázas odaadással. Egészségében megrokkann, mire visszatér. Feldolgozandó nagy művéhez szükséges, hogy az osztjásokkal legközelebb rokon magyar nyelvet is megtanulja, 1906-ban huzamosabban tartózkodik nálunk. Majd otthon könyvtáros lesz. Erzi, hogy minden anyagát fel nem dolgozhatja, a nyelvi feljegyzései tömegét könnyebben bízhatva valamely utódra, kidolgozza nagy művét az ugorok hitéletéről. Alig hogy elkészül vele, életereje kilobban s a tudomány e fanatikus vértanuját nagy részvét mellett temetik el 1919-ben.

Talán az összes rokon népek közül mi tartozunk neki legnagyobb hálával

munkájáért. Nem mintha mi magunk nem rendelkezünk e téren hazai tudósok értékes munkáival; *Munkácsi Bernát* nagy vogul népköltési gyűjteménye (4 kötet szöveg, 3 kötet rendszeres anyagfeldolgozás) még eddigi töredékes művoltában is olyan termék, melyre mindenkor büszkéek lehetünk. Igen becsesek *Pápay József* osztják tanulmányai s az a még közlésre váró teljesen feldolgozott anyag, amely nyomdakészen szerzője fiókjában kiadásra vár. Ezekhez összevető anyagul s a teljes ismeretkör kiegészítéséül Karjalainen nagy művére volt még szükségünk. Ma azt mondhatjuk, hogy legközelebbi rokonnépeink nyelvének, életmódjának és hitvilágának megismeréséhez minden elérhető anyagunk rendelkezésre áll s különös szerencsénk, hogy e testvérnépeink ma is nagyrészt azt az életet tükrözik minden vonatkozásában, amely a miénk is lehetett az őshazából való távozásunk idején. Őstörténetünk etnológiai feldolgozásához tehát minden analóg adat előttünk van s rajtunk áll, hogy a régmúltak homályába ezek segítségével most már véglegesen bevilágítsunk.

Uno Holmberg: *Die Religion der Tschermissen.* (FFC. No. 61. Porvoo, 1926. 208 o.)

Az előbb megbeszélte nagy műhöz mintegy kiegészítésül szolgál *Uno Holmberg* finn professzor alapvető műve a két cseremisztörzs hitéletéről. A cseremiszekről aránylag kevesebb híradással rendelkezünk, mint a többi finn-ugor rokon népekről. Fontos pedig ismeretük nekünk magyaroknak főképp azért, mert e nép állott legtartósabban az egykori volga-bulgár kultúra hatása alatt, mely

kultúra a VII–VIII. századokban a miénkre ugyancsak erős befolyással volt. Magasfejlettségű turk kultúrájukat az ősi finn-ugor alappréteg fölött mai napig elég érintetlenül fenntartották. Mostani rendkívüli szétszórtságukban is egymással még mindig egyező áldozati szertartásaik arra vallanak, hogy azok egykori népegységi, tehát igen régi korszakukból valók. A volga-bulgárság (Magna Bulgária) 922-től kezd az izlámra áttérni s uralmuknak az 1236-i tatár özönvet véget. Utódaik, a ma csuvasok, később kereszténységre térnek át. A cseremisztörzs maradványokból szinte biztosan következtethetünk az iszlám előtti bolgárokra s ezen át a mi honfoglalás előtti hitvilágunkra. — Kiderül ez új mű alapján, hogy a cseremiszeknek későbbi tatár mohamedán, majd orosz-keresztény kölcsönvételei vékony fedőrétegben takarják az ősi pogány hagyományait; sok ezer emberük ma sincs megkeresztelve. A hegyi cseremiszeknél a görög-keleti hatás észrevehetőbb, mint az erdeiéknél, Keleti elszigetelt telepfoltjukon pedig, a Kámától keletre, Szarapul környékén, egyáltalán nincs nyoma. Lélekhitük és áldozati szertartásaik tehát fennmaradt mintakul tekinthetők a magyarságnak bulgár-török befolyás alá került, népvándorláskori hitéletéhez.

Holmberg rendkívül tanulságos könyve jól is van írva. Tárgyalásmódja szemléletes, nem pepecselő. A helyszínén felvett képanyaga gazdag. Olyan tudományos mű, melyet a magyar ősi hitélettel foglalkozó etnológusaink nemcsak haszonnal, de élvezettel fognak forgatni. Nem hagyható említés nélkül, hogy a finn eredetűnek e német kiadása ugyan csak a finnek állami pénzalapjából nyert fedezetet.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1929. ÉVI MÁJUS HÓ 22-ÉN TARTOTT XLI. ÉVI RENDES KÖZGYŰLESE.

I.

Dr. Solymossy Sándor elnöki megnyitó beszéde.

(Egész terjedelmében I. a 65. lapon.)

II.

Dr. Madarassy László főtktkari jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Ezévi jelentésem, minthogy utolsó rendes közgyűlésünket mult év április havának 26-án tartottuk, 391 nap történetét foglalja magában. Ennek a terjedelmes társulati évnék csupán egyetlen kimagasló eseménye volt: január 30-án tartott rendkívüli közgyűlésünk a Társaság megalakulásának negyvenedik évfordulója alkalmából. Szűkkörű, belső házi ünnepünknek szántuk ezt az évfordulót; hogy mégis nagyobb esemény lett belőle, azt *Bartók Béla* választmányi tagtársunknak köszönhetjük, aki ez alkalomra átengedte azt a beszámolóját, amit a prágai nemzetközi népművészeti kongresszuson, 1928 október havában a magyarországi népzenei kutatásokról tartott. *Bartók Béla* ebben a beszámolójában az egész Nagy-Magyarország területén a világháború előtt sikerrel folytatott népzenei fölvételeket méltatja s kiemeli, hogy a gyűjtött anyag azért, mert nemcsak a magyar, hanem az oláh, tót dallamoknak is ezidőszert legnagyobb gyűjteménye, alkalmas arra, hogy a magyar dallamtípusok önállósága és ezeknek a szomszéd nemzetiségekre gyakorolt hatása sikerrel kimutatható legyen. *Bartók Béla* minden zenei megnyilatkozása ma már ünnepnapja a magyar zenei életnek, ezért érthető, hogy előadásának hírére a főváros közönsége a M. T. Akadémia kistermét zsúfolásig megtöltötte. *Bartók Béla* személyét, sajnos, nélkülöznünk kellett, mert külföldi hangversenykörútjáról nem érkezhetett meg idejében; beküldött kéziratát azonban dr. *Lajtha László* választmányi tagtársunk méltatta, míg a hozzátartozó magyar dallamokat *Medgyaszay Vilma* énekművész nő énekelte. A propagandaerejű előadásért úgy kiváló tagtársainknak, mint az énekművész nőnek ez alkalommal is tolmácsolom a Társaság mély háláját!

*

Működésünkben ez évben is felolvasóuléseink megtartására és folyóirataink kiadására helyeztük a fősúlyt. Az utolsó évi rendes közgyűlés óta, a maival együtt hét ízben adtunk alkalmat a nagy nyilvánosságnak, hogy tanulmányainkat meghallgassa. Október 24-én *Kovács Aladár* választmányi tagtársunk ismertette több évtizedre terjedő kutatásainak eredményét a tolnamegyei Sárközre és népére vonatkozólag, dr. *Viski Károly* tagtársunk pedig bemutatta a „Magyar Népművészet“ c. dísművet, amit a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára szerkesztett a prágai nemzetközi népművészeti kongresszus alkalmából. Mindkét előadást vetített képek illusztrálták. — November 21-én *Gönczi Ferenc* választmányi tagtársunk mutatott be részleteket, vetített képekkel, a somogyi gyermek születéséről, gondozásáról, neveléséről, oktatásáról írott terjedelmes művéből, dr. *Gulyás József* választmányi tagtársunk pedig a néhai *Harsányi István*mal közösen írt tanulmányát adta elő a „Dávidné Soltári“ című sárospataki kéziratot népdalgyűjteményről, azokkal a kiegészítésekkel, amelyek Debrecenből azóta előkerültek. — December 19-én *Binder Jenő* választmányi tagtársunk „Folklore-forgácsok“ gyűjtőcím alá foglalt négy kis dolgozatában nyújtott értékes adalékokat népköltésünk néhány termékénck ismeretéhez,

dr. cs. *Sebestyén Károly* tagtársunk pedig a magyar parasztbútor történeti fejlődéséről beszélt vetített képek kíséretében. — Január 30-án tartott rendkívüli közgyűlésünkön, *Bartók Bélának* már fentebb érintett előadásán kívül jelentésttevő *főtitkár* beszélt a Társaság megalakulásának előzményeiről, a megalakulás belső és külső körülményeiről, valamint a Társaság első küzdelmes esztendeiről. — Február 27-én dr. *szigeti Györfly István* választmányi tagtársunk tartott eredeti kutatásain alapuló és sok téves felfogást helyreigazító előadást a matyók eredetéről, nevééről, településéről, szokásairól, erkölceiről, világhíres viseletéről; az előadást szervesen kiegészítette dr. *Ébner Sándor* választmányi tagtársunknak a matyó betlehemjárásról való előadása, amelyhez a kísérő dallamokat a Nemzeti Zenede növendékeiből alakult alkalmi énekkar énekelte dr. *Lajtha László* választmányi tagtársunk vezetése mellett. Mindkét előadás értékét és hatását még válogatott, szép vetített képek is emelték. — Március 20-án dr. *Solymossy Sándor* alelnökünk ismertette nagy tanulmányát Lél vezér kürtmondájáról, kimutatván, hogy a magyar monda kürtpeződje a Bölcs Salamon jeruzsálemi királyhoz fűződő régi mondakör egyik jelenetéhez vezethető vissza, *Szendrey Zsigmond* választmányi tagtársunk pedig egy csokorra való mutatót be a magyar lakodalmi kurjantásokból és táncszokókból. — Mai évi rendes közgyűlésünkön dr. *Lajtha László* választmányi tagtársunk ismertette a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a magyar dal fenntartására és istápolására irányuló akcióját az eredeti gramofonlemezek bemutatásával. — Önzetlenül fáradozó előadóinknak, az előadásainknak otthont adó M. T. Akadémiának, a vetítést ellátó Erdélyi-fényképészetnek, valamint az üléseinket hirdető és azokról beszámoló fővárosi napisajtónak a Társaság hálás köszönetét nyilvánítom!

Hivatalos folyóiratunkat, az „Ethnographia — Népelet”-et, társlapjával, az „Értesítő”-vel közös borítékban négy ízben adtuk tagtársaink kezébe. Utolsó évi rendes közgyűlésünk óta megjelent a XXXIX. évf. 1., 2. és 3–4., továbbá a XL. évf. 1. száma, mindkét rész számos hangjeggyel, képpel és műmelléklettel. Hogy a hangjegyek, képek és műmellékletek tetemes költségét valahogyan fedezni tudjuk, folyóiratunk terjedelmét 2 ívvel redukálnunk kellett. Részben ezen okból, részben azért, hogy folyóiratunk megjelenési rendjét szabályozzuk, a XXXIX. évf. 3–4. számát egyszerre, egy borítékban adtuk ki. A XL. évfolyamot pedig úgy szeretnénk kiadni, hogy az évfolyam utolsó száma az év utolsó napjaiban a tagtársak kezében legyen. Amint a zárszámadásból kitűnik, folyóiratunknak és társlapjának kiadására ez évben is tetemes összegeket fordítottunk, amelyeknek végösszege semmiképpen sincsen arányban a tag- és előfizetési díjakkal. Hogy mindennek dacára ez évben sem kellett gondolnunk a tag- és előfizetési díjak emelésére, azt túlnyomórészt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr államsegélyének és a Magyar-Holland Kultúrgazdasági R.-T. adományának köszönhetjük, amelyekért ehelyütt tolmácsolom a Társaság hálás köszönetét!

Egyéb kiadványaink közül az Emberföldrajzi Szakosztály kiadta a „Föld és Ember” VIII. évf. 1., 2., 3., 4., 5., és 6., továbbá a IX. évf. 1. és 2. számát. Az Ember-tani Szakosztály, sajnos, anyagi okokból nem fejezhette be III. évfolyamát. „A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára” 2. köteteként megjelenő „A magyarság szokásai” című mű anyaggyűjtési, szerkesztési munkálatai tovább folytak; a műből az „Ethnographia — Népelet” XXXIX. évfolyamában megjelentek az első mutatóványok, és pedig jelentésttevő *főtitkár* feldolgozásában a „Magyar aratószokások” és *Szendrey Zsigmond* választmányi tagtársunkéban a „Magyar népszokások a fonóban”. A gyűjtés munkája és a mutatóványok közlése egyelőre tovább folyik mindaddig, amíg a tervezett 2 kötetre való anyag, a szükséges képekkel együtt nem lesz. Az adatgyűjtési és szerkesztési munkálatokra a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrtól az 1928/29-i költségvetési évre is 400 pengő államsegélyt kaptunk, amiért ehelyütt nyilvánítom hálás köszönetünket!

Tudományszakunk népszerűsítése, tag- és előfizetőgyűjtő propagandánk céljaira propagandakiadványaink újabb sorozatát indítottuk meg jelentésttevő *főtitkár* nak „Az élő néphit a hivatalos szobában” című cikkével, amelyet, mint különlenyo-

matot a „Budapesti Hirlap“ 1928. évf. 288. számából egyelőre a tagoknak és előfizetőknek, az „Ethnographia — Népelet“ XXXIX. évf. 3—4. számával küldtünk meg. Tudományszakunk gyakorlati művelése céljából pedig a lefolyt évben is két kiválóan érdemes, tudós választmányi tagtársunknak, és pedig dr. *szigeti György István*nak és dr. *Lajtha Lászlónak* adtunk gyűjtési segílyt, ez alkalommal is kettősztván a mult évi közgyűlésen néprajzi gyűjtés címén fölvetett 400 pengőnyi összegget. A gyűjtési segílyt az előbbi a matyókérdés helyszíni tanulmányozására, az utóbbi pedig népzenei gyűjtésekre fordította. Az eddigi kiváló eredmények arra indítanak bennünket, hogy a 400 pengős gyűjtési segílyt ezévi költségvetésünkbe is beállítsuk.

Társadalmi téren ez évben is megragadtunk minden kínálkozó alkalmat, hogy régi összeköttetéseinket ápoljuk és újakat teremtsünk. Június 7-én megjelentünk dr. *Jancsó Benedek* tiszteleti tagtársunk közéleti és tudományos munkásságának ötvenéves fordulója alkalmából a Magyar-Székely Egyesület által rendezett ünnepen, ahol is a jubilánst a Társaság nevében jelentésttevő *főtikár* üdvözölte. — Augusztus 11—12-én, a „Falu“ országos szövetség által Kapuváron rendezett nagy szabású kulturális, mezőgazdasági és ipari kiállításon, illetve a kiállítással kapcsolatban tartott népviseleti felvonuláson és táncbemutatón a Társaság képviseletében elnöki megbízásból megjelent jelentésttevő *főtikár*. — Április 13—14-én Szentgálon a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárával közösen végzett népzenei gyűjtésen, a Társaság képviseletében, elnöki megbízásból megjelent jelentésttevő *főtikár*. — Itt tartom megemlítenedőnek, hogy szellemi kapcsolataink fejlesztése céljából elhatároztuk, hogy az „Ethnographia — Népelet“-et a londoni „Science Library“, továbbá a kolozsvári „Erdélyi Kárpát Egyesület“ részére tiszteletpéldányként, a budapesti „Muzsika“ és „Film és Művelődés“ c. lapoknak pedig cserepéldányként megküldjük.

Áttérve anyagi ügyeinkre, utalnom kell a közgyűlésen kiosztott pénztári kimutatásainkra, amelyek eléggé megvilágosítják gazdálkodásunkat. Egyes tételekhez azonban kedves kötelességemnek tartom néhány kiegészítő megjegyzést fűzni. Nevezetesen: utolsó jelentésem óta alapítványait kiegészítették: *Gálffy Ignác* 40 P-vel, dr. *Gulyás József* 8 P-vel, dr. *Bátky Zsigmond* 10 P-vel *Esterházy Hercegi Hitbizományi Könyvtár* 60 P-vel. Megnevezett tagtársaink alapító tagsági díjuk kiegészítéséért fogadják a Társaság hálás köszönetét!

Adomány (segély, felülfizetés) címén az utolsó közgyűlés óta befolyt összesen 5970 pengő 70 fillér. Ebből 2400 pengőt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, 3200 pengőt a Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T. adott. 370 pengő 70 fillért, jobbára kisebb tételekben, tagtársaink küldtek be. Nevüket hivatalos folyóiratunk hasábjain esetről-esetre közöltük; hálás köszönetünket fogadják ez alkalommal!

A Herman Ottó-szoborra, melynek országos gyűjtés útján való felállítását mult évi rendes közgyűlésünk határozta el, mai napig befolyt összesen 316 P. Ezt az összeget nyilvános gyűjtés nélkül értük el s gondoskodni fogunk gyümölcsöző elhelyezéséről addig is, amíg a közgazdasági helyzet nem indokolja az országos gyűjtés megindítását.

Tagtársaink sorából utolsó jelentésem óta töröltünk 18-at, és pedig elhalálozás címén 9-et, kilépés címén 9-et. Ezzel szemben fölvtünk 28 évdíjas rendes tagot. A szaporulat tehát 10 tag. Nem éppen kielégítő eredmény azokhoz a nagy erőfeszítésekhez képest, amit a taggyűjtés terén a lefolyt évben is kifejtettünk, mégis örülnünk kell, mert a mult évi közgyűlésen még 12 főnyi veszteséget jelentettünk. Taglétszámunk a mai közgyűlés napján 920. Ebből védnök 1, tiszteletbeli tag 15, alapító tag 156, évdíjas rendes tag 748. Ennek a 748 főnyi évdíjas rendes taglétszámnak súlya a jövedelem szempontjából, sajnos, alig jön számításba, mert például az 1928. évi tagdíjat mindössze 239, az 1929. évit pedig a mai napig csupán 86 fizette be. Dacára, hogy a tagdíjhátralékokat évenként átlag kétszer sürgetjük, tagdíjban lévő kintlevőségeink immár olyan összegre rúgnak, hogy abból az „Ethnographia — Népelet“ egy egész évfolyamának nyomdaköltségét fedezni tudnók. Nem valószínű, hogy a mai gazdasági helyzetben ezt a nagy kintlevőségünket behajtani tudjuk,

ezért elhatároztuk, hogy a több év óta hátralékos tagtársakat a nyilvántartásból töröljük s az „Ethnographia — Népelet” küldését részükre beszüntetjük; a tagdíj-hátralékokra való, alapszabályban biztosított jogainkat velük szemben azonban továbbra is fenntartjuk.

Elhalálozás címén törölt tagtársaink közül kegyelettel emlékezem *Harsányi Istvánra*, alapító és vidéki választmányi tagunkra, a felolvasóasztalnál és folyóiratunkban kiváló munkatársunkra, a sárospataki ref. kollégium teológiai professzorára és igazgató-főkönyvtárosára, a jeles irodalomtörténészre és folkloristára; *Kőrösi Sándorra*, megalakulásunk óta évdíjas rendes tagunkra, folyóiratunk tudós munkatársára, a jeles nyelvészre és íróra, és hálával teljes kegyelettel *Kullánya Jánosra*, alapító tagunkra, aki a világháború válságos napjaiban sietett anyagi támogatásunkra. Emléküket kegyelettel őrizzük!

*

Tisztelt Közgyűlés! Mult évi jelentésemet azzal a reménnyel zártam, hogy Társaságunk megalakulásának negyvenedik évfordulójára mindenünk legalább egy új hívet, tagtársat, vagy előfizetőt szerez a Társaságnak. Mint jelentésemből látható, ebbeli reményem öt százalékban sem teljesült. A taggyűjtő-akció sikertelenségének okát hajlandó vagyok a mostoha gazdasági viszonyokban keresni. Nem találok azonban mentséget a tagdíjhátralékok fokozódó szaporodására, mert elvégre is, aki elfogadja folyóiratunkat, azzal kötelezettséget vállal annak fenntartására is. Abban a szilárd reményben, hogy igen t. Tagtársaim sietnek még a jubileumi esztendőben tagdíjhátralékaikat rendezni, zárom kilencedik főtítkári jelentésemet, kérve annak szíves tudomásulvételét!

III.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XL. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét, a bemutatott okmányok alapján, a mai napon megvizsgáltuk és miután az ügykezelést, valamint a pénztár állapotát minden tekintetben rendbenlévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a fölmentvényt a szokásos fenntartással megadni és lelkiismeretes munkájáért neki köszönetet szavazni méltóztassék.

Budapest, 1929 március hó 22.

Czakó István s. k. *Koch Károly* s. k.
számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1928. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Rendes tagsági díj	3.018 P 78 fill.
2. Alapító tagsági díj	106 „ — „
3. Adomány (segély, felülfizetés):	
a) Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter államsegélye az „Ethnographia—Népelet” kiadására	1.000 „ — „
b) Magyar-Holland Kultúrgazdasági Rt.-tól	6.400 „ — „
c) Egyéb adomány és felülfizetés	163 „ 50 „
4. Kamat (osztalék, visszatérítés)	759 „ 66 „
5. Előfizetés	502 „ 85 „
6. Kiadványeladás	295 „ 88 „

Átvitel: 12,246 P 67 fill.

7. Vegyes (átfutó):	Áthozat:	12.246 P 67 fill.
a) Pénztári maradvány az 1927. évről		1.659 „ 54 „
b) Pénzadományok a Herman Ottó-émlékszoborra		305 „ — „
c) Átfutó tételek		76 „ — „
	Bevételek összege:	14.287 P 21 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitel:		
a) Személyi járandóságok	736 P — fill.	
b) Dologi kiadások	1.313 „ 87 „	
2. Folyóirat:		
a) Szerkesztői és írói tiszteletdíjak	651 „ — „	
b) Nyomdai kiadások	5.914 „ 30 „	
3. Melléklet (segély a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaságnak az „Értesítő“ kiadására)	3.200 „ — „	
4. Egyéb kiadvány:		
a) Segély „A magyarság szokásai“ c. mű szerkesztésére	400 „ — „	
b) Segély az Embertani Szakosztálynak az „Antropológiai Füzetek“ kiadására	1.000 „ — „	
5. Gyűjtési segély	400 „ — „	
6. Tőkésítés	14 „ — „	
7. Vegyes (átfutó)	76 „ — „	
	Kiadások összege:	13.705 P 17 fill.

I. Bevételek összege 14.287 P 21 fill.

II. Kiadások összege 13.705 „ 17 „

Maradvány: 582 P 04 fill.

azaz: Ötszáznyolcvankettő pengő 04 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1928. évi december hó 31-én.

a) 3 drb, egyenként 2.000 K névértékű 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	— P — fill.
b) 1 drb, 100 K névértékű, 4%-os „Magyar koronajáradék-kötvény“	— „ — „
c) 19 drb, egyenként 200 K névértékű, 4%-os „Magyar koronajáradékkötvény“	— „ — „
d) 16 drb, egyenként 1.000 K névértékű, úgynevezett „Hadi-kölcsönkötvény“	25 „ 60 „
e) A „Herman Ottó-émlékalap“ 3.175 K készpénzvagyona a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó-Bank 30.685. sz. betétkönyvében	— „ — „
f) 70 drb, egyenként 14 P névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R. T.“ részvény	980 „ — „
g) 1 drb, 100 P névértékű „Kir. Magyar Egyetemi Nyomda R. T.“ részvényjegyzés	100 „ — „
h) M. kir. postatakarékpénztárban, a 3.019. sz. csekkszámán	98 „ 74 „
i) Kézipénztárban	483 „ 30 „
	Összesen: 1.687 P 64 fill.

azaz: Egyezerhatszáznyolcvanhét pengő 64 fillér.

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1929. évre.

I. Bevételek:

1. Rendes tagsági díj	2.000 P — fill.
2. Alapító tagsági díj	— „ — „
3. Adomány (segély, felülfizetés)	8.000 „ — „
4. Kamat (osztalék, visszatérítés)	600 „ — „
5. Előfizetés	400 „ — „
6. Kiadványeladás	— „ — „
7. Vegyes (átfutó)	582 „ 04 „

Bevételek összege: 11.582 P 04 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitel	2.277 P 04 fill.
2. Folyóirat	8.000 „ — „
3. Melléklet	3.200 „ — „
4. Egyéb kiadvány	400 „ — „
5. Gyűjtési segély	400 „ — „
6. Tökésítés (Herman Ottó-émlékszoborra)	305 „ — „
7. Vegyes (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege: 14.582 P 04 fill.

I. Bevételek összege 11.582 P 04 fill.

II. Kiadások összege 14.582 „ 04 „

Hiány: 3.000 P — fill.

Jegyzőkönyv.

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1929. évi május hó 22-én. d. u. 6 órakor, a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XLI. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: dr. *Bátky Zsigmond* és dr. *Solymossy Sándor* alelnökök; dr. *Madarassy László* főtitkár, dr. *Bartucz Lajos* titkár és *Puchász Károly* pénztárnok; dr. *Bíró Lajos*, *Huszka József* és *Vikár Béla* tiszteleti tagok; dr. *Bán Aladár*, *Binder Jenő*, dr. *Bodor Antal*, *Ernyey József*, dr. *Ébner Sándor*, *Fekete József*, *Garay Akos*, dr. *szigeti György István*, dr. *Heller Bernát*, dr. *Lajtha László*, *Magyar Kázmér*, dr. *Molnár Imre*, dr. *Schwartz Elemér*, *Szendrey Zsigmond*, dr. *Viski Károly* és *torockói Wigand Ede* választmányi tagok; *Bicsérdy Lajos*, dr. *Borzsák István*, özv. *Csitáry Béláné*, *Czakó István*, dr. *Eckhardt Sándor*, *Labos István*, *Major Ervin*, *Nagy J. Béla*, *Nagy Lajos*, *Liebermann Manó*, *Makoldy Viktor*, *Szemkö Aladár* és dr. *Szendrey Akos* alapító, illetve évdíjas rendes tagok.

Tárgysorozat:

1. Dr. *Solymossy Sándor* elnöki megnyitó beszédét, mely az „Ethnographia — Népélet”-ben egész terjedelmében közzétételik, a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja. Elnök ezután üdvözlí a megjelenteket; jelenti, hogy dr. *Hóman Bálint*, a Társaság elnöke, betegsége miatt kimentette magát; megállapítja, hogy a közgyűlés szabályszerűen hívatott egybe és hogy a közgyűlés határozatképes; a jegyzőkönyv írására dr. *Bartucz Lajos* titkárt, hitelesítésére pedig dr. *Bíró Lajos*-t és *Fekete József*-et kéri föl.

2. Dr. *Lajtha László* választmányi tagnak „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a magyar dal- és istápolására indított akciójának ismertetése” című, az eredeti grammofonlemezek bemutatásával kísért előadását a közgyűlés nagy tetszéssel fogadja. — Elnök, midőn köszönetet mond az előadónak az élvezetes előadásért, továbbá dr. *Nevelős Gyula* miniszteri tanácsosnak, mint az iskolán-

külvüli népművelési ügyosztály vezetőjének, amiért a grammofoonlemezeket a mai alkalomra átengedte, s amiért az akciót kiegészítő szövegekönyv 25 példányát ajándékképen megküldötte, indítványozza, hogy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter urat, mint a magyar dal védelmére szolgáló akció megindítóját, a közgyűlés táviratban üdvözlje és őt az akció folytatására kérje. — Az indítványt a közgyűlés egyakarattal elfogadja.

3. Dr. *Madarassy László* főtitkár jelentését, mely az „Ethnographia — Népelet”-ben egész terjedelmében közzététetik a közgyűlés egyhangúlag tudomásul veszi s — elnök indítványára köszönetet szavaz neki az elmúlt esztendő folyamán végzett eredményes munkásságáért.

4—5. *Puchász Károly* pénztárnok bemutatja: a) az 1928. év zárószámadására, b) az 1928. évi december 31-i vagyonkimutatásra és c) az 1929. évi költségelőirányzatra vonatkozó, választmányilag letárgyalt jelentéseit. Ezután — *Czakó István* számvizsgáló mutatja be a számvizsgálóbizottság jelentését az 1928. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztári jelentéseket a számvizsgálóbizottság jelentése, a költségelőirányzatot a főtitkár felvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadván, a jelentéseket a jegyzőkönyvhöz csatolni rendeli, a pénztárnoknak a fölmentvényt, a szokásos fenntartással megadja s úgy neki, mint a számvizsgálóbizottság tagjainak köszönetet szavaz.

6. Az 1929. évre számvizsgálókul, egyhangú felkiáltással, újból *Czakó István* és *Koch Károly* választatnak.

7. Elnök bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő, de újra választható fővárosi és vidéki választmányi tagok névsorát, valamint a választmányi javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1929—1931. évkörré való betöltésére, megjegyezvén, hogy a választmány a 15 fővárosi választmányi tagsági helyet betöltetlenül kívánja hagyni, miért is a fővárosi választmánynál a szavazás 14 névre történik. — Elnök titkos szavazást rendelve el, kéri a közgyűlést szavazatszedőbizottság kiküldésére. — Közgyűlés a szavazatszedőbizottság elnökévé *Binder Jenő*-t tagjaivá pedig dr. *Ébner Sándor*-t és *Fekete József*-et egyhangú fölkiáltással kiküldvén, a szavazás megejtése és megszámlálása után — *Binder Jenő* szavazatszedőbizottsági elnök jelenti, hogy leadatott összesen 23 érvényes szavazat, melyből 23—23 szavazat esett a fővárosi választmányban dr. *Erdélyi Lajos*-ra, *Ernyey József*-re, dr. *Ébner Sándor*-ra, dr. *Gombocz Zoltán*-ra, dr. *Szigeti György István*-ra, dr. *Kodály Zoltán*-ra, dr. *Lajtha László*-ra, *Mader Bélá*-ra, dr. *Németh Gyulá*-ra, dr. báró *Nopcsa Ferenc*-re, *Relkovič Davorká*-ra, dr. *Szilády Zoltán*-ra, gróf *Zichy István*-ra, 8 szavazat *torockói Wigand Edé*-re, a vidéki választmányban 23—23 szavazat *szentmártoni Darnay Kálmán*-ra, *Deák Gejzár*-ra, dr. *Gulyás József*-re, dr. *Littke Aurél*-ra, *Móra Ferenc*-re, dr. *Pápay József*-re, *Richter M. István*-ra, dr. cs. *Sebestyén Károly*-ra, dr. *Szabó Kálmán*-ra, dr. *Szalay József*-re, a fővárosi választmányban, a választmány kívánsága szerint, egy hely betöltetlenül hagyatott. — Elnök megnevezetteket az 1929—31. évkörré szabályszerűen megválasztott választmányi tagoknak jelentvén ki, indítványára a közgyűlés a szavazatszedőbizottságnak fáradozásáért köszönetet szavaz.

8. Elnök jelenti, hogy a mai közgyűléssel az 1926—28. évkörré megválasztott elnökség és tisztikar megbízatása lejárt; midőn elnöktársai, valamint a tisztikar nevében megköszöni az eddig élvezett bizalmat, kéri a közgyűlést, hogy határozzon az elnökségnek és tisztikarnak az 1929—31. évkörré való megválasztásáról, egyben a tisztújítás tartamára korelnökül dr. *Biró Lajos* tiszteleti tagot ajánlja. — Dr. *Biró Lajos* egyhangú fölkiáltással korelnöknek választatván, elnöklő dr. *Solymossy Sándor* átadja az elnöki széket. — *Korelnök* felteszi a kérdést, hogy van-e valakinek indítványa a tisztújítást illetőleg, megjegyezvén, hogy a Társaság választmánya nyomtatásban szétosztott javaslatot tett az elnökségnek és tisztikarnak megválasztására. — *Szemkö Aladár* azt hiszi, hogy az egész közgyűlés véleményét tolmácsolja, mikor indítványozza, hogy a választmány által jelölt eddigi elnökség és tisztikar fölkiáltással újból megválasztassék. — A közgyűlés az indítványt egyhangú fölkiáltással

magáévá tévén — korelnök határozatilag kimondja, hogy az 1929—31. évkörre elnökké dr. *Hóman Bálint*, társelnökké dr. *Czakó Elemér*, alelnökké dr. *Bátky Zsigmond* és dr. *Solymossy Sándor*, főtítkárrá dr. *Madarassy László*, titkárrá dr. *Bartucz Lajos*, pénztárnokká *Puchász Károly* megválasztatnak. — Dr. *Solymossy Sándor* újonnan megválasztott alelnök átveszi az elnöklést s a maga, elnöktársai és a tisztikar nevében a közgyűlésnek köszönetet mond a továbbra is megnyilvánuló bizalomért. Indítványára a közgyűlés köszönetet szavaz a korelnöknek szíves fáradozásáért.

9. Minthogy indítvány nem érkezett. — elnök a közgyűlést bezárja.

K. m. f. Dr. *Solymossy Sándor* s. k., elnök. Dr. *Bartucz Lajos* s. k., jegyző-könyvrő. Hitelesítjük: Dr. *Bíró Lajos* s. k., *Fekete József* s. k.

Miniszteri köszönet. Társaságunk XLI. évi rendes közgyűlése a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat táviratban üdvözölte abból az alkalomból, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak a magyar dal védelmére és istápolására indított akciója, az eredeti grammofonlemezekkel, a közgyűlés keretében bemutatásra került. Erre a táviratra a miniszter úr dr. *Hóman Bálint*-hoz, mint Társaságunk elnökéhez, a következő levelet intézte: *Tisztelt Barátom! Mint a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, voltál szíves közölni velem, hogy a Társaság XLI. évi közgyűlése elismeréssel nyilatkozott arról az akcióról, amelyet a magyar dal védelmére indítottam. Nagyon köszönöm az elismerésnek eme megnyilvánulását és kérek, tolmácsolj a Társaság előtt, a szíves figyelemért, hálás köszönetem nyilvánítását. Szíves üdvözléssel vagyok híved: Klebelsberg.*

Nyilvános felolvasóülések 1929. év. I. és II. negyedében. Január 30-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: Dr. *Hóman Bálint* elnök. Előadott: 1. *Bartók Béla*: A magyarországi népzenei kutatások. (Az előforduló dallamokat énekelte: *Medgyaszay Vilma*.) 2. *Madarassy László*: Az „Összehasonlító Irodalmi Társulat”tól a „Magyar Néprajzi Társaság”ig. — Február 27-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: Dr. *Solymossy Sándor* alelnök. Előadott: 1. *szigeti György István*: A matyók. (Vetített képekkel.) 2. *Ébner Sándor*: A matyó betlehemjárás. (Vetített képekkel. A dallamokat a Nemzeti Zenede növendékeiből összeállított énekkar mutatta be, *Lajtha László* vezetése mellett.) — Március 20-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: Dr. *Munkácsi Bernát* tiszteleti tag. Előadott: 1. *Solymossy Sándor*: Lél vezér kürtmondája, 2. *Szendrey Zsigmond*: Lakodalmi kurjantások és táncszók. — Május 22-én délután 6 órakor: *Lajtha László*: A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium a magyar dal védelmére és istápolására indított akciójának ismertetése. (Az eredeti grammofonlemez bemutatásával.)

Tagfelvétel 1929. év I. és II. negyedében. Évdíjas rendes tagul: 1. *Magyar Adorján*, vállalkozó, Zelenika, Dalmácia. — 2. *Borbély Imre*, testnevelési szakfelügyelő, Budapest. — 3. *Rohonczy Ilona*, tanár, Budapest. — 4. *Berki István*, népművelési titkár, Pécs. — 5. *Velics Jánosné*, földbirtokos, Somlóvásárhely. — 6. *Kovácsné dr. Posonyi Erzsébet*, tanár, Budapest. — 7. *Dömötör Sándor*, tanárjelölt, Kispest. — 8. *Özv. Csitáry Béláné*, magánzó, Budapest.

Hermann Ottó-emlékszóbor javára beérkezett adományok 1929. év I. és II. negyedében. *Puchász Károly* 5 P. — *Czakó István* 3 P. — *Terray Gyula* 3 P. — *Szabó Imre* 5 P. — *Medgyaszay István* 30 P. — *Ernyey József* 10 P. — Dr. *Bodor Antal* 10 P. — Dr. *Solymossy Sándor* 10 P.

Alapítványkiegészítések 1929. év I. és II. negyedében. Dr. *Gulyás József* 8 P. — Dr. *Bátky Zsigmond* 10 P. — *Gálffy Ignác* 20 P. — *Esterházy-Hercegi Hitbizományi Könyvtár*, Budapest, 60 P.

Adomány (segély, felülfizetés) 1929. év I. és II. negyedében. Magyar Adorján 80 P 10 fill. — Országos Kaszinó, Budapest, 8 P. — Első Magyar Általános Biztosító Társaság 24 P. — Folkusházy Lajos 2 P. — Dr. Berczeller Imre 2 P. — Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület, Székesfehérvár, 10 P. — Dr. Csánki Dezső 10 P. — Dr. Ecsedi István 10 P. — Dr. Littke Aurél 8 P. — Dr. Avédik Félix 5 P. — Dr. Szalay József 8 P. — Dr. Tolnai Vilmos 2 P. — Bicsérdy Lajos 2 P. — Dr. Czillinger Lóránd 5 P. — Schwertsig Antal 4 P. — Balla Sándor 8 P. — Berze Nagy Ilona 2 P. — Vadász Zoltán 2 P. — Dr. Szinnyei József 8 P. — Straub Gyula 2 P. — Dr. Varga Bálint 2 P. — Dr. Laczkó Dezső 10 P. — Dr. Fülöp Lajos 2 P. — Dr. Horger Antal 10 P. — Gyula r. t. város közönsége 10 P. — Vitéz Czékus György 7 P. — Relković Davorka 4 P. — Dr. Schwartz Elemér 1 P. — M. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 400 P. — U. az 1000 P. — Magyar-Holland Kultúrgazdasági R. T. Budapest 3200 P. — Nagy J. Béla 2 P. — Spolárich Károly 28 P. — Makoldy Viktor 2 P. — Dr. Erdélyi Lajos 8 P. — Gönczi Ferenc 7 P 50 fill. — Szabó József 5 P. — Nagykőrös r. t. város közönsége 10 P. — Czákó István 5 P. — Nagy Lajos 2 P.

Bérekzett folyóirat-cserepéldányok, tiszteletpéldányok 1929. év I. és II. negyedében. *A Falu*, X. évf. 1—6. száma. Bpest, 1929. jan.—jún. — *A Tenger*, XIX. évf. 1—6. száma. Bpest, 1929. — *Athenaeum*, XV. köt. 1—2. füzete. Bpest, 1929. — *Film és Művelődés*, IV. évf. 1—4. száma. Bpest, 1929. jan.—ápr. — *Föld és Ember*, VIII. évf. 5—6. száma. Bpest, 1928. és IX. évf. 1—2. száma. Bpest, 1929. — *Földrajzi Közlemények*, LVI. köt. 9—10. füzete. Bpest, 1928. — *Hadtörténelmi Közlemények*, XXX. évf. I—II. füzete. Bpest, 1929. — *Irodalomtörténet*, XVIII. évf. 1—4. száma. Bpest, 1929. — *Katholikus Szemle*, 43. köt. I—VI. füzete. Bpest, 1929. jan.—jún. — *Magyar Statisztikai Évkönyv*, Új Folyam, XXXV. köt. Bpest, 1929. — *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új Sorozat, 74—76. kötete. Bpest, 1929. — *Magyar Statisztikai Szemle*, VI. évf. 12. száma. Bpest, 1928. dec. és VII. évf. 1—5. száma. Bpest, 1929. jan.—máj. — *Magyar-Zsidó Szemle*, XLVI. évf. 1—6. száma. Bpest, 1929. jan.—jún. — *Muzsika*, I. évf. 1—5. száma. Bpest, 1929. febr.—jún. — *Napkelet*, VII. évf. 1—12. száma. Bpest, 1929. jan. 1—jún. 15. — *Napsugár*, III. évf. 1—2. száma. Gödöllő, 1929. — *Protestáns Szemle*, XXXVIII. évf. 1—6. száma. Bpest, 1929. jan.—jún. — *Széphalom*, III. évf. 1—2. száma. Szeged, 1929. — *Társadalomtudomány*, IX. évf. 1—2. száma. Bpest, 1929. jan.—ápr. — *Technika*, X. évf. 1—4. száma. Bpest, 1929. jan.—ápr. — *Természetudományi Közöny*, 61. köt. 1—12. száma. Bpest, 1929. jan. 1—jún. 15. — *Erdélyi Túrista*, 1929. évf. 1. száma, Brassó—Brasov. — *Revue Des Études Hongroises*, VI. Année, No. 2—3, Paris, Avril—Sept. 1928. — *Opetatud Eesti Seltsi Aastaraamat — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft*, Tartu—Dorpat, 1929. — *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja, Journal De La Société Finno-Ougrienne*, XLII. Helsinki, 1928. — *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia, Mémoires De La Société Finno-Ougrienne*, LVIII. Helsinki, 1928. — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, LIX. Band. I—III. Heft. Wien, 1929. — *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-philologische und historische Klasse*, Jahrg. 1928. Abhandl. 2. Schlussheft. München, 1928. — *U. az. Philosophisch-historische Abteilung*, Jahrg. 1929. Heft 1—2. München, 1929. — *Bulletin Of The New York Public Library*, Vol. 32. Nr. 12. New York, dec. 1928. és Vol. 33. Nr. 1—6. New York, jan.—jún. 1929. — *Časopis Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti*, Ročník XIX. Číslo 1—4. Turčiansky Sv. Martin, 1927., ročn. XX. čís 1—4. U. ott, 1928. ročn. XXI. čís. 1—2. U. ott, 1929. — *Sborník Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti*, Ročník XX. Turčiansky Sv. Martin, 1926., ročn. XXI. U. ott, 1927., ročn. XXII. U. ott, 1928.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Alex. Solymossy: Nach vierzig Jahren. Eröffnungsrede in der XLI. Plänarsitzung der ungar. Ethnographischen Gesellschaft.

Nach einem kurzen Rückblick auf das Wirken der Gesellschaft in den verfloßsenen 40 Jahren, werden Mitteilungen über aktuelle Ereignisse beim Beginn der neuen Epoche mitgeteilt: Es wurde in neuester Zeit eine selbstständige Professur für Volkskunde an der Universität zu Szeged vom Kultus- und Unterrichtsminister Grafen Kuno Klebelsberg errichtet; ferner hat die ungar. Akademie der Wissenschaften gleichzeitig beschlossen, eine interne Kommission im Interesse der ethnologischen Forschungen in Ungarn ins Leben zu rufen: Errungenschaften, die die beginnende neue Epoche der Gesellschaft günstig beeinflussen werden.

Elemér v. Schwartz: Die Weinweihe am St. Johannistage in Westungarn.

An der Hand der Weinweihe am St. Johannistage erinnert Verfasser an die Volksbräuche, die in Westungarn und im Burgenlande an diesem Tage üblich sind. Nachher versucht er die Erklärung der gebrachten Volkssitten zu geben und am Schlusse setzt er fest, dass der heute besonders in Ungarn übliche „Szentjános-áldás — St. Johannissegen“, deutsch „Stehwein“ die alte kirchliche Johannisminne sei, die bei den Protestanten in Deutschland zu einen Freundschafts- und Abschiedstrunk herabsank und als solcher dann von protestantischen Theologen nach Ungarn importiert wurde.

Elisabeth K. Posonyi: Der „Mehldieb“-Schwank und die ungarischen Passionsspiele.

Ein Müller spielt im Passionsspiel die Rolle des Heilands am Kreuze. Er erträgt schweigend und gelassen die Schimpfworte des Pöbels; als aber der Schuster ihm „Mehldieb“ zuruft, reisst ihm die Geduld und schimpft vom Kreuz herab auf den Mann wütend los. Die Anekdote ist im ungarischen, auf verschiedene Städte lokalisiert (Mezőkövesd, Komárom, etc.), auch als Sprichwort gebraucht, weit verbreitet. Man nahm sie als einen sicheren Beleg für das einstmalige Existieren der Passionsspiele unter den ungarischen Einwohnern des Landes an. Die Geschichte hat aber bereits H. Bebel schon 1505. (*Libri facetiarum*... III. Nr. 34.), auch Joh. Pauli 1519. im „Schimpf u. Ernst“ (Anhang Nr. 27.) mitgeteilt. Da wir nun ausser dieser Überlieferung sonst keine weitere Spur über Passionsspiele in ungarischen Sprache vorfinden — denn einzelne Anspielungen protestantischer Geistlicher in ihren Prädigten auch aus deutschen Quellen herkommen und als allgemeine Rügen gelten können —, ist das einstmalige Vorhandensein ungarischer Passionsspiele als ein sehr problematisches zu betrachten.

Alexander Dömötör: Die ungarischen Zigeuner-Schwänke. (Eine Zusammenfassung nach Typengruppen.)

Der anekdotenartige Schwank ist eine rein realistische Gattung; meistens ein einfacher Spruch, oder eine Begebenheit, charakteristisch für den, der ihn aussprach, oder sie durchgeführt hatte. Da die sich stark offenbarenden Rassenzüge der Zigeuner zum Entstellen äusserst geeignet sind, ist der Zigeuner eine beliebte humoristische Gestalt des ungarischen Lebens geworden. Zahllose Schwänke sind im Munde des Volkes vom sinnreichen, listigen, sich dumm stellenden Zigeuner verbreitet. Der folkloristisch wertvolle Teil davon wird hier nach Typengruppen geordnet mitgeteilt. In runden Klammern sind dazu die Quellen, in eckigen die fremden Parallelen angegeben. Unter den letzteren entsprechen merkwürdig die Z. Anekdoten mit dem türkischen des von Nasr-Eddin überlieferten. Man kann daraus nur schliessen, dass diese von den Zigeunern selbst, die aus dem Balkan nach Ungarn wanderten, mit herübergebracht worden sind.

Franz Göntzi: Pfingst-umzüge im Somogyer Komitat (Süd-Ungarn).

Der Brauch ist im allgemeinen im Aussterben. Einzelne alte Lieder werden noch dabei hie und da gesungen. Die Mädchen pflegen es (Pfingst-Königin) fleisziger, als die Burschen. Es werden hier zwei noch verhältnismässig ausführlich erhaltene Texte mit Beschreibung des Brauches mitgeteilt.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest 1929. VIII, Múzeum körút 6. (Dr. Czákó Elemér.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA ÉS VÁLASZTMÁNYA A XLI. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉS UTÁN.

VÉDNÖK: *Dr. gróf Klebelsberg Kuno* v. b. t. t., vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: *Dr. Hóman Bálint*, egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. TARSELNÖK: *Dr. Czako Elemér*, nyug. h. államtitkár, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója. AELNÖKÖK: *Dr. Bátky Zsigmond*, múzeumi igazgató, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és *Dr. Solymossy Sándor*, egyetemi nyilv. r. tanár.

FŐTITKÁR: *Dr. Madarassy László*, múzeumi igazgatóőr. TITKÁR: *Dr. Bar-tucz Lajos*, múzeumi őr, egyetemi m. tanár. PÉNZTÁRNOK: *Puchász Károly*, múzeumi gazdasági hivatali ellenőr.

VÁLASZTMÁNY: a) fővárosi: I. az 1927—29. évkörré: 1. *Barátosi Balogh Benedek*, székesfővárosi polgári iskolai igazgató; 2. *Bartók Béla*, főiskolai tanár; 3. *Dr. Heller Bernát*, főiskolai tanár; 4. *Dr. Kemény György*, múzeumi könyvtárnok; 5. *Dr. Kovács Alajos*, h. államtitkár, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal igazgatója; 6. *Dr. Lambrecht Kálmán*, egyetemi m. tanár; 7. *Dr. Magyar Zoltán*, miniszteri tanácsos, egyetemi m. tanár; 8. *Dr. Melich János*, egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Róheim Géza*, író; 10. *Szendrey Zsigmond*, reálgimnáziumi tanár; 11. *Dr. Thirring Gusztáv*, m. kir. kormányfőtanácsos, egyetemi nyilv. rk. tanár; 12. *Dr. Trocsányi Zoltán*, író, lapszerkesztő; 13. *Dr. Viski Károly*, múzeumőr; 14. (Betöltetlen!); 15. (Betöltetlen!); II. az 1928—30. évkörré: 1. *Ballai Károly*, a Gyermek-tanulmányi Múzeum igazgatója; 2. *Dr. Bán Aladár*, főgimnáziumi igazgató; 3. *Binder Jenő*, ny. főgimnáziumi igazgató; 4. *Dr. Bodor Antal*, m. kir. gazdasági főtanácsos, egyetemi magántanár; 5. *Dr. Czettler Jenő*, egyetemi nyilvános r. tanár, a képviselőház alelnöke; 6. *Fekete József*, állami tanítóképzőintézeti tanár; 7. *Magyar Kázmér*, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. *Dr. Mahler Ede*, egyetemi nyilvános r. tanár; 9. *Dr. Makoldy Sándor*, állami főreáliskolai tanár; 10. *Dr. Molnár Imre*, a Nemzeti Zenede tanára; 11. *Dr. báró Nyáry Albert*, író; 12. *Dr. Schwartz Elemér*, főgimnáziumi tanár, egyetemi m. tanár; 13. *Dr. gróf Teleki Pál*, egyetemi nyilv. r. tanár; 14. (Betöltetlen!); 15. (Betöltetlen!); III. az 1929—31. évkörré: 1. *Dr. Erdélyi Lajos*, főiskolai tanár, egyetemi m. tanár; 2. *Ernyey József*, múzeumi őr; 3. *Dr. Ébner Sándor*, múzeumi főtiszt; 4. *Dr. Gombocz Zoltán*, egyetemi nyilv. r. tanár; 5. *Dr. szigeti Györfly István*, múzeumi igazgatóőr, egyetemi m. tanár; 6. *Dr. Kodály Zoltán*, főiskolai tanár; 7. *Dr. Lajtha László*, ny. múzeumi igazgatóőr, a Nemzeti Zenede tanára; 8. *Mader Béla*, ny. minisztériumi segédhivatali főigazgató; 9. *Dr. Németh Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár; 10. *Dr. báró Nopcsa Ferenc*, a m. kir. Földtani Intézet igazgatója; 11. *Relkovič Davorka*, polgári iskolai tanár; 12. *Dr. Szilády Zoltán*, főgimnáziumi tanár, egyetemi m. tanár; 13. *Toroczkói Wigand Ede*, m. kir. kormányfőtanácsos; 14. *gróf Zichy István*, az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum tb. öre; 15. (Betöltetlen!); b) vidéki: I. az 1927—29. évkörré: 1. *Dr. Berze-Nagy János*, vezető kir. tanfelügyelő (Pécs); 2. *Dr. Bibó István*, miniszteri tanácsos, egyetemi könyvtárigazgató (Szeged); 3. *Garay Akos*, festőművész (Tolna); 4. *Dr. Gálos Rezső*, városi női felsőkereskedelmi iskolai igazgató, egyetemi m. tanár (Győr); 5. *Gönczi Ferenc*, ny. kir. tanfelügyelő, a Somogy megyei Múzeum-Egyesület ügyv. elnöke (Kaposvár); 6. *Dr. Imre Sándor*, ny. államtitkár, egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 7. *Dr. Kogutowicz Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár (Szeged); 8. *Dr. Prinz Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár

(Pécs); 9. *Szabó Imre*, ny. p. ü. főtiszt (Székesfehérvár); 10. *Dr. Zolnai Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); II. az 1928—30. évkörre: 1. *Dr. Baróti Lajos*, ny. áll. főreáliskolai tanár (Balatonalmádi); 2. *szentmártoni Darnay Kajetán*, kereskedelmi tanácsos (Kaposvár); 3. *Dr. Ecsedi István*, múzeumigazgató, egyetemi m. tanár (Debrecen); 4. *Kiss Lajos*, múzeumigazgató (Nyíregyháza); 5. *Kovách Aladár*, ny. vm. főlevéltárnok, múzeumigazgató (Szekszárd); 6. *Dr. Milleker Rezső*, egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. *Dr. Pap Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 8. *Dr. Tolnai Vilmos*, egyetemi nyilv. r. tanár (Pécs); 9. *Dr. Tonelli Sándor*, keresk. és iparkamarai főtktár (Szeged); 10. *Dr. Zoltai Lajos*, ny. múzeumigazgató (Debrecen); III. az 1929—31. évkörre: 1. *szentmártoni Darnay Kálmán*, m. kir. kormányfőtanácsos, múzeumigazgató (Sümege); 2. *Deák Gejza*, főgimnáziumi tanár (Sárospatak); 3. *Dr. Gulyás József*, főgimnáziumi tanár, egyetemi magántanár (Sárospatak); 4. *Dr. Littke Aurél*, főiskolai tanár (Szeged); 5. *Móra Ferenc*, a Somogyi-Könyvtár és Városi-Múzeum igazgatója (Szeged); 6. *Dr. Pápay József*, egyetemi nyilv. r. tanár (Debrecen); 7. *Richter M. István*, főgimnáziumi tanár (Székesfehérvár); 8. *Dr. cs. Sebestyén Károly*, múzeumi igazgatóőr (Szeged); 9. *Dr. Szabó Kálmán*, múzeumigazgató (Kecskemét); 10. *Dr. Szalay József*, m. kir. rendőrkerületi főkapitány (Szeged).

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG HAZAI ÉLŐ TISZTELETBELI TAGJAI.

Dr. Bíró Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum tb. öre; *Dr. Csánki Dezső*, államtitkár, az Országos Levéltár főigazgatója, felsőházi tag; *Huszka József*, nyug. főgimn. igazgató; *Dr. Jancsó Benedek*, középiskolai igazgató, egyetemi tb. nyilv. r. tanár; *Dr. Jankovich Béla*, v. b. t. t., ny. miniszter; *Dr. Munkácsi Bernát*, tanfelügyelő; *Dr. Sebestyén Gyula*, m. kir. udvari tanácsos, ny. múzeumi igazgató; *Strausz Adolf*, főiskolai tanár; *Dr. Szinnyi József*, ny. egyetemi nyilv. r. tanár, a M. T. Akadémia főkönyvtárnoka, felsőházi tag; *Vikár Béla*, ny. nemzetgyűlési gyorsírókai elnöki főtanácsos; *Dr. báró Wlassich Gyula*, v. b. t. t., a m. kir. közigazgatási bíróság és a felsőház elnöke.

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

a Szegedi Alföldkutató Bizottság Néprajzi, Társadalomrajzi és Nyelvészeti Szakosztályainak közérdekű folyóirata. — Szerkeszti *Horger Antal* és cs. *Sebestyén Károly* közreműködésével: *Bibó István*.

Előfizetési díj egy évre: 6 pengő.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

SZEGED, DUGONICS-TÉR 13. I. EM.
EGYETEMI KÖNYVTÁR.

ETHNOGRAPHIA

NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA
ÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI TÁRÁNAK

ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI:

SOLYMOSSY SÁNDOR ÉS BÁTKY ZSIGMOND

XL. ÉVF.

BUDAPEST, 1929

3—4. SZÁM

MEGJELNIK NEGYEDÉVENKÉNT

Jelen füzet bolti ára 6 pengő.

NÉPÉLET 1929. évf. 3-4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Solymossy Sándor</i> : Magyar ősvallási elemek népmeséinkben (A kacsalábon forgó várkastély)	133
<i>Berze Nagy János</i> : Magyar szólásaink és a folklóre	153
<i>Madarassy László</i> : Magyar szüreti szokások	162
<i>Richter M. István</i> : A céhmesterválasztás	168
<i>Marót Károly</i> : Beszámoló a lundi V. nemzetközi vallástörténeti kongresszusról	175
Kisebb közlemények : <i>Schwartz Elemér</i> : A Burgenland néprajzi folyóiratainak iránya. — <i>Timár Kálmán</i> : Agnus Dei s a magyar néphit. — <i>Waldapfel József</i> : Istók — Debretzenbe! — <i>Dömötör Sándor</i> : Földi János babonás történetei. — <i>Relković Davorka</i> : Kopjafás temetés Keszthely vidékén. — <i>U. ö.</i> : Ismeretlen népballada 1760-ból. — <i>Csefkó Gyula</i> : Az ördögnek is kell gyertyát gyujtani. — <i>U. ö.</i> : Hajnal. . .	180
Népi szövegek : <i>P. Kiss Eszter</i> : Pusztai és betyáróták. — <i>Patkós György</i> : Az anya átka (179. l.); Esküvő; Jáger Jóska. Három rutén ballada. — <i>Bálint Sándor</i> : Szegedvidéki népdalok. — <i>Dömötör Sándor</i> : Rosta-fordítás és rostaforogtatás. — <i>Csefkó Gyula</i> : Babonás történetek (XI—XXIII.) — <i>U. ö.</i> : Hány ügyvéd van a mennyországban? — <i>Dömötör Sándor</i> : A keményfalvi pap. — <i>Előd Géza</i> : Esküvő Csökölyön. — <i>Kovács Miklós</i> : Szokások és babonák Csesznekből	189
Irodalom : <i>Madarassy L.</i> : Trocsányi Zoltán két könyve. — <i>S. S.</i> : N. P. — <i>Andrejev</i> : Die Legende vom Räuber Madej. — <i>Hongaarsche Sagen, Sprookjesen Legenden.</i> — <i>Hans Honti</i> : Verzeichnis der ungar. Märchen. — <i>E. Hoffmann—Kramer</i> : Volkskundliche Bibliographie 1923—24. . .	202
Adattár : <i>Madarassy László</i> : Miben áll a magyar nemzetiség? (Edvi Illés Pál 1835-ből való írásai)	208
Ki tud róla? 17. Virágok, falevelek, fűszálak kötésének módja (<i>Magyar Adorján</i>). — 18. Bakfazék (<i>Prückler József</i>)	217
Társasági ügyek : 218. — Német kivonatok	220

ÉRTESÍTŐ 3-4. SZ. TARTALMA:

	Oldal
<i>Visky Károly</i> : Adatok a székelykapu történetéhez (25 ábra)	65—88
<i>Györfly István</i> : A bihari cifraszúr (15 ábra)	89—109
Kisebb közlemények :	109—115
Régi följegyzésekből : 115—118. — Irodalmi szemle : 119—125. — Beérkezett könyvek : 125. — Múzeumi hírek	126
Anzeiger (Deutscher Auszug)	128

INHALT DES »NÉPÉLET« (VOLKSLEBEN) 1929 Nr. 3-4.

	Seite
<i>Alexander Solymossy</i> : Altungar. mythische Elemente in unseren Märchen (Burg, die sich auf Entenfüssen dreht)	133
<i>Johann Berze Nagy</i> : Ungarische Redensarten und das Folklore	153
<i>Lad. Madarassy</i> : Gebräuche des ungar. Volkes bei der Weinlese	162
<i>Steph. M. Richter</i> : Die Zechmeisterwahl	168
<i>Karl Marót</i> : Bericht üb. den V. Intern. Kongress f. Religionsgeschichte in Lund 1929	175
Kleinere Mitteilungen : 180. — Volksdichtung : 189. — Literatur : 202. — Gesellschaftsleben : 218. — Deutsche Inhaltsangaben :	220

INHALT DES ÉRTESÍTŐ (ANZEIGER). JAHRG. XIX. Nr. 3-4.

	Seite
<i>Viski, K.</i> : Beiträge zur Geschichte des Széklertores (25 Fig.)	65—88
<i>Györfly, I.</i> : Der Biharer gestickte Filzmantel („szúr“ 15 Fig.)	89—109
Kleinere Mitteilungen :	109—115
Aus alten Aufzeichnungen : 115—118. — Literarische Besprechungen : 119—115. — Eingelaufene Bücher : 125. — Musealnachrichten : 126. — Anzeiger (Deutscher Auszug)	128

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖZLEMÉNYEI

1929

MAGYAR ÓSVALLÁSI ELEMEL NÉPMESÉINKBEN*

I.

A kacsalábon forgó várkastély.

Népmeséinkben feltűnő sűrűn találkozunk egy különös leíró elemmel. A hős, akinek feladatául tűzték ki, hogy keresse fel a vasorrú bábának, vagy fiainak: a sárkányoknak otthonát, mikor hosszú vándorlás és kiállott veszedelmek után odaér, *várat, várkastélyt* lát maga előtt, amely „madár-
lábon forog”. A madárfajta minden egyes esetben meg van nevezve s a mesemondók játékos változtatásai szerint majd lúd-, majd kacsa-, sőt tyúk- és kakaslábúnak van a tengely jelezve, amely körül a mesebeli vár forog.

Ez a pusztá elgondolásában is bizarr kép kétségkívül népmesei eredetű, bár onnan átment közkeletű szólás-mondásaink közé is, hiszen egy újabb keletkezésű népies dalba is belekerült:

Veszek neked kenyeret,
Vékony szalonnát,
Kakaslábon forog
Tündérpalotát.

Selyemkendőt, ejhaj,
Hófehér válladra,
Úgy megyünk majd ketteskén
A túri vásárra.

A népszerű meselem *keletkezésének* kérdésében egyszerű elintézés volna azt feltennünk — ami pedig első tekintetre legvalószínűbbnek látszik —, hogy a különös gondolat valamikor valahol egy egzotikus agyban születhetett meg; innen különösségénél és a mesékbe jól illő voltánál fogva átkerült a népi mesemondás ritkaság-gyűjteményébe, ahol megragadt s azóta őrzik a különféle szövegek, mint kuriozumot.

Ez az egyszerűnek tetsző elintézés lényegében voltaképp annak bevallása lenne, hogy eredetét kifürkészni hiábavaló fáradozás. Az elsőt, aki kimondta, felkutatni nem lehet, sem azt, aki meséjében először alkalmazta. Amióta azonban a folklorvizsgálódás úgy nálunk, mint külföldön behatóbban kezd hasonló jellegzetes meselemekkel foglalkozni, számos esetben kiderült, hogy az ilyen pusztá fantasztikumnak tetsző, állandó kép sokkal mélyebb gyökérből ered; nem pusztá ötlet-szeszély, hanem valami realitás, régi megfigyelt tény az alapja. Különösnek, csodásnak csak *mi* látjuk, akik ma egy teljesen elütő gondolatvilág szemszögéből nézzük, mint az egykori emberiség, amely tudományos okozati összefüggéseket nem ismerve, tapasztalatait másképp: praelogikus átvitelekkel értelmezte s belőle a maga különös struktúrájú világszemléletét: ősmitológiáját állította össze.

Hogy csak néhány hazai példára hivatkozzunk. *Az égígérő csodafa* (Tetejetlen fa) a róla szóló mesékben az egykori samán túlvilágjáró szerzetások fájával bizonyult azonosnak. Maga a *vasorrú baba* elnevezés alig származhat máshonnan, mint a régi ugor idobábok arcából kiálló orra

* Bemutatásra került a Magy. Tudom. Akadémia február 3-i ülésén.

nyomán, melyet ott vas- vagy bádogescővel ábrázoltak. Az a közismert, de alapjában rejtett értelmű mondás: „Szerencséd, hogy anyádnak nevezted, különben vége lenne életednek“ egy ősi adopcións forma emléke. Az ú. n. *táltospárbaj* és *kancatejfürdő* együttes mesetípusnak motivumai, a pusztai lovas-nomád élet mindennapos jelenségeiben lelik magyarázatukat s. i. t.**

Kérdés most már, van-e jogunk szóbanforgó példánkat az eddigiek sorozatához kapcsolni? s ha igen, mi lehetett a „madárlábon forgó kastély“ eredeti értelme, mily természetű szemléletből alakulhatott ki, hogy azután később a fejlettebb gondolkodás áttegye egykori hitvilági jelentéséből a pusztán szórakozásra szánt s már komolyan nem vett mesékbe?

Az ősmitikus elemekre visszavezető magyarázatok — okulva az előző mitológus iskolák sok csalódásán — óvatosságot igényelnek, bár néhány újabb sikeres kísérlet mintául szolgálhat a vizsgálódás módszere dolgában.

Az első és főszempont, amire az előző kutatások figyelmeztetnek, az, hogy a nyomozásban mindenkor a hagyomány *szó szerinti formájából* induljunk ki és ne hagyjuk magunkat a szimbólikus jelentések, átvitt magyarázatok útvesztőjébe csábíttatni. Hiszen az általános etnológia, a maga primitívkori problémáiban legtöbbször szintén ennek a módszernek köszönhetette igen szép végleges eredményeit. — Másik elengedhetetlen kellék a rávonatkozó adatanyag kimerítő felkutatása s annak filológiailag pontos, részletező feldolgozása.

Anyag áll bőven rendelkezésre. Mindjárt a magyar mesekincsben 22 különféle helyről és időből származó feljegyzés szerepelteti. Ezek a következők:

1. *Fenekellen kút* (Berze-Nagy: Magy. Népkölt. Gyűjt. IX., 2. sz. 15—23. II.). Király kertjéből éjjel körtefája gyümölcsei el-elűnnek; 3 fia közül legkisebbnek sikerül meglesni a tolvajt, nagy bika teszi; rálő s az bőgve elfut (Árgirus motívum). Meshős utána ered, bátyjai mély kútba eresztik; lent sötét ország. Ott talált első várkastély *libalábon forog*: „Hallod-e te, vár, állj meg, ha mondom.“ A vár megáll: bent királyleány, kitől erősítő italt kap s a hazatérő 6 fejű sárkányt megöli. Másik vár *kacsalábon forog*, itt is királylányt szabadít ki, kinek elrablóját, a 9 fejű sárkányt kivégzi. Harmadik vár *pulykalábon forog*, parancsszóra ez is megáll, a 12 fejű sárkány megölésével kiszabadul a harmadik királylány is. Mindhármukat fent váró bátyjaival felhuzatja; mikor a sor reá kerül, gyanút fog, maga helyett követ huzat fel, ezt a bátyák félmagasságból visszacjtik. Hős lent marad; két kecskét lát (eredeti: kosok helyett), a fehérre ugrik a fekete helyett s ez felhozza a napvilágra; (kimaradt a griff-madár motívum). Bátyák bűnhődnek, hős jutalma a királyleány keze. (Egészben *Fehérlófia*-típus, A. Aarne—Thompson rendszerében 301. sz., FFC. 74. köt.; Katona L.-nál is, II. sz., 1. Irod. tanulm. I. 230—38. II.)

2. *Hajnal János* (u. o., 23. sz., 173—197. II.). Király saját lányát akarja elvenni (Mannequin-mot.); ez elfut szép ruháival. Más udvarban pulykapasztornak áll s a bálokon háromszor megjelenik más-más ruhákban (Hamupipőke-mot.); királyfi elveszi. Újszülötteit az anyós kutyakölykekkel cseréli ki (Irigy nővérek-típ.), az anyát fogságra ítélik, de midőn kiderül a gonoszság, a királyné börtöne aranypalotává válik, amely *szarkalábon forog* (182. I.).

3. *Csonkatehén fia* (Ipolyi Arnold, M. Népk. Gyűjt. XIII., 1. sz., 3—9. II.). Föld alá szálló Fehérlófia-típus, mint fent az 1. sz. A 2 fejű sárkány otthona *sarkon forgó vasvár* (6. I.).

4. *Hüvejpici* (u. o., 4. sz., 19—26. II.). Típusa azonos az előzővel. A csodamód született kis hős néneji felszabadítására föld alá megy. Itt 5 fejű sárkány részvára

** L. ezekről bővebben: *Csodafaj*. (Ethnogr. 1922, 38—43.) — *Vasorrú baba*. (Ethnogr. 1927, 217—235.) — *Szerencséd*... (Társadalomtudomány. II. 1922. „Matriarchátus nyomai...”.) — *Táltospárbaj*... (Ethnogr. 1922, 32—38.)

rézgólyalábon forog. „Állj meg, vár!” Szörnyet legyőzi, később a 7 fejűt, kinek ezüstvára ezüstgólyalábon forog, majd a 12 fejűt, ez az aranygólyalábon forog. Rendre felszabadítja néneit, a feljutás simán megy végbe.

5. *Hajnalka* (u. o., 7. sz., 34—48. ll.). Három fivér csodamód születik, egyik este, másik éjjélkor, legkisebb hajnalban. Innen kapnak nevet. Gyászban a város, mert a király 3 lányát sárkányok elrabolták. Ezek felvitték őket az égbe, oda kell menni értük. Legifjabb fitestvér roppant erős. Igen hosszú vasláncot csináltat, végére vasmacskát, ezt feldobja s fent megakad az égbolton, mire hős a láncon felkúszik. Fent útnak ered „a másvilágon”. Első várkastély *kácsalábon forog*. Hős parancsára még hétszer gyorsabban kezd forogni, csak mikor a nevét mondja hozzá, áll meg a vár. Másik kastély *lüdlábon*, harmadik *darulábon forog*, stb. (Poláris, ambivalens változata a Fehérlófia-típusnak a „láncon lógó” várkastély motívumának analógiájára.)

6. *János* (u. az a gyűjt., 19. sz., 132—142. ll.). Gyermeektelen királyné koldus jóslatára félalmától leányt szül; az alma másik feléből udvaron égignyúló fa nő ki, tetején ifjító erejű gyümölcsök, aki lehozza, feleségül kapja a királylányt. Vállalkozók közt János, a kiskanász, felfelé való útjában a fán *veréblábon forgó várra* bukkan, innen tovább küldik fel; másik pihenőn *pipiskevár*, utolsón *csiziklábon forgó vár* kerül eléje. Innen a tetőig fel kell ugratni (Tuhkimo-mot.), a harmadik lóval sikerül a gyümölcsökhöz jutni. Mire a zsákmánnyal leér, évek múltak el; a királylány férjnél van, hős jutalommal tovább vándorol. Folytatása átmegey a „halhatatlanságra vágyó királyfi”-típusba. (V. ö. MNGy. I., 1. sz. mesével.)

7. *Átkozott ruca* (Mailand O. székely gyűjt. MNGy. VII., 7. sz., 467—489. ll.). Boltban kártyázó testvérek, a vesztő fivér átkára hugát elviszi az ördög; bátyja érte útnak indul. Eljut Tündér Ilonához, akinek a címbeli név csak álneve (Hattyúlányok-mot.). Együtt élnek; tilalom a hazamenő szeretőnek, el ne dicsekedjék kedvese szépségével (Vitéz Franciskó-mot.). Otthon dicsekszik, elveszti Tündér Ilona kezét, ezt később újra kivívja s ennek almává zsugorított kastélyát haza vevé, otthon aranypalotává lesz, 12 emeletes, aranycsillaghoz aranylánccal felkötvé, *kacsalábon* „arra fordul, amerre az áldott nap”. (489. l.)

8. *Hajnal, Vacsora és Éjfele* (u. o., 8. sz., 489—511. ll.). Föld alá szálló hős (Fehérlófia-típ.); sárkány helyett óriások, az elsőnek háza *kakaslábon*, másodiké *récelábon*, utolsóé *lüdlábon forog*. A mese a fent id. 1. és 5. számúnak kontaminációja.

9. *A királykisasszony megszabadítása* (Horger A. gyűjt., MNGy., X., 52. sz., 426—31. ll.). Címet sárkány elrabolja és felviszi a kertben égig felnyúló fára (1—1 levelén elfért egy fél ország). Kondásfiúnak egy tátos malac elárulja, hogyan menjen fel a fára. Hős addig küszik fölfelé, míg 7 rend boeskor és 7 rend ruha le nem vásik róla. Oldalágon fent elindul, palotához ér, ami *kakasfarkon forog* (428. l.), benne a királylány. A 9 fejű sárkányt lerészegítik s hős fejéit levágja. Egy parazsat evő, öt lábú ló lehozza mindkettőjüket. (Azonos típus fenti 5. és 6. sz.-val.)

10. *A deákot erővel királlyá teszik* (Kriza gyűjt., MNGy., XII., 7. sz., 119—123. ll.). Finnyás alvóval elvetetik a király leányát („Borsószem az ágyban”-típ.). Nejét haza kell vinni saját országába, ami nincs. Útban deák szökni akar, sárkányt talál, az *lüdlábon forduló rézvárához* utasítja. A vár akkor mozog, ha a sárkány otthon van; addig ellakhatnak benne. Vénasszony tanácsára rászedik a sárkányt s a vár örökre az övék. (Csizmás kandúr végső mot.-a.)

11. *Zöld ág* (Kálmány L.: Koszorúk, II., 13. sz., 218—9. ll.). Királynak addig zár alatt őrzött három leányát első sétájukon három sárkány elrabolja föld alatt levő ezüst-, arany- és gyémántváraikba; ezek *kacsá-, tyúk- és lüdlábon* forognak. A királynak egy később csodamód született (mágikus koncepció) fia táltos csikájával visszahozza néneit (további átesap más típusba).

12. *Köles* (Kálmány: Hagyományok, I. köt., 1. sz., 1—13. ll.). Legifjabb királyfi, mint mesehős, táltos lovával elmegey felkeresni a világ legnagyobb vitézeit. Útjában három várra talál, ott a középső vitéz leányai élnek; az egyik vár rézből van és *rézgalamblábon forog*, a másik ezüsthöz, ez *ezüst-*, a végső aranyból, ez *aranygalamblábon forog*; varázsajándékaikkal megsegítik a hőst, aki egyenkint le-

győzi a leghíresebb daliákat. (Orosz Koscsuj-típus, Aarne-Thompsonnál hiányzik, máshol is ismeretlen típus.)

13. Kis guba (u. o., I. k., 108. sz., 186—88. ll.). A hős udvari bolond; bűvös gubája van, amely láthatatlanná teszi és magával röpteti. Három testvér királylány éjjelenként kiszökik s reggelre cipőjük szét van táncolva. Ki kell tudni ennek titkát. A bolond vállalkozik, utánuk száll éjjel. Útban három várat más-más vesszővel megcsap, mert forognak és nem akarnak megállni. „Ájj mög, vár, urad parancsára!” „Nem vagy uram!” Vesszőcsapásra megállnak. Az utolsóban nagy táncestély. A várak itt nem helyben forognak, hanem a hős felé *indulnak*. A helyből elmozduló vonás esakis itt van meg s a módosulás nyilván egyéni hozzátétele a mesélőnek. (Aarne-Thompson 306. sz. típusa.)

14. Juhfijankó (u. o., II. k., 1. sz., 1—12. ll.). Juhnak fia; kis korában erőpróbák, útban esodaerős társakat legyőz. Ezek vele tartanak. A többi rendes Fehérlőfia-típus (l. itt az I. sz. a.). Föld alatt a három vár *szarka*, *varjú* és *holló* lábon forog; ezek a 3-, 6- és 9-fejű sárkányok várai, honnan királylányokat szabadít ki, stb.

15. A mostoha lány és az edes lány (Merényi L.: Eredeti népm., II. k., 8. sz.). Rendes Holle-típus (Aarne-Thomps. 403. és 480. típusa). „Selyemrét közepén állott a vén banya kakaslábon forgó vára rezes tetejével.” (174. l.)

16. A szegény ember és a varjak királya (Merényi L.: Sajóvölgyi népm., II. k., 4. sz.). Három bűvös ajándék. Üsd furkol-típus. (Aarne-Thompson 564. sz.) „A varjú király vára... *arany pulykalábon* örökké forgott magától.” (121. l.)

17. Az örök ifjúság vize (Merényi L.: Dunamelléki népm., I. k., 3. sz.). Beteg királyapa csak az ifjító víztől gyógyul meg. Két irigy bátyjával szemben legkisebb fiának sikerül a vállalkozás; ezért bátyjai elteszik láb alól s ők kapnak jutalmat. A forrás őrző tündér megjelen s kérdőre vonja a királyfiakat; mindent tudnak, csak azt nem, hogy vára *arany pulykalábon forog*. (Aarne-Thomps. 55. sz.)

18. A sündisznó (u. o. II. k., 1. sz.). Az elvarázsolt királyfinak otthon *kakaslábon forgó* vára van. (Amor-Psziché-típ. Aarne-Thomps. 425. Á.)

19. Mese a királyról és az ő juhászáról (Pintér S.: A népmeséről, 4. sz., 101—111. ll.). Felugrató Tuhkimo-típus. (Aarne-Thomps. 530. sz.) Juhászra marad a végén a legyőzött sárkány három vára: a réz-, ezüst- és aranyvárok, amelyek *lúd*-, *kacs*- és *saslábon forognak*.

20. A setét ország királya (u. o., 6. sz., 120—128. ll.). Sárkánycsalád-típus. (Aarne-Thomps.-nál hiányzik; tartalmát l. Ethnogr. 1927, 223.) A sárkányok várai *pulyka*-, *kacs*- és *galamblábon* forognak.

21. Babszem Jankó (Istvánffy: Palóc népmesék a fonóból. 2. sz., 11—27. ll.). Eltérő bevezetéssel rendes Fehérlőfia-típus. Föld alatt a sárkányok várai *pulyka*-, *lúd*- és *kacsalábon* forognak.

22. Vas Laci (gr. Mailáth J.: Magyar regék, mondák és népmesék. Ford. Kazinczy Ferenc. 187—202 ll.). Típus-keverék. A Fehérlőfia-részben (193. l.) a 6 fejű sárkány ezüst várának kapunyílásában borotvák forognak, a 9 fejűnek arany vára *récelábon* forog stb.

A följegyzések helyéből megállapítható, hogy *felvidéki* van köztük 1 (a 22. sz.); *palóc* 7 darab (1., 2., 5., 16., 19., 20., 21.); *tiszamelléki* Szeged környékéről 6 (4., 6., 11., 12., 13., 14.); *székely* szöveg 4 (7., 8., 9., 10.); *dunántúli* 2 (17., 18.); ismeretlen helyről való 2 (3., 15.). Minthogy nagyobb példányszámmal a leginkább felgyűjtött helyek (palócok, Szeged, székelység) szerepelnek, elterjedtsége egyenletesnek vehető. Az adatokból az mindenesetre kiviláglik, hogy meselemünket az egész magyarlakta területen ismerik, tehát nem egy elszigetelt vidéknek, hanem az egész magyar mesekincsnek integer része.

Fontos tudnunk azt is, mely mesetípusokban fordul elő a forgó vár képe. Itt első pillanatra tarka össze-visszaságot találunk. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a *nemzetközi elterjedtségük* közülük (Hamupipőke

a 2. sz.-ban, Hattyúlányok-típus a 7.-ben, Csizmás Kandúr a 10.-ben, Szét-táncolt cipők a 13.-ban, Holle-típus a 15.-ben, Úsd furkó a 16.-ban, Arany-madár vagy Ifjító víz a 17.-ben, Ámor és Psziché a 18.-ban Tuhkimo a 19.-ben) mind olyanok, hogy a nekik megfelelő európai változatokban a forgó vár *sehohsem* fordul elő (l. alább), ez nyilván arra vall, hogy a vonás úgy került *máshonnan*, eredeti helyéről játszi díszítésképen beléjük. A fennmaradók közül (13 darab) 8 meseszöveg a *Fehérlófia*, vagy „a föld alá szálló és sárkánylő mesehős” típusába tartozik (az 1., 3., 4., 8., 11., 14., 21., 22.) s ezek elszórtan az egész országból valók. Némi joggal feltehetjük, hogy a többi mesék *innen*, ebből az eredeti típusból vették kölcsön meseelemüket, ahol a föld alatt élő sárkányok várai ilyenek. Ebben nemcsak a számbeli túlnyomó többség a döntő (13 közül 8 szöveg!). Feltevésünket megcrósítja az is, hogy a 22 meseszöveg közül 13-ban típusokra való tekintet nélkül szintén sárkányok forgó váráról van szó (1., 3., 4., 5., 9., 10., 11., 14., 15., 19., 20., 21., 22.), az áttétel tehát kézenfekvő volt. Különben egy kivétellel valamennyi a *túlvilágra*, szellemek birodalmába helyezi a csodavárat (kivétel a 2. számú, ahol a királyné börtöne változik át ártatlansága kiderültével forgó palotává), ami további fejtegetésünkben fontos vonásnak fog bizonyulni.

Ami a különféle *madárfajokat* illeti, melyekéhez hasonló lábon forogtak a mesei várak, szintén tarka változatosságúakra találunk (kakas, galamb, szarka, gólya, veréb, tyúk, varjú, holló, sas, pulyka stb.), legtöbbször csak egy-egy szövegben fordul elő; gyakoribb a kakas-, tyúk-, pulyka-, lúd- és kacsalábúak emlegetése. — Hogy a mesélők tréfás kedvükben, játékos kedvtelésből, vagy eredetiség-hajhászásból a hagyományos formákon önkényes változtatásokat lépten-nyomon el szoktak követni, közismert dolog; az egyetlen előfordulásúakkal emiatt nem is érdemes foglalkozni. A gyakran jelentkező variánsok azonban már bizonyos megállapodottságra mutatnak s ezért figyelemre méltók. Esetünkben ezek közül is kikapcsolhatók a házi szárnyasok (kakas, tyúk, pulyka). Mitikus jelentőségük eredetileg nem lehetett. Kis házi szárnyasokat az uralaltájiság legalább, áldozati állatoknak soha fel nem használt,¹ míg a lúd, kacs, darú, mint vadmadarak, a halász-vadász népek érdeklődésének állandó tárgyaiul szolgáltak s ha mitikus jelentőséget keresünk, ezekre kell elsősorban ügyet vetnünk. Különböztetve is legsűrűbben emlegetik meséink: a lúdat 7 ízben (1., 5., 8., 10., 11., 19., 21.), kacsát vagy récét szintén 7-szer (1., 5., 8., 11., 19., 21., 22.) s majd mindig egymás mellett, mint két rokon vár jellemző tulajdonságát. — A népmesék tipikus hármassága megkívánja, hogy mellettük, a harmadik vár jellemzésül, még egy madárfajta szerepeljen, de érdekes, hogy ez a harmadik már nem állandó társuk, hanem majd minden esetben más-más madarat csatol melléjük az elbeszélő (1.-ben pulykát, 5.-ben darvat, 8.-ban kakast, 11.-ben tyúkot, 19.-ben sast), vagyis megállapodott, ősi, hagyományos fajtának csak a lúdat és kacsát tekinthetjük.

Ha ezek után meseelemünknek a magyar anyagon kívül eső előfordulásait vesszük szemügyre, első meglepetésül az a tény tűnik elénk, hogy tőlünk nyugatra és délre a forgó várkastélyt sem ebben, sem más rokonformájában az európai népi meseanyag *nem ismeri*, ami a mesemotívumok nagymérvű kiegyenlítetttségét tekintve, szokatlan jelenség. Műirodalmi nyomoma azonban akad a középkori lovageposzok körében. Így egy ófrancia kis verses ének a XII. századból: „*La damoisele a la mule*“, vagy: „*La mule*

¹ V. ö. *A Gahs*: Blutige u. unblutige Opfer bei den altaischen Hirtenvölkern. (Semaine d'Ethnologie religieuse. IV. Paris, 1926, 217—32. — U. ö. Kopf-, Schädel- u. Langknochenopfer bei Renntiervölkern. [P. W. Schmidt: Festschrift, 1928, Wien] 231—268. Hangsúlyozza, hogy csak *vadászott* állatokat áldoznak fel, vagy háziak közül néha a nagyokat [tehén, ló, rénszarvas]).

sans frein“ (A kantártalan öszvér) című, Paien de Maisièrestől való 1100 soros költemény elmondja, hogy Artus király udvarában kantártalan öszvéren egy nő jelenik meg és magát ajánlja fel díjul annak a lovagnak, aki öszvére varázserejű kantárját visszaszerzi. A dicsekvő udvarmester, Keu, vállalkozik rá, de felsül, utána Gauvain lovagot kéri fel, aki a velejáró veszedelmes kalandokat kiállja. Behatol a *maga körül forgó várkastélyba*, ahol hajmeresztő próbák után a kantárt elragadja.² — Ez az epizód később átkerült Heinrich von dem Türlin XIII. századi német lovag kontaminált eposzába, a „*Diû Crône*“³ba.³ — Egy másik helyet, ahol a rokonság még világosabb, „*Perceval le Gallois*“ prózaregény tartott fenn; ennek szerkezete Crestien de Troyes hasonló tárgyú eposzán és folytatóin épült, de szerzője (XIII. század vége) beleszótt máshonnan vett motívumokat is. Az idetartozó epizód utóbbiakból való; sem Crestiennél, sem folytatónál nincsen meg.⁴

Perceval bosszuló útra indul az „aranykarika vára“ ellen, mert annak ura, egy vérszomjas embrevő szörnyeteg (Sárkány lovag), megölte nagybátyjának, Elinant de Cavalonnak fiát. Az *aranykarika vára* „pompás rét közepén emelkedett, széles folyóvíz és magas falak környezték. Amint közlekedtek, látták, hogy gyorsabban fordul tengelye körül, mint a szélkakas. Fent rajta lövőgépek voltak láthatók rézveretű gépijakkal. Különös emberi alakok álltak a fegyverek körül, ezek forgatták a várat és harangokat kongattak. Ezek is gépemberök voltak. *Perceval kardjával a kapura vágott*, mire a kastély *megállt* s a leeresztett hármas hídon belovagolhatott. Ezt a várat a varázsló Vergil építette. Innen kellett áldozatra szánt, még élő jobbágyokat és lovagokat a fenyegető szörnyeteg elől kiszabadítani.“

A mesékben, mint ismeretes, bűvös pálcával ütnek a várra, itt karddal. A mozzanat annyira rokon, hogy valamiképp közös forrásból kellett credniök. Lovagi meseelemek rendszeren igen sűrűn ismétlődnek a különböző feldolgozásokban, forgó várat azonban a két idézett helyen kívül hasztalan keresünk. Ez a magában álló volta azt sejteti, hogy nem rendszeren a többivel együtt, nem a keleti elemek tömege között került át nyugatra, hanem azoktól függetlenül a véletlen ellenőrizhetetlen játéka jutatta el ily messzire. — Fontosabb ennél annak megállapítása, hogy motívumunk a két lovagtörténetből *nem* szivárgott alá a népi rétegbe; maradt élettelen írásban; mert azok a prózai kivonatok, melyek a nagylélekzetű lovageposzokból a könyvnyomtatás felmerültével rövidebb füzetekbe tömörítettek s ezáltal népiratkákká váltak, e két epizódot nem vették fel közlendőik sorába. Innen van, hogy a nyugati és déleuropai folklore nem ismeri.

A mesekutatók már régebben rájöttek arra, hogy a népmesék euráziai elterjedtségében *három*, egymástól észrevehetően elütő jellegű mesekontinens különböztethető meg. *Egyik* a nyugati és déleuropai terület, *másik* a délkeleti nagy egység, melybe a hindu, perzsa és arab mesekínés tartozik, *harmadik* a keleteuropai és nyugatázsiai meseterület, amely a finn-ugorság

² Kiadások: *Méon*: Nouveau recueil de fabliaux, contes et dits. Par. 1823. 1. laptól. — *R. Th. Hill*: La mule sans frein. Baltimore, 1911. (Dissz.) — *B. Orłowski*: La dame à la mule. Par. 1911. (Tézis.)

³ Kiadta *g. H. Fr. Scholl* a Biblioth. des Litterar. Vereins in Stuttgart XXVII. kötetében, 1852. Az illető hely a 1295—66. sorokban van meg (159. l.):

Dâ was ein grôz wunder an,
Daz ez die mûre umbe treip
Daz sie dehein wîle bleip;
Sie lief alsô suelle

Um und umbe, als ein welle
Sie treip, daz sie nie entwelt,
Reht als ein mûl, diu dâ melt,
Alsô diu âventiure erzelt.

⁴ *Potvin*-kiadás: *Perceval le Gallois ou le Conte du Graal*, Première partie: Le roman en Prose de la fin du XII.). Mons, 1866. I. köt.

és a sokfajta türk népek mesetermékeit foglalja magában. Az elsőben elemünket az előbb hasztalan kerestük; a délkeleti óriás földfolton, a mesélés e klasszikus földjén, a forgó vár szintén ismeretlen motívum. — Avatatlanok előtt az ilyen kategorikus kijelentés nyilván merésznek tűnhetik fel. Hogyan lehet egy beláthatatlan termékenységű és részben még ki nem bányászott anyagról ily határozottan nyilatkozni? A dolog azonban egyszerűbb, mint amilyennek látszik. Meseelemek, motívumok, ott, ahol meggyökeresedtek, untalan használtak. Ha tehát sem az arab Ezeregyjében, sem a perzsa Ezeregy napjában, sem a hindu mesetárak közül például a Kathâ-sârit-saghâra-ban (= A mesefolyamok tengere), e számos köteteket kitevő gyűjteményekben nem leljük, biztosra vehető, hogy azok a népek a motívumot nem ismerik, mert különben lépten nyomon találkoznánk vele. Motívum és meselem bárhol a világon vagy sűrű előfordulású, vagy hiányzik egyáltalában. Ez ad jogot a mi megállapításunkra is.

A nagy mesekontingensek közül marad tehát a harmadik: a kelet-európa—nyugatázsiai nagy földfolt, Eurázia közepe, vagy mondhatnók: az *ural-altáji* csoport. Ennek tőlünk keletre, az európai területen lelhető mesecanyagában már megtaláljuk meseelemünknek éppoly hagyományosan megállapodott formáját, minő a miénk. Ez a forma azonban nem azonos a miénkkel, bár feltétlenül egy töről kellett fakadniok. A nagy orosz mesegyűjteményekben folyton ráakadunk s talán még egységesebb, szinte közmondásszerű alakban. — *A. N. Afanaszjev* klasszikus orosz mesetárában: „Tehéni Iván, a rohamhős“ címmel a nálunk is ismert Sárkánycsalád mesetípusnak egy változatát közli;⁵ benne három társ elindul a határvidék túl élő, veszedelmes három (6s, 9s, 12s-fejű) sárkány legyőzésére. A vizen átvívó híd mellett kunyhóra találnak, amely a sárkányok anyjáié, a boszorkány Baba-Jagáé. A kunyhó *tyúklábakon áll, kakasfej van a tetején, ajtajával az erdő felé, hátával az út felé van fordulva*. A társak közt a leg-erősebb rákiált: „Kunyhó, kis kunyhócska, állj meg, fordulj háttal az erdőnek, ajtóddal mifelénk!“ A kis kunyhó megfordul s ők bemehetnek.

Az orosz terület minden részéből kiadott gyűjtemények: *Rudcsenkoé*, *Csubinszkijé*, *Chudjakové*, *Erlenweiné*, valamint a *Zsivaja Sztarina* és a különféle *Szbornikok*ban felhalmozott mesék,⁶ valahányszor bennük egy meschős a rettegett boszorkány: Baba-Jaga tartózkodási helyére ér, ott orsólábon, tyúklábon forgó kis kunyhóról beszélnek, amely az erdő felé van fordulva, s parancsszavára kifordul szembe vele; ott bent találja, amint belép, a gonosz banyát. — A változatokban még annyi eltérés sincs, mint nálunk a különféle madárlábak variációiban. Sőt azok a periferiakon élő népek is, amelyek évszázados etnikus érintkezésben voltak az orosz

⁵ *A. N. Afanaszjev*: Narodnija russzkija szkacki. Moszkva, 1853—63. 8. füz., 6. sz., 79. o. stól. — *Raltson* angol ford. bő kivonat, *Löwis of Menarnál* németül 22. sz. A szöveg az orenburgi kormányzóságból való.

⁶ *Rudcsenko*: Narodnija juzsnoruszkija szkacki. Kijev, 1870. pld. a II. k., 28. sz. poltavai mesében; „Amor-Psyché“ tip. 99. old. — *Csubinszkij*: Trudy etnograf. sztasztit. ekszpedic... 1878. II. 126. sz. „A születés szerencsés pillanata“ tip. 423. o. — *Chudjakov*: Velikorusszkija szkacki. Moszkva, 1860—63. II. k., 60. sz. „A katonának ment lány“ tip. ban Rjazanjból, 81—85. ll. — *Zsivaja Sztarina*: VII. k., 113—120. ll. „Élet és halál vize“ tip. ban, Olonec kormányzóságából. — *Kürszkij* Szbornik. IV. 3. sz. 87—92. old. „Hófehérke“ tip. — *A. A. Erlenwein*: Narodnija Szkacki. Moszkva, 1863. 29. sz., 123. ol. Erdei ház tyúklábon. (V. ö. Panzer: Beowulf 221. o.) — Azonkívül *Afanaszjev*nél a fentén kívül *Anna Meyer* 2 kötetes fordításában: I. 18. sz., 60. o.; 21. sz., 89. o.; 27. sz., 147. o.; 28. sz., 164. o. — II. 5. sz., 78., 79., 80. o.; 6. sz., 93., 125. o. stb. — *Végig azonos szöveggel*.

földi lakossággal, ugyanígy mesélik: például a lengyelek, a bukovinai cigányok, a finnek, galíciai ruténok, keleten a zürjének⁷ stb.

Tipikus formája tehát ilyen:

„Малая избушка на курячей ножке“...

(Kis kunyhó kakaslábon...)

Erre a hős rákiált:

„Избушка, избушка, стань, къ лесу задомъ, а къ намъ передомъ!“

(Kis kunyhó, kis kunyhó, állj az erdő felé háttal, velünk pedig szembe!)

Ez az oroszföldi motívum, amint látható, nem egy vomrásában eltér a mi meselelmünkötől, de kétségkívül rokon vele: itt is, ott is bűvös vén banya (nálunk: boszorkány vagy vasorrú bába, ott Baba-Jaga) hajléka, de kivált a fő közös vonás: a *madárlábon fordulás* mindkettőt egy közös töről fakadtnak mutatja. Különbség közöttük, hogy nálunk a hajlék *forog*, míg itt csak *megfordul*, valamint, hogy a banya hajléka nálunk *vár, kastély*, itt pedig *kunyhó* (házacska). Kérdés, melyik őrizte meg a régebbi formát? Ezek a boszorkányalakok eredetileg túlvilági szellemlények, bűvös hatalom birtokosai s alakjukat az egyszerű emberek rettegő tisztelettel emlegették. Fiai a sárkányok, hatalmas szörnyek; valamennyiök szellemotthonának inkább megfelel a vár, a kastély, mint az egyszerű kunyhócska az erdőszélen. Az oroszföldi forma a banyát már inkább földi lénynek tünteti fel, amely elhagyott helyen, erdő mellett, magányos kunyhóban él, mint egy kitagadott emberi alak. Elgondolása közel áll a kereszténység által átformált *későbbi* földi boszorkához. Az eredetibb, mitikusabb formát tehát a mi hagyományunk tartotta meg. Igazolja ezt az idevágó ugor hagyomány is. A Reguly-hagyatékából származó vogul monda: a „Kaltes-leány nászregéje“ (Munkácsi B. II. 294—310.) elmondja, hogy a világügyelő fejedelemlős leánynézőben jár és eljut Kaltesék otthonához. A házban öreg pár lakik: mindent felfaló szörnyek (hótalpastul el tudnak egy férfit nyelni); az asszony tiszta boszorkánytípus, a ház már túlesik a földi világon s „egész nagyságában egyre forog“ (u. o. 299. l.). — Ugyan csak egy Radloff feljegyzte altáji tatár hősénekből Aikhán, az eposz hős, két khán-fiút látva egymással viaskodni, a fehérét megsegíti fekete ellenfelével szemben, mire a hálás ifjú elvezeti apja „királyi kastélyába, amely maga körül forog“ (Radl. I. 94—95.). — Hasonlóképp a Bogda Gesszer khánról szóló mongol eposz⁸ egyik epizódszerű jelenetében Joro

⁷ Lengyeleknél *Gliński* (Bajarz polszki, Wilna, 1862. II. 9.) után *Alex. Chodzko*: Contes des paysans et des pâtres slaves. Par. 1864. 217. o. Itt a kis házikó: „posée sur une patte de coq, comme sur un pivot tournant“. A hős rákiált: „Maisonnette, tourne-toi; mets ta porte devant moi; tourne le dos à la forêt“. — Cigányokról *Miklosich*: Märchen u. Lieder der Zigeuner der Bukowina. (Denkschr. der Wiener Akad. Phil.-hist. kl. 1874. Bd. 23. S. 277.) — Finnben: Juttuja tartumcilmasta kéziratgyűjtésből Löwis of Menar 31. sz. a. 91. old. — Ruténben: *Al. Tille*. (FFC. 34. sz., 93. old.) — Zürjénben: *Fokos Dávidnál* Nyelvtud. Közl. 41—42. köt., 7. darab.

⁸ *Die Thaten Bogda Grosser Chan's*. Eine ostasiatische Heldensage; aus d. mongolischen übers. von I. J. Schmidt. St. Petersburg. 1839. 287. o. Ide tartoznék még *Kunos Ignác* török meséje is. (Oszmán-Török népkölt. gyűjt. I. k., 1887. 25. sz. a. a török szöveg és német fordásban: Türk. Volksmärchen aus Stambul. Leiden, 1905. 48. sz. a. „Die verjagte Königstochter“.) A hősnőt hazulról elűzik s vándorútnak indul: sie ging... und gelangte endlich auf ein Berg, wo sie ein *auf einem Hahnenfuß sich drehendes Seraj* erblickte. A ford. ellen azonban *Fr. Giesenek* úgy látszik, aggodalmai vannak (Türkische Märchen. Jena, Diederichs, 1925. Bev. 4. o.); a maga fordításáról szólva ugyanis megjegyzi: „Bei der Übersetzung habe ich mich im Gegensatz zu Kunos möglichst an das Original gehalten“.

vitéznek a kegyelemért könyörgő láma különféle ajándékokat ajánl, többek között egy „aranyhegyet, melynek tetején egy aranyalom magától forog”. — Ezek a gyér felgyűjtés dacára eléggé igazoló adatok, ahol állandó forgásról és *kastélyról* van szó,⁹ kétségtelenné teszik, hogy az oroszöldi formával szemben a népünkénél megőrzött szerkezet a *primaire*, az egykori mitikus értelemhez közelebb álló.

II.

Talán mondani is felesleges, hogy mesei vonásunk eredetét, keletkezése mikéntjét csak azon a területen kereshetjük, ahol a mondás maga ismeretes. Az előbb mondottak szerint tehát Európa keletén és Ázsia nyugatán. Itt is az az európai orosz földrész, ahol a mesei kép elmosódottabb, késői lckopást mutató formában él, szintén kirekesztendő. Ami ezután marad (hazánk és Nyugat-Ázsia), az sajátosan *ural-altáji* terület. — A mesei képek itt is réginek kell lenni, amit egyrészt ifjabb orosz formájának egyenletesen elterjedt volta, de még inkább az bizonyít, hogy nálunk és messzi keleten, akik pedig ezredév óta nem érintkeztünk egymással, azonos alakban maradt fenn. A mesék ilyfajta réginek bizonyult motívumairól újabban, mióta a keleti anyag is gazdagabb felgyűjtésekben áll rendelkezésre, rendre kiderül, hogy egykor ősvallási elemek voltak s ami ma mesei részlet, régente teljesebb alakjában mitoszrészlet volt.

Ezek az általános tapasztalatok jogosítanak fel arra, hogy a „madárlábon forgó várkastély” eredeti jelentését, magyarázatát az *ural-altáji* őshiedelmek és velük kapcsolatos szokások körében keressük.

Köztudomású tény, hogy az *ural-altáji* népek ősvallása az ú. n. *samanizmus*. Ennek lényege abban áll, hogy egyes kiválasztott, lelkiileg arra alkalmas egyének érintkezésbe tudnak jutni a szellemekkel s tőlük utasítást, tanácsot kapva, segíteni törekednek és híveik szerint tudnak is, embertársaik soknemű bajain. E rendkívüli idegérzékenységgel megáldott vagy megvert egyének rátermettsége abban nyilvánul, hogy átszellemült állapotba (*trance*-ba) tudnak önmaguktól esni. Ezek az erre alkalmas egyének az egyes vidékek *samánjai*, ahogyan mongol-tunguz elnevezésükkel újabban valamennyit illetni szokták. Máshol t. i. ugyanaz a nevük, ami az énekes hagyománytudóké.

A samán férfi vagy nő ez önkívületi állapotában a hívők szerint olyan lelki erők birtokába jut, amilyennel maguk a szellemek rendelkeznek; egyenrangúvá lesz velük, sőt föléjük is tud kerekedni s az ártalmas, rontó lelküket meg tudja fékezni, vagy legalább kitudja tőlük, mily áldozatokkal lehet azok neheztelését, bosszúját kiengesztelni. Sokáig az volt a kutató tudomány felfogása róluk, hogy különféle arktikus és *ural-altáji* népeknél *egyforma* a samánmesterség hivatása, a túlvilágiakkal való érintkezésének módja és formái. Amde a róluk szóló leírások, hiteles tanúk vallomásai, amelyek újabban gazdag irodalommá nőttek, hovatovább egyre eltérőbb képeket nyújtanak ígéző módjaikról, úgyhogy a róluk egybefoglalt közös fogalom egyre homályosabbá, ingadozóbbá válik. — Mióta az általános etnológia kezd velük behatóbban foglalkozni, mindinkább erőre kap a meggyőződés, hogy a közös „samán” név alatt lényegében igen eltérő jellegű képességek és foglalkozások kerültek együvé, úgyhogy élesen meg kell különböztetnünk az ugor samánt az arktikustól (lapp, szamojéd, gilják, csukés, cszkimó stb.), ismét külön az ázsiai török fajúakét a tunguzmon-

⁹ A turkesztáni szárt mesében is a boszorkánynak *kurgán*-ja (vára) van; sárfalakkal körülvett erődítmény, amilyen a főnököknek és előkelőknek van csak (I. G. Jungbauer: Märch. aus Turkestan u. Tibet. Jena, Diederichs, 1923. „Dschulek Batür.” 79. o.).

goltól, és i. t.¹⁰ Ugy látszik azonban, még ez sem felel meg teljesen a tényeknek, mert nem a látható szertartások külső formájában rejlik az eltérés lényege, hanem ama hitéleti ideológiában, amely a szokás-ceremoniákat kiérleli. Ez az ideológia u. i. az egyes samánkodó népeknél különféle fejlettségű. Van közöttük egészen kezdetleges, *őskultuszban* gyökerező, szinte földi, emberi fokú, ahol a szellemek kizáróan az elhunyt elődök lelkeiből valók, kikkel az érintkezés egyszerű, szinte családi ügy. Az arktikusok és az északi vogulok szellemidézései tartoznak ide, kik között majd minden családban akad egy lélekigéző s ezek többnyire a család vagy rokoni egység öreg asszonyai. Magasabb fejlettségűnek mutatkozik a permi és ugor népeké, kiknél az ősök lelkein kívül már a környező *természeti jelenségek* antropomorfizált szellemei, hegyek, vizek, erdők szellemalakói is szerepelnek. Velük a sarmánnak nehezebb feladat érintkezni, de a kiválasztottja még képes arra, hogy varázsigeivel magához helybe idézze őket és megalkudjék velük. Még fejlettebb és bonyolultabb az ázsiai török népek hitvilága. A köztük elterjedt mohamedánizmus mellett még élénken él ős vallásrendszerük s ebbe, az eddigiekhez képest, új jelenség gyanánt bekapcsolódnak a *kozmosz* jelenségek szellemi mozgatói, amelyek már valódi istenségek: az ég atya, a nap, hold, csillagok irányító szellemei, stb. — A kapcsolatot mindhárom fokon a samán tartja fenn, de feladata mindenütt más, egyre nehezebb; egyre ritkább a reá alkalmas lelkihabitusú egyén; nomád-török fokon már nem is képes az égi isteneket leidézni magához, neki kell hozzájuk, önkívületben kiszabadult lelkével felrepülni, hosszú, kinos út után a hét egymásfölötti égi rétegben elhelyezkedett isteni hatalmakat felkeresni.

Ezt a három külön típust így elméletben világosan széjjel tarthatjuk egymástól, de a valóságban mégis összekeveredve találjuk őket. A magasabb hitéletűeknél is él még ugyanis az egyszerű, földi, családi forma, az ősök szellemében való hit s ilyen kisebb feladat előtt állva, vagy mint betegséghárító gyógyjavas, a nagy samán is az ősi, egyszerűbb szertartásait veszi elő. Ugyszintén az egymás mellett elhelyezkedett számos nép-egység területi határai is elmosódtak s a hatások kölcsönösen átjárásnak egymásba. Így pl. az ugor népek közül az osztjákságnak déli és keleti telepei (az Irtis-mellékiek és vaszjugániak) teljesen a szomszédos tatárság befolyása alatt állanak hitéletük dolgában is; náluk éppoly fejlett kozmogóniára lelünk, mint szomszédjaiknál, az átvétel azonban nyilvánvaló, amint azt ceremóniális elnevezéseiknek kölcsönvett volta bizonyítja.

Nekünk jelen esetben a turk-fokú kozmológiával és samánkodással lesz dolgunk.

Külsőségekben az ugor és tatár samán között nincs különbség. Mindkettő, ha hangulatát nem érzi alkalmasnak a nagy idegpróbára, kábítóitalal (galóca-gomba főztjével) készíti rá elő magát. Ez alkalmakra felöltött ruhája tele van aggatva fémlapocskákkal és csengőkkel, amik tánc közben csörögnek-csilingelnek, kézi dobját veri hozzá, lassú kezdő éneklése után fel-felkiált, majd mindjobban szilajítva magát, hangja egyre rikácsolóbb lesz, tánc vadabb, mozdulatai őrvöngőbbek. A paroxizmus legmagasabb fokán elvágódik, görcsös vonaglás rázza testét. Ahogyan körül a nézők magvarázzák, haldoklást mutat, mert míg önkívülete tart, ugor felfogás szerint kiszálló lelke helyett az odaigézett idegen szellem lelke költözik belé s az szól belőle szaggatott mormolással az övétől teljesen elütő hangon. A nomád-török samán lelke viszont az önkívület alatt felszáll az istenekhez. Teste hullá marad; átszűrőkálthatják, vér nem jön belőle; a tűz mellett néha megpörkölődik, égett hússzag tölti meg a jurta

¹⁰ Amint azt G. Nioradze új könyvében (Der Schamanismus bei den sibirischen Völkern. Stuttgart, 1926) megkísérli.

levegőjét s nem érez belőle semmit. — A borzalmasan szuggesztív látvány hatása alól senki ki nem vonhatja magát. Európai szemtanuk leírása nyomán a felvilágosult olvasókban többször felébredt a szkepszis, nem szemfényvesztés-e az egész? De a gyanúnak nincsen alapja. Ezek az autoszuggesztióba beleedzett médiumok valósággal átadják magukat lelki konvulzióiknak, tranceban átalakulnak a képzelt isteni személyné; a párbeszéddek, miket vízióikban folytatnak velük, kettős lelkűvé teszi őket. Az életben egyébként álmatagon járnak, örökké betegek; egyértelmű nyilatkozataik szerint akkor érzik jól magukat, szinte boldogok, ha torurájukat végzik; vágnak utána, mint a morfinista a méregdagja után. Többnyire javakban is szegény ördögök s a babonás tisztelet, mely őket körülveszi, egyetlen jutalmuk. Aszerint, amint az égi istenekhez tudnak inkább férközni, vagy az alvilágiakhoz a föld alá, megkülönböztetnek köztük *fehér* és *fekete* samánokat. A fehér samán közszeretetnek örvend, a feketétől félnék, de tekintélye amazénál nagyobb. Fehér samán több van, a fekete ritka, mert az alvilág gonosz hajlamú istencitől valami sötét embergyűlölet ragad rájuk. Nem lévén népszerűek, tanítványaik is ritkábban akadnak.

Felmerül most már a kérdés, miféle *kozmosz világszemlélet* él ez emberekben? Hogyan történt a primitívebb fokról odaemelkedésük, hogy hiedelmek körébe becsatlolhatták a környező és hozzájuk közeleső természeti tapasztalatok körébe a mennybolt, az égítetek, az egész kozmosz mindenség jelenségeit? Az előző fok népi pszichéjében is él egy igen távoli nagy úrnak, egy minden fölött rendelkező hatalmasságnak sejtelme. Olyannak képzelik, mint legkiválóbb törzsfőik egy sokszorosan megszigorított kiadását, akihez férközni nem lehet, ezért érdeklődésük körén kívül esik. Az égítetek útja, az évszakok váltakozása, az évenként megújuló tenyésztet szemükben megszokott jelenségek, nem keltenek különös figyelmet, okait sem kutatják. Csak ha rendellenesség áll elő: járványok ember és állatban, élelemhiány, egyéb természeti csapások, ijednek meg és közvetítőkül samánjaik révén megszokott szellemeikhez fordulnak könyörgéssel, járjanak azok közbe a legfőbb úrnál. — Az új lépés innen a kozmoszba olykép ment végbe, hogy a földi tartózkodású szellemek kikapcsolásával, talán mert megbízhatatlanoknak bizonyultak, samánjaik *közvetlen* összeköttetést kerestek a távoli égiekkel, ami figyelmüket a felső és alsó túlvilág felé terelte s ennek nyomán kialakították a világrendszer fogalmát a maguk szemlélete szerint.

Előző hiedelmekből kiindulva, a világ keletkezéséről, berendezettségéről eleinte ugyanúgy gondolkodtak, mint a földkerekség minden primitív embere, hogy t. i. a föld és az ég valamikor egy volt s az ég csak később vált el azáltal, hogy feldomborodott, mert a mind magasabbra növekvő fák feltölték, míg a föld lapos maradt. Általában még később is, napjainkig az a felfogásuk, hogy az ég nincs valami különös messzeségben; egy-egy hatalmas szál fenyő vagy nyírfa fölér a menny kárpitjáig, sőt csúcsa néha vissza kénytelen hajolni miatta. Az a kép ez, amely még magyar meséinkben is: a tetejetlen fa, vagy az égig érő nyír történetében megmaradt. Az *égbolt* formáját tekintve, őselemi gondolat, hogy annak leborított *üst* alakja van. Vogul istenének emlegeti, hogy „az ég domború, mint a felfordított üst, a föld lapos, mint az orsókarika”. (Munkácsi: Vog., Népk. Gyűjt. I. 243. és II. 234.) A burját nép, Uno Holmberg szerint „az eget egy nagy lefelé fordított üstnek látja, amely a szélén, a föld peremén, olykor fölemelkedik és nyílást hagy; főképp esténként, a nap lealdozásakor látni ezt, mikor a nap ott átbújik a félgömb külső felére. Az odatörekvő mondai hősük ilyen megnyíláskor odadugja ijartartóját

hogy ég és föld össze ne csukódhasson s így jut át ő is a másvilágra.¹¹ Más szibériai nomád törzsek is tudnak arról, hogy ott kell átmenni a másvilágra. — Az ázsiai törökség nagyobb része azonban (kirgiz, kalmük, tatár, szojon, szárt stb.), valamint a lappok és szamojédek, más analogiából indulnak ki. A mennybolt formája t. i. azonos jurtasátraik bolt-hajtásos fedelével s a földet óriási jurtának gondolva, az ég szemükben nem egyéb, mint ennek sátor-teteje. P. M. Huc misszionárius a tatár-mongol vérű vándor lámákról említi Tibetben, hogy útjuk alatt „gyakran csupán az elhagyott pusztasággal találkoznak s ezért, ahol az ég meglepi őket, ott hálnak meg a szabad ég alatt, amely, amint mondják, födele annak a mérhetetlen sáturnak, amit világnak nevezünk”.¹² Ez az alapgondolat bukkan fel a jakutoknál, akik szerint az ég sok egymásra rakott, kifeszített állatbőrből van összerakva, akár az ő sátraik.¹³ — Hasonlóképp a burjátok azt vallják a tejútról, hogy az varrás az ég sátorburokján.¹⁴ — A csuvasok a villámlásról azt hiszik, hogy ilyenkor szétszakad a menny burokjá; az istenek haragosak miatta, hirtelen összkapják a nemeztakarót; a nyílason át le szoktak dobni valamit (villámcsapás) s akit eltalálnak, megölik vele. (U. Holmberg, id. h. 21.) — Mindez elgondolás arra az alaphasonlatra utal vissza, hogy az ég a földi világ sátor-teteje.

Az ég- és isten-fogalmakat az egész ural-altaji népesalád közös szóval fejezte s részben fejezi ki ma is. A törökségben, ahol a kettő először vált széjjel, a legfőbb úr székhelye a mennybolt fölé került. Ő, a „fehér isten”, az „aranyfényes atya” ott túl állandó fényözönben él.

Az az elképzelés, hogy az égbolton túl, körül mindenütt, sugárzó fényözön van s ott laknak az istenek, ugyancsak jurtasátraik folytonos szemléléséből állhatott elő. A hasonlóság kézenfekvő volt. E nomád pásztor-nép csak két helyen tartózkodhatik huzamosabban: vagy kint a szabad levegőn, vagy bent a jurtában. Itt belül pedig állandó a félhomály, csak fent a tető közepén van nyílás hagyva a világosság bebecsátása és a füst eltávolítása céljából. Bent a homályban ülve, a felső nyílás veti be a verőfényt. A kép előttük megszokott: a jurtán kívül, körülöttük és fölöttük van a napvilág fénye. — Ha mármost az égbolt a földnek sátor-teteje, úgy ott is azon túl kell lenni a sugárzó fénynek. Sátrukban a tetőnyílason át kilátnak a külső napvilágba. Ez a nyílás náluk egy fedőlappal becsukható (zsinórral nyitják, csukják szükség szerint). Ugyanígy lesz bizonyára oda-fönt is. Az égbolt közepén is nyílásnak kell lenni, amely legtöbbször csukva van ugyan, de ha kinyílik (villámláskor, pld.), azon át látni a mindenség vakító fényét, ahol csak istenek lakhatnak.

Ott van mindjárt a középső nyílason túl kint az „Ég ura” palotája. Ha onnan megnyitja az eget (meteorrhullásnál, villámláskor), kitérül a túlvilág fényárja; hangja a dörgés (Karjalainen II. 264.), nyíla a mennykő (magyar:

¹¹ *Uno Holmberg*: Elämänpuu. (Uskontotieteellisiä tutkielmia. Helsinki, 1920. (Annales Akadem. scient. Fennice XVI. 3. alatt német kiadása: Der Baum des Lebens. Helsingfors, 1922. Fenti idézet a 11. lapon.) A kitérő műnek, bár világszerte található jelenségekről szól, jelen tanulmányomban igen nagy hasznát vettem.

¹² *P. M. Huc*: Souvenirs d'un voyage dans la tartarie et le Tibet... 5. éd. Paris, Gaume, 1878. 192. o. „souvent dans leur route ils ne rencontrent que le désert; et alors, où la nuit les surprend, ils dorment sous le ciel qui est, disent-ils, comme le couvercle de cette immense tente qu'on appelle le monde.” — Huc pátert megmosolyogták földrajzi tévedései miatt, ami általános francia betegség, de a bennszülöttek gondolkozásmódja és hiedelmei iránt, amik őt főképp érdekelték, kitűnő érzéket és megfigyelést árult el. — Más népek hasonló ideológiájáról l. *Uno Holmberg* id. m. 22. o.

¹³ *N. Goročov*: Materialy d. izutš šamansztva. Izv. Voszt. Szib. Odt. I. Russzk. Geogr. Obštšesztva, XIII. 37.

¹⁴ Szkazanija burjat. u. o. I. 6.

Isten nyila). Az ég megnyílik csillaghulláskor is (Munkácsi id. h. I. 288—9.) s amit ilyenkor gyorsan kíván valaki, az teljesedik (Karjalainen II. 262.). A nap és hold fénylő testeit a legfőbb istennek egy-egy ifjabb leszármazottja viszi magával, amikor végigjárja, végigügyeli a világot. Eredeti és máshol nem található a csillagokról táplált vélekedésük. A maguk földi megfigyeléseiből kiindulva, gyakran volt alkalmuk látni, hogy jurta-sátraik nemeztakarója itt-amott kikopott vagy lyukas s azon keresztül a sátor belső sötétjébe a külső napfény átsugárzik. E fényt kivetítve az égboltra, ott is megállapították, hogy a csillagok nem lehetnek egyebek, mint lyukak, melyeken a túlvilági verőfény átszillog. Ez egyik sarkalatos elgondolásuk, amiből számos, elágazó részlet került hitvilágukba és samán-szertartásaik közé. Egyik legközelfekvőbb megállapításuk az volt, hogy az égbolt tulajdonképp forog. Ha a csillagok lyukak, azok pedig az éjszaka folyamán láthatóan körbe fordulnak, akkor voltaképp az égboltnak kell fordulnia; legszembeszökőbb ez a Göncölszekerénél, amely tipikusan felöltő csillagzat mindig a látóhatár fölött marad, sőt közel van az ég tetejéhez.¹⁵ A tatár hatás alatt álló osztjákok énekeiben állandó kifejezés: az „abroncskerék módjára forgó kerek ég” (Munkácsi: Vog. II. 146—8. és II. 0250.). Teremtés-mondáik azt is tudják, hogy amikor a föld és ég még egybe volt olvadva, a földnek is forognia kellett, de később, mikor szétváltak, Numitarem hét teli marék követ vett és ledobta a forgó földre, így keletkeztek az Ural bércei (Munkácsi I. 129.); vagy más változat szerint ezüstgombos övével megkötötte a földet és ebből az övből lett az Uralhegység. (Karjal. II. 254., 265. jegyz. és 314.). A nomád pásztor, aki éjjelenként kénytelen nyájai mellett a szabadban tartózkodni, megfigyelhette, hogy a forgó égnek van egy pontja a sarkcsillag közelében, amely áll; a többi e körül forog, itt van az ég közepe, a boltozat legmagasabb pontja.

Mint az előbb láttuk, jurtaik analógiájára, ott a sarkcsillag mellett, az ég legmagasabb álló pontján képzeltek el az ég nyílását.¹⁶

Valóban Num Törem ezen a nyíláson néz le az égből. Ezen keresztül dobja le hűtlen feleségét s a nő leesése közben születik a majdan nagy népszerűségű isteni hős: a *Világügyelő fejedelem*. (Munkácsi: Vog. Npk. II. 041.). Ugyanő „a madárjáró deltáj öreg embere és asszonya számára ezüstlábas, vaslábas várost bocsát le ezüst- és vaslánc végén”. (Pápay: Osztj. Npk. 153. és Karj. id. h. II. 262., 267.). Az égi dolgok tehát azon a középnyíláson fémláncokon bocsátatnak alá. E mondaelemre később vissza kell még térnünk. A tibeti lamaita hatás alatt álló altajiak szerint csillaghulláskor Bai Ülgön főisten ezen át dobja le az ember csillagát, amelybe t. i. az illető halandó „külső lelke” rejtve volt s ekkor az ember meghal (U. Holmb. id. h. 109. s k. I.).

A világkép teljes kialakulásához még egy fontos elgondolás tartozik, ami a samán szertartásokra volt döntő befolyással. — Ma a pásztorkodó ázsiai török népeknek nagy ügyességgel megszerkesztett jurtaik vannak. Nagyobb méretű, olykor 6—8 méter átmérőjű nemezsátraikat rudakból és

¹⁵ Egy újabb magyarázat a Göncöl-szekér e fordulásából magyarázza az ázsiai *szvasztika* (kampóskereszt) keletkezését. A négy évszak alatt u. i. a Göncöl-szekér állása a sarkcsillaghoz ennek az idomnak mindenben megfelel. (L. Zelia Nuttal: *The Fundamental Principles*. Arch. a. Ethnol. Papers of the Peabody Museum. II. 11. s köv. II.)

¹⁶ Az ég füstnyílását a *csukcsok* a sarkcsillag mellé helyezik. *W. Bogoras* szerint (The Chukchee. The Jesup North Pacif. Exped. VII. 331.) „a hole, trough which it is possible to pass from one world to another”. Előbb: „The most important is the Polar Star, which is called in the Chukchee language „motionless star” or „the pole-stuck star”. 307.

lécvázakból úgy tudják összeállítani, hogy a tetejére boruló gömbölyű fődél megáll anélkül, hogy belül fel kellene polcolni. Hogy ez nem volt mindig ilyen tökéletes szerkezet, hanem régebben fel kellett támasztani egy bent középtű felállított facölöppel, vagy gerendával, az nem pusztán következtetés, hanem a samánkodásra szolgáló bűvölő sátrakban atavisztikus hagyomány. Itt ma is felállítják a tetőtartó fát, amelynek felső oldalagai tartják a tetőt, sudara pedig kimagaslik a nyílás fölé a szabadba. (Radloff: *Aus Sibir*. II. 7.). Kozmikus világképük kialakulásakor feltétlenül ilyen szerkezetű sátraiknak kellett lenniök, mert ezt is kivetítették az égbolt fogalmi képébe. „Egylábú bálványsátort” emlegetnek az ugor énekek. (Munkácsi: *Vog*. II. 503., 522.; Pápay: *Osztj*. 124.). A régi ugor sátrak leírásában (Munkácsi u. a. I. 2. sz. B. 52.) többszörösen csak csik a középső „örfáról” (u. o. B. 153., 227.). Az ugoroknál e samánsátor szerkezet annál inkább fennmaradhatott, mert egyébként, nyilván északra szoríttatásuk idején, rendes hajlékaikat már nem sátorszerűen, hanem gerendákból négyszegletesre voltak kénytelenek építeni. (Karj. II. 99., 100., 106., 110.); cseremiszeznél ugyane jelenséget észlelte Uno Holmberg (*Relig. der Tscher*. 61., 57., 45., 47. old.). Ez a feldúcoló fa nagyobb sátoroknál elkerülhetetlen volt még Marco Polo idejében (1270 körül); szerinte Dzsagataj, aki Szamarkandban kereszténnyé lett, olyan templomot építtetett, amelynek tetőzete egy középoszlopon nyugodott és Ker. Szt. Jánosnak volt ajánlva. Az egyik magyarázat szerint ez volt alapja az ú. n. „János pap országa” középkori mondájának. (Marc. P. I. cap. 30. Búrc kiad. 151.; I. u. o. még a 165. és 166. jegyzetek.) A samán rüülését megelőzően a bűvölősátorba egy kisebb élő nyírfát állít be, aminck alul gyökéresonkjait meghagyja és mint talapzatra, állítja rá a sátor közepén (ezt samándobjaik rajzain is így ábrázolják; képét l. Karjal. i. m. III. 268.); a fa sudara fönt tülemelkedik a tetőnyíláson. A dúcfába ezután lépcsős rovtákaikat vág és pedig hetet a hét égi réteg miatt, ahová önkivületésben lelkének fel kell szállnia. A samán gyakran valósággal felkúszik a lépcsőfokokon a sátor tetejére, folyton énekelve, mit lát egymásután az égi rétegekben¹⁷ s végül a tetőn túlnyúló nyírfasudárig felhúzza magát, feltételesen kiemelkedik a sátor fölé s úgy járul képzeletben a főisten: Bai Ülgön trónja elé. Mozdulatai jelzik, hogy az égközépi nyíláson túljutott s most az istenek túlvilági birodalmában van. (Radloff: *Aus Sibir*. II. 35—50.). — A primitívebb burjátoknál a szertartásos forma egyszerűbb. A neofita samánnak felavatása ünnepén első mutatványkép fel kell másznia a jurtán keresztül érő nyírfára „a menny ajtajáig” s annak csúcsától már kint a tető fölött kell beszélnie átszellémült énekléssel az istenekhez. (Changalov: *Materialy... Russzk. Geogr. Obštš*. XIV. 1—2.).

Idővel e sátortartó duca képzete is kivetődött a mindenségbe. Okoskodásuk szerint az ég boltozatát is, mint a jurtáét, kell valaminek tartani, nehogy bedőljön. A nomád területek felső peremén és tovább északra a votják, szamojéd, cseremisze, jakut stb. népnél egy-egy magas fa, mint *égtartó* szerepel, tekintettel az ég alacsony voltára és babonás tisztelet tárgya; körülaggatják törzsét színes szalagokkal, egyéb cifra holmival (Nioradze i. m. 38.). Priklonszkij szerint a verhovjanszki hegyek egyikének tetején ősi faóriás áll, ezt *világ fájának*, *eget tartó fának* nevezik (u. o. 36.). Jakut kozmikus monda szerint van a fának egy „királyuk”, ennek csúcsa

¹⁷ Az altáji tatárok erről szóló énekszövegeit adja Radloff (*Aus Sibir*. II. 28—49.). — A vaszjugáni (osztják) ú. n. *galócadalok* (samán énekek) szintén ilyen égi utakat írnak le. (Karjalainen id. h. II. 264. s. k. l.) — L. még nálam: Keleti elemek népmeséinkben. *Ethnogr.* XXXIII. 30—44. és *Revue des Études Hongroises*. VI. 311—337.

áttöri mind a kilenc eget.¹⁸ Ez a képzeleti kép további kiegészítést nyer abban az elgondolásban, hogy csak ez a nagy fa lehet az a *tengely*, amely körül az égboltozat fordul. Ennek az égnyláson túlnőtt fának sudara bele-nyúlik a legfőbb isten aranykastélyába, amely közvetlen a zenit, az égi nyílás fölött van. Az eget tartó fa tengelye körül forog az égbolt, ugyane tengely körül fordul vele az égatya (Ürün-aj-tojon) aranyhajléka is. (Changalov id. h. 24.)¹⁹

Különféle mitoszokban a földkerekségnek szinte minden pontján elemi gondolatként jelentkezik az a képzeleti kép, hogy az ég, a felső túlvilág berendeztségének megfelel egy másik: az alsó túlvilág, a sötétség földalatti birodalma. Ahogyan *Num-Törem* (osztják), *Bai-Ülgön* (tatár), *Ürün-aj-tojon* (jakut) fenn trónol a mennybolt felett örök fényzőnben, aranykastélyban, éppúgy uralkodik *Erlík* (tatár), *Szугut-Tojon* (jakut), *Bura-dochsun* (szojót) nagy szellem a sötétség alsó birodalmában. Az alvilág éppúgy rétegekre van osztva, mint a felső. Ott lenn a különféle gonosz szellemek, szörnyek, sárkányok, az ember megrontó ellenségei, szintén palotákban, várakban laknak. Az ambivalencia a legkisebb részletekre kiterjed: ha fönt a főisten hajléka forog, úgy *Erlík* is. Ha fönt a többi rétegben székelő istenek házai fordulnak, úgy lent a sötét szellemeké is: a sárkányok vára és anyjuk, a vasorrú bába kastélya (a mongol Jakšáé, a jakut Énaksziszé) szintén. A mi meséinkben is a hősnek a föld alá kell menni, hogy hozzájuk férközhessenek.

Az eget tartó fa itt a földön idővel állandó szimbolummá vált. Fel szokták állítani karavánutak mentén; rossz időjárásakor hadd legyen a közelben s áldozatot mutathassanak be hamarosan előtte. „A tibeti puszták *szojót* népe (mongol faj) karavánútjai mellett szent kunyhókat állít fel; „áva“ a nevük. Azáva közepén bent hosszú rúd van a földtől a tetőig felállítva. Gyakran bevágások vannak rajta s e helyek színes rongyokkal díszítve. A rudat nagy tisztetletben tartják.”²⁰ E fák máshol samán kunyhók nélkül, pusztán magukban állanak és nem élőfák, hanem faragott oszlopok vagy póznák. Az Irtis-folyótól az Altájig, sőt az Amurig a telephelyek legtöbbször vagy közösen felállított ily oszlop látható, vagy a szerteszórt jurták mindegyike előtt, szemben az ajtóval, egy-egy 3—5 méter magas pózna szokott állni. A feláldozandó állatot mindig ehhez kötik, ami egykori misztikus jelentésére utal. De használ itt amott profán célokra is, az érkező vendég szintén ahhoz köti a lovát. A szabadba kitett ugor bálványbábok előtt csak a déli osztják állít oszlopot (Szorokin u. Munkácsi II. 0443. és Patkanov II. 42.). A jakut Aj-tojon főisten háza előtt az égben a világfa odáig felnyúló csúcsa szolgál lovat kötő oszloppul. (Potanin: Szkazanija burját, IV. 149.) A mongol, burját, kalmuk, altaji és ujugur népek „aranyoszlop”-nak hívják, a kirgiz, baskir és néhány szibíriai tatár törzs „vasoszlop”-nak, a teleutok és orocson-tunguzok „aranytengely”-nek; olyan egyezés, ami ősi korra, az egykori népegység idejére utal vissza.²¹

¹⁸ A nevezetes mítikus mondát először *A. Th Middendorff* közölte (Sibirische Reise... St. Petersburg, 1852. III. k., I. rész: Jakutische Texte“ 83—95. ll.). Szövegét odavaló írástudó láma írta le számára tudakosan kicifrázva. Hiteles népi szövegét adja burját közlő alapján *Potanin* (Zap. Voszt.-Szib. Otd. I. Russzk. Geogr. Obsts. I. 2. o.), más változatát *U. Holmberg* id. h. 58.

¹⁹ L. erről általában *Robert Eisler* fejtegetéseit nagy művében: *Weltenmantel u. Himmelszelt Religiösgeschl. Untersuchungen zur Urgesch. des antiken Weltbildes*. München, 1910. Különösen II. k., 589-től: Die Entwicklung vom kosmischen Baum.

²⁰ *Orjan Olsen*: Et primitivt folk. De mongolske rennomader. 1923, 37.

²¹ Talán nem túlságos merészség itt egy feltevésemet megkockáztatnom. Ezek az égtartófa-utánzatok odakint az ázsiai nomád pásztoroknál, ha sátrak, hajlékok előtt állnak, mindenkor közel az ajtónyíláshoz, vele szemben helyeztetnek el. —

Nevezetes végül, hogy e samánfák, rudak, oszlopok, amint hitvilági célokat szolgálnak, tetejükön vízszintes kis deszkán, vagy anélkül egy-egy madár életnagyságú kifaragott alakját mutatják. A madár legtöbbször vadlúd vagy bűvárcacs, ritkán hatyú. Az ugoroknál elvétve, csak délkeleten van meg, amiből Karjalainen, helyesen török befolyásra következtet. Patkanov még a Konda mellett látta: „ezeken (samánpóznákon) gyakran valami tetőfajta falap volt s rajta egy-egy csukottszárnyú üllőmadár téltul kifaragott képmása”. (Karj. II. 43.) — Az arktikus tundra-jurákok a jégkacsának vagy faragott faképét, vagy magát az állat kitömött bőrét tűzik fel a hétszer berovátkolt oszloprúdra s azt „szárnyas szellem”-nek hívják. (Zsitkov: Polsusztrov Jamal Zapiszki I. 1913. 50.) Nioradze szerint Észak-Szibíria tundrái közt sűrűn találni rudakat fönt rátett madárral, leginkább bűvárcacsával. (Id. h. 69. o. és 17. ábra.) A dolgánoknál (jakut törzs), mikor a samánnak egy elhalt valaki lelkét fel kell vinnie az égbe, a fán végzi a szellemutat az égnylásig, onnan a lélek „madár alakjában” repül az istenek birodalmába. (V. N. Vasziljev: Izobrazsenija. Zsivsztar. 1891. IV. 56.) A burját samánnak rendes bűvölő szerszámain (dob, csörgők) kívül pálcá-botja van. Ezt produkciója megkezdésekor leszúrja a sátorbejárás előtt a földre, annak emlékére, hogy „leghíresebb samánjuk (Doh) háza előtt az ő életében egy rúd állt, tetején sasmadárral”. (Nioradze, 79.) A samánsírokat szerzte egész Közép-Ázsiában azzal különböztetik meg a profán síroktól, hogy egy vagy több rudat szárnak le, rajta

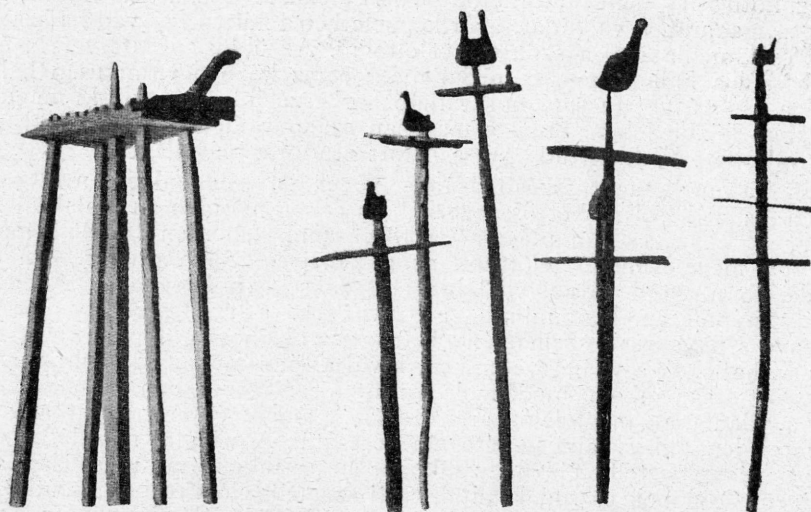
Nálunk a falusi házak udvarán, kivált a Nagy-Alföldön, közel és szemben a konyhaajtóval egy-egy földre vert cövekoszlop látható. Ágasnak nevezik, amelyből oldalt és fönt pálcák nyulnak ki, mintha lépcsőfokok lennének. Hogy eredeti rendeltetésük emléke rég kiveszhetett, alig szenved kétséget. Mostanában a pálcákra a tejes köcsögöket szokták leborítva ráakasztani, hogy kiszáradjanak. Az etnográfusok feltevése eddig az volt, hogy az ágast a nyugati szomszéd néemetségtől lestük el, akik hasonló készségeket állítanak fel rétjeiken s a náluk gyakori nagy esők miatt a már levágott szénát, sarjút arra rakják, hogy megszáradjon. (A Révai Lexicon is így magyarázza Ágas címszó alatt.) A magyarázatot nem tartom elfogadhatónak.

Nálunk, kivált az Alföldön, a sok esőtől széna- és sarjúkaszálás idején sosem kellett tartani. Azután meg, míg az alpesi néemetség *kint* a mezőn állít fel ilyeneket, még pedig *sokat*, sűrű sorokban, a mi népünk *bent* az udvarában állít *egyet!* Azt is nem a kút mellett, vagy más félrebb eső helyen, hanem a lakóház egyetlen udvari ajtaja: a konyhaajtó *előtt*, szinte a kijárás akadályául, tehát a legcélszerűtlenebb helyen. Az ilyen elhelyezkedés csak atavisztikus lehet, valami régi hagyomány folytatása s így közelfekvő a feltevés, hogy az ágas voltaképp az ősi samánoszlopnak (l. lépcsős pálcáit) itt maradt csökevénye.

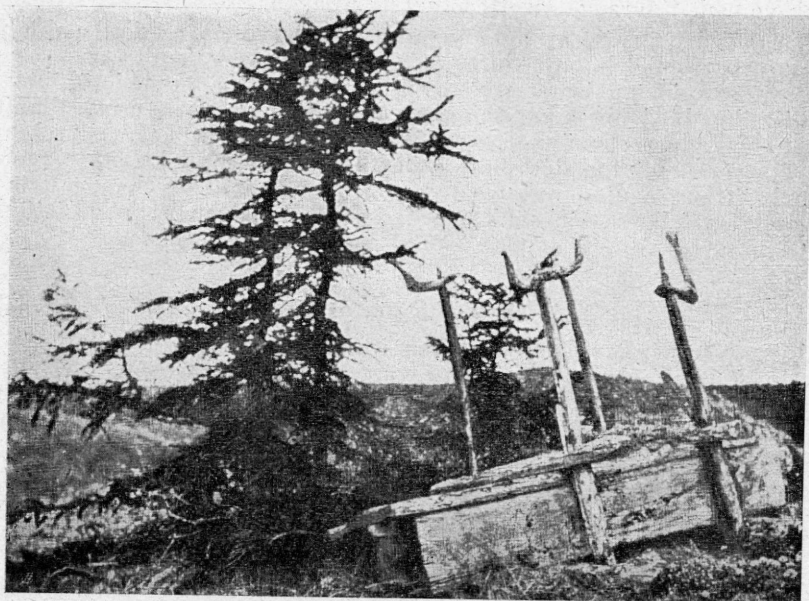
Hogy valamikor ilyen faoszlopot állítani *minden* hajlék és tanyahely előtt szokásos lehetett, van erre az előbbi támogató másik érvünk is. Hasonló népi készségeket állítottak fel még alig egy évszázada a szabadban tanyázó *szilaj pásztorok*; utolsó maradványai Bugacon és a hortobágyi zámi pusztán még néhány évtized előtt láthatók voltak (l. Herman Ottó és Kada Elek vitáját a Vasárnapi Újság 1895. évf.-ban). A kezdetleges tanyaviskók, putrik, szárnyékok előtt, szembe és közel a kijáráshoz, magas, karesú nyárfatörzset cövekeltek le; rajta keresztléccekből, vagy az eredeti ágcsonkokból lépcsős felhágó készült. *Örfának* nevezték legtöbb helyt. Magasabb fokairól a számadó szétnézhetett a buckás, nádas területen legelésző nyájak után; ugyanez szolgált az este hazaverődő jószág hajásárainak is útmutatóul, merre van a tanyájuk. — A fatörzs sudarára fönt, hogy messziről jól látható legyen, kisebb szalmakévé, csutakcsóvát kötöttek, ami ismét a samáncölöpökön kifaragott madarakra emlékeztet. Erre az örfára a pásztor csakugyan felhág, mint a samán a maga „eggettartó fájára”. Nálunk is hozzákötik a csordából, ménesből kiszakított állatot, mint az ázsiai rónákon az áldozatra kiszemelt lovat vagy rőnszarvast.

Mindezek oly lényeges egyezéseknek látszanak, hogy *ágasainknak* és *örfáinknak* a keleti hazából való származtatását igen valószínűvé teszik.

felül madárfaragványokkal. Radloff altaji közlései között legbecsesebbek azok a szövegek, melyeket a rémületbe esett és lelkével felszabadultan csa-

Dolgán (jakut) világoszlopok fönt madáralakokkal.
(Vasziljev–Holmberg után.)

Tungúz samán sírja madárvégű oszlopokkal.
(Jochelson–Nioradze után.)

pongó samánok énekeiből közöl. Itt is szerepel a madár, főleg a vadlúd. Az-áldozati állat kivégzése után, — megfojtják, hogy lelke idő előtt el ne

szabaduljon, — megtörténik, hogy az önkívületben fantáziáló samán ijedten veszi észre maga mellett a feláldozott állat lelkének hiányát; bizonyára megszökött s így nem mutathatná be az égieknek. Utána kell eredni; hívja hűséges madarát, a vadludat; arra képzeletben felül és így vad hajsza után tudja csak madarával a szökevényt elfogni. Az üldözés alatt verses énekben beszél a lúdhöz, merre forduljanak; emez közben ritmikusan hallatja a maga gágogását²² (a samánok kitűnő hasbeszélőkké képezik ki magukat). Általában közhiedelem, hogy a magasan szálló vadlúd segedelmével, vagy azzá változott lélekkel tud csak a halott eljutni a másvilágra.

És ha most, adatösszeállításaink végén, az egyenkint megtárgyalt monda- és szokáselemeket összegezzük és ennek nyomán az uraltáji mentalitásnak egységes komplexumába törekszünk lehetően beleélni magunkat, úgy meglevenedik előttünk az a képzeleti világrendszer, amely a „madárlábon forgó várkastély” ideáját szükségkép létrehozta. Az a várkastély népmeséinkben mindig a túlvilágba, a szellemek honába van helyezve s ugyancsak szellemlények (sárkányok, boszorkány-anyak) tulajdona. E hajlékok a világegyetemben, kívül a földi megfigyelésen, az égbolttal együtt a samánkodó hiedelmek szerint forgó mozgásban vannak. Tengerlyük a világfának megfelelő „aranyoszlop”, amely éppúgy, mint a világfá gyökerei, lenyúlik az alvilág rétegein keresztül. A világfát nem látta senki, csak a mását tisztelik élő nagy fáknak, az „aranyoszlop” utánszásait azonban igen. Oszlopok és rudak álltak testi szemeik előtt otthon és útközben, fönt a jellegzetes madárral, amelynek mintha lenyúló lába lenne maga a pózna. Sirelius arról is értesít, hogy e póznarudak a régiebb samánnyírfák mintájára, amelyek t. i. gyökércsonkostul kerültek a sátorba, hogy felállíthatók legyenek, maguk gyökércsonkok hiányában, lent olykor *madárlábnak* vannak kifaragva, szétterpesztett ujjakkal.

Bármint legyen is, az a tény, hogy e mesevonás *eredeti* alakjában s nem az oroszföldi lekopott formában, csak nálunk, valamint csak az uraltáji mitoszterületen ismeretes, továbbá, hogy ott a nomád törökök régi samanisztikus hiedelme a kép minden vonását ismerte, arra a megállapításra késztet, hogy meseelemünket olyan hagyománybeli örökségnek tekintsük, amelyet már a honfoglalás előtt ismertünk és keletről kellett magunkkal hoznunk; itthon azután a keresztény ellenáramlattól figyelembe nem vett népmesékben folklorkincsünk érdekes ereklyéje gyanánt megőriztünk.

III.

A láncon függő várkastély.

A magyar népmesék szövegeiben itt-amott szembe ötlük egy, az előbbinél is bizarrabb hely, amely amazzal egyébként szoros rokonságot tart és mitikus jellegét első pillanatra elárulja. Nem vált közhellyé, mint a

²² Mutatványt adok a *Radloff*-féle közlésből szó szerint: „... singt der Schaman:

Unterhalb des weissen Himmels,
Oberhalb der weissen Wolke,
Steig'empor zum Himmel, Vogel!

Darauf antwortet der Schaman die Gänsestimme nachahmend:

Ungai gak-gak, ungai gak.
Der Schaman: Einen gold'nen Zaum befestigt!
Die Gans: Ungai gak-gak!...
Der Schaman: Fasst die Gold'ne Fangeschlinge!
Die Gans: Ungai gak-gak!...
Der Schaman: Schaut hin zum weissen Milchsee!
Die Gans: Ungai gak-gak!... stb. stb. (Aus Sibirien II. 23. 1.)

„kacsalábon forgó vár“, talán azért, mert ennél is különösebb kép és mai gondolkodásunkba még tréfaképen sem illik bele.

1. A *Horger Antal* kiadta egyik csángómesében (M. Npk. Gyűjt. X. k., 168—179. ll., 25. sz. „A kicsi kígyó, a macska és a féreg“) a hős eltűnt felesége keresése közben kijut a „nagy óceán-tengerre“ s észreveszi, hogy a fölött „egy vár láncon függ“ (175. l.), ezt később is „arany függő vár“-nak nevezi.

2. Bővebben szól róla egy *Mailand Oszkár* följegyezte székely népmese (M. Npk. Gyűjt. VII. k., 467—489., 7. sz. „Elátkozott rucza, vagy Tündér Iona“). Elátkozott tündérlány lesz a hős szerelmese; mikor magával hozza, a tündérvárat varázsvesszővel almává zsugorítja össze és zsebre teszi. Hazaérve, az almát a város végén felhajítja a levegőbe „s lett belőle 12 emeletes palota egy kakaslábra, egy aranycsillaghoz aranylánccal felkötve s arra fordul amerre az áldott nap“. (488.)

3. Egy másik szovátai mesében (u. ott. „Hajnal, Vacsora, Éjfele“ 489—511. ll., 8. sz.) a hős lyukon leereszti magát „az alvilágba“ (492.), ahol az óriás szörnyeteg vára szószerint úgy van leírva, mint az előbbiben (itt 2. sz. a.); nyilván ugyanattól az elmondótól is való. Tehát itt is *aranylánccal aranycsillaghoz van a 12 emeletes palota kötve s onnan függ alá*.

4. Valamivel eltérően, de a képet kiegészítve, találjuk meg meselemünket *Ipolyi Arnold* gyűjtésében (M. Npk. Gyűjt. XIII. 34—47. ll., 7. sz. „Hajnalka“ Parádról), melynek típusa tiszta Fehérlófia-történet, csakhogy a hősnek nem a föld alá kell szállnia, mint rendesen, hanem föl, közel az éghez. Hogy feljusson, hosszú láncot csináltat, végére vasmacskát s ezt feldobja úgy, hogy beleakad az egyik várba s a láncon felkúszik oda. Egymás mellett lóg három ilyen vár a levegőben, mindegyikben királylány-rabló sárkány lakik.

5. Ugyancsak *Ipolyinál* találjuk Félégyházáról (276—82. ll., 52. sz. „A két árva királyfi“) a motívumnak még egy változatát. A hős itt is eljut a tenger partjáig. „Nem messzire a parttól vár volt, mely láncokon a csillagokról függött le és sebesen forgott. András (a hős) ott állott egész délig, mikor a vár megállott, mert minden délben két óráig nem forgott a vár; akkor keskeny híd emelkedett ki a vízből odáig; kapta magát, rajta bement a várba.“ (280.)²³

Amint látható, itt voltaképp a mi „forgóvár“ motívumunk van meg-toldva egy új vonással: a várkastély itt is forog, de emellett *egy csillagra kötött láncon függ fent a levegőben*.

Külföldön, az említett két nagy meseterületen (Európa nyugati és déli vidékein és az arab-perzsa-hindu földdarabon) természetesen ez sem fordul elő. Egyetlen szerb beszéget Vuk Karadzsiéknál tud róla (német kiad. „Das Luftschloss“. Volksmärch. d. Serben. 1854. 12—16.), ámde olyan mesében, amelynek típusa az egész Balkánon közkeletű (l. Hahn újjörög szövegei közt a 26. sz. a. és a Köhler-jegyzeteket hozzá), azonban a többi rokon szövegekben épp ez a vonás sehol sem fordul elő. Vuk közlései újabbban nem bizonyultak megbízhatóknak; tudott dolog az is, hogy sokat megfordult a Szerémségben és Bánátban. Alig kétséges, hogy itt hallotta valahol és balkáni meséjébe önkényűen illesztette bele. — Orosz területen a prágai Jiry Polivka, tehát a legközvetlenebb, szerint alig elvétve jelentkezik nagy- és fehéroroszlás szövegekben; itt is többnyire a vár nem függ, hanem magas hegyen van, ahova a hősnek nehéz feljutni (l. Bolte-Polivka Grimm-jegyzeteit. II. k. 316. l. jegyz.).

Hallotta azonban *Patkanov* az irtiš-osztjákoknál (id. m. III. 140—145.) a „Pairachta“ regében, ahol a kitalált lány „egy vasláncon függő ház“ra talál. A vogulok is ismerik: „Az orosz fejedelmhős és felesége“ regéjében a pár „a Viharisten hét fia lakta várba, a vaslánc végén függő

²³ Nevezetes Ipolyi utóbbi két (4. és 5.) adaléka azért is, mert oly időkből való feljegyzések (a 40-es évek végéről), mikor még ugor hitvilágról hazánkban az egy Regulyt kivéve, de még ez sem jött gyűjtésével haza, senkinek sem volt tudomása.

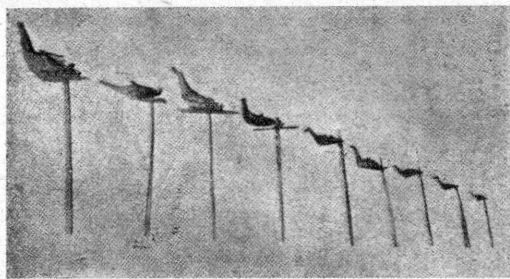
várba im fölhágtak, im ott vannak". (Munkácsi II. 66.; magyarázata u. o. II. 0561. lapon nem állja meg helyét.)

Láttuk fentebb, hogy a samánkodók világszemlélete szerint a főisten a zeniten, a sark-csillag melletti égi-jurta nyílason néz le és onnan bocsátja alá, amit a földre akar juttatni (Munkácsi II. 043.). Ugyanott idéztük a Pápay közölte osztiák regéből, hogy Num Tórem „a déltáj öregembere és asszonya számára az aranyos vízi tenger közepén ezüstlánc, vaslánc jeles végén ezüstlábas, vaslábu lábas várost bocsátott alá. (Pápay Oszti. Npk. 153.). A mi meséinkben emlegetett az a vonás, hogy a lógó várkastély a tenger vize fölött lebeg, ime itt is felbukkan. Ugyancsak az egyik hősénekben, akárcsak nálunk, úgy van a történet beállítva, hogy az ellenfél vára „vaskötél végén függ”. (Munkácsi IV. 174.) — Mindez adatok látszólag olyan benyomást kelthetnek, mintha ez a sajátos elgondolás inkább csak az ugor népeknél volna meg. Ez azonban látszat csupán, ami onnan van, hogy az ugor népek folkloreeja kitűnően fel van gyűjtve, míg a nomád török törzsekéből néhány nyelvi közlésen és ethnographiai leírason kívül alig áll adatkészlet rendelkezésre. Hogy azonban a törökfajúaknál is megvan ugyanez a fogalmi kép, sőt távolabb keleten is, igazolja a félreeső giljakok hiedelme, akik szerint fönt az „égi emberek”, ha meg akarnak büntetni valakit a földi halandók közül, „felülről lebocsátják horgászó zsinórjukat” és ezzel fogják meg a bűnöst.²⁴ A többször említett „Gesszer kán” mongol eposzban, amint a hőst, az istenek kedveltjét, bármi baj éri és az égatyához fordul segedelemért, ez vagy az égből lelőtt nyílával küld neki írást tanácsokkal, vagy bűvös tárgyakat bocsát le hozzá, hogy velük segítsen magán (id. m. 94., 107., 241. II.).

Ilyen közös fogalom végül az egész ural-altajiságban az is, hogy a főisten, ha valamit meg akar *teremteni*, azt onnan felülről a nyílason át küldi le a földre. Egy Reguly-féle szigvai közlés is erről szól. Numi Tárem e teremtés-monda szerint úgy teremti meg az első emberpárt, hogy mint csecsemőket „ezüst ívű bölcsőben bocsátotta le, *vaslánc végén jöttek alá*”. (Munkácsi I. B. 336.) Az sem érdektelen egyezés, hogy az ugor nyelvekben: *teremteni* annyi, mint: *taremti*, ami „alábocsátást” jelent (u. o. I. 331.)

Az eddig összeállítottak alapján talán nem szorul most már bővebb magyarázatra a samánjellegű mentalitásnak azonos volta a mi meséink lógó, tehát a földre le nem bocsátott (túlvilági) várkastélyának motívumával. Amennyire meggyőző ez a teljes azonosság, épp úgy támogatja egyszerismind fentebb kifejezett felfogásunkat is, — mert csak azonos képet told meg egy vonással, — hogy t. i. meséink forgó várkastélyai ural-altaji ősi mitoszban gyökereznek.

Solymossy Sándor.

Jakut samán lélekútjának 9 stációja (Vasziljev—Holmberg).

²⁴ Leo Sternberg: Die Religion der Giljaken. Archiv für Religionswissensch. 1904. 254.

MAGYAR SZÓLÁSAINK ÉS A FOLKLORE.

1.

Hét lélek, száz lélek, ezer lélek. A többszörös lélek emlegetésével magyar szólásainkban az egész magyar nyelvterületen gyakran találkozunk. Így: Nincs *annyi lelked*, hogy reánk rakhasd ezt a hitetlenségnek árultató gyalázattját. (Sz. D.: M. Vir. 69.)¹ *Ezer a lelke.*² („Igen bátor, sőt vakmerő emberre szokták mondani.” Erdélyi János magyarázata.) Ha *száz lelke* volna is, se hinném.³ Ha *hét lelked lesz*, sem félek tőled.⁴ Ha *hetvenhét lelked lesz*, sem félek.⁵ *Ezer lelked* volna, mégis megölnélek.⁶ Egy marokszorítás — s ha *száz lelke* volna, mégis elhallgatna (Toldi György).⁷ Hevesben, Borsodban és a Tisza mentén sokszor hallani ilyen szólásokat: Ha *hét lelked* van is, keresztülmegyek rajtad. Ha *száz lelkem* (vagy *száz kezem*) volna, akkor sem tudnék eleget tenni. A szólás különféle népek népmesei hagyományából is ismerős. Álföldi magyar népmesében⁸ a férj feleségét a Széllördögötől nem tudja visszaszerezni, ha csak *hét lelke* nincs; török népmesében⁹ a *dewanya* mondja a tündérkirálynéhoz küldött ifjúnak, hogy *valamennyi lelkének*, ha *ezer volna is*, tönkre kellene mennie, olyan veszélyes feladatra vállalkozott; az ifjúnak azonban *nincs annyi lelke, amennyi* a tündérhez vivő úton tönkre ne mehetne; török népmesében¹⁰ a szólás alakja: „Ha *ezer életem* volna is, akkor sem tudnék tőle (a tigristől) szabadulni; délszibériai népmesében¹¹ a szólás: „*ha ezer lelked* volna is...” két-szer is előfordul egymás után.

E szólásokban a *lélek*, *kéz*, *élet* szavak váltogatják egymást, jelentésük azonban végeredményben egy és ugyanaz, s mint alább látni fogjuk, velük a szinonimák sora nincs befejezve. A szólásoknak a szöveggel való összefüggéséből kiérezzük, hogy a többszörös lélek (testrészt vagy élet) legfőképpen *sérthetetlen, természetfeletti nagy erőt* jelent. Ezek a szólások nemcsak a népies stilisztika szemléltető eszközei, gyökereik igen mélyre, a kezdetleges lélektani felfogás talajáig nyúlnak le, amint népmesei hagyományok igazolják.

Radloff egyik délszibériai népmeséjében¹² Tsalkuiruk nevű lónak *12 lelke* van. Másik népmeséjében,¹³ mely az előbbinck változata, Tschal

¹ Szarvas—Simonyi: Nyelvt. Szótár. II. 570. l.

² Erdélyi J.: Magyar Közm. Könyve. Pesten. 1851. 5049. sz.

³ Erdélyitől id. Margalits E.: Magyar Közm. és közm. szólások. Budapest. 1896.

505. l.

⁴ Czuczor—Fogarasi: Magyar nyelv szótára. II. 1546. l.

⁵ U. o. 1553. l.

⁶ Arany: Toldi. V. 8.

⁷ U. o. VI. 6.

⁸ M. N. Gy. IX. 131. l. 17. sz. Széllördög.

⁹ Kúnos: Türk. Volksm. aus Stambul. Leyden. 63—75. l. Die goldhaarigen Kinder.

¹⁰ Giese: Türk. Volksm. Jena. 228. l.

¹¹ Radloff: Proben der Volksl. IV. 322—323. l.

¹² Radloff: Proben der Volksl. IV. 443—446. l. Jirtüschlük.

¹³ U. o. V. 570—571. l.

Kuiruk nevű lónak 8 *lelke* van. Ez megbetegszik, végóráját érzi, s 8 lelkéből 3 egyszerre meghal. Burját mesében¹⁴ a hősnek 3 *lelke* van; egyik egy szarkában, másik egy templomban, melyben 3 fűrj lakik, a harmadik a tengerben egy fehér kőben, melyen 3 ezüstnyúl ül. Egy másik hős *lelkei* a templom árkában élő 3 halban, kutyában és nyúlban vannak elrejtve. Az emberben 3 *lélek* van a római hit szerint is;¹⁵ kettő a testtel elpusztul, a harmadik megmarad. A többszörös lélek egyik változata képen lengyel és cseh mesékben¹⁶ az óriást *devetsil* (*kilencerejű*) néven is emlegetik.

Ezzel kapcsolatban a népmesei hagyomány az állat többszörös lelkéről is tud. Szerb, újjörög, észt, berber és cigánymesék szerint a rókának *három zsák esze*,¹⁷ német mese szerint¹⁸ *többféle művészete* van. Párhuzamos ezzel az a közismert erdélyi magyar szólás, hogy a székelynek *két esze* van.

Amennyiben a nyelvi hagyományok a többszörös lélek mellett a többszörös testrészt is, mint amannak egyértékesét emlegetik, itt egyszerűen hivatkozom a sokféle típushoz tartozó népmesék *sokszívű*, *soklábú*, gyorsaságban, erőben és jóstehetségben utólérhetetlen és legyőzhetetlen váltoslóvaira, *sokfejú* szörnyeire (kígyók, sárkányok, óriások), melyeket csak akkor lehet a praedestinált hősnek elpusztítania, ha valamennyi fejüket levágja; a görög mitológia *százkarú* szörnyetegére, s ennek népmesei párhuzamára: a *százkezű* királyra, a *háromszemű* s mindig éber, irigy, mostoha leánytestvére, a görög mitológia *százzsemű* Argusára. Ezeknél a testrészek többszörössége nem csupán az illető testrészt által képviselt tulajdonságnak a szokottnál nagyobb fokát jelenti, hanem sérthetetlenségüket, természetfelettségüket is, mely az egyes testrészek többszörössége útján érvényesül.

A lélek, ész, erő, élet, szív, szem, stb. szavak ebben a vonatkozásban közelről rokonértelmű szavak s többszörösségük a sérthetetlen vagy közönséges emberi tulajdonságokkal le nem győzhető természetfeletti erőt, furfangot, értelmességet, éberséget, stb. jelentik. Ezek a mitológiai tartalmú szólások és népmesei adatok a kezdetleges ember gondolkodását oly lélektani felfogás színvonalán mutatják be, melyen az ember még úgy képzelte és hitte, hogy a vakmerő embernek és a legyőzhetetlen hősnek *több lelke* (creje, élete) van, melyből, ha el is pusztul egy-néhány, még marad, amivel ellenségein felülkerckedjék; a szörnyetegeknek *több fejük* van, melyekben fegyverük: a félelmetes fogazat és a lángot lehelő torok megtöbbszöröződik s legyőzésük ezért határos a lehetetlenséggel; a hihetetlen gyorsaságú lónak *több szíve* vagy *lába* van, mint ellenfelének; a fáradhatatlanul ébernek *több szeme* van, mint a közönséges lényeknek; a furfangos, értelmes embernek *több esze* van,¹⁹ mint más egyszerű embernek. Ez a felfogás egyik jellemző jegye annak a fogalomnak, melyet a kezdetleges ember a sérthetetlenségről s a természetfelettségről alkotott, amelynek pozitív nyomait jelző epikus hagyományokat ma már csak igen szűkös mértékben találni, s emlékét is néhány elhomályosult értelmű szólás őrzi.

Az elmondottak teljességének kedvéért emlitem meg, jóllehet a vonatkozó adatok közlését hely hiányában mellőznöm kell, hogy a népmesében a sérthetetlenség és természetfelettség mitológiai fogalmának másféle alakjai is vannak. Ilyenek: 1. a külső lélek; 2. a léleknek valamely testrészben vagy eszközben való elrejtése; 3. a testnek csak egy helyen lehet-

¹⁴ Bolte—Polivka: Anmerkungen. III. 440. 1. 1. j.

¹⁵ Grimm: Deutsche Myth. III. 245—246. 1.

¹⁶ Grimm: Deutsche Myth. III. 153. 1.

¹⁷ Bolte—Polivka: id. m. II. 120. 1.

¹⁸ U. o. 119. 1.

¹⁹ Ma is mondjuk civakodó emberek között: legyen neked *több eszed!*

séges megsebzése (Achilles, Siegfried), 4. az a forma, melyben a hősről a nyíl s golyó visszapattan, kard s golyó nem fogja; 5. mikor a hős neve valamely tőszámnev (7, 9, 13, stb.). Ez a többszörös lélek formájával annyiban közeli rokon, mert a hős annyi ember erejével bír, amennyit neve mutat, s épp úgy természetfeletti, mint rokonai.

A többszörös lélek hagyományát őrző szólások mellett áll az *egy test, egy lélek*-ről szóló kifejezés. Ezt akkor használjuk, ha két vagy több ember gondolkodásának vagy cselekedetének azonosságát akarjuk jellemezni. Ezzel a primitív lélektani felfogás azt akarja mondani, hogy — amint egy testben több lélek foglalhat helyet — *több testnek is lehet egy lelke*. Bizonyára azért mondja egyik házaspár vagy jóbarát a másikról, hogy: „lelkem fele”. (V. ö. a magyar *feleség* szóval.) Jóllehet olyan epikai tartalma adatot, melyet ennek a szólásnak alapjául megjelölhetnénk, nem ismerünk, E. H. Meyer-nek mégis igazat kell adnunk, ki e szólásnak a fenti szólásokkal leendő egybevetését szükségesnek tartotta,²⁰ mert a szólás él, több nép is használja s credite minden bizonnyal azon a forrásvidéken van, melyen a többszörös lélek és a léleköntésről szóló, alább tárgyalandó szólás gyökereit megtaláltuk. Erre vall egy kaukázusi népmese is,²¹ mely a többszörös lélekkel ellentétben azt mutatja, hogy a népi felfogás a lelket *tört részekben* is elképzelte. Nasreddin Hodzsának megjósolják, hogy mire számára hármat szellent, meghal. Első eresztésre a hodzsza mondja: „Lelkemnek egy *harmada* oda van.” A második keresztésre: „Lelkemnek már csak egy *harmada* van meg.” A harmadikra: „Egészen halott vagyok” (vagyis a lélek utolsó részlete is elhagyta testét). Ugyanezen mese egyik változatában,²² mikor a számár a dombra ér, először a hodzsza *lelkének egyik fele* távozik el, azután a *másik fele*. Ilyenformán gyaníthatjuk, hogy a több egyénre alkalmazott „egy test, egy lélek” szólással kapcsolatos „lelkem fele” kifejezés a léleknek több egyén között való megosztottságáról beszélő emlék.

2.

Lelet önteni valakibe és rokonai. A szólás változataival elég gyakran találkozunk: „A halgatoknak ziuoegben az edoes igecknek *mezesseget oettek vala*.” (Debr. C. 206.) „*Leiky edesseget nem evttee en beleem*.” (Dom C. 226.) „*Betettem en belem en lelkemeth*”: *effudi in me animam meam*. (Kules C. 102.) „Vagy *béönti malasztját* vagy elfordította.” (Illy: Préd. I. 239.)²³ A mai nyelvben vagy az idézett alakjában ismerős vagy így: „lelet *verni* valakibe.”²⁴ Ez az utóbbi már erősebb kifejezés s főként akkor használjuk, mikor a *mélyen alvót nehezen, esetleg csak veréssel tudjuk felébreszteni*.

E sajátos szólások metaforáknak látszanak, melyekben a lélek vagy az ezzel kapcsolatos rokonfogalom valami *folyékony anyaghoz* van hasonlítva. E kifejezések azonban csak idők múltán váltak metaforákká; ennek a latin kifejezéseken kívül: „*effudi in me animam meam*” s „*liquidus animus*” (helyén való elme vagy lélek)²⁵ más igazolása is van.

A *lélekrabló tündér*-mesetípushoz tartozó változatok arról szólnak, hogy gonosz tündérek valakinek *lelkét, szívét* vagy *szemét* elrabolják; eze-

²⁰ Grimm: Deutsche Myth. III. 235—246. I.

²¹ Dirr: Kaukasische Märchen. Jena. 85. sz. 13. 285—286. I.

²² Wesselski: Der Hodscha Nasreddin. Weimar. MCMXI. I. 49. sz. Ezen adatok legközelebbi rokonai: *Népünk s Nyelvünk*: I. (1929.) 50—51. I. (tápcai magyar mese); *Kúnos*: Nasreddin hodzsza tréfái. Budapest. 1899. (Akad. ért. a ny. és szépt. köréből. XVII. k. II. sz.) 50. sz. 47. I.; *Tegethoff*: Franz. Märchen. Jena. II. 129. I.

²³ Szarvas—Simonyi: Nyelvtört. Szótár. II. 1179. I.

²⁴ Czuczor—Fogarasi: III. 1588. I.

²⁵ Szarvas—S.: Nyelvt. Sz. I. 1400. I. (PPBl.)

ket egy hős visszaserzi s a testbe visszateszi. A számos idevágó változat közül különösen jellemzők az alábbiak.

Erdélyi örmény népmesében²⁶ egy hatalmas, erős emberből egy barna tündér alvása közben *lelkét kiveszi* s egy üvegben elrejtí. (Ez fazékban, ez kádban, ez hordóban. A külső lélek elrejtésének alakja.) Az ember azóta szomorú, közömbös. Az üveget a férfi kedvese: a szőke tündér megszerzi s abból a *lelket az emberbe visszaönti*. Oláh mesében²⁷ Mogarzea lelkét 3 clf *kiveszi* s „*lusta lelkét*“ (v. ö. az előbbi szomorú közömbös lélekkel) varázsol bele. Segítő társa a lelkét, mely egy *üvegben* van elrejtve, visszaserzi belőle a *lusta lelkét*.²⁸ *Kitapossa* s az üveg tartalmát vele *megitatja*. Mogarzea *örömeben* (a lelki funkciók feléledése) nagyot szökik. Sokszor hallani a *nürnbergi tölcserről*, vagy csak egyszerűen a tölcseréről, mellyel az emberek *fejébe öntik* a tudományt. Ezt az eszközt ma csak tréfásan emlegetik, de valamikor komolyabb hit volt az alapja, amint azt G. Ph. *Harsdörffer*, XVII. századbeli német író Nürnbergben megjelent munkájának címe is mutatja,²⁹ mely a nürnbergi tudományöntő eszköz hírét is elterjesztette.

Bár csekély a népmesei adatok száma, de ez a jelenben hozzáférhető anyag is arról tanúskodik, hogy a szólás olyan ősrégi hiedelmen alapszik, mely szerint a lélek folyékony anyag, az emberből kivethető és beönthető. Amennyiben a népmesék szerint az ember a lélek elrablása után szomorúvá, közömbössé, lustává lesz s annak a testbe visszaöntése után vidámmá, fűrgévé válik, így érthetjük igazán a „*lelkésít*“ kifejezést, mely csakugyan annyit jelent: lélekkel megtölt vagy ellát. Ezért mondja a magyar közmondás:³⁰ nehéz abba *lelket önteni*, *kinck szive elveszett*³¹ s a székely szólás: *meghozta a lelkit* (megnyugtatta).³² Ez magyarázza meg a gyenge egészségű emberre alkalmazott szólást is: *hálni jár bele a lélek*,³³ mely azt jelenti, hogy a lélek huzamosabb időn át távol van a testtől, de azt egészen még nem hagyta el, hálni visszajár bele, vagyis, hogy az ember éppen csak hogy él. A léleknek a testből ki- s bejárása ismerős, főként az ind mesékben³⁴ s jellemző esetet mond el róla az *Érdy-codex*.³⁵ Szent Ambrus püspök az epistola olvasása alatt elalszik; mikor az olvasás után felköltik, elmondja, hogy Szent Márton püspök temetésén volt, s éppen az utolsó könyörgést mondta, mikor felköltötték, azaz: lelkét, mely nem volt jelen, a visszatérésre kényszerítették. Mindezekkel kapcsolatosak a „*lélekjelenlét*“ szóval alkotott kifejezések is. Ezt a szót annak a pszihikai jelenségnek magyarázatára használjuk, mely valakinek tudatos és helyes magtartását árulja el, szó szerint pedig azt mondjuk vele, hogy a lélek az élő testben jelen is, vagy attól távol is lehet. A lélekről való felfogás története szerint nem is jelenthet mást.

Jellemző a nyelv csodálatos megtartó erejére, hogy olyan *ösi hiedel-*

²⁶ *Wlislöcki*: Märchen der sibir und Buk. Arm. Hamburg. 1891. LVII. sz. 160—165. Der Mann ohne Seele.

²⁷ *Kremnitz*: Rum. Volksm. Leipzig. 1883. VI. sz. 67—74. I. Mogarzea und sein Sohn.

²⁸ V. ö. ezekkel a szólásokkal: *lelket verni valakibe, kiverni valakiből a rossz-ságot*. Az utóbbi magyarázatára egyszer vissza fogok térni.

²⁹ *Poetischer Trichter, die Teutsche Dicht- u. Reimkunst ohne Behuf der lat. Sprache in VI. Stunden einzugiessen*.

³⁰ *Margalits*: id. m. 505. l. idézi Dugonits gyűjteményéből.

³¹ A szólás másik felére nézve l. alább.

³² *Szinnyei*: Magyar Tájszótár. I. 1319. l.

³³ *Arany*: Toldi Estéje. Lehr A. magy. 1905. (I. frók Isk. T.) 260—261. l.

³⁴ L. különösen *Somadeva*: Kathá sarit ságara. Übers. von Brockhaus. Leipzig. 1—2. 1843. Ebben a gyűjteményben párhuzamos adatokat lépten-nyomon találunk.

³⁵ *Nyelvemléktár*. V. k. 2. fele. 1876. 457. l.

meknek, melyeket egyes népeknek sem hitvilágában, sem epikai hagyományában ma már megtalálni nem lehet, a nyomait egy-egy szólásban megőrzi. Az előbbiekből arról volt szó, hogy az emberi testbe mint folyékony anyagot be lehet önteni. A varázslónak azonban ezt a lelket az emberből előbb ki kellett öntenie. Hogy ősi hit szerint a lélek a testből idegen beavatkozás nélkül ki is ömlött, maig is fennmaradt szólások igazolják, mint: *kiönti lelkét, haragját vagy szívét*.³⁶ Ezek azt akarják jelenteni, hogy valaki túlaradó haragjában, szeretetében, őszinteségében valódi gondolkodását feltárja. Bizonyos árnyalati különbséggel rokonok ezekkel a magyar *magából kikel, magánkívül van, kiugrik bőréből* szólások, melyek szintén annak a hiedelemnek emlékei, hogy a lélek nagy felindulás közben (harag, öröm, fájdalom) a testet elhagyja. Hasonló emlékek az *ex animo effluit* (= feledésbe megy) latin szólásban s az *emotio, extasis* ma is divatos lélektani műszavakban.

A lélek és ész fogalma a primitív ember lélektani felfogásában egybeolvadt, a két fogalom azonos értékű lett s ezért keletkeztek a fentebb tárgyalt hagyományok nyomán ezek a kezdetben szintén konkrét tartalmú szólások: „*Helyéből kibillant az esze*.” „*Jaj bolond vallyon hol sétál az eszed*.” (Fort. Szer. Mb.) „*Szárában szállott immár szegénnek az esze*.” (Decsi: Adag. 202. Laskai: Lips. 315.) „*Ezed vezet el: insanis*. (Jord. C. 749.)³⁷ *Elment az esze. Helyén az esze*,³⁸ stb.

A naiv ember a lélek és ész problémái mellett a szív problémájával is foglalkozott. A testet elhagyhatja a lélek s abba visszatérhet, az ésszel ugyanaz történhetik, vagy magában a testben más és más székhelyet választhat. A szívet is el lehet távolítani vagy visszatenni, ez is változtathat helyet s mindez éppúgy erős hangulat vagy akaratváltozással jár, mint a vele rokon két előbbi fogalomnál, melyet szintén a test része gyanánt fogtak fel. A szívvel kapcsolatos szólások és epikai hagyományok is bizonyos mérlegelhetetlen árnyalati különbséggel ugyanazt mondják, mint a *lélek, ész és erő* fogalmak ősi nyomait őrző hagyományok.

A szív elrablására vonatkozó szólások: *elraboltad szivemet*, stb., igen gyakran a szerelmes állapotot jelzik, s egyúttal szomorúságot jelentenek.

Vannak azonban olyan szólások, melyeknek más vonatkozásuk is van. Ilyenek: „*Néki is hitván helyen áll ugyan az szuue*.” (Decsi: Adag. 158.)³⁹ *Oda a szíve*: sine animo miles. (PPBL.)⁴⁰ *Szívet vőtt*: megbátorodott: animatus. (PPBL.)⁴¹ „*En hitemre, féltemben nem írom, de látom szívetlenségét az hadnak; négy ezer, három is megver szemben*.” (Bécs. Lev. 692.)⁴² *Helyén a szíve*.⁴³ *Úgy megijed, hogy ceczőrre szívit veszti*.⁴⁴ *Inába szállott a bátorsága* (vagyis a szív, a bátorság székhelye. V. ö. Decsi adatával.)⁴⁵

Dugonits András jegyezte fel a gyáva katonákról ezt a mondást: „*Melőlökön acél, hátukon vas, de belül a nyúl, nem pedig a sas*.”⁴⁶ A gyáva emberről közkeletű szólás a „nyúlszívú” kifejezés. E szólások kétségtelen értelme az, hogy a gyáva ember szíve vagy helyet változtatott, mint a léleknél és észnél láttuk, vagy teljesen elveszett, vagy pedig *helyébe a nyúl szíve került*, melynek félénksége, gyávasága közmondásos: aki pedig válságos időkben

³⁶ Szarvas—Simonyi: Nyelvt. Sz. II. 1180. I. Czuczor—Fogarasi: IV. 1187. I.

³⁷ Szarvas—Simonyi: Nyelvt. Sz. I. 706. I.

³⁸ Margafits: id. m. 329. I.

³⁹ Szarvas—Simonyi: Nyelv. Szótár. III. 262. I.

⁴⁰ U. o. III. 263. I.

⁴¹ U. o. III. 264. I.

⁴² U. o. III. 268. I.

⁴³ Czuczor—Fogarasi: id. m. V. 1375. I.

⁴⁴ U. o. A székelyeknél közismert szólás. L. Szinnyei. M. Tájsz. II. 574. I.

⁴⁵ A mai köznyelvben is.

⁴⁶ Idézi Margafits: id. m. 581. I.

megállja a helyét, annak szíve megvan és pedig a maga helyén található. Valójában itt is névcserevel van dolgunk, azaz: mi e szólásokat már így fogjuk fel, de a szólások keletkezése idején a *szív* szó nem stilisztikai eszköz volt, hanem azt jelentette, ami elsődleges értelme: a fizikailag érzékelhető testrészt. Lássuk, mit igazolnak a folklóre-hagyományok.

Német néphagyomány szerint⁴⁷ egy ember templomot akar építeni, nincsenek hozzá eszközei; az ördög ígéri, hogy helyette megépíti, ha nevét kitalálja; ha pedig nem találja ki, *szemét és szívét elviszi* (hogy hatalmában tarthassa). Másik német hagyomány szerint⁴⁸ a *boszorkánynők* a férfiak *szívét kiveszik* s helyébe *szalmát és fát* tesznek. Szerb mesében⁴⁹ a *boszorkány* és leánya a kérő *szívét kiveszik*, de az saját szívét megeszi s az újra helyére nő.⁵⁰ Német népdalban⁵¹ a szerető *szívét elviszik* s *szalmát* vagy *rongyot* tesznek helyébe. Ó-skót balladában⁵² a *varázslónő* egy ifjúnak, aki hatalmából *megszabadult*, mondja: „Ha tudtam volna, *szemeit kivettem* volna s helyükbe *faszemet*, húsból való *szíved helyére* pedig *köszívet* tettem volna.”⁵³

Magyar alföldi pásztorbabona szerint⁵⁴ az egyik bika a másik *szívét* az első veszekedés után *kiveszi* s a kivert bika a gulya felé közelíteni sem mer, vagyis *megfélemlik*. Egy lengyel mondában⁵⁵ a *boszorkány* az alvó lovag *szívét kiveszi* s *helyére nyúlsvívet tesz*. Szamójéd mesében⁵⁶ a hős fürdő leányokat kényszerít, hogy *ellenségei szívét lopják el*. Természetesen azért, hogy féljenek tőle s könnyen legyőzhesse őket.

A megszólaltatott folklóre-adatok a szólásokat mindenben igazolják. Egyik tanulságunk az, hogy a szólásokat eredetük szempontjából szó szerint kell vennünk. Az epikus hagyományok olyan műveltségi állapot s főként olyan ősi hitvilág tanui, mely szerint a *szív* a lélekhez, észhez, erőhöz hasonlóan a testben helyet változtathatott, a szerelem betegének vagy a gyáva, félénk embernek *szívét* varázslás útján vagy erőszakkal kivették s helyébe az eltávolított szív funkciójára képtelen anyagot vagy éppen a gyáva nyúl szívét csempészték, hogy áldozataikat céljaik szerint hatalmukban tarthassák. Másik tanulságunk az, hogy, amíg a félelem, gyávaság, ijedség és betegséget az ősi néphitben a *lélek* vagy a *szív hiányát, távollétét* jelentette, melyeket az akcióra való képesség érdekében vissza kellett szerezni, addig az akcióra képesítő állapottal (öröm, fájdalom, harag stb.) az a képesség jár együtt, hogy a lélek és szív a testet önként el is hagyhatta.

3.

Feni fogát valakire. Ismert változatai: *Fogat fennek* vala: dissecabantur. (Fél: Bibl. 187.)⁵⁷ „Az ördög *rám fogat fent*.” (Thaly: VÉ. I. 130.)⁵⁸ „Olyan *fogatfent* distinctiót nem ismér.” (Pós: Igazs. 377.)⁵⁹ „*Rám fenik fogokat*,

⁴⁷ Grimm: Deutsche Myth. II. 856. l.

⁴⁸ U. o. III. 409. l.

⁴⁹ Krauss: Märch. u. Sagen d. Südsl. II. 96. sz.

⁵⁰ A hős saját szívét lenyeli s az visszanő: *Wlislöcki*: Ethnographia: III. 87–89. l. (erdélyi örmény mese) és *Roeder*: Altägypt. Erz. u. Märch. Jena. 1927. 27. l. (ó-egyiptomi mese).

⁵¹ Bolte–Polivka: II. 554–555. l.

⁵² U. o.

⁵³ V. ö. tovább a *köszívü, lelketlen, szívtelen* kifejezésekkel.

⁵⁴ Dugonits után közli *Ballagi M.*: Magyar példabeszédek, stb. Szarvas. 1850. II. 397. l. 7093. sz.

⁵⁵ Bolte–Polivka: id. m. II. 554–555. l.

⁵⁶ U. o. III. 416. l.

⁵⁷ Szarvas–Simonyi: Nyelvt. Sz. I. 814. l.

⁵⁸ U. o.

⁵⁹ U. o.

látom agyarakat igen köszörülik.“ (Thaly: Adal. I. 87.)⁶⁰ Agyarkodva köszörülik fogokat. (Pázm.: Kal. I. 1.)⁶¹ Fogát feni valakire⁶² = bosszút forral. Feni rá fogát.⁶³

A szólást úgy érti ma is mindenki, hogy aki valakire fogát feni vagy köszörüli, az másnak romlására tör vagy valaki ellen bosszúra vágyik (nem írom: bosszút forral, mert már ez is az ártalomra szánt forró víz készítésének vagy a mérgefőzésnek az emléke).

A szólásnak valamikor nem volt stilisztikai szerepe, hanem szó szerint kellett venni, amint a népmese igazolja. Alföldi magyar mese szerint⁶⁴ a tizenkét sorfogú leány mindenkit felfal, csak egy kovácsot nem, ki a fogát élesíti, hogy Vérojtót megegye. Mikor ez a kovács előtt elnyargal, még két sorfoga élesítetlen volt. Bethleni kéziratos mesében⁶⁵ a lidérckirály a szökevényeket üldözi; míg ez tart, felesége abban a reményben, hogy a lidérckirály azokat eléri s visszahozza, ráspollyal fente a fogát, hogy megegye őket. Szintén magyar mesében⁶⁶ a hős egy sírboltban látja a Sárghalált, ki fogait élesítette, mert már a hősrre várt. Nagyszalontai mesében⁶⁷ a medve a kis kondást foglyul ejti s utána elmegy a kovácshoz fogát köszörültetni s nejének meghagyja, hogy addig a kondást süsse meg. Régebbi olasz mesében⁶⁸ a boszorkány fogát köszörüli, hogy a kinceit elrabló leányt megegye és a vadember, ki a nőket felfalja, szintén fogait köszörüli, hogy a fogságába esett leányt megegye.⁶⁹ Magyarországi cigány népmesében⁷⁰ a lámia a pincében fogát élesíti, hogy az elrabolt leányt megegye. Orosz népmesében⁷¹ egy leány a Baba Jaga hatalmába jut, aki, míg a boszorkány fogait köszörüli, elszökik.

A népmesék híradása félre nem magyarázható. Aki bosszút akart állni valakin, elhatározta, hogy megeszi s hogy ezt megtehesse, fogait, hogy élesebbek legyenek, vagy maga fente ki, vagy mással élesítette meg. A szólás ősi kannibáli életmód emléke. A fogköszörülés vagy reszelés egyes afrikai törzseknél, mint a díszesebb megjelenés eszköze, ma is szokásos; sőt ifjúkoromból emlékszem, hogy a Tisza mentén a leányoknál a szépség egyik különös jelének tartották, ha valakinek csipkés foga volt. A csipkés fog hasonlított a ráspollal élesített fűrészfogakhoz.

Kertész Manó ezt a szólást a vadásznyelvből eredőnek véli.⁷² A népmesei adatok igazolják, hogy tévesen.

4.

Szemedet is kilopja. Ismeretes még így is: Szemedet is ellopna (rögzött tolvajokra mondják)⁷³ vagy: Ha szerét teheti, szemed is kilopja.⁷⁴ A népmesében rokon szólások még: vigyázz, mint a két szemedre vagy mint a szemed világára. A szólások olyan tolvajokra figyelmeztetnek, kik az

⁶⁰ Szarvas—Simonyi: Nyelvt. Sz. I. 863. l.

⁶¹ U. o.

⁶² Czuczor—Fogarasi: id. m. II. 801. l.

⁶³ Margalits: id. m. 255. l.

⁶⁴ Kálmány: Hagy. II. 9. sz. 68—69. l. Vérojtó, Kalapfójtó.

⁶⁵ Hermann A. dr. kéziratos gyűjteményében.

⁶⁶ M. N. Gy. XIII. 19. sz. 132—142. l. János.

⁶⁷ M. N. Gy. XIV. 1. sz. 181—183. l. A kis kondás meg a medve.

⁶⁸ Basile: Pent. II. 179—194. l.

⁶⁹ U. o. II. 96—115. l.

⁷⁰ Wlislöcki: Volksd. der südung. u. sieb. Zig. 535—536. l.

⁷¹ Löwis of Menar: Russ. Volksm. 31. sz. 176—181. l. Das Mädchen als Soldat.

⁷² Kertész M.: Szokásmondások. Budapest. 1922. 25. l.

⁷³ Czuczor—Fogarasi: id. m. V. k. 1160. l.

⁷⁴ Margalits E.: id. m. 442. l.

embert a legnehezebben el tulajdonítható dologtól: a szemetől is megfosztathatják. Ezzel a tolvaj művészetét akarják jellemezni. Hogy nem minden ok nélkül, arról a népmesék világosítanak fel.

Pócsfalvi székely mesében⁷⁵ az ördög felesége, mikor a kacsává változott fiú csak kinéz a vízből, ennek szemetét kilopja. Ezt az ördög leánya lopja vissza, kinek varázslóereje anyjénál is nagyobb. Bethleni kéziratos székely mesében⁷⁶ a lidérckirály leánya kedvesét figyelmezteti, hogy anyjára rá ne nézzen, mert a szemetét kiveszi; az a fiút addig csalogatta, míg az rá nem nézett. Szemetét azonnal ki is vette. A szemetet a leány alvó anyjától visszalopja. Erdélyi szász mesében⁷⁷ az ördög a kacsá (az átváltozott fiú) szemetét, míg az fejét a vízből kidugja, kilopja. Oláh mesében⁷⁸ az ördög felesége az üldözött fiú szemetét, amíg az azt kinyitja, kiissza. A szemet az ördög leánya lopja vissza. A legügyesebb tolvaj tehát az ördög vagy valamely hozzátartozója, s aki olyan ügyesen tud lopni, hogy észre sem veszik, annak ugyanolyan tehetséget tulajdonítanak, mint amilyen az ördögnek van, aki még a szemet is észrevétlenül ki tudja lopni. Az ilyen ember az ördöghöz hasonló (v. ö. ezzel a szólással: az ördöggel határos = az ördöggel szomszédos). A szemnek a testből való elrablása a lélekralbó tündérmesetípushoz tartozó változatokban is elég sűrűn szerepel; visszaszerzése azonban nem varázsló-tudomány, hanem furfang segítségével történik s visszahelyezésének módja is részletesen körül van írva. Találkozunk vele még az emberi testbe átültetett állati testrészek mesecsaládjában.⁷⁹

5.

Ütheti bottal a nyomát. A szólás nyomai ezekben: *A nyomát az bottal ütik az elfutott nyúlnek.* (RMK. II. 205.)⁸⁰ *Bottal ütni a nyomát*⁸¹ = az elszaladtat hiába üldözi. *Bottal ütheted a nyomát*⁸² = eltűnt, elveszett. *Bottal ütheti nyomát*⁸³ és *ütheted már bottal a nyomát.*⁸⁴ („Tolvaj elillanott, lábnyoma a hóban.”) A szólás leghívebb jelentését a Czuczor-Fogarasi féle szótár adja, mert jelentése csakugyan az, hogy az elmenekültet hiába üldözik.

A szólás ősi babonás hiedelemből ered, ennek a hiedelemnek nyomát pedig babonákban és mesékben elég sűrűn találhatjuk.

Mecklenburgi német babonás eljárás szerint⁸⁵ a tolvaj lába nyomába koporsószeget vernek; a tolvajnak ettől meg kell halnia. Másik német adat szerint⁸⁶ a távollevőt úgy lehet megverni, ha nagypénteken napkelte előtt egy ruhadarabot, melybe a távollevőt belegendolják, mogyorófavesszővel megvernek. Talán ez a két adat is meggyőző arról, hogy a szólásban jelképies bántalmazásról van szó. A primitív hit ugyanis elégségesnek tartotta, hogy a tolvajnak, gyilkosnak stb. a lába nyomába szeget verjenek, a lába nyomát vagy szimbolumát üssék; ezzel az eljárással annak a romlására

⁷⁵ M. Nyelvőr: XXXIX. 282–287. I. Az ördög leánya.

⁷⁶ Herrmann Antal dr. gyűjteményében.

⁷⁷ *Säänemü*: Basn. rom. 388–389. I. Suru-Vulturú és u. o. 389–390. I. *Imparatu galbenü*.

⁷⁸ Haltrich: Deutsche Volksm. 27. sz. 118–126. I. Der Königsohn und die Teufelstochter.

⁷⁹ A változatok felsorolását helyszúke miatt mellőzöm.

⁸⁰ Szarvas–Simonyi: Ny. Szót. I. 299. I.

⁸¹ Czuczor–Fogarasi: id. m. I. 770. I.

⁸² U. o. IV. 954. I.

⁸³ Margalits: id. m. 82.

⁸⁴ U. o. 83. és alább 580. I.

⁸⁵ Wuttke: Das deutsche Volksaberglaube. 414. I.

⁸⁶ U. o. 270–271. I.

vannak, akit büntetni akarnak. Ennek a babonás szokásnak emlékét még más folklóre-adatok is őrzik.

A *Gesta Romanorum* CII. sz. elbeszélésében⁸⁷ egy szerzetes egy férjet el akar pusztítani; annak képét megrajzoltatja s a képre rá akar lőni. A férj mindezt távolról egy tükörben látja s mikor a szerzetes a nyilat kiröpi, a fürdőkádban a víz alá bukik. A nyíl többszöri kísérlet után sem találja. Középkori varázsló eljárás szerint⁸⁸ azt, akit meg akartak rontani, viaszból kiformáltak. Ha a viaszképmásba beleszúrtak, az, akihez a viaszalak hasonlított, fájdalmat érzett s ha a viaszt fején megszúrták, az ábrázolt ember meghalt. Somogy megyei magyar babonás elbeszélés szerint egy vadász egy hordó vízben meglátja felesége csábítóját, a képre lő s a csábító azonnal meghal. Ugyancsak magyar adat szerint⁸⁹ egy vénasszony viaszképpel egy fiatalembert úgy megront, hogy annak a keze elszárad. Olasz mesében⁹⁰ az elhagyott ara fából fiú- és leánybábót készít; a leánybáb a fiúbábót pofon üti. A pofon a *hütlén királyfinak fáj*. Angolországi boszorkányok a boszorkányszombatokon apró viaszképeket készítenek, azokat tagonkint megolvasszják s azok, akiket a kép ábrázol, *tagonkint elszáradnak*.⁹¹ A lánynomnak bottal ütése vagy szeggel átlyukasztása ugyanolyan rontó varázsló eljárás, mint a festett vagy szoborban megalkotott képmásnak megszúrása, elolvasztása vagy meglövése, valamint a lenesének a tűzbe szórása (amint a lenese a tűzben szétpattog, a boszorkány arca is úgy ég össze)⁹² s célja is ugyanaz: bántalmazni vagy elpusztítani. Ennek az emléke Schimpf und Ernst. Hsgg. von I. Bolte. Berlin, 1924. II. 316—317. l. a legutóbbi idők büntető jogszokásaiban is fennmaradt. Ismereteseek előttünk a magyar szabadságharc leverése után való időkben az osztrák katonai törvényszékek *in effigie akasztásra* szóló ítéletei.

A babonák, babonás elbeszélések és szólás között az a különbség, hogy a babona és az epikum még a varázsló eljárás realitásában való élő hitről tanúskodik, a szólás azonban már a gondolkodásnak abból a rétegéből származik, melyben a varázsló eljárással kapcsolatos hit eltűnt, vagyis mintha a szólás azt mondaná: bármely varázsló eljárást clóvehetsz, a tolvajon vagy gyilkoson többé bosszút nem állhatsz.

Kertész Manó ezt a szólást is a vadásznyelvvel hozza kapcsolatba.⁹³ Láttuk azonban, hogy a kettő egymástól merőben idegen.

Berze Nagy János.

⁸⁷ *Kiadta Katona I.* Budapest. 296—297. l.

⁸⁸ *Grimm: Deutsche Myth.* III. 315. l.

⁸⁹ *Ethnographia:* 1926. évf. 73. l.

⁹⁰ *Gonzenbach: Sic. Märch.* I. 55. sz. 350—366. l. *Die Geschichte von Feledico und Epomata.*

⁹¹ *Ethnographia:* 1926. évf. 27. l.

⁹² *Berze Nagy J.:* Babonák, stb. Besenyőtelken. Ethnogr. 1910. 25. skk. I. Az in effigie rontásra igen sok adatot lehet még találni: *Wuttke:* id. m. 384. l. és *Pauli:*

⁹³ *Kertész M.:* id. m. 25. l.

MAGYAR SZÜRETI SZOKÁSOK.

(Ide tartozik a III. tábla!)

Nem hiába, hogy közmondásaink a búzát, meg a bort mindég egymás mellett emlegetik, de úgy is volt, hogy búzánk, borunk mennyiségétől és minőségétől egykoron az egész ország jólléte és boldogulása függött. A búzának learatása, a szőlőnek leszüretelése csak félévszázaddal ezelőtt is még gazdasági életünk kimagasló eseménye volt, amit az egész ország számon tartott s amiből minden dolgozó ember kivette a részét. A magyar embernél a munka dandárja mindég az aratással kezdődött és a szürettel végződött. A szegény ember életében éppenséggel sátorosünnep volt az *új kenyér*, meg az *új bor*, amikor néhány napra megenyhültek a gondok és lezajlottak a régen elhatározott lakodalmak. Aratáshoz, szürethez nemzeti életünknek sok kedves, hagyományos szokása fűződött, amiknek fölújítására, ápolására újabban mind több és több figyelmet fordítanak a falusi élet gondozói. Minthogy a tapasztalat azt mutatja, hogy e fölújítások nem mindég a hagyományok szellemében történnek, alábbi dolgozatunkban, a tudományos érdek szemmel tartása mellett, arra is törekedtünk, hogy e téren a közérdeklődést régibb, elhalványult, vagy már kiveszett, ú. n. *hagyományos szokásainkra* is ráirányítsuk. Folyóiratunk mult évfolyamában ezért bemutattuk a magyar aratószokásokat, most pedig a magyar szüretről mondjuk el azt, amit kutatásaink közben találtunk.

*

A szüret idejét ma már szőlőtudósok állapítják meg a talaj, a fekvés, a szőlőfajta, a művelési mód, az éghajlat, az időjárás, a tenyésztési idő s több efféle szempont figyelembevételével. Eleink természetesen tudományos szempontokkal nem sokat vesződtek, hanem az évszázadok óta megszokott napokon, a Balaton körül Terézia-napján (október 15-én), a Somlón Orsolya-napján (október 21-én), a Tokajhegyalján meg éppen csak Simon-Júdás-napján (október 28-án) szabadították föl a hegyet. A későn szüretelő hegyvidékeken bizony sokszor megesett, hogy a szedők fazékban hordott parázstűz mellett melengették kezeiket, a fűtőkről pedig úgy söpörték le a havat.¹ Sőt Tokajhegyalján 1812-ben az is megtörtént, hogy a korán leesett nagy hó és tartós, kemény hideg miatt a szüretet csak a következő, 1813. év februárjának végén, a hó és fagy fölengedése után tudták megkezdeni. Amint a krónika mondja, a hideg a szőlőszemekben nem tett semmi kárt, csupán a must fakó színe árulta el az áttelelést. Ez volt az az esztendő, amikor a Tokajhegyalján kétszer szüretelték!²

A mai szüretetek kint, a szőlőhegyekben nagy csöndben, csaknem titokban folynak le. A szőlő leszedése és a must kisajtolása, szűrése, magasabb szőlőgazdasági szempontok miatt, ma már nagy gonddal és körültekintéssel járó fontos munka, ami nem tűr lármát, tréfát, mulatozást. A szőlő-

¹ L. Molnár István: Bortermelés. „Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen” című vállalat Magyarország I. kötete. Bpest, 1888. 454. l.

² L. Csaplovics Johann v.: Gemälde von Ungarn. Erster Theil. Pesth, 1829. 144. l.

Ethnographia (Népelet).
Jahrg. 1929. évf.

Szüreti ünnep napjainkban. Dunaszentgyörgy, Tolnamegye.
Das Weinlesefest heutzutage. Dunaszentgyörgy, Com. Tolna.

Tafel III, tábla.

hegyen lezajló szüreti ünnepekről napjainkban ezért alig hallani. A mai szüret idején inkább a falvak, városok utcái, vendéglői, mulatókertjei telnek meg szüreti hangulatokkal. Budapest területén például, ahol szüretet keresve is alig látni, mikor a szőlő megőcsődik a piacon és a vendéglők ablakára fölragasztják az „uradalmi fajmust”-ot hirdető színes papírost, a kültekken néha egészen karneválszerű felvonulások láthatók. Legmegszokottabb látvány, hogy árvalányhajas kalapú, lobogó inges-gatyás, lóháton ülő legények száguldoznak fel s alá, fellobogózott stráfkocsik pedig magyarruhás lányokat visznek valamelyik kerthelyiségbe, szüreti ünnepélyre.³

Bezzeg hangos volt eleink szüretje, kint, a szőlőhegyeken!

„A szüret a XVI. és XVII. században igazi sátorosünnep volt — mondja *Takács Sándor* —, melyre még a hadviselő vitézek is hazasiettek. Városaink statutumai szerint szüret idején még a törvénykezés is szünetelt! A vidámság és a jókedv ütött tanyát ilyenkor a szőlőkoszorúza hegyeken és a szőlőskertekben. Hogy imitt-amott verekedés és egyéb efféle esetepató is folyt, mondanunk sem kell. Az ilyesmi természetes következménye a huzamosabb borivásnak. A régi szüreti rendszabások szerint azonban az ilyen verekedő s káromkodó atyafiakat menten lekapták s furatossal jól megverték. Akik nagyobb vétket követtek el, azokra nagyobb büntetés is járt. A szüretben elkövetett fajtalanság miatt például *Ábrahám kebele*-be tették az illetőt, azaz hogy kivégezték.”⁴

A XVIII. század végének hangos, úri szüretjét *Kisfaludy Sándor* festi „Csobánc” című híres verses regéjében:

„Bő, víg s népes volt Badaacson — Az akkori szüretben: — Mozgott, hangzott az egész hegy — Fenn és alatt, kinn és benn. — Urai és asszonysági — Veszprim, Somogy, Szalának, — Ifjai és leányai — Mindnyájan ott valának. — Durrogtnak a mozsarak, — Hogy a bércek ropogtak, — Kongtak a még üres hordók, — Az ostorok pattogtak — Harsogtak a tárogatók. — A hegedűk zengének, — Szólt a duda, tapsolt a tánc, — S a sarkantyúk pengének.”

Csaplovics száz év előtt a tokajhegyaljai szüretet még valóságos nemzeti ünnepnek írja le, ahová az egész országból, de még a külföldről is özönlik a nép. Az erősen megnépesedett Hegyalján ilyenkor éjjel-nappal folyt a vendégeskedés, a zene, a tánc és a játék minden fajtája.⁵ Ez a szokás még ötven évvel később is fennállhatott, mert *Molnár István* egyik tanulmányában ezt mondja:

„a szüret mindig vendégfogadókká változtatja a hegyen levő borházakat, melyekben a tokaji bor tüze és a házigazda vendégszeretete ugyancsak versenyeznek egymással.”⁶

Az egri szőlőhegyeken a múlt század ötvenes éveiben

„a szüretelés a vigasság, s öröm kora volt, nemesak a gazdára, hanem mindazokra, kik a szüretelésben akár mint segítők, vendégek, vagy napszámosok jelen voltak. A falusi nép is a szüretre nem annyira pénzkeresés, mint mulatozás végett jött volt be... Növelte a szüreti vígságot hajdan a lőszer és fegyver korlátlan használata is. A fiatalság a szedőket békákkal riasztgatta, estve rakétákat bocsátgatt, délben és este mozsárágyúból lődözött...”⁷

³ L. pl. *Diószeghy Miklós*: Fővárosi szüret. „Budapesti Hírlap” 1929. évfolyam szept. 20. sz.

⁴ L. *Takács Sándor*: Rajzok a török világból. III. Budapest, 1917. 276. l.

⁵ L. *Csaplovics*: I. m. Zweiter Theil. Pesth, 1829. 247. l.

⁶ L. *Molnár István*: I. m. 454. l.

⁷ L. *Mártonffy Károly*: Eger szőlőgazdászata c. cikkét a „Magyar és Erdély ország képekben” c. vállalat IV. kötetben, Pest, 1854. 71—72. l.

A Somló-hegyen, ugyancsak az ötvenes években, szüret idején

„a népség minden oldalról nagy csoportokban húzódott a hegy felé, poggyászszal és élelemmel megrakodva. Az úri osztály is nagy számmal gyülekezett. A tarka, zibongó élet országos vásárok zajára emlékeztetett. A vincellérek, mintha mozsarakat sütögettek volna el, úgy dongatták abroncsoló súlykaikkal a hordókat. A szedők, kivéve kiknek szája szőlővel teli volt, megeresztett torokkal zengték a szüreti dalokat. A csöbrösök, illendően megpálinkázván, bodor pipafüst közt muszkolták a fürtöket, cipelték a megtelt csöbröket, hogy a szemeik is kiduzzadtak bele. Ittamott a zene is megszólalt már. Közben-közben puska is durrant, száz meg száz torok kiáltásától kísérvé.“⁸

A Göcsejben a szüretet

„hajdanta rendszeren Terézia-napján kezdték. Megkezdése bizonyos ünnepies érzést keltett az emberekben. Ennek kifejezőjéül lődözgettek. Általában vígan folyt

1. ábra. A szüreti koszorú hazavitele a múlt század 50-es éveiben. (Buda.)

a szüreti munka. A tehetősebb gazdák ilyenkor egy-egy tinót vágattak le. A szőlőszedés ideje alatt rikogattak. Egy-kettő hujintotta, a közelben levő szőlőszedők viszhangoztatták s tovább adták. Egy-egy ily rikkantás az egész szőlőhegyen ismétlődött s végigvonult.“⁹

Monoron régebben

„szüretre napszámot nem fogadtak, hanem összefogott az atyafiság, szomszédság; egymásnak segítettek. Ki milyen kosárral jött szedni, a szüret végén olyan

⁸ L. Szabó Imre: Somlói szüreti tintarajzok. („István bácsi naptára“ 1856-ra, Pesten.)

⁹ L. Gönczi Ferenc: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összefogottabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 573. l.

kosár szőlőt vihetett haza. A gazda ebédet adott, a cigánybandák meg járták a hegyet és a szüretelőknek egy-két üveg borért húzták a talp alá valót. A puttonyos volt a leghangosabb, mert mikor hozta a kamrába a szőlőt, mindig durrantott egyet a pisztolyával.¹⁰

Miképen az aratást az *aratóünnep*, azonképen a szüretet a *szüreti ünnep* fejezte be. Ennek legrégibb leírását magyar földről, Budáról, szintén *Csaplovics*nál találjuk,¹¹ de minthogy ezt a fejezetet *Csaplovics* művéből báró *Prónay Gábor*, nagy népéleti művében teljes egészében átvette, azért a leírást az ő magyar fordításában adjuk:

„... mi előtt a szüretnek vége lenne, összeszólalkoznak a szedők, hogy a tulajdonosnak szőlőfürtök és levelekből egy nagy koszorút kössenek s azt neki díszmenet kíséretében elvigyék. Ily díszmenetnél elől megy a zene, utána a szüretelők csoportja, azt azon pár köteleztetvén ezen alkalommal állítottokban mint első vezetni, mely a szüretben történetesen utolsónak talált maradni. Mellettök jobbról-balról egy-két zászlós, környezve fehérbe öltözött és koszorúcskával ékesített leány seregtől, kik közül kettő felcífrázott és kidíszített rúdon viszi a szalagokkal ékesített roppant szőlő koszorút. Így haladnak ők ének és kurjongatás közt utcáról-utcára. A mellettek áltmenőket borral kínálgatják, az őket kísérő szőlőpásztor pedig vígan csattogtatja piricskáját s azzal sokaknak hátára vereget. A birtokos házába vagy lakába érve, egy arra kijelölt szoba mennyezete közepére akasztják fel a nagy koszorút, mint valami csillárt, azután pedig tánchoz s lakomához látnak, melyhez a magyar vendégszeretnél fogva gyakran sokan sereglenek össze és ezzel vígan fejeztetik bé a szüreti ünnepély.¹²

A „Napkelet“ 1857. évfolyamában a nógrádmegyei cserhádi szüreti ünnepélyről ezeket találjuk:

„... nálunk a szüret bevégeztével tarkabarka néptömeg közepén az úgynevezett vincellér áll cifra kalapban, jobb karján különféle szőlőből ügyesen összefont koszorú függ, bal kezében szőlővel kirakott botot tart és a csapat kíséretében népdalokat hangoztatva, egész méltósággal indul le a hegyről a borház felé, melyben már harsog a zene, melyben nagy multság van készülöben, a borház előtt megáll a csapat, a vincellér leemeli kalapját, rövid üdvözlő beszéd után a koszorút a háziasszonynak, a botot pedig a háziúrnak nyújtja át, — s ezen eredeti szokásos jeleket után a tömeg pompás vacsorában s multságban részesül; előállanak a szögverők — (cigányok) — húzzák keservesen, a szüretelők pedig rakják a csárdást egész reggelig.¹³

Tokajhegyalján, a múlt század nyolcvanas éveiben

„a szüret végeztével a szüretelő nép fölékesített *szüretifia* elővitele és dal mellett vonult be a községbe a szőlőtulajdonos házához, hol aztán jó vacsora és bor mellett élvezte a munkás nép egész évi fáradságának jutalmát.¹⁴

Monoron

„a szüreti ünnepélyt mindig a faluban tartották. A gazdalegények lóra ültek; négy fehérbe öltözött lány rúdon vitte a nagy szőlőfürtöt, négy legény meg a hordóra ültetett *borkirály*-t. A borkirály cifra ruhába öltöztetett kis fiú volt; fejére papíroskoronát tettek, arcára kukorica selyméből bajuszt, suba szőréből szakállt ragasztottak.¹⁵

¹⁰ L. *Madarassy László*: Mindentudó Zsengellér Fazekas Sándor. „Budapesti Hírlap“ 1929. évf. okt. 11. sz.

¹¹ L. i. m. *Zweiter Theil*. 249. l.

¹² L. báró *Prónay Gábor*: Vázlatok Magyarhon népéletéből. Pest, 1855. 34. l.

¹³ L. *Szarkafi Demeter*: Cserhádi képek. „Napkelet“ 1857. évf. dec. 27. száma.

¹⁴ L. *Molnár István*: I. m. 454. l.

¹⁵ L. *Madarassy László*: I. m.

A somogy megyei Kilitiben szokásban volt a *szüreti körmenet*, amikor a legények lóháton, a leányok kocsikon, magyaros ruhába öltözve, énekszó mellett járták be a falut.¹⁶

A magyar szüretéről és szüreti ünnepről napi- és hetilapjainkban, szépirodalmi és képes folyóiratainkban, naptárainkban és évkönyveinkben, költeményekben, elbeszélésekben, regényekben még sok leírás olvasható. Ezek azonban részben egymásból táplálkozó, részben szépirodalmi célokat szolgáló, általánosító leírások; közlésüket mellőzzük, mert a tárgyról való ismereteinket előbbre úgy sem vinnék. Közöljük azonban — nemcsak kegyeletből — néhai *Baksay Sándornak* a magyar népszokás

2. ábra. Szüreti ebéd és tánc a múlt század 50-es éveiben. (Eger.)

sokról írott nagy tanulmányából a magyar szüretre vonatkozó rövid fejezetet, mely így szól:

„Félig munka, félig ünnep a szüret. *Munka*: mert Nagy-Uramnak is, holott a gömbölyű keze már rég nem érintette az eke szarvát, Nemzetes Uramnak is, a ki csak béresei által munkálkodik, és Nagyságos Uramnak is, a kinek nevében gazdaszt parancsol, — fel van gyűrve két karján az ingűjj; doctor medicinae és juris Uraknak, sőt még a Főtisztelendőnek csókhoz szokott kezei is megmarkolják a cseberhordó rudat és űzik a szüreti sportot. *Ünnep*: mert a szedők háta mögött nem ispánkodik senki; annyit végeznek, amennyit akarnak; holnap is nap lesz. Délben ebéd, de nem négy fal között, hanem a hajlék előtti zöld gyepen, vagy a nagy diófa alatt; nem is ezüstre terítve; bádog kanál, vasnyelű kések járnak itt. Sánta

¹⁶ L. *Endrei Ákos*: Somogy vármegye népe. „Magyarország vármegyéi és városai“ c. vállalat Somogy vármegye-kötetében. 207. l.

lábú asztal körül hordókon végig nyújtott deszkaszálakra telepszik a hívott vagy magától jött, de egyformán szívesen látott vendég; juh-húsos kása, szüreti káposzta, pörkölt hús, — minden kitelik a bárány korától fogva e célra hízlalt ürüből és néhány hüvely egészben belefőzött édes piros paprikából. Akinek az egészsége meg kívánja, fekete kávé is kap, de itt nem porcelláncsészékben, hanem apró borospoharakban; köszönje meg, ha nem evőkanalat kap hozzá, hanem a régi asztaliókából kerül valami ősidőbeli pakfong, öreganyáink kávéskanala. A cigány jár hajlékról-hajlékra; ahova délben érkezik, ott ragad. Naphosszat pattognak a *békák*, ezek az apró pokolgépek, ijesztgetve a fehéréscelédet, alkonyat után kigyúladnak a rakéták, a csöszök vaspuskái dörögnek, hegy és erdő verik vissza a dörgést és a dalt. Gyermekké lesz minden ember.¹⁷

Szüreti szokásainkon végigtekintve, a régi magyar szüretnek csakugyan ez a *Baksay Sándor* által találóan meghatározott *félíg munka, félíg ünnep*-jellege domborodik ki. Minthogy a szüret ideje egybeesik a tenyészlet haladásával és minthogy a szüret a legtöbb helyen a külső gazdasági munkák végét is jelentette, ezért a szüret a nyártól való elbúcsúzkodás, olyan áldomásféle volt, amiben a magyar ember minden atyafiát, jó emberét részeltette, amikor meghívta szőlőjének szedéséhez, szüreti ebédjéhez, vagy ünnepélyéhez. Amint láttuk, országszerte hangos, színes volt ez az elbúcsúzkodás, ez az áldomás, mely az első pisztolylövéstől, hujjokolástól a szőlőkoszorú, szüreti-bot vagy szüreti-fa hazaviteléig és felajánlásáig egykor a szőlőhegyen folyt le. Csak az utolsó évtizedek sok gazdasági válsága, termelési kényszere némitotta el a magyar szőlőhegyet, ahonnan azután a szüreti ünnepélyeket utcai, karneválszerű felvonulások, körmenetek, őszi tánemulatságok alakjában a városok, falvak mulatnivágyó fiatalsága mentette át korunkra.

Feltűnő, hogy szüreti szokásainkban, és pedig úgy a szőlő leszedésénél, mint kisajtolásánál, nem találunk vallásos, vagy babonás vonatkozásokat, ami pedig aratási szokásainkban olyan nagyon uralkodó. Egyetlen följegyzésünk van, mely a magyar szürettel kapcsolatban babonás cselekményt őriz meg. Göcscsiben ugyanis néhol a szedés befejezésekor a szőlővesszőket lemetszették s mindegyik szőlő tövére egy szem szőlőt tettek, hogy a következő évben jótermő legyen.¹⁸ Alig hihető, hogy ilyen fontos, általánosan elterjedt művelési ágnál, mint a szőlő, mely magyar népünk között esztendőn át annyi gond, aggodalom, jövendölés, számítgatás, megbeszélés tárgya, nem termelt volna több szüreti babona. Miként Európa messze nyugatán,¹⁹ bizonyára nálunk is élt e téren több vallásos és babonás hiedelem, cselekmény, csak éppen elmulasztották följegyezni, mert a mi közönségünket e téren is csupán a színes külsőségek érdekelték. Nagy szolgálatot tennének az igen tisztelt Olvasók a magyar népszokások ügyének, ha ilyen irányú megfigyelések közlésével kutató munkánkat támogatnák!

*

Képeinkhez. A III. számú táblán közölt kép a Magyar Film Iroda fénykép-fölvétele. — Az I. számú ábra a „Budai szüret-tor“ című kép a báró *Prónay Gábor*-féle „Vázlatok Magyarhon népeletéből“ című dísműből. — A 2. számú ábra szüreti ebédet ábrázoló fametszet a „Magyar- és Erdélyország képekben“ című vállalat IV. kötetéből.

Madarassy László.

¹⁷ L. *Baksay Sándor*: Magyar népszokások. „Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen“ c. vállalat Magyarország II. kötete. Bpest, 1891. 113. l. — *Baksay Sándor*: Összegyűjtött irodalmi dolgozatok. III. köt. Bpest, 1917. 81. l.

¹⁸ L. *Gönczi Ferenc*: I. m. 573. l.

¹⁹ L. pl. *Buschan Georg dr.*: Die Sitten der Völker, Vierter Band. Das deutsche Volk in Sitten und Brauch. 108—110. l. — *Mannhardt Wilhelm*: Wald- und Feldkulte. Erster Band. Berlin, 1904. 202., 217., 511. l.

A CÉHMESTERVÁLASZTÁS.*

Ki volt az a *céhmester*? A céhmester volt a céh legfőbb előjárója. Ő vezette a céh szellemi és anyagi ügyeit; örködött a céhtörvények, az úgynevezett *artikulusok* megtartása fölött s az ellenök vétőket megbüntette; ellenőrizte a mesterek munkáját; összehívatta a céhgyűléseket, az úgynevezett bejárásokat (Eingang), azokon elnökölt, azok határozatait végrehajtotta s a mesterek peres ügyeit elintézte; őrizte a céhládát s abban a céhlevelet meg a céh összes iratait, okmányait, pénzét és a céhpecsétet. Ezért e tekintélyes és felelősségteljes állásra oly mestert kellett helyezni, akinek személye biztosítékot nyújt arra, hogy hivatásának lelkiismeretesen meg fog felelni.

A céhmesternek a tisztsége csak egy évig tartott. Mihelyt az év letelt, újat kellett választani. A céhmesterválasztás mindig a *bejáráson* történt. Ezt a bejárást, a céhszabályok előírása szerint, a céhnek esztendő napján, máskép a céhnapon, azaz a céhszabályok megerősítése évfordulóján tartották meg.¹ Ez céhek szerint változott. Voltak céhek, amelyek újévkor választottak céhmestert,² mások pünkösöd hétfőn³ vagy Úrnapján⁴ vagy az évek utolsó kántorán,⁵ ismét mások karácsony másnapján,⁶ a legtöbb céh azonban Szent György napján tartotta tisztújítását.

A céhmesterválasztás volt mindig a céh legnevezetesebb, de egyúttal legizgalmasabb eseménye. Heteken át foglalkoztatta a tagokat a kérdés, kit állítsanak a céh élére; ki az, akiben mindazok a tulajdonságok megtalálhatók, amelyek egy céhmesternél megkívántatnak. Vannak céhlevelek, amelyek arra figyelmeztetik a mestereket, hogy erre a fontos tisztségre alkalmas, arravaló személyt válasszanak, aki jó erkölcsrel jár elől,⁷ tehát akit erkölcsös élete, szellemi képességei, rendszeretete, kötelességtudása s ennél fogva tekintélye leginkább képesítenek rá. Négy vármegye, azaz Nyitra, Bars, Komárom és Esztergom vármegyék mészárosai céhlevelének 4. artikulusa szerint „a céh ritka becsületességű és éretteszű céhmestert válasszon“, aki, mint a székesfehérvári és bicskei szücscéhlevél 1. artikulusa mondja, a céhnek dolgait mindennemű állapotokban igazán, híven és szorgalmasan fogja igazgatni.

A céhmesterválasztással egybekötött bejárásra a céhmester éppúgy,

* Miután a *mesterlegények* és az *ifjúmesterek életét és működését* évekkel ezelőtt társaságunk kebelében már ismertettem, jelenleg a céhvilág egyik legfontosabb eseményéről, a *céhmesterválasztásról* akarok megemlékezni, amint annak lefolyását hosszas kutatásaim alkalmával egyes feljegyzések és volt mesterek közlései alapján össze tudtam állítani.

¹ Váli csizmadia céhlevél 3. artikulusa.

² Nagyszombati és székesfehérvári kovácsok céhl. 1. art.

³ Pozsonyi és székesfehérvári takácsok céhl. 12. art.

⁴ Csákvári takácsok céhl. 1. art.

⁵ Budai és bicskei csizm. céhl. 1. art.

⁶ Németprónai szabócéh.

⁷ Németprónai mészáros céhl. 1. art. — Szabó céhl. 1642 márc. 16-áról 1. art. — Paraszt céhl. 8. art. — Budai és bicskei csizm. céhl. 1. art.

mint más bejárásra, táblát jártatott vagy eresztett a szolgálmester vagy ifjúmester, azaz a legfiatalabb mester által és minden céhbeli mestert meghívott a bejárásra.⁸

A németprónai céhek nagyrésznél a legfiatalabb, a szücsöknél és a csizmadiáknál pedig a legidősebb ifjúmester hívta meg a mestereket a bejárásra. A bejárást megelőző nap délutánján magára öltötte sötét magyar ruháját, derekára kötötte vörös vagy sárga zsinórövét, vállára vetette prémes mentéjét s fejére tette széleskarimájú, háromágú kalpagját s a következő mondókéval állított be minden egyes mesterhez: „D. a J. K.! A céhmester úr tisztelteti kegyelmedet és azt izeni, hogy holnap délután 4 órakor jelenjen meg a bejáráson!”

A posztósoknál a céhmester egy fémmel díszített faorsót, 1845-től pedig sárgaréz orsót küldött a mesterekhez, amelyből mindenki tudta, hogy másnap délután bejárás lesz.

Minden épkézláb mester büntetés terhe alatt tartozott megjelenni,⁹ de fegyver nélkül, semmiféle védő- vagy támadóeszközt nem hozhatott magával.¹⁰

Mikor a megjelölt időben minden mester együtt volt s megjelent az erre kinevezett hatósági közeg, az úgynevezett céhbiztos (Zunft-Kommissär) is, hogy a bejáráson mint hallgató résztvegyen, azt ellenőrizze és a jegyzőkönyvet láttamozza, megkezdődött a gyűlés vagy bejárás.

Az előljáráóság elfoglalta rendes helyét az asztalnál. Az előljáráóságot alkották: a céhmester, a céhmester helyettese: az alcéhmester, az ifjú társaságnak, azaz a legények testületének elnöke: az atyamester s annak a tanácsadói: a két bejáromester, továbbá a kulcsos mester, aki a céhláda egyik kulcsát kezelte, azután a két mívlátó mester, akik a mesterek munkáját felülvizsgálták s végül a jegyző, aki az írásbeli teendőket végezte.

A mesterek a cébbe lépés sorrendjében az asztal közelében helyezkedtek el. Mindenkinek fegyvelmetten és tisztességesen kellett viselkednie¹¹ s a céhmester és az idősebbek iránt tisztelettel viseltetnie.¹²

A céhmester ekkor intett a szolgáló mesternek s az azonnal elhozta és a céhmester felé fordítva az asztalra állította a céhládát. Ilyenkor más tárgy nem lehetett az asztalon.

A céhmester megnyitotta a bejárást. Első teendő volt a céhláda kinyitása, mert csak a nyitott láda előtt tanácskozhattak. Céhügycet csak a nyitott céhláda előtt lehetett elintézni.

A céhládának vagy két zára volt más-más kulccsal, vagy olyan zára, amelyet csak két különböző kulccsal lehetett kinyitni, vagy egy közönséges, egy kulccsal nyitható zára. A kétzárosnál előbb a céhmester nyitotta ki az egyik zárt e szavak kíséretében: „Mesterek, engedjétek meg, hogy a ládát kinyissam!” Utána a kulcsos mester vagy az alcéhmester vagy a legidősebb mester a másikat, szintén engedélykérés után. Ugyanígy történt, ha a zár két különböző kulccsal nyílt. Ha pedig a zár egy kulcsra járt, akkor vagy a kulcsos mester, ha ilyen nem volt, a céhmester vagy az alcéhmester nyitotta ki a ládát engedélykérés után.

⁸ Székesfehérvári és bicskei szücs céhl. 1. art. — Budai és bicskei csizm. céhl. 15. 16. art.

⁹ A nagyszombati és székesfehérvári kovácsok céhl. 16. art. — A csákvári és sármelléki takácsok céhl. 8. art. — A székesfehérvári és bicskei szücs céhl. 1. art. — A budai és bicskei csizm. céhl. 16. art.

¹⁰ Magyarországi mézeskalácsosok szövetségzete céhl. 9. art. — A budai és bicskei csizm. céhl. 20. art.

¹¹ A magyarországi mézeskalácsosok szövetség. céhl. 9. art. — Németprónai posztós céhl. 7. art. — Varga céhl. 9. art.

¹² Mészárosok céhl. 6. art.

Mikor a céhmester felhajtotta a céhláda fedelét, valamennyien felálltak, levették fővegüket és a nyitott láda előtt, amelyet minden céhtag mintegy szent tárgynak tekintett, minden ajk elhallgatott s mindenkinek csendesen és békésen kellett viselkednie.¹³ Németprónán ekkor vagy az alcéhmester vagy a céhmester a következő „Előljáró beszéd”-be (Förderliche Rede) fogott: „Elsősorban és mindenekelőtt nem szabad megfélemezni Istenről, a mindenható Atyáról, hanem dicsérettel, tisztelettel és hálával tartozunk Neki minden nekünk nyújtott kegyelméért és gazdag jótéteményeiért, amelyeket nekünk mostanáig nyújtott és amelyekkel bennünket elhalmozott. Továbbá, most újra kérjük jó Istenünket, hogy nekünk a jövőben, ép testi egészségben, szerencsét és áldást, békét és egyezséget és minden jót megadni kegyeskedjék, a házban, az udvarban és a szántóföldön; főképen pedig engedje a mezei termékeket, amelyeket rábízunk és rábízni fogunk, termékenyen teremni, hogy minden családapánk kaphasson a maga és kedves övéi számára egy darab kenyeret és a szegényeknek is adhasson valamit. A templomról meg az iskoláról se feledkezzenek meg!”

Ha mindezt megtesszük, akkor meg leszünk áldva nemcsak itt ideiglenesen, hanem ott túl is mindörökké! Amen.¹⁴

A beszéd után mindnyájan leültek. Erre a céhmester így szólt: „Testvérek, mesterek! Emlékünkben él a tudat, hogy boldogult elődeink szép szabályokról gondoskodtak, amelyeket ránk hagytak, hogy azok minden cikkelyét fenntartsuk és megőrizzük. Ezek a cikkelyek előírják, hogy tisztes céhünk évenként — ekkor és ekkor — a céhmester házában testvéri összejövetelt, bejárást tartson, amelyről egy mester se hiányozzék, ahol a jót előmozdítsuk és a rosszat megbüntessük.”¹⁵

Testvérek, mesterek! Tegnap délután elküldtem N. N. szolgáló mesterünket minden mesterhez és kértem őket, hogy legyenek oly jók s jelenjenek meg ma, ez órában nálam.

Összejöttünk tehát, a céhszabályok szerint, hogy a céhet illető dolgokról tanácskozzunk!”

A jegyző hamarjában kivette a ládából az iratokat meg a pénzt és a céhmester elé tette. A céhmester aztán jelentést tett a legutóbbi bejárástól kezdve a céhügyletekről.

Beszédét mindenkinek csendben, komolyan és nyugodtan kellett végighallgatnia. Csak az beszélhetett, akitől valamit kérdezett. Az ifjúmesternek mindig így kellett kezdenie beszédét: „Kérem, céhmester úr, alcéhmester, jegyző és mester urak, engedjék meg, hogy beszélhessek!”

A jelentéstétel után a céhmester felszólította a mestereket, hogy róják le a céhtartozásukat. Ekkor mindegyik leolvasta az asztalra az előírt és „a céhnek közönséges hasznára szolgáló” *bejáráspénzt* (Aufleggeld), amelyet a jegyző azonnal jegyzékbe vett. A bejáráspénz hetenként 1—1 bécs, azaz fillér volt.¹⁶ A céhnek esztendő napján és a négy kántorgyűlésen mindenki 12 pénzt tartozott fizetni.

Ezután a céhmester számot adott a céh minden jövedelméről és kiadásáról,¹⁷ amelyet a jegyző pontról pontra bevezetett a céhkönyvbe. A számadást a múlt században az előjáróság aláírta, két öreg mester hitelesítette és a céhbiztos láttamozta.

¹³ Németprónai paraszt céhl. 11. és 18. art.

¹⁴ Zechbuch der ehramen Schneider-Innung 1856.

¹⁵ U. ott.

¹⁶ Csákvári és sármelléki takácsok céhl. 8. art.

¹⁷ Budai és bicskei csizm. chl. 20. art. — Váli csizm. céhl. 2. art. — Győri és székesfehérvári csizm. céhl. 22. art. — Bajmóczy és németprónai csizm. céhl. 25. art.

Ezzel véget ért az egy évre megválasztott céhmester működése.

Ekkor a céhmester felemelkedett helyéről s a síri csendben, reszkető hangon így szólt: „Mesterek, vagyok bátor jelenteni, hogy mindent rendbe hoztunk! Mivel tisztségem a mai napon lejár, köszönöm a bennem helyezett bizalmat és megtiszteltetést, amelyben engem részesítettetek és hogy tisztségemben támogattatok! Ha valakit megbántottam volna, kérem, bocsásson meg! A céhmesteri tisztséget ezennel visszaadom kezetekbe és kérem az alcéhmester urat, hogy az új céhmester megválasztásáig vegye át a céh vezetését és a céhládát, amelynek kulcsát ezennel átadom s intézkedjék a választás megejtése ügyében!”

Az alcéhmester átvette a hivatalt meg a céhládát¹⁸ és mielőtt elrendelte volna a választást, átadta az eddigi céhmesternek a szállásért járó évdíjat, a németprónai kovácscéhnél és a parasztcéhnél 1 forintot,¹⁹ majd meg a céhmesternének a szolgálataiért meg fáradozásáért a csekély díjat, a régi időben 80 denárt, a XVIII. század végén 1 frt 50 dnt vagy 2 frtot, a múlt században 3 frtot,²⁰ amit a jegyző szintén bejegyzett.

Erre aztán az alcéhmester a választás tartamára felfüggesztette a bejárást. A jegyző az összes iratokat és a pénzt betette a ládába és az alcéhmester meg a kulcsos mester bezárták a ládát.

Ha Németprónán a volt céhmester működésével meg voltak elégedve, hivatalának letelte után azonnal felállt az öregmesterek közül a legbölcsebb s azt mondta: „Céhmester úr! Kegyelmed ezt a tisztséget már viselte egy évig közmegelegedésünkre, tudja annak minden csinját-binját, a céhügyekben jártas, minden dologhoz ért, azért én azt indítványozom, mester urak, hogy legjobb lenne, ha eddigi céhmesterünk továbbra is megmaradna!”

A céhlevelek ugyanis megengedték, hogyha a céhmesterrel meg voltak elégedve, egyévi működése után újra megválaszthatták.²¹ A soproni és fejérmegyei molnárok céhl. 13. art. szerint a céhmester egyfolytában három esztendőig viselhetette a tiszteletet s akkor köteles volt lemondani, de ha tetszett a működése, továbbra is meghagyhatták.

Ha az öregmester indítványára helyesléssel találkozott és a céhmester hajlandónak mutatkozott a maradásra, akkor nagy örömmel üdvözölték és azt kívánták neki, hogy ezután is jó erőben, egészségben, sok szerencsével intézze a céh ügyeit. Ha azonban hallani sem akart a maradásról, újat kellett választani.

A váli esizm. céhl. 3. art. elrendelte, hogy a volt céhmesteren kívül még két mester jelöltsék s aki legtöbb szavazatot kap, az legyen a céhmester. A székesfehérvári és bicskei szücs céhl. 1. art. szerint pedig az legyen a céhmester, akit a mesterek *egyenlő akarattal* választanak meg. A nagyszombati és székesfehérvári kovácsok céhl. 1. art. szerint meg az, akit egyhangúlag megválasztanak.

Németprónán az volt a szokás, hogy az öregmesterek ajánlatot tettek, kit kellene megválasztani. Ha jelöltjük ellen a fiatalabbak kifogást emeltek, akkor a közép-mesterekhez, esetleg az ezeknél fiatalabb mesterekhez fordultak, kit ajánlanának ők. Egyhangú választás ritkán volt, mindig a többség akaratára győzött.

Csakis a jelenlevő mesterek választhattak.

Ha a megválasztott jelen volt és elfogadta a megtiszteltetést, azonnal üdvözölték új tisztségében és sok szerencsét kívántak működéséhez. Ha

¹⁸ Pécsi és baranyamegyei varga céhl. 5. art.

¹⁹ Rechnung der ehrbaren Schmidt Zunft 1863—1872. — Einkommen und Unkosten der Bauer-Zunft 1738.

²⁰ U. o.

²¹ Székesfehérvári és bicskei szücs céhl. 1. art.

nem volt ott, elhivatták, hogy megkérdezzék, elfogadja-e a céh elnökségét vagy nem. Ha elfogadta, örömüknek adtak kifejezést és szerencsekívánataikkal halmozták el. Azután hozzáláttak az előljáróság többi tagjának megválasztásához. Ha azonban működésükkel meg voltak elégedve és ezek a céh kérésére hajlandóknak mutatkoztak megmaradni, meghagyták őket, különben szótöbbséggel újakat választottak. A tisztújítást a jegyző mindig járt bevezette a céhmester-könyvbe.²²

Az új céhmester tehát meg volt választva, csak hogy az ő beleegyezése még nem tette végérvényessé a választást, azzá csak akkor lett, ha egy másik fórum is hozzájárult. Ez a fórum pedig a felesége volt. Csakis ez az asszony tehetett kifogást a választás ellen, sőt meg is semmisíthette, ha tetszésével nem találkozott.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy nem minden háziasszony tűri azt, hogy megszokott háziarendjét minduntalan megbolygassák és csendes hajlékát gyülekező- és gyülesteremmé, sőt néha még zajos mulatóhelyiséggé alakítsák át. Meg kellett tehát őt kérdeznünk, mit szól urának megválasztásához.

E végből azonnal küldöttséget menesztettek hozzá. Két megnyerő modorú, beszédes középkorú mestert, úgynevezett *középmestert* küldtek hozzá, még pedig nem üres kézzel, hanem vagy egy flaskó borral, vagy egy kancsó sörrel felfegyverkezve, hogy ékesszólással, hízelgéssel, rábeszéléssel, meg az ajándékital szíves megkínálásával a maguk pártjára nyerjék a talán ellenkező véleményen levő asszonyt. Fortélyuk mindig bevált. Rendesen szívélyes és meleg fogadtatásban részesültek. És mivel a „céhmesterné asszonyom“ megszólítás nagyon felkeltette asszonyi hiúságát, azonnal leültette őket és hosszasan elbeszélgetett velük.

Ezt a hosszas időzést a volt céhmester házában egybegyűlt mesterek jó jelnek vették és csakhamar összeszedelőzködtek, hogy ők is az új céhmester házába ránduljanak.

Indulás előtt megköszönték a volt céhmesternek a szállást és eddigi buzgalmát, a céhmesternének pedig az irányukban tanúsított jószívűségét és fáradozását, azonkívül bocsánatot kérve a háziarend megzavarásáért, meg a gyakori csendháborításért, sok jókívánsággal elbúcsúztak tőlük és a céhet illető összes tárgyakkal ünnepélyes menetben, néha muzsikaszóval és derült hangulatban az új céhmester házába vonultak.

A menetet a két legidősebb ifjúmester nyitotta meg a céhlárával, utána vitte egy-egy ifjúmester a kopszóterítőt, a céhkannát, a fáklyákat, a haláljelző táblákat, a sirba eresztő kötelet és a sirt behantoló lapátokat. Azután ment a volt céhmester az újjal, mögöttük haladtak párosan a fiatalabb mesterek, utánuk a középmesterek, a végén pedig az öregmesterek.

Mikor a menetet az új céhmester házába érkezett, akkor a volt céhmester vagy a legokosabb öregmester üdvözölte az új céhmesternét és kérte, fogadja be hajlékába a céh tagjait. Ők ígértek, hogy összejövetelük alkalmával mindenkor az illem és tisztesség határai közt fognak mozogni. Együttal arra a fáradságra is kérte őt, hogy ami ételt a céh lakomán el fognak fogyasztani, készítse el nekik szívesen.

— Isten hozta kegyelmeteket! — válaszolt a jókedvű céhmesterné. — Érezzék magukat jól nálunk! Az étel elkészítéséről majd csak gondoskodom!

A céhládát a két ifjúmester az asztalra állította, a többi tárgy részére a kamrában jutott hely.

Ekkor az alcéhmester az előljáróság többi tagjával helyet foglalt az asztalnál és újra megnyitotta a bejárást. Miután a kinyitott láda előtt elhangzott az „Előljáró beszéd“, az új céhmesternek a csákvári takácsok

²² Zechmeister-Buch der Schuhmacher 1744.

céhl. 23. art. előírása szerint az egész céh előtt esküt kellett tennie. Az alcéhmester figyelmeztetésére egyszerre csend lett, az új céhmester letérdelt, jobbra mutató és középujját a céhláda előtt álló feszületre tette és a jegyző előmondása után, meghatottan így esküdött: „Én, N. N., esküszöm élő Istenre, a teljes sz. Háromságra: az Atya, Fiú, és Szentlélek Istenre, a Boldogságos Szűz Máriára, Istennek szent Anyjára és Istennek minden Szenteire, hogy minden dolgokban, kiváltképen az én céhmesterségemhez illendő és tartozó mindenemű dolgokban és gondviselésemben a becsületes céhnek igaz leszek, a céhnek bevett minden jó rendi, szokása, törvénye és artikulusai szerint, tisztán, híven, igazán és szorgalmasan eljárók, minden kedvezés nélkül, sem atyafiságot, sem sógorságot, sem komaságot, sem akárminő barátságot sem tekintvén, hanem mindenkben minden kedvezés és személyválogatás nélkül igaz törvényt szolgáltatok. Isten engemet úgy segéljen, a Bold. Szűz Mária, Istennek szent Anyja és Istennek minden Szentjei!”²³

A céhmesternek az esküben kifejezett kötelességeket, azaz a törvényt, a céhszabályokat a leghívebben és legpontosabban kellett megtartania. Mert ha működése kifogás alá esett, ha valamit nem illő módon cselekedett, vagy nem egyformán szolgáltatott igazságot, nem egyformán ítélkezett, és feljelentés történt ellene, a városi hatóság szigorúan megbüntette.²⁴

Esküt kellett tennie az atyamesternek, meg a kulcsos mesternek is,²⁵ hogy az artikulusok szerint fognak eljárni és minden kedvezés és személyválogatás nélkül igaz törvényt fognak szolgáltatni.²⁶

A régi időben a megválasztott céhmester egyik-másik városban a hatóság előtt tartozott esküt tenni s az erősítette meg hivatalában.²⁷

Az eskü letétele után az alcéhmester átadta az új céhmesternek néhány üdvözlő szó után a céh vezetését, a céh fölötti hatalmat s kezébe adván a céhláda kulcsát, a céhládát gondos őrizetére bízta.

A céhmester megköszönte a mestereknek azt a nagy kitüntetést, amelyben őt, az érdemtelent, egész váratlanul részcisítették s biztosították őket, hogy teljes erejével, minden tehetségével arra fog törekedni, hogy a beléje helyezett bizalomnak megfeleljen. „Legyetek meggyőződve, mesterek — fejezte be beszédét —, hogy az elődök példáját követve, a céh ügyeit hűségesen fogom szolgálni!”

Erre a régi előljárási átengedte helyét az újnak és az új céhmester átvette a bejárson való elnöklést.

Azonnal folytatták a tárgysorozat letárgyalását. Tanulókat vettek fel, tanulókat szabadítottak fel és mesterket avattak. Azután következett a különféle feljelentések, panaszok és sérelmek elbírálása és elintézése. Utána felolvasták az artikulusokat²⁸ és a láda bezárásával véget ért a céhmesterválasztással egybekötött bejárás.

Néha azonban a régi időben is előfordult, a mult században pedig többször, hogy a nagy céhek az említett sok ügyet csak akkor tárgyalták le végig ezen a bejárson, ha a régi céhmester megmaradt, ha pedig új választás volt, akkor részint az izgatott, részint a vidám hangulatban csakis a legfontosabb ügyeket intézték el, a többinek a tárgyalására más napot tűztek ki.

Komoly munkát csak nyugodt lelkiállapotban lehet végezni, céhmesterválasztás után pedig ez nem volt meg, mivel a többséget akkor csak a be-

²³ Csákvári takácsok céhlevelének végén.

²⁴ Mészárosok céhl. 4. art.

²⁵ Csákvári takácsok céhl. 23. art.

²⁶ Csákvári takácsok céhlevelének végén.

²⁷ Szádeczky Lajos: A céhek történetéről Magyarországon. 35. l.

²⁸ Pozsonyi és székesfehérvári takácsok céhl. 21. art. — Váli csizm. céhl. 3. art.

járás után szokásos lakoma (Mahlzeit) foglalkoztatta. Az új céhmester ugyanis, még a szegény is, csupa hálából, hogy a céh élére állították, tehetősége szerint megvendégelte a mestereket.

*

Igy folyt le a céhmesterválasztás a céhvilágban. Mikor az 1872. évi VIII. törvénycikk eltörölte a céheket, csakhamar megszűntek a századokon át élt céhszokások. A céhek feloszlottak s a tagok összetartása és együttléte megszűnt. De azért mégis van egy község, ahol még ma is nyomára akadunk a céheknek és egyes céhszokások még most is divatoznak; ez a község a nyitrai megyei Németpróna. Az ottani mesterek a céhek eltörlése idején már annyira megkedvelték a céhéletet, hogy nem tudtak belenyugodni a törvény rendelkezésébe s nem mondtak le a céhéletről. Ők tovább is fenntartották céheiket s még ma is fennállanak, igaz, hogy most már inkább csak névleg és jog nélkül. Ma is van a legtöbb iparnak céhmestere és vannak ifjúmesterei is, akik elődeik nyomdokain haladva, ma is megtartanak egyes céhszokásokat s híven teljesítenek bizonyos céhkötelességeket. Céhmesterválasztás ugyan nincs már, de minden harmadik évben megkérnek egy tekintélyes mestert, hogy vállalja el a céhmesteri tisztséget, őrizze meg a céhládát, meg a céhtárgyakat és valahányszor a mesterséget illető valamely fontosabb ügy előfordul, hívja össze a mestereket tanácskozássra.

Azon mesterek közül, akik 1872-ig még résztvettek a céhmesterválasztáson s akik nekem a céhélet ismertetéséhez sok adatot szolgáltatottak, már csak egy-kettő van az életben, s mivel az idő kereke gyorsan forog, nemsokára bekövetkezik az az idő, amikor már többé nem élő tanúk, hanem csak ezek unokái és holt betűk fogják hirdetni — sokszor elferdítve, hiányosan és homályosan —, hogy céhvilág is volt valamikor és mi minden történt akkor!

Richter M. István

BESZÁMOLÓ A LUNDI V. NEMZETKÖZI VALLÁSTÖRTÉNETI KONGRESSZUSRÓL.

Harminckét évvel ezelőtt, 1897-ben ült össze az a nevezetes vallástörténeti kongresszus Stockholmban, amely után négyéves időközökben következtek a párisi (1900), baseli (1904), oxfordi (1908) és leideni (1912) nemzetközi vallástörténeti kongresszusok. Ekkor jött a világháború. Utána a Renan-centenárium alkalmából a Sociéte Ernest Renan kezdeményezésére tartottak ugyan 1923 október 8—13-a között a párizsi Faculté des Lettres (Sorbonne) helyiségeiben, a németek kizárásával és az angolok igen mérsékelt részvételével, egy jellegzetesen „francia” kongresszust, de ez a „nemzetközi” címet csak ideig-óráig bitorolhatta. Tizenhat évnek kellett a IV. után elteltéig, míg 1928 májusában, az utolsó nagybizottság nevében, Alfred Bertholet, berlini egyetemi tanár, mint a komité főtitkára és Nathan Söderblom, uppsalai érsek, mint ennek skandináv tagja, az V. nemzetközi vallástörténeti kongresszusnak gondolatával előállhattak. Időnek az augusztus 27—29. (30.) napjait; helynek Lundot, a híres svéd egyetemi városkát hozták javaslatba, ahogy a komité még élő tagjai, azonkívül — haláluk előtt — Carpenter és Loofs is kifejezetten megállapodtak. Az összehívandó kongresszus díszelnökségét Gusztáv Adolf svéd trónörökös öfensége, az ismert és elismert archaeologus vállalta. Védnökeivé választottak: a svéd külügyminiszter és kultuszminiszter; mint egyetemi méltóságok: E. Trygger, N. Söderblom, Edv. Rodhe és C. W. Thyren, stb. A 17 svéd tagból álló rendezőbizottságnak elnöke Axel Moberg, a lundai univerzitás rektora lett, főtitkára Martin P. Nilsson, ugyanennek az egyetemnek világhírű ókori historikusa; titkára Efraim Briem, a fiatal asszirológus. A kongresszus speciálisabb célja gyanánt az össze-hívók egyetértése különösen két, igen fontos és aktuális kérdést jelölt meg: a *lélektan fogalom problémáját a vallástörténelemben és az óészaki vallás kérdéscének a meg-vitatását.*

A tervszerűen megnyílt kongresszusra mintegy 250 tag gyűlt egybe és ha a szám nem is érte el a legutóbbi, francia összejövétel népességét (340?), annál kétségtelenebb volt itt a „nemzetköziség”. Ausztráliától Chiléig és Egyiptomtól Izlandig 17 állam, 44 egyetem, 27 egyéb tudós intézet küldte el képviselőit. A magyar állam és egyetemcink ugyan nem voltak képviselve, de képviseltette magát, Társaságunkon kívül, a Magyar Tudományos Akadémia is, Mahler Ede külföldön jól ismert személyével, aki „Kalenderfragen in religionshistorischer Beleuchtung” címen tartotta meg — a népszövetség naptárreformálási tervei folytán — különösen aktuális előadását. Német hatvannál, svéd ötvennél több, angol 15, sőt francia is 7 tag volt, legtöbbször egyetemi tanárok. Ott volt C. H. Becker, porosz kultuszminiszter is elejétől végig, Setälä Emil, és a tudósvilág számos kitűnősége.

A résztvevők által hirdetett, közel 100, különböző tárgyú előadás 8 osztály keretei között oszlott meg: I. Általános kérdések. II. Primitív vallások és folklore. III. Egyiptomiak és régi semiták. IV. Görögök és rómaiak. V. Germánok, kelták, szlávok. VI. Iran, India és a távol Kelet. VII. Az izlam. VIII. Judaizmus és keresztianizmus. Az előadásokat hitkérdések kizárásával, szigorúan tudományosaknak, a tartamot legfeljebb félórásnak, a hozzászólást 5 perccsnek kívánták. Plenáris csak a megnyitó és záróülés volt, egyébként az osztályok ülései minden délelőtt és délután párhuzamosan folytak. A zsűfölt munkaprogramm oázisainak voltak szánva:

27-én este banket a trónörökös és fenséges neje elnöklésével (ennek fénypontja volt Becker miniszter páratlan rátermettséggel előadott felköszöntője); 28-án templomi hangverseny a híres katedrálisban; 29-én fogadóestély Bjärred tengeri fürdőn (Lund mellett); végre 30-án három autótúra a Skåne-ban, melyek Malmöbe torkoltak, ahol a Király-parkban Ramel báró, tartományi főnök elnöklete alatt déjeuner zajlott le, s utána a kongresszus mint ilyen szétoszlott.

Magát a kongresszusi munkát ünnepélyesen Gusztáv Adolf öfensége nyitotta meg, 27-én reggel, angolnyelvű beszéddel. Utána Moberg rektor üdvözölte a kongresszus tagjait, akiknek nevében a legrégibb (a párizsi) egyetem ösz képviselője: Ch. Guignebert professzor mondott köszönetet. A plenáris ülés érdembeli tárgya az előzetes program szerint N. Söderblomnak conférence-a lett volna. Upsala nagy-ersekét azonban, a lipcei egyetem egykori híres tanárát, — amint a kongresszus már a revideált programból és az érsek úr egy felolvasott sürgönyéből legőszintébb sajnálatára értesült, — komoly szívbaja akadályozta megjelenésében. Helyette a német tudományos életben is nagy szerepet játszó, ismert lundi professzor; Edv. Lehmann tartott „Der Kreislauf der Religionsgeschichte” címen előadást, amelyet jellegzetes, szelid humorával tett a nagy számban összegyűlt, laikus előkelőségek számára is élvezetessé. Ezután a teljes ülés elszéledt az osztályokba, hogy a munkáját megkezdje.

Az önök szerény kiküldötte nem akar a közkatona hibájába esni, aki elmeséli a „nagy csatát”, — ahogy ő látta. Ez a nagy és áttekinthetetlen csata egyszerre nyolc haretéren folyt, köztük olyan terepeken is, amelyekhez teljesen vagy jórészt hiányoztak a szakismereteim. Különben is: az ilyenfajta kongresszus inkább a személyi benyomásszerzés, illetőleg megismerkedések alkalmát hivatott szolgáltatni: a sokszor finom disztinkciókba rejtett tárgyú eredményeket rendszeren utólag — nyomtatásból kell pontosan megállapítani, illetőleg értékesíteni. Ehhez járult adott esetben, hogy, mint a II. szekció titkára, szinte állandóan oda voltam lekötve. Így kell nemcsak (ami természetes) az óészaki vallás kérdésében utalnom a kiadandó Aktákra. A lélekfogalom tisztázását szolgáló főrekvések eredményét sem tudnám távolról sem összefoglalni, mind a mellett, hogy osztályomban alkalmam volt O. Pertold: The Conception of Soul in the Sinhalese Demonworship; M. P. Nilsson: Existiert ein primitiver Seelenbegriff?; R. Karsten: Die Seelenvorstellungen der Naturvölker; C. Arbman: Seele und Mana; C. W. von Sydow: Die psychologischen Gründe der Manavorstellung; E. Nordenskiöld: The Religion of the Cuna-Indians; és W. Thalbitzer: Eskimo Concept of Soul c. előadásait, meg a kapcsolatos (különben igen szórványos) hozzászólásokat végighallgatni. A mérleg elkészítéséhez ugyanis épp oly szükség volna arra is, amit általános elvi szempontból főleg A. Bertholet: Dynamismus u. Personalismus in der Seelenauffassung c. — sajnos, csak félig hallott — nagyjelentőségű előadása hangsúlyozott és G. v. d. Leeuw: Phänomenologie der Seele, valamint E. Tennmann: Eine Übersicht der möglichen Begriffe der Seele c., ugyancsak az I. osztályban elhangzott előadásaira. Szükség volna arra is, amit a IV. szekcióban E. Bickel-nek, a Homerischer Seelenglaube (1925) szerzőjének: Die verschiedenen Seelenvorstellungen im homerischen Volksepos c. felolvasása és utána a híres cambridgei professzornak F. M. Cornford-nak: The Soul in Plato; majd H. J. Rose-nak: Ancient Italian Beliefs concerning the Soul c. felolvasásai a görög és római; a VIII. szekcióban (ugyancsak egymást követően) S. A. Cook: The Ideas of Continuance and Soul in Israel; W. Caspari: Seele und Seelenvermögen des Beters in den hebräischen Psalmen és Z. Diesendruck: Der Seelenbegriff in der jüdischen Religionsphilosophie des Mittelalters c. előadásai a zsidó; a VI. szekcióban Jol Dastur C. Pavry: The Soul Concept in the Gathas of Zarathustra és H. de Willman-Grabowska asszony: L'idée de l'âtman dans les principaux Brahmana c. dolgozatai az iráni és ind lélekfogalmak tisztázásához szolgáltattak. De épp így mondhattak fontosat G. Neckelnek az V. szekcióban tartott: Der Tylorsche Seelenbegriff und die germanischen Quellen; N. A. Winklernek a VII. szekcióban tartott: Karîna, die Doppelgängerseele im Volksglauben der arabisch sprechenden Moham-medaner c. munkálatai, sőt mindaz a — felsorolhatatlanul sok — további előadás

is, amely rokon tárgyhöz képest, szintén kényszerűen állást foglalt a lélekkérdésben.

Így — mérlegelést csak egy, nemhivatalos és kisebb terjedelmre szorult problémáról merek megkockáztatni, melyet annál inkább áttekinthettem, mert eredetileg csak az én „Der primitive Hochgott, — ein Problem der Gestaltpsychologie“ c. kísérletem hozta volna szónyegre. Később mégis, kapuzárás előtt C. Clemen bonni professzor is bejelentette egy „Der sogenannte Monotheismus der primitivsten Völker“ c. előadását, amely körülmény aztán a témát kérdéssé kerekítette és véleményem szerint kis lépéssel bár, de előbbre is vihette. Clemen előadása ugyanis élesen szembehelyezkedett Lang és P. W. Schmidt felfogásával. Őt és mindazokat, akik utána a „primitív monotheizmus“ gondolatát átvették és használták, „keresztény“ meghamisítással vádolta és a primitív monotheizmus létezését általában, mint természetellenest, eleve kétségbevonta. A kérdés leghivatottabb szakemberei — maga P. Schmidt, N. Söderblom, K. Th. Preuss — nem lehettek a kongresszuson. Mind a mellett Clemen állításait feltűnően élénk és részben igen magas nivójú vita követte, tudomásom szerint a kongresszus legnagyobb vitája, amelyben heten vettünk részt.¹ Az élesezű varsói professzor, S. Czarnowski, már R. Pettazzoni előtt (ki a kérdéstről való egyéni felfogását ismertette), elsőnek állapította meg, hogy Clemen tagadásának érvénye a frazeológián fordul. Azon, hogy mit nevezünk, illetve akarunk monotheizmusnak nevezni. (P. W. Schmidt pl. ezt a fogalmat meglehetősen tág körűen definiálta). Tovább ment a kiténő elnök, Hans Haas, Söderblom méltó utóda a lipcei katedrán, aki utalt rá, hogy a Clemen által támasztott nehézségek kényszerűen oldódnak fel az általam — előző napon — bemutatott koncepcióban, amit, sajnos, már lehetetlen volt a két előadás sorrendi elhelyezésével technikailag is plasztikussá tenni, miután Clemen az övét utólag jelentette be. Ezek után csak meg kellett állapítanom, hogy — valóban —: előadásom szerint² a különböző istenképzeteket a végtelenül különböző lelki ötvözetek (alkatok) determinálván, nincsen két, teljesen azonos istenképzet és mégkevésbé engedhetjük magunkat megkötni a monotheizmus és polytheizmus-fogalmak hagyományos korlátaitól. Utánam R. Karsten és K. Krohn tettek még, csak az előadás egyéb részletekérdéseire megjegyzéseket és így talán szabad akként értelmezni a jelenlévőknek és főleg magának Clemennek a beleegyező hallgatását is, hogy az ú. n. primitív monotheizmus kérdésében egyelőre a jelzett felfogás maradt a kongresszus végszava és egyik igen szerény eredménye is. Hogy részemről ezt a végszót távolról sem képzelem végszónak, annál természetesebb, minthogy ezen a téren különösen is kétségbe merném vonni a végszó lehetőségét. Mind a mellett elgondolásom alappilléreinek teherbírását, vagyis megfelelő tudományos használhatóságát illetőleg legyen szabad — a kongresszus nyilvánosságán túl — olyan különböző álláspontokat képviselő szaktekin-télyek írásbeli biztosítására is hivatkoznom, mint N. Söderblom, K. Th. Preuss és P. W. Schmidt, akik már kéziratban olvasták dolgozatomat.

Οὐδὲν ἀνθρῶπιον λαβεῖν υἱέζον, οὐ χάρισασθαι θεῷ σμυνότερον ἀληθείας. Ahhoz nem fér kétség, hogy a tudomány haladásának mai állásához képest megint aktuálissá, mert megint továbbvihetővé vált a primitív monotheizmusnak A. Langtól mintegy félszáz év előtt felvetett problémája. Ezt érzi Pettazzoni is, aki megkezdett nagy munkája után³ már előzőleg az 1923-i párizsi kongresszus elé vitte volt,⁴ míg most folyóiratában, a „Studi e Materiali di Storia delle Religioni“-ben külön számot készül kérdésünknek szentelni. Erre vall az a szokatlanul nagy általános érdeklődés is, melyet legutóbb szinte felkorbácsolt egy irodalmi esemény: Fahrenfortnak a Schmidt-féle

¹ A nyolcadik, illetve első felszólaló, a dán D. Nielsen, alig pár szót mondott.

² Közlelbbi ismertetését itt annál inkább mellőzhetem, minthogy rövidesen napvilágot lát.

³ Dio: Formazione e sviluppo del monoteismo nella storia delle religioni I: L'essere celeste nelle credenze dei popoli primitivo, Roma, 1922. (A mű 3 kötetre van tervezve).

⁴ Előadása „La formation du monothéisme“ címen átdolgozva megjelent a Revue de l'Histoire des Religions LXXXVIII. k. 3. sz. 193—229, lapjain.

historizmus ellen írt invektívája.⁵ És éppen ezért talán szabad remélnünk, hogy már a legközelebbi vallástörténeti kongresszus nem fog ennek a kérdésnek *programszerű* megvitatása elől kitérhetni, amely most a programmon kívül bár önkénytelenül is olyan sürgetőnek bizonyult.

De ugyanígy kellene, a jelek szerint, a következő kongresszusig egy másik, ennél sokkal általánosabb jelentőségű problémának is megérnie a programszerű tárgyalásra, amely most még inkább csak a „sorok között” lappangott. Amely, bár róla egymás között sokan beszéltek, az üléseken inkább akcidentaliter bukkant itt-ott felszínre, pl. Bertholet korrektt és nobilis hisztorizmusával, Zielinszki retorikus kitéréseivel⁶ és hasonlókval kapcsolatban, legnyíltabban mindenestre, amennyire tudom, bár nem a legszerencsésebben: E. Tennmann dorpai professzor már említett előadásában. Ez a kereső fő ugyanis, rámutatva, hogy az ú. n. tiszta empiria milyen káros és meddő azon a téren, ahol csak „a filozófia és az empirizmus, mint házastársak” jelenthetnek eredményt, kifejezetten követelte egy ilyen kapcsolatnak elismerését. Kár, hogy zavarólag hatott két körülmény. Egy, hogy Tennmann közvetlenségét egyéni faiblejéhez, a Teichmüller-féle filozófia béklyóihoz kötötte; másrésztől egy rögtönözött előadásnak csekélyebb a precizitása. Így egyelőre inkább az elnöklő Bornhausen tetszetősen fogalmazott ellenvetése maradt a végszó hitelének az élvezetében: „Das Kreatürliche darf nur beschreiben”, — mondotta. Mindamellett azt hiszem: a következő kongresszusnak ezt is komolyan meg kell majd vitatnia: igaz-e, hogy olyan nagy veszedelem fenyeget, mielőtt túllépünk a „puszta konstatación”, ill. lehetséges-e egyáltalán ez a puszta „nur-beschreiben” a legjobb akaratunk mellett is? Avagy nem jelent-e embervoltunk eleve azt, hogy már úgyszólván természetesen túlléptük ennek a „Kreatürliches”nek a határait?⁷

Bocsánatot kérek a tekintetes Társaságtól, hogy látszólag a jövő problémáihoz kalandoztam el. Csak annyiban tettem, amennyiben ezek már valóban felmerültek, ha szárnyaikat nem is tudták kitergetni. És tettem, mert azt hiszem: éppen ezek a problémák, éppen ilyen mivoltukban voltak, a részleteredmények fölé emelkedve, a lundi megbeszéléseknek a legáltalánosabb jelentőségű eredményei. Ezek után csak a kongresszus formái bezárásáról és a következő — a hatodik — helyének és idejének megállapításáról kell még krónikásan megemlékeznem.

Az egyetem aulájában 29-én délután összeült plenáris üléssel Bertholet főtitkár közölte, hogy Söderblom primás úr levélben kérte tőle személyének az internacionális komitéből való kihagyását, miután annak, kora és egészségi állapota miatt, úgy sem tehet többé szolgálatokat. A kongresszus ezzel szemben Upsala kitűnő érsekét állandó, tiszteletbeli elnökévé választotta meg. Ugyanekkor a nagybizottságba jelölt tizenhét új tagot is megválasztották. Közülök a fiatal Petazzoni „becérkezése” méltó és örvendetes elismerését jelentette a nagy harcok közepén álló, páratlanul kiterjedt munkásságú római professzornak, a magyar-olasz közeledés igazi barátjának, aki egy csapásra nyerte meg a kongresszus rokonszenvét is. Ezután ugyancsak Bertholet javaslatára a közülés kimondta, hogy visszátérve a négyéves periodicitásra, a következő kongresszust 1933-ban tartja meg, még pedig a német birodalmi és kultuszminiszter, úgyszintén a város és az egyetem magisztrátusainak meghívására Berlinben. Végül köszönő, illetve üdvözlő táviratot küldtek a trónörökös párnak és N. Söderblomnak, majd Claes Lindskog kultuszminiszter búcsúbeszéde után Eerdmans professzor mondott köszönetet főleg a szervező Moberg elnöknek, Nilsson főtitkárnak és Briem titkárnak s ezzel a kongresszus érdemileg befejeződött. A formai befejezés azokban a pohárköszöntőkben hangzott ki, melyeknek alkalmát a Bjärredben töltött szép est szolgáltatta, ahol a vendég-

⁵ Het Hoogste Wezen der Primitieven, Studie over Het „Oermonotheïsme” bij enkele der Laagste Volken, den Haag, 1927.

⁶ „La guerre à l'outre-tombe chez les Hébreux, les Grecs et les Romains” című előadásában.

⁷ A kérdéshez v. ö. Történetírás és Történetfilozófia c. dolgozatomat, Budapesti Szemle, 1929.

látók részéről E. Wrangel professzor, a vendégek nevében Pettazzoni, Grohmann és Konow professzorok adtak kifejezést érzelmeiknek.

Bezárólag legyen szabad azt az egyéni benyomást is ideiktatnom, hogy a kongresszus nem utolsó sorban volt az ú. n. skandináv kultúra igen magas, teljesen versenyképes állásának az igazolása. A svéd, norvég, dán, észt és nevezetesen a finn vagy finnszármazású (svéd) tudósok a kutatás egyes területein, így pl. éppen a II. osztályban is, fölényesen vezettek. Ezt annál jobban esik megállapítanom, mert ugyanezeknek a népeknek képviselői, elsősorban persze a finnek, soha semmi alkalmat nem mulasztottak el, hogy tanúságot ne tegyenek a magyarság iránt érzett legbelsősegebb rokonszenvükről. Ezért legyen szabad, különös hálával és méltó befejezésül, mint a magyarság őszinte barátait, többek között Kaarle Krohn, K. B. Wiklund, R. Karsten, C. W. von Sydow és G. Landtman professzor urakat név szerint is a tekintetes Társaság szíves figyelmébe rekkommendálnom.

Marót Károly.

Az anya átká.*

(Máramarosi rutén ballada.)

Azt mondja a leány:
„Férjhez megyek anyám“,
„Ne menj lányom férjhez,
Nem vagy főzni képes.“

A lány nem hallgatta
S magát férjhez adta.
Miatta az anya
Szörnyen elátkozta.

„Midőn az esküvőre mégy,
A hideg leljen ki,
Vacsora képében
A lelked menjen ki.“

Először felkiált
A kisebbik vőfély:
„Lelkem nénémasszony
Bágyadt a menyasszony.“

Másodszor felkiált
A nagyobbik vőfély:
„Lelkem nénémasszony
Beteg a menyasszony.“

Harmadszor felkiált
A kedves mátkája:
„Lelkem anyámasszony
Meghal a menyasszony!“

„Mi bajod van lányom,
Mi bajod érkezett?
Talán a vacsora
Nem józún esett?“

„Hagyjon édesanyám
Induljak utamra.
Gyönyörű átkai
Szálljon nyugalomra.“

„Verje meg az Isten
Azt az édesanyát,
Ki egyetlen lányát
Szörnyen elátkozta.“

Nekem is csak egy volt
Azt is elátkoztam
Azt is elátkoztam,
Kárhozatra hoztam.“

Hosszúmező (Máramaros).

Lejegyző: Patkó György.

* Szlávoknál elterjedt típus; a magyar népnél ismeretlen. Szerk.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A Burgenland néprajzi folyóiratainak iránya.

A világháború utáni demokratikus fel-fogás mindenütt a népre irányította a figyelmet. Különösen azonban ott fordult a nép felé az érdeklődés, ahol a *nemzetiség* révén jutottak területhez az új földesurak és ahol ezt a területnyereséget ősi vagy történelmi jogon igazolni akarták. Így volt ez háborús szövetségesünkénél Ausztriában is, ahol Nyugat-Magyarországot Burgenland néven a szövetséges államhoz csatolták. Itt is felmerült az új területhez való juss problémája és ezzel az a törekvés, hogy reá kell mutatni a „Neuland“ ősi német telepeire, régi germán kultúrájára és mostani tösgyökeres német lakosságára. Egyre élénkebb lett ezáltal a történelmi kutatás, a nép egész élete iránti érdeklődés és ezzel kapcsolatban meg oly mozgalom indult meg, mely az új szövetséges terület németiségének öntudatosítását tűzte ki céljául. Ezzel a szemképrázató és élénk akcióval szemben, melyet rendszerint más osztrák tartományból beözönlött idegenek vezettek, passzive viselkedett az *öslakosság*, a „*bodenständig*“ *németség* és sokáig alig akadt valaki, aki a propagandával szemben állást mert volna foglalni. Mikor azonban évek múltán arra eszmél az igazi burgenlandi, hogy ő szinte másodrangú polgár saját országában, gyökeret ver a *Bodenständigkei*t gondolata s aztán oly szaporán indul fejlődésnek, hogy hamarosan az élet egész vonalán (a politikában, a községi életben, a társadalmi egyesülésben, az iskolában stb.) a *szülőföldhöz*tartozás lett szállóigévé és ezzel meg olyirányú mozgalom indult útnak, amely nem az új területhez való juss hangoztatásáért, hanem önmagáért a szülőföldért tanulmányozta a Burgenland történetét és népét. S ez volt az

egészséges és életrevaló megmozdulás! Az Isten mindenekelőtt s aztán a szülőföld, a Heimat! Ezt nem szabad másoknak átengedni! Meg sem értik! Hanem minden idegennel szemben védeni kell! S megalakult a *Heimatschutzverein*, amely nem polemizált, hanem a sajátját védte s az ősi birtok növelését és felvirágoztatását tűzte ki céljául. 1927-ben már oly erős, hogy *Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereins* címen Kismartonban folyóiratot indít meg. Ez az első számában a szülőföld szépségére mutat rá és amikor felkiált: „Schön ist unsere Heimat! Berg und Wasser, Wald und Ebene spiegeln sich im beglückten, dankbaren Menschenmange. Geschichte hat unsere Heimat... Burgen ragen... Sageumspinnen ist unsere Heimat, in jedem Dorfe wird ein taublanke Märlein erzählt, immer wachte der Schalk, sprudelte Scherz, köstliche Lachen, fremdlichen Spolt erzeugend!“ (1, 11.), megadta már a lap programját is. „Die Grenzen sind nicht bedroht... Es gilt die Heimat zu schützen gegen uns selber!“ A szülőföld szülőföld marad! Nem polemizálni, bizonyítani, veszekedni, hanem az apák földjét s ennek lakosságát megbecsülni, tanulmányozni, kutatni, védeni, szeretni, szépíteni kell! S ezt a programot mai napig hűségesen követik a *Mitteilungen*. Nincsenek itt elgaloppozások. Nem hibáznak itt helyzet és kegyelet ellen, nem kalandoznak idegenbe, hanem ott maradnak, ahol születtek, az ősök földjén. Ezért objektív minden közleményük s ha néha bele is kergetik bizonyos beteges sovinizmusba, az ember ezt kiérzi a sorok közül. A *Mitteilungen* mottója igazán ez lehetne: *Burgenland, Burgenland über alles!*

Ezzel a lappal szemben az idegenből jöttek és az átcsatolás előtt már az ősi

hazával ellentétbe jutott törzsköcsök is megindítottak egy folyóiratot *Burgenland* címen. A megindulásnál nem mutatkozik semmi különösebb tendencia. „Es befuert uns auf unserm Wege: wir wollen das Gebiet der Landeskunde, untergeteilt in die grossen Gruppen des Erdkunde, Naturgeschichte, Geschichte und Volkskunde, in Form gemeinverständlicher Aufsätze, dem Gedanken des Heimat — und Naturschutzes, deren im Burgenlande grosse Aufgaben haben, Vorkämpfer sein und für die Erhaltung der Kunstdenkmäler, vom einfachen Steinkreuz bis zur türmenden Burg, eintreten.“ (1, 1 1) Ebbe a programmba magam is bekapcsolódtam s két cikket is szántam a lapnak. De hamarosan irányváltás állt be s egyszerre Magyarország ellen fordult a Burgenland. (2. évfolyamtól!) Nem volt itt már semmi jó, még talán az sem, hogy a nyugati németiség 700 éven át megmaradt németnek! Mindenütt hibák és bűnök! Seholy elismerő szó a magyarságnak. (A cikkeim közül már csak az egyik volt megmenthető.) Mind jobban előtérbe tódult „Ist doch dieses Land... das einzige Stück deutscher Erde, das nach dem grossen Kriege dahm gelangte, wohin es seinem Volkstume, seiner Kultur und Wirtschaft nach seit jeher gehörte“. Pedig ők maguk sem biztosak e mondásukban, mert mindig újból bizonyítják és újból igazolják. Egészen úgy tesznek, mint a csehek, románok és szerbek: *vak soviznizmust hirdetnek*.

A két folyóirat tartalmáól legközelebb!

Schwartz Elemér.

Agnus Dei s a magyar néphit.

Magyari István a katolikusoknak „bálványozó“ szokásait ostorozva megemlíti az ú. n. *Agnus Dei*t is: az *Agnus Dei*nek nyakba függesztése. (Az országokban való sok romlásoknak okairól. Sárvár 1602. 7. 1.) Magyari közlése szerint nyakba függesztve viselték az *Agnus Dei*t.

Agnus Dei vagy röviden *agnus* a neve a Rómában fehérvasárnap szentelni szokott viaszbáránycsokknak, jobban mondva a bárány képével, mint Krisztus jelképével, díszített viaszképecskéknek. A pápa

uralkodásának első évében s azután minden hetedik évben szentel ilyen viaszképecskét, melyek a húsvéti gyertya maradványából készülnek. A szentelt agnusokat azután előkelő magán személyeknek meg templomoknak küldi szét a pápa. A Herder-féle *Konversations-Lexikon* *Agnus Dei* címszó alatt közli a XI. Kelemen pápa uralkodásának 14. évében, 1719-ben szentelt agnus képcét. Az éremalakú viaszkép egyik oldalán a bárány képe van, a másik oldalon Szt. Lőrinc és Szt. Damazus képe.

Az *Agnus Dei*t mint szentelményt használja az egyház. Az a rendeltetés, hogy a megváltás titkaira emlékeztesse a híveket s megoltalmazza a gonosz lelkek kísértéseitől s más káros hatásoktól. Az agnusokat tisztességes foglalatban a házban kell őrizni, de szabad nyakban is hordani.

A nép mindenkor csodás erőt tulajdonított az *Agnus Dei* viselésének. Már Durandus írja: „Hi *agni* a fulgure et tempestate fideles et credentes defendunt propter virtutem consecrationis et benedictionis.“ (*Rationale divinorum officiorum*. VI. k. 79. fej.) E szentelmény tehát szerinte a villámcsapástól és vihartól védi meg a jámbor híveket. A hivatalos egyházi felfogás szerint hasznos segítség nehéz szülés esetén, hirtelen halál és más mindenféle veszély ellen.

Az *Agnus Dei*ket régebben nálunk is használták. A XVI. század utolsó negyedéből érdekes adatokat találunk az erdélyi jezsuiták jelentéseiben. Az erdélyi részen ördögűzésre és tűz ellen használták.

A nagyváradi jezsuita misszió 1585. évi beszámolójában olvassuk: „*Curantur agrorum corpora sacramentis et curatio nibus animorum, cereisque agnis terrores daemonum et spectra fugantur.*“ (Veress Endre: *Fontes Rerum Transylvanicarum*. V. k. 7. 1.) Váradon tehát az ördög kísértései és káprázatai ellen használták az agnusokat. Váradon működött akkor egyik rendtársával Szántó (Arator) István jezsuita atya, a XVI. század legnagyobb magyar jezsuitája. Szántó nekrológja említi, hogy Váradon kiűzte az ördögöt egy megszállt asszonyból. (*Historia Collegii Olomucensis* S. J. 1566—1727. Bécsi Nemz. Kvtár, 12.026. sz. kézirat. 66. l.)

A másik adat 1594-ből való. A fenesi jezsuita misszió évi jelentése egy csodálatos eseményt mond el: „*Agni Dei* virtute, quem civis Patris consilio maxime opposuit igni, quo domus toda conflabat, extinctus prorsus fuit ignis.“ (I. m. V. 39.) Fenesen egy gazdának kigyuladt a háza s már hatalmas lángban égett az egész ház. A Fenesen működő jezsuita atya tanácsára a gazda az *Agnus Dei*t tartotta a lángok elé s a tűz egyszeribe elaludt. Ilyen csodálatos erőt tulajdonítottak az agnusoknak.

Ezek az érdekes esetek azt bizonyítják, hogy régen nálunk is használták az agnusokat s a katolikus nép csodás erőt tulajdonított neki.

Bayer József nyomán Magyarinak s a többi prédikátornak a „bálványozó“ szokások s a liturgiai misztériumok ellen való kiszólását idegenből átvett érveknél, általános vádaknak tekintik, amiből nem szabad következtetést vonni hazai állapotainkra. (V. ö. Ethn. XL. 78.) A katolikus egyház szertartásai és szokásai — egyes helyi szokásoktól eltekintve — egyetemesek voltak. A Magyar kárhoztatta agnusokat nálunk is használták. A külföldön részben napjainkig fennmaradt misztériumok közül is nem egyet ki lehet mutatni nálunk is. Erről majd más alkalommal szölok.

Timár Kálmán.

Istók — Debretzenbe.

Bolond Istók legkorábbi említését eddig Szirmay Antal példabeszédgyűjteményében (Hungaria in parabolis. 1804.) találták.¹ Pedig már tíz évvel előbb Istók gyanánt aposztrofálta kritikusat egy plágiummal vádolt író. 72 lapra terjedő polemikuss könyvének címe: „*Istók — Debretzenbe! Új esztendő' köszöntés. Azaz Felelet* A) *A' Magyar Hirmondónak december 6-dik napján 1793-ban költ árkuissában egy nevetlen tudósításra és B) *Az Austriai Merkúriusnak 50-dik darabjában Decemb. 14-dik napján 1793-ban költ jeles ítéletére, mellyel Deák és Német Nyelven magyarázott Magyar Grammatikája's ehez készült hasonló magyarázatú Külömb-**

¹ Az adatok összeállítását I. Benedek Róza értekezésében: *Bolond Istók*. Ethnographia. 1911. évf.

féle Peldázatok's a' t. tizmü Kresztomátziája Szaller Györgynek a' Pozsonyi Fő- és Gimnáziumbéli Magyar Nyelv' és Literatúra' Tanítójának védelmezte-tik. Költ Pozsonyban Iső Január. 1794.”² Egyidejűleg német fordítását is kiadta Szaller „*Der neue Eulenspiegel. Ein Neujahrs-Geschenk*” stb. címen. A német fordításban az *Istók* nevet mással kell helyettesítenie; szükségessé válik a magyar közönség előtt jól ismert mondas és alakmagyarázata is. A felületesen mondott cikkirőt *Eulenspiegel*nek szólítván, mindjárt az első alkalommal³ jegyzetben magyarázza, miféle szélházi-ról mondja a magyar, hogy *Istók* — Debretzenbe: „*Statt dem ungarischen Wort Istók haben wir Eulenspiegel gesetzt, denn Istók — Debretzenbe bedeutet einen Windbeutel, der eine Sache nur oberflächlich beguckt, ohne ihren Grund zu erforschen, und doch aber hochgelehrt davon schwatzen will; von einem solchen ist das ungarische Sprichwort Istók — Debretzenbe entstanden.*” A híres bekukkanásra való célozgatást mindenütt a hebecurgyaság komikumának fokozott éreztetésére hasz-

² Vályi András, a magyar nyelv és irodalom első egyetemi tanára panaszt tett a helytartótanácsnál, hogy Szaller az ő könyvéből nyomatta le egyfelváltban szemelvényei legnagyobb részét és a nyelvtanítást megkönnyítő tabelláját is átvette. Ezért megtiltották Szaller (olvasókönyvnek) terjesztését és nyelvtanának az iskolákban való használatát. A Magyar Hirmondónak a címben említett tudósítása és az Österreichischer Merkur cikke e rendelkezéknél előbb jelent meg. Mivel az elkeseredett Felelet Vályit több helyen név szerint is támadja, a kancellária 1794 március 6-án 2451. sz. a. elrendelte a vizsgálatot ennek megjelenése miatt is, 1795 szeptember 21-én pedig az *Istók — Debretzenbe* és fordítása elkobzását. (Orsz. ltár. Kanc. 10437. Helyt. 20482., 3. Rev. libr. No. 29. — 1795. sz.) Az elnéző cenzuráért szigorúan megdorgált pozsonyi revizor mentegetődző folyamodásából kitűnik, hogy Szaller — noha valamennyi példányt azonnal szétküldte — négyötönnél többet nem tudott eladni, s a visszkapottakat, minden reményében csalódván, makulatúraként használta fel. (Helyt. 4888/1796. 1. Rev. libr. No. 11.)

³ 24. l.

nálja föl. A magyar kiadásban a 22. lapon vágja oda először azzal kapcsolatban, hogy akik plagiummal vádolják, még előbeszédét sem olvasták el: „Igaz tehát az — is: hogy tsak bétékintette-tek, — bé barátim, a' könyvbe, mint az *Istók Debretzenbe!* — hogy azt igazán megítélhessétek?” Aztán azzal küldi vissza a kritikust Debretzenbe, vagyis az előbeszédhez, melybe elolvasása helyett csak betekintett: „Vissza vissza Istók — Debretzenbe!... olvasd el Istók ez' egypár rendet, 's jól megnézd, ne tsak belé tekénts, *aspice* — helyett...”⁴ Istók folytonos említése és megszólításai közül külön figyelemre méltók azok is, ahol épp úgy, mint Szirmaynál (Bolond Istók Debretzenbe) a *Debretzenbe* nem külön tagja a mondatnak, hanem ez alak megjelölésének része, mintha az állna: az a bizonyos debreceni, Debreczenbe járó Istók. Így írja a 39. lapon: „*egy Istók — Debretzenben*, a 64. lapon: „*czentül ne ítélly Balás' módgyára, mint az Istók Debretzenbe!*”, majd: „Tsak engemet hagvyott a' vak szerentse egy böldogtalan bal Itélőre, kinek neve *Istók — Debretzenbe!*” megszólításban is mindjárt a 22. lapon a kritika új pontjára térvén: „Hallyuk! tovább — *Istók Debretzenbe!*”, a 40. lapon: „*Istók! — Istók — Debretzenbe!* így kell ítélni a Grammatikát?” stb.

Valamennyi adat mutatja, hogy a mondat értelme s Istók alakja Szaller tudatában ugyanúgy élt, mint Dugonicséban: Istók a (puszta) bekukkanás után magát szakértőnek hívő s azzal megelégedő hóhortos. Hogy ezenkívül mást is fűzött volna a néphagyomány ugyanczen Istók nevéhez, arra nincs bizonyíték régi időből — Szaller könyvében sem. Az Eulenspiegellel való kényszer-párosítás sem jogosít fel további következtetésekre.

Waldapfel József.

⁴ Célzás a kritika egy pontjára, mely konyhalatinsággal vádolta az *aspice* szó használatáért a grammatikára való utalásban.

⁵ Balásnak is többször szólítja kritikuskát; németül ezt is Eulenspiegellel adja vissza. A „hibele Balás (az árokba)! majd lovat ad az Isten” mondat egészen is kihasználja az 55. lapon. Így szerepel 1794-ben együtt e két rokon figura. Arany János és László hősenek névadói.

Földi János babonás történetei.

Földi János (1778—1854), a debreceni kollégium pénztárnoka mindenhez értő, ezermesterféle, tudós ember volt,* s így nem csodálkozhatunk azon, hogy a Debreceni Kalendárium néhány évfolyamában (1840, 1842) néket is érdeklő cikket találunk tőle. A „Lakadalmi történet 1804-ben” c. közleménye elején elmondja, hogy Békés vármegyében volt hivatala, s elfoglaltsága mellett is igyekezett: „hogy a népet, melynek kebelébe léptem, minden oldalról felelmessem”. Azt tapasztalta, hogy igen babonásak. Ezeket a babonákat magyarázgatja igen zavarosan „a' léleknek életcrónék működései”-vel. Minket azonban csak a leírt babona érdekel.

„Negyed napra a' lakadalom után, ezen háznak egyik asszonya hozzám jöven, mondja: „tsak azért jöttem most Komám Uramhoz hogy megmondjam hogy haza jött a matska” (én) mi az ördög matska? (K. Assz.) Hát nem tudja K. Uram mi történt a' házunknál? (én) nem én semmit (K. Assz.) nohát elbeszéllem: — No 's hát tudja Komám Uram hogy mi nállunk fektettük le a' völegényt és Menyasszonyt, 's osztán mikor a' nyoszolyó Asszonyok általkísérték őket, magam is elmentem vélek mint háziasszony, 's eljöttek vélem a' szolgálóink is. Mikor osztán bémentünk a' cseléd házba, előlment lámpással a' legöregebb nyoszolyó Asszony, osztán mihelyst a' ház közepére ért elkiáltja magát: Jaj boszorkány van a' háznál! Mind a' hat kerekas rokkán egyszerre fontak! szaporán az ajtót bé kell zárni, az ablakon is áljanak hogy a' boszorkány el ne szökhessen! — A' Völegénynek pedig neki esnek: izibe rugja le a gatyáját! (botsánat) osztán hirtelen elkapják kezeiből a gatyáját! azt osztán által húzzák a' mester gerendán, 's a' mester gerendát véle megkötik; 's osztán nagy dijadalmasan mondják: No már most a boszorkány sem el nem szökhetik sem el nem változhatnak. Elindúlnak tehát, 's mindent tüvé tesznek a' házban: de nem találtak semmit is.

* A természettudós Földi Jánossal semmiféle kapcsolatban nem volt. Működésére vonatk. adatokat l. Szinyeyi: M. írók. III, 682—3. l.

Utóljára a' sutra került a' sor, leszedik hát a' sut elejéről a' kerekas rokkákat a' hová a' szolgáltók rakták; osztán ide a melegre feküdt egy matska: ki húzák tehát innen a matskát, 's osztán felmutatják nékem hogy esmerem e ezt a matskát?" — Nem. — felel rá. — Vágjuk el a félfülét, megtudjuk, ki a boszorkány! — mondják. A templomban egy „füle vágott" asszonyt látnak, megfogják, viszik a helység házához s csak Földi közbenjárására szabadul ki.

Egy Sz-i nevű ember pedig így mondta el a véle történt dolgot: „Most szombaton éjjel mintegy 9 óra tájban a' gonosz lelkek felvették az embert, és a' házától először vitték a' toronyhoz 's itt a toronyoldalán felakarták húzni a' torony tetejére: de vélek mind addig küszködött, míg végre kezeik között ki szabadult — hanem ismét elfogták" s a híd közepéről a Körösbe akarták dobni. Ettől megszabadulván napnyugotra kivitték a helységből a szomszéd helység felé és a Körös egy tekerületjénél nyakig érő vízbe vitték; valami módon megszabadult, azonban negyedszer is felfogták, s vitték napkeletre végig a falún egész a Cs-s kertig és itt újra a Körösbe vetették. Végre egy házban felébredtek kopogására, adták rá száraz ruhát, s „úgy gidelgették fel".

„Új esztendei babona a' veres hagymával" c. közleményében elbeszéli, hogy 1838 esztendő utolsó estéjén eszédei a következő babonát próbálták meg: „Egy jókora nagyságú veres-hagymát négy részre vágván, 's annak lemezeit széjjel szedvén; 12 ilyen cikket szabad akarat szerint kiválasztanak belőle, és azokat sorba rakván egy deszkára, tep-sire vagy táczára, a' 12 hónap nevei szerint elnevezik; azután pedig mindenik lemezben egy egy kis lány sőt tévén, éjszakára felteszik a' meleg kemenczére; reggel osztán megnézegetvén, azt hiszik, hogy a' mely lemezben a' só elolvadt, vagy megnedvesedett, annak nevét viselő hónap esős lesz, a' melyben pedig fel nem olvadt az száraz hónap fog lenni".

Dömötör Sándor.

Kopjafás temetés Keszthely vidékén.

Kopjás vagy kopjafás temetési szokásokkal hazánkban még manap is talál-

kozunk. Ismeri Viski Károly (Népr. értesítő, 1910, 221. l.), Sámuel Aladár (Ethnogr., 1918, 102. l.), Orbán Balázs, — mindhárom székely földön, továbbá Berze Nagy János (Népr. értes., 1911, 124. l.) Bessenyőteleken. E szokásokat Tagányi magyarázta s egybevetette rokon népeink szokásaival. (Ethn., 1918, 27. l.) A Dunántúlról mind e források nem szólnak, máshol sem említik, pedig itt is megvolt, s nagy hatást gyakoroltak Württembergi Sándor német költőre.

Württembergi Sándor (1801—1844) 1832-ben feleségül vette Festetich Júlia grófnőt. Ez alkalommal járt Keszthely vidékén. Magyarországi tartózkodásának köszönhetjük a Bilder vom Plattensee c. költemény ciklusát (megbeszélést l. Balatoni Kalauz, 1925, 50. l-on, szerk. dr. br. Vlassics Tibor).

Két költeményben említi a fekete lobogós temetést. 1. *An meinen lieben Nik. Lenau* c. versében, a feléje intő lobogók Miklós barátját juttatják eszébe; 2. *Der Friedhof*-ban pedig a sírdombok póznáira tűzött fekete lobogók holtak hajórajának árbocaira emlékeztetik, melyek minden fáradt lelket magukhoz hívogatnak: vessenek itt horgonyt, pihenjenek meg. (Költeményei: *Sämtliche Gedichte von Alex. Graf von Württemberg*, Leipzig, F. Reclam-Ausgabe.)

Relković Davorka.

Ismeretlen népballada 1760-ból.

Hormayr József „Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst" c. folyóiratának 1826. évfolyama igen szép, gyöngyösvédeki népballadát közöl 1760-ból, német fordításban.

A költemény 17, 6--6 soros versszakból áll (csupán a 9. négy soros), szép, kikerekített egészet alkot s első elolvasásra műköltői alkotásnak látszik; címe alá a „magyar népballadát" talán csak az érdeklődés fokozására írták. A gyánút megerősíti ama körülmény is, hogy e korszak nem áll oly távol sem az Ószián-dalok, sem Knaben Wunderhorn c. gyűjteménytől, melynek több dala sok embert megtévesztett.

Tartalma a következő: Hűséges kánász volt Gyuri, aki falkáját nagy gondal őrízte s nem egyszer bárdjával s hű kutyájával szembeszállt a farkasokkal.

Egy alkalommal ijedve látja, hogy legsebbe állata hiányzik. Ezt a számadó is észreveszi, jelenti a grófnak, aki Gyurit börtönbe veti.

A kanász bízik, hogy ártatlansága ki derül s midőn a földesúr másnap kérdőre vonja, nyugodt lelkiismeretere hivatkozik, mire a gróf annyira felindul, hogy kijelenti: ha 3 óra múlva nem teremti elő az állatot, felakasztatja! A kanász elsapad, mert tudja, hogy a kegyetlen földesúr szavát tartó ember. Gyuri barátai az elveszett állatot keresik, tüvé teszik a vidéket, de eredménytelenül. Majd tíz állatot ajánlanak fel a grófnak, bocsássa szabadon társukat, de a gróf visszautasítja ajánlatukat, mert a tolvajt fel kell akasztani. Mielőtt a hóhér szomorú munkáját végzi, a kanász az őt kísérő pappal ájtatosan imádkozik, majd *szomorú dalt* énekel, azután felakasztják.

A gróf is hallja a dalt, borzadva zárkózik szobájába. Éjjel kerüli az álom s ablakából az akasztódombra tekintve, sajtós látvány tanuja. Lihegő kutya, holtra fáradt disznót úz a dombra. Mikor felérnek, a hú kutya felismeri gazdáját s fájdalmasan vonítva, kiadja páráját. A gróf megrémül, elküldi szolgáját, tudja meg, ki ez a kutya? Megtudja, hogy a kanász eltűnt kutyája, mely addig keresgél az erdőben, míg az elveszett állatot megtalálta. Gyuri becsülete így helyre volt állítva s a gróf szentelt sírba temettette, magába szállt s senki sem látta többé nevetni. Az esemény emlékére pedig a városházán vörös márványkövet őriznek, melyen a gróf, a kanász és a két állat látható, alatta felírás: „Üdv a lassan haragvóknak, üdv a gyorsan szeretőknak!“

Valószínű, hogy a fordító néhány dolgot változtatott a költeményen, jobban kiszínezte s mint korának gyermeke, a rémromantika hatása alatt is állott, ami az előadásban több ízben felcsillan. Az epikai hitel kedvéért pedig a felíratos kő említésével meg is toldotta a balladát.

Mindazáltal alig tartom kétségesnek, hogy a költemény *tényleg magyar népballadán alapszik.*

A lejegyzés évszáma 1760, amikor a jobbágy helyzetén való javítás gondolata

már nem volt új. Az úriszéknek is lehettek igazságtalan ítéletei, amik a rokonszenvet az ártatlanul szenvedő felé irányították, ezzel ez természetesen felette alkalmassá vált arra, hogy bal-lada hőségé váljék.

A költemény tárgya, kisebb változásokkal s rövidebben még több balladánkban megvan. — Egy csongrádme-gyei töredékben (Népk. Gy., II., 21. l.) a kanász elveszett farkáját keresi; fél, hogy felakasztják; egy szegedvidéki (Kálmány L.: Koszorúk, I., 169.) balladában is kanász kesereg elveszett állata felett, panaszkodik társának, hogy fűzfa lesz akasztója. A tarcsai Barna Péter (Erdélyi J.: Népdalok és mondák, I. k., 380. l.) is az akasztófától fél, mert lova elveszett. A „Hunyady gulyás utolsó nótájában“ (Népk. Gy., VI., 13. l.) ugyancsak búsl a gulyás, mert a nagy sas elvitte egyik barmát s az urak majd halálra ítélik. — A motívum tehát közkeletű és népi mentalitásban ismétlődik.

Nem kisebb figyelmet érdemel az elítelt *panaszos éneke*, melyhez ugyancsak találunk folklórisztikus párhuzamot vagy egycnes átvételt, az említett költeményekben.

Mielőtt Gyuri a vesztőhelyre lép, így énekel:

„Der schöne Georg war ich genannt,
Allen Mädchen wohlbekannt,
Von Hirten und Herden viel geliebt,
Hab Mutter und Liebchen sie betrübt.
Mein armer Leib so schlank und bloss,
Soll hängen den Winden zum Spiele bloss.“

Mein Haar so nabenschwarz und blank
Flattert in Lüften frei und frank,
Meine Augen so hell und spiegelrein,
Hacken die Raben vom Rabenstein,
Meine Flasche stets wohl Wein
Wird nun bald vertrocknet sein. [fen,
Meine Axt so scharf und drohend geschliffen,
Wird bald vom nagenden Rost ergriffen.“

Barna Péter következőképpen énekel:

„Kár volna még nékem
A fán megszáradni,
Lobogós gyors gatyám
Szélnek bocsájtani,
Szép sarkantyús csizmám
Szélnek összeverni,
Fekete két szemem
Hollónak kivájni.“

A Hunyady gulyás utolsó nótájában így panaszkodik:

„Anyám, édesanyám, kár volna azt tönni,
Hóhér keze által, fejömet elvenni,
Sárgaréz sarkantyúm szélnek rezzögötni,
Robogós gatyámat szélnek robogtatni,
Szép kondor hajamat szélnek kondor-
[gatni,
Szép piros orcámat napnak pirogatni.“

A szegedi kanász így énekel:

„Kár volna még nékem
A fán megszáradni,
Fekete hajamat
Szélnek elhordanyi.

Fekete két szemem
Hollónak kiánsni,
Gyócs ingem, gyócs gatyám
Szélnek lebegtetnyi.“

A csongrádi kanász pedig így:

„Kár volna még nékem
A fán megszáradni,
Sárga bodor hajam
Szélnek elhordani.

Fekete két szemem
Hollónak kiánsni,
Vékony gyócs gatyámat
Szélnek lebegtetni.“

A panaszos dal motívuma tehát szintén ismétlődik s tán nem tévedek, ha a Hormayr-féle lejegyzést a még ma feltehető balladák „ősei“ közé sorolom.

A költeménynek sem lejegyzője, sem fordítója nincsen megnevezve, pedig érdekes volna ismerni annak nevét, aki 18 évvel Herder: *Stimmen der Völker in Lieder* c. gyűjteményének megjelentése előtt — mely gyűjtemény tudvalevőleg magyar költeményt még nem tartalmaz — a figyelmet hazánkra terelte s felismerte e magyar ballada szépségét.

Mivel a ballada lelőhelyül Gyöngyös vidéke van említve, gróf Majláth Jánosra gondoltam, aki nemcsak buzgó munkatársa volt Hormayrnek, hanem Egerben is tartózkodott huzamosabb ideig s ott hallhatta a balladát. Kéziratnak átnézése azonban negatív eredményű volt.

Ma sem Eger, sem Gyöngyös vidékén nem bírtam nyomára akadni, Csupán egy jobbágyi (Heves és Nógrád m. ha-

tárán) lakós említette nekem, hogy gyermekkorában hallott ilyesfélét *mesélni*, de e mesét sem bírtam már megtalálni. Lehet, hogy magyar eredetije valahol még kéziratban lappang s igen örülnék, ha e szerény sorok hozzájárulnának a magyar eredeti versnek felfedezéséhez.

Relković Davorka.

Az ördögnek is kell gyertyát gyújtani.

Az *Ethnographia* XXXIX. k. 183—85. lapján *György Lajos* egy igen tanulságos kisebb közleményben foglalkozik azokkal az adomákkal, melyek alapul szolgálhattak e szólásunk keletkezésének. Az alábbiakban egy szólástörténeti adalékkal én is hozzájárulok fejtegetéséhez.

Kertész Manó a Szokásmondások c. érdekes munkájában összegyűjtötte ennek az elterjedt szólásnak néprajzi előfordulásait, *György Lajos* meg ezt az összeállítást kiegészítette közmondás-gyűjteményeinkből vett adatokkal. Azonban az általuk említett följegyzések mind újabb keletűek, korra nézve egy sem haladja meg Bromyard latin példabeszéde német változatának Kőnyitől való magyar átdolgozását (A mindenkor nevető *Democritos*, 1784). Már most ebből a körülményből könnyen azt következtethetnénk valaki, hogy szólásunk csak 1784 után keletkezhetett, még pedig abból a kis elbeszélésből, amely Kőnyinak a maga idejében nagyon népszerű adomagyűjteménye útján vált ismeretessé, vagy esetleg a latinul tudók közvetítésével Szirmaynak hasonlóképen sokat forgatott Hungaria in parabolis-ából, mely Bromyard elbeszélésének egyik változatát szintén ismeri.

Pedig ez a vélemény éppen olyan téves volna, mint Györgynek az az állítása, hogy a című írt szólásnak mai magyar irodalmi formáját Szirmay imént említett munkájában olvassuk először. Nagyon valószínű ugyanis, hogy *Bromyard* *Summa praedicatorum*ának példázata mind a Kőnyi és Szirmay gyűjteménye, mind az előbbinek Györgytől megállapított föltehető forrása: *Friedrich Nicolai* *Vade Mecum* (1767—1782) előtt már jóval ismeretes volt nálunk, akár maga az eredeti, akár a Bromyard

szövegén alapuló valamelyik régi német változat (l. ezeket György cikkében) révén. E föltevés mellett tanuskodik az a XVII. sz.-beli adat, mely öreg Rákóczy György fejedelemnek egyik, 1644 aug. 13-án Kassán kelt és feleségéhez intézett leveléből való. Ez egyúttal szólásunk mai irodalmi alakjának eddigi tudomásunk szerint legelső előfordulása is. Íme: „Az mely két ember felől írsz édesem, ne tarts, mert bizony egyik is nem veszen olyra, kiben istennek s hazámnak s magam becsületemnek vétsek; az ördögnek is kell ugyan ezeknek bántódások nélkül *gyertyát gyújtani*, de meg esmervén kit kit szórin, úgy hiszek nekik s úgy is közlöm kegyelmességemet vele“ (*Szilágyi S.*: A két Rákóczy Gy. fejedelem családi lev. 230).

Látnivaló, hogy a címbe szókásmondás régóta használt és általánosan ismert szólásként szerepel ebben az idézetben. Semmiféle kísérő magyarázat vagy utalás sincs hozzáfűggesztve: mert akinck szolt, anélkül is egészen jól megértette, hiszen alkalmasint eléggé közkeletű lehetett már akkoriban. Eredetét illetőleg pedig, nézetem szerint, sokkal valószínűbb az a föltevés, hogy magának a példázatnak egy magyar változatából származik, semmint az, hogy XVII. sz.-i nyelvünk pusztán csak a szólast vette volna át a németből, ahol t. i. szintén megtalálható (vö. Kertész i. m. 102).

Az imént idézett figyelemre méltó adat pontos forrásjelzéssel megvan a NySz.-nak két helyén is: a *gyertya* meg a *szór* címszók szólásai között (I, 1166 és III, 332). Az utóbbi helyen természetesen senki sem keresi; az előbbi meg, úgy látszik, elkerülte mind a két kutató figyelmét. *Csefő Gyula.*

Hajnal.

Abban az 1587-i lélekjárásról szóló rendkívül becses följegyzésben, melyet az Ethnographia adattárában (XXXIX, 212—220) *Dézi Lajos* tett közzé, a többi között azt olvassuk a kísértő elkárhozott lélekről, hogy „mindyarast nagiot siuolte, mint égi Juhaz, az háynalt is el fwa siwöltessel“. Ezt a részt mai kiejtésre így írja át a tudós közlő: „mindjást nagyot süvöltte, mint egy

juhász, az hajnalt (?) is elfúva süvöltéssel (214. l.). A *hajnalt* szó után függő gesztelt kérdőjel valószínűleg azt jelenti, hogy a közlőnek kétségei támadtak a szó helyes olvasása, esetleg mondatbeli szerepe vagy jelentése felől, szóval valami tisztázni valót vél körülötte.* Nagyon örülnék, ha az alábbiakban be tudnám bizonyítani, hogy a kérdéses helyen csakugyan hajnalról van szó, még pedig olyan hajnalról, melyet annak idején valóban süvöltéssel (azaz kiáltással) szoktak elfújni, rendszerint ugyan nem az elkárhozott kísértő lelkek, hanem azok az élő emberek, akiknek valamikor tisztes polgári vagy katonai foglalkozásuk volt a hajnalnak süvöltve fujdogálása.

Nyelvünkben a *hajnal* szónak többféle jelentése van. A köznyelvben és az irodalmi nyelvben csak a. m. 'aurora, morgenröte'. De a nép nyelve ezenkívül még más jelentését is tudja, mert *hajnalnak* nevezi a násznépnek (a *hajnalosoknak* vagy *hajnaljáróknak*) azt a zenés-énekeszős körjárást a faluban, melyet a lakodalmat követő reggelen végeznek. A Székelyföldön az ifjú párt *meghajnalozza*, vagyis hajnali muzsikával tiszteli meg a lakodalmas nép a nászmulatság után való reggelen. Ugyanott a *hajnalozás* egyéb mulatságra következő reggel is szokásos (MTSz. I, 783—784). *Hajnalt húzni* Cz. F. II, 1309 és Ball. Telj. Szót. I, 508 szerint is a. m. a menyasszonyt és vőlegényt a menyegző utáni hajnalban zeneszóval üdvözölni. Ez a vidékenkint ma is élő népszokás egy valamikor jóval általánosabb lakodalmi szokásnak a maradványa. Régebben u. i. az úri lakodalmakban is országoszerre dívott a ma már csak népies hajnalozás, és abból állt, hogy a lakodal-

* Ehhez hasonló kétségeskedést jelez a 213. l. következő helyének egyik átírt szava után álló kérdőjel is: „...tahat az satan Sapka Janossal diheskedik, *ziggiak ratolliak* egy mat sapka Janossal“. A kiemelt két szót a közlő így olvassa: szidják, *vádolják* (?). En azonban azt hiszem, hogy ez a helyes olvasás: szidják, *ritolják* (a *ritól* képzésére nézve vö. *csűf* > *csűfol*, *hamis* > *hamisól*, *igaz* > *igazol* stb., TMNy. 454). Ez a két rokonértelmű igénk a régi nyelvben gyakran előfordul egymás mellett, valóságos ikerigék (vö. NySz.).

mak után virradó reggelen az új párnak meg a jelesebb vendégeknek *hajnalnótát* vontak a muzsikások (vö. Apor: *Metamorph. Trans.*). Ezt a *hajnalnótát*, melyet különben a XVI—XVIII. sz. nyelve elég sűrűn emleget, rövidebben *hajnalnak* hívták és voltaképen kora reggeli zenét jelentett. Tőlünk ment át a hajnalozás szokása a szepességi és az erdélyi szászokhoz, a tótok meg a lengyelek közé; természetes, hogy a hajnali muzsikát jelentő *hajnal* szó is meghonosult a nyelvükben (l. minderről *Fabó B.* cikket, MNy. III, 126—128).

Ezt a kora reggeli muzsikát nemcsak lakodalmak, multságok után vonták észre, hanem más alkalommal is. Pl. egy 1614-ből származó följegyzés azt mondja: „Hegedűs Mihály beszélte azt is énnekem, hogy ő be is ment hozzájuk [t. i. Báthori Gáborhoz és Dengeleghinéhez] az házban, az *hajnal* is *megvonta* nekik” (TörtT. 1891, 324). *Gvadányi* Istenmezején lakozó palóca a Vértesben úgy vonat *hajnal* a vadászat fáradalmait pihenő uraknak, hogy midőn az ég kékje szökélleni kezd, az urak sátorához vezet a ebeket, a pecérekkel kürtöt fúvat, mire a kopók „véknyan, vastagon egyre sikojtottak”. Erre az éktelen lármára aztán nyomban fölbred mindegyik gavallér. Az agyafúrt palóca így magyarázza meg cselekedetét:

... Nagyságtoknak én *hajnal* vonattam,
Ezek musikásim, kutyákra mutattam,
Hogy még szebben mennyen, kürtöket
Principál Tónuson magam ordítottam.
(Az mostan folyó orsz. gyűl.,
128. l., 1791.)

Egyik adomájában *Jókai* is említi a hajnali zenét: „Igmádon a cigány egy nap reggelén éppen a lakodalomból ment haza, útja a falu végén levő tó hídján vezeté őt keresztül. — Húzzak egy *hajnalit*, János bácsi?! — kérde a cigány ittás fővel a hídon levő sz. János képtől, s feleletre nem is várva, elkezdett egy nótát húzni” (A magy. nép éleze. 3. kiad., 187. l.). A régiek a kakasok hajnali kukorékolására is azt mondták,

hogy az kakasok *hajnal* énekelnek (*Thaly*: Adal. II, 387).

Fabó szerint a *hajnalnóta* v. *hajnal* nevezetű kora reggeli zene az éjjeli örök hajnali ébresztő rigmusából eredt. Ezek a strázsák ugyanis a hajnal idejét énekszóban szokták meghirdetni, vagy amint régen mondták: *megkiáltani*, pl.: „... két strázsát fogadjon és azokat a város domestica cassájából fizettesse, a kik reggeltől, attól az üdőtől kezdve, amelyben az éjszakai strázsák az *hajnali órát megkiáltják* és azután hazamennek, akkor mindjárt kiálljanak” (*Köszeg*, 1743. *Kolosvári-Óvári*: Corp. Statutorum V. köt. 2. fele 483). Hogy mit szoktak az *éjszakai strázsák*, *tornyosok*, *virrasztók*, *vigyázók* hangos szóval énekelni, midőn Gyöngyösiként az éjjeli homályok hajnalra kelének, annak emlékeztét a hazánkban többször is megfordult világhírű németalföldi botanikus, *Clusius Károly* (1526—1609) hagyta reánk. Szerinte hajnali pirkadáskor ezt énekelgetik a virrasztás tisztének viselői: „*Hajnal* vagyon szép piros; *hajnal*, *hajnal* vagyon. Majd megvirrad, *hajnal* vagyon, szép piros *hajnal!*” (*Takáts S.*: *Rajzok a török világból* II, 101). De megemlékezik róla egy régi nagy magyar tudós is: *Bél Mátyás*, aki azt mondja, hogy Besztercebányán a XVIII. sz. elején „a toronyból a vigyázók éjjel így kiabálnak: Szólljál, szólljál virrasztó! Reggel felé pedig így: *Hajnal* vagyon, szép piros *hajnal*. Majd megvirrad, majd megvirrad!” (Mind. Gyűjt. 1790, III, 218). *Kollár* és *Linde* valószínűleg *Bél Mátyás*ból merítik az éjszakai vigyázók hajnali énekes szózatának a szövegét *Fabó* által említett munkájukban (vö. MNy. I, h.).

A hajnali időnek ezt az énekelve megkiáltását szintén *hajnalnak* nevezték. Bizonyára egy ilyen hajnali rigmust énekelte el nagy harsányan egyéb „éneknótái” között a fent említett lélekljárás garázdalkodó kísértete is, amit a följegyzés a maga ódon nyelvében így ad tudtunkra: „... az *hajnal* is el *fwa szwöltessel*”. Azaz: süvöltve elfúta (elnekelte) a *hajnalnótát*.

Csefkó Gyula.

NÉPI SZÖVEGEK.

Pusztai és betyárnóták.

1.

(Első változat.)

Amoda a domb aódalon
Úl két juhász legíny,
Az egyik jaó gazda,
A másik meg szegíny,
Ahogy ketten együtt üldögélnek
Szóll a gazdag a szegínyebbíknck:

„Juhász, juhász, szegíny juhász legíny*
Tele pízze ez a kövér erszény
Megvenném a szegínsíget tülled
Ráadásúl barna szereteódet!”

„Hogy adnám én szereteómet másnak,
Hogy hagynám én magamat árvának,
E világot adnád ráadásnak,
Szereteómet mégse adnám másnak.

Hogy adnám én szereteómet másnak,
Hogy hagynám én magamat árvának,
Megcsalna oszt tígéd se szeretne
Se szereteóm se pízéd nem lenne:
Mer szíp száóra nacsosomaó bankaóra
Hajlandaó az asszony a szíp száóra.

2.

(Másik változat.)

Juhász legín szegín juhász legín,
Tele pízze ez a kövér erszény
Megveszem a szegínsíget tülled
Csak add nékem a szíp szereteódet!

Ha(j)az a píz mind foglalaó vaóna
Ezerannyi borra valaó vaóna
Ez világod adnád ráadásnak
Szíp szereteóm mégse adnám másnak.

Hogy adnám én szereteómet másnak
Hogy hagynám én magamat árvának

* Ez és az alábbi érdekes népi változatai Petőfi híres dalának.

Ez világon akármére járok
Ijen szereteóre nem tanálok.

Szánom bánom cselekedetemet
Visszafordítanám de nem lehet
Visszafordítanám de mán kíséő
Hull a könnyűm mint a záporeseő.

3.

Kiskoromba árvaságra marattam,
Árvaságrúl száógálatra jutottam
Megtanúltam, hogy kel túrni szenvedni
Szeőke asszont, barna kis jánt szeretni.

Száógálatombúl vettem én hat tinaót
Mind a hat a gazdám nevelise vaót
Bétanítom a hat tinaót ekibe,
Feódet szántok másnak rajta felibe,

Én Istenem de nagy baj a szegínnek
Elmongya (j)aszt a jaó gazda mindennek,
Ne mongya hát nékem senki nagy gazda,
Mindenkinek elíg a maga baja.

4.

Kondorosi csárda mellett a juhóm,
Közepibe aranszörű bárányom,
Az elejín vezír úrúm csengóstúl
Magam iszok a csárdába egyedül.

„Hová valaó születís vagy te bőjtár
Kezed-lábod vasra verem de mingyán!”
„Száz csendörnek sincsen annyi ereje,
Akki éngem a nyájjamtúl elvenne.

5.

Ha félmcngyek a Tedeji halomra
Onnet nízem mære legel a guja,
Válogatom a jóvát az ökörnek,
Eladom a pesti kereskedőnek.

Pesti kupec aggya írte a bankaót,
Csaplárosné teóti írte a jaó bort,
Ára mcngyek, ammerre (j)az ég szeőke
Mindenfelé teli az icce teóttve.

6.

Kis pèj lovam két első lábára,
Megsántult a sebess szaladásba,
Kis pèj lovam, hogyha lehet,
Egy pár aóráat ha még mehecc,
Nem messzi van, kít a szívem szeret.

Nem messzi van kis angyalom tanyájja,
Ide láccik annak a raózsafájja,
Leszedik a virágot a szagájir,
Elveszik kis jánt a vagyonáír.

7.

Csaplárosné teőccsik egy icce bort,
Hagy mossa le a torkomrúl a port,
Hagy mossa le bánatos szívemrül
Felejtkeztek rígi szeretómrül.

Csaplárosné tőccsik bort hitelbe,
Itt hagyom a cifra szűröm írte,
Hogyha ki nem váltom haónap dírré,
Vesse fel a csárda tetejibe.

Még asz' mangyák a kutya irígyek,
Ihatok bort, mer loptam eleget,
Ha loptam is nagy gazdájét loptam,
A szgínyét soha nem bántottam.

Még asz' mongyák nékem a szaószaóllók,
Hogy még nékem szíp szeretóm se vaót,
Pedig nékem világ íletembe
Vaót maódom a sok szíp szeretóbe.

(Debrecen).

P. Kiss Eszter gyűjtése.

Esküvő.

(Máramarosi rutén ballada.)

Kérdi anyám, mi bajom van,
Mért halvány az arcom.
„Hisz jól tudja édesanyám
Mi fáj nékem nagyon,
Virág voltam, az ősznek
Lhulló virága...
Kár volt engem édesanyám
Szülni e világra!
Azt akarják, hogy egy úrnak
Legyek felesége.
El is készültem én arra,
Gyászos esküvőre.
Elkészítem mindencmet
Esküvöm napjára,
Elkészítem liliomszín
Menyasszonyruhámat.

Édesanyám vessen ágyat
Vasárnap estére.
A falakat borítsa be
Gyászos feketére.
Koszorút vegyen számomra,
Ha eljön az óra,
Tegye fejemre édesanyám
Be a koporsómba,
Vőfélyeim balkarjára
Bukétot kössenek,
Ti pediglen nászleányok
Gyászba öltözzetek.
Vőlegényem karom helyett
Vigye a keresztet,
Visszajövet a síromtól
Sirasson engemet.“

Hosszúmező (Máramaros).

Lejegyző: Patkós György.

Szegedvidéki népdalok.

(Bálint Sándor tanár tanyai gyűjtéséből.)

1.

Dorozsmai lányok huva jártok?
A kiskútná vizet nem tanáltok,
Mert a kiskút befagyott,
A szeretóm éhagyott,
Az a csalfa.

Dorozsmai lányok huva jártok?
Az erdőbe somot nem tanáltok,
Mer a somot csomózzák,
A szeretóm sorozzák
Katonának.

2.

Évönném én a ken' lányát, a barnát,
Nem dologra nevelte ken' a lányát.
De énnéköm dologra köll az asszon,
A ken' lánya főpirúna a napon.

3.

Barna kislán mén a kútra itatni,
Szeretője mén utána vallasni,
Ojan búsan húzi föl a sugárfát,
Hallgati a szeretőjje panasszát.

4.

Lányok a legént jó' mögböcsüjjétök,
Ha részög is, gongyát viséjjétök.
Fektessétök a paplanyos ágyra,
Páros csókot aggyatok szájjára.

5.

Édősanyám, de vig vótam ezelőtt,
Még a rúzsám éjárt a házunk előtt.

De mán mostan maj' mögöl a búbanat,
Évítették a rúzsámat katonának.

6.

Sejhaj, liba, liba, sárgalábú liba;
Hivatalos vagyok a lagziba,
Mit ér neköm az ojan lakodalom,
Akibe az én rúzsám a menyasszon.

7.

(A szakok 1. 2. és 4. sorai végén:
„de csuhajla!”)

Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Közepibe térgyig érő mező.
Hej, gujasok, lē nē töressétők,
Szép a babám, ē nē szeressétők.

Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Közepibe van egy hajlós vessző,
Azt a vesszőt hároman ütettük,
Azt a szökét hároman szeressük.

Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Rígómadár benne a kerülő.
Ēn is vótam erdő kerülőjje,
Szőke kislán igaz szeretőjje.

Erdő, erdő, de szép kerek erdő,
Közepibe van egy gyásztemető,
Bárcsak engöm odatemetnének,
A rúzsammā egy sírba tőnnének.*

8.

Monostori ződ erdőbe születtem,
Anyám sē vót, mégis főnevelkődtem.
Úgy nyőttem fő, mint a madár a lombba',
Betyár vótam mán tízévcs koromba'.

Monostori ződ erdőbe van egy fa,
Oda van a kispej lovam pányvázva.
Pányvakötél hosszára van eresztve,
Régi babám, nem vagy még éfelejtve.

9.

Édősanyám, ha mögunt ken' tartani,
Vigyék kend ē a vásárba elanni.
Ott is ott lössz az én rúzsám mögvönni,
Nem hágy engöm más karjának ölelni.

10.

Betyárlegén bújosik az erdőbe,
As sē tuggya: aláē vagy főfcele.
Nyárfalevél dērcakajja, párnájja,
Gyöngyharman a takardzó dunnájja.

* Egyvégtibe énekelték.

11.

Loptam csikót, loptam lovat, szamarat,
Ráültetöm a rúzsámat, magamat.
Majd émönyünk, amőre a nap lēáll,
Ára tudom: a gazdája u'ssēm jár.

12.

Esik a fürgeteg, lukas a köpönyeg.
Eresszē' be babám, maj mögvösz a hideg.

Vagy a hideg mögvösz, vagy szeretöm nem
[lössz,
Kettő közü' rúzsám, valamőjjik möglössz.

Szélős Tisza vize, keskőn palló rajta.
Nē mönny rá galambom, mē lēeső rulla.

Tiszavíz emiszt mög, vagy a szélős Duna.
Nē mönny rá, galambom, beleső rulla.

Nem csök én bele a Tisza vizibe,
Inkább csök, rúzsám, véled szerelőmbe.

13.

Harangoznak a toronyba hajnalba',
Most tőszik a nyergőt kispej lovamra.
Háromnapi abrak fő' van pakolva.
Aggy egy csókot kisangyalom az útra.

Csókot nem adhatok huszárlegénnek,
Mer a huszár nem igaz szívbü szeretne.
Ha a huszár igaz szívbü szeretne,
Maga mellē a nyerőgbe ültetne.

Gyöngye vagy még, kisangyalom, a lóra,
Jáccik a ló, könnyen lēeső rulla.
Maj' ha ēccő fölülök a nyerőgbe,
Táncójj lovam a csillagos egekbe.

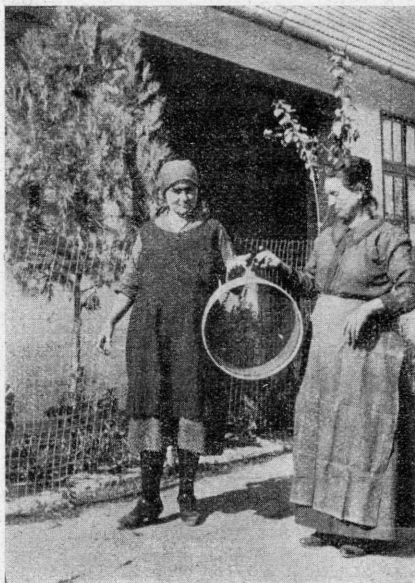
Rostafordítás és rostaforgatás.

Dunaszentgyörgyön, Gerjenben általánosan ismert szokás az, hogy a leány, amikor meg akarja tudni mikor megy férjhez, elmegy valamelyik menyecske-ismcrőséhez és megkérdezteti egy, a rostafordításhoz értő öregasszonytól. Az öregasszony kihozza a kamrából a rostát, a varrókosárból meg előveszi az ollót, kinyitja ameddig csak lehet és beleszúrja a rosta oldalába. Majd a jobbkezének, a menyecske pedig a balkezének bármelyik ujját az olló fogója alá teszi és az egész alkotmányt fel-emelik.

— Keresztelő Szent János, Szent Péter, Szent Pál! Mondd meg nekünk igaz

keresztényen hitedre, mikor megy a Julis férjhez?... Egy év mulva?... Fordulj, fordulj... Két év mulva?... Fordulj, fordulj... Három év mulva?

Mikor az olló nyele, s így a rosta is az ujjról lefordul, igen-t jelent azzal a megszorítással, hogy ha a jobbkézzől fordult le a rosta, szerencsés, ha pedig balkézzől, szerencsétlen vége lesz a dolognak. Némelyik asszony más ügyes-

bajos dologban is a rostától kér tanácsot és úgy mondják, ilyenkor is igazat mond.

Sokkal egyszerűbb dolog a *rostaforgatás*. Ha valami eltűnik a ház környékéről, a rosta megmondja, milyen irányban lakik a tolvaj. A gazda kimegy az udvar közepére, megpörgeti a rostát és maga elé dobja. Amerre a rosta perdül, arra kell a tolvajnak lennie. Ha nincs a közelben gyanús ember, azt mondják, hogy már messze van a tolvaj.

- Dömötör Sándor.

Babonás történetek.*

XI.

Egy vasárnap este éjjel után ment haza Ferkó bácsi. Egyszer csak hallja

* Az első közleményt I. Ethnographia XL, 118—120.

ám, hogy elkezdd utána csöngeni egy csöngő. Nézi, hogy mi az, de hiába fordul hátra, nem lát semmit, csak a csöngőt hallja. Megijedt és elkezdett sietni. A csöngő is sietett utána. Aztán még jobban megijedt és szaladni kezdett. De a csöngő csak nem maradt el. Mikor a házukhoz ért Ferkó bácsi, hirtelen beugrott az ajtón és bezárta. Akkor valami kiabálta utána: „Köszönd, hogy beugrottál, mert mindjárt megöltelek volna!”

XII.

Egyszer éjjel a Vörös Julcsa vízért ment a vasútra, mert csak az őrháznál volt kút. Éppen éjfél utött, mikor elindult. Mihelyt kilépett a kapun, vette észre, hogy valami mozog a háta mögött. Megfordul, nézi, hát látja, hogy egy háromakós hordó gurul utána. De mindegy csak abban a távolságban maradt, amelyikben volt. Soha közelebb nem jutott hozzá. Ha megállt a Julcsa, a hordó is megállt; mihelyt menni kezdett, a hordó is megindult és gurult utána egészen a vasúti töltésig. De a rampán nem bírt fölgurulni, hanem megvárta a Julcsát. És mikor visszajött a vízzel, megint ott gurult utána és egészen hazáig kísérte.

XIII.

Vér Sándoréknál disznótör volt. Egyszer csak úgy éjfél tájban fölkel az egyik vendég az asztal mellől és azt mondja: „Eresszetek, nekem mennem kell, mert elgyütt értem a sárga csikó!” Nagy csönd lett a szobában, az emberek megijedtek. A vendég szép lassan kiment, nem is jött többet vissza. A többiek nem mertek utána menni, csak az ablakon keresztül lesték a sárga csikót, de nem láttak semmit.

XIV.

Az édesapám egyszer disznótorból jött haza. Már jó későn volt, nem járt az utcán senki. Egyszer csak azt veszi észre, hogy egy nagy disznó szuszog és rőfög utána. Azt gondolta, hogy hazahajtja; másnap reggel majd megtalálja nálunk a gazdája. Elkezdte hajtani. Ment is a disznó szépen, csakhoggy egyre jobban rőfögött. Az apám most már gyanakodott, hogy nincs Istentől a dolog, és lehajolt, hogy jobban megnézze a disznót. Akkor látta, hogy gombok vannak a ha-

sán. Mindjárt tudta, hogy nem disznó az, hanem boszorkány. Jó, hogy éppen hazaért. Beugrott az utcaajtón és ráfordította a kulcsot. Erre a disznó csúnyán elkáromkodta magát és elment.

XV.

Tóth Sándor kovácshoz éjjelenként odaszokott egy csikó és a legényeket nem hagyta aludni, mert mindig nyertett. Panaszkodtak a gazdának, de az csak azt mondta, hogy fogjátok meg, ha tudjátok, hanem jól vigyázzatok, mert az a csikó alighanem boszorkány. De azok a huncutok nem hitték, hanem ki-nevették a babonás gazdát. Éjfél tájban megint ott nyertett a csikó. A legények megpróbálták megfogni, de mindig ki-szabadult a kezükből. Utoljára az egyik kovácslegény eltalálta, hogy balkézszel kell a fejébe vetni a kötőféket. No így osztán meg is fogták és elhatározták, hogy megpatkolják. Meg is patkolták mind a négy lábára, osztán elengedték a csikót, ők meg lefeküdtek. Másnap hallják ám, hogy a szomszéd öregasszony beteg, fekszik és a kezén lábán meg van patkolva. Átmentek a legények hozzá és látták, hogy bizony azokat a patkókat ők rakták rá a csikóra. Most osztán már elhitték, hogy vannak boszorkányok.

XVI.

Víz után (t. i. a szegedi árvíz után) minden szabadon volt. Dóczy sógor kint halt a gangon. Egyszer hallja, hogy valami csámcsog. A kútnál volt egy nagy tál, e mellett feküdt egy nagy disznó és jóízűen ette a kukoricát. Dóczy sógor fölkel, oszt elhajtotta a disznót. De a hízó kisvártatva visszajött. A sógor megint elhajtja, de nem sokáig volt nyugta, mert a disznó megint visszajött a kukoricás tálhoz. No az apád teremtésit, — mondja a sógor, — mindjárt hozzád vágok valamit. De erre a disznó olyan mérgesen ráröfögött, hogy csuda. A sógor észrevette, hogy boszorkánnyal van dolga, oszt nem merete tovább bántani.

XVII.

Egy nyári éjtszaka az apám meg a nagyapám kint ültek a tanya előtt. Egyszer csak távolról, a halom oldalában három kékes láng csapott föl. Nagyapám azt mondta, hogy majd másnap korán

reggel kimennek és felássák azt a helyet, mert ott bizonyosan kincs van. Ki is mentek, de csak egy nagy gödröt találtak a lángok helyén, mert egy falusi ember már kiásta a kincset előlük. Két nagy üst pénzt talált. Nagy örömmel vitte haza, de nem sokáig örülhetett a vagyonának, mert hamarosan meghalt sorvadásban. Azt mondják, hogy akinek ássott pénze van, egy sem hosszú életü.

XVIII.

Nagynénémnek az édesanyja nagyon beteg volt, nemsokára meg is halt. A temetés után néhány napra a nagynéném sokáig fönt virrasztott nyugtalankodó kis fia mellett. Jó darabig ringatta a gyereket, aztán vele együtt ő is elaludt. Egyszer csak arra ébred föl, hogy valaki ráüt a vállára. Hát az anyja áll előtte. De csak úgy félszemmel látta hirtelenjében, aztán eltűnt. Hanem kinyilt az ajtó és egy idegen ember jött ám be késszel. Erre a nagynéném nagyot sikoltott és felrázta az urát. Most ketten kimentek a rabló után, de csak a nyomát látták az udvaron. Nagynénémet a meghalt édesanyja figyelmeztette a veszedelmre.

XIX.

Nagyapám mesélte, hogy mikor egy kedves kis lánya meghalt, a temetés után való éjjel a temetőn kellett neki keresztülmenni a szérűbe. Egyszer csak kiáltást hall: „Apám! Apám!” Megijedt, mert azt hitte, hogy a kis halottja szólítja. De azért mégis odabátorkodott a sírhoz, hanem semmi változást nem vett észre rajta, nem is látott senkit. Másnap aztán megtudta, hogy a sírásó kislánya kiáltott, mert az apját kereste.

XX.

Szintén a nagyapámmal történt, hogy nagypénteken éjjel elment a kálváriára stációt járni. Útközben találkozott egy fejetlen lóval és ez a ló egészen a kálváriáig elkísérte. Ott aztán egy nagyot ugrott és egyszeriben fehér felhő lett belőle.

XXI.

A nagyanyám meg egyszer éjjel fölkel és kinyitotta az ablakot. Ahogy fölnéz az égre, hát temérdek sok fehér ruhás alakot lát, mintegy angyalokat, akik na-

gyon szépen énekeltek egy darabig, aztán eltűntek. Azóta sohase merete az ablakot éjjel kinyitni.

XXII.

A bátyámmal történt, hogy egy éjtszaka, éjfélután ment a Tiszára horgászni. Ahogy az alsóvárosi templom elé ért, egy nagy biciklit látott haladni, de nem ült rajta senki. A bátyám futott utána, hogy megfogja, de a bicikli egyszerűen nagyot ugrott és eltűnt.

XXIII.

Úgy mondják az öregek, hogy régen minden hetedik esztendőben egy-egy éjtszaka egy kétkerekű kocsit zörgött végig az utcákon, de ember nem ült rajta, se igásállat nem volt elébe fogva. Akik éjfélután ki mertek menni az utcára, látták a kocsit, hallották a zörgését, de kocsisát sohase látták. Egyszer aztán egy bátor ember rákiáltott a kocsisra: „Ki vagy és mi járatban vagy?” Erre egy hang azt felelte: „Köszönöm, hogy megszólítottál, mert most már letelt az időm. Atok alatt voltam és ezeket a kerekeket addig kellett húznom minden hetedik esztendőben, míg valami jó ember meg nem szólít. De most már megszabadultam.”

Szegedi és szegedvidéki tanítványainak gyűjtéséből közli:

Szeged.

Csefkó Gyula.

A keményfalvi pap.

(Babonás históriák.)

* Elmondta: Lakatos Ferenc 59 éves homoródkeményfalvi (Udvarhely megye) székely napszámos Kispesten, 1929 augusztusában.

„Kolumbán József nevezetű pap volt ez. Vérona városában volt az akadémián, mely akadémia a város kivületiben volt, mint egy bekerített vár. Három kolozsvári, meg még négy másországbeli tanuló tanult vele, de ő volt a legkiválóbb. Nyolc évig tartott a tanulás és meg kellett fogadni a professzoruk előtt, hogy mindig abban a bekerített akadémiaudvarban maradnak, nem mennek még a közeli városba sem. Nagypám aztán úgy mondta nekem, hogy a professzor csak azt tanította nekik, amit egy falból kinyuló csonka kéz irt le egy asztalon elébetett papírra.

Mikor letelt a nyolc év, egy este letergették a vizsgát. Bucsúestét tartottak és a professzor azt mondta, hogy egynek ott kell maradni, az az ördög lesz; így határozzák el, ki marad utolsónak. Aki utóljára húzza be az ajtót, el fog ragadtatni, Kolumbán ezt magára vállalta. Amint mentek ki egyenként a szobából, fogta a gyertyát és amikor az ajtónál el akarták őt ragadni az ördögök, azt mondta az árnyékára mutatva: Hó, ott van még egy! Az ördögök elengedték őt, s az árnyék után kaptak, ő pedig ezalatt kitette a jobblábát a küszöbön. Így az ördögöknek nem volt már hatalmuk rajta, de az árnyékát elvették, sohse volt neki árnyéka.

A professzor útbaigazítást adott nekik, hogy egyenesen menjenek haza, a városba be ne menjenek, mert nagy bajba fognak esni, amiért ő nem felelhet. A többi el is ment haza, de a négy székely elhatározta, hogy megnézik a várost, hogy otthon tudjanak mesélni arról, milyen világ van erre felé. Amint bolyogtak, jártak, nézdegélődtek — már 12 óra felé járt az idő — egyszer csak előttük termött egy 80 év körüli ősz uriember és megszólította őket, hogy micsoda dolog az, hogy előtte ismeretlenek és honnan jönnek. A diákok megmondták, hogy ők Véronában voltak az akadémián és most kijöttek megnézni a várost. Az illető azt felelte, hogy jól tették és átadott nekik egy névjegyzéket, hogy menjenek el hozzá délelédre, avval elbucszott tőlük. Amint tovább jártak a városban, találkoztak a professzorukkal és az nagyon megijedt, mikor meglátta őket és sirva kérdezte tőlük, hogy miért nem mentek haza és hogy nem találkoztak-e egy idős uricmberrel? Ők elbeszélték, hogy s mint találkoztak vele.

— Éppen attól az úrtól féltettem magukat. — mondta a professzor. — Hogy mi fog történni, azt csak az Isten tudja. Ha már meghívta magukat, menjenek el hozzá, mert addig nem jutnak ki a városból, annyit tudok.

Elbeszélte aztán, hogy fiatal korában az öreg úr is az akadémiára járt, de sok rosszra tanította társait és ezért kiltották onnan. Bosszút fogadott, hogy minden akadémistát csúfá tesz, akit a

városban talál. Ezért nem volt szabad kijönniök a városba.

Mikor a professzor elment, Kolumbán azt mondta, hogy próbálkozzanak hazafelé menni anélkül, hogy délebédre oda mennének. El is indultak, több óra hosszan mentek, de mindig csak ott voltak, ahol az úrral találkoztak. Belátták, hogy meg kell tenniök, amire kérte őket az ősz úriember és elmentek a lakására. Mikor odaértek, az udvarkapú magától kinyílott és bementek az első szobába, de sehhol senkit nem találtak, még burtort sem. Az ötödik szobában találtak öt széket és egy üres asztalt. Leültek, gondolták, hogy majd jön a gazda ha iderendelte őket. Amint beszélgetnek, az ajtó meg se nyílt, egyszerre csak mellettük ült az öregember és sorra kezett fogott velük: — Jó, hogy megérkeztek! Egyszer csak azon veszik észre, hogy az asztal egy fehér terítővel meg van terítve és az ötöknek öt tányér, kés, villa ott es volt. És hogy megdél ebédöltek, az öregúr azt mondta, hogy mostmár útnak indulhatnak és Kolozsváron ő üsmer egy papot, ad egy levelet, vigyék el neki. Így onnan délután két órakor elindultak. Mindig jöttek, már pihenni akartak, de sehhol községet nem láttak, már féltek, hogy eltévedtek. Éjjel 11 órakor egy nagy szőlőhegyen találták magukat, Körülnéztek és a tetőn belől meg is látták egy város világitását. Holdvilág es volt, szemügyre vették a várost és megüsmerték, hogy ennek Kolozsvárnak kell lenni, de ez lehetetlennek tünt fel előttük, mert pár hónap kellett volna nekik, hogy odaérjenek. Az egyik diák megüsmerte, hogy ahol állanak az az ő szőlőhegyük és a közelben kell lenni egy pásztorgumyhónak. Úgy es lett, a gunyhóban találtak egy kerülőt, aki megbizonyította, hogy csakugyan otthon vannak. Ekkor bementek a városba, rögtön felkeresték a papot és átadták neki a levelet. A pap felbontotta a levelet és nagyon megijedt, hogy őket ily rövid idő alatt ide repítette az a huncfut. Ők akkor semmi fáradtságot nem éreztek, de amint lefeküdtek, olyan fájásokat szenvedtek, mintha össze lett volna törve, vagdalva a testük. Így a Kolumbán pap és egy társa megmaradt, de két társa belepusztult a nagy utazásba.

Az akkori unitárius püspökség oda helyezte nálunk a Kolumbánt tanítópapnak. Az akkori emberek hallották, hogy akadémiát járt és mindig arra kérték, hogy küssebb dolgokkal a népet kedveltesse. Egyszer egy pünköszdé délutánján sétálni indult a községben és odaért, ahol a falusi népek össze szoktak gyűlni. Kérték a tisztelendő urat, hogy csináljon valami komédiát és így azt mondta, hogy ha akarják, ő csinál is. A szomszéd udvarban volt egy mély kút és a pap azt mondta, hogy ha akarják, ő fenéig befagyaltassa azt a kútat. A nép nagy örömmel kiáltotta: — Akarjuk látni! Ez már nagy csuda lesz! A pap elővett a zsebéből egy kis könyvet és olvasni kezdett, úgyhogy a kút pár perc alatt befagyott. Volt a nép között egy csomó erős fiatalember, akikkel egy csomó követ hordatott a jégre, de nem tudták betörni a jeget. A gazda kérte a papot, hogy hozza rendbe a kútat; mi lesz vele, ha nem lesz víze. A pap azt mondta, hogy ha akarják, ő felolvassza. Ujra olvasni kezdte a könyvet és úgy jött a víz a kútból, hogy az egész kertet elöntötte. Szaladt a népség és kérte a papot, állítsa el a vizet, hogy kárt ne tegyen. A népek sokat gondolkoztak ezen és többé nem kérték ilyenekre, mert féltek tőle.

Ezek után az az eset is előfordult, hogy buzaéréskor a haragosai buzáját úgy elverette, hogy nem maradt meg belőle semmi, a mellettelevő meg szépen megmaradt. A nép tudta, hogy ez a pap bosszúállása.

A község titkon gyűlést tartott és két embert felküldöttek Kolozsvárra, akik elmondták a püspöknek, miket csinált a pap. Nem hitték, de megígérték, hogy megvizsgálják az ügyet. Le is jött a püspök a kíséretével az egyház megvizsgálására. Mikor a vizsgálatnak vége volt, a papnál délebédre ültek az asztalhoz. — Tisztelendő úrról hallottuk, hogy sok paraktikát csinál, most tegyen valamit, ha tud. — mondta neki a püspök. Mikor már mindenkinek feltalálták a levesételt, a pap felállt az asztalnál és előadta, hogy mindenkinek a tányérából egy szőlőtőke fog kinőni, azon percek alatt nő egy szőlőfürt és azt csemege gyanánt mindenki megeheti. Elővett egy könyvet és olvasni kezdett be-

lőle. Erre mindenki kíváncsian nézett a tángyérjára. A szöllőtőke máris gyökere sedett, pár perc alatt félméterre nőtt, leveledett és nemsokára a szőlő is megérett a tőkén. Most a pap kiadta a parancsot, hogy mindenki vegye a kést a jobb kezébe, balkezelével pedig fogja meg a szőlő tövét és a kést tegye rá levágásra, de csak akkor vágják le, mikor ő azt mondja: — Vág-ják...! Akkor vezényelte, hogy „Vág-ják!” és itt megállott. Várták, hogy majd most mondja, hogy „le!”, de akkorra nem volt sehol a szöllőtőke, ők pedig balkezükkel az orrukat fogták, jobbkezükkel pedig a kést tartották rajta. Így az ottlevő papok nagyon megbotránkoztak és azonmód elmentek onnan. A püspök aztán úgy határozott, hogy azokat a könyveket, amikkel a pap ezt csinálta, el kell venni tőle. El is vitték tőle, a kovács nagy vasakkal összeforrasztotta és bevitték Udvarhelyre a muziumba. Így mindenétől megfosztották, amivel a parantikákat csinálta, de azért tudott észbelileg is ilyen dolgokat.

Egyszer az is megtörtént véle, hogy pénzre volt szüksége. A szolgáját maga mellé vette és elindult az udvarhelyi vásárra. A városhoz közel voltak, mikor egy kazal szalmához értek. A szolgájával kihúzatott őt marék szalmát és azt őt csomóra összesodortatta. A földön pálcájával hajtani kezdte és mondta: Heccs! Heccs! Heccs! és az őt csomó szalma őt szép kövér sertéssé vált, úgy hogy a kövérségtől alig tudták őket a piacra behajtani. A piacon a mészárosok mindjárt odaszaladtak és igen jó pénzért megvették a sertéseket. Mikor a kialakott árát fizették, a pap figyelmeztette őket, hogy a sertéseket olyan helyen hajtsák, ahol vízbe nem léphetnek, mert ami azután történik, azért nem vállalja a felelősséget. Ahogy hajtották a mészárosok a sertéseket, hát egy kis folyókába belelépett az egyik. Abban a pillanatban nines sutt sertés, csak szalmatekercesek. Bámészkodtak a mészárosok és sok nép összecsendült, hogy mi történt. Miután megüsmerték, hogy ez volt a keményfalvi pap, fejszéssel mentek utána, hogy agyonverik. A pap hazafelé ment, már a városon kívül érték utól. Mikor a pap látta, hogy 20—30 ember fut utána, intett nekik

a kalapjával, hogy csak jöjjenek. Amikor odaértek, a pap leült egy kőre és azt mondta, hogy csak tréfát űzött velük, visszaadja a pénzt. Egy embert odahívott, hogy húzza le a csizmáját, mert abban van a pénz. Ahogy az illető a csizmát húzta, a csizmával együtt a pap lábát is kihúzta és a vér az emberekre piccölődött. Ettől nagyon megijedtek és visszafutottak a városba, a pap pedig szép csendesen hazajött a pénzzel, sohasem merték tőle követelni.

Az udvarhelyiek bejelentették az esetet a püspöknek és kérték, hogy csapja el a környékről, mert ilyen dolgokat nem tűrnek tovább. A püspök a papot magához hívatta és megeskette, hogy ilyen dolgokat nem fog többé cselekedni és áthelyezte egy szász községbe. Ott meg úgy kezdte el, hogy a legszebb fákat vágatta ki és hordatta el szolgálival a tilalmas erdőből. Egy darabig nem mert neki szólni az előljáróság, de megúnták ezt a garázdálkodást és megmondták neki, hogy behajtják a négy ökrét, ha nem hagy fel az ilyen dolgokkal. Pár hétig be is szüntette a favágást, de aztán újra kezdte. A községbeliek egy nap elhatározták, hogy kimennek és elveszik az ökreit. A pap meghallotta ezt és mivel gyerektanító is volt, a gyerekekkel kirándulásra ment az erdőbe. Az erdőben a gyerekeket meztelenre vetkőztette és belebújtatta a két fászekér körül a lapuba. Megtanította őket, hogy amikor ő elkiáltja az ördögneveket, Pulutu, Durumu! — feltartott kézzel szökjenek elő és sivalkodjanak. A községből vagy 15 fegyveres kiment az erdőre, hogy az ökröket behajtják a községházához. Mikor odaértek, a felnagy kijelentette a pap előtt, hogy lefoglalja és elviteti az ökreit. A pap erre azt mondta: — Menjetek innen, mert idehívom az ördögöket és széttéptelek titeket! — Tudjuk, hogy sokat tudsz, de azt mégsem tudod megtenni. — mondta a felnagy. Ekkor a pap elkiáltotta magát: Pulutu, Durumu! és a gyerekek sivalkodva előszaladtak. Az emberek úgy megijedtek, hogy fegyvert, mindent eldobva szaladtak a községbe. Amikor a pap hazaérkezett, a felnagy odahívta a községházához és a község is össze volt hívva. — Most már tudjuk, hogy az ördögökkel cimborálsz, —

mondta a felnagy. — ne menj az erdőbe és minden héten adunk 2 kocsi fát. A pap bele is egyezett, mondván, hogy ő a papságról is lemond, ha minden héten megkapja a két kocsi fát. A község ezen igen örvendezett és mindjárt írásba foglalták az egyezséget. Később rájöttek a csalafintaságra, de nem tehettek a pap ellen semmit. Így aztán nyugodtan élt tovább a pap.

Igy beszélt el mindezeket édesapám. Nagyapám még üsmerte Kolombán papot. Így volt minden, ez mind sziniszta igazság. Régen még éltek ilyen tudós emberek, talán most is élnek. Ki tudja?..“

Lejegyezte: *Dömötör Sándor.*

Esküvő Csökölyön (Somogy megye).

Általánosságban az a tudat él az emberben, hogy házasságának megkötése körül égi hatalmasságok viszik a főszerepet. Pedig hát nem egészen így van ez. Nagyon sok földi tényező befolyásolja a dolgot. Így volt ez mindig, talán a legrégebbi ókorban is, és így van ez ma is.

Igy van ez Somogyország egyik szép községében: Csökölyön is. Szülő, sógor, koma, jóbarát: mindegyiknek van valami kis szerepe, mindegyiknek van valami kis beleszólása, vagy az ügy érdemi elintézésébe, vagy legalább az alapságok megtartásába.

Nézzük tehát, hogyan jön létre a csökölyi házasság.

Miután a legény elhatározta magát, elküldi anyját, vagy apját a lány szüleihez kérőbe. Ha a lánykérők kedvező fogadtatásra találhatnak, következő napon már nem a szülők, hanem a legközelebbi három rokon megy el a lányosházhoz. Körülnéznek, kipuhatólják, hogy „nem esett-e valami a dologba“, nem változott-e meg a hangulat. De ezzel még mindig nem ér véget a tulajdonképeni lánykérés. A harmadik nap este már hét rokon keresi fel a lány szüleit, hogy utoljára beszéljék meg a dolgot. Csak, ha ezúttal is „jó szót“ kapnak, válik biztossá az ügy.

Ezután következik az alku. A harmadik lánykérés után 4—5 nappal a legény 25—30 rokona — férfiak s asszonyok vegyest — összeszedelőzködnek,

átmennek a menyasszony házához, hogy „amit megkezdték, annak alapformát formáljanak“. Az alku a leány megvétele. Összeül a legény násznagya, meg a leány násznagya és elkezdnek alkuozni a leány árán. Az egyik például 30 forintot kér, a másik 15-öt ígér. Forintonkint megy fel az egyik, vagy száll le a másik. A násznagyok rendszerint úgy ülnek, hogy megbízójukkal szemben legyenek. Annak arcáról olvassák le, hogy az alkuval meg van-e elégedve. Míg a férfiak a pénzen egyezkednek, az asszonyok a ruhaneműeket tárgyalják meg. Mert a vőlegénynek a pénzen felül még ezt is kell adnia, ha magácnak akarja tudni a lányt. Asszonynének gyorsan pergő nyelvvvel beszélnek meg, milyen anyagból legyen a ruha, milyen legyen a cipő, a kabát, hány darab fejkendőre is van a lánynak szüksége. Mindez a tárgyalás hosszú huza-vonával két-három óráig is eltart. Gyakran egy selyemkendőn nem tudnak megegyezni. No, de végül mégis csak sikerül az alku: egy öltő ruha, egy pár cipő, kabát és legalább öt fejkendő.

Most aztán a vőlegény násznagya behívja a lányt, aki az alku alatt a szomszédos szobában tartózkodott. Nagy szemérmesen bejön és megáll az asztal előtt. A vőlegény násznagya feláll és díszes szavakkal kezdi mondókáját:

„Nézd, leányom! a te jövendőbeli férjed, úgyszintén ennek az édesapja, miután megtudták, hogy az Úr az ő útjukat megáldotta, amin elindultak, tehát mint Elíczer is megtudta, hogy az Úr az ő útját megáldotta, mikor Izsák házasságára közvetítőnek elindult, az akkori szokás szerint a leányzót megajándékozta egy arany függővel és két arany perecekkel, ezek is, nevezett vőlegény és ennek szülei hasonló mód cselekszenek: megajándékoznak tégedet evvel a kincszintén összeggel. Fogadd köszönettel szíves ajándékjukat. Én pedig, mint násznagy, kívánom, hogy áldjon meg az Úr. Áldja meg minden lépésedet, mind kimenésedet, mind bejövésedet. Legyetek egymáshoz egyező elmével, éljeteek egymással igaz szeretettel, amit végre csak a halál oldhasson el. Ezt kívánom.“ Ezzel átadja a pénzt, a leány pedig megköszöni következőképen:

„Édes apám és édes anyám” — ekkor fogadja apjának és anyjának vőlegénye szüleit — „köszönöm szívességüket. Iparkodom megszolgálni, meghálálni.”

Az alku után vagy 4—5 nappal van a szabás. A menyasszony meg női hozzá tartozói mértékét vesznek a legényről, és háziszóttos vászonból ingeket, széles gatyákat szabnak ki neki. Viszonzása ez az alkun adott ajándéknak és általános elterjedt szokás, hogy a vőlegény annyi pár fehérneműt kap, ahány forintot adott. A szabáson azután azt is megbeszélik, hogy „mikor legyen a végső összeköttetés”.

Az esküvőt leginkább *keddi napokon tartják*. Előtte való napon azonban már nagy a vígasság. A menyasszony minden rokona, a vőlegény rokonságából azonban csak mintegy 10—15 „szőmély” jön össze a lányosháznál, ahol esznek isznak, mulatoznak, egész éjjelen át.

Kedden délután két óra tájban van „az esküvés”. Utána visszakísérik a menyasszonyt szülői házába.

Három óra körül útnak crednek a „követjárók”. A vőlegény rokonságából 10—12 férfi a násznagy vezetésével elmegy a lányosházhoz. Megtelepszének. Kicsit beszélgetnek. Aztán feláll a násznagy:

„Tisztelt Barátaim!

Emlékezzenek csak december havára. Abban is megesezt (pl.) huszadik napjára. Mindjárt megismernek, hogy kifélék le-

gyünk, E házban, kik akkor egységre léptünk. Mert Noé is kilépett, hogy megállt bárkája,

Nyugtát az Ararát tetején találta. Egy galambot bocsát azon megtudásra, Vajjon kijöhet-e a földre lakásra?

A galamb, amidőn tőle eltávozott, Visszajöve hozzá olajágot hozott. Amint látta Noé, nagyon megörüle. Bárkájából öröm között kiköltöze.

Mi is, kik e virág után régen járunk, Társaink számára jeleket is várunk.

Hogy a miénk ő már: esküvőből tudjuk, Hogy kertünkbe öröm között plántálhassuk,

Azért most minékünk koszorút adjanak, Ők pedig az Úrtól áldva maradjanak.”

Most behozzák a koszorúkat. Kétféle

koszorú van: a kis- és nagykoszorú. A koszorú alapja papírmacé, amely — főleg télen, februárban tartják az esküvőt, amikor más virág nem igen adódik — örökzölddel van feldíszítve. A nagy koszorún elül úgynevezett *szarv* van kemény papírból és azon egy jókora alma. Nem egyszer az almába beleszúrva tarkaruhás menyecskebábu, kezében színes zászló. A nagykoszorú a násznagyé.

A követjárók aztán nagy örömmel sietnek hazafelé. Kalapjukon a koszorú, messziről hirdeti diadalmas útjukat. Amint megpillantja őket a vőlegény, egész háznépével rögtön elindul a menyasszonyért. Ha nagyobb a rokonság: 9, ha kisebb: 7 szekér viszi őket. A szekerek száma csak 9, vagy 7 lehet, de sohasem 8. A menyasszonyt ékes szavakkal elbűcsúztatják a szülői háztól, apjától, anyjától, testvéreitől, felső és alsó szomszédjaitól. Azután magukkal viszik. Ez körülbelül délután 5 órakor történik. Elmennek nagy muzikaszóval a vőlegény házához, hol is a vendégsereg rögtön asztalhoz ül. Csupán a menyasszony sorsa mostoha: neki egyelőre csak a kamrában jut hely. Sohasem a vendégszobában. A vőlegény — ez csak természetes — kint üldögél vele. Nyolc óra tájban azután a vőlegény násznagya kimegy értük és bevezeti őket. Megállnak az asztal előtt és a násznagy rákezdi:

„Jó estét kívánok e ház gazdájának, Házában összegyűlt rokon s barátjának. Tisztolt Barátaim! mi utasok vagyunk, Megesteledtünk. Itt atyafiságos beszédet hallottunk. Ide hát bejöttünk. Mögkérném önöket, Hogy énnekem és néhány hozzánk tartozónak,

különösen azoknak, kiknek a tiszteltére összejöttünk, kis pihenőhelyet adni, bennünket társaságukba befogadni, minden előfordulandó multságukban részesíteni sziveskegyjenek.”

Természetesen azt felelik, hogy: nagyon szívesen. Adnak nekik helyet, letelepszének. A násznagy szokásos helyére: a szoba sarkába ül. Szemben veletül a vőlegény, mellette a menyasszony. A *vőfény* a vőlegény mellett egyik felül, a menyasszony mellett pedig a

silány,¹ első koszorús lány. A gazda bort hoz fel a pincéből. Most kicsit beszélgetnek, kicsit iddognak. Azután feláll a násznagy, felállítja a menyasszonyt, vőlegényt, csöndet kér és áldást mond rájuk:

„Vidám tekintetű, nemes gyülekezett,
Ki e lakodalmas házhoz gyülekezett:
Elhiszem, hogy ámbár zeng is
Pár szómat meghallni még se

Nem beszélek soká, csak egy minutába,
Azután táncolhat mindenkinek lába.
Én nem is mondok most különös

Mint aki bejárta széles e világot,
Ez nem célo, nincs is módod benne,
Talán e seregnek unalmára lenne.
A nagy ösztönzés buzdít fel engemet.
A páros életről mondjam el versemet.
Szép az aranygyűrű, szép bizony

Réznél fényesebb az, akárki ujjába,
De ha gyémánt is van vegyítve közibe,
Fényesebbnek tetszik a nézők szömbibe.

(Menyasszonyhoz.)

Így tehát a hü szeretet, jámborság,
A tiszta józanság és csöndes békesség,
Szülői szeretet, szülői tisztület,
Testvéri, baráti, igazi böcsület,
Legyen előttem mindenkor tükörül,
Az Isten áldása lesz házatok körül.
Legyen is rajtatok az Isten áldása,
Míg a napnak, holdnak fönt léssen

Az irigység, bánat szomorú tavasza,
A ti élteteket soha ne hervassza.
Majd mikor lefolynak halandó éltetek,
A mennyei Úrtól áldottak légyetek.
Ezt szíveimből kívánom.

(A nép felé.)

Végül pedig azt kívánom még ezen
Az összes vendégeket áldja meg az
Isten mindnyájunkkal.“

Ekkor behozzák az ételt. Mielőtt hozzákezdenének a vacsorához, a násznagy újból feláll és felköszöntőt mond:

„Ó jó Isten! édes Atyánk!
Téged dicsér nyelvünk és szánk.

¹ Vö. MTSz. *silány*: nyoszolyóleány.

Kérünk: Tekints ránk egedből,
A Te királyi székedből.
Adj erőt és egészséget.
Ezen lakodalmi népnek.
Áldd meg ételét, italát,
Tartsd meg e háznak gazdáját.
A vőlegényt menyasszonnyal.
Tartsd meg kedves mindnyájunkkal.
Vedd kedvesen, ó jó Atyánk,
A Te szolgád imádságát.
Most és mindörökké Amen.
Jó étvágyat kívánok a vacsorához.“

Mindenki hozzálat az evéshez. Elsőben is tészta-leves van, de régebben igen szerették a pacal-levest. Keményre főtt tojást keverték a pacalhoz és ezt azután becsinált-félévé főzték. Leves után se szeri, se száma a sokféle húsnak. Különösen a töltött káposztának, sült disznóhúsnak, meg a csirke-pecsenyének van nagy keletje. Ezután jön a rétes, meg a fánk, amihez már jól csúszik a bor is.

Táncra azonban még nem kerül a sor. Hisz a menyasszony még mindig hajadoni fátyolával ül az asztal mellett. Majd ha kontyos menyecske lesz és ő is táncolhat, kezdődik meg a mulatság. Úgy 11 óra tájban készülődnek is már, hogy kiviszik és feltűzik fejére a kontyot. A násznagy azonban ismét csöndet kér:

„Három fő szükség van: étel, ital, álom.
És csakugyan köll ám, látom, mind a három.

Vőlegényünknek is nehezek szemei,
Szívében meggyűltek forró érzelmei.
Elmondom helyette, amit ő akarna,
Az ő ajkairól csupán ez fakadna:
Kedves vendégeim! boldog jójucakát,
Köszönöm kendteknek a fáradozását.
És ti, jóbarátim, akik itt maradtok,
E vig kedvű házban vígan mulassatok.
Mi most már elmegyünk,
Kívánunk jójucakát.
Föltesszük a menyasszony fejére
Az örökös koronát.
Föltöszsük a kontyot,
Alája a gondot.“

Ezután a násznagy kikiséri a vőlegényt és menyasszonyt a kamrába, ahol a menyasszonyt felkontyozzák. Ezt legközelebbi asszonyrokonai végzik. Közben a vőlegény átöltözik: saját ruhái helyett azt az inget és gatyát húzza fel, amit a menyasszony készített számára.

Amíg a fiatalok kint vannak, a nász- nagy gondoskodik a vendégek szóra- koztatásáról. A menyasszony küld be vele egy keszkenőben *ajándékot*, a ven- dégek részére: apró perecet, mogyorót, diót. A násznagy szétosztja mindezt a vendégek között, közben pedig ezt a verset mondja:

„Édes vendégem! eztet a menyasszony É kis ajándékot elkészíté otthon. Tőlem elküldötte, hogy asztralra tönném, és ezt egészséggel szépen elkölténénk. Fogadjuk szívesen becses ajándékát, Kölsük el békében minden kis morzsáját.“

Szétosztja a perecet, *mogyorót*, diót a népség között. A dióval a fiatalság páros-páratlant játszik, a perecet meg inkább az öregek rogotatják.

Mikor aztán azt hiszi a násznagy, hogy a menyasszony felkészült, kimegy az ifjú párért. Kézengyva hozza be a kis menyecskét, aki irulva-pirulva jelenik meg a vendégek előtt:

„Édes Atyámiai! mi is elmondhassuk Eliézer szolgának a szavaival, hogy a mi útunkat is az Úr megáldotta, amien jártunk és amiért fáradoztunk, az imé, itt van előttünk. De hogyha ezt a nőt, akit ide hoztunk hözibénk, az ő szülője, hozzátartozandó rokonai olyan intő szókkal bocsátották volna el, az ő szá- nyaik alól, mint a régi pátriárkák szok- ták az ő gyermekeiket, hogy ezt az ifjút szeresse, ennek szülőit tisztelje, rokonait pedig böcsületben tartsa, ő maga pedig ebben az életben feddhetet- lenül járjon el, ha ezekben úgy eljár, akkor a rokonok és az ismerősök jót mondanak ő felőle.“

Ezzel *átadja* a menyasszonyt, miköz- ben néhány *viccös szót* mond. Pl. „Hát most nézzék mög, nem vak, nem is sánta. Idáig feleltem érte, de tovább bír én nem felelek.“

A cigányok ráhúzzák a menyecsketán- cot. Elsőnek természetesen az újdonsült férj táncol. Utána a vőfény. Amikor ez befejezte táncát, elkiáltja magát: „Enyém a menyasszony!“ és egy tányért tart magasan a feje fölé. Aki a me- nyecskével táncolni akar, annak tetszése szerinti, de minél nagyobb összeget kell a tányérra tenni. Ez a *táncpénz*. Aki így elnyerte a menyecskét, egyet-kettőt

fordulhat vele, de máris újra elkiáltja magát a vőfény: „Enyém a menyasz- szony!“ és máris új táncos kezén perdül tova. Természetes, hogy a táncot meg is lehet vele ismételtetni. Vannak, akik ötször-hatszor is megtáncoltatják, de — ötször-hatszor kell fizetniök.

Meg kell említenünk, hogy *csókpénz* Csökölyben nincs és nem is volt soha.

A menyecsketánc után kezdődik csak a java mulatság: tánc, muzsika késő reg- gelig. Ekkor aztán hazamennek a ven- dégek, de csak azért, hogy estére újult erővel folytathassák a mulatozást, mely- nek gyakran csak a harmadik hajnal vet véget.

Idős Nagy Vajda Ferenc bemondása szerint lejegyezte: *Előd Géza*, Pécs.

Hány ügyvéd van a mennyország- ban?

A mennyországban csak egyetlen egy ügyvéd van. De tudom Isten, nem is lesz több soha.

Mikor ez az ügyvéd följutott az égbe, eleinte csak örült, örvendezett az Úr színe látásának, a zengedező angyali szó- zatoknak meg az örök világosságnak. Elbeszélgetett a nagyszakállú öreg szen- tekkal, elnézdelődött mindenfelé a meny- nyei mezőkön. De nemsokára megúnta az egészet, mert odalent a földön na- gyon sürgő-forgó ember volt, itt meg a jótét lelkek között nem akadt semmi dolga. Nem tudta, mit csináljon. Már azt gondolta, hogy visszakerédkedik a földre. De azért ezt mégse mer- te meg- tenni, mert attól félt, hogy akkor sohase lesz többet bejárata a mennyországba. Törte a fejét, addig törte, utoljára csak talált odafönt is magának való foglal- kozást.

Megkereste Szent Józsefet, amint ép- pen a szin alatt barkácsolt öreg gazda módjára, és elkezdte neki mondani ta- nult emberséggel:

— Szent atyám, József, nem akarok szómmal véteni, de úgy látom én, hogy nincs igazság még a mennyországban se.

— Már hogyne volna! — felelte neki vállhegyről a nagy szent és tovább fa- ricskálta a vasvallyanyelet.

— Pedig én, engedelmet, mégis azon- dom, hogy nincs. Mert ha volna, más rend volna. Látod, szent atyám, te ro-

konságban vagy az Úristennel, te vagy az Úr Jézus nevelőapja, a Boldogságos Szűz hites ura, még sincsen hozzád illő hivatalod idefönt. Szent fiad a teremtett világot kormányozza, Szűz Mária az angyalok között királynéskodik, te meg csak itt fűrsz-faragsz semmi haszonra. Segíteni kellene ezen.

— Majd éppen te segítenél! — intette le a szent jámbor, de azért már becsattantotta a bicskáját.

— Én csak megmondanám, ha meg hallgatnád, hogy hogyan lehetne segíteni. Nézd el, atyám, Szent Pétert. Közönséges hálóságátó halász volt világ életében, nem olyan kitanult mesterember, mint te. Háromszor megtagadta Urunkat Megváltónkat, éppen mikor a legnagyobb bajba esett. Mégis mi lett belőle? Az övé a legszebb hivatal, ő a mennyország kapusa, nála a kapukulcs, neki jár a kapupénz. Pedig ez valami mennyi téged illetne.

Szent József eleiben hallani sem akart róla, hogy Pétert valamiképen kitérje a kapusságból. De az ügyvéd a mennyországban is ügyvéd, addig verte a vasat, hogy a szent öreg mégis kedvet kapott a kapusi hivatalhoz. Beszélt Szűz Máriával meg Szent Fiával és mind a ketten megígérték, hogy kezére járnak. El is határozták, hogy hamarosan az Isten elé viszik a dolgot és mindjárt fel is fogadták az ügyvédet, hogy csinálja meg az írást.

Szent Péter nesztét vette, hogy mi készül ellene. Bizott ugyan az örök igazságban, de azért — gondolta — a rokonság mégis csak rokonság, jó lesz valamit neki is cselekedni. Nem volt rest, nosza szaladt panaszával az Úristen zsámolyához, hogy így meg úgy, ilyen meg olyan régi szolga ő már itten és most mégis olyan szél fuj, hogy nemsokára kitelik a becsülete.

Éppen akkor ért oda Szent József is az ügyvéddel. Hozták az írást.

— Hát tik mi járatban vagytok? — kérdezi a Mindenható.

Mondják. Gondolkodik az Úristen.

Látja, hogy Szent Józsefert is kellene valamit tenni, de a régi cselédet se lehet csak úgy egyszeribe kivetni a kegyeretlenségbe.

— Tudjátok mit, — mondja nekik. — Nem volna igazság, ha most itélnék ebben a dologban, mert csak Józsefnek van ügyvédje. Péternek meg nincsen. Hanem mihelyt még egy ügyvéd feljut a mennyországba, fogadd fel Péter, aztán gyertek elem, akkor majd igazságot tesztek köztetek. Elmehtettek!

Azóta Szent Péter gondosan vigyázza, nehogy még egy ügyvéd betegye a lábát a mennyország kapuján. Mert úgy véli: ha nincs ügyvéd, nincs tárgyalás se, és addig egészen biztos az ő hivatala.

Harctéri feljegyzés 1918-ból; félnépi eredetű elbeszélés nyomán közli

Csefkó Gyula.

Szokások és babonák Csesznekből.

Luca napkor este felöltöznek, nagy szarvakat és öltözeteket vesznek fel és aki ilyenkor az utcán megy, azt megijesztik és házakhoz is eljárnak. Azt mondják, hogy vannak emberek, akik egyes házakhoz betudják cseszteni az úgynevezett *Lúdvércot* a kulcsjukon és az a szobában röpköd. A Lúdvércről azt állítják, hogy jár lányokhoz este, a képményen megy be a házba, és a szobába a kulcsjukon megy be és lólábai vannak. Akihez ez jár, az mindég mindig betegebb lesz. Nem akartam elhinni; akkor mesélték, hogy egyszer egy lányhoz járt a szeretője képében, de ő nem tudta. Egyszer egy hozzáértő asszony megmondta neki, hogy nagyon vigyázzon, mert Lúdvérc jár hozzá, ha nem vigyáz, nem soká él. Ha még eljön, ejtse le ollóját, de vigyázzon, hogy az föl ne kapja. A lány úgy tett. Mikor másnap elment hozzá, akkor leejtette ollóját és fölkapta, a legény is nyúlt érte, de ő ügyesebb volt, akkor meglátta lábait. Erre a legény azt felelte, hogy szerencséd, hogy több eszed volt, és elment. Többet nem is jött.

Kovács Miklós fg. VII. o. t.

IRODALOM.

Trocsányi Zoltán: Régi írások és falusi levelek. (8r. 7 l.) — **Trocsányi Zoltán: Falusi szépirok.** (8r. 10 l.) — (Mindkettő különnyomat a „Magyar Szemle“ 1929. évf.-ből.)

Az első cikk megírására szerzőt az a vita indította, mely a magyar nyelv és stílus válsága körül czidőszerint több tudományos folyóirat hasábjain zajlik. Szerző a kérdést történeti és népnyelvi szempontból próbálja megvilágítani. Előbb végigmegy a magyar irodalmi stílus négy főkorszakán, majd rátér a mai magyar népnyelv vizsgálatára. Vizsgálatának anyaga az a sok levél volt, amely hozzá, mint az egyik magyar néplap szerkesztőjéhez faluról, tanyáról érkezett. Vizsgálatának credményeképpen arra a végső következtetésre jut, hogy stílus szempontjából a népnyelvben nincsen hiba; nyelvtanra a népnek nincsen szüksége; a népet nem kell és nem is lehet megtanítani más beszédre, mint amit apától tanult s amelyet tovább ad utódainak.

Másik cikkének megírásánál főképen annak a mostanában sokszor fölvetett kérdésnek tisztázása vezette: vajjon a magyar nép és az orosz muzsik között van-e valamelyes lelki rokonság? Ennek a kérdésnek vizsgálatánál az az elbeszélés pályázat volt segítségére, amit falusi tehetségek föl kutatása, továbbá népstilisztikai és néplélektani kutatásokhoz szükséges anyag összegyűjtése céljából 1928 őszén az „Új Barázda“ c. napilapban hirdetett a falusi nép számára. A felelet érdekében csakis a földművesek, gazdák és földmunkások pályaműveit tanulmányozta s ezek alapján kimondja, hogy semmi sem igazolja az orosz és magyar paraszt lélekrokonságának kérdését.

A kérdés vizsgálata közben azonban szerző egyéb tanulságokat is levon; a

magyar falusi nép alaptermészetére vonatkozólag például azt, hogy a magyar nép fatalista és török. Osztálya történetét, megpróbáltatásait, szenvedéseit elfelejtette, nincs meg benne a fölfelé törés, az úri élet utáni vágy. Nem akar sorsában nagy lényegi változásokat. Földműves akar maradni, de földbirtokkal és biztos kenyérrel.

De tanulságokat von le szerző a néprajz számára is. Azt mondja többek között, hogy a falusi elbeszélésekben már nyoma sincsen a népmeséknek, sem stilisztikailag, sem a fantázia szempontjából; a sajtóságos népköltészeti, népmesei stílus a népujságot olvasó, politikai szónoklatokat, ismeretterjesztő előadásokat hallgató falusi emberből kiveszett és helyet adott annak az irodalmi stílusnak, amelyen a fővárosi újságok írnak; Erdélyi János, Merényi László, Kálmány Lajos és a többi folkloreisták ma már hiába próbálnák összegyűjteni tőlük a magyar népköltészet emlékeit; a nép felvilágosodásával együttjárt mitológiájának pusztulása is s az elmúlt évszázad népköltési gyűjteményei legvégső forrásaivá váltak az „ősi“ magyar lélek kutatóinak.

Engedje meg nekem a kiváló szerző, akinek sokoldalú munkásságában a folklorisztikait is sokra értékelem, hogy kérdéses cikk néprajzi tanulságainak súlyát könnyűnek minősítsem. Azt elismerem, hogy egy ilyen elbeszélés pályázat alkalmas lehet falusi tehetségek föl kutatására, avagy népstilisztikai anyag összegyűjtésére, de azt kerekén tagadom, hogy komoly alap lehessen olyan nagy kérdések eldöntésére, hogy mi a magyar nép alaptermészete, hogy mik a testi és lelki szükségletei, hogy mik a vágyai és hajlandóságai és hogy mit őriz még, avagy mit hisz azokból a tárgyi és lelki hagyományokból, ami-

ket őseitől örökölt. Aki ezekben a kérdésekben tájékozódni akar, annak legjobb fölkelni az íróasztal mellől és időnkint kimenni a nép közé. Akkor sem futó látogatásra, hanem hosszabb tartózkodásra. A nép — helyesen jegyzi meg szerző —, ha író tollat vesz kezébe, szemérmes, óvatos, tartózkodó. Ugyanilyen azzal az ismeretlen úriemberrel szemben is, aki egy félórászkára betöppan hozzá. De akivel lassan megbarátkozik, összelelegedik, annak megnyitja lelke titkos fiókjait és olyan dolgokat is elárul, amiről a szerkesztőségi asztaloknál nem is álmodnak. Magam, aki a háború óta elég sűrűn járok a nép közé, nyugodtan állíthatom, hogy annyi néprajzi, néplélektani gyűjtés, elmélet és vita után sem ismerjük a magyar falu és tanya népét. Mert megismerésére tervszerű és kitartó munka sohasem folyt. (Értem ez alatt az olyan természetű társadalomrajzi fölvetelt is, mint amilyenre Braun Róbert 1913-ban „A falu lélektana“ c. tanulmányában kitűnő példát adott!) Csonka-Magyarországnak még mindig maradt háromezer olyan községe, amely csaknem terra incognita úgy a társadalomrajz, mint a néprajz számára. Amíg ezeknek monográfiaszerű keresztszete el nem készül, addig néprajzi és néplélektani tanulásoknak efféle elbeszéléspályázatokból való kivonogatása nem lesz egyéb, mint jóindulatú játék a szerkesztőségi íróasztalon. Madarassy László.

N. P. Andrejev: Die Legende vom Räuber Madej. (FF. Communications, No. 69.) 332 l.

„*Madejrabló*“ története a legendás mesék egyik legmegkapóbbja. Utonálló rablásból él, agyonüt egy sereg embert, köztük apját és anyját is. Egy poklot járt klerikustól megtudja, mi vár reá odaát: izzóvá tüzesített vaságy, melyből szögek és kések állnak ki. Ré múltében vezeklésre hajlandó, de lelkét, amint értesül, csak úgy mentheti meg, ha agyonütő dorongját hegytetőn elülteti, ahhoz a völgyből térdén csúszva szájában vízi fel az öntöző vizet. Ezt kell tennie mindaddig, míg dorongja ki nem zöldül és gyümölcsöket nem terem, vétkei előbb nem bocsátatnak meg. Mindez évek

mulva megtörténik. Mohával borítva találja meg a vezeklés egykori kiszabója a téli időn gyümölcsrel teli fa alatt. Abszolúciót kap s az egykori rabló lelke fehér galamb képeben repül fel a mennyországba.

Nyilvánvaló, hogy a történet középkori prédikációs példatörténetek motívumából van összeállítva. Elterjedtségét, eredetét és kialakulásának mozzanatait vizsgálja most végig N. P. Andrejev leningrádi professzor a fenti könyvben. Műve mintája a lelkiismeretes filológiai feldolgozásnak. Az Európa-szerte közölt 245 szövegváltozat (köztük 9 magyar, 1 hazai cigány, 7 horvát és 8 tót, amelyek szerkezetük tanúsága szerint szintén tőlünk való átvétel) arra vall, hogy három fajta szövegtípusa ismeretes a kontinensen: egy nyugati (breton eredetű), egy keleti (orosz szerkezet) és egy középeurópai (dél-nyugati és ukrán típus, amely a mienkkel egyezik). Az első kettő szórványos előfordulása, az utóbbi rendkívül sűrűn ismeretes a szomszédos területeken is. Kialakulását illetően világosan látható, hogy legősibb szerkezete az első (breton) forma; ez a maga kezdetleges, fogyatékos összeállításában átkerül az oroszok közé, ahol változás, bővülés éri; legfejlettebb alakja a középső teljes redakció. A könyv szerzője meggyőző és szemléletes képét adja ennek a lassú kiteljesedésnek, amely az eddig elterjedt olyféle felfogásnak ellentmond, mintha az ősi szerkezet (archetipus) lenne minden esetben a legteljesebb s onnan a szóbeli továbbadás folyamán az elterjedés csak csökentene, rontana rajta. Másfelől ugyanarra a végeredményre jut, mint alulírott már a Jávorfameéről (Ethnogr. 1920. 1—25. és 1925. 105—129. II.) szóló kutatásában, t. i. a megkomponált teljes meséről itt is kiderül, hogy régebbi és máshova tartozó, tehát előzetesen ismert motívumokból van összeállítva. Egykori megalkotója a maga invenciójából mit sem ad hozzá, csak a már meglévő mozaik köveket (motívumokat) csoportosítja új kombinációba. Ugyan csak nagy elégtételünkre szolgál, hogy Andrejev könyve végén térképet közöl a variánsok pontábrás megjelölésével, amely metódikai eszközt alulírott alkalmazta éppen a Jávorfamejénél elő-

szór s a hasonló eljárás mód arra vall, hogy Andrejev, mint már előbb W. Anderson is, fölünk merítette az eszmét hozzá.

Megemlítendőnek gondoljuk végül, hogy aki nálunk a *Tar Lőrinc mondájával* (Tinódi: Zsigmond-krónikája végén) akar majdan foglalkozni, Andrejev művét tanulmányában nem mellőzheti. A Madej-legenda (egykori Amadeus—Harmadej-legenda nyomán, nálunk Križánál „Megölő Estéfán”) magában foglalja Tar Lőrinc pokolban-járását, az ott látott tüzes ágyat; a visszatérő tapasztalatát közli a bűnössel (Zsigmond királlyal), aki rémültében vezeklésül a Zsigmond-kápolnát építteti; olyan elem sor tehát, amely ebben az összeállításban a Madej-legendával szoros kapcsolatot mutat. S. S.

Hongaarsche Sagen Sprookjes en Legendes. Verzameld en verklaard door Prof. Dr. *Alexander Solymossy*, vertaald door *Vilma Hettyey de Makoshettye*, met illustraties van *István Benyovszky*. Zutphen (Holland)—W. J. Thieme u. Cie. 1929. 416 o.

(*Magyar mondák, népmesék és legendák*; összeállította és magyarázta S. S., átültette H. H. W.; illusztrálta B. I.)

A munka, amely kiállításával és pompás színes képmellékleteivel díszműnek is beillik, hollandus kiadójának egy szorosozatos vállalatában jelent meg, amely vállalat a földkereskés összes népcinek folklóre-epikumát óhajtja külön monografiákban nyújtani. A könyv összeállítását, szigorú tárgyi szempontok mellett — egyikük itt most nyíltan bevallja —, holmi irredenta célok is vezették. Kultúrát akartunk hármán: a szemelvények kikeresője és jegyzetekkel kísézője, a fordítónő és a képanyag művésze a könyvvel igazolni. Elsősorban azt, hogy három született magyar tud ilyen munkát idegen nyelven nyújtani, másfelől népünk szellemi kincseiből mintakollekciót adva, annak lehetséges voltát, költői erőt, képzelete termékenységet óhajtottuk bemutatni. — A kötet elején két bevezető cikk áll: egyik a magyar történelem vázlatos képe, ahol a szövegben ki van emelve, mely alább közölt történeti mondák hova, melyik korba

helyezendők; másik a magyar népnek jellemrajza, mindkettő a szövegösszeállító tollából. Utána legjellemzőbb történeti mondáink és vármondáink sorozatnak történeti időrendben, a források szövegének idegen olvasó számára némi átsímitásával; majd babonás történetek, mesék és tréfás anekdoták következnek az eredeti szövegek hű közlésével. A végén (371—416. lapokon) az olvasmányokhoz való tájékoztató jegyzetek vannak csatolva az egyes szemelvények forrásának megnevezésével, a róluk szükséges ismeretek közlésével az idegen laikus olvasóknak szánva, valamint tudományos összehasonlító fejtegetések és bő világirodalmi utalások a nemzetközi kutatók számára. S. S.

Hans Honti: Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen. Auf Grund von Autti Aarnes Typenverzeichnis zusammengestellt. (FFCommunications No. 81. Helsinki, 1928. 42 o.)

A fiatal magyar folklorista annak a vállalatnak célja szerint, amelyben munkája megjelent, külföldi kutatók számára bibliografikus modorban, rövid jelzésekkel összeállította az eddig nyomtatásban közölt magyar népmesék jegyzékét az ismert Aarne-féle rendszer alapján. Kidolgozására az a tapasztalat ösztönözte, hogy a nemzetközi folklóre-monografiákban, amelyek rendszerint kiterjeszkednek az elérhető összes, bármi népnél található változatokra, a magyarok többnyire hiányzanak, vagy legfeljebb mutatónak van belőlük egy-egy idézve. Munkája e tekintetben csakugyan hűzágóptólónak mondható és örvendetes jelenség szakirodalmunkban. Jellemző, amit Előszavában említ, hogy neki az Aarne-féle kategóriákba, típusokba való beiktatások gondot okoztak. A mesék egy része schogy sem akart a keretekbe illeszkedni. Ilyenkor úgy járt el, igen helyesen, hogy a heterogén motívumokból álló meséket mindazon típusoknál felsorolta, ahova annak külföldi motívumai tartoztak. Viszont itt meg az a veszedelem fenyegetett, hogy a külföldi kutatók a hivatkozott példát félreértik, abban a hiszemben, hogy tiszta típusal van dolguk. Honti az Előszóban nem tért ki arra (vagy még nem

volt tudomása róla?), hogy a mi magyar meséink éppúgy, mint a keletiek általában, gyökeresen elütő *elbeszélő-módból* fakadnak, mint a nyugatiak. Ezt a nevezetes tapasztalatot nemrég nem is magyar kutató, hanem egy holland tudós: *Jan de Vries* leydeni professzor állapította meg (három művében is: 1. „Over den bouw der sprookjes“, megjel. a *Menschen=Maatschappij* folyóirat IV. 1928. 20—32. ll.; — 2. „Het sprookje“ kötet, 98—117. és 3. a „*Märchen von den klugen Rätsellösern*“ FFC 74. sz. kötetben). Míg u. i. a nyugatiak a hagyományosan átöröklődött mese menetéhez ragaszkodnak, mialatt a típus tisztán megmarad náluk, keleten a mesemondó szabadabban bánik a halott történettel; új kombinációkba rakva az általa ismert motívumokat, szinte *rögtönzi* elmondása folyamán a mesét. A nyugati elbeszélő fegyelmélettebb, a hagyományos formáknak hübb megőrzője (mert história iránti érzéke erősebb!); a keleti, köztük a miénk is, hangulata és helyzete szerint másképp alakítja a mesét; innen egyes mesei példánk *csodálatos változatossága*, az eredetileg össze nem való elemek tarka keverése. Ezt *Jan de Vries* úgy fejezte ki, hogy a nyugati olyan, mint a kótából játszó muzsikos, a keleti olyan, mint a cigány, akit a pillanat impulzusa vezet.

Mindebből, sajnos, azt a következtetést kell levonnunk, hogy *Honti* derék munkája a magyar kutatók igényeinek nem felelhet meg. Számunkra más módszerrel, más beosztási alappal kell még ezután *meséink típusrendszerét* összeállítani. Nem is említve azt a körülményt, hogy *Aarne* rendszerében (sőt az azóta *Thompson* által átdolgozott és kibővített újabb osztályozásban sem) hasztalan keressük egy egész sor meséknek típusát. Minthogy utóbbiak nyugaton és a finneknél nem ismeretesek, a sorrendbe fel se vették, míg nálunk épp ezek a legelterjedtebbek, legkedveltebb meséi a népnek, amikből legtöbb változatunk van följegyezve.

Honti fáradtságos munkájáért különben a külföldiek hálásak, mint több igen hízegő ismertetésük elárulja.

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1923. u. 1924. Herausgeg. v.

E. Hoffmann=Kramer, Berl. u. Leipz. 1929. *Walter de Gruyter* u. Co. 4920.

A néptudománynak ez az évenként megjelenő és az egész földkerékre kiterjedő repertórium most érte meg VI. kötetének közzétételét. Közben az áldatlan anyagi bajok miatt több ízben megkésett s így e kötetel csak 1924-ig jutott el. Ezután azonban évenként két-két év anyagát szándékozva nyújtani, néhány esztendő alatt remélhetően lépest tarthat a haladó irodalommal. — A vállalkozás nagy nehézségei kézenfekvők. Az Előszó fel is panaszkolja, hogy a francia, spanyol, oláh, cseh, görög, török és délamerikai anyag nincs külön referensekkel képviselve, az összeállítás tehát óhatatlanul hézagos. A többi nemzetek szakanyagából azonban, ha teljességről ily vállalkozásnál egyáltalán lehet szó, igen kimerítő, gazdag anyagot ölel fel. A magyar rész szállítását illetően a szerkesztő csak alulírótról emlékezik meg, de mások is hozzájárultak nem egy fontos adalékkal. Ami a magunk esetét illeti, sajnálatos mindenesetre, hogy *Hellebrandt* Árpád elhunytá óta néhány kísérleten kívül nincs hazai megbízható repertórium-összállítónk s ilykép a külföldnek sem nyújthatunk hazai munkásságunkról hű képet; a kutatók így elesnek attól, hogy a felhasználható anyagot (pl. az *F. F. Fellows* tagjai) teljesen megkapják tőlünk. A Néprajzi Társaságnak még anyagi áldozatok árán is intézkednie kellene rendes évi repertórium-összeállítása dolgában, amit az illető megbízott csak oly helyeken végezhet, ahova a nyomtatványokból köteles példányok járnak.

A kötet összeállítása mintaszerű. Lelkiismeretességére legékesebben szolgáló példa, hogy a magyar szövegek idézésében egyetlen sajtóhiba sincs. Fontosabb jellegű, a néptani anyag roppant változatosságát tekintve, *tárgykategóriáinak új rendszerbe foglalása*. Ez eddig tudtunkkal a legkiérettebb és legáttekinthetőbb felosztás s vele a legnehezebb problémák egyikét oldotta meg. Célszerűnek véljük saját tájékoztatásunkra és jövődöben ennek követése érdekében e beosztás főbb kategóriáit (a nemzetek szerinti osztályozástól eltekintve) itt leközoelni.

A néptudomány osztályozó rendszere.

I. Általános néptan:

- a) bibliográfia,
- b) a néptan története és művelése,
 1. országok és népek szerint,
 2. kutatók szerint,
- c) általános alapelvek, módszertan,
 1. őskultúrák,
 2. általános szociológia,
 3. primitív lélektan,
 4. alapfogalmak, módszerek,
 - a) általános etnológia,
 - β) tüzetes néptan, alkalmazása egyéb tárgyterületeken,
 - γ) kérdőívek,
- d) földrajzi és néptani egységek összefoglaló tárgyalása,
 1. összefoglaló etnográfia (több világrész felölelésével)
 2. külön: európai, ázsiai, afrikai, amerikai, ausztrál és óceániai területeken,
- e) vegyesek (körülhatárolás nélkül),
- f) összefoglalások tárgyi egységekről.

II. Település.

III. Építkezés.

- a) ház és vele kapcsolatos építmények,
 1. lakóház,
 2. gazdasági épületek,
- b) templomok.

IV. Tárgyak:

- a) összefoglalások, vegyesek,
- b) ingatlanok, emléképítmények,
- c) ingó tárgyak.

V. Jelek.

VI. Technika, foglalkozások, népi ipar, népművészet:

- a) általában, vegyesek,
- b) népipar és népművészet,
 1. szövés-fonás (ipari és művészi),
 2. faragás, rajz, festés,
 3. famegmunkálás,
 4. fazekasság,
 5. kőmunkák,

6. fém munkák,

7. vegyesek,

c) mesterségek, népi foglalkozások,

d) földművelés, állatgazdaság.

VII. Népi jellemvonások, néptípusok.

VIII. Viselet.

IX. Étkezés és ital.

X. Szokások, ünnepek, játékok:

- a) születés és keresztelés,
- b) pubertás szokásai,
- c) szerelem, eljegyzés, házasság,
- d) halálozás, temetés,
- e) tűz hely hagyományok, otthoni élet,
- f) iskolai ünnepek és szokások,
- g) a falu élete,
- h) földműves szokások,
- i) ergáalom, vásár, búcsú,
- k) egyesülések, pajtasságok, körök,
- l) templomi szokások és ünnepek,
- m) kalendáriumi jeles napok,
 1. általában és vegyesek,
 2. téli szokások,
 3. tavasziak,
 4. nyáriak,
 5. ősziak,
- n) játék és játékszer.

XI. Jogszokások és közigazgatás a népnél.

XII. Néphit:

- a) könyvészet,
- b) hiedelem, varázslás, babona és őshit általában,
- c) mítosz és kultusz,
 1. kereszténységen kívüliek: mítosz, kultusz, szokás, áldozatok,
 2. keresztényiek,
- d) előjelek és jóslások,
- e) varázslás és elhárítás,
 1. varázsló, bűvölő eljárások,
 2. boszorkányok, bűbájosok, táltosok, garabonciások,
 3. bűvös tárgyak, talizmán, amulett.
 4. rontó és áldó formák, ráolvasások.

XIII. Népi gyógyításmódok.

XIV. Népi időjósítás.

XV. Népi irodalom.

XVI. Népköltészet:

- a) nemzetközi,
 1. általában,
 2. műfajok szerinti, tárgytörténeti csoportok,
 3. népdal,
 - a) könyvészet,
 - β) tanulmányok,
 - γ) szövegek: rokon csoportok, gyűjtemények, tárgyi egységek, alkalmiak,
 - δ) önálló dalok,
 - ε) a nótázás módjai,
 4. rigmusok, verses mondókák,
 5. gyermekversek, dajkarímek,
 6. felírások.

XVII. Zene és tánc, táncréjűk.

XVIII. Népmese, história, móka; monda

és legenda:

- a) könyvészet,
- b) általános összefoglalások,
- c) népmese,
 1. bibliográfia,
 2. típusmonográfiák, tárgytörténetiek,
 3. szövegek (nemzetközies, nemzetiek),
- d) históriák, mókamesék (trüfák),
 1. tanulmányok, tárgytörténet,
 2. szövegközlések,
- e) népmonda,
 1. bibliográfia,
 2. monográfiák,
 3. szövegek (csoportok, népek és tárgyak szerint),
- f) legenda.

XIX. Népi színjátékok.

XX. Egyéb népi irodalom.

XXI. A nép beszéde:

- a) általános jellemvonások,
- b) találós kérdések,
- c) közmondás és szólásmondás,
- d) tréfa és csúfolódás,

- e) felkiáltások, indulatszók,
- f) hangok magyarázata,
- g) népi szókinés.

XXII. Nevek:

- a) könyvészet,
- b) elmélet, vegycesk,
- c) földrajzi nevek:
 1. hely- és dülőnevek,
 2. utak és ösvények,
 3. hegy, domb, sík nevei,
 4. vízeké,
- d) népnevek,
- e) háznevek,
- f) személy- és családnevek,
- g) csúfnevek (vulgo),
- h) állatnevek,
- i) növénynevek,
- k) egyéb elnevezések.

Tanulságos a jegyzéket összevetni *Katona Lajos*nak 40 év előtti beosztó rendszerével az *Ethnographia* I. évfolyamában. *Katonáé* akkoriban a tudomány legfelső színvonalát jelzte. Azóta a gazdagodás, a tárgyterület bővülése s az egész új anyag felölelése oly fokú differenciálódást eredményezett, amely tudományunk lendülő haladásának legszébb bizonyítéka.

Nem kevésbé lenne érdekes a kötet 5992 adatát a műfaji csoportok szerint külön felsorolva, melléjük tenni az oda tartozó adatok számát. Kitűnne belőle, mely területét művelik ma legbehatóbban; az általában is megállapítható, hogy a II—IX. fejezetek (tárgyi néprajz) inkább leíró közlésekben gazdagok, míg a X—XIX. (folklore) rész feldolgozásban erősebb, anyaga mintha ki volna már merítve, csak a rendszerezés, csoportosítás munkája van hátra és a tudományos feldolgozásé. Itt is feltűnő a népmeséssel és népcénekekkel való foglalkozás népszerű, szinte irányjelölő volta. Viszont a XXI—XXIII. (népnyelvi) csoportokban szintén a nyers közlés a túlnyomó.

ADATTÁR.

Miben áll a magyar nemzetiség?

A *Magyar Hazai Vándor* ötödik évfolyamában, mely megjelent Pesten az 1835. évre, „minden rangú és rendű olvasók számára”, a „kalendáriumi tárgyak” után, a „hasznos és mulattató különbfélék és tudnivalók” között, fenti címmel értekezés olvasható. Az értekezésnek, zárjelben, még egy alcíme is van: „Próbálat könyv-terű és hozzávaló szóraddékok”. A terjedelmes értekezés alatt a szerző nevének csupán három nagy kezdőbetűje található. *Szinnyei* életrajzi lexikonából azonban megtudjuk, hogy az *E. I. P.* betűk alatt *Edvi Illés Pál* evangélikus lelkésznek, a Magyar Tudós Társaság levelezőtagjának, „több tekintetes nemes vármegyék táblabírájának”, kora egyik legnépszerűbb pedagógiai és ifjúsági írójának neve rejtezik, aki nevét a hazai folklóre történetébe különösen azzal írta be, hogy magyar népdalgyűjtését 1829-ben átengedte *Bowring John* angol tudósnak s így elősegítette, hogy a „*Poetry of the Magyars*” Londonban 1830-ban megjelenhessen.

Edvi Illés Pál hosszúra nyúlt élete folyamán sokat és sokfélét összeírt. Nevét azonban nem az a munka fogja fenntartani, amit a Magyar Tudós Társaság megbízásából végzett — az evangélikus hittudományban előforduló műszók magyarítása —, hanem az a néhány írása, amelyben a néppel és a nemzetiséggel foglalkozik. *Haberern Jonathán*, aki a M. T. Akadémiában fölötte az emlékbeszédet tartotta, azt mondja, hogy pedagógiai műveinek nagy sikerét is arra kell visszavezetni, hogy a „nép közt élvén, ismerte annak szívdobbanásait, szükségéit”. A néppel való sokszoros kapcsolata és izzó hazafisága vezethette arra a gondolatra, hogy a magyar nemzetiség kérdéseinek tisztázására kortársainak vezérfonalat, ösztönzést adjon. Így születhetett meg a „próbálat könyv-terű”, amelynek gondolatmenete már már elavult, a példaképpül felsorolt adatok azonban olyan becsesek, hogy közlésüket érdemesnek tartjuk, annyival is inkább, mert a *Magyar Hazai Vándor* kötetei alig egy-két példányban maradtak fenn.

*

Azzal kezdi mondanivalóját a „könyv-terű” és a „szóraddékok” írója, hogy a magyar irodalom mezején eddig megjelent fejtegetések korántsem merítik ki a magyar nemzetiség ideáját. Neki erről a kérdésről külön véleménye van, mert elcitol fogva egy olyan nagy „képtábla” lebeg a szeme előtt, amelyre addig az írók még nem gondoltak. Ő tudniillik e tárgyban úgy vélekedik, hogy a nemzetiséget a magyarnak csakis személyes karakterében keresni nagyon szűk meghatározása volna annak az ideának. „Ide kell tehát foglalni mindazt, valami a magyarral összefüggésben vagyon: nyelvét, szokásait, intézeteit, sat., mind ezekben egyedül azt keresvén ki, ami éppen csak a magyarnak sajátja, egyéb népeket a földszínen kizárólag.” Nem lenne ez etnográfia — úgymond —, „mert az etnográfia úgy rajzolja a népet, valamint azt találja, minden divatozó szokásaival és tulajdonival; azzal semmit nem gondolván, hogy eredetiek-e avagy kölcsönzöttek, egyedüli sajátja-e a nemzetnek, vagy közösek más többiekkel is.

De a nemzetiség leírásában csak az jöhet tekintetbe, ami valóban eredetileg magyar és nemzeti. Egy ilyen könyvnek írásához kíván ő itten „némű tervet és közben-közben kidolgozási próbálatot” nyújtani, útmutatást azon szerencsés író társainak, kik a kútfőknek nagyobb bőségében vannak, mint ő. Ugy hiszi, hogyha valamely tárgy, úgy ez bizonyára megérdemli, hogy azt minél több tudósnak bővítse, pótolja, igazítsa, egészítse. „Értekező szerencsésnek tartaná magát, ha e próbálaton (akár hiányos, akár érdeklertes volta miatt) felhevülve, nemzetiségünk elszórt bélyegeinek öszvekeresésére sok hazafiak fognának barátságos kezeket.”

Ezeknek előrebocsátása után közli azokat az „oldalakat”, amelyek szerint a magyar nemzetiséget vizsgálni és rajzolni gondolja, külön figyelmébe ajánlván az olvasónak, hogy ezeknek „legtöbb részét érteni kell a köznépről, melyben tudniillik a nemzetiség legépebben megmaradt”.

„I. Személyes nemzeti character. 1. Magyarának szenvedélye: szabadságra, uralkodásra és dicsőségre vágyás. Ez egy szersmind neki oly gyenge oldala, melynek aki tud tömjénezni, csudákat tehet vele és reá bírhatja akármily nagy áldozatokra. Vele született és bele nőtt hajlandósága vagyon a mezei gazdálkodásra.... Nagyon sokat is tart a nemzeti jószágokra és fekvő birtokra; úgy, hogy valamely ember böcsének meghatározásában az a barometruma in petto, hogy mennyivel bír. — 2. Ön nemzetét szenvedélyesen böcsüli, — néha szinte mások böcsmérésének rovására. Honzához szító. Hazafájás (Heimweh) ugyan nem bántja, de úgynevezett világpolgár (cosmopolita) rossz válnék belőle. Ő ki nem költözködik. — 3. Tagadhatatlan tulajdona még a vendégszerettség is.... — 4. Temperamentumánál fogva sajátja a lassúság és gravitás. De amelyekből nem következik szükségképpen, hogy sok dolgokban mind e mai napig hátra vagyon és renyhéséget mutat. Például: a helyett, hogy egy kis vagyonnak birtokában elszaporodván, a magyarok valami hasznos művészségek tanulására elszélyednének, inkább otthon nyomorognak. Vagy: ha elmennek is a háztól, nem adják magokat más mesterségre, mint éppen a legszegényebbekre. Lesz belőlök takács, csapó (szürszabó), csizmadia, szabó, gombkötő, kovács sat. De tímár, szappanfőző, bábsütő, kéményseprő, kertész, óramíves, rajzoló, képfaragó, vendégfogadás, gyárok és puszták haszonbérlelője közlők ritkán válik.... — 5. ... A köz magyar ember nőfarsát úgy szereti tekinteni, mint neki alávetettjét és pöki a módos, franciás elasszonyosodást. A köz

rend asszony tudja is ez ő viszonyját, sőt szintén megvárja, hogy őt férje fenytékben tartsa és magát előtte néműleg félandóvé tegye. Még közdanákban is ez az idea van előtve, mint p. o. e versekben: „én azt cselekszem, megházasodom, feleségem dolgozik, magam aluszom.... Az európai nemzetek között ő áll egymaga e characterrel. — 6. A magyar characterével szoros öszvefüggésben vagyon nemzetének históriája. Ez is átalán egészen nemzeti sajátja, de legkivált azon scénak, melyekhez hasonlót más nemzetek történetírásai nem mutathatnak. Benne nagyon bélyegző a sok belső visszavonás és egyenetlenség, mely átokterhes felhőképpen lebeg végig rajta, aminthogy ennek nemzeti neve is átok, tudniillik török átok.

II. A nyelv. Ebben fekszik nemzetiségünk legnagyobb ereje. Felőle... bátran elmondhatjuk, hogy ez valami különös nyelv.... az idegent hívjuk közenk, hogy hallja is meg füleivel, ez a nyelv mely szépen hangzik. Célunkhoz képest... elég leendő leginkább a következőket öszvekeresni és itt adni: 1. Eredeti magyar könyveink címeit, eleitől fogva, máig. — 2. Élő szónokban a nemzeti példabeszédeket.... — 3. Az úgynevezett magyarizmusokat, milyenek töménytelen számmal vagynak.... P. o. Nem illik szakállához. Tök is estve virágozik. Értesz hozzá, tök, vagy tőrös éték. Csók hideg ruha. Kicsiny bántja. Deákzseb. Kőhez legyen mérve. Nem mindég pap sajtja. Tartja magát, mint az olajos korsó. Lába költ neki. Az édes bor elkél ám Bányfán. Asszonyfán is; konty alá való, sat. Itt felhozandók fognának lenni a magyar szitokformulák is, melyeknek ismét nincs párja semmi

nyelvben.... — 4. El ne maradjon az a megjegyzés, hogy a latin nyelv (bár mint enyészik is már ez új időkben), sehol sincs oly divatban, mint a magyarban és e kívül közbeszédben latinul folytatni beszédet szokás szerint sehol a világon másutt nem hallani. — 5. Ide iktatandók fognának lenni a népdalok....

III. Törvényeink. Ezekben a különöségek, melyek semmi más nemzetében fel nem találhatnák, im ezek lehetnek: a királi adomány és az onnét származott ősiség; a királi fisens jussai; hatalmaskodás; vértagadás; állorca. Ezekből oly pör származhatik, mely eltarthat száz évig is.

IV. Öltözetek. 1. Férjfiakéi: kalpag, bagósüveg, aranyrojtos nyakkendő; zsinóros szűk nadrág, szíjra; sípújú ing, rojtos gatyá, Zrínyi-dolmány, szürdoldomány, bocskor, bakancs, tarsol, öv, tarisznya, kerék köpönyeg, öregszűr. — 2. Asszonyokéi: pártá, karperec, redős pendel, fejfődező ruhavetés négyyszögre (fidel), konty, piros cipő.

V. Ételek-italok. Halászleves. Keszöcc. Gulyás-hús. Szalados. Málé. Prózsza. Agglegény. Rétes. Túrós mácsik. Tarhonya. Káposzta (hajdú és kolozsvári). Reggelinek: szalonna és kenyér.... Az áldomás és borelköszöntés ide tartozik.... Vendégségbe magyar az ebédkezés órájakor újra meghívja (a már meghívott) vendégeit.... Az ebédnél dívatozó szolgálattét, mellynél fogva a házi asszony kimer és kinek-kinek oda nyújtja, franciákkal közös szokás.... Átaljában a jó evésnek-ivásnak hasonlíthatatlan honja magyarországon.

VI. Hajviselet. Csímókra megkötözés.... Ehez járul a hajkenés zsírral.... Leányok hajadon fővel járnak és néhutt pártában. Ennek leírása.

VII. Gazdálkodás. E tárgyban tiszta nemzetiek talán im e körülmények. A mezői gazdálkodás és pásztorkodás a magyarok vérében van.... Szabad ég alatt rak asztagokat, ott csinál szérút, ott nyomtat lovakkal (értet). Szabadon állnak magas és roppant széna kazalai is. Tárházai földalli vermek. Sok kutya és lótartás. Vadászatok is egyetlenek.... Magyar szüret festését.... Mint fogják ki az alföldi csikósok a vadesikót a mé-

nesből; mint fogják el lóháton a farkast futtában és a nyulat.... A magyar kenyérnek is (pápainak, győrinek, komárominak) alig van párja a nap alatt.

VIII. Termények. 1. Honosok e mi országunkban: az ürge, hörcsök, kolumbácsi szúnyog, komondor eb, disznó, bial, Ammon-szarvak, vagy is kecskekörmök. Ez utolsók bizonytalan származású kővé vált állati tagok és a föld színén egyedül csak a Balatonnak tihanyi partjain találkozunk.... — 2. Opálbányák Szepes vármegyében, Kővágásott és Abaujban Csernevizánál. — 3. Bakonyban a sokféle faeszkövek gyárain kívül létez külön egy taplógyár. Csutorák (kulacs, vörös gyurkó, kotyogó) gyáraik: Debrecenben és Rimaszombatban. — 4. A Balatonban: a fogsóhal. — 5. A gyógyszerárakba.... a magyarhon szolgáltat piskólcot sat. — 6. Legnemesebb borok: tokaji, ménesi, somlyai. — 7. Legroppantabb borhordók: Tatában, Nagyszombatban. — 8. A pozsonyi kétszersült. — 9. A sopronyi cifrált asszjúmölcs. — 10. A debreceni szappan, melly a mezőken termő széksóval készül. — 11. E gúnyos könyvben: „Epistolae Obscurorum virorum“, a tetvek is a magyarhon credeti terményül vétetnek.... de ez megcáfólast sem érdemlő, régi bohózat. — 12. Fűvek. — 13. A timsóval és fagygyúval készített bőrek, az ú. n. magyarbőrek.

IX. Geográfiai és természetstóriai jelességek. 1. Csaba, falu 18.000 lakosokkal, Európában a legnagyobb és egyetlen. — 2. Torda vármegyében, a mezőségen, Bogát helységben van egy kút, mellyben csak akkor látszik víz, mikor nagy éhség szokott közelgetni. Azért azt az ottani parasztek szükség kútjának nevezik. — 3. Liptó várm. egy városkában, mellynek neve Hibbe.... minden utcák bibliai neveket viselnek.... — 4. Szombathelyen a sok készített római régiségek.

X. Népinnepek.... 1. Az aranyos hétfő, vagyis a hegy innepe. — 2. Aratást végző nap; midőn az alföldi aratók a kalászkoszorút dalzengés között viszik uraságjuk udvarára. Ide a dalt. — 3. Bírőválasztás parasztek helységekben, évenként Mindszent napján. — 4. Bihari hegyallján a leányvásár, Szent Péter

innepén.... — 5. Falusi iskolás gyermekek innepeik a Balás és Gergel napok, melyeken a férfi tanulók díszesen felöltözve, felpántlikázott kalapokkal járnak a házakat, elzengvén mindenütt éneküket. Az ének végeztével diák-alamisnát kérnek, mely végett van velök kosár és szalonnának, kolbásznak nyárs, melyet megdugdozva föl tartanak. Meglevén a házallás, vissza térnek iskolájokba, hol reájok vendégség vár és szünetkezés a tanulásból. — A versek közül a Gergel-napi p. o. így szól:

Sz. Gergel Doctornak, híres Tanítónak az ő napján,
Régi szokás szerint, menjünk Isten szerint iskolába.

Lám a madarak is, hogy szaporodjanak,
majd megjőnek

A víg kikeletkor, sok szép énekszóval zengedeznek.

Mert illetén helyben, mint gyümöleses kertben, a fiatal:

Nevekszenek ifjak, gyermekek, jó fiak,
Isten által.

Ily helyben Királok, Urfiak, Császárok taníttatnak,

A szegény árvák is, elhagyott fiak is oktattatnak.

Ti is ezenképpen, jertek el hát szépen, iskolába.

Holott majd tudományt vegyetek adományt idvezsége.

Hogy ha nem adhattok minékünk diákot házatokból,

Papirosra valót adjatok és más jót vagyontokból,

Hogy Isten áldása s annak virágzása házatokon

Maradjon mind végig, világ végezetig jószágokon.

(Ezt elénekelvén, mondatik utánna im e vers:)

1. Az Úr minden jókkal e házat szeresse,

A benne lakókat sokáig éltesse,
Éltekét mind végig szerencse kövesse,
Holtok után az úr magához vezesse.

2. Én e házhoz követ nem egyébert vagyok,

Mint hogy seregünket minap a had-nagyok

Megszámlálván látták, hogy híjánai nagyok:

Azért katonákat verbuválni hagyok.

3. Egy hete múlt éppen, hogy mustránk kezdődött,

Melly is szerencsésen az nap végeződött,

Ott sok féle dolog elővetetődött,

Diák-verbungra is passzus engedődött.

4. E passzussal azért mostan elindultunk,

Levélünk mutatja mi az akaratunk.

Az, hogy diákokat mi most várba váljunk,

Kiket seregünkhez így hívunk s kiáltunk:

5. Jőjj el s légy katona, adj mi nekünk kezét.

Nem bánjuk ha holnap ismét vissza veszed.

Ha borunkból iszol, pogácsánkat eszed,

Azért még katona nem léssen a neved.

6. A, b, c, d, e, f a mi ellenségünk,

Sületlen pogácsa a mi eleségünk,

Kis diákok vagyunk, nincsen feleségünk,

Könyv, papíros, ténta a mi mesterségünk.

7. Szállásod ha tetszik, minden helyen léssen,

Csak legbizonyosabb szülőidnél léssen,

Csak mustrára jársz föl; ha az végbe mégyen,

Az ebéd s vacsora már otthon vár készen.

8. Montért akár milyent akarsz, olyant hozhatsz,

Akár minden héten mást mást csinálthatsz.

Ha egyéb nincs, egy szűrt nyakadba akaszthatsz;

Nyáran (ha úgy tetszik) mezitláb is járthatsz.

9. Ha kedvelitek hát Szülék, ez életet,

Ha van magzattokhoz bennetek szeretet;

Mivel megérték már a szép kikeletet:
Bocsássátok hát el velünk gyermek-
teket:

10. Hogyha nem adhattok mi nekünk
diákat,
Üressen talán csak el nem bocsátta-
tok;
Elveszünk örömet penészes petákat,
Mellyért áldást mondunk minnyájan
reátok.

— 6. A Nemesi Rendnek népi-nnepe a
Vármegyei Tisztség választási (vagy újí-
tási) napja; rendszerint minden harma-
dik évben. E körül a salhatatlanul
igazi nemzeti szokás az, hogy a válasz-
tott új Tiszteket székebe ültetvén székes-
től együtt magasra felemelgetik, zajos
éljen kiáltások között.

XI. *Nevezetesebb szokások.* 1. Kato-
naságnál a toborzás vagy verbung. Így
neveztetik az a katonai magyar kikül-
döttség, melly béke idején, a hadi kor-
mánytól bocsátatik az országba szerte
széllal, több Vármegyékbe is ugyan
azon időben, — a seregek pótlására és
a katonák gyűjtésére. Ezen toborzásban
sok nemzetiség vagyion. A kiküldöttség
mindenkor csak a magyar regimentek-
ből választatik, és áll egy strázsa-mes-
terből és tíz közlegényből, kik első, má-
sodik, harmadik s a t. rangu toborzókra
osztatnak, melly rangjok szerint is jár-
dálnak az utzákon. Elöl mégyen a
strázsa mester, szebb posztójú, de ugyan
olyan díszruhában, mint a többi. Utánna
egy pár lépés köznyire két sorban a to-
borzók, rangjok szerint. Toborzóknak
jobbára bakancsosok közül választatnak
ki a legdeliebb, szálásabb és vígked-
vűebb legények. Díszruhájuk azonban
lovag-öltözet; melly a magyarnak leg-
jobban tetszik: kócsag tollas kalpag,
zöld dolmány, piros nadrág vagy kisuj-
tásosva, hogy posztója a sinór cifrától
alig látszik; magyar csizma sarkantyúkra,
szárai ennek is kisinórozva, és róla elől
egy arasznyi cafrang fityeg alá. — Egyik
kezükben felkötött kard; a másikkal
mímelnék. Lábok ikráját a királyi címe-
res lelógó táska verdesi. Nadrág zsebök-
ből pedig fejér keszkenő lefeg alá majd
nem földig. — Illy öltözetben indulnak
ki kaszányáikból, várasokra, falukra,
leginkább vásári és bucsui alkalommal,

— a hol kívántatik forspontosoktól vi-
tetve, mindenkor egy banda ügyes mu-
zsisás cigányoktól kísértetve. Német fa-
lukba nem térnek bé, mert oda ugy is
hijába mennek. A magyar köznép előtt
kedvelt nemzeti melodiákat, utánnok
azon cigányok szüntelen húzzák, a to-
borzók pedig a muzsikára ugyan a nép-
nek tetsző dalokat tele torokkal riko-
gatják. Lärmás danajjok és menésök
közben tudnak ők nagy gravitással és
nyalkán lépdelni elő a körülök tola-
kodó és őket kísérő sokaság között, magok-
nak oly arcokat szegdelvén és oly te-
kintetet adván, melly a nézőket a kato-
nai állapotnak dicső volta felől igen kel-
lemes képzelődéssel tölti el. Sőt sok ifjú
kísérőt a muzsika szó elragadtatásig föl-
hevitt, úgy hogy a legény ott nyomban
közéjük áll, nekik kezét át; örömtől ré-
szegen, kurjongatva és velek danolva,
követvén őket, mint már katonatárs. A
hol toborzás közben tanyáznak (bizo-
nyos vendégházban vagy csapszékben):
ott kivált egész kitelhető erejükből tom-
bolnak; az oda esődült magyar leányo-
kat és menyecskeket táncba rántják;
esznek, isznak; magokat hántorgatják,
feszengetik; hívják a legényeket kato-
náknak, kínálják őket boraikból; fe-
jükbe kalpagjaikat próbálják, mint ille-
nék nekik; kikeresett cifrasággal ká-
romkodnak; és így nyerik meg a szí-
veket azon állapotra, mellytől a magyar
pór egyéberánt idegennek mutatja ma-
gát.

Itt következik egy toborzói dal:

Áll a Verbung! tánczoljunk,
nosza víg legények.
Töltve csordultig állnak
borral az edények.
Pántlikát kalapunkra
majd osztogatnak,
Mentét, dolmányt és nadrágot
hozzánk szabatnak.
Itt állnak a lovak is
készen abrakolva.
Mellyek a magyar ficzkót
hordozzák tánczolva.
Ha sok Frankot sebesít
az én két karom.
Akkor mondja jó királom:
„édes magyarom!”

2. Paraszt legények erőszakos kerítettése

és fogdosása, katonaságra. Melly szokás legújabbán országserzte más illendőbbel felcserélve lévén, megszűnt divatozni. — 3. Szakolezán, mészárosoknál az öreglegény-választás, ... 4. Lakodalmi szokások. Characteristicum itt a kedden esküvés, — Ide tartozandó a *tyúkverő*. Midőn a lakodalom második napján az allasabb Vendégek, — egyet magok közül csúfossan felöltöztetvén, — azt a faluban muzsika-szó mellett meghordozzák. Betérnek névszerint mind azon gazdák házaiknál, kik a lakomába hivatalosok. Itt aztán a mihez férhetnek (eríthetnek,) kolbászt, oldalast, szalonát, tyúkot s t. e. elragadozzák és ezt mind tréfából. Néhatt e szokást önkényt eltiltják, mint Szabadszálláson. — A vőfélyek mondókáik, maradványa a régenten nagyon divatozott udvari boldok mulattató tréfáiknak. — 5. A hálotti vendégség (tor,) és a keresztelési (paszita,) alig igazi (ächt) nemzetiek. — 6. Egyházi szertartások, ha léteznek ollyatének, mellyek egyedül nemzetünk-nél vagynak gyakorlásban.

XII. *Babonák*. Ezeknek száma légió. Minden nemzetnél pedig a köznép teledes levén babonával, nehéz kiválasztani, mellyik különösen sajátja csak egyedül a magyarnak. Többek között p. o. talán ezek: 1. Boszorkányság hírében lévő vénasszony majdnem minden faluban vagyon. Ettől fél minden ember és kérését nem könnyen meri vállalni megtagadni. Az ollyanról azt hiszik, hogy az emberek tagjait, inait öszvehúzhatja, gyermekeknek és lovaknak szájaikat békujesolhatja, megsipkedi az asszonyokat (kivált gyermekágyokban.) Éjjel jár, csőtöröz a mezőken, harmatot gyűjt, fején szita van, a fölébe lépely terítve. — 2. Garamancás diákról (millyenek hamar hisznek akármely esmérletlen és idegen csavargó diákos embert,) az a babona, hogy ártalmas förgetetet támaszthat maga után. A házaknál tojást és édes tejet szokott kérni. — 3. Midőn a tűzhelyen égő fa nagyon zuhog, az a beszéd, hogy a tűz haragszik. — 4. Ha az ebek, orrokat az ég felé tartva, rívó hangon és hosszasan ordítanak: tűzi gyulladást érznek elő. — 5. A szemek ártalmasok lehetnek. Innét a sok igézések barmokon, gyermekéken, libákon. Ellenszere a

szenes vízzel megmosdatás. — 6. Gazdaskodásra nézve ajándékba vett ecetet és méhet nem kell megköszönni. Borított bizonyos napokon nem adnak ki kölesön, tojást sem cserélnek, — nehogy a szerenese kivitessék a házból. — 7. Midőn éjjente úton útfélen, kószáló lóval találkoznak öszve, az állatnak minden temét szorgalmasan öszvetapogadják, ha nem kísértet-é. — 8. Midőn a kocsiba fogott lovak, minden elgondolható ok nélkül megijednek és megrobbannak: lölket látnak. (Volt idő, mikor a szarvasokról hitték azt, hogy ők látják a megholt emberek lelkeit.) — 9. A görvélyes (rachiticus) kiseddek fölül azt hiszik, hogy az váltott gyermek; mint a melyet születésekor a rosszak tettek anyja alá, igazi gyermeke helyett, — kit elragadtak. — 10. Gyermekek, árkok és pucolák mellett állván, ha békát kumogni hallanak, szájaikat befogják, nehogy kiolvassa fogaikat... — 11. Keresztelés alkalmával millyen babonás ceremóniával viszik be az ajtón, anyjának az újjá született kiseddet: minden bába elbeszélheti. — 12. Menyegzőkori babonák, mellyek részint nem leírni valóok. — 13. Halottak körüliek. Sírödret, a temetést megelőző napon nem örömet ásnak; mert félt, nehogy az ördög, éjszakán által, valami játékat üzze azzal és a bele fektetendővel. — Halottas háznál, mikor a koporsót (Szentmihál lova nemléteben) az alája tett székekről levéve felfogják és temetni el kiviszik: az otthon maradt öreg anyókák, azon székeket sietnek felforgatni; és csak akkor állogatják fel megint lábra, miután már mindenk haza tértek a temetőről. (Töközben.) — 14. Apró Szentek napján a vékony vesszőkből font kis korbácsokkal verdés, ez igék mellett: *kelléses ne légy!* — 15. Nagypénteken reggeli mosódása ifjúnak, leánynak, lónak, hogy egészségesek és tisztatestűek maradjanak. — 16. Husvétkori egymás öntözése vízzel. (Nógrádban) — 17. Iván tüze, vagyis. Szent Iván napot megelőző estvén divatozó nagy tűzrakások a falukon kívül és az a körüli babonák. — 18. Luca-ostor és Luca-szék, mint hatós szer a boszorkányok ellen. Amaz így készül. A legények ostort fonnak, de olyformán, hogy kezdik a fonást Luca estvé-

jén és folytatják (naponként csak egy csomó-allát fonván) karácson estig. Akkor készen kell lennie. De nagy vigyázat kell a bűbajos ostorra a fonás ideje alatt, mivel a rosszak (ha csak szerét tehetik) elorozzák. Az ilyen ostorokkal aztán karácson estvéjén az utszákra kiállva, falu hosszat durrogatnak; és ez igen hathatós, — ők tudják, mire. — 19. Nyavalyák orvoslása éránt tanult orvosra nem hajt sokat. Több bizodalma van a kuruzslókhöz. —

XIII. Gyermekek játékaik és más mulatságok. 1. Türkölödsi és a leventás, Tisza mellett. Melly játékban Leventa a bajnokot jelenti; a bélleventa pedig a győztest — 2. Koronás játék. Zöld pázsiton a gyermekek karikában letelepnek. Mindenik előtt a földben egy kis lyuk kerítettik, melléje tétetvén a kikerített pázsitdarab. Ekkor egyik kezébe vesz egy kinyitott zsebkést és kérdezi renddel a körüle ülőktől: *mit kívánsz? Amaz felel, vagy simolát* (a kés vasának síma felét), vagy *koronát* (a kés vasának jegyes felét). Akkor a kérdő a kést felveti, melly leesvén a földre, ha a kért oldala fordul föllül, a kérő lesz nyertes, ki aztán a kérdőnek lyukából egy darab pázsitot kikerítvén, azt a maga pázsitdarabjához teszi. Ha pedig nem a kért késoldal fordul föllül, akkor a kérdő kerít el amannak lyukából és a maga határjához teszi. Így folytatják, míg bele nem unnak. Ha megújnak, akkor kiki lyukját betömi. Akié nem telik be, annak ezt mondják nagy kacajjal: *kinek lyuka be nem telik, annak szeme behunyatik*. Az ollyannak tehát kevés pázsitdarabjait magához kell venni és úgy vezetik őt el szembekötötten karjánál fogva valahova, hol vele darabkált elöntetik és előbbi helyére vissza vezetik. Ekkor meg kell keresnie az elszórt pázsit darabokat, mellyeket ha megtalálhat, szabadsága van azokkal a többit megdobálni, kik aztán mindenfelé széllyel futnak. — 3. Futós játékok. Ötös futós. Hatos futós. A pásztornak kiszámlálása: *énye, bénye, tábé, nyelt, pifi, puja, puff ki!* Vagy: *Hol voltál báránykám? Kerted alatt asszonykám, Mit kerestél báránykám? Pásztoromat asszonykám. Sirtálsz báránykám? Sirtam bizony asszonykám. Megvertek-e báránykám? S. a. t.* Más: *Nyula, nyula,*

*hol jártál? Pap rétjében. Mit találtál? Egy tál bélest. Kire köszönted? Magadra. Futnak. — 4. Dugódsi. Ehez való dana: *Bimbom pásztor, ebbe sáfrány, ebbe bors.* Leányok sorban ülnek. Egy, ki az eldugandó gyűrűt ki fogja keresztelni és akinek kiskutyája a címe, félre elküldetik. Ekkor a dugó a gyűrűt (vagy más holmit) dugdossa sorjába a leánykák öleikbe; mindeniknek ezt mondván: *cóni, cóni, takard be, meg ne nézd.* Ha meglett a dugás, előhivatik a kiskutyája, ki reájok fejenként kezét tévén, a soron végig megy és ezt mondja: *Óreg anya, böreg anya, zöld ágú, zöld levelű, piros bora, borhordósa, aki tudja, sem tagadja; vagy nyerek, vagy vesztek, itt add ki a zálogot, — t. i. akinél gyanítja a dugottat, annál áll meg. Ha eltalálja, felváltatik azáltal, kinél fellelte a gyűrűt. Ha nem találta el, folyvást kiskutyája marad. Dugnak újra. — 5. Táncjátékok. Leányok karikába összeállnak és danolva s kerinelve mondják: *Kis pilláncs, kis pilláncs, kis pilláncsi rózsza. Rózsza volnék, piros volnék, mégis kifordúnék. Pénz volnék, csördülnék, karika volnék, perzdülnék. Tál volnék, csattannék, fazék volnék, durrannék. Kék karasziai, zöld selyem rosta. Angyom, ángyom, adj egy o'lót, kéket, zöldet, szalai pártát, kapj szoknyát.* Ekkor mindnyájan egyszerre leguggolnak s a belől álló megkapja egynek szoknyáját, kinek bé kell lépni a középre, az ő helyébe. A bément leány mercvén szemközt néz renddel mindencgy leánnyal és aki nem állja meg a nevetést, attól zálogot vesz. Aki nem tud adni, azt feltaszítja. A zálog kiváltása egy lábon sántikálásért eszközölhető, a kiadótól meghatározott darab helyig. — Táncjátéki más dana: *héj dinádom rokola, téged hívnak táncba. Nem mehetek barátom, mert a lovam sánta. Sánta lovam s paripám ugrik a mezőben. Szép asszony szeretőm lakik Borsos-Györben. Annak ollyan fejkötéje, az egeket tartja. Annak ollyan cipelleje, hegedül a sarka. Kírálné, mosolyodj! — Más: héj széna allja, széna szakadékja. Úgy kerülöm, fordulom, kelmed leányát meglátom. Kis vásárban, nagy vásárban piros almát árul. Sem türöm, sem tagadom, vagyon nekem ollyan leányom, ki eladó***

volna. Fogd a kezét, fogd a kezét. Ipa-
domnak, napadomnak, cigány cimbe-
remnek! Leguggolás sat., mint fölleb-
b. — 6. Ludasjáték, leányok között. Egy az
elbujt farkas, sokan legelő ludak, egy
az asszonyjok, ki őket haza hívogatja.
A. Jertek haza ludaim. L. Nem me-
rünk. A. Mitől féltetek? L. Farkastól.
A. Hol lakik? L. Bokorban. A. Mit
eszik? L. Lúdhúst. A. Mit iszik? L. Lúd-
vért. A. Miben mosódik? L. Arany me-
dencében. A. Mibe kendőzik? L. Kis
cica farkába. A. Jertek haza ludaim.
Futnak. A farkas előrohan, akit elfog-
hat, elkap. S ha egyszer mind elkap-
dosta, következik a kiváltás, vagy az
elvesztett ludak felkeresése. A. Farkas
koma, nem látta kend az én ludamat?
F. Nem láttam szelíd koma. (Ekkor a
ludak gegenek az ő rejtékhelyükön.
A. Farkas koma, mi esőré a kend pad-
lásán? F. Férges dió, szelíd koma. (Is-
mét gegégés, a farkas egy ludat előhoz.)
A. Édes ludam, saját ludam, fejkötős
ludam! Ekkor az asszony magával a
ludat haza viszi. És így a többi. —
7. Kenyérsütős. Ez is leányi játék. —
8. Laptajátékok. Csctkós. Kiverés. Ka-
pósütés. Lyukaslaptás. Dana a lapta-
feldobálás alatt: *Egy elelő, két kettő,
három hat, hat ki'enc; bíboros, bárso-
nyos, e kifutó, e befutó, e jól hátba meg-
dobintó.* Futnak a dobás elől. — 9. Zás-
logosdi (nehéz szók kimondásaival):
*kilenc kulcsa, kilenc pince kulcsa, ki-
lenc puszta pince kulcsa.* Más: *tiknyak
jobb lúdynaknál, lúdynak jobb tiknyak-
nál.* — *Soha sem hallottam szebb síp-
szót, mint a szászsebesi szép sípszó.* —
A szembekötösdi és cigánykerékhányás
nem valódi nemzeti... — 10. Gyer-
mekdanák. Köpüléskor: *kelj, kelj fűzfa, bődögei
nyárfa.* Majd *eljönnek a törökök, inget,
gatyát hoznak; sippal, dobbal, nyári
hegedűvel.* Egy kis gyerek sípot kér.
vesszöt, vesszöt a hátára majd nem kér.
D. e. mind addig, míg nem a fahéja ki-
nyálosul. — Mikor legelőszőr fecskét
látnak: *fecskét látok, szeplőt hányok*
etc. — Gólya repüléséhez: *gólya, gelice,
tengerházi vad főcske. Tedd tányérra
lábodat. Török gyerek vágja, magyar*

gyerek gyógyítja. Majd *eljönnek a törö-
kök, inget, gatyát hoznak,* sat. Ezzel a
madárral biztatják az édesanyák 4—5
évi fiacskáikat, kik már gatyaviselésre
vágynak, hogy majd hoz nekik gatyát
a gólya. — 11. Legények mulatságaik.
Patázás (tekehajtás neme bottal.) Fár-
sáng elején lerágott sült csontokon ki-
számolják a leányokat, kik legközelebb
férjhezmenendők lesznek. Tudnillik
mindenik leány nevére hosszú sorban
lerakják a csontokat a földre az ebek
elcéibe: amelyiket elviszi az eb, az az
által jegyeztetett leány férjhezmegy. —
Fársáng végén, hamvazó szerdára vir-
radóra a pártában maradt leányok
lakhelyeikhez, az utcai ajtók elcéibe egy-
egy nagy fatuskót helyeznek, mellynek
elhúzására a leányoknak korán reggel
nagy gondjuk van: a min a legények jó-
ízűen nevetnek. — Boriváskori danák...
— Fonókai (fonóházi) mulatságok. Falu
helyeken oly szokás divatoz, hogy szá-
mos fejr népek téli estvéken bizonyos
házhoz öszvegyűlnek rokkáikkal és
mécse vagy gyertyavilág mellett fonó-
gatnak. Ilyen házhoz sietnek a faluból
a férfiak is, névszerint a fiatalság. Itt
pipáznak, beszélgetnek, meséznek, tréz-
fákat úznek. Itt olvastatnak a komá-
romi gyárban készült danák, tréfák és
istóriák Árgirusról, Stilverfridról, Markalf-
ról... Itt hallani találós meséket, köz-
népi danákat (mellyek többnyire nem
tisztá fülekbe való) és sok paraszti tréz-
fákat. Ezek közül megemlítendő az úgy-
nevezett leány kivetköztetés, amit leg-
inkább az újone és serdülő leányokon
szoktak végbevinni. — Tánc, mellyben
a merész nemzeti csak elszórva találta-
tik. A lassúság p. o. ebből való... —
Muzsikában a dudások és cigányok...
12. A fársángi multság (a lakodalma-
kon kívül is) nagyon ártatlan gyönyör-
rúségekből áll hazánk némely részeiben.
Estve, estve a póre gatyás gyermek-
csapatosan házollani megindulnak. Min-
deniknek kezében egy-egy nyárs van és
hopp, hopp, fársáng! hangzik a szájkö-
ből. Bé mennek a gazdák házaikhoz és
vagy az ablak alatt mondják el az öre-
gektől szájról-szájra reájok hagyott rit-
musaikat, vagy pedig az elsőjök a
konyha ajtó farekeszére kötött madza-
got megrántja, mellyre a házi szolgál-
leány a fársángoló ifjúságot bébocsátja.

Ekkor ki mit tud, elmondja. A háznép oly jóízűen hallgatja, hogy néha kétszer is elmondhatja verseiket. Hol vette magát ez a szokás, nem bizonyos... A fársángot járó gyermekeknek adott jutalom áll: fanyársaikba dugott szalonna vagy kolbász darabokból. Az oly gazda, mely magáért ki akar tenni, szühhólyagjából néha egy-egy krajcárt is ajándékoz valamelyikének.

XIV. Egyvelegek. 1. Magyar szentek lajstroma. 2. Híres udvari bolondok a magyar hajdankorból... — 3. A föld színén, honunkon kívül, nincs ország, melyben nemcsak egész falukkal, sőt vidékekkel találhatnának, kiknek okleveleik féltése, tartogatása is valami nemzetire mutat. — 4. ...megróvott és bélyegzett helységek... mint Rátót, Kádárta, Lédec, Kóny és t., melyekről a neveltséges anecdoták számtalanok... — 5. Sajátságos magyar nevek, mind emberekéi, mind állatokéi. a) Férfi nevek... Gyula, Kálmán, Geiza, Zoltán... b) Asszonyi nevek: Etelka... Ide való a magyar Szent Írásban az *asszonyi állat* kifejezés, mely semmi más nemzetnél elő nem fordul. c) Kuttyákéi:

Dunesi, Tisza, Sajó, Bodri, Göndör, Szemes, Vigyáz, Kormos, Fari. d) Ökrökéi: Daru, Szőke, Kajla, Csákó, Szarvas, Lombár, Bige, Bojti, Bodor, Villás, Hegyes, Bimbó, Szennyecs, Jeges, Kökény, Virág. e) Lovakéi: Pogány, Föcske, Kedves, Fickó, Szikra, Vidám, Turcsi, Rigó, Szárcsa, Gyilkos, Csillag, Sudár, Juci, Luci, Tündér, Mérges. f) Csillagokéi: Göncölszekere, Fiastyúk, st. — 6. A címkórság is nemzeti zámatú... 7. Magyar nyavalya a csömör... 8. A szőlőhegy magyarnál különös szent hely. Ott nemcsak verekedni, de még szitokszót ejteni is keményen tilos. Abban nem szabad megjeleni sem napkölte előtt, sem napnyugta után, újhold vasárnapokon fára menni és szombaton délután a szőlőben dolgozni is tilalmaztatik. Minden hegynék külön innepe van, amit aranyos hétfőnek szokás hívni. — 9. Magyar parasztnál a fiúnak szobában hálni nem szabad, míg nem megházasodik és gyermeke lesz. — 10. Végre nemzeti és egyetlenül létező sajátunk a magyar szent korona, a koronázáshoz tartozó minden drága régiségekkel együtt."

Közli: Madarassy László.

Jáger Jóska.

(Máramarosi rutén ballada.)

Alkonyodik, esteledik
Sűrű erdő sötétedik.
Benne sétál két oly betyár,
Ki száz ember előtt megáll.

Elöl megyen Jáger Jóska,
Utána megy Köller Pista.
„Köller Pista ne lőjj agyon,
Pej paripám neked adom“.

„Nem kell nékem az paripád,
Engem egy ló nem akceptál.
Van még sok szép istállómba,
Neked is lopok hajnalba.“

Debreceni ruhásboltba
Be ment oda Jáger Jóska.
Bé ment oda Jáger Jóska
Kisasszonyi tunikába.

De az eztet nem gondolta,
Kisasszonynak szólította.

„Üljön már le kisasszonykám!
Mi tetszik a vásárfián?“
„Nékem olyan selyemkendő,
Kiből ezer forint kettő.“

Kiment onnét Jáger Jóska,
Ráírta az boltajtóra:
Itt vásárolt Jáger Jóska
Kisasszonyi tunikába.

Jáger Jóska oly híres volt,
Hogy még koporsója se volt.
Ott fekszik a föld gyomrába
Egy nagy fekete gubába.

Búza, búza, búza virág
Rólam szól az egész világ,
Egész világ rólam beszél,
Hej de rosszat fuj az a szél.

Hosszúmező (Máramaros).

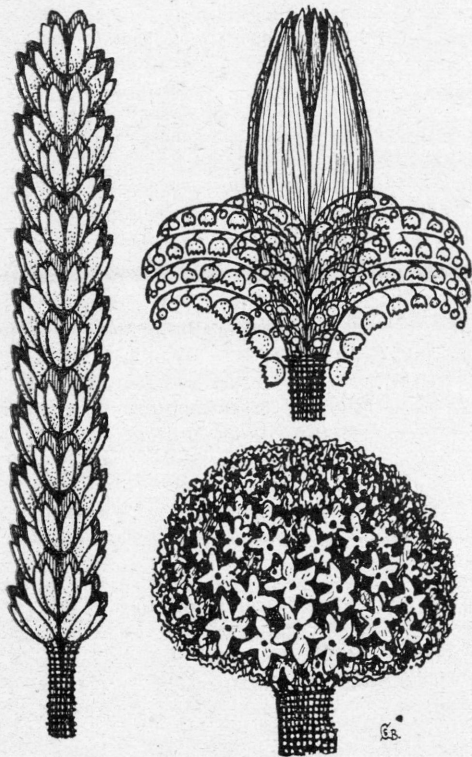
Lejegyző: Patkó György.

KI TUD RÓLA?

17.

Virágok, falevelek, fűszálak kötésének módja a magyar népnél.

Magyar Adorján tagtársunk (Zelenika, Dalmácia, S. H. S.) írja a következőket: „A virágok, falevelek és fűszálak kötésének módjával, a magyar folklore

szempontjából, eddigelé tudtommal senki sem foglalkozott. Pedig csak egy futó gyűjtés ezen a téren is nyilván nagy meglepetéseket, értékes eredményeket hozna. Magam a Dunántúlról emlékszem a virágok csokorbakötésének, levelek szalagszerű összefűzésének, fűszálak gyűrűbekötésének több érdekes módjára. A kökörcsint pl. hosszú pálcis-

kákra kötve, a gyöngyvirágot a levelek köré, az ibolyát kerek, tömör csokorba. (L. az ide mellékelt ábrákat!) Ugyan, ki tudna az effélékről még többet? Érdemes munkát végezne a szerkesztőség, ha ebben az irányban gyűjtést indítana! Az 1930. év legjobb gyűjtése részére ezennel följánlok 20 (húsz) pengő jutalmat.“

(A magunk részéről is érdemesnek tartjuk a gyűjtés megindítását, miért is arra kérjük az i. t. Olvasókat, hogy a tavasz, nyár és őszi folyamán figyeljék meg a magyar nép csokor- és koszorú-kötő ügyességét, falevéllal, fűszállal való játékait és azokat a hozzáfűződő nyelvkincessel, mondókákkal, szokásokkal, esetleg egy-egy szemléltető rajzzal együtt hozzánk beküldeni szíveskedjenek. A gyűjtés javát, a gyűjtő neve alatt, folyóiratunkban közzéadjuk és a megjelent gyűjtemények után írói tiszteletdíjat adunk. Szerk.)

18.

Bakfazék.

Roheim Géza: Magyar néphit és népszokások c. könyvét olvasva igen elcsodálkoztam, hogy a „bakfazék“-dobás szokásáról és annak elterjedéséről sehol egy szót sem ír. Nem tudom, mi az oka ennek? Talán nincs még feljegyzés róla, vagy pedig elterjedési területe nincs tisztázva. Ez bátorít arra, hogy ezen népszokást az alantikban vázoljam, úgy mint szokásban volt Jászberényben ez előtt 15—20 éve.

Húshagyókedden este a lányosházak udvarára üres fazekat (vagy mindenféle szeméttel és trágyával megtöltött rozsdás kondért) dobnak a legények. Ez az úgynevezett *bakfazék*. Leginkább a csatlódott szerelmes bosszúja ez, vagy pedig a lány megtréfálása. Szokás volt még a pártában maradt vénlányok udvarára is dobni. — Hogy ma gyakorolják-e még, nem tudom.

Budapest.

Prückler József.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Nyilvános felolvasóülések 1929. év III. és IV. negyedében. Október hó 30-án délután 6 órakor a M. T. Akadémia kistermében. Elnökölt: *Vikár Béla* tiszteleti tag. Előadott: 1. *Richter M. István*: A céhmester-választás. 2. *Marót Károly*: Beszámoló a lundi V. nemzetközi vallástörténeti kongresszusról. — November 27-én délután 6 órakor a M. T. Akadémia kistermében. Elnökölt: *Vikár Béla* tiszteleti tag. Előadott: 1. *Madarassy László*: Az aratókoszorú. (Vetített képekkel.) 2. *Viski Károly*: Adatok a székelykapu történetéhez. (Vetített képekkel.) — December 18-án délután 6 órakor a M. T. Akadémia kistermében. Elnökölt: *Vikár Béla* tiszteleti tag. Előadott: 1. *Erdélyi Lajos*: Adatok fajtörténetünkhöz a nyelvjárások alapján. 2. *Schwartz Elemér*: A néprajzi atlasz a német néprajzi társaságok berlini nagygyűlésén. 3. *Szendrey Zsigmond*: Nevető fejfák.

Tagfelvétel 1929. év III. és IV. negyedében. Évdíjas rendes tagul: 1. *Volly István*, tanárjelölt, Bpest. — 2. *Ádám Jenő*, sz. főv. tanár, Bpest. — 3. *Csernák Anna*, szobrászművész, Bpest. — 4. *Nagy Szeder István*, építész, Kiskunhalas. — 5. *Dr. Csongor Aladár*, segédjegyző, Kovácshida. — 6. *Eördögh András*, nyug. bankigazgató, Bpest. — 7. *Hadnagy Sári*, tanár, Bpest.

Herman Ottó-emlékszobor javára beérkezett adományok 1929. év III. és IV. negyedében. *Dr. Lechner Jenő* 30 P. — *Dr. Hóman Bálint* 100 P. — *Barátosi Balogh Benedek* 10 P. — Az emlékszoborra 1928. és 1929. években összegyűlt adományok végösszege: 521 P. Ezt az összeget a november hó 27-én tartott választmányi ülés határozata értelmében átadjuk a Magyar Ornithologusok Szövetségének, mely alakulat az egész országra kiterjedő mozgalmat indított Herman Ottónak Budapesten mielőbb felállítandó emlékszobra érdekében. A Magyar Néprajzi Társaság az 1929. év végével a gyűjtés munkáját lezárta s e címen többé adományt el nem könyvel. Akik Herman Ottó emlékszobrára még adakozni szándékoznak, azok adományaikat a *Magyar Ornithologusok Szövetsége, Budapest, 42.026* számú postatakarékpénztári csekk számlájára fizessék be.

Adomány (segély, felülfizetés) 1929. év III. és IV. negyedében. *Budapest Székesfővárosi Közlekedési R.T.* 4000 P. — *Horváth Miklós* 8 P. — *Jalsoviczky Sándor* 4 P. — *Reich Malvin* 2 P. — *Ballai Károly* 2 P. — *Gergely Endre* 2 P. — *Dr. Birkás Géza* 2 P. — *Hauer Mihály* 4 P. — *Goszthony László* 2 P. — *Rudnay János* 2 P. — *Magyar-Holland Kultúrgazdasági R.T.*, Budapest, 3200 P. — *Juhász Vilmos* 2 P. — *Dr. Czillinger Lóránd* 2 P.

Beérkezett folyóirat-cserepéldányok, tiszteletpéldányok 1929. év III. és IV. negyedében. (*Laczkó Dezső*.) Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1928/29. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Veszprém, 1929. — *A Falu*. X. évf., 7—12. száma. Bpest, 1929 júl.—dec. — *A Földgömb*. I. évf., 1—2. száma. (Debreceen?) 1929. — *A Tenger*. XIX. évf., 7—10. száma. Bpest, 1929. — *Athenaeum*. XV. köt., 3—6. száma. Bpest, 1929. — *Erdélyi Turista*. I. évf., 2—4. száma. Brassó—Brasov, 1929 júl.—dec. — *Film És Művelődés*. IV. évf., 5—9. száma. Bpest, 1929 máj.—szept. — *Föld És Ember*. IX. évf., 3—5. száma. Bpest, 1929. — *Földrajzi Közlemények*. LVII. évf., 1—5. száma. Bpest, 1929. — *Hadak Útja*. II. évf., 4—5. száma. Bpest, 1929 jún.—júl. — *Hadtörténelmi Közlemények*. XXX. évf., 3—4.

száma, Bpest, 1929. — *Irodalomtörténet*. XVIII. évf., 5—8. száma. Bpest, 1929. — *Katholikus Szemle*. XLIII. köt., 7—10. száma. Bpest, 1929 szept.—dec. — *Magyar Statisztikai Közlemények. Új Sorozat*. 77. köt. — *Magyar Statisztikai Szemle*. VII. évf., 6—12. száma. Bpest, 1929 júl.—dec. — *Magyar Zsidó Szemle*. XLVI. évf., 7—12. száma. Bpest, 1929 júl.—dec. — *Muzsika*. I. évf., 6—11. száma. Bpest, 1929 júl.—dec. — *Napkelet*. VII. évf., 13—24. száma. Bpest, 1929 júl. 1—dec. 15. — *Protestáns Szemle*. XXXVIII. évf., 7—10. száma. Bpest, 1929 szept.—dec. — *Társadalomtudomány*. IX. évf., 3—4. száma. Bpest, 1929 máj.—aug. — *Technika*. X. évf., 5—12. száma. Bpest, 1929 máj.—dec. — *Természettudományi Közlöny*. LXI. köt., 13—24. száma. Bpest, 1929 júl. 15—dec. 15. — *Turán*. XII. évf., 1—4. száma. Bpest, 1929. — *Opetatud Eesti Seltsi Toimetused. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft*. XXV. Tartu-Dorpat, 1929. — *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*. Band LIX. Heft 4—6. Wien, 1929. — *Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Hamburg*. Band XL. Hamburg, 1929. — *Turistik, Alpinismus, Wintersport*. Jahrg. 53. Folge 3—12. Kesmark, 1927. März—Dez. — *Svenska Landsmal ock Svenskt Folkliv. Archives des Traditions Popu'aires Svédoises*. H. 1—5. Stockholm, 1928. — *Torday E.*, The principles of bantu marriage. (Reprinted from „Africa“, Vol. II. Nr. 3.) — *41st Annual Report of the Bureau of American Ethnology*. 1919—1924. Washington, 1928. — *Anthropological Papers of the American Museum of Natural History*. Vol. XXVI. Part. V. New-York City, 1928. — *Bulletin of the New-York Public Library*. Vol. 33. Nr. 7—12. New-York, July—dec. 1929. — *Revue des Études Hongroises*. Année VI. No. 4. Paris, oct.—dec. 1928. — *Actas y Memorias Sociedad Española de Antropología Etnografía y Prehistoria*. Tom. VII. Cuad. 2—3. Madrid, 1928. — *Sbornik Muzeálnej Slovenskej Spoločnosti*. Ročn. XXIII. Soš. 1—2. Turčiansky Sv. Martin, 1929. — *Folkkultur der Zentral-Industrie-Provinz* (Ethnologische Materialien und Untersuchungen). Moskau, 1929. (Orosz nyelven!) — *Arbeiten des Unteren-Wolgau-Museums*. Lif. 1. Saratow, 1929. (Orosz nyelven!) — *Berichte des Pädagogischen Instituts in Twer*. Heft V. Twer, 1929. (Orosz nyelven!) — *Journal Russe D'Anthropologie*. Tom. 17. Livr. 3—4. és Tom. 18. Livr. 1—2. Moscou-Leningrad, 1929. — (Orosz, részben német nyelven!) — *Reports of the Siberian Scientific Station of Fisheries*. Vol. IV. No. 1—2. Krasnoyarsk, 1929. (Orosz, részben német és angol nyelven!) — *Izvestija Centralnogo Büro Krajevedenija*, No. 4—9. és 10. Moszkva, 1928.

INHALT DER SELBSTÄNDIGEN MITTEILUNGEN.

Alex. Solymossy: Altung. mythische Elemente in unseren heutigen Volksmärchen.

Ein eigentümlicher Märchenzug kommt in den ungar. Volksmärchen des öfteren vor: eine von Hexen oder Drachen bewohnte „Burg, die sich auf Entenfüßen dreht“; hier u. da kommt eine Weiterbildung dazu: „sie schwebt in der Luft und ist mit einer Kette an einen Stern befestigt“. Man findet beide Züge in dieser Reinheit nur bei uns, bei verwandten Jugravölkern u. bei nomadisierenden asiatischen Türkenstämmen. Aus alttürkischen Mythenvorstellungen entstanden, sind die Züge in den Gebräuchen und Glauben der dortigen Schamanen noch heute zu erkennen. Um den Weltenbaum dreht sich das Firmament; die überirdischen Wohnungen (Burgen) der Götter und Unterweltsgestalten drehen sich ebenso um Säulenachsen. Sie werden auf Erden durch Holzsäulen nachgeahmt, die oben eine Vogelfigur (meistens wilde Enten) tragen und unten mit Vogelfüßen versehen sind.

Joh. Berze Nagy: Ungarische Redensarten und das Folklore.

Verf. zeigt an 7 Beispielen aus Redewendungen der ungar. Sprache, die jetzt metaphorisch gedeutet und gebraucht werden, dass sie einstmals in Märchen und abergläubischen Anwendungen wörtlich verstanden waren.

Ladislaus Madarassy: Gebräuche des ungarischen Volkes bei der Weinlese.

Noch vor einem halben Jahrhundert bildete die Weinlese im ungarischen landwirtschaftlichen Leben ein bedeutungsvolles Ereignis. An die Weinlese knüpfen sich sehr viele heitere, traditionelle Sitten des nationalen Lebens, welche infolge der im letzten Jahrzehnte eingetroffenen kritischen wirtschaftlichen Verhältnisse und veränderten Produktionsarten, verblichen oder ganz verschwunden sind. Die ungarischen Weinlese-Gebräuche können wir daher bloss nach alten Beschreibungen feststellen.

In den ungarischen Weinlese-Gebräuchen sind religiöse und abergläubische Beziehungen kaum vorhanden. Das Weinlesefest wurde weit und breit im ganzen Lande mit Sang und Klang abgehalten. Heute werden die Weinlesefeste nicht mehr in solcher Weise und nicht am Weinberge abgehalten, sondern sie leben nur noch in der Form von karnevalmässigen Strassenaufzügen in den Städten und Dörfern.

Stephan M. Richter: Die Zechmeisterwahl.

Der höchste Vorstand der Zunft war der Zechmeister. Er wurde in dem am Zunfttage (d. h. an der Jahreswende der Bestätigung der Zunftartikel) gehaltenen Eingang (Generalversammlung) gewählt. Von drei Kandidaten wählte man den zum Zechmeister, welcher die Stimmenmehrheit hatte. Bei manchen Zünften war auch die Beistimmung seiner Frau nötig. Der Wahl folgte die feierliche Übertragung der Zunftlade und der Zunftgegenstände ins Haus des erwählten Zechmeisters, wo die neue Frau Zechmeisterin begrüsst und zugleich um Herberge für die Zunft gebeten wurde. Alsdann fand *vor der offenen Lade* die Eidleistung statt und gleich darauf die Übergabe des Amtes durch den Nebenzechmeister. Nach dem amtlichen Verfahren wurden die Meister festlich bewirtet.

Karl Marót: Bericht über den V. Intern. Kongress f. Religionsgeschichte in Lund, 1929.

Berichterstatter beschränkt sich nicht auf den Verlauf und die offiziell angeregten Probleme des Kongresses. Er hebt besonders zwei Problemenkreise hervor, welche sich — aus den Debatten nach gewissen, vereinzelt Vorträgen gefolgert — schon jetzt aktuell und reif zu einer programmässigen Behandlung erwiesen und als solche für den nächsten Kongress vorzuschlagen sind. Diese waren: die Frage nach dem Wesen, d. h. richtigen Verständnis des primitiven „Hochgottes“ und die Frage nach dem Verhältnis des Empirismus zur Philosophie bei Behandlung religionsgeschichtlichen Materials.

A szerkesztésért felelős: Dr. Solymossy Sándor.

Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1929. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (Dr. Czakó Elemér.)

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványai:

Ethnographia. I. (1890.) évfolyam 1—10. száma. — II. (1891.) évf. 1—10. sz. — III. (1892.) évf. 1—10. sz. (7—10. sz. elfogyott.) — IV. (1893.) évf. 1—12. sz. (1—3., 7—12. sz. elf.) — V. (1894.) évf. 1—5. sz. (3—5. sz. elf.) — VI. (1895.) évf. 1—6. sz. (1—2. sz. elf.) — VII. (1896.) évf. 1—6. sz. — VIII. (1897.) évf. 1—6. sz. (1—6. sz. elf.) — IX. (1898.) évf. 1—6. sz. — X. (1899.) évf. 1—6. sz. (2., 4. sz. elf.) — XI. (1900.) évf. 1—10. sz. (1—10. sz. elf.) — XII. (1901.) évf. 1—10. sz. (2—5., 9. sz. elf.) — XIII. (1902.) évf. 1—10. sz. — XIV. (1903.) évf. 1—10. sz. — XV. (1904.) évf. 1—10. sz. — XVI. (1905.) évf. 1—6. sz. — XVII. (1906.) évf. 1—6. sz. — XVIII. (1907.) évf. 1—6. sz. — XIX. (1908.) évf. 1—6. sz. — XX. (1909.) évf. 1—6. sz. — XXI. (1910.) évf. 1—6. sz. — XXII. (1911.) évf. 1—6. sz. — XXIII. (1912.) évf. 1—6. sz. — XXIV. (1913.) évf. 1—6. sz. — XXV. (1914.) évf. 1—6. sz. — XXVI. (1915.) évf. 1—6. sz. — XXVII. (1916.) évf. 1—6. sz. — XXVIII. (1917.) évf. 1—6. sz. — XXIX. (1918.) évf. 1—6. sz. — XXX. (1919.) évf. 1—6. sz. — XXXI. (1920.) évf. 1—6. sz. — XXXII. (1921.) évf. 1—6. sz. — XXXIII. (1922.) évf. 1—6. sz. — *Számonként 1 pengő.*

Népelet (Ethnographia). XXXIV/XXXV. (1923/1924) évf. 1—12. sz. — XXXVI. (1925) évf. 1—12. sz. *Számonként 1 pengő.*

Ethnographia (Népelet), XXXVII. (1926.) évf. 1—4. sz. — XXXVIII. (1927.) évf. 1—4. sz. — XXXIX. (1924) évf. 1—4. sz. — XL. (1929) évf. 1—4. sz. *Számonként 3 pengő.*

Néprajzi Füzetek. 1. *Munkácsi Bernát:* A magyar népies halászat műnyelve. 2. *Istvánffy Gyula:* Palóc néprajzi tanulmányok. (Elfogyott!) — 3. *Nagy Géza:* A szkithák nemzetisége. — 4. *Sebestyén Gyula:* A székelyek neve és eredete. (Elfogyott!) — 5. *Alexics György:* Vadrózsapör. — 6. *Krausz Sámuel:* Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai. — 7. *Huszka József:* Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai. — 8. *Sebestyén Gyula:* Az avar-székely kapcsolat emlékei. (Elfogyott!) — 9. *Galgóczy János:* Újabb sumir szószedet. — *Füzeteként 1 pengő.*

Magyar Néprajzi Könyvtár. 1. *Strausz Adolf:* Bolgár néphit. — 2. *Sebestyén Gyula:* Rovás és rovásírás. *Kötetenként 4 pengő.*

Néprajzi Könyvtár. Új folyam. 1. *Tagányi Károly:* A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. *Ára 2 pengő.*

A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának Kiadványai.

1. *Gróf Teleki Pál:* Néprajz és földrajz. — 2. *Solymossy Sándor:* Mi a folklóre? — 3. *Herrmann Antal:* A néprajz és a néptanító. — 4. *Szendrey Zsigmond:* A néphagyományok gyűjtésének módszere. — 5. *Viski Károly:* Néprajz és néprajzi kutatás. — 6. *Solymossy Sándor:* A magyar népköltés értékei. *Egyenként nem kapható, az egész sorozat ára 1 pengő.*

Az összes fenti kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 25 százalék kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint szállítást külön felszámítjuk.

Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala.

Budapest, X., Tisztviselőtelep. Elnök-utca 13.

Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára.

(Hivatalos órák: Hétköznapon 9—14-ig.)

MEGJELENT A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

I-ső kötetéül *dr. Réthelyi Prikkel Marián* bencés tanárnak

A MAGYARSÁG TÁNCAI

című néprajzi és művelődéstörténeti monografiája, számos képpel, hangjeggyel és hat műmelléklettel. — Kapható a kiadó „Studium“ r.-t. könyvesboltjában (Budapest IV, Múzeum-körút 21.) és általa minden hazai könyvkereskedésben. — Ára 6 pengő 60 fillér. (Kemény kötésben, famentes papíron, a szerző aláírásával 10 pengő.)

Tudnivalók a Magyar Néprajzi Társaságról.

A Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben alakult; célja a néprajzi tudományt általában, különösbbe pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együtt élő idegen nyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Evégből tudományos kutatásokat indít, irányít és támogat; nyilvános felolvasóületeket és vándorgyűléseket tart, folyóiratot, összefoglaló monográfiákat ad ki. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult **Ethnographia-Népelet** c. évnegyedes folyóirat, **A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Társaság Értesítője** c. gazdagon illusztrált, állandó melléklettel. A hivatalos folyóiratot a Társaság tagjai minden külön díj nélkül, az egyéb társulati kiadványokat pedig nagy kedvezménnyel kapják. A Társaság tagja lehet minden nagykorú, feddhetlen jellemű egyén, aki ebbeli óhaját a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a **Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához** bejelenti. A tagság legalább három évre kötelező. (Külföldi állampolgárok tagságához a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása szükséges.) A Társaságba vagy alapító tagul, vagy évdíjas rendes tagul lehet belépni. Alapító tag az, aki a Társaság pénztárába egyszersmindenkorra szóló, az alapszabályokban megállapított bizonyos összeget lefizet; az évdíjas rendes tag az alapszabályokban megállapított évi tagdíjat fizeti. Jogi személy (hatóság, intézet, társaság stb.) csak mint alapító léphet a Társaságba. Az alapító tagsági díj egyszerre, egy összegben előre, a rendes tagsági díj pedig minden év első negyedében befizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett rendes tagsági díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.) Az **Ethnographia-Népelet** előfizetője lehet bárki, aki az évről-évre megállapított előfizetési díjat a Társaság pénztárába beküldi. Felvilágosítást készséggel ad a **Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala** (Budapest, X., Tisztviselőtelep. Néprajzi Múzeum.)

Tagtársainkhoz és előfizetőinkhez!

Midőn az „Ethnographia—Népelet“ 1929. évf. 3—4. (utolsó) számát szétküldjük, kérjük igen tisztelt tagtársainkat és előfizetőinket, hogy 1930. évi tagdíjukat, illetve előfizetési díjukat (esetleg hátralékaikat) a folyóiratunk jelen számához mellékelt postatakarékpénztári befizetőlap felhasználásával beküldeni szíveskedjenek. (Ha a befizetőlap elveszett volna, úgynevezett „biankóbefizetőlap“ minden postahivatalnál kapható 3 fillérért; a Magyar Néprajzi Társaság postatakarékpénztári csekkszámamlájának száma: 3019.) Esetleg postautalvánnyal küldött tagdíjak, illetve előfizetési díjak mindig a **MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG PÉNZTÁRA** címére (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) irányítandók.

Az 1930. évre megállapított rendes tagsági díj belföldre 8 pengő, külföldre 10 pengő, melyért az „Ethnographia—Népelet“ díjtalanul jár. Nem tagok részére az előfizetési díj belföldre 10 pengő, külföldre 12 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.)

Pénzküldeményeknél használjuk a postatakarékpénztár befizetőlapjait! A Magyar Néprajzi Társaság csekkszámamlája a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.